MISCELLANEA ITALICA ERUDITA COLLEGIT GAUDENTIUS ROBERTUS CARM...

Gaudenzio Roberti, Bonaventura Castiglione, Alessandro Sardi, ...

MISCELLANEA ITALICA ERVDITA

TOM. II.

MISCELLANEA ITALICA ERUDITA

TOM. II.

Collegit Gaudentius Robertus Carm. Cong.

PARMÆ, Typis Hippolyti, & Francisci Mariæ de Rosatis
Anno MDCXCI. *SVPERIORVM PERMISSV.*

Nos F. Clemens Maria Felina à Bononia Sac. Theologiæ Mag., ac Doctor, necnon Congregationis Mant. Regularis, & Antiquæ Obseruantiæ Ord. Carmelitarum Vicarius Generalis.

Opus, cui Titulus *Miscellanea Italica Erudita*, plurimis constans Voluminibus, ad studiosorum mentes erudiendas à Reu. Adm. Patre Gaudentio Roberto in eadem Congregatione Sac. Theol. Mag. peculiari diligentia congestum, ac à Nobis recognitum, vt ad publicam vtilitatem prodire possit, præsentium tenore, quantùm in Nobis est facultatem elargimur.

In quorum fidem &c.

Datum Bononiæ in Carmelo Nostro S. Martini Majoris die 20. Iulij 1691.

F. Clemens Maria Felina Vic. Gen.

F. Franciscus Bruschi Mag. Socius, ac Secretarius.

IMPRIMATVR.

F. Ioannes Carolus Falconus Sac. Theolog. Magister, ac Inquisitor Generalis S. Officij Parmæ, & Burgi Sancti Donini &c.

IMPRIMATVR.

Iulius dalla Rosa Vicarius Generalis Parmæ.

Vidit Nicellus Præses Cameræ.

SYLABVS AVTHORVM & OPERVM Quæ in hoc ſecundo Volumine continentur

Reue-

Rev. Adm. Patri Mag.

GAVDENTIO

ROBERTO

Ex genio virtutibus dedito eruditorum ſcripta colligenti

Clemens Maria Felina Vicarius Generalis Congreg. Mantuanæ Carmelitarum. Lætam ſalutem precatur.

DAs literis nomen; ſemper tua *Nomina* vivent,

Tu quoque vive diu, *gaudia, robur* habe.

PETRI SERVII

MEDICI ROMANI

IUVENILES.

FERIÆ

Quæ continent Antiquitatum Romanarum

MISCELLANEA

ILLVSTRISSIMO
Reuerendissimoq; Domino

D· IOSEPHO MARIÆ
SVARESIO
Episcopo Vasionensi

IOAN. PIOT TYPOGRAPHVS
Auenionensis. S. D

VÆ ad me misisti, Iuuenilia Seruij typis excudenda, Illustrissime Præsul, reuolant in sinum istum tuum humanitatis, scientiarum & eruditionis theatrum. Etenim sicuti hortatu, iussuque tuo è domesticis tenebris, in quibus diu latuerunt, in lucem prodeunt; ita supplicia ad te recurrunt patrocinium imploratura. Neque verendum est, ne quem auctorem impulsoremque agnoscunt, vt publica fruantur luce, eum certissimum acerrimumquè Patronum nanciscantur, in cuius sinu tutò conquiescant. Tu itaque pro tua humanitate hæc & libens accipe, tanquam auctoris meæquè in Te obseruantiæ monumentum; & foue atque defende, tanquam clientem in tuam fidem & patrocinium sese recipientem. Vale Auenione MDCXXXIIX.

PETRO SERVIO
Medico Clarissimo
Gabriel Naudæus Parisinus S.P.D

VSAS meas, *Petre Serui Medicorum disertissime*, iratas omnes mihi habeam, si non tuæ, licet elegantes, & amabilissimæ supra quàm dici potest, miris profectò modis, & quod suspicor, etiam flagitiosis, a Typographo Auenionensi violatæ fuerunt. Sanè ipsum Castalioni valde amicum fuisse oportet, qui in sumenda de eius censore vindicta, nihil eorum omisit, quæ deturpare librum tuum, etiam cum ipsius Castalionis, si viueret, miseratione, possent. Quid enim ingentes lacunæ sibi volunt, de industria relictæ ad fœditatem, cum minimo sumptu expleri potuerint? Quid tot plagarum vibices, & corium varijs modis lacerum significant? Quid denique tam crebra vlcera, & turpitudines infinitæ declarant, nisi aut immaniter iratum in te fuisse, aut oppidò negligentem Typographum. Sed quid opus est, rem maximè omnium ingratam tibi, atque molestam, verbis ab arte tua desumptis amplificare? cum ego potius ex mea, quæ tota fermè in excolendis præstantium virorum amicitijs posita est, fidem tibi facere possim, ad animi tui solatium, quòd sapientissimus Antistes Vasionensis, qui hunc fœtum e domo tua, velut altonem de columna sustulerat, tam grauiter de hoc eius infortunio mecum conquestus est, vt nihil vnquam sibi magis displicuisse contendat, quàm eiusmodi hominum, qui prælis Auenionensibus præsunt, non incuriam modò, aut indiligentiam, sed socordiam meram, quæ eò iam per-

ducta

ducta erat, vt huic euellendæ ex eorum animis, non studium omne suum, nec auctoritas, qua plurimum tamen apud omnes valet, satis esse potuerint. Vnde si maximos etiam dolores lenire possunt amicorum officia, cum recentibus illis tempestiuè admouentur; existimo ego, *Petre Serui* multum iam fomenti iustissimo tuo accessisse ex incredibili mœstitia, quam optimus ille, & doctissimus Antistes Suaresius, se ex ea re percepisse, vt postremis ad me suis literis, ita etiam & in illis, quas ad te frequenter, vt opinor, scripsit, testatus est. Sanè quantum ad me attinet, doleo maiorem in modum, Iuueniles illas Ferias, quas tam eleganti, & arguto stylo; tam varia & accurata doctrina; iudicio tam maturo, & exquisito composueras, vt nihil in illis sit non summopere tersum & emendatum, næuos eiusmodi à typographis tulisse, qui de natiua earumdem pulchritudine licet nihil detrahant, multum tamen operis totius perfectæ, & consummatæ felicitati videntur officere. Et hercle cum Beuerouicij nostri, aut aliorum auctorum libros euoluo, qui ab Elzeuiriorum officina prodeunt, non secus ac de Palladis arcula, aut Darij scrinio, & vsque adeò culti, ac elaborati sunt, vt rudes etiam, & nedum calamo, sed ligoni assuetos homines, in sui amorem pellicere valeant; non possum profectò non iniquo animo pati, & maximopere rursus non dolere, quod huic tuo, cui cuncta per te ad summam laudem abundè suppeditata sunt, nihil aliud quominus illam consèqueretur defuerit, quam Elzeuiriorum Fratrum, aut id genus Typographorum, qui libros tam scitè comunt, & exornant, diligentia. Sed querelarum plus est fortasse, quam oportuit, maximè cum remedio non desit locus, & quidem certo, vltimo, expedito, & cum amicis tuis multum conducibili, tum verò etiam tibi non valde molesto, ob expectationem scilicet, quam de laboribus tuis, apud Bibliopolas Romanos, qui tuas Institutiones Medicas placere omnibus, & celerrimè distrahi vident, magnam omninò, &

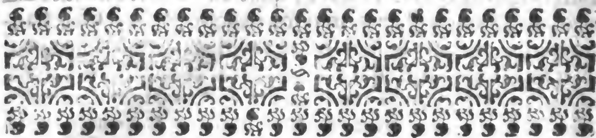
prorsus

prorsus singularem; concitasti. Hoc autem est, vt Ferias illas Iuueniles, Romæ ex autographo tuo rursum excudi cures, quemadmodum antea librum de Sero, & lacte fecisti. nam cum huius noua expolitio tibi feliciter cesserit, audeo ex ea futurum quoq. tibi polliceri, quod licet Symmachus epist. 61. lib. 9. dixerit, *Patres auaros esse voti, nec vlla filiorum bona putare esse perfecta, desiderio & cupiditate potiore*, nihil tamen in hisce Ferijs, tua cura, & solicitudine purgatis, relinquetur incommodi, propter quod, illæ minùs in posterum tibi placere possint. Verè enim tibi dico, *Petre Serui*, optimæ sunt, elegantes sunt, argutæ sunt, accuratæ sunt, & ex ditissimo antiquitatum penu depromptæ. Nec dubito medius fidius, quin si te in hoc scribendi genere, in quo plurimum vales, exerceas. breui reuiuiscentes in te visuri simus Mercuriales, Cagnatos, Fracastorios, Iunios, & eiusmodi Medicos omnes, qui in vtraque illa Medicinæ simul, & humaniorum literarum palestra, maxima cum nominis sui commendatione, versati sunt. Quę quidem verba, siquis a me non tam veritati, quàm auribus tuis data fuisse existimet, næ hunc ipsum valde in Musarum castris peregrinum esse oportet, cum Exercitationes tuæ *de sero lactis*, iampridem editæ Parisijs, & Romæ postea; ac recentes Feriæ de rebus ad antiquitates Romanas spectantibus; breuesquè illæ Institutiones, quibus Tyrones ad Medicinam informantur, tam facilè possint facundiam tuam non vulgarem, & lectissimæ doctrinæ, & eruditionis præstantiam ostendere, quàm promptum est vnicuiquè facem videre in tenebris, aut Solem intueri pleno meridie. Quamobrem perge, si me audis, in illis te studijs gnauiter exercere, in quibus non opinione tantummodo quorumdam hominum, sed publica Vrbis testificatione, quam nemo bonus eleuare possit, iam magnus es lingua, & calamo; quibus adminiculis vt Spartam nostram ornare non desinas, orant te docti omnes, qui ex Iuuenilibus Ferijs in spem al a-

rum

rum obseruationum veniunt, quas tu proferre in lucem quotiescumque volueris, minimo negotio potes. Obtestantur quoque fidem, & industriam tuam in rebus Medicis, qui dilatare illas & augeri quotidie lucubrationibus tuis vident; Et ego pariter, vt illorum omnium vota secundare non recuses, postulo, quantus est amor in me tuus, quem certè non esse mediocrem, præclara illa Prolusio Iatrophilologica, quam in nomine meo non ita pridem apparere voluisti, satis superquè declarat. Vale *Vir Clarissime*, & cum obuios habebis Baldum, & Zacchiam, tui iuxta, meiquè amantissimos, & eruditissimos homines, complectere illos, quæso, meo nomine libenter; ac vtrique etiam principium anni, quod ingredimur, felix precare, Reate ix. Kalend. Ian. MDCXXXIIX.

LECTORI

ÆC, Lector, prima ferè adolescentia, cum a philosophiæ medicinæq. studio iurè feriatus, ad antiquæ nostræ Reipub. mores ritusq; noscendos animum iucundè traducerem, in Aduersaria conieci, nunquam recensenda, ne dum typis excudenda. Sed verè

Habent sua Fata libelli.

Fato factum est, vt, licet nugæ tricæque, doctis viris placuerint; præsertim verò Iosepho Mariæ Suaresio, eruditissimo viro, Vasionensium Episcopo. E domesticis igitur tenebris in publicam lucem a Suaresio typis Auenionensibus prolata fuerunt. Sed (vide fortunæ vicissitudinem) tot tantisq. mendis inquinata prodierunt, vt sententiæ quà obscuratæ, quà peruersæ, quà mutilatæ fuerunt: vtq; propterea ab omnibus, qui ea legerint, malè precatum sit turpi operariorum hominum negligentiæ. Itaq; omnia recensere, & ab omnibus erratis vindicare necesse fuit. Addere quamplurima atque alteram decadem adscribere, erat in animo, hortantibus, imò impellentibus amicis. Sed noua impendebat inuidorum procella, quam euitare difficillimum erat. instare enim videbam

debam liuidum, nigrum, malèq; moratum medium, verè μισοφιλολόγον, *atque apertis me obtrectationibus vrgere, tanquam totum in studia planè diuersa incumbentem. Eiusmodi enim est quorundam natura, vt non nisi alieni nominis ruina se se, ingenio humiles, & abiectos, erigere posse existiment.* Ars medica, *inquiunt*, longa est, vita breuis *adeò, vt etiam si ingeniosissimus quisq. in eam toto pectore incumbat, vix tamen animo eam comprahendere possit: qui verò alijs, imò alienis studijs addictus mentem ab ea tantisper reuocat, fieri, inquiunt, non potest, vt quicquam proficiat, vt hilum proficiat. Sed hi sicut malè animati moratique sunt, ita malè sentiunt. Ea est hominis conditio, vt, cum diu acriterq; in res arduas intentus fuerit, remissione aliqua opus habeat, per quam tempestiuè ac moderatè ab ijs laxetur. nam si diuturnis curis laboribusque prematur, percellitur ita, atque prosternitur, vt noua subire onera non possit. De me sanè illud affirmare possum, vt alij penè omnes ferias æstiuasq; horas, aut latrunculis transigunt aut aleis, canis, amicorum consuetudine, musica, aliove simili laxamento; ita ego, ab his ferè omnibus natura alienus, in hæc similiaque studia, nonnunquam animi causa libentiùs diuerto, viresque reficio. Ceterùm, vt vt est, hæc Iuuenilia, typographicis mendis inquinata, nouis typis emaculare necesse habui, vt tu, Lector, ea liberè minimèq; hæsitans aut insistens legendo percurrere possis, Vale, & si merui faue.*

His tibi Lector, scriptisq; typis commissis, rogatu Typographi, propriæ existimationi consulentis, iterũ te de Accentu, deq; Ortographia moneo. Tunc solùm eo vtendum censui, cum ambigua verba distinguenda essent: ambigua, inquam, non longitudine, aut breuitate, sed significatione tantùm. Et ferè quid refert in soluta oratione Cum *verbi causa, vel* A, *aut* E, *ceteraq; huiusmodi suprascripto apice notare, nulla in ijs nascente amphibolia? nulla sententiæ obscuritate? Ergo longè aptiùs a me consultum est, vt ea solùm verba accentu*

notarentur, quæ significationis essent ambigua. De Ortographia autem illud scias. Cum nonnulla nomina ab antiquorum recentiorumque doctissimi variè scribantur, non est, cur modo hac, modò illa ortographia uti non possimus. Neque enim una est, atque sola recta scribendi ratio, quæ penes doctorum arbitrium est. Hæc, Lector, te monendum prius duxi, quàm librum introspiceres, ne Typographi incuriæ tribueres, quæ consultò a me scripta sunt, iterum vale.

TOGÆ

TOGÆ VIRILIS
Sumendæ Tempus:
Suetonius, Tacitus, Tertullianus Cicerone illustrati, & conciliati.

CAP. I.

AD IO: BAPTISTAM DONIVM.

Adeò pacem amamus & otium, vt vel in ipso armorum fremitu, Martisque furore *Togam* sumere audeamus. *Sua*, vt est in veteri prouerbio, *vnicuique Minerua*: nobis, Togæ addictis, etiamsi omnia ad arma spectent, Togam tamen tractare, & licet, & libet. Ceterùm & in ipsa Toga bellum offendo: adeò nimirum parua respondent magnis. De tempore, quo Virilem puramve sumebant Romani, certant viri docti. Lipsius ad Tacitum decimoquarto ætatis anno eam pueris dari consueuisse, probare contendit ex eodem ferè Tacito xij. Annal. vbi hæc habentur: *Ti. Claudio quintùm Ser. Cornelio Orfito Coss. virilis toga Neroni maturata* his verò Coss. Neronem XIV. iniisse annum, liquidò constat. natus enim fuit anno Vrbis conditæ

DCCXC. Claudius verò, & Orfitus consulatum gesserunt anno DCCCIII. Tacito præferendus Tertullianus, qui lucem rei affert haud exiguam; fidem certè summam ac singularem: *Ethnici* (inquit lib. Virg. Veland.) *feminas quidem a* XII. *annis, masculos verò a duobus amplius ad negotia mittunt*. Hoc autem aliud est nihil, quàm togam virilem dare: nam prætexta indutis ne prodire quidem licebat in forum, magistro semper adhærentibus, a quo ad bonas artes informarentur. Virili autem accepta, priuata simul ac publica suscipere negotia licere videbatur. Vnde ea toga non solùm *Virilis* dicta est, quòd eam induti in virorum album relati viderentur: non solùm *Pura*, quòd alba esset, nulla ei purpura, nullove purpureo limbo prætexto: sed etiam *Libera*, quòd ea sumpta adolescentes a pædagogi latere, cui semper ad eam vsque diem hæserant, quasi libertatem adepti, ad negotia discederent. His accedit vetus Horatij interpres, a Lipsio productus: *Nobiles pueros prætexta veste sub disciplina vsque ad annum xiv. vsos*. Quòd si adolescentes vsque ad annum XIV. prætexta vtuntur, iam tunc eam exutos, virilem induisse perspicuum est.

At verò Sigonius XVII. anno Virilem sumi consueuisse, ex Suetonio in Augusti Vita perspicuè intelligi posse credit: huius hæc sunt verba: *Duodecimum annum agens* (Augustus) *auiam Iuliam defunctam pro concione laudauit: quatriennio post virili toga sumpta militaribus donis triumpho C. Cæsaris Africano donatus*. Apertiùs id conijcere possumus ex Valerio: apertiùs, inquam, quia reuerà ex Suetonio solùm liquet, Octauium eo anno togam accepisse: id verò num ex consuetudine ac lege, an potiùs ex arbitrio, inde suspicari, nedum certò scire, non possumus. Fieri enim potuit, vt per morem ac legem prius licuerit; sed, quia non libuit, distulit in annum XVII. In quo sanè peccant Sigonius, Manutius, ceteriq; nobiles antiquarij, sibi ex hoc vno Suetonij loco persuadentes, initium anni XVII. fuisse virili togæ sumendæ

dæ constitutū. Ex Valerio igitur planè conijcio, nec acceptā, nec accipi ante eum annum licuisse. lib. V. cap. IV. hæc habet verba: *M. Cotta eo ipso die, quo togam sumpsit virilē protinus, vt e Capitolio*, vbi dabatur toga, *descendit, C. Carbonem a quo pater eius damnatus fuerat, postulauit, protractumq; reum iudicio affixit, & ingenium, & adolescentiam praeclaro opere auspicatus*. Ex quo sanè intelligimus, Cottæ nihil potius fuisse, nihil antiquiùs, quàm virilem sumere, vt Carbonem accusare, eiusque persequi iniurias posset, cum statim eo ipso die, quo togam sumpsit virilem, eum accusauerit. Prius ergo eam non sumpsit, quia prius non licuit: si enim licuisset, accepisset vtique, vt paternas iniurias vlcisceretur. Porrò autem M. Cottam XVII. tunc annum inijsse, ex eo coniecto, quòd *Postulauerit*. nam, vt est apud Vlpianum de Postulan. *Minorem decem, & septem annis Prætor prohibet postulare*. Si ergo M. Cotta Carbonem postulauit, XVII. egisse annum necesse est. Itaque ex instituto, aut lege XVII. anno Virilis toga sumebatur.

Magna profectò auctorum varietas, summa dissensio, quàm nullus (miror) componere aggressus est. Quid igitur? An aliud alio tempore in more positum? Haud vana est, haud futilis mea hæc coniectura: fulcitur enim Ciceronis loco in Oratione pro Cœlio: *Nobis quidem olim annus erat vnus ad cohibendum brachium toga constitutus*; hoc est, vt ipse interpretor, nobis pueris, aut patrum nostrorum ætate annus erat vnus ad sumendam virilem togam constitutus. nam prætexta, quàm ante virilem induebant pueri, non adeò demissa ac protracta erat, non adeò longa lataquè, vt brachio eam colligere oporteret. At virilis, cum longius defflueret, latiùs pateret, ac multùm laciniosa esset, brachio manuq; colligenda erat, & in tergum rejcienda.

Hæc

Habes hic exemplum Capitolinæ statuæ, quæ Marij esse creditur, imò & aliarum sexcentarum, quæ Romæ sunt vbique locorum, in qua vide togæ amplitudinem, vide longitudinem, sinus, lacinias, manu collectas, reiectasq; in tergum. Vide cohibitum brachium, implicatumq; ità, vt promptè huc illuc verti non possit. Verè igitur, cum sumebatur toga, vnà brachium cohibebatur. Ergo si olim ad cohibendum brachium, etiam ad sumendam Togam annus erat vnus constitutus. Iam si *Olim* status erat, & constitutus annus, sequitur, vt alijs temporibus incertus fuerit, minimèq; constitutus. Ergo *Aliud alio tempore in more positum*.

PLEBS, PATRITIVS

A. Gellius illustratus, aduersus Lipsium defensus, & obiter de A. Gelij nomine.

CAP. II.

AD PETRVM PVTEANVM
Nobilem Parisinum.

EA Plebis diffinitio, quæ ex Capitone tradita est ab A. Gellio, adeò torsit doctissimorum ingenia virorum, vt vel Iustus Lipsius, rerum antiquarum scientissimus, non modò hæsitauerit, sed grauiter etiam offenderit. Nam Epist. LV. primæ centuriæ selectæ, Antuerpiæ apud Plantin. impressæ 1586. rescribens Vuilcio, qui hac de re eum consuluerat, hæc post multa de A. Gellio habet verba. *Illud lib. x. cap. xx. Plebs verò dicitur, in qua gentes Ciuium Patricia non insunt, obscurum mihi, imò falsum. Omnesne in Plebe, qui non*

non sunt Patricij? Vniuersi ergo Equites, & plerique e Senatu Plebs sunt. Hæc Gellius, hæc Lipsius, circa quæ eo diligentiùs versandum est, quò non solùm obscurior, sed etiam præclarior cognitio est. Cum verò vniuersa rei scientia ex Ciuium partitionibus maximè pendeat, eas primò hìc breuiter perstringere necesse est.

Populum Romanum iam inde a primordio Vrbis bifariam partitum fuisse animaduerto, Primò enim diuidebantur ita ciues Romani, vt alij Senatores essent, Equites alij, alij De plebe. Huius diuisionis auctor censetur Romulus: is enim Senatum constituit, Equites legit, & Plebem ab his secreuit. De Senatu constituto præsto sunt auctores maiorum gentium, Liuius, Dionysius, Plutarchus, Salustius, Velleius, ceteri fide dignissimi. Hi omnes centum, vt notum est, pluresuè homines a Romulo selectos scribunt, quorum consilio atque prudentia rerum publicarum gubernacula tractarentur: eosque ab ætate Senatores, quasi seniores; a munere Patres appellatos. De Equitibus electis, Equestrique ordine instituto ijdem sunt auctores. Et Liuius quidem, *Trecentos*, ait, *Romulus ad custodiam corporis, quos Celeres nominauit, non in bello solùm, verùm etiam in pace habuit*. Et Festus apertè docet, quos Romulus Celeres, aut Trossulos alij Reges, eos deinde Equites nuncupatos fuisse. Eius hæc sunt verba: *Celeres antiqui dixerunt, quos nunc Equites dicimus a Celere, Remi interfectore, qui initio a Romulo ijs præpositus fuit, qui primitus electi fuerunt ex singulis curijs deni: ideoque omnino trecenti fuerunt*. Et alibi, *Trossuli*, inquit, *Equites dicti, quòd oppidum Tuscorum Trossulum sine opera peditum ceperunt*. Iam verò reliqua omnis ciuium multitudo, quæ nimirum neque in Senatorium ordinem, neque in Equestrem ascita fuit, Plebis nomen sibi vendicauit. Tripartitus ergo est vniuersus populus Romanus in Senatores, Equites, De plebe. Vnde Ausonius.

Martia Roma triplex Equitatu, Plebe, Senatu.

Cete-

Ceterùm ne illud quidem silentio prætereundum videtur (conducit enim maximè huic argumento) tres hasce ciuium partes, siue ordines censu, exactis Regibus, constitutos fuisse. Docet hoc Seneca Declam. lib. 2. *Senatorium gradum census ascendere facit, census Romanum Equitum a Plebe discernit*. Senatorium autem censum tradit Suetonius in Augusto his verbis: *Senatorium censum ampliauit, & pro octingentorum millium summa duodecies H. S. taxauit, suppleuitq; non habentibus*. Itaque antè Augusti Principatum senatorius census erat XX. millium nummorum aureorum, post verò XXX. millium. Porrò autem equestrem declarat idem Suet. in Iulio Cæsare; atque simul plebeium innuit Horatius in Epistolis.

Si quadringentis sex septem millia desint, Plebs eris.

Rectè igitur subducta summa equestris census quadringentorum millium HS. erat; plebeius verò eo tenuior. quamuis reuerà nullus plebi census constitutus fuerit. nam ad hoc vt aliquis in plebem censeretur, hoc est, in tertium infimumque ordinem, nullius pecuniarum summæ ratio habebatur: hoc ipso, quòd nec in Senatorium, nec in Equestrem ordinem pecuniæ caritate referretur; necessariò relinquebatur in Plebe. Atque hæc est prima ciuium Romanorum partitio in Senatores, Equites, De plebe, censu constituta.

Secundò verò diuidebantur ciues Romani (confusis, & quasi neglectis ordinibus) in Patricios, & Plebeios. Illi dicebantur, quicumque a centum Patribus, a Romulo in Senatum primò lectis, alijsque deinde adscriptis siue ab eodem Romulo, siue ab alijs Regibus, aut etiam a Bruto, originem duxerunt. Plebeij verò ceteri omnes, qui neque in Senatum tunc lecti, neque ab eis oriundi fuerunt.

Hæc ciuium Romanorum partitio adeò conducit rerum antiquarum scientiæ, vt huius ignoratione Leges, Magistratus, Sacerdotia, aliaq; aut penitus ignoremus, aut sub-

obscurè intelligamus. Et sanè qui fieri potest, vt quispiam aut Sacratam aut Sacratas Leges intelligat, hanc si ignoret partitionem? Quomodò Corneliam de Connubijs, Publiliam de Magistratibus, Liciniam, & Ogulniam de Sacerdotijs, ceterasquè patriciorum ac plebeiorum iura aut dirimentes, aut communicantes assequetur? Quomodo Ædiles Curules, quos e plebeis creari nefas erat; Ædiles Plebis, quos e plebe creari iusserunt leges? Quomodò Interregem, Flamines maiores, Dialem, Martialem, Quirinalem; Regem Sacrificulum, Saliosq; intelliget? Nonne e solis patricijs creabantur? Nonne soli plebeij excludebantur? Omitto Consulatum, Præturam, Censuram, aliosque curules magistratus, ad quos Patricijs dumtaxat longa, & continuata annorum serie aditus patuit: Vnus ille sacrosanctus magistratus, qui contra vim insolentiamq; patriciorum tanquam populi clypeus & propugnaculum, institutus fuit, testis est, & vindex huius veritatis. Hunc vt solis plebeis inire liceret, lege cauit Plebs adeò inuiolata, vt Dolabella & Clodius, viri ambo patricij, vt eum Magistratum adipiscerentur, adoptione, vel priuilegio ex patriciatu in plebem migrare coacti fuerint. Vnde Cicero De Petit. Cons. *Si Patricius*, inquit, *Tribunus Plebis fuerit, contra leges sacratas esse*. Iam verò, ne mihi videar somnia fingere, hanc populi partitionem in Patres & Plebem apertissimis scriptorum veterum testimonijs aperiam: idq; eò libentiùs, quòd Lipsius huius ignoratione deceptus A. Gellium tam immeritò accusauerit. Dionysius lib. 2. loquens de Romulo, qui vniuersum populum in Curias ac Tribus distribuerat, hæc habet: *Atque hæc est vna diuisio tam virorum, quàm agrorum, in qua Rex summam æqualitatem seruasse visus est. Nunc alteram dicturus sum virorum duntaxat, quæ ad subditorum curas, honores, ac dignitates pertinet. Illustres genere, & virtute celebres, opibusquè, vt tum ferebant tempora, abundantes, quibus essent liberi, secreuit ab obscuris, egenis, &*

humi-

humilibus. Inferioris fortunæ homines Plebeios vocauit: hi Græci ſunt δημοτικοὶ *Potiores verò Patres: ſiue quod ætate anteirent alios, ſiue quòd haberent liberos, ſiue propter nobilitatem generis, ſiue propter hæc omnia.* Hæc Græcus auctor: ſed in re Romana præſtat Romanum audire Saluſtij in Orat. ad Cæſ. hæc ſunt verba: *In duas partes ergo ciuitatem diuiſam arbitror, ſicuti a majoribus accepi,* in *Patres & Plebem.* Ratum igitur ex his omnibus, firmumq. eſt, non ſolùm dupliciter partitum fuiſſe populum Romanum; primò bifariam in Patritios, & Plebeios; deinde tripartitò in Senatores, Equites, de Plebe: verùm etiam alterius diuiſionis partes ita ab alterius membris ſeiunctas eſſe, vt illi cum hac, huic cum illa, nihil omnino commune ſit. Ergo cum de patritio loquimur, deq; plebeio, ſecedunt ſenatores, ſecedunt equites, ipſaquemet plebs, ſiue, vt veriùs loquar, ciues ipſi de plebe (nam longè aliud eſt de Plebe eſſe, & Plebeium: quod etſi ex ijs, quæ dicta ſunt, conijci poteſt haud obſcurè, inferiùs tamen clariùs innoteſcet.) Hæc adijcere neceſſe habui longiuſcula accurataq; indagatione, vt quæ Gellius dixit, quæquè Lipſius obiecit, vniuique liceat diiudicare.

Plebs verò dicitur, in qua gentes ciuium patritiæ non inſunt, rectè ſanè, & omnino ad veritatem. Nam qui patres aut patritij non ſunt, plebem, aut plebeios eſſe neceſſe eſt. Diuiſus namque fuit populus Romanus in Patres & Plebem: adeò vt nullus eſſet ciuis, qui vel plebeius non eſſet, vel patricius.

Habemus itaque quod maximè optabamus, firmum ratumq. Gellij enunciatum: quæ verò obiectat Lipſius modò examinemus. Duo ſunt, quæ tanquam abſurda ab hoc obijciuntur A. Gellio, ſi plebs ea eſſet, in qua gentes ciuium patriciæ non inſunt; *Et vniuerſos Equites eſſe Plebeios, & pleroſque etiam e Senatu.* Quæ, cum eruditionem contineant non vulgarem, paulò diligentiùs a me ſunt expendenda.

Et quidem si ex Lipsio quærerem, cur primum illud è Gellio sequatur, nempe vniuersos equites esse plebeios, si plebs ea esset, quæ ab eo definitur: respondebit profectò; Quia nullus Eques est Patricius. neque enim posset aliter respondere. Sed errat toto cœlo. nam complures equites esse patricios, illud primò argumento est, quòd patriciorum non pauci eò pecuniarum non peruenerint, vt octingentorum millium HS summam explerent. Hos in senatum legere non licebat: in equestrem igitur ordinem, si pecunia & gratia apud Censores pollerent, censebantur. Quinimo apud Ciceronem constat in Orat. pro Murena, Ser. Sulpicij Rufi patrem, & equestri loco natum, & patricium fuisse. Et apud Liuium lib. 39. scriptum est, C. Claudium Neronem, eum, qui anno V.C.DXLVI. cum M. Liuio Salinatore Consul fuit, inter patritios natum, meruisse tamen equum publicum. Quid? Non patritij modò, verùm ipsi etiam plebeij in equestrem ordinem relati fuerunt. Liquet hoc apertissimè ex Liuio Salinatore, quem nominaui. Is enim ex plebeio natus ad equestrem ordinem euectus fuit. Liquet & ex Cicerone, plebeio homine (nam Tullia gens in quatuor diuisa erat familias: duas patricias, Longos, Tolerones: duas verò plebeias, Deculas, Cicerones) Equestris tamen dignitatis, si credimus Pediano in Toga Cand. Liquet demum ex Pompeio Magno, quem tum plebeium fuisse, tum equum publicum, cum Consul esset, ante Censores Lentulum & Gellium duxisse sua manu, docet Plutarchus in eius vita. Itaque liquidò constat, & patricios & plebeios equestris ordinis fuisse.

At verò num absurdum sit, quod tanquam absurdum à Lipsio obiectatur Agellio, *Plerosque e senatu plebeios esse*, ambigi posse videtur haud iniuriâ. Nam summum amplissimumq; ordinem, in quem vel nascente Republica non nisi summi amplissimiquè viri relati fuerunt, plebeis hominibus patuisse, consentaneum non videtur. Ceterùm explora-

tum

tum eſt, T. Annium Milonem, M. Antonium, M. Tullium, Cn. Pompeium, M. Æmilium Pætum, M. Licinium Craſſum, C. Memmium, C. Duillium, M. Catonem, M. Manilium, T. Coruncanium, Q. Cædicium, T. Didium fuiſſe plebeios: cum a centum pluribusve illis patribus, a Romulo in ſenatum lectis, alijsve deinde adſcriptis originem non duxerint. At eoſdem ſenatores fuiſſe, Lipſius, vt ingenuus, non diſſimulabit. conſtat enim Ciceronem, Pompeium, Antonium, Craſſum, Duillium conſulatum geſſiſſe, cuius ferme iure (nam Cenſorum præterea lectione opus erat) ſenatorium ordinem adipiſcebantur. Ergo pleroſque e ſenatu plebeios eſſe, non eſt, vt putat Lipſius, abſurdum.

Sed hic, Lector, eſt cur aliquid de Nomine addam eius auctoris, quem defendimus. Apud pleroſque viros doctos inualuit opinio, apud Tranſalpinos omnes vſus obtinuit, vt, veteri Auli Gellij nomine repudiato, Agellius appelletur. Ego verò antiquum retinendum eſſe, nullus dubito. id vt credam, faciunt ſex Vaticani codices, impreſſi libri omnes, & romanus vſus. Etenim, vt hinc exordiar, Agelliam familiam vix, imò ne vix quidem apud Romanos reperies; Gelliam verò apud Ciceronem, Liuium, Dionyſium, Valerium, Plutarchum, Aſconium, Faſtos Capitolinos. Accedit quòd ſi Agellij nomine gentilicio appellandus eſt (nam quæ in ivs deſinunt, gentilicia ſunt) prænomen ei neceſſariò imponendum, neque enim fieri poteſt, vt quiſpiam prænomine, hoc eſt, proprio nomine careat. At Agellij prænomen apud neminem videre eſt aut veterem, aut recentiorem auctorem: ergo neceſſariò ſequitur, vt Aulus ſit prænomen, Gellius nomen gentilicium.

Quòd verò ait Lipſius lib. V. Epiſt. Quæſt. VIII. ideò Agellium dicendum eſſe, quòd, auctore Priſciano, *Ab agello fiat agellius*; planè alienum eſt. Ab agello fiant agellij ſexcenti: non recuſo: ſed nihil hoc ad rem pertinet; nihil ad A. Gellium, Noctium Atticarum ſcriptorem. nam quòd

Priſcia-

Priscianus dicat, ab agello fieri agellium, solam docet agellij ab agello deriuationem, non verò probat, agelliam esse Romanam familiam; multò minùs auctorem nostrum Agellium dicendum esse. De libris verò manu scriptis, quos Agellium habere, affirmat Lipsius, mirari satis non possum. Vbique locorum inuehitur in ignaros librarios, eorum accusat negligentiam, carpit oscitantiam, qui verba commutent, peruertant sententias, addant, demant, susq; deq; plurima non rarò agant: & tamen hìc non animaduertit exiguum eorum erratum, qui nomina disiuncta vno calami ductu copulant: aut qui puncto medio duo nomina non seiungunt. nam & A. Gellius dempto puncto fit Agellius, & puncto adscripto migrat in A. Gellium. Neque verò *g.* littera, minusculo caractere scripta, facessit negotium. nam in vno eodemq; lib. Vaticano, qui solus habet *Agellius*, modò *Agellius* scriptus est per *g.* minusculam, modò per maiusculam, ita, *A Gellij liber quartus*. Vnde constat planè oscitantes fuisse librarios, nec de maiusculis, aut minusculis litteris, multò minùs de punctis laborasse. nemo enim non videt, *A Gellij*, interpretandum esse *Auli Gellij*, & puncto intermedio seiungendum, assentientibus omnibus alijs Vaticanis libris, quorum plerique habent *Auli Gellij Noctes Atticæ*, prænomine scilicet omnibus litteris scripto: alij *A. Gellij*, prænomine ex antiquo more exarato per vnicam litteram A. puncto terminatam. Omnino igitur retinenda est vetus nomenclatura, & Aulus Gellius appellandus.

ORDI-

ORDINES ET GENERA

Ciuium Romanorum: Nobilitas: Etiam Plebeij verè Nobiles: Dionyſio & Saluſtio Lux Data.

CAP. III.

Ad Fridericum Comitem Vbaldinum.

SVperiori apologiæ veluti appendices hærent, ciuium Rom. Ordines & Genera. Nam ex ijs, quæ ibi Gellij defendendi gratia ſcripſimus, fluxerunt nonnulla, quæ ſicuti vulgaria non ſunt, minimèq; obſtrepunt, vt dici ſolet, in quadriuijs; ita rerum antiquarum ſtudioſis haud iniucunda futura, imò maximè neceſſaria videntur. neque enim hiſtorias, plurimasq; alias veterum ſcriptorum ſententias quiſquam aſſequi rectè poteſt, niſi hæc animaduertat. Ciuium Rom. ordines & genera varijs inter ſe modis commiſta eſſe animaduerto. Nam quis ſimul eſſe poterat:

1. Senator, eques, & plebeius: vel
2. Senator eques & patricius: vel
3. Patricius, & de Plebe: vel
4. Patricius, & Eques: vel
5. Patricius, & Senator: vel
6. Plebeius, & Senator: vel
7. Plebeius, & Eques: vel
8. Plebeius, & de Plebe.

Etenim Cn. Pompeius, M. Cicero M. Æmilius Paetus, L. Piſo, C. Marius, M. Bibulus, L. Calpurnius, cum non ſint a Patribus oriundi, plebeij ſint, neceſſe eſt. equeſtrem ordinem aſſequi potuerunt (ſpecto potius, quod fieri potuit, quàm

quàm quod reuerà fuerit. nam in magna antiquitatis caligine vel Lynceus cæcutiret. de Pompeio certum est, cùm fuisse equestris ordinis:) ad amplissimam demum senatoriam dignitatem consulatus aliorumq; beneficio euehi. Ergo simul esse poterant.

1. Senatores,	Iure Magistratus, & lectione Censorum.
Equites.	Censu, Censorumquè beneficio
Plebeij.	Quia non duxerunt originem a patribus.

At C. Iulius Cæsar. Q. Fabius Maximus, M. Antonius, L. Sergius, P. Seruilius Priscus, M. Cornelius Maluginensis, P. Scipio, L. Sulla, alijq; e patribus oriundi, non equestrem modò, verùm etiam senatorium ordinem adipisci potuerunt; fuissent igitur

2. Senatores,	Magistratu al jsquè.
Equites	Iure census, Censorumquè lectione.
Patricij.	Progenie a patribus.

Ceterùm si horum aliquis vel pecuniarum caritate, vel ignominia aliqua, vel alia quauis caussa aut non lectus in Senatum, aut lectus quidem, in censu tamen præteritus a Censoribus fuisset, quamuis esset patricius, a senatorio tamen, equestrique ordine exsulabat. Ergo erat

3. Patritius, &	Ortu.
De plebe.	Rei familiaris inopia.

Quòd si & patrimonio, & gratia locupletior apud Censores fuisset, dubio procul meruisset equum publicum. Igitur fuisset

4. Patricius &	Origine a patribus.
Eques.	Censu, Censorumq; lectione.

Iam verò Ser. Sulpicius, M. Æmilius. C. Antonius, L. Iunius, P. Valerius Poplicola, C. Claudius Regillensis e Patricijs orti, si equestri ordine præterito neglectoque in senatum

natum statim sese insinuassent, fuissent procul dubio.

5. Patricij &		Progenie.
Senatores.		Censu, Magistratu, lectione.

At Brutus, Metellus, Rufus, Liuius, Decula, ceteriquè plebeij si consulatus aliorumve gratia in senatum irrepsissent, certè fuissent, vt reuerà eorum plerique fuerunt.

6. Plebeij &		Quia non e patribus oriundi.
Senatores.		Magistratu.

Iidem si tenuiori fuissent censu, hoc est, octingentorum millium HS. summam eorum patrimonium non expleuisset, ad quadraginta tamen millia peruenisset, equo publico donabantur. Ergo

7. Plebei &		Eadem de caussa.
Equites.		Censu, & lectione Censorum.

Quòd si ne equestrem quidem ordinem census tenuitate adepti essent, iacebant procul dubio in plebe. Ergo erant

8. Plebeij &		Quia a patribus non orti.
De plebe.		Rei familiaris inopia.

Iam verò planè animaduerto, me lectoris menti, qui in antiquitate inuestiganda minùs versatus sit, multas offudisse tenebras; quæ tamen discutientur facilè, duo si animaduertantur. Primum vnumquemquè ciuem Romanum in duplici illa, a me superiori capite allata, populi partitione, quarum altera Ordo, Genus altera dicebatur, conclusum fuisse. Ordine partiti ciues vel Senatores erant, vel Equites, vel De plebe. Genere vel Patricij, vel Plebeij. Quarè Cn. Pompeius ordine Senator erat, Q. Cicero Eques, C. Poppeus de Plebe. Genere verò C. Cæsar Patricius, M. Antonius Plebeius. Ordine, & genere simul T. Merenda adhuc pubes ordine de Plebe, genere Patricius; M. Curius Dentatus ordine Eques, genere Plebeius.

Alterum animaduertendum diximus, longè aliud esse *De plebe*, & *Plebeium*, nam hic esse dicitur, qui non est Patricius; ille, qui nec Senator, nec Eques. Plebeius ergo ad

Genus spectit, de Plebe ad Ordinem. Pompeius itaque Senator est, Eques, Plebeius, non de Plebe. Catilina, si decoxit, Patricius & de Plebe, Q. Cicero Eques, Plebeius, M. Frater Senator Plebeius, neuter de Plebe. Demum Popeus Plebeius, & de Plebe.

Sed hæc hactenus: Plebeiorum nobilitatem modò examinemus: de qua video non solum hæsitare vulgus, verùm proceres etiam, ac maiorum gentium Antiquarios. Vulgo quidem, vt arbitror, dubitandi ansam dedit peruagata huius nominis notio: nam hoc ipso, quòd aliquis e plebe natus dicitur obscurus & ingnobilis vulgo censetur. His verò Dionysius imposuisse videtur, qui lib. 2. loquens de populi partitione in Patres, & Plebem hæc habet: *Illustres genere, virtute celebres, opibusquè, vt tum ferebant tempora, abundantes secreuit ab obscuris, egenis, & humilibus; Inferioris fortunæ homines Plebeios vocauit, potiores verò Patres.* Et Sallust. ad Cæs. de Rep. ord. *Sæpius in ciuitate secessio fuit, semperquè nobilitatis opes diminutæ, & ius populi amplificatum.* Hunc nodum, qui complures nobiles Antiquarios & eruditione claros (Aleandrum præcipuè) implicauit, perbellè expedit ipsius origo nobilitatis. Hæc apud Romanos ex imaginibus proficiscebatur: imagines verò ex curuli magistratu. Etenim cum quis vel Consulatum, vel Præturam, vel Aedilitatem curulem, aliumve maiorem magistratum adipiscebatur, ius etiam suæ imaginis ponendæ obtinebat. Imagines autem, hoc est, celeberrimi alicuius viri (vt or Polibij verbis) artificiosè effictum simulachrum in insigniori domus parte armario ligneo concludebatur, ad memoriam posteritatemque prodendam. Qui ergo, curuli functo magistratu, sui imagines domi positas habebant, ij Noui: qui maiorum suorum, ij Nobiles: qui neque suas, neque maiorum, ij demum Ignobiles censebantur. Quarè Liuius: *Ancus Marcius*, inquit, *nobilis vna imagine Numæ*. Et Suetonius in Vespas. *Flauia gens obscura illa quidem, & sine vllis*

maio-

maiorum imaginibus. Iam complures plebeio loco natos magistratus curules gessisse, imaginesque proinde, quasi nobilitatis seminarium, posteris reliquisse, tam certum est, quam quod certissimum, nam ab anno Vrbis CCCLXXXVII. ad vsque extrema reipub. tempora vel ambo vel alter Consul e plebe creatus semper fuit. Eo enim anno L. Sextius, & C. Seruilius Stolo Tribuni plebis lege lata interdixerunt, ne ambo Consules e patribus crearentur, Anno verò CDXVI. Prætor etiam e plebe, acriter repugnante Sulpicio Consule, Q. Publicius Philo primùm creatus fuit; cum antea solis patricijs ad eum magistratum aditus pateret. Censura & ipsa curulis magistratus, plebi communicata fuit anno, si credimus Liuio, CDII. C. Sulpicio Petico, T. Quintio Penno Coss. Omnes demum alios maiores magistratus plebem sibi vendicasse, vt facilè probare possem, ita rem præstarem & minùs necessariam, & omnino exploratam. Si ergo plebeij homines adepti sunt curules magistratus, Imagines posteris reliquisse, necesse est; ac proinde nobilitatis originem ac seminarium.

Sed hoc clariùs innotescit apud Asconium in Tog. Cand. vbi C. Antonium, & L. Cassium, Ciceronis competitores, plebeios nobiles appellat: *Sex* inquit, *competitores in Consulatus petitione Cicero habuit: duos patricios, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam: quatuor plebeios, ex quibus duo nobiles, C. Antonium, L. Cassium Longinum*. Et Liuius lib. 22. apertè meminit plebeiorum nobilium; atque Cicero in Orat. pro Sextio: *P. Sextus*, inquit, *natus est homine, & sapiente, & sancto, & seuero: qui cum Tribunus plebis primus inter homines nobilissimos factus est*. Sed plebeiorum familias accuratè examinemus. Clarissima est, & omnium ferè nobilissima Pompeiorum familia, seu, vt veriùs loquar, gens Pompeia. nam splendet septem Coss. quatuor magnificentissimis triumphis, Præturis, Aedilitatibus, Censuris: hanc non solùm plebeiam, sed humilem ad annum

DCXII. iacuisse, liquet ex Q. Pompeio Consule, cui Metelli, & Cæpiones inimici patrem tibicinem exprobrabant. Licinia gens, vt constat ex eodem Licinio, qui primus e plebe Tribunus militum consulari potestate fuit renunciatus an. CCCLIII. plebeia fuit, sed tamen clarissima. nam. & Calui, & Luculli, & Crassi, & Murena (nam ea gens in has quattuor familias distributa erat) nobiles fuerunt. Et Calui quidem duobus consulatibus, tribunatu militum, equitumq; magisterio. Crassi longè nobiliores Caluis, octo nimirum Consulibus, duobus Pontif. Max. quatuor Censuris, ouatione, ac triumpho. Luculli, & ipsi plebeij, ac nobiles. Illud docet P. Licinius Lucullus tribunus plebis an. DCXLIII. hoc L. Licinius Lucullus Consul. anno DCII. & M. Licinius Lucullus, qui a M. Terentio Varrone adoptatus, M. Terentius Lucullus dictus est: & L. Licinius Luculus Consul cum Aemilio Cotta an. V. C. DCLXXIX. cuius non solùm res gestæ, ac triumphi acti, sed etiam cænæ, piscinæ, villæ, vt regij apparatus, splendoris, ac magnificentiæ celebrantur. Cæcilia gens plebeia quidem, sed tamen clara, & illustris non Pontificatu solum, Dictatura, ac Censura; verùm multò maximè nouem triumphis, ac viginti Consulibus: adeò vt *Næuius*, vt est apud Asconium, *Fato Metellos fieri Consules* (nam Metellorum familia e gente Cæcilia fluxit) *dictitaret*. Eam tamen fuisse plebeiam, declarat Q. Cæcilius Metellus tribunus plebis anno DCXCI. qui Ciceronem concione prohibuit. Præterea quis negat, Aurelios, Domitios, Marios, Aelios, Oppios, Minucios, Liuios esse nobiles? Quis eosdem plebeos esse inficiatur?

Neque verò Dionysius, aut Salustius aduersantur. ambo enim de primis Reipub. imò regni temporibus loquuntur: qua ætate quæ obscuræ, egenæ, & humiles erant familiæ, temporis processu claræ, & illustres magistratu, aliorumq; beneficio euaserunt. statim enim atque plebi aditus patuit ad maiores nobilioresq; magistratus (nam primis Reipub. tempo-

ribus

ribus omnia penes patres: plebs & imaginibus, & auspicijs carebat, non secus ac serua, &, vt ipsa apud Liuium de se loquitur (*Dÿs inuisa*) honorem, gloriam, Nobilitatem sibi comparauit. Quare Liuius lib. 6. *Plebeÿ de communicando consulatu agentes, dicant ex illo in plebem ventura omnia, quibus patricÿ excellunt, imperium atque honorem, gloriam belli, genus, Nobilitatem.* Salustius de iisdem antiquis temporibus apertè loquitur, superiùs enim dixerat, *Antea in patribus summa auctoritas erat, vis multò maxima in plebe*; ergo hæc non protulit de ea, quam degebat, ætate, sed de multò antiquiori.

ANTI-

ANTIQVÆ NVMERO-rum Notæ, nunc primùm ex columnæ rostratæ inscriptione restitutæ.

Prisciani & Antiquariorum sententiæ examinantur.

CAP. IV.

Ad Iacobum Puteanum Nobilem Parisinum.

NOn vereor, ne non temeritatis notam effugiam, si de veteribus numerorum notis antiquariorum antiquatis decretis, nouam eas designandi rationem comminiscar; siue potius vetustam & iam obsoletam quasi a postliminio reuocem, Nam etsi Paulus Manutius, Aldusq. filius hoc argumentum fusè, ingenioseq. tractarunt, tamen cum adeò difficilis sit rerum antiquarum perscrutatio, adeò obscura cognitio, vt sæpissime non modò caligare, verùm etiam cæcutire contingat; si non laudandus, ferendus saltem erit conatus meus. Illud tamen Manutiorum industriæ ingenioq. abrogandum non est, ingeniosissimum esse eorum commentum. nam ex hac nota I. ceteras fluxisse omnes, planè consentaneum videtur. V. enim duæ primæ notæ I. videntur esse infima parte coniunctæ. X. nil aliud, quàm numeri quinarij duæ notæ, in acuto angulo coeuntes. At L.

quid est, nisi prima illa nota I. recta & altera prostrata simul iuncta? Cui si addideris in summa parte aliam primam notam item prostratam fiet [centum. non enim, inquit Manutius, priscis temporibus pro centum scribebant C. quod ad ætatem nostram permansit: sed] quæ erant tres primæ notæ consociatæ, vna recta, duæ prostratæ cum recta coniunctæ, vna in superiore parte, altera in inferiore. Quingenta verò fecisse videntur addita ad tres notas, quas proximè nominauimus, quarta recta cum duabus prostratis coniuncta hoc modò []. qua figura duplicata factum videtur mille, hoc modò [[]. vnde postea librariorum arbitrio & incuria (I), ceterasq; passim obuiam, factas fictasq; credit Manutius.

Ceterùm vt ingeniosum est Manutij commentum, ita in antiquis libris, lapidibus, nummis, æreisve tabulis nunquam mihi obseruatum. Ingeniosum, inquam, &, vt credo, deriuatione verum; sed in vsu non positum, monumentis omnibus veteribus id attestantibus.

Priscianus verò auctor & doctrina & antiquitate nobilis, hac de re multa scripsit libro de Pond. & Mens. nonnulla quidem [ingenuè loquor] futilia, & inania, quæ nimirum e Græcia accersiuit, quæq; de origine V.X.L.C.D. ceterisq; commentus est: aliqua autem vero similia, & antiquis monumentis consentanea, vt inferiùs fiet perspicuum.

Illud autem affirmare non dubito, veras ac veteres numerorum notas non ex proprio cuiusquam genio & commento, aut ex codicibus antiquis desumendas esse, vt hi auctores fecisse videntur, sed ex ijs quæ ab antiquis ipsis ad nostra vsque tempora eas fideliter asseruarunt: hoc est, ex lapidibus, nummis, æneisq; tabulis, Nam sicuti libri etiam antiquissimi quiq, sexcenties ab incurosis ignarisque amanuensibus descripti sunt, fœdissimiq; proinde ac turpissimi errores irrepserunt; ita lapides a temporum iniuria integri semel olim exculpta, sincerè & incorruptè tuentur. Inscriptiones ergo hac in re fidem omnem

sibi

ſibi vendicant. Inter has autem vt antiquiſſima, ita fideliſſima cenſetur, quæ olim C. Duilio in foro poſita, indeq; multis ab hinc annis eruta in Capitolio aſſeruatur. Et quidem vt huius inſcriptionis antiquitatem ſimul & nobilitatem aſſequaris, ſcias C. Duilium anno Vrbis Conditæ CDLXXXXIII. Co. primo Punico bello cum Hannibale, Giſconis filio, Carthaginienſium duce claſſe ad Liparas dimicaſſe, eoq. victo primum Romanorum ducum naualis victoriæ triumphum duxiſſe: columnamq; roſtratam cum honorifica inſcriptione ob res proſperè geſtas a S.P.Q.R. in foro ei poſitam anno CDXCIV. fuiſſe. Huius autem columnæ inſcripta baſis anno ſuperioris ſæculi LX. effoſa e Romano foro, & ab Alexandro Farneſio Cardinali in Capitolium translata, veteres illas ac veras numerorum notas incorruptè cuſtodit. eius hoc eſt exemplum, à me ſumma cura ac fide exſcriptum.

Omni-

Omnibus & verbis, & numerorum notis fidelissimè descriptis, impressisquè: ipsa fides non potuisset fideliùs.

. . ANO . . . .
. . D. EXEMET. LECIONES. . . .
. XIMOSQVE. MACISTRATOS. . . . .
. . VEM. CASTREIS. EXFOCIONT. MACEL. . .
.VCNANDOD.CEPET. ENQVE. EODEM. MAC. . .
.EM. NAVEBOS.MARID. CONSOL.PRIMOS. . . .
.LASESQVE.NAVALES PRIMOS. ORNAVET. PA. . .
.VMQVE.EIS.NAVEBOS.CLASEIS.POENICAS.OM.
.VMAS.COPIAS.CARTACINIENSIS.PRÆSENTE. . .
.ICTATORED.OLOROM.IN. ALTOD. MARID.PVC.
. .OVE. NAVEIS. CEPET.CVM.SOCIEIS.SEPTE. . .
. . . . QVE. TRIRESMOSQVE. NAVEIS. X . . . . .
. .M. CAPTOM. NVMEI. ↀↀↀ D . . . . .
. .TOM.CAPTOM. PRAEDA. NVMEI ↂ . . . .
. . . CAPTOM. AES. ↂↂↂↂↂↂↂↂ
. ↂↂↂↂↂↂↂↂↂↂↂↂↂ
. . OQVE. NAVALED, PRAEDAD. POPLO. . . .
. . . ARTA . . . . NVOS . . . . .

Veteres itaque, si credimus vetustimmæ huic inscriptioni, CCVI. annos ante perpetuam Cæsaris dictaturam incisæ, his vtebantur notis, pro centum C. pro quingentis D. pro mille ↀ pro centum millibus, quæ summa erat Plinio teste, apud eos supputatio, ↈ. Ex quibus credibili, perspicua, & vera coniectura ducor, quinque millia hoc modo significasse ↁ, externo nempe semicirculo rectæ lineæ coniuncto, interno nulli adhærescente: decem milla sic ↂ, & sic ↇ quingenta millia, internis, externisq; semicirculis eodem, quo in superiore nota, modo ductis. Hoc Priscianus etiam haud obscurè innuit, eo tamen discrimine, quòd is externum semicirculum, quem apostrophum vocat, cum recta linea, quam I. literam perperam appellat, cum nota, non litera sit, non coniugat, sed hoc modo notet, I). (I).

Iam verò vt notas omnes, apud veteres in vsu positas, quisq; possit statim animo concipere, sic ob oculos ponendas duco.

I.	vnus	1
V.	quinque	5
X.	decem	10
L.	quinquaginta	50
C.	centum	100
D.	quingenta	500
ↀ.	mille	1000
ↁ.	quinque milia	5000
ↂ.	decem millia	10000
ↇ.	quingenta millia	50000
ↈ.	centum millia	100000

Qua quidem in re illud moneo, a prima nota I. vnum significante, adusque quintam. C, centum designantem, cum

Manu-

Manutijs me, cum Priſciano, cum ceteris omnibus ferè ſentire: ab ea verò ad extremam vſque ab ijs omnibus longè diſſentire. nam & D. & ↀ·ↁ.ↂ.ↁ.ↂ. ex vna duiliana inſcriptione innoteſcit.

Et quamuis Hieronymus Aleander, magno vir ingenio, magnaq; literatura, & plerique alij inſcriptionem interpolatam eſſe ſuſpicentur: tamen illud certiſſimum eſt, antiquiſſimis temporibus & accuratè interpolatam: & ſicuti priſcam illam loquendi rationem EX FOCIONT. NAVEBOS. MARID. CESET. OLOROM. ſumma fide cuſtoditam; ita numerorum notas fideliter inciſas.

Neque mihi, vt pleriſque, negotium faceſſit, quòd incoſtantem habeat ortographiam in PRAEDA. & PRAEDAD. in NAVEBOS. & NAVEBOS, in CLASES. & CASEIS. nam præter quàm quod Duilij ætas, diuturnis bellis, imperioq; propagando maximè intenta, negligentiùs literas coluit, interpolatæ non ſunt, neque mendoſæ æreæ tabulæ Genuenſis, legis Thoriæ, Seruiliæ, ac Termenſium; lapideum Kalendarium Farneſianum, ac Vallenſe, inſcriptioq; Scipionis & Fratrum Arualium: quæ licet ſint monumentorum omnium, aut re, quam continent, aut antiquitate nobiliſſima; tamen variam habent ortographiam. Et in Genuenſe quidem lego FLOVIOM, & FLOVIVM bis terue vtraque certè ortographia: POSEDET, & POSEDEIT: item NE. NI, & NEI. In fragmento legis Thoriæ MVVCIO, & MVCIO. duplici nempe ac ſimplici V. ſæpius vtrumque. In lege Seruilia ita prorſus IOVDICIVM. IVDICATIO: & inferiùs eadem quidem verba, ſed commutata ortographia IVDICIVM. IOVDICATIO. In Thermenſium legis fragmento VTI VTEI. VVTEI. In ærea tabula apud Capranicos idem VTI. VTEI. & VVTEI. præptereà IVS. & IVRE. at ſæpius IVVS In inſcriptionibus Fratrum Arualium, VOVEMVS, & VOVIMVS eiuſdem planè temporis. In Kalend. Farneſiano ac Vallenſe diligentiſſimè a me notata hæc leguntur verba, in

illo quidem, MENSIS.IANVAR. in hoc verò, MES.IANVAR: nullibi, Lector, erratum fabrile: nam & Mensis & Mesis, addito nempe, ablatoq; N, scribebant antiqui viri docti: &, vt auctor est Velius Longus lib. de Ortographia, *Cicero Foresia, & Magalesia, & Hortesia sine N, litera libenter dicebat*, pro forensia, Magalensia, & Hortensia: & in Hortensio quidem antiqui penè omnes Græcos imitati, qui ὁρτήσιος scribunt, N, respuebant, vt notat Vrsinus. Tandem ne exemplis sim molestus, Inscriptio Scipionis, barbati filij, antiquitate omnium planè nobilissima, ætate Duilianæ propinqua, & omnium iudicio, nunquam interpolata, rem planè declarat. in ea enim legitur accusatiuus casus M, respuens, vt CORSICA. ALERIA. SCIPIONE. pro Corsicam, Aleriam Scipionem: & tamen idem casus aliquando M. admittit in LVCIOM, Itaque Duiliana inscriptio ex inconstanti ortographia negligenda non est, vt morosis negligitur.

At verò vnde, inquies tanta ortographiæ diuersitas in allatis præcipuè inscriptionibus, quæ, vtpote publicæ, ceteris emendatiores esse deberent. Triplex, mea sententia, causa esse potest: prima operariorum hominum inscitia ac negligentia. Sed vt verum fatear, in re magni momenti, ac publica vix eorum aut inscientiam, aut incuriam sustinere puto erroris culpam: in alijs peruicaciùs non nego. Altera est ortographiæ consuetudo, vsusq; diuersus, atque diuersa doctorum virorum opinio, vtraque tamen probabilis & vsurpanda. Nomina gentilicia, vt hæc in exemplum adducam, in CIVS, & TIVS desinentia protulerunt doctissimi antiquorum, vt Marcium, Fabricium, Sulpicium; vt Plautium, Horatium, Lucretium, ergo Porcium & Portium, Mucium, & Mutium cum legimus in antiquis monumentis, non est, cur de mendaci ortographia, fabriliq; mendo suspicemur. in eàdem ænea tabula est MVCIVS & MVTIVS. de eodem Catone in diuersis inscriptionibus legitur PORCIVS, & PORTIVS: vt videre est cap. 9. Obseruo etiam (ne pigeat, obsecro te, Lector, lectio-

lectionis obseruationisq; meæ) obseruo, inquam, non adhuc obseruatam ortographiam, in monumentis, a mendi suspicione alienis, *Apsum*, *Optineo*, *Puplicum*, *Apsoluo* per P. omnia, B. reiecto In lapide Farnesiano, florente imperio & eloquentia Romana inciso, est APSENTI. CONTVLIT, & in inscriptione reperta in Marij trophæis. III. CONSVL APSENS. CREATVS. EST. In Genuensi tabula, a Folieta fidelissimè exscripta, L. Cæcilio, & Q. Mutio Cos. incisa, POPLICVM. In fragmento tabulæ æneæ apud Capranicos, OPTINENT. In sepulcro pyramidato C. Cestij ad portam Ostiensem, OPVS. APSOLVTVM. ita prorsus cum P, littera, quã in B, qui inscriptionẽ exscripserunt, nimis oscitãter cómutarunt. Hæc non sunt errata fabrilia (quis enim sibi persuadet, in exigua, ac paucorum verborum inscriptione, celebri ac magnifico operi palmaribus litteris adscripta, adeò negligentes fuisse operarios, adeò oscitantes operi præfectos, vt alienã ac fœdam appegerint ortografiam?) non sunt, inquam, errata fabrilia, sed vsu recepta scribendi ratio. Tertia causa est, quia non raro eodem, quo pronunciabant, modo scribebant. exempla obseruo in lapidibus, nummis, & æneis tabulis. In lapide in Pantheo, olim a me diligenter exscripto, legitur FEELIX. duplici E: nempe quia eam litteram duplici tempore, vt ita loquar, efferebant, ac proinde duplicare pronunciatione videbantur, ideoq; geminatam verè expresserunt. Eandem orthographiam obseruo in alio lapide, in quo est HONOREEM. In Eborensi municipio, in domo Q. Sertorij celeberrimi ducis, ac ciuis Romani lapis extat, in quo legitur, *Pro salute & incolumitate* DOMVVS *Q. Sertorij*. Scipionis verò Barbati filij inscriptio, superiùs laudata, huic rei lucem affert haud exiguam: ibi enim legitur, CEPIT. CORSICA. ALERIAQVE. VRBE. &c. hoc est, Cepit Corsicam Aleriamq; vrbem. Kalendarium vetus Farnesianum habet FABA. SERENTES, & inferiùs OLIVA. LEGENT. hoc est Fabam serentes, & Oliuam legent. Cur, inquies, hoc por-

portentum in Latina ortographia? nempe quia interdum eodem, vt dixi, quo pronunciabant, modo ſcribebant. M, littera obſcurè ſonat, imò, vt aiunt veteres grammatici, & notant Aleander, ac Sirmondus, mugit intra os, atque interiùs compreſſis labris coercetur, & quodammodò non profertur, vt eſt apud Quintilianum lib. 9. cap. 4. Ergo cum ſcriptio interdum pronunciationem imitetur, facillimè factum eſt, vt M. omiſſa fuerit, &, vt ita dicam, in fabri ſcalpro lateat, vt in loquutione labris coercita in ore deliteſcit. Iam verò in nummis non rarò VAALA obſeruaui & VAARVS. In fragmentis æneis veterum legum MVVCIVS. PEQVVNIA. PEQVLATVV. In Genvenſi tabula ARBITRATVV. In Capranica AA. CETERIS. IVVS. VVTEI.

Iam vt ad rem propoſitam reuertamur, ratum eſt, diuerſam ortographiam non probare, Duilianam inſcriptionem aut interpolatam eſſe (quod tamen obſtinatè non inficiar) aut, (quod omnino prorſus nego,) mendosè interpolatam, atque aliena a conſuetudine vſuq. Latino a fabrorum inſcitia, negligentiaq; eorum, qui operi præerant, inſcripta.

AN-

ANTIQVARVM MVLIE-rum Romanarum: Nomina Prænomine Eas Insignitas: Ciceroni, Festo, Varroni, Inscriptionibus Lux Data.

CAP. V.

Ad Leonem Allatium.

RErum antiquarum cognitio, vt omnium ferè iucundissima est, ingenuo quoque, imò Principe homine dignissima; ita valde obscura, summisq; nodis implicata. Nec profectò mirum. nam si leges ipsas, monumentaque reipublicæ, quæ, vt temporum iniurias effugerent, æternaque essent, in æs, metallum durissimum incisa fuerunt; tandem labefactauit, & confecit vetustas: non est, cur miremur, instituta ac mores, non lapidibus aut metallis, sed infirmæ, fugaciq; consuetudini commendata, vel omnino interijsse, vel labefacta ad ætatem nostram peruasisse. Nominum verò ratio hoc prætereà peculiare habet, vt variari, commutariq; ad cuiusque libidinem liceat. Quare ferendi sunt quicunque *De Nominibus* hactenus scripserunt, si in re lubrica, & obscura, vel ambigant, vel offendant. Ego autem, etsi agrestioribus musis, ac medicinæ addictus, exclususq; senatu cætuq; illo, ad eius tamen quasi Tribunus plebis limina stare, eorumq; S. C. intercedere, nunc audeo Neque Robortellus suo *de Nominibus* libello, neque Castalio Disputatione sua *Aduersus Prænominis Feminarum Assertores* me reuocat ab hoc audendo; imò verò magis magisq; impellit, & incitat. Aio itaque Romanas feminas prænomine insignitas: aio, proboq; adeò apertè, vt apertiùs

nihil desiderare quisquam possit. Sagunti hæc extat inscriptio.

VALERIVS. MAXIMVS
TI. AELIA. M. F

Hoc est, Valerius Maximus Tiberia Aelia Marci filia, quam inscriptionem vetustissimam esse, res, qua de agitur, & præsertim breuitas attestatur. auctor enim est Antonius Augustinus, breuitatem certissimum esse antiquitatis argumentum. Aliquas Hispaniæ ex Grutero in ædibus Agulniorum Publia & Mania prænomina leguntur.

2. P. L. F. POSTV
MENIA
M. AVRELIÆ
B. M. F

Hoc est, Publia, Lucij filia, Postumenia Marcæ Aureliæ bene merenti fecit. & Pataui Lucia.

L. AELIA. L. F....
DECRETO: DEC.....
LOCVS. SEPVLT....
PRAEFECTVRA....
STATVAM. MARMOR...
VIVA. FECIT. SIBI

Romæ prope ædem D. Marcelli. Tiberia.

. . . .
TI. FLAVIÆ......
....GIÆ. GALATIA....
CONIVGI. KARISSIMÆ
FECIT

Et in hortis olim, vt refert Aldus, Fabiani Montij, vbi Caia

DIS. MANIBVS
C. IVLIÆ. IOLES
IVLI. VMBRI. LIB
CN. SEIVS. CRISPVS

CONIV-

CONIVGI. SVÆ. BENE
MERENTI. FECIT

hoc est, Dis Manibus, Caiæ Iuliæ, & in hac inscriptione duo animaduersione digna obseruo: alterum CAIA prænomen non omnibus fuisse. mulieribus commune: alioqui enim feminarum complures duobus prænominibus vsæ fuissent: quod quàm sit alienum ab antiquitatum obseruatione, notissimum est. Alterum, falsum esse, quod scribunt antiquarij, Caia prænomen inuersa littera Ↄ scribendum esse. Fateor ea, qua dicunt, ratione sæpè scribi; sed sæpiius C. consequentes litteras spectante. Et illam quidem scribendi rationem in libertorum libertarumque monumentis hac ratione, EVTYCHES. Ↄ.L. hanc verò in ingenuis ac liberis obseruo; vt in allata inscriptione videre est.
Extra Taraconem esse ferunt epigramma, in quo Lucia.

L. AMENIO. I. F
GAL. SATVRNINO
ÆD. II VIR. FLAM
P. H C.
LVCIA. VALERIA

Id est, Lucio Amenio, Lucij filio, Galeria, Saturnino Aedili, Duumviro Flamini ponendum hoc curauit Lucia Valeria.
Patauij in ædibus, vt aiunt, Liuianis Publia.

P. SERVILIAE. VIRG
P. SERVILIA
VIRG. VEST. ET. SIBI
V. F

Hoc est, Publiae Seruiliae Virgini Publia Seruilia Virgo Vestalis, & sibi viuens fecit.

Apud Ian. Gruterum idem prænomen videre est.

P. VALENTINÆ.

Romæ apud Alexandrum Pichinum e regione ædium Farnesianarum Aula. F 2 DIS-

DIS. M
P. CORFIDIO
SIGNINO
POMARIO
DE. AGGER
A. PROSEVCHA
Q. SALLVSTIVS
HERMES
AMICO. BENEMERENTI
ET. NVMERVM
OLLARVM. DECEM

Et Aquileiæ, vbi Caia.

OCTAVIA. C. L. PROCINE
C. OCTAVIA. L. HELENO
CVPITAE. DELIC

Et Romæ in domo olim Ciampolinorum, vbi Lucia.

C. CISPI. C. L. NICEPHORI
CRISPI
CISPIAE. C. L. FAVSTAE
L. EVBOTIAE
L. QVARTAE
T. ANNI. T. L. SALICI

Apud Appianum iterum Lucia.

L. BABIAE. ROMANAE
NOBILI. PARDVS. SA
GVNTINVS. AMICVS
AMICAE. OPTIMEQVE
DE. SE. MERITAE
F. C

In villa Egle agri Treuirensis spectatur nobilissimum venerandæ antiquitatis monumentum (vtor Gruteri verbis) quo nec cis alpes insignius aliud extare existimamus, in quo *Publia* videre est. D.T.

D. T.... SECV..... O..... M
N.... LIS. SECVNDINI
SECVRI. ET. PVBLIAE. PA
CATAE. CONIVGI. SE
CVNDINI. AVENTINI
ET. ISA
CCIO. MODESTO. ET
MODESTINO. MACEDONI
FILIO
ET. IVST..... SECVNDI
NVS. AVENTINVS. ET
SECVNDI
.....SECVRVS. PAREN
TIBVS. DEFVNCTIS ET
...VIVENTIAE. EP.....
ERVNT....

Sexaginta ferè aliæ nobis præsto sunt inscriptiones, prænomina feminarum præseferentes: quas cum inferiùs adscripturus sim, hinc reijciam. Prænomina tamen, nominaq; hìc apponenda duxi, ne quisquam a Castalione hac de re sibi persuaderi patiatur. Nam hic auctor tantùm tribuit proprijs obseruationibus, vt iuramento affirmet, nullam omninò reperiri inscriptionem, in qua feminarum prænomen legatur: *Quod si quis* (inquit in libro Aduersus feminarum Prænominis Assertores) *ne iurato quidem mihi fidem habendam censeat, velim ipse singulos lapides inspiciat, notet, obseruet: sic profectò fiet, vt in meam sententiam facilè concedat*. Quæ verò ipse, vetustos lapides ruderaque voluens adhuc adolescens, obseruaui mulierum prænomina, hæc sunt.

A. Aemilia
App. Aurelia
B. Valentina, i. Burra
C. Atilia
C. Samnia

C. Fuluia
Cn. Seia
Cn. Cocceia
L. Fortunata
L. Babia

L. Ae;

L. Aelia	P. Accia
L. Afrania	P. Aemilia
L. Aurelia	P. Iulia
L. Atilia	P. Liuia
L. Cæcilia	P. Paccia
L. Domitia; iterum	P. Postumia
L. Domitia	Q. Cornelia
L. Peducæa; iterum	Q. Fuluia
L. Peducæa	Q. Nonia
L. Plotia	Q. Sallustia
L. Tertulla	Q. Valeria
L. Quarta	Sex. Acinia
L. Valeria	T. Attia
M. Aelia	T. Iulia
M. Postumia	T. Munnia
M. Vlpia	T. Paternia
N. Iulia	T. Domitia
N. Iunia	T. Aelia
P. Aelia; iterum	T. Valeria
P. Aelia	V. Atilia, i. Volera

Hæc aliaquè similia obseruaui mulierum prænomina, cum non adhuc Medicinæ sacris initiatus, totus moribus noscendis Populi Romani, institutis, legibus, omnique antiquitati præclarissimæ Reipublicæ inuestigandæ addictus essem. Neque verò lapidibus dumtaxat nostra nititur opinio, sed antiquorum etiam fulcitur testimonijs, Valerij, Festi, Ciceronis, Varronis, ceterorum. & M. quidem Varronis de Analogia lib. 2. hæc sunt verba, vulgata quidem apud Antiquarios; sed (absit verbo & superbia & iactantia) malè omnino accepta, & perperam intellecta: *In nostris*, inquit, *nominibus, qui sumus in Latio, & liberi analogia necessaria. Itaque ibi apparet analogia, ac dicitur Terentius vir, Terentia femina, Terentium genus. In prænominibus ideo non fit item, quòd hæc instituta ad vsum singularia* (singularium puto legendum, aut siugulorum) *quibus discernerentur*

nerentur nomina gentilicia, vt a numero, Secunda, Tertia, Quarta: in viris Quinctus, Sextus, Decimus: Et paulò inferiùs: *E quibus quadam accidunt feminis proportione appellata, declarant pranomina mulierum antiqua, Mania, Lucia Postuma*. Hæc Varro, quibus Festus adstipulatur, *Pranominibus*, inquiens, *feminas esse appellatas, testimonio sunt Cacilia & Tarratia, qua amba Caia solita sunt appellari: pari modo Lucia & Tertia*. & Valerius lib. x. *Antiquarum mulierum frequenti in vsu pranomina fuerunt Rutilia, Cæsellia, Rodicilla, Mutrulla, Burra: ista pranomina à viris tracta sunt Caia, Lucia, Publia, Numeria*.

Ceterùm clamitantes audio Castalionem, Robortellum, Panuinium, aliosque feminarum prænominibus infensos, priscis tantùm, iisque perpaucis vsurpata fuisse prænomina, ex Valerio, Varrone, Festo intelligi posse. Nam Valerius, *Antiquarum*, ait, *mulierum frequenti in vsu pranomina fuerunt*. & Varro, *Pranomina mulierum antiqua Mania, Lucia*. Ergo, inquiunt, solæ antiquæ feminæ prenominibus insignitæ. Longè tamen aliud, atque opinatur Castalio Panuinius ac Robortellus, Valerium, & Varronem sibi velle liquidò constat, si eorum verba diligentiùs attendantur. Et Varro quidem non de omnibus mulierum prænominibus mentionem facit, sed de priscis duntaxat & obsoletis. Etenim alia antiquitus, alia recentioribus temporibus vt viris, ita mulieribus prenomina vsurpata. Agrippa, exempli caussa, Hostus, Ancus, Opiter, Volero, Tullus, Vibius priscis prenomina fuerunt frequenti in vsu; vt Agrippa Menenius, Hostus Lucretius, Ancus Poblicius, & Ancus Marcius, Opiter, Virginius, Volero Poblilius, Tullus Hostilius, Vibius Sestius. Vt igitur hec virorum prenomina antiquitus solùm frequenti in vsu posita fuerunt, ita quę afferuntur a Varrone Lucia & Mania, non nisi antiquioribus feminis vsurpata. Declarant id apertè eius verba, *Pranomina mulierum antiqua*: Apertiùs quę sequuntur, *Videmus Maniam*

matrem

matrem Larum dici, Luciam Voluminam Saliorum carminibus appellari, Postumam a multis post patris mortem etiam Nunc appellari. En igitur hoc est, quod dicebam, Maniam prænomen Larum matri, antiquissimæ feminæ; insitam; Luciam Volumniæ; Postumam verò non priscis modò feminis, Verùm etiam recentioribus (*Etiam Nunc*, inquit Varro) impositam. Varro igitur non sibi vult, antiquis solùm feminis prænomen vsurpatum, adeò vt recentiores omnes eo caruerint; sed affert in medium ea tantùm prænomina, quæ apud antiquas fuerunt in vsu posita: non negat proinde recentiores feminas prænomen vsurpasse: imò verò id ait, affirmatq; clarissimis verbis: *Postumam a multis post patris mortem etiam* Nunc *appellari*. Hæc de Varronis loco: de Valerij autem eius ipsa loquuntur verba: *Antiquarum*, inquit, *mulierum frequenti in vsu prænomina fuerunt Rutilia, Cæsellia, Rodocilla*. Refert nimirum Valerius, vt Varro, antiquiora illa, & absoleta mulierum prænomina, non tamen negat, recentiores feminas prænomine vsas fuisse, quin imò id asserit paulò superius, *Puellis non ante, quàm nuberent, prænomina imponi moris fuisse, Q. Scæuola auctor est.*

Instat rursus Castalio multò acriùs quodam Ciceronis loco in Epist. Famil. quo vno putat se, euersis funditusq; deletis feminarum prænominibus, de nobis omnibus *In Disputatione contra mulierum prænominis assertores*, tanquam in amplissimo Capitolio triumphare. Audiamus eius verba: *Mihi quidem* ait, *vnum illud, quod a* Panuinio *ex Cicerone laudatur, a me tamen nusquam in Cicerone repertum, ad omnia istorum argumenta subuertenda, validissimum videtur: Habuit*, inquit Cicero, *prænomen nescio quid virilitatis & dignitatis. Ex quo inferri sanè potest, ad viros tantùm prænomina, quæ virilitatem referant, pertinere*. Non est, Castalio, adeo firmum hoc ex Cicerone depromptum argumentum, vt, quod ais subuertat, prosternat, obteratq;

opinio-

opinionem noſtram: non eſt mehercule, ſi quæ libro X tradita ſunt a Valerio, diligenter attendamus. Vt feminis, inquit, non prius, quàm nuberent, ita viris non niſi ſumpta virili toga prænomina imponebantur. Quod inſtitutum etſi conſequutis temporibus religioſè cuſtoditum non fuit, ipſius tamen Valerij ac Sceuolæ (nam ex huius ſententia ea tradit Valerius) ætate planè cultum, mihi perſuadeo. Eo verò tempore (ineunte anno XVII.) licebat adoleſcentibus in Forum venire, accuſare, defendere, priuata omnia ac publica domi foriſq; ſuſcipere; & vt cum Tacito loquar, *Adoleſcentes tunc primùm Reipublicæ capeſſendæ habiles videbantur*: adeò vt eo tempore a pueritia ad virilitatem quodammodò migrare viderentur. Si ergo tunc imponebantur prænomina, quis non videt, ea neſcio quid virilitatis ac dignitatis habere? Nam haud exigua, imò ampliſſima dignitas eſt, virili toga indutum in forum prodire, in Rempub. ſeſe inſinuare, ceteraq; obire, vnde laus, gloria, dignitas. Quòd ſi Caſtalio Valerium contemnat, ac tanquam ſpurium eius locum reijciat, refellam hominem alio non minùs firmo ac valido argumento. Prænomina non differentiæ tantùm cauſa fuerunt vſurpata, vt nimirum alter eiuſdem familiæ (nam gentes cognomine diſtinguebantur) ab altero diſcerneretur, vt M. Tullius Cicero a Q. Tullio Cicerone, Cn. Cornelius Lentulus a P. Cornelio Lentulo: verùm etiam honoris gratia ac dignitatis. quod vel ex eo liquet, quòd Cicero lib. 7. Famil. Epiſt. 32. P. Volumnio, nobili ac ſenatorio viro, a quo litteras ſine prænomine acceperat, reſpondens admiretur, tam familiariter a viro graui & nobili ſecum eſſe actum, vt ſine prænomine, hoc eſt, ſerio & honorifico titulo litteræ ab eo ſcriptæ fuerunt: *Quod ſine prænomine, familiariter, vt debebas, ad me epiſtolam miſiſti, primùm addubitaui, num a Volumnio ſenatore eſſet*. Si ergo honoris cauſa & amplitudinis apponebantur prænomina, quæ virorum non mulierum propria

ſunt, vtique vel ex hoc innoteſcit, prænomina habere neſcio quid virilitatis ac dignitatis. Accipe, Caſtalio, vtram lubet ad tuum argumentum reſponſionem: ego in poſtremam tuam rationem, *Ad prædam potius, quàm ad pugnam instructam*, irruo. Inſtas vltimo loco, feminas ex eo fuiſſe prænomine expertes, quòd in antiquis epigrammatis eſt, exempli gratia, *Antonia Reſtituta, Nonia Quintula, Cornelia, Procula*, aliæquè, vt ais, ſine prænomine. Rectè quidem ſi omnia, vel plurima antiqua epigrammata legiſſes, eaquè reperiſſes prænomine carentia. ſed quia nec omnia, nec plurima tibi fuerunt obuiam, ſententiam tuam probare non poſſum, imò cogor accuratiùs improbare. Quod etſi paulò ſuperiùs a me factum eſt, hìc tamen re enucleatiùs examinata, idem breuiter perſtringere viſum eſt. Aio itaque, infirmo niti fundamento opinionem tuam, ſi ex eo prænomina e mulieribus Romanis explodi cenſeas, quòd non pauca reperiantur epigrammata, ijs quæ careant. Nam præterquam quod ſi tuæ inſcriptiones eorum ſunt expertes, prædictæ ſunt aliæ a me ſuperiùs allatæ; hac ratione e viris etiam prænomina certò poſſem eximere: cum facilè poſſem ſexcenta proferre epigrammata, virorum prænominibus carentia: poſſem & ex auctoribus antiquis prope innumera loca depromere, vt Ciceronis ad Atticum lib. 1. Epiſt. 2. *Quod ad me de Lentuli & Sextij nomine ſcripſiſti, loquutus ſum cum Cincio*. Et lib. 3 Ep. 9. *Pompeius abeſt, Appius miſcet, Hirtius parat*. Et lib. 12. Ep. 22. *Conſularium putat leniores fuiſſe* (ſententias) *Catuli, Seruilij, Curionis, Torquati, Lepidi, Gellij, Volcatij, Figuli, Cottæ, Glabrionis, Silani, Murenæ*. Et lib. 2. Ep. 19. *Tulit Cæſar grauiter, literæ ad Pompeium volare dicebantur: inimici erant Equitibus, qui Curioni ſtantes plauſerant*. Et Salluſtius de bello Iugur. *Cuncta a Beſtia, Albino, Metelloq; imperata gnauiter fecerant*. Et Cæſar lib. 3. de bello Ciuili: *Libo a colloquio Caninij digreſſus ad Pompeium proficiſcitur*. Et Velleius lib. 2.

Anto-

Antonius Cæsarem auunculum, Lepidus Paulum fratrem proscripserant. Quemadmodum igitur ex eo, quòd ex nominatis viris prænomina sint explosa, non licet ea omnibus eximere; ita ex eo, quòd mulierum pleræq; absque prænomine legantur, eas prænomine caruisse, non licet affirmare.

Sed, his omissis, Castalionem lapidibus pugnantem lapidibus aggrediamur. Apud Aldum in Ortographia legitur in epigram. Fabius Maximus sine prænomine,

FABIO. MA
XIMO. V. C
CONDITORI. MO
ENIVM. PVBLICO
RVM. VINDICI
OMNIVM PECCA
TORVM. ORDO. ET
POPVLVS. ALLIFA
NORVM. PATRONO

Ibidem legitur Dionysius.

D. M
CANINIA. PIA
DIONYSIO. FECIT
CONIVGI. CARIS
SIMO

Apud eundem Cocceius,

COOCEIVS
PATRVINVS
PRINC
PEREGRINO
RVM

Itidem Atius,

DIS. MANIBVS
ATTIÆ. T. F. QVINTVLÆ
ATTIVS. PHLEGON. PATER
ATTIA. QVINTA. MATER

Ibidem Attius,

G 2 ATIO

A T I O. L. F
III. V I R O
P A T R O N O

Hoc est, Atio Lucij filio Tertiumuiro patrono. Apud eundem Ælius,

D. M
ÆLIVS. LVCTVS
QVI. VIXIT. ANN. X
P. ÆLIVS. DECIMIANVS
EQ. SING. AVG
BVCCINATORI. HERES
PIENTISSIMO
AMICO. TITVLVM. FECIT

In agro Veronensi ex eodem Aldo visitur inscriptio, in qua legitur FIRMO. VI. VIR. in alia LICINIVS. CRISPVS. in alia ATTIO. PROCVLO. & IVLIO. PROCVLO. Neapoli ALVENTIVS. MATVRVS. Romæ AGRILIVS. IANVARIVS. Ad D. Clementis IANVARIVS. Ad D. Paulli de Regula, CLODIO. TALLO. Apud Aldum CORNELIO. IVCVNDO. Ad Tabernas obscuras ATTICVS. Spoleti SATVRNINO.

Iam verò, Castalio, si quispiam ex his alijsq; huiusmodi inscriptionibus, e quibus prænomen exemptum est, nobis persuadere contenderet, viros vsos non fuisse prænomine, nonne faceret ridiculè, nonne ineptè? Nam etsi detur, eos, quos modò retuli, prænomine caruisse, compertum tamen exploratumq; est, alios omnes eo insignitos fuisse. Ergo si a te in medium allatæ inscriptiones mulierum prænomen non præseferunt, non est, cur eas ipsas feminas, aliasq; omnes eo planè caruisse contendas.

Illud tamen moneo, Prænomen non omnibus vulgò feminis vsurpatum. cum enim habeat, vt ait Cicero, *nescio quid dignitatis*; dignioribus solùm ac nobilioribus vsurpatum existimo. quod apertè confirmat Horatius, cum ait,

Gaudent

Gaudent pranomine molles Auricula. Hinc factum esse opinor, vt in plerisque antiquis epigrammatis prænomen non sit adscriptum, neque apud auctores veteres frequenter reperiatur, quod non solum Castalioni minorum gentium antiquario, sed etiam Robortello, imò & ipso Panuinio, nostri senatus Principi, & omnium, qui sunt, quiq; fuerunt, antiquariorum præstantissimo, imposuisse videtur.

NVM COGNOMINE
Vsæ sint Feminæ Rom. Plutarchus, Suetonius, Epigrammata Enodata.

CAP. VI.

Ad Iacobum Buccardium.

PROXIMO superiori æuo summis contentionibus disputatum fuit *De Romanarum mulierum cognomine*. Etenim Franciscus Robortellus, qui primus ex ijs, qui eo tempore floruerunt, antiquarijs, *de Romanorum Nominibus* libellum conscripsit, non nisi gentilicium nomen antiquas feminas vsurpasse affirmat. At verò Sigonius, summus ille in litteris vir, haud multò post idem argumentum luculentiori commentario tractans, tribuit quidem eis gentilicium, & prænomen; cognomen verò, tanquam à veterum consuetudine abhorrens, explodit. Non defuerunt tamen, qui Sigonianæ sententiæ propè bellum indixerint. Et primò quidem Robortellus ipse in *Emendationum* libro, contra Sigonium edito, vel pristinæ sententiæ pertæsus, vel oblitus eorum, quæ prius in libro *de Nominibus* scripserat, palinodiam canens, feminas cognomine vsas, summis argumentorum viribus

ribus

ribus probare contendit. Robortellum sequutus Honufrius Panuinus, Paulus Manutius, & Antonius Augustinus idem, magna argumentorum vi coacta, comprobare nituntur. Sed, vt liberè dicam, non ex concepta spe, non ex voto. Nam eodem, quo petunt Sigonium, gladio pereunt: adeò ambiguæ sunt & ancipites ab ijs aduersus hunc allatæ rationes, vt ijsdem hic suam fulciat opinionem. Et quidem ex eo, quòd apud Plutarchum, Tranquillum, & alios legatur *Fausta Maior, Fausta Minor*: & in antiquis lapidibus *Nonia Quintula, Cornelia Procula*, & huiusmodi sexcenta, verè affirmare non licet, feminas cognomine insignitas. posset enim quispiam in Faustis Maiorem & Minorem, in Nonia Quintulam, in Cornelia Proculam cognomina esse belle & omnino negare, ac prænominum loco vsurpata haud iniuria contendere. Profectò, si meam liceret interponere sententiam, planè affirmarem, ea (præsertim Maiorem & Minorem) prænomina potius, quàm cognomina fuisse. Nam cum prænomen sit, quo tanquam peculiare ac proprio nomine alter eiusdem familiæ ab altero distinguebatur, vt de M. & Q. Tullijs a me superiùs dictum est; certè nomen Maior & Minor, quo duæ illæ sorores inter sese discernebantur, prænomen esse verisimile est. Ceterùm si rem quasi aurifica trutina, vt dici solet, examinemus, non prænomen id esse (multò minùs cognomen) sed notam quandam, & extemporale signum, seu ad tempus, non perpetuò appositum nomen, reperiemus. Conijcio id haud obscurè ex M. Tullio in Epistolis ad Familiares, & Atticum. nam lib. 8. ep. 9. loquens de Balbo eius nepote, pro quo adhuc extat illius Oratio, hæc habet: *Balbus minor ad me venit*. Et ep. 11. *Balbus Minor hæc eadem mandata* & lib. 11. ep. 12. *Posteaque quàm mihi litteræ a Balbo Cornelio Minore missæ essent.* In hoc Balbo nomen *Minor*, non prænomen reuerà, neque cognomen est, sed nota quædam extemporalis, qua hunc ab eo, quem oratione Cicero defenderat, discerneretur. fortasse

fuisse enim eodem, quo patruus, prænomine vtebatur, dicebaturquè L. Cornelius Balbus. Quare Tullius, vt hunc ab eo distingueret, *Minor*, quasi notam quandam apposuit. nam cum amphiboliæ suspicio de patruo ac nepote esse poterat, nominabatur hic idem Balbus absque minoris nomine. Att. lib. 14. ep. 23. *Ad me autem, cum Cassij tabellarium dimisissem, statim Balbus*. Et lib. 13. ep. 22. *Balbo quidem intelligebam satisfaciendum fuisse*. Et lib. 12. ep. 8. *De Balbo & in codicillis scripseram*. Idem conijcitur ex Maiore, Minoreque Africano; Catone Maiore, ac Minore. Cum aliqua ambiguitas de Africanis, aut Catonibus esse poterat, adiuncto Superiore, vel Inferiore; Maiore, Minoreve extemporali nomine discernebantur, cum verò nulla amphibolia, nullum tale nomen apponebatur. id apud Ciceronem, Plutarchum, Valerium, ceterosq; liquidò constat.

De Quintula & Procula mihi dubium non est, quin ea prænomina sint. Cum animo nomen Quintum non in viris modò, verùm in ipsis etiam feminis prænomen sit, vt cap. v. a nobis probatum est, Quintulam, per diminutionem a Quinta dictam, prænomen esse necesse est. Proculam verò prænomen itidem esse, Valerius & Plutarchus attestantur. Nam qui natus fuit patre sene, quasi procul ætate progresso: siue potius qui patre peregrinante, patria procul natus est, is Proculi prænomen sibi vindicauit. Sed hæc quasi obiter: ad institutum de cognomine feminarum sermonem reuertamur. Infirmæ sunt & omnino ambiguæ Panuinij, Manutij, Castalionis, aliorumq; rationes, quibus femineum cognomen ostendere nituntur. At non infirmæ, sed apertæ planèq; perspicuæ, quæ ex epigrammatis antiquis, ex Cicerone, Sallustio, ceterisque nobis præstò sunt. Romæ apud lapicidam retrò D. Siluestri hanc vidi exscripsique inscriptionem.

D.M

D. M
C. POPPAEO
IANVARIO
POPPAEA
IANVARIA
PATRONO. BE
NEMERENTI
FECIT

Illud primò (*παρέργον* tamen) animaduertas, non omnia gentis nomina in IVS desinere, vt antiquarij opinantur. POPPAEVS enim VS, non IVS clauditur. Item ANNEVS in epigrammate apud Aldum: VELLEVS in lapide Canusij: PEDVCEVS in Mutinensi lapide: PERPERNA, & NORBANVS in Fastis Capitolinis: ille Consul. ann. DCXXVI. hic verò DCLXX. cum L. Scipione Asiatico. & alter Norbanus Consul cum Ap. Claudio Pulchro anno DCCXV. Prӕtereà scias (quod prora & puppis est) in nostra inscriptione IANVARIAM cognomen esse, vt liquet non solùm ex C. Poppӕo Ianuario, cuius hìc mentio; sed etiam ex alia in ӕdibus Columnensium, vbi legitur P. AGRILIVS IANVARIVS: sub porticu capitolina in regionum fragmento, P. ALBINIVS IANVARIVS, & L. FLAVIVS IANVARIVS: & in hortis Perettorum viminalibus, C. CLAVDIVS IANVARIVS. Quod si hanc nostram Ianuariam tamquam libertam contemnas (nam reuerà libertorum longè alia, atque ingenuorum, quod ad nomina spectat, est conditio) aliam accipe omnino liberam ex hortis Perettorum.

D. M. S
T. FL. AVG. LIB. HERMES. ET. AE
LIA. IANVARIA. FECERVNT

Hoc est, Dijs Manibus sacrum Titus Flauius Augusti Liber-

Libertus, Hermes, & Aelia Ianuaria fecerunt. Ibidem alia est inscriptio, in qua legitur,

POPAEA. IANVARIA

Et in viridario pontificio collis Vaticani,

IVNIAE. C. SILANI. F
TORQVATAE
SACERDOTI. VESTALI
ANNIS. LXIIII.
CAELESTI. PATRONAE
ACCIVS. L

Hoc est, Iuniæ Cai Silani Filiæ Torquatæ, Sacerdoti Vestali annis quatuor & sexaginta Cælesti Patronæ Accius Libertus.

Et infra Capitolium de eadem, opinor, Iunia hæc extat, posteriùs incisa.

IVNIÆ. C. SILANI. F
TORQVATÆ
VIR. VEST. MAXIMÆ
IVVENIO. L

Id est, Iuniæ Cai Silani Filiæ Torquatæ Virgini Vestali Maximæ Iuuenio Libertus. Iuniam, nemo est, qui nesciat, nomen esse gentilicium. Torquatam verò cognomen esse, T. Manlius Torquatus, A. Manlius Torquatus, M. Manlius Torquatus, celebres in repub. viri, apertè declarant.

Apud Gruterum hæc extat inscriptio.

CALPVRNIAE
MARCELLAE
M. SEMPRONI
V . . . . DVS
VXORI. OPTI
MAE. ET. DI
GNISSIMAE

Calpurnia est nomen gentilicium, vt ex C. Calpurnio

Asello, L. Calpurnio Macro, C. Calpurnio Fabato, L. Calpurnio Pisone, L. Calpurnio Bestia, M. Calpurnio Bibulo liquidò constat. Marcellam vero cognomen esse, præter C. Claudium Marcellum, & alios eiusdem familiæ nobiles, ea, quæ sequitur, inscriptio declarat magis appositè,

CLAVDIÆ
L. FIL. FIRMÆ
L. CALPVRNIVS L. F
MARCELLVS
VI. VIR. AVG
CONIVGI. B. M
ET. SIBI

Hoc est, Claudiæ Lucij Filiæ Firmæ Lucius Calpurnius, Lucij filius Marcellus sextumvir, Augur coniugi benè merenti, & sibi.

Alia visitur Tibure.

D. M
TIB. CLAVDIO. AVG. LIB
HERMETI
M. PVEROR. DOM. AVGVST
ET
CORNELIÆ. MODESTÆ
MATRI B. M
ET. LIBERTIS. LIBERTABVSQ.
POSTERISQ. EORVM
HOC. MONVMENT. SI. QVIS
DONARE. AVT. VENDERE
VOLVERIT. INF. ARKAE
PP. ROM. HS. L. M. N

Hoc est Dis Manibus Tiberio Claudio (obiter obserua Tiberium prænomen non vnica T. vt inscitè Robortellus, neque semper TI. vt contendit Sigonius; sed TIB. tribus litteris vt Ser. Seruius, Mam. Mamercus, Sex. Sextus, scribi consueuisse) Augusti liberto Hermeti Magistro puerorum domus Augusti, & Corneliæ Modestæ matri benè merenti,

&li-

& libertis, libertabusquè, posterisquè eorum. Hoc monumentum si quis donare, aut vendere voluerit, inferat arkæ Populi Romani sextertios quinquaginta millia numero. At Corneliam esse gentis nomen, nemo esse potest, qui dubitet. Modestam verò cognomen esse, tum ex alijs, tum maximè ex ea, quæ apud Insubres extare fertur, liquidò constat.

DOMITIO
CN. F. OVF
PLACIDO
VI. VIR IVNIOR
C. DOMITIVS
MODESTVS
MILES. COH. VII

Id est Domitio Cnei filio, Oufentina, Placido, sextum viro iuniori (Iuniorem potius, quàm Iuniorum interpretor quamuis aliter doctissimum virum sentire sciam. nam sicut: qui recenter in Senatum legebantur, Iuniores Senatores dicti sunt; ita qui nuper in sexvirorum Collegium, Iuniores sexviri) Caius Domitius Modestus miles cohortis septimæ.

In Hadriani mole, Arce S. Angeli, & haud absimilis in ædibus de Valle.

D. M

TVRPILIÆ
EVTICHYÆ
GNESI. LIB
PRIMVS. CONSERVÆ
SVAE; BEN. MER. FEC
VIX. AN. XXXV

Eutychiam cognomen esse, liquet ex alia inscriptione, vbi legitur *L. Aelius Eutychius*, & in alia apud Aldum *M. Aurelius Euthychius*.

In via Appia non procul ab vrbe hæc extat omnium nobilissima

CÆCILIÆ
Q. CRETICI. F
METAELLAE. CRASSI

Hoc eſt, Cæciliæ, Quinti Cretici Filiæ, Metellæ Craſſi (nempe vxori: huiuſmodi eſt illud Lucani lib. 2.

- ----Liceat tumulo ſcripſiſſe Catonis Marcia.

Vxor nimirum Catonis) Hæc Cæcilia Metella vixit Ciceronis ætate. nam filia eſt Q. Metelli qui anno DCXXCIV. Proconſul Creta inſula ſubacta, Cretici nomen ſibi peperit. Nupta fuit M. Licinio Craſſo, qui a Parthis bello victus, & interemptus fuit anno Vrbis DCC. Conſtat igitur hoc Epigramma inciſum fuiſſe vigente Repub. Iam verò in Cæcilia Metella Cæciliam eſſe nomen gentilicium, Metellam cognomen, eius pater perſpicuè declarat. Is enim vocabatur Q. Cæcilius Metellus. Auctores omnes idipſum teſtantur. Cicero 1. de Diuinatione mentionem facit Cæciliæ Metellæ, non eius quidem, quam proximè nominauimus, ſed alterius paulò antiquioris. In Epiſt. ad Famil. lib. 8. Ep. 7. *Paulla Valeria, ſoror Triarij, diuortium sine cauſſa, quo die vir e prouincia venturus erat, fecit*. In Epiſt. ad Attic. ſæpe mentio fit Cæciliæ Atticæ, Attici filiæ, M. Agrippæ vxoris, & Agrippinæ, quæ Ti Claudio nupta fuit, matris. quæ quidem Agrippina a Tacito lib. 3. Annal. Vipſania Aggrippa appellatur, nimirum nomine gentilicio & cognomine. Salluſtius in Coniuratione meminit *Aurelia Oreſtillæ*. Aurelium nomen eſſe gentilicium, liquet ex L. Aurelio Cotta anno DCXXXIV. Coſ. ex M. Aurelio Scauro, qui Conſulatu functo Legatus interfectus fuit a Cimbris, & ex L. Aurelio Oreſte, anno DXCVI. cum ſex. Iulio Cæſare Coſ. Ex quo Oreſtillam eſſe cognomen apparet. dicta namque fuit Oreſtilla per diminutionem ab Oreſte, vt Agrippina, Tulliola, Atticilla ab Agrippa, Tullia, Attica: quod

non

non solùm ex Cicerone liquet, sed etiam ex epigramate apud Roccios,

D. M
VALERIÆ. T. FIL
FAVSTÆ
CONIVGI. ET
ARTORIÆ. L. F. ATTICkLFAE
QVAE. VIXIT. ANN. VII
MENS. IV. DIEBVS. XXVII
L. ARTORIVS
ATTICVS. PATER
ET. SIBI

Hoc est, Valeriæ, Titi Filiæ, Faustæ coniugi, & Artoriæ, Lucij filiæ, Atticcillæ, quæ vixit annis septem, mensibus quatuor, diebus duo de triginta, Lucius Artorius Atticus Pater, & sibi. Vnde præterea feminarum cognomen apertè conijcimus.

At verò, si testimonijs Auctorum veterum, posthabitis, rem ipsam attendamus, rem ipsam faciliùs assequemur. Quid enim est Paullum aut Metellum esse, nisi ex Paullorum aut Metellorum familia natum esse? Quis Ciceronem eum esse negabit, qui e Ciceronum familia natos fuerit? Quarè nulla certè ratione mihi suaderi potest, mulierem suæ familiæ nomen respuisse. Ergo quæ in Metellis Metellæ, quæ in Paullis Paullæ, quæ in Maximis Maximæ, in Lepidis Lepidæ, in Marcellis Marcellæ, in Camillis Camillæ, in Poplicolis Poplicolæ, in Rufis Rufæ, in Torquatis Torquatæ, in Brutis Brutæ, in Crassis Crassæ, in Cottis Cottæ; in Blesis, Geminis, Albinis, Messallis, Regulis, Læuinis, Pulchris, Cethegis, Gracchis, Tuditanis, Lentulis, Longis, Longæ, Lentulæ, Tuditanæ, Gracchæ, Cethegæ, Pulchræ, Læuinæ, Regulæ, Albinæ, necessariò dicebantur. Sed quid multis opus est? Tullia gens in quattuor diuisa erat familias, in Tullios Decullas, Tullios Tollerones, Tullios Longos, Tul-

lios

lios Cicerones. Tullia in Deculatum familia nata a Tullia nata in Longorum familia suæ familiæ nomine, siue, quod idem est, cognomine distinguebatur, dicebaturq; Tullia Decula. Et Valeria è Læuinorum familia cognomine discernebatur a Valeria e familia Maximorum & Coruorum, ac proinde vocabatur Valeria Læuina, vti aliæ Valeria Maxima, & Valeria Corua. Quòd si in vsu id nôn positum, quæ, obsecro, perturbatio & confusio fuisset in Cornelia gente? In nouem familias hæc tributa fuit, in Dolabellas, Lentulos, Sullas, Cossos, Rufinos, Cinnas, Merulas, Maluginenses, Scipiones. Cornelia igitur in Dolabellis orta Cornelia Dolabella necessariè vocabatur: & ita Cornelia Lentula, Cornelia Sulla, Cornelia Cossa, Cornelia Rufina, aliæquè eodem modo.

Illud tamen vltro confiteor, non omnes mulieres familiæ nomen, hoc est, cognomen sibi vendicasse, ac frequenter vsurpasse, nempe quia non satis aptè id aliquibus accomodaretur. Nam Capitonis filia, Cæsaris, Maluginensis, Cursoris, Scipionis & aliorum similium ineptè vocatæ essent Capita, Cæsara, Maluginensa, Cursora, Scipia, vel Sciptiona: quæ tamen, vt aliæ etiam non paucæ consonantioris nominis, aut prænomine innotuerunt, aut patre, aut marito, aut filijs. Valer. lib. 8. cap. 3. *Caia Afrania pro se apud Prætorem verba fecit*. & lib. 8. cap. 14. *Claudia Auli filia 115. expleuit annum* & lib. 7. cap. 8. *Æbutia L. Menenij vxor, &c.* & lib. 4. cap. 4. *Cornelia Gracchorum mater*. Et quidem nominum congruentia & sonus plurimi fiebat ab antiquis. Nam Cicero, qui ex Pindenisso a se capto cognomen sibi adsciscere affectabat, non tantùm propter ignobilitatem gentis ac loci, sed, vt quidam opinantur, propter incongruam nominis appellationem, id omnino renuit.

PRAE-

PRÆNOMINE SIMVL & Cognomine,

Non secus Ferè ac Viros, Feminas Romanas Vsas Esse Contra Omnes Antiquos.

CAP. VII.

Ad Renatum Moræum Medicum Parisiensem, & Professorem Regium.

ΦΙΛΟΘΗΝΕΙΑ (fateor) cepit me non mediocris: non ille quidem impudicus ac meretricius amor, [nam huius vel cogitationis puderet] sed cupiditas quædam, ad studium mulierum Romanarum patrocinij suscipiendi. nam adeò malè acceptæ sunt ab Antiquarijs, vt ab alijs Prænomine, Cognomine ab alijs, ab alijs vtroque orbatæ fuerint. Panuinius, Manutius, Castalio eis prænomen adimunt; cognomen Sigonius; Robortellus feminis infensus, vtrumque subripit. Age verò Cognomina simul & Prænomina vsurpare consueuisse ostendamus. Ex epigramatibus prope innumeris ad sexaginta in medium afferam. Romæ in ædibus de Valle extat inscriptio, in qua videre est Cnæa Cocceia Irina.

D. N

COCCEIVS
CN. COCCEIAE
IRINAE. CONIV

GE

GI. ET. T. COC
CEIO. APVLAE
NO. AVO. BE
NE. MERENTIB
VS. VIX. ANNO
S. XIX. M. III. D. X

Et in domo Pichinorum e regione Farnesianarum ædium elegantissimis litteris scripta est Lucia Domitia Pollina, aut Pollinaris.

D. M

ZMARAGDI
L. DOMITIA. POLLIN
CVBICVLAR
EX. COLLEG

CVRANTE. NICOSTRATO
AMICO
B. M

Et apud Cechios Publia AElia Artemisia,

D. M
L. BOIONIO
OLYMPO
P. ÆLIA ARTEMISIA
CONIVGI. BENEMERENTI
FECIT. ET. SIBI

In vinea olim Cardinalis Carpensis ex Aldo Publia Iulia Honorata.

D. M
ÆL. LVTIANO
P. IVLIA. HONORATA
CONIVX
CONIVGI. KARIS
SIMO. ET. ÆL
FLAVIANVS
PATRI. PIENTISSIMO
B. M
FECER

Ad Diui Thomæ Publia AEmilia Cvnegis.

FILII. FECERVNT

P. ÆMI-

D. M

P. AEMILI. NICOMEDI. IVN
QVI. VIXIT. ANNIS. XLII
M. VII. D. XX
DOMINO. D. III. INTER. DECEM
P R I M O S
PATRI. BENE. MERENTI
DVLCISSIMO
P. AELIA. CVNEGIS. ET
P. AEMILIVS. ALYPVS. NICO
MEDES. EQ

In domo Saturninorum Marca Munatia Amotillina,

M. M V N A T I AE
A M O T I L L I N I
- - - - - -
SORORI. CARISSIMAE
M V N A C I V S. P R O C V L V S
COH. IIII VIG
F R A T E R

Tita Iulia Valentina alio loco.

D. M

LICINIAE. MAGNAE. QVAE
MATRONAE. L. SEVERVS: T.
IVLIVS. VALENTINVS. T. IVLIA
VALENTINA. FRATRES
T. LICINIVS
RVSTICVS. >. LEG. III
AVG. MARITVS

Itidem Romæ alio loco Tita Petronia Rufina.

M. VARINVS. M. F
PHILIPPICVS
ORD. DEC. Q. ANN
T. PETRONIAE. RVFINAE
E T
VRANIAE. PHILIPPICAE

I FI.

FILIÆ. SVÆ
SI. QVIS. IN. HAC
ARCA. ALIVM
POSVERIT. Q. Q. S. S
DABIT
COLONIÆ. NOSTRÆ
PENAI. NOMINE

Hoc est, Marcus Varinus, Marci filus Philippicus ordinis Decurionum, Quæstor annonæ, Titæ Petroniæ Rufinæ, & Vraniæ Philippicæ filiæ suæ. Si quis in hac arca alium posuerit quinquaginta sextertia, vel quingentos sextertios (nam planè diuinandum) dabit Coloniæ nostræ penai nomine.

Apud Aldum Cnæa Seia Herennia.

CNAEAE. SEIAE
HERENNIAE
SALLVSTIÆ. BARBIAE
ORBIANÆ. AVG
CONIVGI. D. N
AVG. VALENTINI
VETERANI
ET
VETERES

Et in alio Epigrammate Aula AEmilia Prisca.

L. NVMERIO
L. F. FELICI
A. ÆMILIA
PRISCA. MARITO
OPTIMO

In alio Appia Aurelia Lupercilia.

D.M.S

D. M. S
AP. AVRELIAE
AP. FILIAE
LVPERCILLAE
ANNOR
XXXXVIII
P. I. S. H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est, Dijs Manibus Sacrum, Appie Aureliæ, Appij Filiæ, Lupercillæ annorum duodequinquaginta: Ponendum iussit sibi: Hic sita est: Sit tibi terra leuis. Præclara quidem & perantiqua est hæc inscriptio: in qua animaduertendum Appium prænomen, antiquæ Claudiorum genti familiare, in Aurelios irrepsisse, & duabus litteris AP. scribi consueuisse, vt etiam CN. SP. TI. OP. Cnæus, Spurius, Tiberius, Opiter.

Caia Semnia Seuerina legitur in alia.

D. M
C. SEMNIÆ Q FIL
SEVERINÆ
FLAMIN. AVG. MEN
C. TERENTIVS. ANICETVS
AMICÆ. OPTIMÆ. ET. SIBI
V. P

In alia Publia Antonia Seruata.

DIIS. MANIBVS
CAII. CATTII. NIGER. P
ANTONIÆ. SERVATÆ
M. CALIDATIVS. NIGRINVS
SIBI. ET. OPTATÆ. VXORI
V. F

I 2 Lucia

Lucia Aurelia Satura in alia.

D. M
MARINA. SECVN
DINA. VIX. ANN. LIII
L. AVRELIA. SATVRA
VIX. ANN. XXI
L. AVRELIVS. INGENVVS
MILES. LEG. XIII. GEM
ANTONIANAE
MATRI ET. SORORI. POSVIT

Id eſt, Dis Manibus. Marina Secundina vixit annos tres & quinquaginta, Lucia Aurelia vixit annos vnum & viginti, Lucius Aurelius Ingenuus miles legionis decimæ tertiæ Geminæ Antonianæ matri & ſorori poſuit.

Publia Ælia Procla in alio lapide.

D. M
P. AELI. PROCLVS
VE. LEG. XIII. G
VIX. AN. XL. P
ÆL. PROCLA. PAR
ENTIBVS. PIENTISS
POSVER

Hoc eſt, Dis Manibus Publius Ælius Proclus veteranus legionis tertiæ Germanicæ (vel Geminæ) vixit annos quadraginta Publia AElia Procla parentibus pientiſſimis poſuerunt.

Marca AElia Tertulla alibi.

M. AELIA...
TERTVLLA

L.

L. CAECILIVS
VXORI, FE...

Lucia Atilia Cupito in alia.

M. ATILIO. L. F. FAL
ALPINO. AED
V. ATILIAE. M. F. VAEMONAE
L. ATILIAE. M. F. CVPITAE
C. ATILIO C. F. ALPINO
M. ATILIO. M. F
PRISCO
ATILIAE. M. F.
POSILLAE
ATILIAE. M. F. SECVNDAE
LICINIAE. C. F. CVPI
TAE. NEP

Id est, Marco Atilio, Lucij filio Falerina, Alpino Aedili, Voleræ Atiliæ Marci filiæ, &c.

In alio antiquo lapide Tita Attia Laemotina.

D. M. T. ATTIAE
LAEMONTINAE
DEF. ANN. XXX
CETENNIA. AMVLINA
A. B. M

Id est, Dis Manibus, Titæ Attiæ Læmotinæ defunctæ annorum triginta Cetennia Amulina amicæ benè merenti.

Alibi Lucia Cæciliæ Alentina.

D. M
M. MESTRII. SEVERI

PATRIS.

PATRIS. VI. VIR. AVG
BRIX. ET. PRIMILIONIS
SECVNDI. AVI
M. MESTRIVS
PRIMVS. L. CAECILIAE
ALENTINAE. MATRI
SIBI. ET

Alibi Quincta Cornelia Rufinalis.

Q. CORNELIAE
Q. F. RVFINALI
C. QVINTIVS
ANDREA

Lucia Domitia Clara in alio lapide

Q. P. Q. F. CAPITONI
L. DOMITIA. CLARA
V. F
H. M. H. N. S

Hoc est, Quinto Pompeio (vel, si mauis, Poppæo, aut Pomponio) Quinti Filio Capitoni. Lucia Domitia Clara viuens fecit. Hoc monumentum hæredes non sequitur

V. F
T. LIVIVS. T. LIB
ET. LIVIAE. LEVINVS
L. F. STEL...
VENONIAE. EXORATAE
P. LIVIAE. FIRMAE. ET
FESTO. FILIO. ET
FIRMAE. FILIAE

Hoc est, Vir frugalis (vel viuens fecit) Titus Liuius, Titi Libertus, &c.

Tiberia Domitia Maxima in antiquo lapide Veronæ.

D. M

D. M
TI. DOMIT
ANICI. F
MAXIMAE
N. S

Tita Munnia Primula in alio lapide

VIXIT
C. FADIVS. SATVRNINVS
L. ERANVS. SIBI. ET
T. MVNNIAE
L. L. PRIMVLAE. CONTV
BERNALI. SVAE. &c.

Hoc est, Vixit Caius Fadius Saturninus, Lucius Eranus sibi, & Titæ Muniæ Lucij libertæ Primulæ.

Mutinæ Lucia Peducaea Iuliana.

MEMORIAE. CLA. FEM
L. PEDVCEAE. IVLIANAE
MORIB. NATAL. AC
PVD. PRISCIS
ILLVSTRIBVSQVE. FEMI
COMPARANDAE
QVAE. VIX. ANNOS
XIII. D. XLVII
CVM. MARITO FECIT
ME. V. D. XX.

L. NONIVS. VER

Tita Paternia Florina in alio lapide.

IVL. HILARAE
CON. A. XL
T. CORNELIVS

MAR.

MARCELLINVS
T. PATERNIA
FLORINA. CON
VIV. SIBI. FEC

Brixiæ Publia Accia Verina.

P. ACCIAE. C. F
VERINAE
T. MAESIVS
LVCINIANVS. VXORI
L. D. D. D

Numeria Iunia Marcellina : rarum quidem, ſed vetuſtum Numerij prænomen, ac Fabiæ genti vſurpatum ex Valerio & Feſto

C. DIDIO
CON. GORDIANO
V. A. VI. M. VIII. D. XX.
C. DIDIVS. CELER
N. IVNIA. MARCELLINA
PARENTES

Romæ ad Diui Euſtachij Marca Vlpia Modeſta.

M. VLPIA. MODESTA. FECIT
SIBI. ET. VLPIO. EPAPHO
CONIVGI. SVO. BENEME
RENTI. ET. EPAPHO. FILIO
Q. VIXIT. ANN. XVII. M
V. D. XV. ET. LIBERTIS
LIBERTAB. POSTERISQ
EORVM. CVMANIS

In templo Diui Alexij elegans, & ſatis longa viſitur inſcriptio in qua videre eſt.

L. PLOTIAE. HELENAE

Romæ itidem alio in loco Publia Nonia Proto.

L. SELIVS. L. L
EVCARVS
SIBI. ET. SVIS
ANNIAE. SEVERAE
P. NONIAE. PROTO

In Diui Michaëlis templo.

P. IVSTA DONAT
P. IVSTO. PANCALO
CONIVGI. BENEMERENTI
SVMPTIBVS. SVIS
FECIT

Lugduni, Quincta Valeria Martina.

D. M

ET. QVIETI. AETERNAE
AVR. HERMETIS
LIB. AVGG. NN. D
TAB. OMINI. DVL
CISSIMI. Q. VALERIA
MARTINA. CONIVGI
KARISSIMO. DE. SE
B. M. P. C. ET
POSTERISQVE. SVIS
ET. S. D

In alio lapide ad D. Michaëlis.

D. M
P. IVSTA DONATA
P. IVSTO PANCALO
CONIVGI, BENEMERENTI

SVMPTIBVS. SVIS
FEC

Apud Aldum Manutium Publia Postumenia Paulla.

P. POSTVMENIAE
P. F
PAVLLAE
AVIDIAE. PROCVLAE
RVTILIAE. PROBAE
SACERD. D. IVLI. AVGVST
D. D

In alio lapide Quinta Fuluia Opiola.

Q. FVLVIO. Q. F. OPIO. AED
Q. F. OPIOLA. TEST
PONI. IVS
C. APPIVS. SVPERSTES
CANINIVS
MONIANVS. H. P. C

Neapoli perantiquus lapis in quo

M. POSTVMIA. PROCLA

Plutarchus verò, qui in Quæstionibus ait, Romanas mulieres duobus, mares tribus nominibus vsos, mihi negotium non facessit. nam primò quidem iam superiùs cap. v. scriptum a nobis est, prænomen non omnibus vulgò feminis vsurpatum. Deinde sicuti falsum est, mares omnes tribus solùm nominibus vsos, ita a veritate alienum, omnes feminas duo tantùm nomina vsurpasse. Imò verò vt virorum nominum inconstans ratio & consuetudo fuit cum aliqui quatuor nominibus appellarentur, vt Q. Cæcilius Metellus Creticus, P. Cornelius Scipio Nasica, M. Aemilius Lepidus Porcina: aliqui tribus, vt Cn. Papirius Carbo, C. Cassius Longinus. M. Liuius Drusus: aliqui duobus solum,

vt

vt Cn. Octauius, M. Herennius, C. Antistius, L. Gellius, P. Mænius, T. Didius, L. Lutatius, P. Rupilius, M? Aquilius, C. Norbanus, M. Antonius, A. Gabinius, C. Marius, M. Perperna, M? Manilius, L. Opimius, C. Duilius, Ti. Coruncanius, ceteriq; sexcenti; ita mulieres variè diuersèq; appellatæ fuerunt. vno nimirum nomine, vt Sempronia, Tullia, Iulia, Terentia, Cornelia; & duobus, vt Cæcilia Metella, Paula Valeria, Aurelia Orestilla, Vipsania Agrippa, Aemilia Lepida: & tribus, vt superiùs probatum est. Plutarchus verò si de frequentiori nominum vsu loquutus est, verè loquutus; sin minùs, planè hallucinatus.

PRIMAM, SECVNDAM, Tertiam, Quartam, & Quintam.

Interdum Prænomina, interdum Cognomina fuisse. Lite inter Antiquarios Dirempta.

C A P. VIII.

Ad Ioannem Vueslingium In Patau. Gymnas. Botanicæ, & Anatomiæ Professorem Primarium.

ROmanorum nominum ratio adeò obscura est & implicita, vt mirum nemini videri debeat, si in ea doctissimorum etiam virorum acies quandoq; caliget, & in absurda quædam planèq: aliena feratur. Carolus Sigonius vir ad omnem antiquitatem, latinam, græcam, iudaicam illustran-

dam natus, in Emendationum libro contra Robortellum acriter instans, *Primam*, *Secundam*, *Tertiam*, *Quartam*, *&* *Quinctam*, prænomina, non cognomina fuisse, probare conatur. At verò Franciscus Robortellus aut opinione, aut contradicendi libidine ductus, acerbissimè inuehitur in Sigonium, negatq; omnino prorsus, ea esse prænomina, & cognominis loco vsurpata contendit, Ceterùm vtrumque ad veritatem loqui, vtrumque hallucinati, paucis ostendam. Et quidem ea esse prænomina, liquidò constat ex Varrone 2. de Analogia: *In prænominibus ideò non fit idem, quod hæc instituta ad vsum singularium, quibus discernerentur nomina gentilicia, vt a numero Secunda, Tertia, Quarta; in viris, Quintus, Sextus, Decimus.* Hæc Varro, quæ adeò aperta sunt, vt apertiùs nihil desiderare quisquam possit.

Iam verò cognomina etiam fuisse, ex eo primùm coniectare licet, quòd in viris Primum, Secundum, Tertium, Quartum, & Quinctum, cognomina interdum fuisse obseruarim.

De primo hæc est inscriptio in ædibus Farnesianis.

FORTVNAE. REDVCI
DOMVS. AVGVSTI
SACRVM
TRIB. CORP. FOED
M. ALLIVS. TYRANNVS
C. PVRINIVS. FAVSTVS
P. FVLVIVS. PHOEB
AVRAR. L. VENNIVS
ZOSIMVS
C. AVRELIVS. PRIMVS
IMVNES. PERPETVO. D. D
DICATVM. III. IDVS. OCTOB

Hoc

Hoc est, Fortunæ Reduci Domus Augusti sacrum, Tributarij, Corporati, Fœderati (nempe Ordo Tributariorum, Corporatorum, Fœderatorum. sic enim ex antiquo lapide Capitolino interpretor) Marcus Allius Tyrannus, Caius Furinius Faustus, Publius Fuluius Phœbus, Aurarius, Lucius Vennius Zosimus, Caius Aurelius Primus, imunes perpetuò, decreto Decurionum dicatum tertio idus Octobris.

In ædibus Cardinalis Cæsij in Vaticano.

D. M

N. OGVLNIO

PRIMO

PATRI. OPTVMO

FECIT

ATIMETVS

FILIVS

Hoc est, Numerio Ogulnio Primo.

Magnifacio Cæsium hunc lapidem duplici de causa: altera quia in verbo OPTVMO. V. pro I. vsurpatur, antiquitatis sane firmum testimonium. Altera quia breuis est inscriptio, pura & elegans. quod itidem antiquitatem attestatur. Nam inscriptiones omnes, quæ verè antiquæ sunt, renuunt ea farcimina, quæ consequunta tempora congerere consueuerunt. Memini me legisse in ædibus Farnesiorum (liceat paululum, eruditionis causa, a re proposita aberrare) M. Catonis inscriptionem, solo eius nomine insignitam.

M. PORTIVS. M. F

CATO

CENSORIVS

Et

Et prope Capitolium non absimilem, immo re planè eandem, sola Porci ortographia diuersam.

M. PORCIVS
CATO
CENSORIVS

Et Olyssipone ex Resenio.

M. PORCIVS. M. F. M. N. CATO

In ædibus Maffæiorum Romæ.

P. VALESIVS. VOLESI. F
POPLICOLA

Caietæ.

L. CORNELIO
SVLLAE. FELICI
DICTATORI
LIBERTINI

Romæ de Cn. Pisone

CN. CALPVRNIVS
CN. F. PISO
QVAESTOR. PRO. PR. EX. S. C
PROVINCIAM. HISPANIAM
CITERIOREM. OBTINVIT

Apud Fuluium Vrsinum

MARTEI
M. CLAVDIVS. M. F
CONSOL. DEDIT

Iam verò, vt eò, vnde discessit, reuertatur sermo, vel ex vna breuitate constat, Cæsium lapidem antiquum esse: ac proinde antiquo tempore Primum fuisse cognomen. Liquet id

id ipsum ex alio in ædibus Capranicorum, vbi videre est *Cn. Pollio Primo*; & in Agone *L. Cornelius Primus*; in regionum fragmento in Capitolio *T. Turpanius Primus*; apud Aldum ex hortis Carpensibus *T. Antonius Primus*; ibidem *M. Cæsonio Primo*, *L. Sergius Primus*, *C. Munatius Primus*, *Cn. Pollio Primo*, *M. Calpurnius Primus*; Interamne *P. Catilio Primo*; in Inscriptionibus Io: Baptistæ Donij *C. Aurelius Primus*.

De secundo in monte Auentino ad D. Alexij.

IN. HONOREM. DO
MVS. AVGVSTI
TI CLAVDIVS. SECVN
DVS. COACTOR
CVM. TI. CLAV.
DIO. QVIR. SECVNDO
F. VIATORIBVS. III.
VIR. ET. IIII. VIR
SCHOLAM. CVM. STA
TVIS. ET IMAGINIBVS
ORNAMENTISQVE
OMNIBVS. SVA. IM
PENSA. FECIT

Hoc est, Tiberius Claudius Secundus Coactor cum Tiberio Claudio Quirina Secundo filio (vel fratre. nam duos fratres eodem vsos prænomine, docet Asconius in Miloniana, & inscriptio ad D. Paulli, vbi ipse legi *Titi Flauij Fratres*, & in alijs *Marci Attij*) Viatoribus, Triumviris, & Quartumviris scholam cum statuis. Et Soræ ex Aldo, *M. Fabio Secundo*. Veronæ *L. Aquillius Secundus*. Apud Aldum *C. Quartius Secundus*. In ædibus Capranicorum *L. Turcius Secundus*. Apud Gruterum *L. Cancius Secundus*. Ad Agonem *L. Aucilius Secundus*. Ad D. Seruatoris trans Tyberim, *Calpurnio Secundo*. Apud Aldum, *L. Cornelio Secundo*, *Sex. Pedio Secundo*. Apud Delphinos, *M. Fabio*

bio Secundo. Casini, *C. Bedius Secundus*. In æreo nummo, *M. Arrij Secundi*. In tabulis Capitolinis, *Q. Poppæus Q. F. Q. N. Secund.* hoc est Quintus Poppæus, Quinti Filius, Quinti nepos Secundus: quicquid dicant alij de Secundino; quos refellit Dio, qui apertè Secundum appellat, Consulemque vna cum M. Papio Mutilo suffectum Q. Sulpicio Camerino, & C. Poppæo Sabino anno DCCLXI. profitetur. Ac demum in vinea Marchionis Iustiniani ad portam Flaminiam, omni antiquitatum genere exornata, P. *Manlio Secundo*: *Q. Propertius Secundus*:

De tertio apud Gruterum.

C. FABIVS. TERTIVS
SIBI. ET. SVIS
VETVRIAE. P. F. FAVSTAE
VXORI
VETVRIAE SPVRIAE
PEREGRINAE
P. ANNIO. PVLADI

Hoc est, Caius Fabius Tertius sibi & suis, Veturiæ Publij filiæ Faustæ vxori, Veturiæ Spuriæ Peregrinæ Publio Annio Puladi.

De Quarto Neapoli.

D. M
C. IVLIO. QVARTO
VET. EX. PR. N. GALLO
M. CAECILIVS. FELIX
NONIA. HERACLIA
S. ET. S.

Idest, Dis Manibus Caio Iulio Quarto Veturia ex Præfectorum numero Gallo (alterum Iulij cognomen) Marcus Cæci-

Cæcilius Felix, Nonia Heracilia sibi, & suis.

Et apud Gruterum.

CVCIO. ROMVLO
QVARTO
KA. F. I

Hoc est, Cucio Romulo Quarto Kaeso Fabius inscripsit, vel Kalendis Februarij inscriptum. Diuinandum, sed ingeniosè:

Et Romæ in ædibus Capranicorum.

P. PETRONIO. QVARTO
CONTVBERNALI
CARISSIM
IVLIA. CYTERIS. ET. SIBI
FECIT

De Quinto est Præneste perelegans inscriptio.

T. MASCLIVS
QVINTVS
SACRVM

Iam verò si in viris Primum, Secundum, Tertium, Quartum, & ipsum Quintum cognomina interdum fuisse ex inscriptionibus apparet, cur idem in Saluia Prima, Iulia Secunda, Liuia Tertia, Septimia Quarta (nam de his maximè lis est) asserere verendum est? Sed hactenus coniecturæ: rem apertissimis testimonijs ostendamus. Prope Patauium, est inscriptio, quæ litem ita dirimit, vt apud neminem sit prouocatio.

C. ATILIA. C. FILIA
PRIMA. SIBI
ET. Q. SICINIO. M
L F. SVO,

F. SVO. VIRO
V. F
IN. FRONTE
P. XX
H. L. ET. M
H N. S
DIS. PENATIBVS

Hoc est, Caia Atilia, Cai Filia, Prima sibi & Quinto Sicinio, Marci Filio, suo viro viuens fecit. In fronte pedes viginti. Hic locus & monumentum hæredes non sequitur. Dis Penatibus.

Narbone extat lapis de Secunda.

L. AFRANIA
C. F. SECVNDA
VXOR. PIA. FRVGI
HIC. EST. SEPVLTA
P. Q. XV.

Et Ameriæ itidem de Secunda.

CL. AGNATIA
SECVNDA.

Apud Lapicidam prope D. Andreæ de Frattis Quarta.

DIS. MANIBVS
SEX. OCTAVIVS. IANVARIVS
VIVVS. FECIT. SIBI. ET
M. DOMITIAE. QVARTAE
CONIVGI. K. B. M
IN. F. P. XVI. IN. A. P. XXVII.

Id est, Dis Manibus, Sextus Octauius Ianuarius viuus fecit

fecit sibi, & Marcae Domitiae Quartae coniugi karissimae, benè merenti. In fronte pedes sexdecim, in agro pedes viginti septem.

De Quinta ad D. Mariae in Via.

D. M
N. FAVSTAE. QVINTAE
CONIVGI. INCOMPARAB
Q. VIX. ANN XXXV
M. III. D. XII.
C. FABRICIVS. SERPICAMVS
F. I. ET. SIBI
H. M. H. N. S

Hoc est, Dis Manibus, Numeriae Faustae Quintae coniugi incomparabili, quæ vixit annis quinque ac triginta; mensibus tribus, diebus duodecim Caius Fabricius Serpicamus fieri iussit & sibi. Hoc monumentum haeredes non sequitur.

Et itidem Romæ in domo quadam.

C. FVLVIA. QVINTA
C. FVLVINIA
C. FVLVINIVS. C. L.
EROS

Hoc est, Caia Fuluia Quinta, Caia Fuluinia, Caius Fuluinius, Cai libertus Eros. Neque est, cur quispiam miretur, Primam, Secundam, aliaq; e numero deriuata nomina modò prænominis, modò cognominis loco vsurpata, quia idem obseruatur in Paullo, Cosso, Agrippa, Postumo, Proculo, Tullo, ceteris non paucis. Et Paullus quidem in Paullo Fabio Maximo prænomen est, cognomen verò in Marco Aemilio Paullo: Cossus apud Cornelios prænomen fuit, apud Lentulos cognomen: Agrippa in Agrippa Menenio Lenato prænomen, cognomen in Lucio Vipsanio Agrippa:

Postumius prænomen in Postumo Cominio Aurunco, cognomen verò in Lucio Autronio Postumo: Proculus prænomen in Proculo Iulio, cognomen in Tito Statilio Proculo. Illud ex Liuio lib. 1. Hoc e scriptione Vaticana: Tullus prænomen in Tullo Hostilio, cognomen in Lucio Volcatio Tullo. id Fastis Capitolinis, Liuio, Dionysio, Plutarcho, Pediano, ceterisquè testantibus.

APPENDIX

DE AGNOMINE,

& Cognomine.

NEque verò extra chorum saltare videor, si quæ de Cognomine, Agnomineque apud varios Auctores obseruaui, adtexbo. nam etsi de Mulierum nominibus hìc agere consilium est, tamen quæ longa accurataq; indagatione obseruaui, ab antiquarijs minimè animaduersa, opportunè adijciam. Quid autem sit *Agnomen* diu quæsitum, adhuc tamen obscurum & planè ignotum omnibus & grammaticis & antiquarijs. Putant plerique viri docti, veteres grammaticos sequuti, Agnomen esse, quod quarto loco ponitur, vt Africanus in P. Cornelio Scipione Africanô, vt Creticus in Q. Cæcilio Metello Cretico, vt Felix in L. Cornelio Sulla Felici, vt ceteri in ceteris sexcentis. Sed nugæ sunt; (pace dixerim) non solùm enim Ciceronis loco, a Sigonio e Somnio Scipionis, & aliunde producto, refelluntur; sed multò acriùs a Liuio, Valerio, Suetonio, Velleio, Macrobio, Floro, Rufo, ceteris a me notatis. & Liuius quidem lib. 47. hæc habet: *L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho bellauerat, Cognomine fratri coæquatus, Asiaticus appellatus est*. Ergo, & Asiaticus & Africanus cognomen non agnomen

men est. Valerius id ipsum ostendit lib. 3. cap. 5. & lib. 5. cap. 5. *Cum ei* (Superioris Africani filio) *voluntaria morte absumi satius fuerit, quàm inter duo fulgentissima Cognomina patris, & patrui, altero oppressa Africa iam parto, altero iam maiori ex parte recuperata Asia surgere incipiente, manus vinciendas hosti tradere, &c.* Suetonius vero de Illustribus Gramm. hæc habet verba: *L. Aelius cognomine duplici fuit: nam & Præconius & Stylo vocabatur:* ac proinde L. Aelius Præconius Stylo dictus Stylonem non agnominis; sed alterius cognominis loco habuit. Velleius lib. 2. *Q. Metellus Numidici filius, qui meritum cognomen Pij consequutus est, & appellatus Q. Cæcilius Metellus Pius.* Macrobius Saturnalium lib. 1. *Valerius Maximus postquam Messanam, urbem Siciliæ nobilissimam cepit, Messalla cognominatus est*, dictu q; M. Valerius Maximus Messalla. Imò verò non solùm quæ quarto ponuntur loco, non agnomina, sed cognomina dicenda sunt: sed etiam quæ quinto, sexto, septimove. Florus epit. 55. *P. Cornelio Scipione Nasica, cui Cognomen Serapio fuit, ab irridente Curiatio Tribuno pleb'. impositum, &c.* Sed quid multis opus est? Sex. Rufus vel umbram delet Agnominis: de Seuero Imp. ita loquitur: *Seuerus natione Afer, acerrimus Imperator, Parthos strenuissimè vicit, Adiabenicos deleuit, Arabes obtriuit. Huic Cognomina ex victorijs attributa fuerunt: nam Adiabenicus, Parthicus, & Arabicus cognominatus est.*

Quid ergo inquiunt veteres grammatici, Priscianus, Diomedes, Donatus? quid recentiores, Passeratius, Lambinus, ceteri huius ordinis? quid antiquarij? Nonne quę quarto loco ac posterius ponuntur, cognomina sunt, non agnomina?

Sed hi omnes ferendi sunt, si Lipsium ad Tacitum attendamus: nam hic Comm. ad lib. 4. Annal. pag. 174. adeò malè accipit agnomen, vt, quid eo sibi velit, ne ipse quidem, vt puto, nouerit. in eam enim significationem id sumit,

mit, quam nec antiquus vllus, nec recentior vnquam somniauit. Sed hæc missa faciamus. Quid ergo, inquies, erit Agnomen, si Africanus, Isauricus, Numidicus, Felix, ceteraq; nomina quarto loco posita, cognomina sunt? Res profectò implicita omnino & obscura. etenim si quis idem esse agnomen & cognomen cum Sigonio existimet, apertè redarguitur a Cicerone 2. Rhet. *Nomen cum dicimus, cognomen quoque & agnomen intelligatur oportet*. Si quis alios sequutus longe aliud esse opinetur, & quartum nomen esse profiteatur, is sanè ab ijs auctoribus apertè refellitur, quos dudum nominaui. Si quis demum, Robortello addictus, agnomen idem ac nomen gentilicium esse putet, primo quidem aspectu haud planè a vero aberrare videtur, cum agnati, quos agnomen videtur significare, sint, qui in eadem gente nascuntur. Sed, vt inferiùs patebit, id omnino alienum est. Ceterùm rem per se obscuram, a nemine adhuc, quod sciam, illustratam, sic puto illustrari posse. Agnomen idem ferè quod cognomen est: non quidem perpetuò, sed in adoptione solùm. Itaq; agnomen dicitur nomen illud, quod adoptatus retinet in adoptione. Erat nanque apud veteres in more positum, vt, qui in aliquam gentem adoptaretur, ceteris nominibus abiectis, vnum gentis aut familiæ nomen retineret, & prænomen adoptatoris, gentilicium nomen, & cognomen sibi asciscceret. In exemplum adduco P. Cornelium Scipionem, a Q. Cæcilio Metello adoptatum: is enim Publio prænomine, Cornelioq; nomine deposito, dictus fuit Q. Cæcilius Metellus Scipio: & L. Calpurnius Piso, a M. Pupio adoptatus, M. Pupius Piso dictus est: similiter M. Iunius Brutus a Q. Seruilio Cæpione, Q. Seruilius Cæpio Brutus nominatus. Scipio igitur, Piso, & Brutus verè agnomen est, quia id verè agnatum, cetera tria extrinsecus adiuncta ex adoptione. Huic meæ coniecturæ apertè fauet Paulus Iureconsul. lib. 35. ad Edictum, Pand. 1. tit. VII. vbi, *Qui in adoptionem*, inquit, *datur ijs, quibus*

bus agnascitur, cognatus fit. Adoptatus agnascitur adoptatori, suisq; per adoptionem, hoc est, sese inserit per adoptionem in omnes eius familiæ, in quam adoptatur, eisq; cognatus euadit. ergo etiam nomen, quod retinet, agnascitur quodammodo suum nominatum sequens, ac proinde iure dicitur Agnomen. Tu, Lector hæc boni consule, proba, si proba censes, sin minùs, meliora prome, *Et eris mihi magnus Apollo.*

CALIDA, ET FRIGIDA

Suetonij Locus Expensus, Lipsius ab Absurdo Vindicatus: Quid Tepidum, Quid Magis Tepidum? Martiali, Ouidio, Senecæ Lux Allata.

CAP. IX.

Ad Syluestrum Collicolam Medicum Pontificium.

NE quis me vel odio aliquo incensum, vel vt natura φιλοψογον Iustum Lipsium accusasse existimet, operæpretium esse putaui, quem in secundo primæ huius Decadis capite reum feci, eundem hic ab illatis criminibus tueri. Decet enim candidum quemque virum ad rem ac veritatem dirigentem animum, & liberè, quod sentit, proferre, & ab ijs, qui maiorum gentium censetur, auctoribus veritatis causa desciscere. In altero huius opellæ capite actorem Lipsium, & Gellij doctrinam in ius vocantem, reum fecimus.

fecimus. In hoc reum factum, & a Iureconsulto Castalione multis nominibus accusatum, æquum est, vt defendamus. Duplici nomine a Iosepho Castalione postulatur Lipsius: altero, quòd Tiberium Claudium Neronem ex eo *Biberium Caldium Meronem* vulgò dictum existimauerit, quòd bibax, caldæ cupidus, meriq; fuerit studiosus. Altero quòd *Tepidius fieri, Tepidioremquè aquam esse minùs calidam*, quæ nimium deferbuerit, scriptum ab eo sit in Electis.

Et quidem vt de primo primò differam, Romanis (paullò altiùs repetenda res est: quod eo libentiùs facio, quòd dissidia quædam magni momenti inter Lipsium, Turnebum, Vrsinum, Ciacconium, Castalionem, Mercurialem, Stuchium, Bulengerum, ceterosq; calidæ frigidæq; scriptores exorta, vel componam, vel, eorum simultatibus posthabitis, rem candidè, & sine fuco aperiam) Romanis, inquam, non modò frigidam, vèrùm etiam calidam, & in vsu, & in delicijs fuisse constat. Niue quidem & glacie potionem refrigerasse, locupletissimus testis est Plinius, Gellius, Seneca, & Martialis lib. 9.

Et faciunt nigras nostra falerna niues.

& lib. 11.

Ebria sentino fit sæpe & sæpe falerno,
Nec nisi post glaciem Cacuba potat aquam.

& alibi:

Non potare niuem, sed aquam potare rigentem:
De niue commenta est ingeniosa sitis.

Sed lib. 8. non solùm frigidam, sed etiam calidam in vsu positam fuisse, innuit haud obscurè:

Caldam poscis aquam, sed nondum frigida venit:
Frigida non desit, nec deerit calda petenti.

& Iuuenalis Sat. vij:

Quando vocatus adest calida gelidaq; minister.

Sed Plautinum thermopolium rem apertiùs declarat. In Rudente Act. 4. Scen. 6. hæc habentur.

Ne

Ne thermopolium quidem vllum inſtituit,
Ita ſalſam præbet potionem & frigidam.

Thermopolia autem erant tabernæ in queis calida venibat. Sed hæc nota atque vulgaria ſunt. Illud autem obſcurum, ſcituq; dignius, num ibi ſimplex, puraue calida, an potius confecta ac dulcis væniret? Turnebus & Mercurialis confectam exiſtimant, mallitam, peſſum, defrutum, murrhinam, ceteras huiuſmodi, quæ apud Plautum, Nonium, alioſq. Lipſio tamen, qui ſimplicem mauult, aſſentiendum putat Taubmannus in Trinnummo act. 4. ſcen. 3. *Cum ſine auctore veteri* Mercurialis ac Turnebus *id ponant.*

Et quidem, vt liberè dicam, quod ſentio, futilis videtur Mercurialis, ſuoq; gladio iugulandus. Contendit hic auctor probare Var. lect. lib. 1. cap. 8. calidam eſſe eam, quæ, inſitis duntaxat a natura qualitatibus contenta, nulla planè arte caluerit: ſiue, vt veriùs, & apertiùs loquar, quæ niue refrigerata non fuerit: idq; ex Philemone, aſſerente vili admodum, chalco ſcilicet, ſeu, quod idem ferè eſt, quadrante eam vendi conſueuiſſe. Iam ſi Mercurialis ex eo, quòd eam vili venderetur, probat, nulla eam arte calefactam eſſe, ſanè multò probabiliùs ei ſuadere poſſum, non fuiſſe confectam, nec dulcem. nam hæc tabernariorum induſtria ac labore, præcioq; dulciariorum longè pluris vænierit, neceſſe eſt.

Ceterùm puram putam, palato plerumque inſuauem, ſtomacho noxiam, venis inutilem, vendi ſolùm conſueuiſſe, vix adduci poſſum, vt credam. Etenim qui vrbe vagantes potione ad exhauſtas humore venas, ad ſitim depellendam, recreandaſq; vires opus habebant, non omnes, opinor, puram adamabant, ſed confectam etiam ac dulcem. nam

——*Vacuis committere venis Nil, niſi dulce, iuuat:*
quam non chalco, ſed pluris vendi conſueuiſſe, veriſimile eſt.

Illud etiam anceps eſt, Num igne calefacta vſurparetur

conuiuijs, an nulla potius arte calens, ſed qualis e fonte haurirετur. (nam ſunt, qui calidam Martiali ceteriſq; eam eſſe velint, quæ niue non rigeat) Mercurialis, vt dudum innui, id præ ceteris exiſtimans, ait calidam vomitionem irritare: ac proinde a vomentibus dumtaxat, vel etiam tenui infirmaq; valetudine præditis vſurpatam ab alijs verò nunquam. Dicam verbo, & apertiùs, Non luxus, ſed ſanitatis gratia calidam antiquis vſurpatam exiſtimat Mercurialis. Sed prætcrquàm quod hic medicus non omnino appoſite de vomitione loquitur: cum tepida potius, quàm calida vomitum irritet; a Martiali omnino refellitur:

Caldam poſcis aquam, ſed nondum frigida venit.
Alget adhuc nudo, cluſa culina, foco.

Et a Plauto in Milite Act.3.Sc. 2.

--- -----Quia enim abſorbui
Nam nimis calebat, amburebat guturem.

Et a Tacito lib.13. *Innoxia adhuc, præcalida, ac libata guſtu, potio traditur Britannico. Deinde poſtquam feruore aſpernebatur, frigida in aqua affunditur venenum.*

Et ab Ammiano lib.22. *Ampelius vrbis Præfectus ſtatuerat, ne aquam calefaceret quiſquam.*

Porrò autem verè per luxum calefactam aquam bibi conſueuiſſe, liquet apud Martialem adhuc apertiùs:

Iam defeciſſet portantes calda miniſtros,
Si non potares, Sextiliane, merum.

Si ergo Sextilianus non bibiſſet merum: ac proinde eius bibacitate defeciſſet calida (clam enim bibacem ac vinolentum Poëta innuit Sextilianum) liquidò conſtat, calidam non vomentibus, ſed bibentibus, non ſanitati, ſed gulæ indulgentibus vſurpatam. Sed apertiſſimè apud Athenæum lib. 3. *Bibendam niuem nos præparamus: aqua verò niſi calida ſit, ſeruos obiurgamus.* Ijdem ergo feruientes luxui, gulæq; potabant niuem, potabant calidam.

His expenſis, celebrem Suetonij locum, in quo Caſtalio Lipſium

Lipsium accusat, perpendamus. Eius in Decade contra Criticos hæc sunt verba: *Nec minùs absurdum est, quod Lipsius eodem capite Electorum primi de Tiberio Claudio Nerone appinxit, quem Suetonius commutatis litteris Biberium Caldium Meronem a quibusdam per iocum vocitatum scriptum reliquit. Nam si a calida potu Caldius, vt Lipsius opinatur, dictus est, iniuriâ Mero appellaretur: qui vel abstemius esset, si calida tantùm aqua vteretur, vel si calidum vino infunderet, non esset meri auidus. Repugnant enim hæc calida & merum.* Non repugnant, Castalio, mihi crede. Meri cupidus is verè dici potest, qui paullulum vtatur calidæ, vini plurimum. Sed Plautinus locus, quem in Curculione Act. 2. Sect. 3. adnotaui, litem ita dirimit, vt apud neminem sit prouocatio:

Quos semper videas bibentes esse in œnopolio.
Vbi quid surripuere, operto capitulo, calidum bibunt.
Tristes atque ebrioli incedunt.

Calido ebriatos esse, ait Plautus: ergo vino calido. Quòd si calidum vinum bibi mos erat, quis dubitat, Tiberium Claudium Neronem, quippe calidæ ac meracæ potionis amantissimum, Biberium Caldium Meronem haud iniuriâ dictitatum?

Iam verò cur vinum igne calefactum sorberent, gulam puto atque intemperantiam in caussa fuisse. Cum enim caloris natura sit, arctata, densaq; corpora laxare, excitare sopita, & quasi obtusa acuere; profectò vinum calefactum intimas suas qualitates vberius promet. Nam sicuti frigore torpet vniuscuiusque mixti qualitas, ac veluti introrsum coarctata latet; ita calore laxata sese promit, & liberior reddita viget polletque. Veteres itaque intemperanter ac libidinosè gulæ, palatoq; indulgentes, vt vinum suauiori gustatu sentirent, intimas dulcesq; eius qualitates elicerent, & quasi sugerent, igne calefactum adamabant.

Calida frigidaq; hactenus: *Tepidum* nunc tractemus: de cuius natura video non sine magna animi mei admiratione, doctissimum Lipsium & Castalionem altercari. Ille tepidius fieri, siue tepidiorem aquam apud Senecam esse opinatur minùs calidam, quæ nimirum deferbuerit. Hic verò in Lipsium acriter instans complura congerit, vt tepidius fieri esse magis magisq; incalescere nobis persuadeat. Ceterùm posthabitis modò rationibus a Castalione in Lipsium allatis, eius de quo agimus, vim naturamq; exploremus.

Tepor aliud nihil videtur esse, quàm conditio quædam media, quam sortitur id, quod ab extremorum alterutro calido frigidoq; æqualiter recedit. Hoc innuit ipsa Tepidi natura, præ se fert nomen, & Galenus *De Ratione Victus in Acutis* apertissimè declarat. Nam explanans illud Hippocratis ἀκροχλιαρον, nimirum ἄκρως χλιαρόν, hoc est, summè tepidum. *Id autem*, inquit, *calidi frigidiq; perfectè est medium*. Ergo & id, quod æstu feruet, si temperanter frigescat; & quod maximè alget, si moderatum concipiat calorem, Tepescere dicitur. Vterque igitur & Castalio & Lipsius rectè videntur sentire, dum alter Tepescere calefieri esse opinatur, alter frigefieri. Vterque hallucinatur, cum alter alterum neget.

Ceterùm si hæc vtpote e Galeno accersita, contemnantur ab Antiquario, rem aperiam argumentis ex antiquitatum obseruatione depromptis. Thermarum tres præcipuè fuisse partes constat, *Calidarium*, *Frigidarium*, *Tepidarium*. Et huius quidem duplicem vsum: alterum ad eorum voluptatem, qui aeris, aut aquæ fruebantur tempore: alterum ad hoc, vt qui e calido ad frigidum balneum, vel e frigido in calidum migrabant, in medio tepidario tantisper morarentur, vt faciliùs alterum extremorum ferre possent. Nam repente & absque medio ab extremo transire ad extremum, quàm molestum sit, quàm acerbum, ij probè norunt, qui manus, contrectata niue algentes, ad ignem admouent.

Qui

Qui ergo e frigidario in tepidarium migrabant, calore afficiebantur: qui vero e calidario, rigore & frigore. Ergo tepescere est calefieri, est frigescere.

Ex his apertè liquet, quàm pulchè hallucinatus sit Iosephus Castalio, qui *in Decade contra Criticos cap. 9.* ex Seneca, Ouidio, & Martiali probare contendit, Tepidiorem aquam non esse minus calidam, ac deferuescentem, sed minùs gelidam, quæ rigorem ac frigus remittat. Nam etsi Ouidius de Ponto lib. 3. Eleg. 4. scripserit,

Ille bibit sitiens, lector, mea pocula plenus.
Illa recens pota est, nostra tepebis aqua.

Et Seneca lib. 4. Quæst. Nat. *Videbis quosdam graciles, & palliolo focaliquè circundatos, pallentes, & ægros non sorbere solùm niuem, sed etiam esse, & frusta eius in scyphos suos deijcere, ne inter ipsam bibendi moram tepescant.* Et Martialis.

Me conuiua petes misto quicunce, sed ante
Incipiat positus, quàm tepuisse calix.

Quamuis, inquam, Martialis, Ouidius, Seneca tepescere esse frigus remittere, ac paullulum incalescere innuere videantur: tamen si ad ea, quæ de vi naturaq; tepidi a me superiùs dicta sunt, res referatur, neque Lipsium in hoc malè sensisse, redarguive ab his Auctoribus, neque nostram labare sententiam, perspicuum fiet. Tepidum, seu tepor est conditio quædam media inter vtrumque extremum, calidum frigidumquè. Ergo aqua, e frigido puteo recenter hausta, si calidum aërem offendat, tepescet quidem, vt ait Ouidius. Item nix, quod affirmat Seneca, nisi ab ambiente calido eam tueamur. Calix etiam frigido plenus, si in calido aere commoretur, vt Martialis videtur innuere. Tepescent, inquam, hæc omnia, frigida prius, si aërem offendant calidum: ita tamen, vt si e contrariò calida prius essent, a frigidoquè inimico obuallarentur, frigescendo eandem tepidi conditionem adipiscerentur. Fallitur

tur ergo & Lipsius contrarium si existimat probatquè.

PRANDIVM, ac Cæna: Festi Locus Expensius, Ex Athenæo, & Erotiano Illustratus.

CAP. X.

Ad Gasp. Hofmannum Medicinæ Doctorem, & Professorem Altorfianum.

PIget mehercule ex œnopolio, thermopoliove me discessisse impransum (nam & ibi ex Polluce prandia, & cænæ) piget, inquam, ac pudet. nam potui nimis addictus, nimisq; bibax viderer, si calido, aut frigido tantùm contentus, prandium, & cænam aspernarer. Peroportunè itaque accidit, vt, dum hæc voluerem animo, meiq; purgandi caussam quærerem, in amicum Festum inciderem, qui liberaliter ac benignè me ad cænam inuitarit. Hic itaque Auctor de prandio, cænaq; verba faciens, *Prandium* inquit, *ex Græco est dictum: nam meridianum cibum cœnam vocabant* Antiqui. Et alibi: *Cæna apud Antiquos dicebatur, quod nunc prandium*. Hæc Festus: quæ, miror, a scriptorum turba, qui multa etiam παρέργως scripserunt, non fuisse vel animaduersa, vel expensa. Nam, nisi plane cæcutio, haud leui difficultate sunt implicita. Etenim, siue ad Græcos rem referamus, siue ad priscos Latinos, Cænam vespertino tempore fuisse reperiemus. Gellius lib. 17. cap. 8. loquens de cæna a Tauro Philosopho sibi Athenis extructa,

hæc

hæc habet: *Philosophus Taurus accipiebat nos Athenis cœna plerumque ad id diei, vbi iam vesperauerat. id enim est tempus istic cœnandi frequens:* At verò etiam Romæ idem tempus cænæ fuisse constitutum, constat ex Lampridio in Alexandro Seuero: *Egressus balneas multùm lactis & panis sumebat, oua, deinde mulsum: atque bis refectus aliquando prandiũ inibat, aliquando cibũ vsque ad cænã differebat.* Et ex Aurelió Victore in Annibal. *Marcellinus natalẽ filij simulans, plerosq; ad cænam rogat Itaque in multam noctem conuiuio celebrato.* Et ex Seneca in Epistolis: *Prandite Commilitones, tanquam ad inferos cænaturi.* Sed clariùs ex Isidoro: *Est autem cæna vespertinus cibus.* At video, qui me increpent, irrideantque, qui Lampridium, Senecam, Isidorum, Victorem, Festo iuniores ei obijciam. Nam hic auctor, cum sit ijs ferè omnibus ætate maior, quando cænam antiquis fuisse ait meridiano tempore, non de Senecæ Lampridij, Isidorive ætate loqui potuit, sed de multò antiquiori. Ceterùm, amabo te, quinam sunt isti antiqui, qui gulæ adeò indulserint, vt præpropero illo tempore cænauerint? Num Cicero, num Terentius, num his etiam seniores? Ædepol Ciceroni cæna fuit vespertina: *Cænato mihi, & iam dormienti.* Ad Att. lib. 2. & lib. 9. ep. 7. *Cænantibus nobis, & noctu quidem Statius a te epistolam perbreuem attulit.* Et de Inuentione, *Qui cum discessissent, simul cænare, & in eodem loco somnum capere voluerunt.* Sed clarius ad Familiares lib. 1. ep. 2. *Hic controuersia vsque ad noctem ducta, Senatus est dimissus: & ego eo die casu apud Pompeium cœnaui.* Terentius verò in Adelph. Act. 1. Sc. 1.

Storax non redijt hac nocte a cæna Aeschinus,
Neque seruulorum quisquam, qui aduorsum ierant.

Et Plautus in Sticho:

Quam mox cænatum est? impransus ego sum.

Hic Auctorum contentione, dissidioq; diu, ita viuam, incertus hæsitaui, arbiter inter hos esse non audens. Bono

itaque

itaque veteriq; ritu fatebar ingenuè, *Non liquere*. Tandem ab his me angustijs eripuit Athenæus, apud quem scriptum animaduerti, Δεῖπνον non absimili modo, ac cænam apud Festum a Græcis vsurpari. eius e libro 1. cap. 10. hæc sunt verba: *Aliquando* τὸ ἄριστον, & τὸ δεῖπνον *idem significatus est. Nam de matutino cibo Poëta* (Homerus) *dixit*. Lib. tamen 2. cap. 8. idem, δεῖπνον, ex Alexis sententia cænam significare scribit. Athenæo assentitur Erotianus in Onomastico: Δόρπα, *vespertini temporis, ab hasta deponenda dicti: quod enim nos* ἄριστον, *hoc est, prandium, appellamus, veteres* δεῖπνον, *id est, cænam vocant.*

Iam verò si Græci, quibus πολυωνυμία opulentissima est, in re cibaria veluti ad paupertatem redacti, vno eodemq; nomine prandium quandoque & cænam expresserunt, mirum nemini videri debet, si Latini, qui eorundem inopia, si cum Græcis conferantur, laborant, eodem & ipsi vocabulo prandium, cænamq; significarunt. Quo verò tempore prisci Latini hac verborum inopia prẹmerentur, vix, me iudice, assequi quisquam potest. Indefinitè tamen (vt Festum vndique tueamur) illud mihi videor iure affirmare posse, antequam scilicet Grẹcorum vocabulorum agmen traijceret in Latium: antequam Latini elegantiæ splendoriq; sermonis addicti accuratiùs grẹcissarent. Cum enim primùm nomen Prandij Romam e Grẹcia migrauit (nam prandium ex eo dictam, quòd πρὸ τῆς ἐνδίας, hoc est ante tempus meridianum sumeretur, vt Fuluius Vrsinus opinatur) cænæ nomen, quod meridianum tunc cibum significabat, abijt in vespertinum.

FINIS.

AGESILAI MARISCOTTI

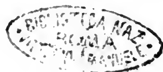
DE

PERSONIS, ET LARVIS

Earumq. apud veteres vsu, & origine

SYNTAGMATION.

Iuxta editonem auctiorem.

N

EMINENTISSIMO;
Ac Reuerendiſſimo
PRINCIPI CARDINALI

ANTONIO BARBERINO

S. R. E. Camerario; ac Legato
Auenionenſi

VINCENTIVS MARISCOTTVS F.

N Tibi, Eminentiſsime Princeps, ſub Laruis paterni ingenij, verum mei teſtimonium obſequij. Erubeſceret aditum Tuæ magnitudinis Laruata ingenuitas obſeruantiæ meæ, ſi Laruatum figmentis munus offerrem. Laruæ ſunt equidem, totius enim ſcenicæ artis ingenioſam perſonam exprimunt; at vero ſpectrorum vagantes circuitus non referunt: horret ſiquidem animus tetra. Paterna hæc ſunt fateor; ſed nec in ipſius manes immanis fuero, ſi, eruta è ſepulchro paterni nominis memoria, recenſionem, atque auctarium, quo

suum idem ipse pridem editum Opus instruxit, noua hac posthuma editione in lucem protulerim. Percellet fortasse admiratio plerosque, ad Eminentiæ Tuæ aspectum, Laruas nunc ferre Solis intuitum: Verùm non id postremum Tuæ virtutis, atque humanitatis ostentum. Reuiuiscet insuper his Laruis, ad immortalitatem Parens; qui vim obliuiosi interitus eludet, promeritus vitam in æternitate Tui nominis. Ne reÿcias Eminentissime Princeps, defuncti Patris mutum eloquium; Sepulchrales omnino voces Laruæ sunt; nec minus Laruata, è tripode responsa excipiebat Cæsarum maiestas. Et quanquam in alieno labore parum mihi laudis superesse videbitur; eo tamen haud minimum mihi fælicitatis accedet, si qui vitam Patri debeo, vitam Te auspice, paternis Laruis restituerim. Explicet se in omnem posteritatem sub laruarum genere deuotum Tibi genium meæ seruitutis: dum interim ipse sub larua sectatus Tuæ gloriæ triumphum, non ad morem in Triumphi pompa parum Sapientis antiquitatis, Te Principem vel ab ipsa inuidentia laudibus excolendum, impensè enitar vocis; atque animi cultu, quoad vita suppetet venerari.

AD LECTOREM PRAELOCVTIO.

IHIL esse melius, quam lætari; *Axioma est, non alicuius è triuio magistelli, sed sapientis illius, qui tanquam a Deo ipso veris omnimodæ sapientiæ radijs, præ cæteris omnibus, collustratus, merito, cunctis etiam sæculis, omnium sapientissimus audiuit; si ergo Satyrici illud arridere mihi non negauerim.* Ecclesiastes.

Indulge Genio, carpamus dulcia, nostrum est, Persius
Quod viuis, cinis, & manes, & fabula fies. Saty. 5.

Non velim arbitreris, quisquis tandem futurus sis Lector, ab initio huiusce meæ disertationis, loqui me tibi, ceu Epicuri quendam de grege portum, iuxta illud à Sardanapalo vsurpatum.

Cum te mortalem noris, præsentibus exple
Delicijs animum, post mortem nulla voluptas.

Apage isthuc, apage, inquam, doctrinam talem prorsus belluinam, quæ spiritui huic, quo informamur, quo viuimus, quo homines sumus, tanquam mortalis temporariusque esset, vmbratilis tantùm momentaneique boni finem præscribit, cum illum ipsum recta ratio demonstret, Dei, Optimi, Maximi beneficio, immortalitatis, perpetuitatisque Diuinæq; adeo similitudinis, & quodammodo Naturæ participem effectum, ad æterna, infinita, vereq; summa bona aspirare, illucq; actus omnes, omni conatu dirigere debere. Epicureis enim illis, seu potius Atheis assentiri, non tam mea me ipsius conditio prohibet, quam propensio refugit; quippe, quæ in eam me, non reluctantem, pertrahat sententiam, vt cum Cicerone affirmem: Non ita nos à Natura comparatos esse, vt ad ludum, 1. offic.
& iocum facti esse videamur, sed ad quædam studia grauiora, at-

ra, atque maiora. *Quia vero sic nostra requirit imbecillitas, vt quibusdam interuallis labor assiduus deliniendus esse videaturi, quo veluti fulcimento surgat, quod ait Poeta quispiam*; Maior post otia virtus. *Idcirco cum ipsomet Cicerone*

Ibidem. *asserere haud vereor*. Ludo etiam, & ioco vti licere, sed sicuti somno, & quietibus cæteris, tum cum grauioribus, serijsque satisfecerimus, *Quod, si rem paulo attentius perpendere lubitum fuerit; quid quæso, in hac vita reperitur, quod vel synceræ iucunditatis, vel solidæ diuturnitatis nomine, æquo iure desiderabile censeri possit? Momento rapimur citius viximus non viuimus: & quisnam est, qui se posthac, vel minimo temporis momento victurum certo sciat? Illud certe non ignoramus, & nos omnes, & quicquid sub cælo hominum obijcitur aspectui, non multo post, instar vmbræ fugacis, euanide auolaturum: In tanta rerum instabilitate non minus, quam incertitudine constitutus homo, quinam vitam*

Auson. Eydill. 4. *sibi ducat optabilem*. Læta nisi austeris varientur festa profestis? *Et quis ille esset, qui negotiorum pondere grauatus non fatisceret, ijsq; curis anxius, quas res humanæ satis abunde suppeditant, plerunque non succumberet, ni quibusdam honestæ voluptatis illecebris (saltem per transennam) animum oblectans, in otio nonnunquam hilariter degeret?*

Ethich. 10. c.6. *Certe (quod Philosophus ait)* Cum nequeant homines assidue operari requie indigent. *Voluptas igitur ea est, quam (ni tamen ad extremum propendeat) omnium malorum leuamen, suauissimumque humanæ vitæ condimentum appellare ausim, sine qua, nec Dijs ipsis beatitudinem constare Simonides asseuerauit: In qua, si quid est minus boni, illud præcipue videtur, quod in lubrico posita, fluxa nimium sit, & momentanea: Quin igitur cum Epigrammatographo exclamem.*

Martial. lib. 7. Viue velut rapto, fugitiuaque gaudia carpe. *Quandoquidem, si præ eius velocitate prohibemur, quin ipsi, quantum animus cuperet indulgeamus, haud absurdum erit, vel totis viribus eniti, vt veluti furtim surripientes id, quod*

iucundi

iucundi in hac vita reliquum est, summis saltem labellis degustemus. Prudentis enim viri proprium est, ex Plutarchi sententia; non (quod insipientes faciunt) instantia bona, præsentiaq; parui, facere, quod ea momento temporis, vix degustata, e sensibus se quam citissime proripiant, sed aduenientem ex ijs iucunditate libenter arripere, & eorum, quæ iam præterierunt recordatione hilariorem efficere. Ne mirum igitur cuiquam videatur, aut absonum, quod de re minus seria, vtpote de Personis, & Laruis, præter morem, ac institutum Philologicam magis, quam Philosophicam tractationem suscipere, eamque publici iuris facere decreuerim: Sunt etenim & Musis sua ludicra; *Nque argumentum vllum magis accomodum secernere in promptu fuit, quo me illis collusorem copularem, quando eius temporis ratio, quo ex veteri instituto ludendi passim licentia permittitur, ad huiusmodi sermones potius, quam ad grauiora studia haud obscuro, nec iniucundo inuitamento allicere videbatur. Cætero quin tantum abest, vt locum affectem inter hos* κυμινοπρίστας *qui ex minutilis hisce superuacanea, inanique diligentia perscrutandis gloriolam aucupantur, vt in ipsorum mysterijs* ναρθηκοφόρος *esse nolim, nedum* ὀργιαστὰς. *Neminem vero futurum arbitror, qui ea censeat improbanda, quæ, si priuatim, non sine publico tamen, eoque magno, ac peruetusto exemplo fieri videt, cum præsertim veteres etiam legum latores, prudenti sanè ratione, consuluisse videamus, vt priuatim quisque animum aliqua relaxatione recreare auderet, cum, præ cæteris ad optimum Reipublicæ statum facientibus,* Festos instituerunt dies, vt ad hilaritatem publice homines cogerentur, tanquã necessarium laboribus interponentes temperamentũ *qua ex re tantam, vel ex sapientissimi cuiusque testimonio laudem sunt meriti, vt Deos ipsos genus nostrũ, laboribus à natura pressum, miseratos, magis, quam homines remissiones hasce statuisse, cum Platone, quidam sint opinati. Haud velim tamen, Lector, facultatem tibi præreptam subsanandi si ea,*

περὶ εὐθυμίας.

Auson.

Xiphilin Antonin

Putare. in Colot rem.

Seneca de tranquilitate cap. xv.

Plato 2. de legib

quæ

quæ dixero friuola nimis, & scurrilia iudicaueris: *liceat*
Catull. *tibi per me, liceat,* Ridere quicquid est domi cachinnorum.
At, si ob rerum varietatem iucunda, scituq; non indigna videbor attulisse, non aliam abs te inire gratiam exopto quam, vt ea suspensis, quod aiunt, auribus bibere ne recuses; Et vtcunq. sit, saltem tibi otij mei reddi ratio-nem æqui saltem, boniq; consulas.

AGE-

AGESILAI MARISCOTTI

De personis, & Laruis Syntagmation.

QVinam de Personis scripserint. Persona non à personando προσωπεῖον. oscilla. Cornificius apud Festum notatus. Festi vulgata lectio defensa σομάτια. Persona æquiuoce à vera Persona imitatione; seu etiam quasi περισῶμα. Etymologia alia. Larua μορμολύκεια. πρόχημα. χηματισμός. Scenica Persona sine Persona. Caÿ, & Commodi Imperatorum ridicula προχήματα & χῆμα quid Iustiniano Authent. de Sanctiss. Episcop.

Caput Primum.

PERSONARVM vsum apud veteres celebrem fuisse, supraq. multorum opinionem, quasiq. supra veri fidem frequenter vsurpatum, cum ex litterarum monumentis curioso talium indagatori, si non tenui studio, perspicua saltem certitudine possit innotescere, neminem ex ijs tamen argumentum hoc peculiari scriptione dilucidasse compertum est, vno excepto Aristophane quodam Byzantio, quem ab Athenæo præ cæteris citatum lib. xij. vt quamplurimos huiosmodi, immo & melioris etiam notæ scriptores longa ætas aboleuit. Reliquum fuit igitur, quandoquidem hasce vetustatis reliquias non indignas inuestigatione censuerim, vt ad recentiores confugerem, quos

hac de re, vel dedita opera, vel παρέργως pertractasse cognoueram, ni, veluti *cæcus parietem palpans*, rem aggredi vellem. Ex ijs Antonij Codri Vrcei, quam extare audiui, hac de re luculentam satis epistolam, in votis quidem, vt viderem fuit, sed non in fatis. Neque adeo cupiditatem meam expleuisse, conceptamq. existimationem adæquasse visa sunt, quæ in caput jx. octaui libri sui Otij Semestris congessit Ianus Langlæus Armoricus, quin ea longe infra diligentiam in eo libro perquirendo adhibitam existimauerim, satiusq. duxerim Cælij Calcagnini libello quodam, quem personatos inscripsit, itemq. viri eruditi Iulij Cæsaris Bulengeri capite xlv. libri primi de Theatro, ceu faculis quibusdam prælucentium vestigijs insistere; non ita tamen, vt, si res ipsa postulet, ab ijs dissentire nefas mihi sit habendum, quasi in eorum verba iurato, sed ita, vt leniter eos redarguere permissum velim, quandocunque tenebricosi tramitis offendicula ab ipsis non satis accuratè declinata fuisse perspexero. Cum ergo non bene conueniat inter authores, quid sit proprie Persona, institutum de ea sermonem hinc auspicabimur, prout Aristotele docente, recta ordinis ratio exposcere videtur; non eam tamen Personam intelligentes, quam Philosophi definiunt, *Naturæ rationalis indiuiduam substantiam*; sed eam, quæ larua etiam dicitur, quæque diuersam à vero formam effingit. In hoc vero pleriq. consentiunt scriptores, vt Personæ significationem arctius constringentes, illud solummodo cooperimentum, quo facies tegitur Personæ vocabulo indigetent, quod à personando deductum volunt cum Basso apud Gellium libro v. cap. vij. *Quia cætera tecta, ora tantum habeat aperta, vnde sonora magis vox exaudiri possit*; vel, vt habet Boethius libro de Trinitate, *Quia concauitate ipsa maior necesse est emitatur sonus*; Cæterum Vlpiano in l. fundi ff. de act. emp. Personæ sunt etiam *cicones illæ, e quarum rostris aqua salire solet*; vt, & Pollux lib. xj. cap. jv. προσωπεῖον τι vas quodpiam æneum,

Quã faci lis, & superstitiosus hic Bassus fuerit in vocabulorũ fabricandis originibus. vid. apud Gell. lib. 3. c. 19.

cui

cui circa os inesse solent diuersi generis animalium ora effigiata. Nec desunt, qui affirment; Personas esse oscilla, (de quo ludicri genere multa veteres, & recentiores Philologi) eadem fere quidem ducti ratione, qua citatus a Gellio C. ille Bassus, quod Personam προσωπεῖον græcè dici ἀπὸ τοῦ προσώπου à Polluce docti, idem fuisse crediderint, quasi, quod est circa faciē παρὰ τοῦ πρὸς τοὺς ὦπας τιθέναι, ab eo, quod est circa oculos ponere, vt definit Boethius; non autem quod re vera esse inferius demonstrare conabimur, sed inepta forte magis, quam mendosa Cornificij, quæ est apud Festum originatione decepti, qui oscilla dicta putat ab eo, *Quod os cælare sint soliti Personis propter verecundiam, qui eo genere lusus vtebantur*. In ea sunt etenim sententia, vt absurdæ originationis culpam non in scripturam, sed in auctorem ipsum reijciendam censeam, cui forte non succurrerit in ipsa assignanda, haud rectè posse ab os cælare, quod vnico l. exprimitur, oscilla deduci, quæ constant duobus; ita vt libentius legam eo Festi loco. *os calare*, vt est lectio vulgata, quam cillere, vt corrigit Iosephus Scaliger, eumq. secutus Bullengerus; cum enim cillere idem sit, quod mouere, non satis video, quid ad verecundiam facere potuerit os mouere in tali gesticulatione; quin malè adeo sibi constet phrasis ex innouata lectione concinnata, vt nullus omnino sensus eruatur ex illjs, *os cillere Personis*. Vt horum tamen amplectar opinionem, non me mouet quod consimili argumento vocabulum *La Mascara*, quod Italice Persona est, ab Hispanico deductam velint nonnulli, quasi *Mas cara*, plus, quam facies, quasiq. nullas res alia possit esse Persona, præter eam, quæ Gallis *Faulxuisage* dicitur, Græcisq. forte, dici posset ψευδόμορφον; Minusque, quod Iosephus Scaliger, tanti vir nominis, ad Ausonium; eique fidenter nimis inhærens Bullengerus, oscilla asserant Macrobio esse Laruas, & Personas, quas in αἰώραις, seu iactationibus ludicris rustici ori apponebant, vt essent magis ridiculi: Tum,

quod tale aliquid apud Scriptorem illum mihi potius commonstrari velim, quam alteri commostrare possim, vt qui ex Catonis sententia, in rebus ludicris serio laborare nil aliud existimem, quam in serijs se deridendum præbere; Tum etiam, quod tantum abest, illud esse, è Macrobio, vt ex ipsomet potius compertum habeamus, cum Personis, & Laruis oscilla nihil commune habere, sed ea esse, quæ Græcis στομάτια, idest parua ora dicuntur, quorum vsum docet Saturnalium 1. cap.vij. & xj. hinc originem habuisse. quod, cum diu humanis capitibus Ditem, & virorum victimis Saturnum placare veteres consueuissent, propter oraculum quoddam, Hercules, cum Geryonis pecore per Italiam reuertens, suaserit, vt faustis sacrificijs infausta mutarentur, inferenturq. Diti, non hominum capita, sed oscilla ad humanam effigiem arte fabricata. E quo ritu (ne huc congeram præterea, quæ de oscillis apud Festum, Hyginum, & Seruium abundè suppetunt) si quis ad nos vsq. ritus defluxit, non alium crediderim fuisse, quam receptum illum, cuiuscumq; materiæ imagunculas in templis suspendendi, quando cælitum ope ab impendenti aliqua ærumna seruatos nos esse proffitemur. Gellij vero deductionem, si non aliud, ipsa saltem vocabuli pronuntiatio apertè reprobat, quæ, si à personando Persona diceretur, haud dubiè o literam corriperet, quam in penultima Syllaba producit, cum præsertim ex hac vel correptione, vel productione nil penitus de recta vocabuli forma accedat, vel decrescat. Apertius tamen eam futilitatis arguit recta ipsius Personæ definitio, quam ipse latiori, quam cæteri modo accipiens, non eam tantum dici posse audacter asseruerim, qua facies velatur, sed & habitum qualemcunque, vel fictum, vel qui ad veri alicuius imitationem, prout est repræsentantis intentio se magis accomodet. A qua ipsa imitatione veræ Personæ, eo modo acceptæ, quo illam à Philosophis iam diximus definiri, factum arbitror, vt Personæ appellatione velut æquiuo-

ce,

ce, dictum sit quodcunque aliquod, vel plura ex ijs attributis exprimeret, quibus à Cicerone primo de Inuentione, vera Persona circumscribitur. Vt in hanc sententiam pedibus irem, quibuscunque alijs reiectis impulit me, tum probabilis quædam verisimilitudo, tum etiam vocabuli προσωπεῖον, quo Grece Persona, seu Larua significatur, cum vocabulo πρόσωπον affinitas, quod sæpissime pro Persona proprie dicta vsurpatum reperimus: Hanc etenim Græcorum cum Latinis in huius vocabuli significatione congruentiam satis, superque virium habere ad sententiam confirmandam sum arbitratus. Huc etiam forsitan respexit, nec à scopo longè aberrauit, licet non satis rectè collinearit Iulius Cæs. Scaliger libro Poetices primo, cap. xiij. cum Personam appellari asserit, quasi περὶ σῶμα, hoc est circa corpus, qua etiam significatione Italicum, *La Mascara* ἀπὸ τῶν μασχάλων dictam opinatur Calcagninus, *Quod villosis* (ait ille) *centonibus plerunq; inuoluantur, qui hoc habitu delitescere student*: Lubens etenim interea præterierim Calcagnini eiusdem, necnon Iacobonij cuiusdam ingeniosa commenta potius, quam verisimiles denominationes; Mascaram videlicet (non possum enim hoc vocabulo non vti) dici, quasi per ius iurandum μὰ τὴν χαρὰν hoc est per lætitiam, seu, quasi dicatur Hispanico idiomate, *Mascara*, admodum cara, iucundaue, Etymo deducto à voluptate, quæ ab ea percipi solet, siue etiam longius petita significatione, quasi μεγάλην ἐσχάραν, quod profecto quid nam monstri esset me nescire faterer, ni Calcagninus ipse *Magnam incrustationem* interpretatus conijciendum relinqueret ad ἐσχάραν se respexisse, quæ apud Medicos crusta est ab ardente ferro, aut medicamento caustico superinducta. Personæ autem à me traditam definitionem, non tam ex mea, quam ex eius, quem modo laudaui Scaligeri opinione, præter ea, quæ infra sequuntur de ipsarum vsu, & origine, confirmant, vel maximè ipsius Personæ παρώνυμα; si enim ea tantummodo esset, vel Latinis Perso-

na, quæ propter oris cooperimentum ad clariorem sonitum vocem emitteret, quasique cogeret, vel Græcis προσωπεῖον, quod est circa faciem, frustra esset, quod, & apud nos Larua, & apud Græcos μορμολυκεῖον, eadem prorsus acciperentur significatione, quod tamen Festus docet, & Pollux libro xj. cap. jv. Larua vero à laribus deducta propriè magis accipitur pro inani terriculamento, vt apud Plautum Amphitruone.

Larua umbratilis tu meminis territas.

Vt & μορμολυκεῖον à verbo μορμύσσομαι, quod est perterrefacio; sed Persona, vel προσωπεῖον hoc etiam nomine dicitur, ideo, quod timorem insuetis incutiendi vim habere videatur. Iuuenalis Satyra iij.

Persona pallentis hiatum

In gremio matris formidat rusticus infans. & Martialis Apophoret: clxxvj.

Cum figuli lusus, Rufi persona Bataui,

Quæ tu derides hæc timet ora puer.

Talium etenim gentium, vt quarum tunc temporis minor haberetur notitia vultus in Personis exprimebantur, quomodo ætate nostra Turcarum, Aethiopum, istiusmodique Barbarorum effigies exprimi solent. Et ad earum Personarum conspectum, quas Aeschylus in scenam introduxit, prægnantes fœminas abortum fecisse, memoriæ proditum est, quas γοργεῖα ex eo appellarunt, vel, vt habet Pollux γοργόνεια, quod de re quapiam horribili, ac terrifica γοργείη κεφαλὴ dici soleret, vt est apud Philostratum de vita Appollonij lib. vij. cap. x. Nec abs re dictum videri debet, ideo Personas, & προσωπεῖα Laruas appellari, & μορμολυκεῖα, quæ nomina non oris, capitisue operculum, sed rem quandam terrificam præseferunt, quia latiori significatione pro quocunque habitu ficto, Persona sit accipienda. Nemo enim inficias ibit, ad preterefaciendum nil minus valere (quantum quidem primo quodam intuitu res ficta valeat) desormem corporis, quam faciei habitum, neque horribilem magis aspectum habebit

bebit ille, quem Pomponius ait; *Magnus manducus* secundum Festum, *Latè debiscens, & ingentem sonitum dentibus faciens*, quam monstrum illud ἄμορφον, seu potius πολύμορφον, quale initio Epistolæ ad Pisones describit Horat.

Humano capiti ceruicem pictor equinam
Iungere si velit, & varias inducere plumas,
Vndiq. collatis membris, vt turpiter atrum
Desinat in piscem mulier formosa superne.

Huiusmodi autem habitus finctionem non ineptè forsan πρόσχημα appellauerimus, quæ appellatio quodammodo congruere videtur; siue pro velamento ea intelligatur, & prætextu, vt propriè significat; siue pro specie quadam, & ornamento, vt est apud Aristotelem de Mundo cap. vj. καμβύσου ξέρξου, τε καὶ δαρείου πρόσχημα, & apud Plutarchum in Fabio πρόσχημα τῆς ακροτατης, καὶ μογίστης ἀρχῆς. Sed conuenienter magis cum Hesychio σχηματισμὸν, quando nomen illud à verbo σχηματίζω deductum, quod interdum est simulo, & effingo, pro,eo,quod est πλάσμα, hoc est commentum, & simulatio non raro à Græcis accipi deprehendimus; Qua ratione ἐσχηματισμένος dicitur, à Rhetoribus sermo figuratus, qui superinductis aliundè colorum figmentis, non autem appositis vocibus animi sensus enunciet, & communiter σχηματοποιούμενος, qui non ingenuè loquitur, sed efficto vultu, & sermone assimulato. Non est autem dubium pro Personatis, laruatisque; vel apud veteres accipi solitos non eos tantum, qui Persionis ora tegerent, sed etiam, qui habitu ficto vestirentur; Qui poterant enim aliter accipi, licet ore detecto, qui eo vestitu in scenam prodirent, quo illum prodijsse refert Lucianus in Pseudologista inquiens: *Nemo ante te ingrediebatur Theatrum, nemo ne nomen quidem fabulæ, quod esset renunciabat, sed tu ornatè admodum, aureos habens calceos, & vestitum Tyrannicum ante cæteros immittebaris, qui beneuolentiam à Theatro postulares coronas ferens & cũ plausu rediens.* Vbi ijs verbis κοσμίως πάνυ, χρυσᾶς ἐμβάδας ἔχων, καὶ ἐσθῆτα τυραννικὴν quis est,

V. Apuleium lx. Metamorph. de iudicio Paridis.

est, qui non videat Personamquandam histrionicam, sine Persona tamen faciem tegente, graphicè circumscribi? Persuadet mihi etiam, nescio, an alijs pariter, quod Lucianus idem in Nigrino, cum pro more Philosophos incesseret, illud se vel maximè indignari ostendat, *quia non itidem habitum mutant, cum vtiq; quod ad cætera attinet eodem modo fabulam agant*; In Græco enim σκδὼ exprimens, cæterum apparatum Personati Histrionis, cuius insistit metaphoræ, nihil tamen de oris tegumento innuere videtur. Vnde est, quod tum alijs, tum præcipuè Plutarcho in Aristophanis, & Menandri comparatione σκδοποιὸς dicatur ille, qui Personas appararet Histrionibus, quem etiam προσωποποιὸν dici solitum habemus infra capite secundo. Cæterum hæc Luciani testimonia visum est latina apponere, vt in sequentibus etiam Græcorum pleraq. quia præter rem duxerim, & legentibus non peritis fastidium, & mihi ipsi laborem superuacaneũ parare, ex quo nil aliud præter vanam affectatæ eruditionis ostentationem consequeretur. Ad rem vero; nõ aliter, quã pro Personatis acceptos fuisse, risumq; spectantium exciuisse (quod etiam appositè admodum Personatis conuenit) credendi sunt, vel Caius ille Caligula, cum referente Xiphilino, Iouem se, vel Iunonem, aut Venerem, aut Dianam fieri opinabatur, præter mutationem nominum, vestes quoque capiens Dijs illis accommodatas, alijsque rebus acceptis, demptisque varias formas induens, dum cætera omnia potius, quam homo videri affectaret; Quod & Suida teste Clearchus Olim Ponticus, Heracleæ Tyrannus, vel etiam posteriore sæculo Commodus, quem consimili insania laborantem, narrat Herodianus; Deposito Romanorum Principum cultu, Leonis sibi pellem substrauisse, manuque clauam suscepisse, nec sine omnium irrisione, vestes sibi purpureas, auroq; intextas circundedisse, atque Herculem se Iouis filium appellari iussisse, cum eodem schemate & fœminarum mollitiem, & heroum virtutem repræsentaret. Nec omittendum,
quod

quod maximè facit ad rem confirmandum, §. vltimo. Authent. de ſanctiſſ. Epiſc. à Iuſtiniano prohiberi (quod & alias in Cod. Theodoſ. ab Arcadio, & Honorio fuerat prohibitum) ſcenica exercentibus, *Vti ſchemate Monachi, monaſtria, aut Aſcetria, aut imitari, & illudere in quacunque eccleſiaſtica diſciplina*. Vbi Gloſa, in verbo Monachi, notat *Reprobari, ſi quis alterius veſte in eius contemptum vtatur, adeo, vt, qui vtitur teneatur iniuriarum*; haud ſecus, quam ob ea, de quibus in inſtit de iniurijs. §. primo. Quaſi eo σχῆμαπ, quod inibi expreſsè nominatur, omne id comprehenſum voluerit Imperator, quod, propter inſignem mutationem, hominis in eccleſiaſticarum cæremoniarum contemptum Perſonati ſpeciem habeat (eodem ferè ſenſu, quo σχῆμα μεταζάλλειν pronuntiat inuidus apud Libanium declamatione ijx. de habitus, & Perſonæ mutatione in vicino repente locupletato, κὶ τῶν ὑποκριτῶν τὸ σχῆμα θᾶττον μεταζεζλήκει.) Quale crimen etiã apud Ethnicos deteſtabile, Alcibiadi exiliũ, bonorum publicationem, diraſque peperit execrationes, cum, in eius vita referente Plutarcho Eleuſinenſium myſteria, per vinum, ſimulaſſe delatus eſt, ſtola ipſe ſacra veluti Hierophantes indutus, ſodalibuſque myſtarum inſtar apparatis. Quod, ſi præſentis etiam temporis conſuetudinem attendamus; pro laruatis, Perſonatiſque puniendos, nemo eſt qui ignoret, non eos tantum, qui extra præfinitum tempus Perſonis ora tecti, ſed eos etiam, qui habitu ficto inſtructi reperirentur. Quocirca ſermo noſter non tantum de Perſonis erit, prout eæ vultui opponuntur, ſed de habitus etiam quacunque diuerſitate, quæ vti iam dictum eſt, vel longè abeat à verò, vel ad propoſitam imitationem ſe accomodet.

P*Erſonarum, & σχηματισμῶν vſus in ſcenis, προσωποποιὸς. Caſteluetrij in Ariſtotelem quantũ ad Perſonas explicatio confirmata. In Suida mēdum vel ἀντιπρόσωπον. Συχωδία. Satyrica. Comœdia vetus. De ea notabile ex Aeliano. Cur ea ſublata.*

blata. Noua Comœdiæ Personæ; ἀγύρ qui olim μαγῳδοί, ijque Personati. Itē φαλλοφόροι, & ἰθύφαλλοι, ὄρχησις, in eaque Personæ.

Caput II.

EXPEDITIS ijs, quæ ad Personarum appellationem pertinent, si ad ipsarum apud veteres vsum declarandum deueniamus, eum quidem multiplicem fuisse obseruabimus, nullibi tamen frequentiorem, quam in Scenicis, Theatralibusq; spectaculis. Qui de re non est cur superuacaneum arbitretur quisquam, à me qualecunque hoc spicilegium attentari post vberrimam Bulengeri messem, cum vel collatio ipsa, me tacente, audaciæ meæ, haud certè immodestæ, plenam, idoneamque excusationem præstare possit. Tria præsertim spectaculorum genera, notum est antiquitus in Theatris repræsentari solita; Ea fuere Tragœdia, cuius quædam species erat Satyrica (in eorum enim recensione libet magis excellentiæ, quam temporis ordinem respicere.) Inde Comœdia, à qua non longè abesse dicemus Magodiam, necnon Ithyphallorum, Phallophrorumque cantiones: Tum cæteris mirabilior, & quam nostra ætas ignorat Orchestice. Vnum quodq; autem eorum suas habuisse Personas, & χειμαπομώς nemini dubium esse debet: Cum enim talia agentes imitationem faciant, quod docet Aristoteles, Poetices capite jv. necesse est, ipsos apparatum habere ad imitandum, quem idem Aristoteles inter Tragœdiæ partes ὄψεως nomine designat. Cumq; nullam rationem haberent scenici, qua melius, exactiusque imitarentur, resque inter agendum ante oculos spectatorum ponerent, idcircò Personas habitu, facieue simulatas in Theatrum produxerunt. Ex quo factum est, quod Personarum vsum peculiarem adeo Histrionum fuisse persuadere conentur nonnulli, vt nemo prorsus, præter illos eas olim vsurpare consueuerit; quodque προσωποποιὸν inter Histriones fuisse, quasi Personarum instructorem, quem

σκδαο-

σκελοπεῖον etiam, vt supra retulimus, hoc est Apparatorem dicas, tradit Iulius Pollux lib. xj. cap. xij. & lib. jv. cap. xiix. Et Theophrasti locus est in morum Characteribus c. vj. ex quo didicimus, Personatos Histriones egisse spectacula, & sic Personatos æs à spectatoribus exegisse. Qui vero huius instituti vetustatem ex eo arguunt, quod Poetices cap. xj. Aristoteles ipse, qui pauca ignorauerit, ignorare se innuat, quisnam Personas repererit, ipsius Aristotelis mentem haud assecuti videntur. Non enim de Personis, prout Laruæ sunt, sed de Personarum distinctione, de qua etiam Donatus in Terentium, loqui hoc loco Aristotelem, cum omnium doctissimo Poetices explanatore Casteluetrio, credendum est. Cuius sententiæ eo libentius accedo, quod nullo argumento persuaderi possim, Aristotelem, cuius dictio alioquin simplex, pura, & quod illi peculiare fuit maxime propria, πρόσωπα nominatim dicturum, quo vocabulo hominis potius externa species, quam aliud quidpiam proprie designatur quasi id, quo homo ipse πρόσωθεν ὄπωπεν, hoc est anteuersus prospicit, vt denominat ille iij. de partibus Animalium cap. primo. si προσωπεῖα, quæ Laruæ sunt intellectum voluisset: Non ideo negarim à vetustissimo vsque tempore id moris inualuisse. A Liberalibus autem, de quibus infra Theatrales ludos ortum habuisse, anotant Seruius ad Virgilij Georgicorum secundum, & Donatus ad Terentium. E tragicisque primum Suidas refert Cherilum Atheniensem, quem circa lxv. Olympiadem incertamen tradit descendisse, secundum quosdam Laruas, & scenam inchoasse, alibi tamen, quod & Diomedes, & Grecorum plerique Thespim facit Personarum inuentorem, postquam is ab initio vultum minio inunxisset, dein portulaca texisset, quod & confirmare videtur Horatius;

plaustris vexisse Poemata Thespis,
Quæ canorent agerentue peruncti fecibus ora.

Lineas autem eas fuisse, eumque tabulas edidisse dicit Olympiade lxj. Nec desunt, qui Aeschylo huius rei palmam tri-

buere non dubitent, testimonio se niti posse arbitrati Horatij in Poetica dicentis.

Post hunc Personæ; pallæq. repertor honestæ
Aeschylus;

Cum tamen Aeschylum his verbis dictum voluerit Horatius (garriat quantumlibet Porphyrion) non Personæ simpliciter inuentorem, sed Personæ honestæ, ad differentiam Personarum minus conuenientium, quas reliqui ante illum, vel etiam ille ipse primis temporibus introduxerat, ex quo factũ puto, vt Aeschylus (quod Philostratus refert) Tragœdiæ parẽs sit appellatus. Huc forsan crederet aliquis eos Aristophanis versus ἐν βατράχοις pertinere, quos pronũtiantẽ introducit Euripidem cũ apud inferos de palma cũ Aeschylo altercaretur.

Primum quidem vnumquempiam sedere fecit, cooperiens
Achillem aliquem, aut Niobem, faciem non reuelans.

Ni Aristophanis scholiastes aperte doceret, hoc non ad Personæ, sed ad mutæ Personæ inuentionem pertinere; *Achilles enim* (ait ille) *sedens est, & nihil respondens apud Aeschylum in fabula, cui titulus Phryges, aut Hectoris Lytra, prout etiam in Myrmidonibus ad tertiam vsque diem ne verbum quidem emittens*. Certe Suidas in voce *Aeschylus* inuentorem ipsum fuisse dicit Personarum terribilium, & horrificarum, quod & superius aliunde relatum, Pausaniasque in Atticis eum primum Erynnibus anguineos crines adfinxisse. In Suida tamen notabile ἀναχρόνισμα manifestè deprehenditur, cum dicat certasse Aeschylum nona Olympiade; ni mendum potius subesse, idque exscribentis vitio imputare malimus, cui nona fortè, pro sexagesima nona, in notis numeralibus exprimendis, exciderit. Cui astruendæ coniecturæ fidi alicuius manuscripti opem desiderarem, vt, quæ vero non admodum disentanea videatur, si ad ea comparetur, quæ de Aeschylo Pausanias habet in Atticis, naualibus scilicet cum prælijs ad Artemisium, & Salaminam, quæ in Olympiadem lxxv. inciderunt non sine Virtutis eximiæ laude in-

de interfuisse, quin, & ipsum iam morti proximum, in operis cuiusdam fronte, de rebus à se præclare gestis in Marathonia pugna, qua Græci Persas fugarunt, Olympiade lxxij. Marathonium saltum, Persasq; ipsos testes inuocasse. Nihil enim est, vt moretur quisquam Aeschyli ipsius interpretem, qui sexagesima eum asserit Olympiade claruisse, si tamen Suidæ fidem saluam velit, non eum xlv. annis minorem initium certandi cum Poetis fecisse. Post Aeschylum, eodem Suida teste, Phrynicus mulierum Personas, pedagogique Neophron Sycionius adinuenere: Apud Romanos, ante Liuium Andronicum galeros, non Personas in vsu fuisse, refert è Diomede Bullengerus, Personisque primum vti cæpisse Roscium Gallum, de quo præclarum est illud Ciceronis elogium, oratione pro P. Quinctio *quod cum artifex eiusmodi esset, vt solus dignus videretur esse, qui in scena spectaretur, Vir tamen eiusmodi esset, vt solus dignus videretur, qui eo non accederet*. E Donato autem habemus Minutium, & Prothonium primos Personatos tragœdiam egisse, quod adeo obtinuit inposterum, vt Nero ipse Cæsar, quod est apud Suetonium cap. xxj. *Tragœdias cantauerit Personatus heroum, Deorumque item heroidum, & Dearum Personis effictis*; Non enim immane illud monstrum rem vllam intentatam reliquit, qua prædecessoris Caij insaniam, vel emularetur, vel si posset, etiam anteuerteret, quem supra retulimus, ex Xiphilino, Deorum Dearumq; imagines ridiculo studio affectasse. Vtcunque tamen sit, proprium adeo Tragœdiæ fuit personis vti, vt à fecibus, quibus, ante excogitatas Personas, Histrionum ora inficiebantur, quæ Græcis τρύγες appellantur τρυγῳδίαν primum dictam, mox, leuiuscula facta mutatione, τραγῳδίας eam nomen inuenisse sit creditum, à quibus etiam fecibus scenicos quosdam ludiones τρυγοδαίμονες Aristophanes appellat. Tragœdiæ Personæ, fuerint apud Pollucem habes libro jv. cap. xviij de ijsdem nonnulla quoq; apud Donatum in Prolegomenis ad Terentium.

Earum

Earum vero ornatum his verbis describit Lucianus de Saltatione. *Turpe, & minime iucundum spectaculum, homo longitudine deformi, atque incomposita exornatus, altis calceamentis ingrediens, caput Larua minaci obductum habens, tum per amplo ore biante, quasi spectatores deuoraturus; Mitto adscititia pectora, & ventres factitios, adiunctam, & arte compositam corporis crassitudinem &c.* Tragœdiæ proxima fuit adeo Satyrica, vt eius quodammodo species videretur, qualis extat fabula Cyclops inter Euripidæas, quod genus dramatis, licet post rudiora illa sæcula minus in vsu fuerit, suas tamen habuit Personas, & σχήματισμοὺς, è pellibus, vt plurimum, hircinis, præter alia, quæ Dionysius describit Antiquitatum lib. vij. & Pollux libro supracitato cap. xiix. & xix. quæue huc referre nostri non est instituti, cum præsertim de Satyrica copiosus extet liber Isaaci Casauboni; viri, quantum ego quidem iudico, inter literatos nostri temporis, literatissimi. De Comœdia igitur, secundum ordinem propositum, si disquiramus, eam Personis instructam fuisse reperiemus, in veteri quidem (quod refert Pollux) similibus, vt plurimum ijs, qui suggillabantur hominibus, vel etiam maiori cum ludibrio effictis, cuius rei testem habemus Suidam in verbo ἐξεκυκλισμένος, ita dicentem. ἔθος γὰρ ἦν τοῖς κωμικοῖς ὅμοια τὰ προσωπεῖα ποιεῖν, τοῖς κωμωδουμένοις ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἐπιτιθέναι τοῖς ὑποκριταῖς, idest moris fuit, vt comici Personas histrionibus darent, eorum similes, quos imitarentur vnde Aristophanes.

Ne time, neque enim tuam refert imaginem.

Quod fiebat ideo (ex Aristophanis scholiaste referente Bullengero) vt agnosci possent primo intuitu, priusquam actores aliquid dicerent. Eius rei testimonium, exemplo clarissimo confimatum, habemus apud Aelianum ποικίλων lib. ij. cap. xiij. Suggerentibus Anyto, & Melyto, Aristophanem ad incilandum Socratem, Comœdiam fuisse commentum, quam νεφέλας inscripsit, eiusque effigie Personam effic-

tam

tam in scenam introduxisse, quo spectaculo, ceu insuetato, Athenienses primum obstupefactos, deinde, vt est vulgi natura ad bonorum odium procliuis, actorem plausu fauorabili excepisse; Socratem vero, qui non forte, sed consulto aderat, opportuno Theatri loco sedens, cum surrexisset, omnium in se conuertisse oculos, vt iucundum non minus spectaculum præberet ipse, sereno vultu, constantique animo dicacissimi hominis cauilla floccipendens, quam ipsum drama per se ridiculum, eaque festiuitate refertum, qua præditus Aristophanes, vt erat, videri quam maxime auebat. Quam narrationem notatu non indignam, breuibus à me comprehensam, pleniorem ad ipsum Aelianum, cui libuerit videre erit. Aristophanis etiam exemplo animatum Amcipsiam quendam, infimi ordinis Poetam, in Tribone Comoedia Socratem eundem per ludibrium induxisse, Laertius Diogenes indicat in eius vita. Veterem hunc morem imitatus Nero, non scenam minus, quam Maiestatem imperij fœdauit, *Personis effictis ad similitudinem oris sui, & fœminæ, prout quamque diligeret*, quod in eius vita refert Suetonius cap. xxj. & quod Xiphilinus, in muliebri ornatu Sabinam imitabatur. At non diuturno admodum tempore vetus Comoedia viguit, quæ populari statu Athenis imperium obtinente, tanto plebeculæ fauore excipi consueuerat, vt, quod Isocrates queritur oratione περὶ εἰρήνης longe maiore in gratia apud ipsam esset, quam oratores de publicis vtilitatibus disserentes, adeò inquàm, vt impune fuerit ipsius actoribus potentissimos quosque & precipuos è Reipublicæ rectoribus contumeliosissimis probris impudenter dilacerasse. Dum enim suis se contineret legibus, quibus nixa, quod Horatius ait Satyra jv.

Si quis erat dignus describi, quod malus aut fur,
Quid mœchusue foret, aut sicarius, aut alioqui
Famosus, multa cum libertate notabat.

Videbatur (præter insitam popularibus animis ex optimatium

tium vituperatione delectationem) tantum conferre ad rectum ciuitatis statum, quod infamiæ metu à sceleribus plerosque deterreret, vt, non iniuria, de, ipsius præcipuis authoribus Eupoli, Cratino, & Aristophane Dionysius Halycarnaseus ἐν τέχνῃ pronuntiauerit, Philosophorum eos nihil minus, Politicorumque, quam Poetarum munus adimpleuisse: Exoleuit autem, cum à peiorum imitatione, quæ eius est materia, Poetarum vitio ad bonorum criminationem, sed, & ad Deorum despicientiam sensim delapsa fuisset; vel, quod nimiam eius licentiam reprimendam censuerint Athenienses, lege, lata, supplicioque indicto, si quis nominatim quempiam probrosis carminibus proscinderet, quod indicat Horatius in Arte.

In vitium libertas excidit, & vim
Dignam lege regi, lex est accepta, chorusq.
Turpiter obticuit, sublato iure nocendi.

Et ad Augustum epistola prima, libri ij.

Donec iam sæuus apertam
In rabiem verti cœpit iocus, & perhonestas
Ire domos impune minax, doluere cruento
Dente lacessiti: fuit intactis quoque cura
Conditione super communi, quin etiam lex
Pœnaque lata, malo quæ nollet carmine quemquam
Describi

Quam legem (si credimus Acroni ὀνομαστικόν appellatam) consimili apud Romanos sanctioni, de qua S. Augustinus ij. de Ciuit. Dei, è vj. Ciceronis de Republica, originẽ dedisse verisimile videtur. Vel etiam ab edendis huiusmodi fabulis Poetæ ipsi sua sponte destiterunt (quæ Scholiastis Aristophanis est sententia.)

Ad benedicendum, delectandumq. redacti.

Quod deficientibus populi viribus, pariq. illo omnium iure simul euanescente, cuius præsidio audaciores erant, statuque in Oligarchiam verso, certissimæ semetipsos vltioni obnoxios fore animaduerterent, ni à maledictis temperarent. Cuius

ius rei documentum quoddam recens dederat Aristophanes, quinque talentis mulctatus (vt ipse asserit in Acharnanibus) quod Cleonis Personam in Equitibus, minio oblitus, egisset, quam, præ Cleonis ipsius potentia, nemo ausus erat repræsentare; Quocirca primus ipse, fabula sine Choris edita, cui nomen Aeolosicon, stylum vertens à conuitijs abstinere cœpit. Quod enim multi asserunt, Aristophanis scholiastem secuti, Eupolim mari mersum ab ijs, quos in Bapteis perstrinxerat, cognominem suæ fabulæ casum subijsse, tam multi, & multa sunt, quæ redarguant, vt non inuitus hoc exemplo narrationem destitui permittam. Non tamen potui sine nota Iulij Cæsaris Scaligeri ἀνιστορησίαν præterire, qui id, quod de Eupoli sub dubio narratur, cap. vij. lib. primi de Poetica, de Cratino asseueranter affirmat. Sublata igitur veteri Comœdia (de qua νῦν in præsens ἐάσω, peculiarem de ipsa tractatiunculam meditans) mediæ, nouæq; subsecutæ sunt, in quibus ludicræ quædam, & ad risum accommodatæ Personæ sunt excogitatæ, quales Menander omnium absurdissimas excogitasse perhibetur; Mæsonem hinc quendam Megarensem Histrionem Personam adadinuenisse famuli, & coqui ab inuentore Mæsona vocitatam, ex Aristophane Bizantio tradit Athenæus lib. xiv. quod & confirmat Festus; Cuius Personæ, quod proprium esset irrisionibus, & dicterijs alios insectari, ideo σκώμματα eiusmodi Mæsonica etiam dicebantur. Nugæ vero fuerint [quod facere videtur Scaliger Poetices primo cap. xiij.] Mæsoni huic vniuersam potius, quam singularem hanc Personæ inuentionem tribuere. Ebriosos quoq; Cratem Comicum, Aristophanis scholiastes ait, scenæ inuexisse, alij Epicharmum; Athenæus vero lib. x. Aeschylum primum ex omnibus contendit, Iasonem ἐν Καβείροις ebrium induxisse, Heroas teneri mentitus ebrietatis vitio, quo ipse adeo laborabat, vt nisi ebrius Tragœdijs scribendis manum non ad-

Sicuti de Neuio quoq; accepimus, fabulas eũ duas in carcere scripsisse Ariolum, & Leõtécũ ob assiduam maledicétiã, & probra in Principes ciuitatis de Græcorũ Poetarũ more dicta in vincula Ro. à Triumuiris coniectus esset; Vnde post à Tribunis plebis exẽptus est, cum in ijs, quas supra dixi fabulis delicta sua, & petulantias dictorũ,

quibus multa ante læserat, diluisset. Hæc ad verbum A. Gell. lib. 3. cap. 3.

moueret, quæ propterea Liberi Patris esse dictæ sunt. Quin & libro primo, eo nomine illum reprehendit, quod inepte, ac indecore Grecos tam ebrios inducit, vt matulas illisas mutuis plagis perfringant. Horum exemplo, subsequentibus temporibus, alij alias ad libitum Personas inuenerunt, quas attingit Donatus ad Terentium, & longiori ordine recenset Pollux lib. jv. cap. xix. quibus connumerari potest ea, quam gestantes σφωνοπωγωνας appellat in Saturnalibus Lucianus. Latinorum primos Comædiam Personatos egisse Cincium, & faliscum è Donato comperimus; & primam ex omnibus Næuij quandam fabulam Personatos Histriones habuisse, voluerunt nonnulli, vt est apud Festum, vnde Personatæ fabulæ ipsa nomen traxerit. *Sed, cum post multos annos* (verba sunt Festi) *Comœdi, & Tragoedi Personis vti coeperint, verisimilius est, eam fabulam propter inopiam Comœdorum actam nouam per Atellanos, qui proprie vocantur Personati, quia ius est ijs, non cogi in Scena ponere Personam, quod coeteris Histrionibus pati necesse est.* Terentij vero ætate, Histriones Personatos egisse, præter Donatum, testatur vetus ipsius Terentij Codex in Vaticana seruatus, in quo Laruati passim, Personatiq. Histriones picti cernuntur. Mirumq. tanto in honore apud Histriones ipsos Personas fuisse, vt Theatralis applausus gloriam illis quasi acceptam referrent, quod notabilissimi euentus exemplo confirmat Plinius Naturallis historiæ lib. vij. cap. liij. M. Ofilium Hilarum Comœdiarum Histrionem narrans, cum populo admodum placuisset, die natali suo, conuiuio exhibito, Personam eo die vsurpatam intuentem, coronam è capite suo in eam transtulisse, taliq. habitu rigentem, nullo sentiente expirasse. Quid vero, si circumforaneos istos ἀγύρτας qui cantionibus inconditis, rudique dramatis quadam specie plebeculam alliciunt, cui medicaminibus illis suis imponant, priori æuo non defuisse, neque minus, quam nunc temporis Personis vsos fuisse dicamus? Non defue-

Et apud Horatium Sat. 4. lib. j vbi quęritur comoedia, nec ne poema esset, est quod huic consuetudini alti-puletur, quiuis stomachetur eodem quo Personatus pacto pater.

fuerunt tamen, si credimus Athenæo lib. xiv. qui tale prorsus institutum profiterentur, quos μαγῳδοὺς, vt & Strabo libro itidem xiv. artem vero μαγῳδίαν idcirco asserit appellari, quod suis illi cantionibus Magicæ artis præstigia, medicamentorumq; vires declararent: Eos vero quam sæpissime argumento è Comœdis desumpto, varias Personas ræpræsentasse, nunc fæminæ, nunc lenonis, nunc adulteri, nunc temulenti. Apud Hesychium μαγῳδὴ *est saltatio*, ὄρχησις ἁπαλὴ, *dicta* (inquit ille) *à Chrisogno Mago*. Compares Magodis fuisse quodammodo videntur ij, quos Athenæus idem φαλλοφόρους ait appellari, item, quos ἰθυφάλλους ex Semo Delio, quorum illi, quasi Histrionum præsultores in scenam prodibant, carmina quædam Baccho præcinentes, non ij quidem Personis faciei admotis, sed hederaceo quodam integumento adoperti, densisq; floribus, ac hædera ornati, ita, vt peculiari quodammodo Personati apparerent. ἰθύφαλλοι vero Personati prorsus, coronasq; gestantes ebrios referebant, quorum munus erat, vt φαλλὸν gestantes, carmen quoddam obscœnum, quod nomen ipsum designat in Theatris proferrent, illudque idem fortè est, quod φαλλικὸν ὄρχημα ἐπὶ Διονύσῳ Polluci dicitur lib. jv. cap. xiv. *Phallica saltatio in honorem Bacchi*. Sed his relictis ad ὄρχησιν transeamus, quæ mirabilis præ cæteris, quod supra iam diximus, inter scenæ spectacula extitit, de qua vetus epigramma.

Tot linguæ quot membra viro, mirabilis ars est,
Quæ facit articulos, ore tacente, loqui:

Nulla etenim fabula erat, dramati accommodata, quam gestibus, saltuq. non ita exprimeret saltator, quin, vt ait Lucianus de Saltatione, *Personis in scenam introductis gestibus per omnia responderet, neq; ea quæ dicuntur ab introductis optimatibus, aut Tyrannicidis, aut agricolis, aut mendicis discrepabant, sed in vnoquoq; illorum proprietas, & excellentia demonstrabatur*; Sic, vt Demetrius quidam Philosophus,

ad huiusmodi aliquando spectaculum inuitatus, audire se, non tantum videre dixerit ea, quæ saltator faceret. Saltatores autem Personas habuisse, tum verisimilitudo docet, ex diuersimodæ imitationis necessitate deducta, non enim, absque tali figmento, exacte poterat exprimi pars illa ὀρχήσεως, quam, è tribus secundam, σχῆμα Plutarchus appellat συμποσιακῶν jx. problemate xv. quod in eo gestu consisteret, ex quo propositæ fabulæ imitatio dignoscebatur: Tum verbis disertissimis Artemidorum cap. lxxiix. ὀνειροκριτικῶν. *In theatro saltare sibi videri compositum ad hoc, & alio apparatu instructum, probarique ac laudari, pauperi quidem opulentiam significat, sed non vsque ad senectutem; Regias enim Personas exprimit, & imitatur, & multos ministros habet saltator, verum post actum, & finitum drama solus relinquitur* Sed apertius multo Lucianus his verbis. *Saltationis habitus, quam decens sit, & modestus, quorsum attinet dicere, cum cæcis quoque ista sint perspicua. Larua ipsa pulcherrima, & subiectæ fabulæ respondens, non immane biat, vt Tragica sed saltationi per omnia conuenit.* Quin, & huiusmodi saltatores ex eo Pantomimos appellatos idem tradit, quod, vel vnus saltator tot Personas sustineret, quot partibus fabula constaret. *Pantomimo nanq;* (quod Cassiodorus ait Variarum jv. epistola vltima) *à multifaria imitatione nomen est: idem corpus Herculem designat, & Venerem; fœminam præsentat, & marem; Regem facit, & militem; senem reddit, & iuuenem, vt in vno videas esse multos, tam varia imitatione discretos.* Propterea barbarum quendam admiratum, quod quinque Personas saltatori vnico apparatas vidisset, qui se omnes repræsentaturum polliceretur, Lucianus dixisse refert, videri sibi, animas plures habere eum, qui talia auderet vnico tantum corpore præditus. Circa Augusti primum tempora artem hanc prodijsse, auctor est Zosimus, de qua, plura qui volet, vel ex Luciano hauriat, è quo onte pauca hæc propinasse satis habeo, vel ex Plutarcho, quo superius

perius

perius digitum intendi, vel etiam ex Athenæo lib. j. Si non ex ijs, quæ multa collegere, Scaliger Poetices primo, cap. xiix. & Bullengerus primo de Theatro cap. xliii. Ad vlteriora enim me ipsius argumenti ratio, suo quidem iure, non tergiuersantem, auocat. Aristenætus epist. 26.

PErsona, & σχηματισμοὶ in sacris celebritatibus. In Saturnalibus. Nonis Caprotinis. Bacchi solennibus, vbi de Bacchanalibus, & Liberalibus. In minusculis Quinquatribus. In Megalensibus. Apud Coos in Herculis sacris. Nabarualorum sacerdos. Argiuarum mulierum ὑβριστικά, ijsque pene similis Charondæ sanctio. Sacra Veneris in Atthide; Romaq. Mutini Titini; & quis ille Deus. Pœnorum mos in filijs Saturno immolandis. De Bona Dea Iacobonius quidam notatus. Ex Apuleio Isidis Pompa. Calcagnini lapsus. Syriæ Deæ circumlatores.

Caput III.

POST Scenæ, Theatrique spectacula nullibi magis apud veteres in vsu fuisse Personam, vestitusue absonam mutationem obseruaui, quam in eorum, quos veluti Deos habebant festis, sacrisque recolendis, quo fit, vt omnem illum cultum, sui ipsius causa, per omnia ridiculum, ex huiusce ritus accessione, tanto maiori ludibrio dignum fuisse appareat, vt ab eo non satis demirer, post diuturna tandem sæcula, sapientissimos homines, imo & gentes vix auelli potuisse. De mutua inter Dominos, & seruos vestium permutatione, quæ per septem dies mense Decembri fiebat in honorem Saturni, notum est magis, quam, vt explicatione indigat, cum ex antiquis habeamus Lucianum, & Macrobium peculiaribus libris Saturnaliorum nomine, singula ad hunc ritum attinentia pertractantes: è quibus non omittendum illud occurrit

currit apud Lucianum, quod è re nostra est, paucis forte notatum; fas fuisse ijs diebus, præ cæteris solutioris ludi generibus, facie fuligine oblita incedere. Saturnalia etiam fœminis propria fuisse Calendis Martijs, affirmat Lazius lib. x. commentar: cap. jx. in quibus consimilis vestium mutatio ab ijs vsurparetur, quæ præter auctores ab ipso citatos, innuit Macrobius Saturnalium primo, c. xij. Et ne inuidentiæ caussa inter ancillas, & famulos altercatio oriretur, Festum ancillæ quoque, quam simillimum, quod Nonas Caprotinas appellarunt ex eo nactæ sunt, die quinta Iulij Mensis, quod vt refert ἐν παραλλήλοις, & alibi Plutarchus, cum bello Gallico hostilis concubitus dedecus à Matronis, vafro commento, auuertissent, dignæ visæ sint, quæ in huius facinoris memoriam, stato die, matronali vestitu superbirent. Quod, ex pari euentu, apud Smyrnæos quoque celebre fuit. Si vero hæc præterire velimus, non prætereunda certe Bacchi solennia, in quibus talem imprimis ritum vsurpatum scimus. Threiciarum mulierum Bacchantium habitus, quo schemate, Prognes astu, Philomela delitescens, Terei custodiam euasit, nil aliud, quam Laruas quasdam fuisse deprehenderit, qui Ouidii hos versus vj. Metamorph. attentius considerauerit.

Tempus erat, quo sacra solent Trieterica Bacchi
Sithoniæ celebrare nurus, nox conscia sacri,
Nocte sonat Rhodope tinnitibus æris acuti,
Nocte sua est egressa domo Regina, Deiq;
Ritibus instruitur, furialiaque accipit arma
Vite caput tegitur, lateri ceruina sinistro
Vellera dependent humero leuis incubat hasta,

Et paulo post

Germanamque rapit, raptæq; insignia Bacchi
Induit, & vultus hederarum frondibus abdit.

Cæterum hunc ritum, non apud Thraces tantum, sed & apud Græcos, & Latinos frequentem, peruetustumque fuisse

cx

ex Virgilio habemus Georgicorum ij. cum luculenta adeo Personæ descriptione, vt ea, quæ attuli nullum certius argumentum requirant.

Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & veteres ineunt proscenia ludi;
Præmiaq. ingentes pagos, & compita circum
Thesidæ posuere, atque inter pocula læti
Mollibus in pratis vnctos saliere per vtres;
Nec non Ausonij, Troia gens missa coloni
Versibus incomptis ludunt, risuq. soluto
Oraq. corticibus sumunt horrenda cauatis.

Ne quis autem putaret de Bacchanalibus loqui Virgilium, quorum, & turpitudo nota est, & institutio recentior quæq. breui post (ante Virgilium certe) ob flagitiosam obscænitatem Roma eiecta fuisse perhibet Liuius lib. xxxix. sacra hæc Liberalia fuisse sciendum est, in honorem Liberi Patris, ad vberiorem vinearum prouentum impetrandum instituta, quod ex eo constat, qui proxime post supracitatos sequitur Virgilii versu.

Hinc omnis largo pubescit Vinea fætu;

Ea Græcis διονύσια fuere, neque flagitiosis & nocturnis congressibus, vt Bacchanalia, sed ludicris quibusdam, & ridiculis, tum quouis anni tempore potu vini vberioris solenniter peragebantur, tum etiam præfinitis diebus, Incidebant enim Romæ post veris initia, quo tempore vina à fecibus eximebantur: In Græcia vero, quod Theophrastus expresse docet χαρακτήρων cap. iij. περὶ ἀδολεσχίας, in mensem ποσειδεῶνα, qui, vel sit December, vt facit Theodorus Gaza; vel Ianuarius, vt Iosephus Scaliger, vel vtriusq; partem occuper, quod pluribus probatur, vt magis consentaneum τοῦ παντὸς διαμαρτάνει Auberius, qui hunc Septembrem interpretatur, πυανεψιῶνα Iulium, Βοηδρομιῶνα Iunium, quorum ille verius sit Octobris, & Nouembris pars, hic vero Septembris, & Octobris. Sed, ne longius euagemur, quod in his

trake-

tralatitijs haud difficulter euenit, præter hæc Bacchi sacra, fuerunt etiam minusculæ Quinquatrus, in honorem Mineruæ, in quibus Personæ adhiberentur, si Plutarcho standum, quæstionum Romanarum lv. Idibus Ianuarijs; hi verò Ouidio, fastorum vi. cui etiam Censorinus adstipulatur cap. xi. Idibus Iunijs. Ouidius.

Et iam Quinquatrus iubeor narrare minores,
Huc ades ò cœptis, flaua Minerua meis.
Cur vagus incedat tota tibicen in Vrbe,
Quid sibi Personæ, quid toga picta volunt?

Censorinus vero. *Non tibicinibus, per quos numina placantur esset permissum aut ludos publice facere, aut vesci in Capitolio, aut Quinquatribus minusculis, hoc est Idibus Iunijs* (malim vrbem, si corrigendi ius mihi arrogarem, non enim facile occurrit, hoc alibi, quam Romæ factitatum) *vestitu, quo vellent Personatis, temulentisq. vagari.* His accedunt, quæ scribit Valerius lib. ij. cap. v. à quo cœremoniæ huius originem petere cuius erit in promptu. *Tibicinum* (inquit) *Collegium solet in foro vulgi oculos in se conuertere, cum inter publicas, priuatasq. ferias, actiones, Personis tecto capite, variaq. veste velatis, concentusq. edunt.* In Megalensibus quoq; qui à die ante Nonas Aprilis, vsque ad v. Idus, in honorem Matris magnæ, celebrabantur, ait libro primo Herodianus; *Summam omnibus quouis ludendi modo concessam licentiam, adeo, vt vnusquisque quamcunq; velet Personam repræsentaret, neq. vlla esset tam magna, aut eminens dignitas, cuius habitum non liceret ei, cui lubitum fuisset, induto ludere, & veram speciem occultare, ita vt non facile esset eum, qui imitaretur ab eo, qui reuera esset dignoscere*; hic, vt licentiam huiusmodi ad struendas Commodo insidias opportunam putauerint nonnulli, in fausto tamen euentu. In his etiam sacris, ante Deæ simulacrum ludere, Matronasque spectatæ pudicitiæ psallere solitas, memoriæ prodidit Alexander ab Alexandro Genialium xvi. cap. xix. quin, & conuiuia

ũluia sodalitatesq. inuicem agi; & quod Ouidius testatur fastorum iv. Scenici ludi populo exhiberi.

Scena sonat, ludiq. vocant spectate Quirites,
Et fora Marte suo litigiosa vacent.

Herculis etiam sacra apud Coos Antistitem auspicaturum, muliebrem stolam induisse, capitique mitram circundedisse narrat Plutarchus quæstionum Grçcarum lviii. ex eo occasione desumpta, quod Hercules ipse, è Troia rediens, illuc tempestate delatus, cum Meropum multitudine oprimeretur, ad Tressam quandam mulierem confugere, taliq; illos habitu fallere sit coactus. Eoddem prorsus ornatu (Tacito referente) Castoris, & Pollucis antiquæ religionis luco, apud Naharualos in Sueuia sacerdos præsidebat. E contra vero, mulieres apud Argiuos, patriæ ab hostibus Spartanis, post viros ingenti internecione cæsos proprio Marte vindicatæ, gloriosum illud μνῆμα seruarunt, quod Plutarchus ἐν γυναικῶν ἀρεταῖς commemorat, vt in ipso Nouilunio quarti mensis (qui Thot olim Aegyptijs, ipsis pari significatione ἑρμαῖος, nobis September est) quo die ab ipsis prospere pugnatum fuerat, sacra quotannis celebrarentur ὑβριστικά, id est contumeliosa, quibus mulieres ipsæ virilibus tunicis, viri autem mulieribus induti interessent. Qua in re non tam videtur admiratione dignum, quod fœminile robur Naturæ modum excesserit, quin vberiorem risum eliciat turpis virorum tolerantia, qui talem à se, quasi muliebris ignauiæ confessionem extorqueri permiserint: Recte enim, sapienterq. Charondans (quod scribit Diodorus lib. xij.) nullum censuit grauius supplicium irrogandum ijs, qui, vel in prælijs ordines deseruissent, vel patriæ causa armorum periculum subterfugissent, quam, vt in certissimum timiditatis, & inertiæ testimonium, muliebri stola exornati in medio foro omnium oculis exhiberentur. Cyprii quin etiam, quod Venerem marem simul, & fæminam existimarent (vt cap. viii. lib. iii. Saturnalium Macrobius) signum ipsius habuerunt statura

effigieq. virili, vtpote barbatum, veste autem muliebri, cui sacrum facturi apud Atthidem viri simul, & mulieres indumenta vicissim commutabant. Et, Festo docente; ***Mutini Titini sacellum fuit Romæ, cui mulieres velata togis prætextis solebant sacrificare.*** Quod velamenti genus, cum vtisq; esset extraordinarium, non iniuria inter Personas locum sibi vindicat; seu prætextam velimus (quod vero videtur similius) peculiarem fuisse Magistratuum quorumdam, puerorumq. nobilium; seu cum Asconio Pediano fœminis vsq; ad nuptias etiam communem. Mutinus autem ille, erat, quem Arnobius libro iv. & Lactantius Institutionum, 1. cap. xx. Mutunum appellant, cui horrenti fascino (Vndè illi proculdubio nomen, ceu à Mutone aquo etiam tales aliqui mutoniati dicuntur) sponsæ nubentes insidere permittebantur, quasi auspicabile ducerent cæca illa pectora, quod illarum pudicitiam Deaster aliquis prior delibasse videretur. Ne autem pars vlla nefarij cultus Personæ velamento destitueretur, apud Plutarchum περὶ δεισιδαιμονίας refert Empedocles, solitos fuisse Pœnos, quotiescunque propria pignora hostias Saturno immolarent (quod consuetum illis, præter omnes humanitatis leges) ipsorum genuinam formam alio schemate transformare, ea forte de causa, ne patrius affectus ab illa tam perspicua agnitione excitatus, facinus execrandum retardaret. In sacris etiam Bonæ Deæ Personas adhibitas, tradit Iacobonius quidam, de Veteri Cæsiorum gente, quo auctore non compertum: Suspicor vero, in quosdam versus illum incidisse, quibus Iuuenalis Satyra ii. fœdissimas suorum temporum libidines exagitans in ipsius Deæ secretis sinistrum morem inualuisse demonstrat. Vidit, inquam, aut fallor, versus illos Iacobonius, putauitq; apparatum illum, quo viri modis omnibus in fœminas deformati describuntur, non, vt res est ad execrandæ libidinis vsum sed ad sacrorum ritum pertinere; quæ dicta sufficiant, ne videar in lapsibus alienis (quod angue peius exhorreo) ingeniosus

Vide an huic Deo Mutuno conueniant, quæ refert Ouid. 6. Fastor. vers. 627. vsq; ad 635. & Dionys. Alicarn. lib. 4. in princ. de Seruij Iulij Regis ortu.

S. Aug. lib. 6. cap. 9.

niosus esse velle; licet Iacobonius idē, cum eandē, quæ Isis est, faciat Bonā Deā, manifestissimo rursus, nec tolerabili errore labi videatur. Isidis tamen sacrum apparatum, tanta schematū diuersitate, ridiculisque commentis instructum describit Apuleius Metamorphos. lib. xj. vt nulla verius Pompa; Personatorum quoddam simulachrum, & imitationem repræsentet. *Ecce* (inquit ille) *Pompa magna paulatim procedunt anteludia, vocibus cuiusque studijs exornata pulcherrimè. Hic incincto baltheo militem gerebat; illum succinctum chlamyde copides, & venabula venatorem fecerant; alius socc js obauratis, indutus serica veste, mundoq; pretioso, & adtextis capite crinibus, incessu perfluo fœminam mentiebatur; porrò altum ocreis, scuto, galea, ferroq; insignem è ludo putares gladiatorio precedere: Nec ille deerat, qui Magistratum fascibus purpuraq. luderet; nec, qui pallio, baculoq; & baxeis, et hircino barbitio Philosophum fingeret; nec, qui diuersis arundinibus, alter aucupem cum visco, alter piscatorem cum bamo indueret.* Cætera verò, quæ longa oratione prosequitur Apuleius, qui legere apud ipsum volet, haud iniucundam descriptionem habebit frequentissimæ vtriusque sexu turbæ, in qua alius prout libido esset alium gestaret habitum, à vero tamen longe diuersum, & in qua, vel ipsi Antistites laruatorum præseferrent imaginem, partim augustiori, quam pro consuetudine indumento, partim vero canis, aut etiam bouis facie suscepta. Quæ licet ex Aegyptiorum institutis emanasse videantur, non tamen ferendum, quod in Personatis Calcagninus hunc locum innuens, de Aegypto loquatur, cum apud Cenchreas quod fuit Corinthiorum nauale, hæc se vidisse referat ὄντως ille Philosophus. Mystas etiam Syriæ Deæ, quodammodo Personatos eius simulachrum deduxisse auctor est Apuleius idem Metamorph. ijx. *Varijs eos*, dicens, *coloribus indusiatos, & deformiter formatos, facie canoso pigmento delita, & oculis obunctis graphicè prodijsse, mittellis, & crocotis, & carbasinis, & bom-*

bicinis iniectos. Et hæc quidem de Personarum in sacris, festiuisque Idolorum diebus apud veteres vsurpatione.

IDem ritus in epulis, & commessationibus, testimonijs & exemplis comprobatus. In ijsdem Larua argentea à Petronio. σομάτια apud Ausonium. Mos Aegyptiorum, Chinensium, Coorum, & mulierum Argiuarum. Lycurgi institutum.

Caput IV.

DEORVM sacris, atq. solennitatibus epulæ, & conuiuia proximè accedunt, siue publica ea sint, siue priuata; In ijs verò Personas nonnunquam adhibitas, & χημαπσμεὶς testes ex antiquitate locupletissimos habemus. Atheniensium quidem moris fuisse in talibus Personas gestare, Demosthenes de falsa legatione docet, his verbis de Epicrate loquens. *Et huius execrandi Cerybionis, qui in solemnitatibus sine Persona comessatur*. Homini sic exprobrans summam impudentiam, quod cum non puderet aliorum consuetudini aduersari, & sine Persona publico, festoq. conuiuio interesse. Idem etiam apertè satis Philostratus innuit ἐν εἰκόσι Comum Deum describens, quem multa turba circumseptum depingit, *in qua* (inquit) *mulierculæ cum viris incedunt, & calceamentum commune habent, & præter propriam amiciuntur consuetudinem, nam Comus & mulieri virum agere, & viro stolam induere muliebrem, muliebriterque incedere permittit*; vtpotè, qui ebrietatis, & comessationum Deus sit creditus, vt Philostratus idem infra ἐν ζωπορᾷ, & ἀνδρμόις. Neque exempla desunt ad hæc comprobanda, legimus enim apud Athenæum lib. xij. Alexandrum illum Magnum cum lautius solito conuiuiuia celebraret, nunc Hammonis habitum purpureum, & cornua, tanquam Deum gestasse, nunc in Dianam se, aut Herculem, aut Mercurium refinxisse,

quæ

quæ sanè fictiones, effigierumq. variationes (absque oris tegumento fuisse concedamus) Regem tamen illum verè laruatum, Personatumq. constituebant. Pari modo Augustus epulum amicis dedisse traditur, quod vulgo δοδεκάθεος vocabatur, in quo Deorum, Dearumq. habitu exornati conuiuæ discumbebant ipseq. præcipuè Apollinis ornatu conspicuus. Qua de re festiuum est hoc, quod sequitur Epigramma apud Suetonium in eius vita capite lxx.

Cum primum istorum conduxit mensa choragum,
Sexq. Deos vidit Mallia, sexq. Deas;
Impia dum Phœbi ludit mendacia Cæsar,
Dum noua Diuorum cœnat adulteria:
Omnia se à terris tunc numina declinarunt,
Fugit, & auratos Iupiter ipse thoros.

Quin, & publicè acclamatum est, Deos frumentum omne comedisse, cum summa penuria, & fames inter hæc ciuitatem vrgeret. Solitum etiam fuisse, vt Laruæ quædam in medium conuiuium iacerentur, ea arte fabricatæ, vt figuram quamlibet exprimerent è Petronij Satyrico vulgatum est, cuius hæc sunt verba. P*otantibus ergo, & accuratissimè lautitias nobis mirantibus, Laruam argenteam attulit nobis seruus sic aptam, vt articuli eius, vertebraq. coacta in omnem partem flecterentur. Hanc, cum super mensam semel, iterumque abiecisset, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalcio adiecit;*

Heu, heu, nos, miseros, quam totus homuncio nil est,
Sic erimus cuncti, postquam nos auferet orcus.

Quæ res ideò fiebat, vt mutationis, breuitatisque vitæ homines commonefacti ad lætitiam incitarentur, quò de præsentis vitæ fructu nihil abijcerent. Tangit etiam hunc morem Ausonius in Præfatione Eydilli xiij. ludicriq. hoc genus illud esse asserit, quod supra diximus σομάτιον, Latinis oscilla nuncupari. Id verò notum est ab Aegyptijs profectum, apud quos solenne erat (teste Herodoto in Euterpe) vt vnus aliquis

quis ligneum cadauer inter epulas circumferret, conuiuas hoc pacto ad bibendum, & oblectationem inuitans. Nec prætereundum hoc loco quod de Chinensibus scriptum inuenimus, quam gentem bonis moribus excultam, multarumque rerum admirabilium ante Europæos inuentricem fuisse consentiunt de rebus Indicis vniuersi ferè Scriptores; consueuisse eos scilicet, vt nullius generis lautitiarum desiderium relinquatur, conuiuas, quos opiparo admodum apparatu excipiunt, per homines Personatos iocis, & facetijs oblectare. Pertinet huc etiam, quod de Cois habet Plutarchus quæstionum Græcarum lijx. statutum apud eos, vt in nuptiarum solennibus vir muliebri veste vteretur, quo veluti Symbolo demonstratum fuisse crediderim, vel alternam operam viri, & vxoris in re familiari administranda necessariam, vel potius virilem animum vxorijs, patrijsque affectibus debilitari, quasiq. effæminari plerunque solitum, iuxta eam Lucretij sententiam.

Vid. Plin. epist. 15. lib. 1. & epist. 36. lib. 9.

Et Venus imminuit vires, pueriq. Parentum
Blanditijs facile ingenium fregere superbum.

Quam Tassius noster, Pœmatis emendatissimi Rhapsodia x. In Orcano quodam elegantissime expressit.

E lieto homai de' figli, era inuilito
Ne gl' affetti di Padre, e di Marito.

Huic vero Coorum consuetudini legem, quasi contrariam ab Argiuis mulieribus, post rem bene gestam insolescentibus sancitam, qua nuptæ in ipso concumbendi actu barbam habere iubebantur, sat erit digito in innuisse apud Plutarchũ de mulierum virtutibus, cum nihil suboleat prorsus, nisi muliebris impotentiæ redundantiam, in virili sexu proculcando ferociter debacchantem. Probabiliore consilio apud Spartanos Sycurgus nubentibus fœminis virilem habitum, capillorumq. tonsum designauit (quod ex eiusdem auctoris arcula deprompsimus) vt, quas cæteroquin masculis exercitationibus assuefactas volebat, tali mysterio commonefaceret,

ad

ad hoc potiſſimum virile robur, animumque neceſſarium ipſis futurum, vt onera vitæ coniugalis intrepidè ſuſtinerent.

PErſonæ in Triumphis θρίαμβος *vnde. Huius rei ab Atheniensibus origo.* Perſonæ *in bellis, & χημαπερμοὶ ad hoſtes decipiendos, ſed, & ad terrendos, cuius rei exempla è Gelonis, Aethiopibus,* Phocenſibus, *Arijs, Hunnis, & Britannis, vbi per occaſionem glaſti vox aſſerta apud Caſarem; & de Agathyrsis Seruius mendacij conuictus. Exemplum è Britannicis item muliebris. De veteribus quibuſdam armaturis, & Turcarum Dellys.*

Caput V.

SI verò in bellis etiam, immo, & in ipſa Triumphi celebritate Perſonarum quandam ſpeciem viſam dicamus, ne quis abſurda nimis me proferre exiſtimet: De triumphis enim notum eſt, adeo, vt à thrijs, quæ ficulnea ſunt folia, quæq. ante inuentas Perſonas earum vicem ſupplebant, Triumphi nomen deductum aliqui velint. *Priuſquam enim* (ait tomo ij. Zonaras in Diocletiano) *ſcenici Perſonas excogitaſſent, ficulneis folijs facies velati, dicteria verſibus Iambicis proferebant, quam licentiam, & milites in Victoria feſtiuitate, eodem ornatu, in Victores vſurpabant, atq. hinc Triumpho nomen:* αθρίον, ſcilicet, & ἰαμβος, θρίαμβος, quæ vox pauliſper immutata latine Triumphum effecit, quod & Sudias quaſi confirmare videtur; licet alij non deſint, qui nomen hoc aliundè deriuaſſe opinentur. Vtcunq. ſit, talem apud Romanos militum licentiam in Triumphis non eſt qui ignoret, quod validiſſimi argumenti loco deſeruit. Indicat præ cæteris lepidè Martialis lib. jv.

Conſueuere iocos veſtri quoq. ferre triumphi,
Materiem dictis nec pudet eſſe Ducem.

& lib.

litum, sed furentium Baccharum chorus videretur. Et hæc quidem de Triumphis ad propositum argumentum in mentem venere. De Personis verò, seu Personarum quadam specie in ipsis præliis, vel ad circumueniendos, vel ad perterre faciendos hostes vsurpata; quantum quidem ad fallendos, hoc inter sagaciora stratagemata semper obtinuisse testantur historiarum monumenta, maximeq; qui talia collegere Frontinus, & Polyænus, vt valentiores quiq. è militibus, ex occasione, vel in fœminilem habitum componerentur, quod fecit Solon aduersus Megarenses, vel etiam in hostilem, quod Darius aduersus Sacas, Cimon aduersus Persas, Cato aduersus Pœnos, aliique aduersus alios fecere. Quo similiter respicientem Punicam Hannibalis versutiam, non est cur prætermissam velimus, quem libro tertio narrat Polybius à Celtis sibi metuentem, cum apud eos in hibernis esset, nec recens cum illis contracto fœderi satis confideret, adaptatis sibi cuiuscunq. generis capillamentis, vestibusq. vnicuiq. eorũ congruentibus desumptis, occurentes singulos fefellisse adeo vt ægre vix ab intimis familiaribus agnosceretur. At quod terrorem inferendum, vt res est minus fortasse cognita, pluribus videtur exemplis confirmanda. Horrendum præbuisse spectaculum, super omnia Laruarum terriculamenta, credendi sunt Geloni (è Scythis ij fuere) de quibus Claudianus aduersus Rufinum primo.

Membraq. qui ferro gaudet pinxisse Gelonus.

Ex quo *Pictorum* Epiteton nacti sunt apud Virgilium. ij. Georgicorum. Hi prodeuntes in prælium, quod Pomponius Mela docet libro ij. cap. j. attestaturq; Solinus c. xxv. *Hostium cutibus equos, seq. velabant, illos reliqui corporis, se capitum*, quod & quotidiano vestitu Antropophagi fecere, *Cutibus cum capillo* (verba sunt Plinij libro vij. cap. ij.) *pro mantelibus ante pectora vtentes*. De Aetiopibus habet Alexander Genialium 1. cap. xv. eos dimidiatum corpus minio, dimidiatum gypso illinire solitos, quod & Phocenses aliquan-

do fecisse, tradit Herodotus Vrania, Telleam quendam Eleum vaticinum narrans, sexcentos viros è Phocensibus præstantissimos, gypso tam ipsos, quam arma obleuisse, eosque sub noctem Thessalis immisisse, quos Thessalorum primo excubitores, prodigium quoddam arbitrati, mox exercitus ipse adeo exhorruit, vt ad amplissimam victoriam locum Phocensibus dederit. Arij Germaniæ populi (vt est apud Tacitum in Germania) *Insita feriati tinctis corporibus arte lenocinabantur, ipsaq. formidine, atque vmbra feralis exercitus terrorem inferebant, nullo hostium sustinente nouum, ac velut infernum aspectum.* Quamobrem non penitus laude caret, quod hæc commentis tot, tantęq. nationes terribilē aspectū in militarib. congressibus affectauerint. Nam quod subijcit idem Tacitus, *Primi in omnibus prælijs oculi vincuntur*. Hunni etiam præliaturi, si Bonfinio fides Historiæ Hungaricæ libro secundo. *Hirsutis se pellibus induebant, barbisque demissis, & intonsis crinibus, villorum instar feroces tantum terroris toruis obtutibus adijciebant, vt solo aspectu, ne dum congressu hostes absterrerent*. Sed omnium maximè, quod sciam. Britannis celebris hæc consuetudo fuit, *vt glasto se inficerent, quod cæruleum efficit colorem. atque hoc horribiliori essent in pugna aspectu*: quod de his testatur Cæsar belli Gallici lib. v. apud quem, non satis mirari possum, quamuis aliam lectionem nec sine veterum librorum auctoritate, inualuisse potius, quam glasti vocem; quam genuinam esse lectionem, vel ex eo certum est, quod Plinium habemus lib. xxij. cap. 1. talem appositè glasto proprietatem asserentem. Ex hac corporum tinctura factum est, vt apud diuersos auctores, diuersa nomina sortiti sint Britanni: Eos etenim Propertius *Infectos* appellat, Martialisque alibi *cæruleos*, alibi *pictos*. Nisi epitheton hoc ad id referre malimus, quod de ijsdem tradit Solinus cap. xxxv. *Britannis per artifices plagarum figuras iam inde à pueris, variæ animalium effigies incorporantur, inscriptisque visceribus, hominis incremento*

mento pigmenti notæ crescunt: Hoc idem confirmat Herodianus lib.iij. ad Seueri vsque tempora seruatum fuisse; ex quo fortasse fuit, quod gens ex illis Pictorum nomine, non patrio, & veteri, sedè renato à Romanis sit appellata, quod conijciendum reliquit Claudianus eo versu in iij. Honorij Consulatu;

Ille leues Mauros, nec falso nomine Pictos
Edomuit,

Qui, & in bello Getico dixerit.

Venit & extremis legio prætenta Britannis,
Quæ Scoto dat frena truci, ferroq. notatas
Perlegit exanimes, Picto moriente, figuras

Stigmata Britonum Tertullianus nominat libro de velandis virginibus, & *Pigmata* Isidorus originum lib. xix. c.xiii. Seruiusq. ad illud iv. Aeneidos.

Curetes, Dryopesque fremunt, pictique Agathyrsi:

Picti autem, dicit, *non stigmata habentes, vt gens in Britannia. sed pulchri, hoc est cyanea coma placentes*: Quem tamen, quod pertinet ad Agathyrsos, Solinus cap. xxii. cum eoque Mela lib. ij. cap. 1. mendacij arguunt, disertè exprimentes; *Ora, artusque pingere solitos Agathyrsos, & sic, vt ablui nequirent, & quanto quis altero præstaret, tanto propensiore se nota tinxisse, vt esset indicium humilitatis minus pingi*. Simile quiddam de Getis Claudianus indicat de bello Getico. De Thracum mulieribus itidem pictura. tis v Athen. lib. 13.l.524

Crinigeri sedere Patres, pellita Getarum
Curia, quos plagis decorat numerosa cicatrix.

Quod & de multis oræ Aphricanæ populis, & de Floridensibus in America narrant, qui eas regiones perlustrarunt. Et, vt ad Britannos redeam, notatu dignum illud est, quod ad rem facit, fœminas eorum scilicet, virorum ferociam imitatas habitu terribili sumpto, aliquando in aciem produsse. Testem dabo Tacitum Annalium xiv. *Stabat pro litore* (de Mona insula loquitur, quo se perfugæ receperant, incolisq.

sociauerant) *Diuersa acies, densa armis, virisque intercursantibus feminis, in modum furiarum, veste ferali, crinibus deiectis, faces praeferebant*. Cuius aspectus nouitate, milites adeo perculsos affirmat, vt, quasi hærentibus membris, immobile corpus vulneribus præberent. Huc congruenter caderet, quod Longobardicæ mulieres fecisse dicuntur, capillis in modum barbæ compositis, quo numerosioris exercitus speciem præberent, vnde illi genti nomen; ni, qui eius Historiam conscripsit Paulus Diaconus fabulam hanc ceu anile commentum, exploderet. Quod verò liquido demonstret, hoc veluti stratagema non populorum solummodo prioribus sæculis agrestium, sed, & mitiorum, prudentiorumq. fuisse; visuntur hodieq. in celebrioribus potentiorum Dynastarum armamentarijs peruetustæ cassides, Personarum instar, & ad humani vultus, & ad brutorum similitudinem fabricatæ. Tales prorsus à Germanis adhibitas, auctor est Plutarchus in Mario, quemadmodum Celtas Diodorus ait lib. vi. in iis, vel naturalia cornua apposuisse, vel auium, & quadrupedium effigies expressisse; Nec diuersum valde Parthorum ritum affert è Suida Lipsius Dialog. v. lib. iij. de Militia Romana, qui non ferarum imagines, sed capita ipsa galeis adaptabant, earum rictibus ad augendum horrorem vtentes: fuitq. id etiam Romanis ipsis familiare, vt non solum signiferi omnes (quod Vegetius habet cap. xvi. lib. ii.) galeas haberent *ad terrorem hostium Vrsinis*, vel vt alii legunt *hirsutis pellibus tectas*, sed & milites vniuersi, Polybio teste, Lupi pellem, aut eiusmodi aliquid ipsis imponerent. Vnde est, quod galeæ nomen non à galero, sed à felina pelle, licet non satis appositè deducendum Iosephus Scaliger arbitretur in suis ad Varronem coniectaneis, quasi ἀπὸ τῆς γαλῆς tantummodo, nec aliundè, nomen sumpsisse debuerit, quod ex cuiuslibet animalis exuriis conficiebatur. Quæ dicta sufficiant, si corollarii loco tantum adijciamus, quæ libro iv. cap. xiij. Itinerum Orientalium

talium refert Nicolaius; quosdam esse apud Turcas armaturæ leuis equites, sine stipendio militantes, quos Dellyos vocant, quasi eo idiomate stultè audaces, tum, quia insignis eorum sit præ cæteris, in prælijs conserendis audacia, tum quia deformi habitu, non tam conspicuos se, quam ridiculos præbeant, cum vilosis Vrsorum pellibus totum corpus induti, caput Leopardi exuuijs contecti, singularis ornamenti loco in ipso frontis medio immensam Aquilæ caudam gestantes, eiusdemq. alis parmæ defixis exemplar verissimum effingant larualis simulacri.

P*Rromiscua quadam de Personarum vsu*: P*uta in luctu vt Lycij. In Cæsarum* ἀποθέωσι, *& Virorum illustrium funeribus. In nocturnis Bacchationibus. Alexandriæ in thure interpolando.* P*olluci lux de mulierum* P*ersonulis. Idem correctus. Chinensium fœminarum* P*ersona.* Χηματισμοὶ *luxus, & libidinis causa, tum virorum, tum etiam populorum; quod improbatum ex veteri lege Deuteronomij. Senecæ loci duo ex collatione illustrati. Mulieres sexum mentitæ.*

Caput VI.

NON tantum in ijs, quæ supra recensuimus, Personas, habitusq. fictitios suscipere è veteri more fuisse sciendum est, sed, & in multis alijs, quæ vnico hoc capite promiscuè visum est superioribus adtexere. Consueuere Lycii, vt ex Valerio Maximo comperimus libro ij. capite vi. cui, & fauet Plutarchus ἐν παραμυθητικῷ πρὸς Ἀπολλώνιον *quotiescunq. ijs luctus incideret, vestem muliebrem induere, vt deformitate cultus commoti maturius stultum proijcere moerorem vellent*. Quod prudenti consilio cauit, qui legem illis præscripsit, luctum significans rem esse muliebrem, & à virili dignitate remotam, proinde celeriter excutiendam. Quin, & cum

Roma-

Romanorum Principum, seu efferretur funus, seu consecratio peragerctur Personas fuisse visas testis est locupletissimus Herodianus, libro iv. cui vel soli nefas sit fidem derogare, ni testes etiam alii duo accederent ἐκ τῶν διὸς δελτῶν Dionysius Halicarnasseus, & Suetonius, quorum ille certiores nos reddit lib. vii. priscis etiam temporibus *Satyricos Saltatores in Illustrium virorum funebribus pompis feretrum praecessisse*: Hic autem in Vespasiano, talem consuetudinem funeribus Caesarum nominatim adscribit, in ipsius Vespasiani funere inquiens, Fauonem Archimimum, Personam eius ferentem, vt moris erat, facta, ac dicta viui imitatum fuisse. Porrò haec sunt Herodiani verba. *Currus item decenti ordine circumaguntur* [circa rogum nempè, in quo Principis iacebat cadauer] *insessi purpuratis rectoribus, qui Personas ferant, imagines habentes omnium Romanorum, qui gloriosè exercitus duxerunt, vel regnarunt; quae, vbi celebrata sunt, facem capit imperij successor, &c.* Fuit praeter haec antiquitus peruersis adolescentibus in more positum, Laruis susceptis, vrbes noctu peruagari, commentitioq. schemate obuios quoscunq. ludificari, qui fortè mos etiam num vigeret, ni procacitas huiusmodi rectorum seueritate coerceretur; Quam veteres tamen haud impunitatem relinquerunt peculiari constituto Magistratu, qui nocturnos errones castigaret, quod ex iis Sosiae serui verbis apud Plautum Amphitruone colligitur, vbi is, multa iam nocte prae foribus obambulans, inquit.

Quid faciam nunc, si tres viri me in carcerem compegerint?

Inde quasi è promptura cella depromar ad flagrum.

Exemplum iis, quae diximus suppeditat Aelianus ποικίλων ix. cap. xxix. in haec verba. *Socrates aliquando, concubia nocte reuertebatur à coena; Adolescentes igitur scelerosi, & nequam cum eum redire cognouissent, clam in insidijs expectarunt, cum accensis facibus, & furiarum Personis; Socrates*

vero

vero (vt qui non minus, quam improborum ſcommata, horrifica etiam quæcunque contemnere noſſet) *cum eos aſpexiſſet, nihil perturbatus conſtitit.* Conſimili exemplo, Neronem noctu per Vrbem debacchari ſolitum, referunt Suetonius, & Xiphilinus; eo vſque dementiæ prouectum, *vt putaret clam homines eſſe, propterea quod varijs generibus veſtium, & appoſitis comis vteretur.* Quod & his verbis Annal. 13. confirmat Tacitus. *Nero itinera vrbis, & lupanaria, & diuerticula veſte ſeruili in diſſimulationem ſui compoſitus pererrabat comitantibus qui raperent ad venditionem expoſita, & obuijs vulnera inferrent aduerſus ignaros adeo, vt ipſe quoque acciperet ictus, & perferret.* Neque alienum eſt à re noſtra, quod Langlæus affert è Plutarchi Cimone, de Damone illo Peripolta Chæronenſi, qui noctis tempore æqualium coitione facta; facieq. fuligine infecta Romanum quendam obtruncauit, à quo de ſtupro interpellatus vim pertimeſcebat; vt hoc exemplo fidem faciat, vetuſtam eſſe hanc peccandi conſuetudinem, vt nocturni graſſatores ſub quouis velamento, horrenda quæuis facinora perpetrandi ſumant audaciam. A cuius facinoris ſimilitudine haud multum abeſt, quod Plutarchus de Thebano Pelopida ſcriptum reliquit, & Heraclides de Antenore Cephalenio, quorum vterque muliebri amictu armis ſuperimpoſito, ſuæ quiſque Patriæ Tyrannos, tali commento deceptos, egregiè trucidauit. Nec ſilendum, quod habemus è Plinio lib. xij. cap. xiv. vnde inſignem quandam curam dignoſcamus ab Aegyptijs adhibitam, vt in commercijs ius cuique ſuum tribueretur. *Alexandriæ* (ait ille) *vbi thura interpolantur, nulla ſatis cuſtodit diligentia officinas, ſubligaria ſignantur opifici, Perſona adijcitur capiti, denſuſue reticulus, nudi emittuntur.* Vt ſcilicet omnem aditum ad aliquid ſurripiendum opifex ſibi præcluſum videret. Cum verò reticulum illum velint nonnulli inter quos Langlæus, accipi debere pro faſcia quadam linea, vel lanea, ad ſimilitudinem retis facta, quam

facici

faciei quis admoueat , ne agnoscatur , in hunc sensum verba illa Ciceronis detorquentes, quæ Actione vj. in Verris mollitiem profert ; ***Reticulumque ad nares sibi admouebat tenuissimo lino , minutisque maculis plenum rosa*** . Consideratio inde subijt (quamuis delicatos homines ad fœtores potius declinandos , quam ad faciem tegendam , talia crediderim adhibuisse) non recens inuentum fuisse , quod plerasque matronas , & præcipuè Gallicas factitare videmus, vt nempè, ad Solis æstum , & ventorum rigorem , siue etiam ad pulueris molestiam depellendam , tenui aliqua Personula sibi vultum operiant . Idque eo audentius asseruerim , quod à Polluce lib. x. cap. xxxix in vasculorum ordine connumerari videam προσωπεῖον, μορμολύκειον, γοργεῖον, & ex Platone in Sophistis , linteam faciem; ὀθόνιον enim prorsus πρόσωπον vel vt Heschelio placet ; ὀθόνινον , non vt impressi habent ὀθονιόν legendum. In cuius vocabuli explicatione haud mirum est , eruditissimum Bullengerum , ansam se frustra fatigandi reperisse, à mendaci scriptura ὦ pro ὀ deceptum , quæ cuiuis etiam facillimè imposuisset . Et , quod ad rem pertinet expressius supra cap. xxix. inter instrumenta Gynecæi προσωπίς , & ex Aristophanis Danaidibus προσωπίδιον , hoc est Personula ab eodem Polluce reponuntur . Eandem consuetudinem retinere nobiles in China mulieres , elegantissima illinc aduecta peripetasmata demonstrant , in quibus tum variæ nitent animalium picturæ , tum præcipuè mulierum imagines , quæ Personatæ lectica vehuntur . Immane autem ad quantam longitudinem oratio excresceret , si de ijs etiam minutatim differere liberet , quos & luxus , & perditæ etiam libidinis gratia , vel muliebri, vel alio cuiusuis generis ficto indumento amiciri solitos reperimus . Non deficiunt tamen exempla, si hominum singularium quæras Nyniæ , Sardanapali, Caligulæ , Neronis , Commodi, Eleogabali, cæterorumque huiusmodi , quos naturæ piaculis iustius , quam hominibus adnumeres;quibus adiungas licet Polystratum illum Athenien-

ſem, Theophraſti diſcipulum, quem refert Athenæus lib. xiij. tam molli, effœminatoq. fuiſſe animo, vt, quod Herculem olim Omphale ancillantem feciſſe dicunt, tibicinarum veſtes induere ſuſtineret. Si vero Vrbium etiam, & populorum, Sybaritarum, Maſſilienſiumq. vnde ortum in molles, & pathicos prouerbium, πλεύσειε εἰς μασσαλίαν; *nauiges Maſsiliam*, nec non Cumanorum, quorum pueros Ariſtodemus Tyrannus in fœminarum modum comptos incedere coegit. Et, præter hos, Indorum quorundam noui orbis accolarum, eorumq. præſertim, qui circa Portum Veterem, & Punam inſulam habitant; quos fama eſt, à Scriptoribus confirmata, in templis Idolorum ſuorum Catamitos aluiſſe muliebri habitu ornatos, vocem, inceſſumq. fœminarum æmulantes; Quæ omnia lectori cupido abundè ſuppeditabunt Diodorus Siculus, Athænæus, Suetonius, Lampridius, Herodianus, Xiphilinus, alijq. Hiſtoriarum Scriptores quamplurimi: Cæterum ad huius nequitiæ deteſtationem pertinere haud dubito (non enim nefas, cum res poſcat his, licet ludicris, ſacra quædam admiſcere) quod in veteri teſtamento Deuteronomij. cap. xx j. peculiari præcepto cauerit Deus, *Ne induatur mulier veſte virili, neue vtatur vir veſte fœminea, abominabilis enim eſt apud Deum, qui facit hæc*, Vt qui abuſu intolerabili Naturæ ordinem peruertat, ſeq. omni potius vel grauiſſimo ſupplicio, quam hominum conſortio dignum reddat legibus vniuerſis in tantum ſcelus inſurgentibus, nec ijs tantũ legibus, quæ Diuino, humanoue conſilio promulgatæ conſpiciuntur, ſed & ijs, quas receptis moribus, ſine ſcripto Natura ipſa ſtabiliuit; quarum exempla hæc imprimis ſibi aſſignanda Plato exiſtimauit, vt ne quis nudus in publicum progrederetur, neu muliebri vteretur indumento. Non malè igitur, licet non ſatis pro neceſſitate dixiſſe Seneca videtur Epiſtola cxxij. *Contra Naturam viuere, qui commutant cum fœminis veſtem*. Quem locum non alio ſpectare cuncunt hæc, quæ proximè ſequuntur verba. *Non viuunt contra*

Prohibetur ẽt fæminis virilis habitus C. ſi qua mulier diſt. 30. Ad hanc legem V q. dicat Philo li. de fortitud. Clem. Alex. ſtro. 12 q. nõ habet ea lex. An non vult nos eſſe veros, & nec corpore, nec factis, nec verbis nec mente

effœminari V. Cic. 1. de off. & 4. Tuscul. Plut. de aff. erga liberos. V. Laer. in Aristip. q. Plato dixerit non posse se effœminata veste vti cum esset vir. &c.

tra Naturam, qui expectant [Lipsius expetunt, ingeniosè nimis in Scriptore circa verborum delectum penitus incurioso) vt pueritia splendeat tempore alieno? Non enim hæc ita distiguuntur à superioribus, vt sensum ex alterutris diuersum elicere debeamus: En Seneca ipse Epistola xlvij. quo perspicue magis liqueat sententia, ex alterius loci comparatione; Alius [inquit] vini minister in muliebrem modum ornatus cum ætate luctatur effugit pueritia sed retrahitur: Pocillatores eximia forma, quasi Ganymedes aliquos, laxioribus diuitibus in vsu fuisse, passim ex veterum lectione colligitur, eos autem ad secretiora ministeria (quod nostræ tractationi, & rei controuersæ pariter inseruit) & ad eorum similitudinem alios, pari mollitie infames, Naturam simul, & vestem habitumq. corporis (vt Clisthenes ille, de quo in prouerbijs ex Aristophane) eum mulieribus commutare solitos vtrobique Seneca significat. Nec Lipsium in præsens moror, aut Petrum Fabrum, viros alioqui merito suspiciendos, quibus aliter visum. Voluit hic Semestrium 1. cap. xvi. de mollitiæ, & luxu eorum hæc intelligi, qui in cœnis apposita veste vtebantur, muliebribus persimili, qualis illa esset muliebris cœnatoria, qua Senatorem quendam vti solitum ait Q. Mutius apud Pomponium L. inter vestem ff. de auro, & argento leg. vel, qua indutus legitur Cornelius Fronto apud Xiphilinum in Adriano acutè enim, vt pleraque perspexit vir eruditissimus τὴν στολὴν δειπνῖτιν, non vestem cœnatoriam, sed muliebrem cœnatoriam verti debere, cum, ex communiori loquendi forma, stola sit proprium fœminarum indumentum. Lipsius autem ad iij. Annalium Taciti de sericis, Coisque interpretatur, quæ etiam pellucidæ vestes, quas licet ob tenuem materiam versicoloremque texturam fœminis magis accomodatas, viri tamen, ad æstus deuitandos, passim vsurparent; Quasi eadem mens Senecæ fuisset, quæ Iuuenali, cum Satyra ij. ijs versibus in Creticum inuehere-

Quales Athenæus ex Clearch. refert gestare Terentinos consueuisse omnes. ἐφίρεων δ' inquit, καὶ παρυφανθίαν φανὴ πάντες, si fiebant texilem

pellucidam omnes quibus nunc mulierum nitescit cultus, Vide lib. 12,

fieretur. *Sed quid*

Non facient alij, cum tu multitia sumas
Cretice, & hanc vestem populo mirante perores
In proculas, &c. & postea
Quaro an deceant multitia testem,
Acer, & indomitus, libertatisque magister
Cretice pelluces.

Et ne quid prætermissum videatur (prætereamus tamen monstruosum illud, seu fabulosum magis Cressæ mulieris commentum, *Qua toruum ligno decepit adultera taurum*) Haud frustra esset, nonnulla hic mulierum exempla connumerare, quæ virili habitu sumpto, ex qualibet causa, sexum mentitæ reperiuntur; quemadmodum Hypsicrateam fecisse, auctor est Plutarchus, vt cum viro Mithridate commodius esset; vel Semiramim, ad auctoritatem sibi apud Assyrios stabiliendam, quod libro primo narrat Iustinus, & in Eutropium confirmat Claudianus.

Prima Semiramis astu
Aßyrijs mentita virum.

Vel, honestiori ex causa, Axiotheam Phliasiam, quam refert Laertius, sapientiæ amore succensam virilem cultum assumpsisse, vt operam ipsi commodius, sub Platonis disciplina nauare posset: Veluti muliebrem è diuerso Euclides Megarensis solitus erat assumere, quo tutius ad Socratem audiendum Athenas commearet, vnde lege seuerissima Megarenses omnes prohibebantur: Ad cuius imitationem Taurus Philosophus apud Gellium lib. vj. cap. x. sciendi cupidos expergefacere à socordia conabatur. Sed his relictis, ad alia transire conducibilius videtur, quæ propriè magis argumento suscepto conueniant.

Ibat autem cutius, quasi inter cæteras mulieres vt multi vtriusqu. sexus in Socratis auditorio conueniebant V. Apuleium de dogm. Platonis. V. Athe. lib.

QVanam pro Personis antiquitus in vsu replicatum, additis nonnullis. Antiquitatis vitium. Luna γοργόνειον ab Orpheo, vnde coniectura de Personarum antiquitate.*

quitate. Mutatio vestium ab Hercule. Ab Agricolis vultus tinctura è Tibullo. Scenicorum primordia. Item lignea Persona. Pausania locus insignis de vultus tinctura à Diana.

Caput VII.

EO examine, quod in superioribus de Personis, earumq. vsu prosecuti sumus, satis apertè declaratum, mea quidem sententia, Personæ nomen ad indumenti non minus mutationem, quam ad oris cooperimentum pertinere. Declaratum præterea, prout se dedit occasio, ante eas, quas nunc videmus Personas inuentas, earum vicem suppleuisse, vel minij, & cuiuscunq. coloris, quin & feci v. tincturam, vel ficulnea folia, quæ θρία ocarentur, vel alterius cuiuspiam herbæ, vel fruticis qualem tupum in φαλλοφόροις supra præbuimus. Meminit in hanc sententiam Dioscorides herbæ cuiusdam ἀρκτίον appellatæ, quæ à nonnullis προσωπὶς, & προσώπιον dicatur, quasi latine Personacia, eo quod hac herba veteres pro Persona vti solerent, quoniam latis folijs instar cucurbitæ sit prædita. commemorat eandem & Plinius lib. xxj. cap. xv. & Personam herbam pastinacæ similem, quę folijs latis faciem tegat, nominat Columella lib. vij. cap. xiix. Et hæc quidem, prout dixi satis dilucidè; fecium verò inunctionem pro Persona iam olim vsitatam, præter superius allata confirmat ad Aristophanis νεφέλας eius scholiastes, Poetas dicens, *Ne noti essent fecibus vnctos, Poemata per vicos cantitasse plaustris insidentes*; ex quo Sidonius, in temporis ratione non nihil hallucinatus. P*ictum fecibus Aeschylum* dixit, cuius iam ætate decentiores aliæ Personæ viderentur: licet tali vultus tinctura contentus Aristophanes post Aeschylum, quasi Personatus in Scenam prodierit, Cleonis personam acturus. Vnde verò Personarum vsus ortum habuerit, siue is vultum inficere, alioue quouis tegumento coope-

cooperire, seu vestes mutare dicendus sit, adeo incertum est, vt pro eruenda huiusce rei qualicunq. notitia ad fabulas potius, quam ad Historias sit recurrendum. Id secum vitij ferre plerunq. solet antiquitas, vt vel origines rerum penitus obliuioni tradat, vel fabulis inuoluat, vt eam non immerito obscuram appellat vnanimis eruditorum consensus. Cum verò certo certius sit, non Thespim, neq. Chærilum, de quibus ex Suida superius, primos ex omnibus talem consuetudinem vsurpasse; videat, obsecro, Lector (ipsius enim iudicio prorsus aquiesco) an Personarum vsum, & Thespim, & Chærilum, & quemuis fortè alium dramaticum Poetam, multis ætatibus præcessisse, hoc argumento comprobari possit, quod de ijs Orpheus, tanto illis omnibus antiquior, mentionem fecisse videatur. Locus est Clementis Alexandrini Stromatum lib. v. quo refert Epiginem libro quodam de Poesi Orphei, *Ea, quæ aqua Orpheum sunt eius propria exponentem* dicere, ab ipso Orpheo Lunam vocari γοργόνιον; Quod licet epitheton ex eo natum videatur, quod ea, quæ in Luna est facies Gorgonis aspectum quodammodo præseferat, non absurdè tamen eo torqueri posset, vt Laruam ipsam, quasi Personatam diceremus, cum γοργεία idem esse, quod γοργόνεία supra demonstrauerimus, pro ijsdemq. etiam προσωπεῖα vsurpari: Eoq. magis quod Hesychio γοργέα dicuntur προσωπεῖα, idest Laruæ, in quibus effictum sit Gorgonis caput. At vestium mutationem non aliundè, quam ab Hercule fluxisse crediderim, in hanc sententiam adductus tum ex ijs, quæ supra retulimus cap. iij. è Plutarcho, occasionem Cois dedisse, in eius sacris muliebre indumentum suscipiendi, tum, quod eundem ipsum narret Ouidius, alias cum Lyda puella in sacris Bacchi vestem mutasse, vt Faunum ludificaretur, qui puellæ illius amore deperibat. Eius hi sunt versus, Fastorum ij.

Forte comes Dominæ iuuenis Tirynthius ibat,
Vidit ab excelso Faunus vtrunq; iugo:

Vidit,

Vidit, & incaluit, montanaq. numina dixit,
Nil mihi vobiscum est, hic meus ardor erit.
Ibat, odoratis humeros perfusa capillis,
Mæonis, aurato conspicienda sinu.
Aurea pellebant tepidos vmbracula soles,
Quæ tamen Herculeæ sustinuere manus.
Iam Bacchi nemus, & Tmoli vineta tenebat
Hesperus, & fusco roscidus ibat equo.
Antra subit, tophis laqueata, & pumice viuo,
Garrulus in primo limine riuus erat:
Dumq. parant epulas, potandaq. vina ministri,
Cultibus Alcidem instruit illa suis.
Dat tenues tunicas, Gætulo murice tinctas,
Dat teretem Zonam, qua modo cincta fuit.
Ventre minor Zona, est, tunicarum vincla relaxat.
Vt posset magnas exeruisse manus:
Fregerat armillas, non illa ad brachia factas,
Scindebant magni vincula parua pedes.
Ipsa capit clauamq. grauem, spoliumq. Leonis,
Conditaq. in pharetra tela minora sua.

Quos versus referens Lazius commentariorum lib. x. cap.ix. meras nugas nugatur, cum ex hoc talem ad Saturnalia consuetudinem traductam affirmat, de Lupercalibus enim expressè, non de Saturnalibus Ouidiū loqui perspiciet, qui cætera apud ipsum peruestigabit. Primos autem omnium, agricolas vultum tinctura fœdasse, auctor est Tibullus Elegia j. lib. ij.

Agricola & minio suffusus Bacche rubenti
Primus inexperta duxit ab arte choros.

Atq.hinc est, quod supra retulimus, Theatralia è Liberalibus orta fuisse; cuius rei euidens erat argumentum, quod non solū scenici ludi Libero essent attributi, vt Lactantius docet lib.iij. Institutionū capite xx. sed & promiscue ludi Liberalia vocarentur, qua in re. Tertullianus ait, libro de spectaculis, *Honorē*

Liberi

Liberi Patris manifeste sonabant, Libero enim à rusticis primo fiebant ob beneficium, quod ei adscribunt pro demonstrata gratia vini. Nihilq. minus mos ille retentus, de quo Scholiastes Aristophanis, vt in Dionysijs certarent Tragœdi & veteris Comœdiæ Poetæ, præter testimonium ab Horatio præbitum & in poetica, & in Epistola primi libri ij.ad Augustum, cui quasi suffragatur Athenæus lib. ij. scenicorum inquiens initium ex compotatione, & temulentia fuisse in Icario Atticæ pago τῆς ὥρας, hoc est vindemiæ tempore. Non sum verò nescius, ex aliorũ opinione, quam Eusebius adstruit ij.de præparatione cap. ij. Theatri spectacula à Liberalib. ex eo fluxisse credita, quod saltantes Satyri, tragiceq.canentes, Bacchũ secuti dicerẽtur, vt aliquib.eum iocularib.oblectarẽt, cũ recens editus ad speluncã Nyses (à qua Dionysij nomen) inter Phæciciam, & Nilum, Mercurij opera, traijceretur, à Nymphis educandus. Sed ne præter orbitam diutius; huiusmodi tincturæ occasio ex eo sumpta videtur, quod dum Baccho sacrum fieret inter vina desecanda, libido nonnullos præ lætitia incesserit, ijs fecibus ora inungendi, quod reliquorum fortè consensu comprobatum, receptumq. (vt res inuentas facilè est noua accessione facta perpolire] aditum ad alia figmenta comminiscenda præmonstrauerit. Confirmat hoc quoquo modo Tzetzes Chiliade vj. quem citat etiam Bullengerus. Primos etiam agricolas Personarum speciem quandam excogitasse, conijcitur ex ijs, quæ Seruius annotat ad illud Virgilij.

Oraq. corticibus sumunt horrenda cauatis.

In sacris scilicet Bacchi referens, eos quasdam sibi arborum cortices, ceu Personas adaptare solitos: Vnde Hesychio sunt προσωπεῖα ξύλινα Personæ ligneæ, quo respexit etiam Prudentius libro ij. in Symmachum dicens.

Vt tragicus cantor ligno tegit ora cauato.

At insignis extat narratio apud Pausaniam in posterioribus Eliacis, qua tincturæ, operimentoue faciei vetustiorem, il-

lustrio-

lustrioremq. originem afferamus. *Apud Letrinos* (ait ille) *Alpheia Dianæ fuerunt cum simulacro ædes. Deæ ob hanc causam cognomen impositum memorant; Alpheum amore captum Dianæ, postea quam ad nuptias eius conciliandas, nihil se, aut gratia, aut precibus profecturum intellexit, vim ei afferre conatum. Verum, cum illa, fugiens insequentem amatorem Letrinos vsq. ad nocturnos choros pertraxisset (interesse enim Nympharum lusibus consueuerat) ibi Deam sibi, suisq. comitibus cœno os obleuisse, quare, cum Alpheus à Nymphis Dianam discernere nequisset elusum abijsse*. Atq. hæc de Personarum, χημαπσμῶνq. origine, quantum quidem ex intimis vetustatis recessibus extrahi potuit.

Personarum duplex causa, Prima ad fictam imitationem, cui rei testimonia. Horatij locus explicatus. Prouerbium οὐ πρόσωπον, ἀλλὰ προσωπεῖον φέρειν, in fucatas mulieres. In mores fictos, de quibus moralis digressiuncula. Res Personata. Perpensus Arriani locus in Epicteto. Persona pro prætextu. Causa Personarum secunda, ob verecundiam, testimonijs confirmata. Alia Prouerbij explicatio.

Caput VIII.

PORRO, duplicem ob causam talem vsum adinuentem quauis luce clarius apparet; primum quidem, ad effigiendam, repræsentandamq. in scenis faciem ex occasione diuersam, & ad verius imitandam Personam, quam quisq. agendam suscepisset Cicero pro Roscio in hanc sententiam: *Cuius* (scilicet eius, quem supra tetigerat. C. Fannij Chereæ) *Personam præclarè Roscius in scena tractare consueuit*; & paulo post; *Nam Ballionem illum improbissimum, & periurissimum Lenonem cum agit, agit Chæream; Persona illa lutulenta, impura, inuisa in huius moribus, natura,*

tura, vitaq. est expressa, qui quamobrem Roscium sui similem in malitia, & fraude existimarit, nihil videtur, nisi fortè, quod praeclarè hunc imitari se in Persona Lenonis animaduertit. Et Horatius sermone v. libri v. de eo, qui facie deformis esset.

In faciem permulta iocatus,
Pastorem saltaret vti Cyclopa rogabat,
Nil illi Larua, aut tragicis opus esse cothurnis,

Necessitatem in a... Personarum tacite arguens ex eo, quod in tali essent superuacaneæ, qui vel sine Larua, & Persona Cyclopis imaginem referret. Et Ouidius fastorum vj. dum originem, causamq. Personarum in minusculis Quinquatribus prosequitur.

Callidus, vt posset specie, numeroq. Senatum
Fallere, Personis imperat ora tegi.
Admiscetq. alios; & vt hunc tibicina cætum
Augeat, in longis vestibus esse iubet;
Sic reduces bene posse tegi &c.

Atq. hinc dictum arbitror, Personatum esse eum, qui faciem haberet fucatam, iuxta prouerbium, de quo Pollux lib. v. cap. xvj. οὐ πρόσωπον, ἀλλὰ προσωπεῖον φέρει, *non faciem, sed Laruam gestat,* citè admodum concinnatum in fucatam mulierem, quæ non aliud, quam Personata videatur, cum insitam deformitatem obuelare, vel superuenientes ætatis vitio rugas distenta cute differre connititur; vel (quod ait idem Pollux) *oculos perstringit, supercilia denigrat, lineas semicirculares circumducit, frontem dimetitur, roseas genas fingit, momentaneum florem cito deflorescentem. Artem Naturæ anteponit, fucatum vero, firmo infirmum, & fragile, rebus ipsis picturam, imaginem pro ipso viuo simulacro.* Quod vitium familiare admodum mulieres habent quamplurimæ, ab insita vesania præpeditæ, vt Clemens Alexandrinus inquit lib. iij. Pædagogi cap. ij. quo minus intelligant, se propriam pulchritudinem infeliciter amittere,

dum externam affectant, neque quam sit absurdum, cætera quidem animantia, naturalibus ornamentis satis contenta, exultare, mulierem vero proinde, ac belluis inferior esset, & plantis, se esse adeo deformem existimare, vt externa, & aliunde quæsita pulchritudine indigeat. Cum alioquin, sicut inustæ notæ fugitiuum, ita colores (vt ita dicam) adscititij adulterum vultum indicent. Sic apud Petronium Chrysis ancilla, *Quo spectant flexa pectine comæ, quo facies medicamine attrita*, &c. *nisi, quod formam prostituit, vt vendas*. Hic de re lepidum extat Lucilij Epigramma Anthologiæ i. cap. ix. quod Græcum apponam, quia leporem ipsius in antithesi præsertim inter nomina προσωπον, & προσωπεῖον existentem, latino sermone assequi vix possibile censeam.

Τὴν κεφαλὴν βάπτεις, γῆρας δ' οὔποτε βάψεις,
  οὐδὲ παρειάων ῥυτίδας ἐκτανύσεις;
Μὴ τοίνυν τὸ πρόσωπον, ἅπαν ψιμυθίῳ κατάπλαττε,
  ὥστε προσωπεῖον, κοὐχὶ πρόσωπον ἔχειν,
Οὐδὲν γὰρ πλέον ἐστὶ, τί μαίνεαι; οὔποτε φῦκος,
  καὶ ψίμυθος τεύξει τὴν Ἑκάβην Ἑλένην.

Ac, si Latine diceres.

Sæpe caput tingis, nunquam tinctura senectam
Nunquam rugosas explicitura genas.
Desine iam faciem stibio depingere totam,
Persona est etenim tunc tibi, non facies.
Nil habes hinc lucri, quæ est hæc dementia? fucus,
Et color haud Hecubam fecerit vnquam Helenam;

In quam sententiam Martialis etiam in eum, qui capillorum pigmento posse se capitis senium, quasi serpens, exuere arbitrabatur, epigram. xliii. libri iij.

Mentiris iuuenem, tinctis, Lentine capillis,
Tam subito Coruus, qui modo Cycnus eras;
Non omnes fallis, scit te Proserpina canum,
Personam capiti detrahet illa tuo.

Iure optimo muliebrem in viro dementiam irridens, cum fieri

fieri omnino nequeat, vt veram ostendat animam, qui caput habet adulterinum, quæ Clementis supracitati sententia est; vtq. noctu mulier non conuincatur, qui clara luce sub radijs solis formam virilem abnegat. Quo circa Spartanorum Rex Archidamus senis cuiusdam Cei taliter infecti congressum; iure sibi visus est abnuisse, quod nihil veri putauerit expectandum ab eo, quem propalam non puderet mendicium in capite circumferre, *Personam habere, non faciem*, dicuntur ii etiam, qui alii videri velint, quam re vera sint, diuersosque à propriis effingant mores, & ex Publiano Mimo.

Hæredis fletus, sub Persona, risus est.

Quales illi apud Lucianum in Piscatore, qui, Simiæ cum essent, Heroum Personas assumere non dubitarent, ad instar Cumani illius Asini, qui Leonina indutus pelle Leo ipse quoque videri volebat. Eodem prope sensu Seneca de Beneficiis lib. ii. *Quid tantopere te supinat, quid vultum, habitumq. oris præuertit, vt malis habere* Personam, *quam faciem?* idest, vt malis te præferre qualis non es, quam videri qualis es. Et Cicero pro Cluentio. *Irridebatur hæc illius reconciliatio, & Persona boni viri suscepta.* Videmus autem plerunq. tales (non enim à proposito digredimur, licet ex occasione ad mores aliquid interseramus) quod Personas assumant sibi non accomodatas se ipsos, ipsumque ornatum dehonestare, vt nil minus se præstent ridiculos (res enim ridicula est ex Martialis Præfatione lib. ii. *togam saltanti inducere* Persona) quam Mimus aliquis Tragicus, qui mollis cum sit, & effœminatus, Achillis, Herculisue Personam suscipere ausus, tam indecore illam qua voce, qua gestibusque sustineat, vt Helenam potius, aut Polyxenam agere videatur: *Nam, & multa incidunt* (ait Seneca de tranquillitate) *quæ inuitos denudent, &, vt bene cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda vita, aut secura est semper sub* Persona *viuentium*: Quibus, maiori saltem ex parte, quod

Iupiter quæritur apud Lucianum Icaromenippo, ***Si personas, & stolam illam auro sparsam detraxeris*** (virtutis scilicet decorem falso affectatum) ***ridiculum est, quod superest, nempe homunculus septem denarijs ad agonem conductus*** : Bene ergo Lucretius libro iii.

Quo magis in dubijs hominem spectare periclis
Conuenit, aduorsisq. in rebus noscere quid sit
Nam veræ voces tum demum pectore ab imo
Eijciuntur, & eripitur Persona, manet res.

Vt non immerito hoc genus homines, maxime vero pseudophilosophos illos, qui elatis superciliis, & manibus barbam sustinentes, in reliquisque seuero vultu stantes, vltra Xenocratis imagines (vt habet Synesius epistola cliv.) omnium vt sciam arguto dicassimus Lucianus sub hac præcipue Histrionum metaphora insectandos susceperit, quod facit in Nigrino, Piscatore, & Icaromenippo, vnde digressionis huiusce materiam deprompsimus. Ad rem vero quod attinet, haud dissimili ratione, Personata dicitur res quæcunq. quæ re vera secus sit ab ea, quæ appareat. Seneca epistola xxix. ***Quod vides accidere pueris, hoc nobis, quoq; maiusculis pueris euenit; illi, quos amant quibus assueuerunt, cum quibus ludunt, si*** Personatos ***videant expauescunt; Non hominibus tantum, sed & rebus demenda*** Persona ***est. & reddenda facies sua.*** Dixerat autem alio loco, nempe de Ira lib. ij. cap. xj. ***Ira per se deformis est, & timetur à pluribus, sicut deformis*** Persona ***ab infantibus.*** Quasi dixerit, tunc non fore metuendam, cum deformi illa Persona, quæ terribilem ei quodammodo faciem superinducit exuta conspiciatur. Dicitur ab eodem Seneca epistola lxxix. P*ersonata felicitas*, his apposite verbis; ***Quos supra capita hominum, supraq. turbam delicatos lectica suspendit, omnium istorum*** Personata ***felicitas est, contemnes illos, si despoliaueris*** : Si enim extrinsecus penitus aurei videntur (qua ratione apud Lucianum pauperes consolatur

rolatur Saturnus) intrinsecus pautres sunt, & pannosi, qualia sunt tragica indumenta pannis admodum vilibus super imposita. Quo facit Arriani locus ille in Epicteto lib. iij. cap. xxii. *Magistratus, & honores, quid autem hæc ille curat?* (puta Philosophus) *quod, si ijs rebus aliquis eum terrere conetur, Pueros, inquit, quærito, illis Personæ sunt formidabiles; ego vero testacea ista esse noui, intrinsecus vero nihil continere*, quibus ex verbis, cum in ea Bullengerus incidit, haud satis teneo, solerti ne magis, an solida coniectura προσωπεῖα sibi ὀστράκινα confixerit, *Personas testaceas*: Efficiat enim Martialis, quem alibi citauimus, dum Bataui Personam describens, eam *figuli lusum* appellat, vt fictiles fortasse Personas apud veteres fuisse credamus; non tamen videntur hoc loco ὀστράκινα illa sic ad προσωπεῖα pertinere, vt Personarum quarumdam materiem fuisse testaceam designent, quin rem potius aliquam inanem, & contemptibilem significare videantur. De tota re decidant Græca ipsa verba, quæ mihi quidem (vt suum est cuique iudicium) non alium proferunt sensum. Ea sunt Ἐκείνοις τὰ προσωπεῖα φοβερά ἐστιν. En punctum in primis, per quod sententia distinguitur. ἐγὼ δ' οἶδα ὅτι ὀστράκινα ἐστιν, ἔσωθεν δ' οὐδὲν ἔχει. Haud tamen crediderim, doctissimo viro rationes penitus deesse, quibus à se proditam opinionem tueatur, neque enim eam stabilire volenti, ὀστράκινα hæc, nihil intrinsecus continentia, à Larua illa Aesopica videbuntur admodum dissimilia, quam vulpes in Histrionis domo pertractans, vt ingeniose fabricatam admiratur, & vt cerebro carentem irridet. Non est vero, qui nesciat, alicuius etiam, siue hominis, siue rei quoque ministerio pro Persona vti dictum ex vulgari loquendi forma, quotiescunque, vel aliquem, quasi instrumentum adhibemus, aliud interim agentes, ad negotium aliquod conficiendum, vel quamuis rem, veluti prætextum obducimus intentioni nostræ obuelandæ. Sic Heliodorus libro ii. Aethiopicorum. *Cum igitur initium molestiarum, & ærumnarum* *mihi*

Lucretius lib. 4. *sic eliditur, vt si quis prius, arida quã sit Creta persona allidat pila vel trabius.*

mihi diuinitus impendentium: quas iam ante præsciatram mulierum esse deprehendissem, & intellexissem, quod esset fatalis necessitatis inuolucrum, quodque is, cui tum sors obtigerat Dæmon illam sibi, tanquam Personam induisset &c. Hæc quidem Ethnico sensu, licet à scriptore Christiano eoque ordinis sacrosancti, sic enim Personæ proferentis mores requirebant, sed qui non longe recedat ab iis, quibus Dei ipsius eloquium Iob capite xli. Infernalis Behemot malitiam arguit dicens; *Quis reuelabit faciem indumenti eius?* Ac si manifeste significaret, tot illum, tamque diuersis insidiarum fallaciis, & præstigiarum technis consilia, quæ per faciem intelliguntur, in hominum perniciem suscepta obumbrare solitum, vt non minus difficile sit cuiuis ea deprehendere, quam ex primo intuitu hominem, non assueto amictu vestitum, Personaq. velatum dignoscere. Adinuentas item Personas (quæ altera causa est) ad turpitudinem earum rerum occulendam; quæ in rebus ludicris fiebant, docet Seruius ad illud, quod iam retulimus ex Virgilio, *Quia necesse erat pro ratione sacrorum aliqua ludicra, & turpia fieri, quibus populo posset risus moueri, qui ea exercebant, propter verecundiæ remedium hoc adhibuerunt, ne agnoscerentur*. Vt, & veteres comici, quod supra relatum ex Aristophanis Scholiaste τὴν τρύγα χριόμενοι, ἵνα μὴ γνωρίζωνται) . Et ad illud Demosthenis, qui Epicratem notauerat, quod in festis accumberet sine Persona Vlpianus Rhetor annotat *Impudentiam autem eius volens ostendere dixit sine Persona, nam in festis tunc volentes irridere aliquos gestabant Personas, vt non verecundarentur*. Vnde est, quod prouerbium illud *Personam habere, non faciem*, in eos adaptauerit Adagiographus, qui sine aliquo pudoris retinaculo turpia quæuis palam, & aperte patrare non verentur, impudentia ipsa, quasi Persona quadam audaciores facti. In tibicinibus illis, qui minusculanum Quinquatrum festo Personati incedebant, affirmat Valerius Maximus libro. ii. capite v. *Personarum vsum pudo-*

rem

rem circumuenta temulentia causam habere Indigne quoque acceptum scimus è Xiphilino, & cum optimatium gemitu, quod Nero nobiles viros, qui, præ pudore Personati, spectaculis inseruiebant ipso cogente, Personas in scena deponere iusserit, Histrionum apparatu comptos *eos patefaciens hominibus, apud quos ipsi paulo ante magistratum gesserant.* Et de his quidem haud plura, paucis iis, quæ dicenda suppetunt, ex multis, quæ fortasse supersunt, in sequens interim caput reiectis.

PErsonati Laruati, qui & furiosi. Larua à Laribus, & de Laribus illustrati Horatij versus. Personarum insectatio; Maxime in mulieribus. Vita nostra Personatorum Pompa. De Carnis priuio varia, tamen indecisa.

Caput IX.

CVM ex Personarum vsu licentiam sumi dixerimus ea faciendi, quæ sine Personis agere indecorum esset, recte factum videtur, quod Personæ dictæ sint etiam Laruæ, & Personati, Laruati autem Pompeio Festo dicuntur *furiosi & mente moti.* Vnde Apuleius Apologia; *Hunc deniq. qui Laruam putat, ipse est laruatus:* Vt enim lauruatus à Larua, sic Laruæ dicuntur à Laribus, quorum peculiare fuisse insaniam immittere innuit Horatius sermone iij. lib. iii. Postquam multis verbis auaros insecutus, eos furiosos, insanosque esse demonstrasset, inquiens.

Idem Apuleius Metamorph. 9. de eo qui maleficio adductus in laqueum fuerat.

> *Non est per iurus, neq. sordidus, immolet æquis*
> *Hic porcum laribus.*

Vt scilicet hac supplicatione placati, quam laribus, prout alijs etiam numinibus exhiberi solitam norunt Philologi, non ipsi, si sanus sit, insaniam immittant. Nil autem magis, quam insanire videntur homines eo anni tempore, quod iciu-

Quemadmodum Laruatus ad inferos descendisset:

ieiunium Quadragesimale præcedit, quando conniuentia Præsidum audentiores facti in id vnum omnes student, mirabili prorè consensu, vt, diuerso quisq; schemate, diuersas edat dementiæ demonstrationes. Qua ex re, vtpote ex semente fœcundissima, vis credibile dictu est, quam plerunq; multiplex oriatur immanissimorum flagitiorum seges. Hinc etenim magis, quam aliunde stupra, adulteria, rixæ, odia, cædes, morum corruptelæ, atq; adeo publici boni perturbationes, vrbiumq; ipsarum certissimæ pestes. Ita, vt æquo iure fecisse videantur Angli, apud quos Polydorus ait de rerum inuentoribus lib. v. cap. ii. capitale fuisse si quis Personam induisset. Quod & in Galiis, Francisci Regis decreto sancitum, refert Langælus, immò, & ipsam Personarum nundinationem à Senatu Parisiensi interdictam, anno 1514. in hoc lege lata. Aequo iure, inquam, quia quam longissime ab æquo recedit humani capitis excellentiam, de qua præclare Paulus I. C. l. cum in diuersis ff. de relig. & sumpt. funer furialibus redimiculis de honestare, longius vero Christiani capitis, Christi ipsius in baptismate charactere insigniti. Si enim, *Non debet facies hominis ad similitudinem Dei formata fœdari*, quod cautum est. l. si quis in metallum. Cod. de pœnis; dignus etiam coercitione videtur receptus hic abusus, non commaculandæ solum, sed & monstrosis figmentis eius imaginis obscurandæ, quæ cœlestis pulchritudinis in homine cernitur impressa, eoq. magis, quo commodiorem ansam nefarijs, hominibus præbet sub quadam latendi spe, qualiscunq. sceleris moliendi: Quod inuentum quis neget non alteri iustius adscribendum, quam communi nostri generis hosti? qui diuinæ in nobis similitudinis exemplar exosus, hoc sibi machinamentum censuerit adornandum, quo ad suæ ipsius formæ speciem quandam induendam, priori illa venustissima quasi repudiata, inconsiderate alliceremur: Cum tales alioquin fuci, faciei que tegmina, quod habet etiam Langlæus, vel impostoribus tantum

Laruas de monũ ni clerici ante se ferri cõsentiũt Caiet. c. nullus presbyterorũ dis, 44. q. a

tum

tantum ob vitiatam fallendi consuetudinem, vel Histrionibus, ob artis necessitatem conueniant, non autem honestis, probisq. viris, qui quales sunt, tales etiam vt appareant opere maximo studere debent. Vtvt verò cætera videantur perferenda, ob ea saltem, quæ iam inde à principio dixi, Rerum publicarum rectoribus alicuius relaxamenti populis permittendi necessitatem imposuisse; intolerabile tamen est, omnique penitus excusatione indignum, immo maxima potius vituperatione dignissimum, quod eadem licentia mulieres, non eæ modo, quæ impudico quæstui vilia corpora manciparunt, sed & Matronæ quælibet, pudicitiæ, & honestatis nomine in primis fastosæ sub tali velamine lasciuire, absq; reprehensione conspiciantur. Sapienter sensisse, fecisseq. Albertum Saxoniæ superioris Ducem nemo saniori mente præditus negabit, quem Crantzius refert, Saxoniæ libro xii. cap. xxiij. cum Lubecam venisset, Laruatarum fœminarum spectaculo offensum, Lubeccensem Senatum commonefecisse; *Vt abusum illum antiquaret, qui vt multis alioqui pudicis fœminis præstaret audaciam, sic impudicis esset stultitiæ incrementum*. Phintyæ Callicratis filiæ Pythagoricæ fœminæ in hanc ferè sententiam documentum habemus apud Stobæum sermone lxxii. *Vt Matresfamilias abstinerent ab orgÿs Bacchi, & à Matris Deum festis*, in quibus lasciuiæ hunc ludum percelebrem fuisse iam diximus; Quod & publicis alioquin legibus prohibitum testatur: *Quia mulierem illam, quæ domui regendæ præest temperantem pudicam intactamq; conuenit esse, huiusmodi autem festa incitamenta quædam, ceu igniculos habent ad petulantiam excitandam*: In iisq; mulieres ita paulatim assuescunt impudentiæ (quod Io. Lodouicus Viues inquit lib. primo de Christiana fœmina vbi prolixa, acerrimaq. insectatione huiusmodi prosequitur ineptias] *vt detrimentum, quod sub Persona accepit verecundia, citra Personam se proferat, & ostendat*. Quem enim quæso, vt Satyrographi Principis verba è Satira vi. ad

hoc diabolicum est, & à sac. Canō perhibitū has vero Laruas Burchardus interpretatur Talamasitē c. nullus, dist. 5 de cōsec. & c. cū decorem, de vit. & honest. cler. vbi glossa & c. vt prælatorū, & c. etsi deceat phibetur ecclesiarum Prælatis ne mutatis aut transformatis habitibus discurrant aut vagentur. extrauag. cōm. de maiorit. & obedientia.

Aliæ viriliter habitu, veste mutata erubescunt esse qͥ natæ sūt

Cõtra naturam imo vltra naturam est, non exercere, q̃ nata sis Hieron. epist. 8. 22.

meum mihi propositum vsurpem.

Quem præstare potest mulier laruata pudorem
Quæ fugit à sexu?

Quæ ille verba (vt erat peruersi cuiusq. moris insectator acerrimus) in eas mulieres prolata, quæ tanquam arenæ pararentur, armis tectæ, præpostero studio, pali exercitationibus insudabant, proculdubio si viueret, nec minori cum indignatione in præsentem abusum esset prolaturus. At ex sentibus hisce rosam, vel illæsus, excerpserit, cui lubitum fuerit in mentem reuocare, mortalium hanc vitam nil aliud esse, quam Personatorum Pompam. Hunc videmus etenim, Personam Regis à Deo impositam, indecore ita, vt nihil magis sustinere, illum serui gerentem Regiam affectare; hunc perpetuo vitæ cursu fortunæ donis conspicuum, illum cum egestate litigantem, causaq. cadentem squalentibus pannis obsitum, corpus vix vsque ad exitum sustinere; illum vero, quod mirabilius videtur, in medio ipso apparatu vel præter spem ad summum fastigium ex intimis tenebris elatum, vel post diuturnam felicitatem miseris modis depressum. Vt varia interim, diuersaq. hominum vota, studiaq. prætereamus, quæ non inuicem tantum contraria sunt, vt fert ingeniorum diuersitas, sed sibimet ipsis quam sæpissime aduersa. Neq. enim præter rem Seneca dixit epistola cxx. *Magnam rem esse, vnum hominem agere, præter sapientem autem* (& quis non pullos vulturinos facilius, quam talem commonstret) *neminem vnum agere, cæteros multiformes esse* Quæ omnia longo ordine ab Hippocrate epistola quadam ad Damagetum ex Democriti sensu elegantissimè explicata, haud longe distant à fabulæ alicuius dramaticæ, varijs perturbationibus implicitæ similitudine, eoq. minus, quod ex cuiusq. morte fabula soluta, prout Histriones videmus, depositis hisce ad momentum effictis ornamentis, actoris vera facies, habitusq. denudetur, interiorisq. hominis miseria, & deformitas, vel ex eo fiat perspicua, quod nulla

res

res eum, qui Rex videbatur, à seruo: Diuitem, à mendico; omnium opinione felicem ab ærumnoso discriminet. Vnde est, quod festiuissimus, vereq. elegantiarum [vtinam, & modestiæ] Arbiter Petronius dixerit.

Grex agit in scena Mimum, pater ille vocatur,
Filius hic, nomen diuitis ille tenet:
Mox vbi ridendas impleuit pagina partes,
Vera redit facies, dissimulata perit.

Martialisq. Epigrammate ij. libri xj. quasi Paræmiace, *Personatos factus*, cōmentitia hæc dignitatū nomina indigetauerit Quibus, qui efferuntur, non magis felices sunt Senecæ epistola lxxvj. *quam illi, quibus sceptrū, & chlamydē in scena fabula assignant, cum præsente populo elati incesserunt, & cothurnati, simul exierunt, excalceantur, & ad staturam suam redeunt*. Ne vero, ob ea, quæ dixi, legi Flauia de plagiarijs mecum aliquis censeat agendum, ni digito locum designem, vnde sumpta sunt, consule, obsecro lector, Luciani Necyomantiam, item Somnium, & Nauigium, multaque præterea reperies, quorum causa mirari subeat potius, cur non Heraclitum illum Ephesium ineptias hasce generis humani semper deflere delectauerit, aut Crassum illum risus osorem nunquam cachinno dignari, quam, quod sapientissimus Democritus eas perpetuo sibi duxerit risu effusissimo prosequendas. Reliquum esset, vt ad ea, quæ de Personis, si non exactè, saltem pro viribus explicauimus, nonnulla adiungerentur, quibus ea solueretur dubitatio, quæ de Carnis priuij, Personarumq. per ea tempora frequentioris vsus origine inter aliquos vel hæreat, vel oriri possit. Sunt enim, qui affirment Lupercalium hæc esse vestigia, quæ Februarij mense celebrabant veteres nudi, præcintique loris discurrentes, & maxima cum lætitia insanientes. Sunt qui Saturnalium reliquias arbitrentur, quibus festis circa finem Decembris, vestimentorum mutationes inter seruos, & Dominos, cœnationesq. frequentes, & lautiores inter amicos fieri solitas diximus.

ximus. Sunt etiam, qui Bacchanalium esse velint imaginem, ea scilicet adducti ratione, quod turpe nimis insaniendi, ventrisque exsatiandi studium, turpitudinem illorum sacrorum, quam vel Ethnici exhorruerunt apprime repraesentet. Langlæus à Quinquatrijs, Megalensibusque fluxisse opinatur, Quinquatria, Megalensesque confundens, quos tempore, cerimonijsq. distingui patefecimus. Neque de Megalensibus penitus dissentirem, si vt conuenit huius licentiæ cursus per sex dies continus, eodem modo anni tempus conueniret. De Quinquatrijs vero, vt de Dionysijs, & Saturnalibus fide aliquam videtur facere Plutarchus περὶ ἀθυμίας, in ijs innuens, sed & in aliis festis, liberiore spatio se oblectandi vulgus potiri, Nec temporis ratio admodum discrepat quantum ad Dionysia, dato illo, quod supra retulimus ποσηδεῶνα mensem, quo illa celebrabantur, magna sui parte in Ianuarium excurrere. De quibus etiam tale quid, haud obscure subindicat Lucianus libro de nono credendo calumniæ. Cum Platonicum Demetrium narrat, certissimum capitis discrimen apud Ptolæmeum cognomento Dionysium tuliturum fuisse, quod aquam in Dionysiis potare, solusque omnium muliebre vestimentum recusare diceretur: Ni coram ipso prout talium sacrorum mollities requirebat. & Vino libasset, & muliebri tunica vestitus ad Cymbalum saltasset, Nec forte deerunt, qui à Maiuma hæc velint deriuata, de quo Festo titulus est Codicis, quodque ab Arcadio, propter nimiam licentiam penitus sublatum habemus è Codice Theodosiano, quodque S. Ioannes Chrysostomus Homilia de Dauide, & Saule conqueritur ludorum nimia obscœnitate, omnium libidinum imagines, & verbis, & re ipsa euidentur adumbrasse. At nil prorsus ausim ego asserere, nullo in præsens satis firmo testimonio fultus: Quod, *si aliquid* necessario asserendum esset, pedarius suffragator Viuis sententiæ adiungerer, qui libro, quem supra citauimus de Christiana fœmina, morem hunc non ita pridem inuectum

arbitrari

arbitrari se ostendit. Certe, Carnis priuii mentionem (quod ἀπόκρεως Græce vocatur, improprio adeo vtrinque vocabulo, vt nihil minus faciat ad ipsius temporis consuetudinem, quæ carnium potius ingurgitatio videtur esse, quam priuatio) Carnis priuii inquam mentionem, quæ in nullo veterum occurrit, in Nicephoro Gregora primum reperire contigit, cuius hæc sunt verba, in vita Andronici senioris, qui quidem Constantinopoli imperauit circa annum Domini 1281. *Carnis priuium enim instabat, cum lautioribus conuiuijs, & poculis dedit mortales, & vini intemperantia, facilius ad seditiones concitantur.* Illud restat innuendum, in Calendarum ineuntis anni superstitiosa obseruatione, quarum extat in Libanio ἔκφρασις luculenta, præter ea, quæ Martinus de Roa è Societate Iesu literis mandauit, singularium libro iv. capite xi. speciem aliquam visam eorum, quæ in nostro Carnispriuio obseruantur, circa idem prope tempus initio sumpto. De quibus omnibus, si pluribus disserere in animo esset, & altius repetenda, & longius producenda esset oratio. Cæterum ab huiusmodi scriptione calamum suspendere necesse fuit, quod necessarium inter in ipso scribendi feruore, non a Laruis modo, sed & à Laribus me festinanter abduxerit.

Vide vero an fallaris cum priua antiquitus dicantur propria.

MISCELLANEA ERVDITA

Decerpta ex Libro jàm edito

DE QVÆSITIS

Per Epistolas a Claris Viris

RESPONSA

FORTVNII LICETI.

CVR OLIM ROMANI PVLTIPHAGI DICERENTVR, ET AN DE VETVSTIORIBVS ALIIS DICTVM ID FVERIT.

Aloyſius Lollinus Bellunen. Epiſc. Fortunio Liceto S. P. D.

ON id a me quæſitum fuit, vir doctiſſime, vt te, quem lætum florentemque cupio ſtudiorum bono, mœſtitia afficerem ex ſcriptorum meorum lectione: dolori me tantum meo indulgere iuuit, qui tempore, quo demitigari maximè debuerat, neſcio quo pacto magis recrudeſcit: neque ideo iiſdem te affectibus duci, quibus ego moueor, permoleſte fero vel ob id potiſſimum, quod tuo viri ſapientiſſimi exemplo hanc animi mei mollitiem ac teneritudinem aduerſus Philoſophiæ conuitium tueri ſtatui, quæ in nobis vt non Stoicam *a* ἀπάθειαν efflagitat, *b* μετριοπάθειαν tamen merito requirit Peripati diſciplinæ conſentaneam. Veris, vberrimiſq. lacrymis deflendus erat Viri amiciſſimi exceſſus; quod ſicuti nos abunde præſtitiſſe non inficiamur, ita nullam inde laudem captatum iuimus facundiæ elegantioris; cuius vix vmbram vnquam aſſecuti, non ea orationis ornamenta in noſtro opere agnoſcimus, quæ illi ſeu amor in nos tuus, ſiue iudicium amore eblanditum tribuit: vtcumque ſit, noſtra a te, quem nemo non ob mores, & doctrinam probat, minus improbari ſane nobis periucundum, perque gratum accidit, plurimumque

a *Indolentiam.*
b *Mediocrem affectum,*

te eo etiam nomine amamus, officiaque omnia nostræ erga te testandæ obseruantiæ deferimus. Vale, & negotium posteritatis, vti facis, vrge; cui magno te fidei pignore obstrinxisti breui fore, vt problema illud plusquam Archimedeum de antiquorum lucernis industria tua explicetur; interim si breuibus abste sciuero, cur antiquitus Romani Pultiphagi vocarentur, & an Romani antiquiores eo nomine vocarentur, me multa gratia cumulatum habueris. Belluni. VII. Idus Februarij MDCXIX.

Illustriss. & Reuerendiss. Alysio Lollino Bellun. Episc. Fortunius Licetus B. A. Respon.

ARduum plane de reconditis Antiquorum Lucernis theorema me totum tenet, Virorum politissime, hisce temporibus; nec a longe mihi videre videor metam huius litterarij cursus. Quod vero me iubes tibi sententiam meam aperire, cur olim Romani vocarentur a priscis autoribus Pultiphagi, problema est, cuius explicationem ego libenter quærerem a summa tua eruditione: sed tamen obtemperandum est iussioni tuæ. Censerem ego Romanos, qui primum pastoralem, mox vitam agebant militarem antiquitus pultis victu maxime vsos; quod & agricolæ, pastoresque tali nutrimento nostris etiam temporibus apud multas gentes vti videantur; militibus vero procul a patria belligerantibus, & longiora itinera suscipientibus, impedimenta quantum fieri potest pauca dari debent; eaque victus ratio congrua sit, quæ facile parari valeat, & qua miles vnusquisque secum ad multos dies alimenta, præter arma, ferre queat; eiusmodi sane fuerit farinæ sacculus, quæ mistione aquæ pultem constituit, nam panis clybano, & longioris temporis intercapedine ad cocturam indiget: ideo Romani

veteres

veteres apud alias Nationes audiebant Pultiphagi. Quam sane coniecturam satis mihi videtur comprobare Plinius; cui, a *Pulte autem, non pane, vixisse longo tempore Romanos manifestum, quoniam inde & pulmentaria hodieq. dicuntur: Et Ennius antiquissimus vates obsidionis famem exprimens, offam eripuisse plorantibus liberis patres commemorat: & hodie sacra prisca atque natalium pulte fitilla conficiuntur: videturq. tamplus ignota Graecia fuisse, quam Italiae polenta*. Valerio quoque b Maximo de modo comedendi antiquorum agenti, *Fuit etiam illa communis antiquorum in cibo capiendo humanitatis simul, & continentiae certissima index: nam maximis viris prandere, & caenare in propatulo verecundiae non erat: nec sane vllas epulas habebant, quas populi oculis subijcere erubescerent. erant autem adeo continentiae attenti, vt frequentior apud eos pultis vsus, quam panis, esset: ideoque in sacrificijs mola quae vocabatur, ex farre & sale constat: exta farre sparguntur: & pullis, quibus auspicia petuntur, † pulus obijcitur: primitus enim ex libamentis victus sui, Deos eo efficacius, quo simplicius placabant*. Alexandro similiter c ab Alexandro, *Quin etiam populum Romanum multa secula non pane, sed pulte victitasse: pictoresque per annos ferre sexcentos vsque ad Persicum bellum, nullos Romae fuisse, satis constat: Fiebat enim puls illis ex aqua, frumenti & fabarum aut hordei farina; quam in sacris & oblationibus Deorum pro victima adhibuere: qui quidem pistores tostum panem lautioribus coquere solebant, reliquae multitudini far; ideo quod far pinsebant Pinsores dicti: quippe quum veteribus molarum nullus vsus foret, sed fruges igne tostas in pilas coniectas pinserent: vnde & Pisones dictos volunt: id enim molarum instar erat: Fuitque vetus mos vt ijdem essent coci, & pistores*. His assentit Plutarchus in apophthegmatibus, cui Scipio militibus *prandere iussit obsonium nullo illi coctum: in caena accumbentes edere panem, aut pultem simplicem, & carnem elixam siue assam*. Hac ratione Romani veteres dicebantur

a lib. 18. c. 8.

b lib. 2. cap. 1.

† emend. ex Festo

c lib. 3. gen. cap. 11.

Pultiphagi, quod pulte potissimum alerentur. Ceterum non arbitror ego Romanos primos fuisse Pultiphagos ante nationes alias; etenim & Persæ, & Carthaginienses Romanis antiquiores Pultiphagi fuere: de Persis illustre testimonium habemus apud Fulgosum Genuensium Ducem inclytum *d* Valerij Maximi æmulum, cui, *Laudanda etiam apud veteres Persarum Reges consuetudo erat: nunquam .n. alio vescebantur cibo, quam pane, pulte. cardamo & sale: nam ea vita temperantia, non mente modo, verum etiam corpore valere se putabant*. De Pœnis duas habemus apud Plautum illustriores; altera quidem est in Mostellaria, vbi Simo senex laudans Teuropidi domus suæ postes, ait

d lib. 2. cap. de prisc. inst.

e Ver. 839.

e *Non enim hæc pultiphagus opifex opera fecit barbarus.*

Sane Romanus Plautus Romane loquens Romanum artificem non appellabit barbarum; nam se solos e barbarorum numero excipiebant Romani, gentes alias omnes barbaras nuncupantes: non secus ac Plato Græcus in Cratylo barbaras vocat exteras nationes tantum, inquiens, *Reor equidem multa nomina Græcos a barbaris, eos præsertim, qui sub barbaris sunt, habuisse*. Quin & Romani militiæ potissimum studebant, non artibus mechanicis; quas apud Romanos agebant serui, quos illi barbaros vocitabant: quam autoritatem Plauti nescio quo spiritu ductus ad Romanos trahere voluerit *f* Dalechampius, alioqui eruditissimus, nullam huius dicti sui rationem afferens. Altera vero legitur in Pœnuli prologo sic,

f not. ad Pli. lib. 18 c. 8. h

Carchedonius vocatur hæc Comœdia,
Latine Plautus, Patruus pultiphagonides.

Patruus enim pultiphagonides à Plauto dicitur Hanno Pœnus, qui fuit patruus Agorastoclis adolescentis Pœni, a quo pariter Comœdia nomen desumpsit, vt clare constat vnicuique prologum illum legenti; quem locum vt ad suum sensum traheret Dalechampius, misere, corrupit, legens

Car-

Carchedonius vocatur hęc Comœdia:
Latine, Plauti pultiphagonidis, Patruus.

Pultiphagi, seu pultiphagonidis epitheton Plauto tribuens, quod Plautus ipse Patruo Pœno tribuit Hannoni. Sed & nostram coniecturam, consentiente Scaligero, comprobat ipse Cato non solum apud g Rhodiginum celebrans pultem Punicam, sed etiam h docens eius conficiendæ rationem, innuensque pultis auidissimos fuisse Pœnos. Quum itaque Persæ Pœnis antiquiores extiterint, & Pœni Romanis; omnesque pariter Pultiphagi, non soli, nec primi debent Romani nuncupari Pultiphagi; licet omnes eadem ratione Pultiphagi dici debeant. Pultiphagos itidem fuisse Græcos edocet ipse i Persius, describens philosophantes in porticu Stoa, quam Plinio k pinxit Panæus Phidiæ frater, in ea graphice delineato prælio Atheniensium aduersus Persas & Medos, villosas braccas indutos ad terrorem, apud Marathona factum; & Polygnotus etiam gratuito, qui propterea meruit ab Amphictyonum Magistratu sibi decerni hospitia gratuita; inquit enim

g lib. 9. c. 16.
h cap. 18.
i Sat. 3.
k l. 35 c. 8. & 9.

Haud tibi inexpertum est curuos deprendere mores,
Quaque docet sapiens bracchatis illita Medis
Porticus, insomnis quibus indetonsa iuuentus
Inuigilat siliquis & grandi pasta polenta.

Quæ Pultis etiam nomine donatur: quod itidem l Plinius obseruat, cui ***antiquissimum in cibis hordeum, sicut Atheniensium ritu, Menandro autore, apparet, & Gladiatorum cognomine, qui Hordearij vocabantur. Polentam quoque Græci non aliunde praferunt***: licet pultis nomen ignotum Græciæ m mox dicat, non secus ac Italiæ polentæ vocabulum. Hæc habui, vir Illustrissime, quæ de proposito ad te perscriberem: vtinam tuo iudicio non improbentur. Vale, & me ama. Patauij. Idibus Februarij MDCXIX.

l l. 18. c. 7.
m cap. 8.

DE

DE VARIO MVSARVM NVMERO APVD ANTIQVOS

Aloysius Lollinus Belluni Episc. Fortunio Liceto S. P. D.

DIgnus es tu quidem cum ista tua eximia eruditione mi Licete, qui ad æternos lucernarum ignes sedulus euigiles ea commentando, quæ nec vlla aboleat vetustas, neque carpat liuor: nos vero haud sane digni, quorum tu spem desideriumq. mora nimium in longum ducta excandefacias. Annus iam vnus & alter in sua vestigia volutus abijt, ex quo tuos lychnos expectamus æmulos stellarum, quum tu interea promissa differs lentum nomen, atque ideo appellandum crebrius. Tanta est tui ingenij fœcunditas, is vigor animi quantumuis abditis rerum subtilitatibus superfuturus, vt suspicionem cessationis non admittat: ne alio cursum deflexeris, hoc vero nobis est verendum, qui tuarum lucubrationum lectura capimur. Sed hæc tu, cuius de fide agitur, non negliges. Ego quum per litteras te alloqui auerem, nec satis materiæ suppeteret, hinc occasionem arripui, vt se mihi dabat, epistolæ familiaris conscribendæ. Hanc, ni mihi tua humanitas spem faceret, subuererer equidem, ne Philosophia, quæ te totum per hos dies in Scholis occupat, vt grauis est, nec ad iocos nata, tamquam interturbantem Dauum procul ab se abigeret; quod ne forte accidat, desinam tua tempora, quæ publico commodo impendis, pluribus morari. Vale, & amicos magnos, qui mihi tecum, atque adeo cum ipsis Musis communes sunt, saluta meis verbis. Belluni IX. Kal. Decemb. MDCXX.

Postscripta.

Mitto quæ Musa tenuis ad Octauianum Bonum Equitem amplis-

ampliſſimum: Tu ſi quid ſentiendum ſit de controuerſo Muſarum numero ad me ſcripſeris, rem ages mihi gratiſſimam. iterum Vale.

Hibernam hirundinem alpium, prænuncium
Brumæ rigentis alitem, incanam niuem
Adhuc olentem mittimus cum compare
Nitore amicta purpuræ plumatilis
Sublime collum, ac tergora, vt menſam inſtruant
Tuam BONE optime. indidit nam illud tibi
Gens priſca nomen, hoc fides & recti amor
Virtuſque mergi neſcia, aduerſi licet
Nimbi occuparint æquora, & tumido ratis
Fluctu fatiſcat. munus impar cenſui
Tuo, meoque, non nego; ſed aucupis
Hæc culpa, prædam qui miniſtrat parcius
Empturienti, non mea; ars cui contigit
Seruare Ouile, non volucres fallere.

Illuſtriſs. & Reuerendiſs. Belluni Epiſc. Aloyſio Lollino Fortunius Licetus B. A. Reſpon.

NObile tuum iſtud (Illuſtriſſime vir) ac peregrinum eſt accuſandi genus; quod alij contraria ratione, tu laudibus, ijſque minime vulgaribus, acriter vrges ad inuulgandum opus meum de reconditis Antiquorum lucernis, pridem promiſſum, de cunctatione me reprehendis, taciteque ſubaccuſas meam fidem. Gaudeo mirifice me a tanto viro ſic argui, licet immerito; nam obiurgandus aſpere

Deu-

Deuchinus, egregius ille mihi procrastinator, qui ante plusculos menses ab amplissimo Senatore Laurentio Iustiniano, tunc in viuis agente, meum codicem manuscriptum habuit suo prælo premendum, incœptamque dudum operam, me inuito, & sæpe incassum reclamante diutius intermisit; atq; ab illius viri obitu varia caussatus indies impedimenta, etiamnum intermittit: exorandus est mihi patronus aliquis magnæ apud Typographum autoritatis, qui voluminis editionem absque intermissione iubeat, & illi segniori testudini velum imponens, veloque vehementioris spiritus flamen incutiens, tardigradam festinare aliquando cogat: hunc mihi Venetijs conquiram e Patriciorum ordine. Post lychnorum perennium meditationem, difficillimum aliud argumentum De Nouis astris & cometis improbo labore sex intra libros congerere tentaui, Astronomicarum omnium obseruationum rationem de Peripato reddere conatus: an satis ostenderim Physiologiam nostram cum Mathematica nullas inimicitias agere; sed miris modis cum ea consentire, iudicabunt vna tecum tui similes, ingenui nimirum & vere sapientes: spero me proxima æstate volumini coronidem impositurum; etenim postremæ partis terminum prope video. Philosophia certe me nunc totum in scholis occupat, & domi; sed & politissimas, easdemq. solidam spirantes eruditionem litteras tuas & suspicit, & amat: me vero abste in ipsis tam humaniter tractari, hoc summæ tuæ beneuolentiæ purum est opus, innatæque tibi comitatis; quæ ambæ, vt Lucretianis verbis vtar,

Suauiter attingunt, & suauiter omnia tractant.

Hodie inter Musas Antenoreas datum est nobis in mensa Prætoria optimi BONI perfrui iucundo nimium sapore tuarum alpium, alitum, ad Illustrissimum virum transmissarum, & abste carminibus elegantissimis iure celebratarum; quæ in gratiam Senatoris amplissimi sic proferre conabatur Etruriæ Musa,

Rendine

Rondine, che da l'alpi a noi predice,
E porta horrida neue, e algente bruma;
E l'augel pinto di purpurea piuma
Il collo e'l tergo in questa erta pendice;
Mandianti ottimo BON; BON da radice
Di stirpe, che l'italia orna & alluma;
Ottimo da virtù, che non costuma
Restar sommersa in onda predatrice.
Minor del merto tuo, del mio douere,
Nol niego, è il don; ma questa colpa sia
Di Vccellator, che poca preda apporte;
Di me non gia; cui venne dato in sorte
Da quei, ch'ogn'animal conserua e cria,
Seruar l'Ouil, non ingannar le fere.

Sed Latinam tuam non assecutam se sentiens erubuit. Doctissimos Pignorium, Sandellium, & Sinclyticum (quos magnos amicos tibi mecum, atque adeo cum Musis communes abs te nuncupari sum interpretatus) tuo nomine plurimum salutaui, tuisque litteris & versiculis plurimum oblectaui. De numero vero Musarum apud Autores vario, quis magis quam tu, vere Musagetes, veram rationem reddere potest? attamen parere debeo tibi, supra me summum imperij ius obtinenti. Musæ nomen, vt video, priscis æquiuocum fuit; modo ad facultates animi, modo ad earum facultatum operationes, modo ab obiecta tractanda, modo ad sapientes ipsos homines indicandos vsurpatum; quo factum est, vt non idem semper fuerit apud autores Musarum numerus. Porro Scaliger ait, *a Subtilius contemplanti mihi videtur Musarum numerus a canentium numero per initia constitutus: itaque eo crescente ad quartam personam vsque,* — a 1. poet. cap. 2.

additam a nonnullis & quartam Musam: aucta deinde varijs in organis arte concentionum, etiam septem prodita: postremo ad nouem vsque promota frequentia in eo stetit: idque non sine caussa; est enim perfectissimus numerus: super quo multi multa ex Musicorum praeceptionibus tradidere. In quibus ego Scaligerianam non agnosco subtilitatem: quum etenim ab initio canentes essent vni, & singuli; nunquam tamen ab vllo Musa posita fuit vnica; quandoquidem prisci Gentilium Theologi duas ab initio Musas posuerunt; quarum vnam, quæ meditando inueniret, Meleten appellauerunt; alteram, quæ inuenta certo disponeret iudicio, Poeticen: quod & ipsemet paullo antea Scaliger obseruauerat, inquiens, *Idcirco duæ tantum Musæ per initia creditæ a priscis Theologis, qui se se earum discipulos cecinere; quarum altera dicta sit μελέτη; quæ quidem meditando inueniret, altera ποιητή, quæ inuenta certo disponeret iudicio*. & ante Scaligerum tres ad minus fuisse vel quatuor, testatur Gyraldus, asserens, *b Musarum igitur in primis duo genera fuerunt; antiquarum, quas Cæli, & Terræ filias dixere: & iuniorum, de quibus paullo post agendum &c.* Deinde nec ab instrumentorum musicorum varietate, nec a perfectione numeri nouenarij Musas nouem tantummodo fuisse dicendum; tum quia multo perfectior est numerus denarius; quod, & Bongus adnotauit; cui de Mystica numerorum significatione tractanti, *Nouenarius numerus ad Denarij non accedens perfectionem, sed vnitate minor & citra illum deficiens, rerum & operum imperfectionem ac diminutionem designat, mortalibus potius & rebus seculi competens, quam diuinis*, cuiusmodi Musæ creduntur: quin & pluribus Nouenarij numeri designat imperfectionem, nullamq. prorsus in eo perfectionem agnoscit: tum quia musicorum instrumentorum numerus nouenarium excedit; nam apud eumdem Bongum, *Decem fuerunt Cantores Psalmorum, vt habetur in Misdrach: Tilliin videlicet, Adam, Abraham, Melchisedech, Moyses, Asaph, Dauid,*

b De Dijs Gent. synt. 7.

Salomon, & tres filij Chorae; quamquam a nostris Theologis alij connumerentur, nimirum Moyses, Dauid, Salomon, Asaph, Ethan, Ezrachi, Eman, Ezraita, Idithum, & tres filij Chore quorum in primo Paralip. nomina recensentur, videlicet, Asir, Elcana, & Abiasaph: illis correspondent decem organa, idest decem instrumenta, vel decem modi Musicae, quibus canebantur, sic dicti apud Hebraeos, Neza, in quo canebantur Odae; Nablum, idem quod organum; Mizmor, in quo Psalmi; Sir, in quo cantica; Tephila, in quo orationes; Beracha, in quo benedictiones; Halel, in quo laudationes; Hodaia, in quo gratiarum actiones; Asre, in quo alicuius felicitas; Halleluiah, in quo laudes Dei tantum, & orationes: Dauid etiam Psalterium vocat decachordum &c. Sic ergo Scaliger, vt recte numerum Musarum ab initio binarium fuisse notat, ita rationem numeri, & augmenti non recte desumit a numero canentium, & organorum Musicalium. Quum ita prisci duas tantum Musas primo posuissent, Meleten, & Poeticen; post, *c* Arnobij relatu, *d* Tzetzis, & *e* Pausaniae testimonio, Corinthus Eumelus, & Ephorus tertiam his adiecerunt, quam a Memoria cognominarunt. Mnaseas deinceps, obseruatu *f* Lilij, & *g* Arnobij, quartam Musam numerauit, vt etiam *h* Aratus. Quidam apud eumdem *i* Gyraldum quinque Musas tradiderunt propter quinque sensus. Epicharmus in Nuptijs Hebes, Myrtilus, seu Myrsilus, vt ait Arnobius Musas numero septem commemorauit. Mirum sane videtur, neminem antiquorum dedisse Musis numerum senarium, quum tamen hic *numerus resultet ex dupla proportione*, vt ait Bongus, *quae diapason conficit omnium consonantissimam; & Orpheus Mystarum princeps hymnos iubet sexta generatione finiri, quum ait,*

Aetate in sexta studium finite canendi.

Crates eidem *k* Arnobio Musas asseuerat octo: ad extremum Hesiodus in Theogonia, Homerus, Orpheus, Plato, & omnes alij constituerunt Musas esse nouem; nam & Granius apud

c 3 adu. Gent.
d in Hesiod.
e in Boeotic.
f 7 synt. Deor.
g 3 adu. Gent
h 5. astro.
i 7 synt. Deor.
k lib. 3.

apud veteres homo doctissimus, Nouensiles, qui Dei dicebantur Sabinorum a Pisone, Musas existimauit. Porrò nequeo ratio defuit cuilibet proposito Musarum numero; siquidem *l* Phornutus, Duæ, inquit Musæ dicuntur, propter theoricen, & practicen; nam & disciplinæ in speculatione, & actione consistunt. Tres Pausanias in Boeoticis ait constitutas, Meleten, Mnemen, & Aoeden, quasi dicas, Meditationem, Memoriam, & Cantionem; *m* Plutarchus, & Phurnutus, ob ternarij numeri perfectionem; aut quod tria speculationum genera sunt; quibus tota Philosophiæ ratio impletur; quæ ab *n* Aristotele diuisa est omnis in partes tres, Mathematicam, Naturalem, Metaphysicam; Tzetzes propter tres tonos, tria tempora, tres personas, & tres denique Græcorum numeros, singularem videlicet, dualem, & pluralem. Quatuor Aratus, & Mnaseas, ob quatuor dialectos Græcorum, Ionicam, Atticam, Doricam, Aeolicam; & propter alia multa; Phurnutus, quod vetusta Musicorum instrumenta quatuor habuerint sonos. Quinque, propter quinque sensus, & Phurnuto propter quinque sonos Musicorum instrumentorum veterum. Septem Epicharmus, & Myrtilus posuere Musas, ob septichordem lyram, & propter septem Zonas, septemque stellas, & inter hæc ob septem vocales, & quædam alia, vt ait *o* Lilius. Octo Crates, ob octo sphæras cœlestes astris insignitas ab antiquis cognitas, & ob octo musicos tonos, vt innuit ipse *p* Scaliger. Nouem Hesiodus, Homerus, Orpheus, & alij omnes antiqui, tum quia Varro apud *q* Arnobium tradit, nouenarium numerum in mouendis, siue innouandis rebus potentissimum semper & maximum haberi: tum quia nomen matris Musarum Mnemosyne nouem litteris constet; licet hoc non ita collaudet *r* Plutarchus, male notatus à *s* Scaligero, quasi hoc laudauerit; nam verba Plutarchi sunt, ὐ γάρ δή πυκάισε πείθει τι Μέσας γεγονέναι τοσαύτας, ὅτι τ'ὔνομα τῆς μητρὸς ἀυτῶν ἐκ τοσέτων γραμμάτων ἐςιν. hoc est, *Nō enim existimo id quoq; tibi persuasū esse, Musas*

l de nat. Deor.
m 9 symp q. 14.
n 6. met. tit. 2.
o 7. synt. de Dijs Gen.
p 1. poet. cap. 2.
q lib. 3.
r 9 symp. q. 14.
s 1. poet. cap. 2.

tot

tot esse, quia matris earum nomen totidem constet litteris: non bene vertebat hoc in loco Xilander *syllabis*; nam & Plutarchus quæstionem proposuit cur Musæ nouem determinate sint, neque plures, neque pauciores; in nomine vero Matris Musarum, quæ *Mnemosyne* dicitur, quatuor tantum syllabæ leguntur; & verbum Græcum γραμματων, non nisi litteras significat; quum syllaba Græcis pariter dicatur συλλαβή: & quia Plutarchus alias longe diuersas affert rationes nouenarij Musarum numeri, dicens eo loco, Musas esse nouem tum quia disciplinæ omnes quibus Musæ præficiuntur, Mathematica, Philosophia, & Oratoria, singulæ in tres terniones diuisæ, nouenarium numerum constituunt; subdiuisa Mathematica in Musicam, Arithmeticam, & Geometriam; partitaque Philosophia in Dialecticam, Moralem, & Naturalem: scissaque Oratoria in Demonstratiuam, Deliberatiuam, & Iudicialem; quibus singulis vnam Musarum præponens, nouenarium numerum in illis agnoscit: tum quia Musæ sunt octo globis cœlestibus præfectæ, vna locum pone terram est sortita, *Quæ octo sphærarum*, inquit, *reuolutionibus præsunt, ea errantium stellarum aduersus inerrantes, & ipsarum inuicem conseruant harmoniam: vna, quæ locum Lunæ, & terræ interiectum custodit, atque obit, ea mortalibus gratia, rythmi & harmoniæ (quantum horum eius ipsos recipere natura finit) indit facultatem ac rationem, & ciuilem persuadendi, qua societas humani generis adiuuetur, demulcetque & sedat animorum tumultus, vagantesque veluti ex auijs reuocat placide & componit.* Quam sententiam quum probasset, item alteram Plutarchus, aliam ver orem affert, addens Musarum vnam Vraniam cœlo deberi, cuius natura est vna, & simplex; octo alias humanæ vitæ præfici; cuius res seorsim moderentur Calliope, quæ nos ad gubernationem Reipublicæ; Cleio, quæ ad studium bonorum, Thalia, quæ ad notitiam Deorum eleuat; Polymnia, quæ discendi memorandique animæ preæst; Euterpe, cui consideratio veritatis de re-

bus

bus naturalibus adscribitur: Res vero iocosas gubernent in humana vita Erato, quæ præficitur libationibus & amicitiæ, vnde tollat lasciuiam, & molliciem; Melpomene, & Terpsichore moderentur oblectationes aurium, & oculorum. Licet in eo notandus esse videatur ipse Plutarchus, qui eamdem Musam Thaliam, quam nuper serijs præfecerat, & nos ad Deorum notitiam attollere dixerat; postea iocosis præsidem faciat, & hominem de foro sociabilem facere moneat in conuiuijs: ideoque qui amice & hilariter compotant, eos Thaliazin dicimus, non qui per vinum culpam committant: tum etiam Musæ nouem dicuntur, quia, vt Phurnutus ait, quos in suorum numerum cooptarint, triangulares reddant; talis enim est nouenarius numerus, generationem quamdam sua natura innuens; ac videtur a perfectione primi numeri particeps esse: nam ternarius a Aristoteli primus est numerus impar, & nouenarius triplici ternario constituitur; tum quia nouem fuerunt ipsarum inuenta, nam Clio reperit historiam, Thalia plantarum artem, Euterpe Tibias, Melpomene Cantilenam, Terpsichore Choream, Erato Nuptialia, Polymnia Rhetoricam, Vrania Astrologiam, Calliope Poesim. Extat Virgilio adscriptum a Ausonij Epigramma de Musarum inuentis huiusmodi nouenarium numerum celebrans,

a 2. post. 1 70.

a Idil. 20.

Clio gesta canens transactis tempora reddit:
Melpomene tragico proclamat mæsta boatu:
Comica lasciuo gaudet sermone Thalia:
Dulciloquos calamos Euterpe flatibus vrget:
Terpsichore affectus citharis mouet, imperat, auget:
Plectra gerens Erato saltat pede, carmine, vultu:
Carmina Calliope libris heroica mandat:
Vranie cæli motus scrutatur, & astra:
Signat cuncta manu, loquitur Polyhymnia gestu:

Mentis

Mentis Apollineæ vis has mouet vndique Muſas:
In medio reſidens complectitur omnia Phœbus.

Sed hac de re venuſtiſſimum legitur epigramma Græcum his fere notis.

Καλλιόπη σοφίην ἡρωΐδος εὗρεν ἀοιδῆς,
Κλειὼ καλλιχόρου καθάρης μελιηδέα μολπήν,
Εὐτέρπη τραγικοῖο χοροῦ πολυηχέα φωνήν,
Μελπομένη θνητοῖς μελίφρονα βάρβιτον ηὗρε,
Τερψιχόρη χαρίεσσα πόρεν τεχνήμονας αὐλούς,
Ὕμνους ἀθανάτων Ἐρατὼ πολυτερπέας εὗρε,
Τέρψιας ὀρχηθμοῖο Πολύμνια πάνσοφος εὗρεν,
Ἁρμονίην πάσαισι Πολύμνια δῶκεν ἀοιδαῖς.
Οὐρανίη πόλον εὗρε καὶ οὐρανίων χορὸν ἄστρον.
Κωμικὸν εὗρε Θάλεια βίον τε καὶ ἤθεα κεδνά.

Quod Auſonius fere videtur vertiſſe, quum ad verbum paullo aliter vertendum fuerit, quod præſtare conatur Gyraldus: tum demum nouem eſſe Muſæ dicuntur; quod Orpheus vnicuique ſphærarum cœleſtium, quas octo cognouerat, & Vniuerſitati Mundanæ animam quamdam viuificatricem aſſignabat, quam ille dicebat eſſe Muſam; nam Lunæ Thaliam, Mercurio Euterpen aſſignabat, Veneri Erato, Soli Melpomenen, Marti Clio, Ioui Terpſichoren, Saturno Polymniam, Firmamento Vraniam, Vniuerſitati Mundanæ Calliopen: vnde conſtat a Scaligero non diſcernente totum Cælum a ſingulis orbibus cæleſtibus ſeorſim acceptis perperam accuſari priſcos de nouenario Muſarum numero ducto a numero cæleſtium ſphærarum, dum infit, ᵘ *Antiqui autem errarunt, qui a cælorum numero eum numerum ductum voluerint: nam octo tantum quum agnoſcerent eo tempore, totidem faciebant Muſas; nonam autem Matrem potius, aut nutricem arbitrabantur; aut ad Appollinis referebant poteſtatem.* Quem etiam coarguunt ea, quæ Plato, & ex Platone Macrobius de Muſarum numero retulit: Plato ˣ quidem Muſas

u 1. poet. cap. 2.

x 1. de Iuſt.

Musas appellans nomine Sirenum, quas orbibus cælestibus singulas attribuit, & nonam toti Mundanæ sphæræ; Macrobius autem idipsum asserens in somnio y Scipionis *Hinc Plato*, inquit, *in Republica sua quum de sphærarum cælestium volubilitate tractaret, singulas ait Sirenas singulis orbibus insidere; significans sphærarum motum tantum numinibus exhiberi; nam Siren Deacanens Græco intellectu valet. Theologi quoque nouem Musas, octo sphærarum musicos cantus & vnam maximam concinentiam, quæ consit ex omnibus, esse voluere: Vnde Hesiodus in Theogonia sua octauam Musam Vraniam vocat; quia post septem vagas, quæ subiecta sunt, octaua stellifera sphæra superposita proprio nomine cælum vocatur* (quod & z Aristoteles decreuit) *& vt ostenderet nonam esse & maximam, quam conficit sonorum concors vniuersitas, adiecit*,

y lib. 8. cap. 3.

z 1. cel. t. 96.

Καλλιόπη θ', ἣ δὴ προφερεστάτη ἐστὶν ἁπασέων.

.i. *Calliopeque, hæc autem excellentissima est omnium. Ex nomine ostendens ipsam vocis dulcedinem nonam Musam vocari; nam* Καλλιόπη *optimæ vocis Græca interpretatio est: & vt ipsam esse, quæ consit ex omnibus, pressius indicaret, assignauit illi Vniuersitatis vocabulum*, ἣ δὴ προφερεστάτη ἁπασέων; *hæc autem excellentissima est omnium*,

Hesiodi vero Carmina sunt in Theogoniæ principio,

Ταῦτ' ἄρα Μοῦσαι ἄειδον, Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι,
Ἐννέα θυγατέρες μεγάλου Διὸς ἐκγεγαυῖαι,
Κλειώτ', Εὐτέρπη τε, Θάλεια τε, Μελπομένη τε,
Τερψιχόρη τ', Ἐρατώ τε, Πολύμνια τε, Οὐρανίη τε,
Καλλιόπη θ'. ἣ δὲ προφερεστάτη ἐστὶν ἁπασέων.

.i. *Hæc sane Musæ canebant, cælestes domos tenentes,*
Nouem filiæ magno e Ioue prognatæ,
Clioque, Euterpeque, Thaliaque, Melpomeneque
Terpsichoreque, Eratoque, Polymniaque, Vraniaque,
Calliopeque: hæc autem excellentissima est omnium.

Plutar-

Plutarchus item in Sympofiacis agens ex professo de Musarum numero scribit, a *In ore omnes habent nouenarium numerum; & nemo non eum decantat, vt qui primum sit primi imparis quadratum, & pariter impar, scilicet qui in tres æquales diuidatur impares, atque bis adde numerum hunc e primis conflatum esse cubis, vnitate & octonario: rursumq; alio modo e duobus triangulis, ternario, & senario; quorum vterque perfectus est.* & mox. *Enimuero prisciquum obseruassent omnes scientias, & artes, quæ ratione, & sermone absoluuntur, in tribus versari generibus, Philosophico, Oratorio, & Mathematico: dona hæc fecerunt trium Deorum quas Musas dixerunt: Post, & sub eamdem ætatem Hesiodi, quum tam facultates istæ latius se proferent; in partes seu formas quum diuiderent, animaduerterunt vnamquamque tria in se continere discrimina, scilicet inesse in Mathematica Musicam, Arithmeticam, Geometriam; in Philosophia disserendi vim, Morum & vitæ rationem, Naturæ considerationem; in Oratoria primum Exornationis extitisse, deinde Consultationis, vltimo Iudicialem facultatem: quarum omnium quum censerent nihil Deo, musa, meliorique principio & præside carere, bona ratione totidem Musas non fecerunt, sed agnouerunt. Sicut ergo nouenarius in tres diuiditur terniones, quorum quiuis denuo in tres vnitates secatur: ita vnicum, & commune est, Orationis circa veritatem rectitudo: diuiditur autem in tria genera, quorum vnumquodque in tria singularia diducitur; quorum vnicuique sua obtigit Musa, eius fouens ornansque facultatem.* Sed & magi, qui cœlestibus siderum errantium globis quadratos numeros dicarunt, Nouenarium Saturno consecrauerunt, obseruatu b Bongi: est autem Saturnus præses disciplinis, atque litteratis; qui c Aristotele doctore sunt vel natura, vel officio melancholici; atque adeo Saturnini: quum ergo Musæ scientias indicent, & homines litteratos; vt late probauimus etiam in Encyclopædia d nostra ad Aram Lemniam Dosiadæ; iam apte congruit Musis numerus

a lib. 9. q. 14.

b de mist. nu. sign. c 3.

c sect probl 1.

d cap. 6. in f.

merus nouenarius; in quo conquieuit omnis Antiquitas cum non prætergressa. Cæterum vt nemo seniorum Musam vnicam vnquam esse constituit optima ratione; quod ab Ioue principium Musæ retineant, vt inquit Hesiodus in Theogonia; vnitas tantum Deo competit adeo, vt quæcumque a Deo sunt, dualitate, ac pluralitate notentur; quum ab eo simplicissimo pendentia, saltem ex actu & potestate constituantur, essentiaque donentur habente partium multitudinem: ita nemo repertus est vnquam (quod obseruabamus) qui Musis numerum Senarium attribuerit: quum tamen senarius numerus obseruatu Bongi tribuatur Veneri a Martiano Capella, quæ fortassis ideo Mater Harmoniæ dicitur, quod senarius fuerit primus harmoniæ genitor; namque resultat ex dupla proportione, quæ diapason conficit omnium consonantissimam. Sed non ne mentis inops ego sim, qui plane ἄμουσος de Musis ad te Musarum Mystam eruditissimum scribere non dubitem? Vale, decus Antistitum, & me amare perge. Patauij. VIII. Idus Decemb. M DC XX.

DE ANNVLORVM FERreorum, & aureorum vsu apud antiquos Romanos.

Aloisius Lollinus Bellun. Episc. Fortunio Liceto S. P. D.

MVltum tibi me Licete debeo tanquam luculenti nominis parario, quod mihi voluptatis, fructusque affert, afferetque, vt diuinat animus, in dies plurimum. Ecquodnam nomen istud sit rogas? Stroza tuus, idemque tuo beneficio meus, iuuenis lectissimus, si ætatem respicis; sin ingenij

genij

genij monumenta, si vorsam, prorsamque non in vno genere facundiam, veteranus in studijs miles, immo rudiarius. Equidem delector mirum in modum ipsius litteris scriptis peramanter; oratione funebri capior summopere, totaque illa exequiali pompa ita sane graphice descripta, vt lectorem spectatorem reddat e vestigio: promissis etiam non parum ducor per quam amplis, quibus spem nobis facit, seu potius fiduciam fore, vt breui poematis exorsum non tenue legamus, quo Venetæ Vrbis incunabula persequitur grandiori stylo. Sed heus tu, laudum tuarum pondere nimium nos oneras, dum ornas, an illis pro dignitate responsuri simus, susque deque habens: proinde vt restrictius porro agas sane censeo, nisi vis me famæ sponsoris periculo decoquere, si occasio faciendi apud Agonothetas periculi vspiam inciderit. Ceterum an putes apud Romanos meliores aureorum annulorum vsum fuisse, an ferreorum tantum priscis illis temporibus, mihi significare ne molesté feras. Vale Lycei columen, & rem posteritatis strenue, vt cœpisti, gere. Bellun. Nonis Augusti MDCXXI.

Illustriss. & Reuerendiss. Bellun. Episc. Aloysio Lollino Fortunius Licetus B. A. Respon.

STroza quidem noster omnia meretur genera laudum: Tu vero vir eruditissime, omnia laudum genera supergrederis, irrito conatu summæ modestiæ tuæ, quæ te infra laudes meas deprimere tentat. Ad annulorum priscorum materiam quod attinet, noui doctos viros existimasse, ferreos annulos melioribus olim seculis antecelluisse annullis aureis, & argenteis; quod & Iupiter Prometheo ferreum donauerit: & Romæ Senatores, & Lacedemone Reges ipsi digitis illis ferreos annulos induerint, quibus maximam orbis terrarum

partem temperabant: vt deplorandæ sint rerum vices: nimirum ferreos annulos tunc ab aureis viris habitos; posterius ab homunculis plumbeis, vel ficulnis potius aureos passim gestari: ferreis annulis oneratas manus, Asiæ aurum diripuisse, & Libycas opes funditus euertisse; neque a barbaris vnquam post tergum reuinctas fuisse, nisi quum plusquam tria modiorum millia aureorum annullorum Romanus miles in castra inuexit. Verum enim vero longe mihi alia mens est in proposito; nam etsi homines antiquiores ferreis annulis vtentes, ob frugalitatem & fortitudinem antecellerent ijs, qui nimio luxu molliti postea gestabant annulos aureos, & argenteos; non tamen ideo ferrei annuli argenteis & aureis vnquam antecelluerunt; sed semper his dignitate concessere plurimum; etenim repertis aureis & argenteis tantumnon despectui sunt habiti ferrei annuli. Prometheo quidem Iupiter annulum ferreum donauit, at non honoris ergo, sed mœroris atque doloris caussa; vt continuam suæ pœnæ memoriam amaram secum gestaret Prometheus, Iupiter eum soluens ex Caucaso, iussit vt annulum catenæ, qua tamdiu vinctus fuerat, cum scrobe saxi secum semper deferret; quam historiam refert etiam Plinius inquiens, a *Pessimum vitæ scelus fecit, qui annulum primus induit digitis: nec hoc quis fecerit, traditur: nam de Promethee omnia fabulosa arbitror; quamquam illi quoque ferreum annulum dederit antiquitas: vinculumque id, non gestamen intelligi voluerit*. Pierius in eamdem sententiam scribit, b *Promethea olim Saturni lege perpetuis vinculis ab Ioue damnatum, ea mox conditione liberatum, vt inde annulum lapide & ferro compactum gestaret, ne omnino exolutus pœna videretur; indeque annulorum vsum propagatum*. Sed ante hunc Coelius inquit, c *Prometheum quum Ioui Parcarum sortem patefecisset de Thetidis filio, quem patre illustriorem ampliorem que futurum cecinerant, ab eo vinculis liberatum; ea tamen ratione, vt annulum lapide & ferro compactum gestaret; ne omnino pœna videre-*

a lib. 33. c. 1
b Hierog. 36.
c 2 ant. lect. cap. 7.

videretur exsolutus; quod & annulorum initium agnoscitur primum. Ceterum antiquiores Romanos prætulisse ferreis annulos aureos, ostendit Plinius iunior, inquiens vsum annulorum aureorum seruis interdictum, fuisse proprium Senatorum, ac Prætoriorum, his plane verbis, d *Omitto quod Pallanti seruo pretoria ornamenta efferuntur; quippe offeruntur a seruis: mitto quod censent, non exhortandum modo, verum etiam compellendum ad vsum aureorum annulorum: erat enim contra maiestatem Senatus, si ferreis Pretorius vteretur.* Verum & Plinius auunculus asserit, e *Hi qui Legati ad exteras gentes ituri essent, aureos annulos publice donari consueuisse: quoniam ita exterorum honoratissimi intelligebantur. Neque Romanis alijs aureo annulo vti mos fuit, quam qui ex ea caussa publice accepissent: vulgoq. sic triumphabant.* additq. mox. *Hi quoque, qui ob legationem acceperant aureos, in publico tantum vtebantur eis; intra domos vero ferreis.* Adstipulatur his Macrobius, referens ex Pontificali Romanorum libro de annulis ista, f *Veteres non ornatus, sed signandi gratia annulum secum circumferebant: vnde nec plus habere quam vnum licebat, nec cuiquam nisi libero: quos solos fides deceret, quæ signaculo continetur: ideo ius annulorum famuli non habebant: imprimebatur autem sculptura materie annuli siue ex ferro, siue ex auro foret: & gestabatur vt quisque vellet, quacumque manu, quolibet digito: postea vsus luxuriantis ætatis signaturas pretiosis gemmis cœpit insculpere; & certatim hac omnis imitatio lacessiuit, vt de augmento pretij, quo sculpendos lapides parassent gloriarentur. Hinc factum est, vt vsus annulorum exemptus dexteræ, quæ multum negotiorum gerit, in læuam relegaretur, quæ otiosior est, ne crebro motu, & officio manus dextræ pretiosi lapides frangerentur. Electus in ipsa læua manu digito minimo proximus, quasi aptior ceteris, cui commendaretur annuli pretiositas: nam pollex, qui nomen ab eo quod pollet accepit, nec in sinistra cessat, nec minus quam tota manus*

d lib. 8. epi. 6.

e lib. 33. c. 1.

f 7. Satur. c. 13.

nus

g Contra- *nus semper in officio est: vnde apud Græcos* g ἀντίχειρ *vo-* manus. *catur, quasi manus altera: pollici verò vicinus nudus & sine tuitione alterius appositi videbatur, nam pollex ita inferior est, vt vix radicem eius excedat. Medium, & minimum vitauerunt, vt ineptos, alterum magnitudine, breuitate alterum & electus est qui ab vtroque clauditur, & minus officij gerit; & ideo seruando annulo magis accomodatus est. Hæc sunt quæ lectio Pontificalis habet*. Ex quo Macrobij loco plane constat, annulorum ferreorum vsum antiquiorem non fuisse aureorum vsu, sed frequentiorem: Liquet etiam ex vtroque Plinio, melioribus olim seculis apud Romanos pluris æstimari consueuisse annulos aureos quam ferreos. Quod & Suetonius innuit, asserens a Cæsare dictatore Decium Laberium Equitem Romanum donatum fuisse annulo aureo. Sique concessero vetustissimis Numæ, Seruijque Tullij Regis temporibus apud Romanos non fuisse vsum aureorum annulorum, non tamen ideo dabo tunc illis Regibus gestatos fuisse ferreos, quod illis honos daretur supra aureos: at quia tunc aurum Romæ non erat in ea copia, vt ex ipso fierent annuli: siquidem Plinij testimonio, Romæ aurum non fuit nisi admodum exiguum longo tempore: quo ne Senatum quidem Romanum habuisse annulos aureos manifestum est: vnde non frugalitate, sed necessitate coacti, ob paupertatem ac penuriam auri, ferreos annulos communiter gestabant Romani, non autem electione ducti, ob parsimoniam ac temperantiam, qua ferreos annulos aureis anteponerent. Miraturque Plinius in Capitolio Romuli statuam nullum annulum habuisse, Numæ Seruijque Tulij ferreum habuisse, at post hos ne Lucij quidem Bruti, neque Tarquiniorum statuas vllos habuisse annulos, neque aureos, neque ferreos: & annulorum loco Prisci Tarquinij filium, quum in prætextæ annis occidisset hostem, bulla aurea donatum: vnde maiorem etiam tum auri quam ferri fuisse æstimationem constat. Idem euincas de Lacedemonijs: nam, & Homerus

longe

longe pluris æstimat aurea arma Glauci, quam ferrea Diomedis: dum illa centum, hæc autem nouem bobus valere monet: adeoque Glaucum sua cum Diomedæis permutantem arma, stultitiæ accusat his metris,

Ενθ' ἄυτε Γλαύκω Κρονίδης φρένας ἐξέλετο ζεύς,
Ος προ Τυδείδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβε,
Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.

hoc est,

Tam vero Glauco Saturnius mentem ademit Iupiter,
Qui cum Tydide Diomede arma permutauit,
Aurea ferreis, centum bobus valentia nouem bobus valentibus.

Quem Homeri locum latius explicauimus in Encyclopædia nostra ad Aram Lemniam Dosiadæ. Ceterum quod Romani Antiquiores annulis ferreis vtentes diripuerint opes Asiæ, mirum non est: nam a pauperibus ditiorum gazam diripi, nouum non est: immo vero virtutis opus non est: Romanos posterioribus temporibus auri copia luxui deditiores, ac luxu mollitos, a Pœnis victos aliquando fuisse, notissimum est: sed non ideo auro pollentiores hos pauperioribus illis deteriores fuisse, dicendum est: quia post illam cladem Romani ditissimi, tandem Punicum imperium funditus euerterunt Carthagine destructa, & orbem terrarum fere suæ ditioni subiecerunt. Nec absolute ferrum auro præferendum est: nec antiquitus prælatum fuisse, confitendum est: quoniam & in sacris *h* litteris habemus, Deum iussisse altaria laminis aureis obtegi, non ferreis: & apud *i* Platonem legimus, ex Hesiodo meliores homines aureos appellari, gentem vero prauam ferream nuncupari: & apud Poetas meliorem ætatem *k* mundi auream dici, peiorem ferream. Sic ergo, vir eximie, nunquam ferrum auro fuit antepositum: & hæc de annulorum vsu apud antiquos mea mens est. Vale, meque Tibi deditissimum amare ne desinas. Patauij. V. Kal. Septemb. M DC XXI.

h *Exod. & 40.*

i *In Cratilo.*

k *Ouid. 1 metam.*

DE MITHRÆ LVCO IN Chyndonactis Druidarum Principis Epitaphio

† Sapientiæ præclara stella.

Fortunio Liceto V. Cl. † *σοφίης ἐρικυδέος ἀστέρι*
Andreas Taurellus I. C.
ξιωφάντειν

REfert Gruterus in thesauro antiquarum inscriptionum elogium tum vli Chyndonactis Druidarum Principis quod Diuioni, hoc est in Patriæ meæ solo repertum, quum mendis pœne vbique scateat; credidi e re litteraria fore, a αὐτοψίαν, cui magna fides esse solet, opponere; & tibi (Vir eruditissime) sigillatim proponere in quibus lapsus sit solertissimus alioquin antiquarum rerum indagator. † Ἀρχέτυπον alias exacte notauimus in ædibus amicissimi Guenebaldi popularis nostri, cuius vinearij coloni, dum prædium vitibus consitum colerent, vix primo ab Vrbe lapide anno MDIIC duos sphæricæ formæ lapides, quorum alter alterum operiebat, effodere; sub vtroq. reconditum erat vas ansatum, crassiore vitro, vbi defuncti cineres includebantur. At lapidis inferioris ea crassities, quæ diametri pedis geometrici; cuius in medio literæ XY. in circulari superficie talis inscriptio,

a Oculatam inspectionem

† Primigenium exemplar

ΜΙΘΡΗC ΕΝ ΟΡΓΑΔ. ΧΩΜΑ ΤΟ CΩΜΑ ΚΑΛΥΠΤΕΙ
ΚΥΝΔΟΝΑΚΤΟC ΙΕΡΕΩ ΑΡΧΗΓΟΥ
ΔΥCΕΒ ΑΠΕΧΟΥ
ΔΥCΙΟΙ ΚΟΝ. ΟΡΩσι.

idest

idest,

In Mithræ luco tumulus hic corpus tegit
Chyndonactis Sacerdotum Principis.
Impie abstine;
Dij liberatores Cineribus fauent.

Idem refert Gruterus, sed deprauate; nam Θ sic ab illo pingitur. |⊖| . O hoc modo |□| . Ω vt hic |□| . C vero huiusmodi |□| . denique Υ sic V; quum in archetypo scriptum sit vt supra notauimus. Dictioni Ορyαδ. loco puncti, male addit I. nec bene nomini χῶμα, præponit σῶμα. Υ, quod adest in fine ἱερέῳ abijci debet. in vtroque δυσεβ. & χεν. addenda quæ desiderantur puncta. male ἀπεχ pro ἀπέχω scribit: vbi vero maxime errat, Augustoduni repertum putat, quod Diuioni: oculatos testes habemus Clarissimos Salmasium, Iuretum, Sanctongium, à Vallepella, & alios Senatorij Ordinis populares, quorum vni (vt Comicus ait) maior est fides, quam auritis decem. Ad hanc autem veterem inscriptionem restituendam difficiliora perstringam, vulgaria prætermittens *b* ὑπομνήματα. Si quid tamen omissum putes in illustranda re adeo antiqua, quæso te, vir *c* πολυμαθὴς, (quem iure habeo inter primos huius æui non solum physiologos, sed philologos) adde ab illa tua *d* τῆς ἀγχινοίας εὐπορία, quod suppleat inopiam meam. Occurrit primum dictio Μίθρη, vox Persica ad Græcos translata, quam pro Apolline sumptam nemo e philologis negat: hinc dicta Mithriaca sacra, quæ fiebant à sacerdotibus Apollinem magna veneratione prosequentibus (inquit *e* Crinitus) quem Mithram appellabant. Sed Statius in Thebaide Mithram pro Sole dixit, *f*

Indignata sequi torquentem cornua Mithram.

Vnde altera mihi subnata difficultas: non enim idem omnino Apollo cum Sole: Solem astrorum Principem, & moderatorem reliquorum luminum dixere Cicero, Macrobius, & alij; Apollinem vero Deum inuentorem Poeseos, Lyræ,

b *Monimenta.*
c *Multiscie.*
d *Solertiæ abundantia.*
e *l. 5. ca. 14.*
f *l. 1. in fi.*

Medicinæ, Diuinationis, Musices. At remoram dubij tollit idem Macrobius, asserens Apollinem etiam pro Sole vsurpari, & confundi, qui in Cælo Sol, in terris Liber, in inferis Apollo ab antiquis habebatur; sic Luna in Cælo Cynthia, in terra Diana, in inferis Hecate. Ceterum siue μίθραν Solem, quem à Persis adoratum constat ex Herodoto, Xenophonte, Brissonio; siue Apollinem asseram, cuius inter Druidarum Numina potior erat cultus, vt in commentarijs retulit g Cæsar. Cur Deam fœminino nomine, non Deum dixit? at reperio apud probatissimos auctores, vt Deas mares, sic Deos fœminas appellari: Macrobius in h Saturnalibus de Venere, & Luna exempla proponit; in Cypro, inquit, illius signum barbatum erat: & Aristophanes eam i Ἀφρόδιτον pro k Ἀφροδίτην nuncupat. Lunam marem facit: quod etiam Germani hodie retinent: & a mulieribus olim virili veste coli. Dixit Tertulianus masculum Lunum, siue Lunam. Blondus in sacris Luni Deo. Et Μίθραν in fœminino posuit pro Sole l Strabo, τιμῶσι δὲ καὶ ἥλιον, ὃν καλοῦσι Μίθραν. Progredior ad nomen Chyndonactis: quæro quis iste Druida, immo quis m ἱερέων ἀρχηγός, eorum princeps? constat enim ex Cæsare, Druidas olim vnum habuisse, qui summa inter eos auctoritate polleret; quo fatis functo, si quis ex reliquis dignitate excelleret, succedebat: at Chyndonax præcelsi viri nomen; etenim testatur Budæus vocabula desinentia in ἄναξ non solum Heroibus, sed Dijs olim fuisse peculiaria: meminit Cæsar n Sigonacis, magnæ auctoritatis, & potentiæ inter Gallos Regis, & o Homerus ἄναξ pro θεὸς dixit,

† Ἑρμείας δὲ ἄναξ δῶκεν . . .

ibidem.

p Ἐκ Διὸς ὅς τε θεοῖσι, καὶ ἀνθρώποισιν ἀνάσσει.

alibi ―――――――― † ἀνάσσομεν Αἰτωλοῖσι.

vnde ἀνάσσω: ἄναξ. At Græca est, & peregrina terminatio: quid tum? Druidæ Græcis etiam literis vtebantur, vt ibidem

g 6. de bel. gal.
h l. 3. c. 8.
i Aphroditum.
k Aphroditam.
l l. 15.
m Sacerdotum primarius.
n 6 de bel gall.
o Iliad. 2.
† Mercurius autē vox dedit.
p A Ioue qui Dijs, & hominibus imperat.

dem Cæsar. Sed quæ gens, qualis, & vnde nomen? Nemo inter Gallos hoc sibi attributum arrogabat; nisi qui se doctorem omnis veritatis, & fidei profiteretur. Druis Britanorum Dialecto quasi Truvvis; cui si tollatur litera duplex vv Latinis incognita, & mutetur tenuis in mediam, confestim erit Druis; hoc est vir sapiens. Scribit Albricus Saxonum lingua Dry Magum significare: & eos Plinius Magos appellat. Sed plerique censent hoc nomen eis inditum a quercu; δρῦς quercum, immo quamuis arborem refert: etenim inter arbores, & in syuis solitos degere testatur Cæsar. Alij altius Druidarum nomen repetentes a Druyde, siue Dryde IV Samotheorum [qui postea Galli dicti sunt] rege deriuant; de quorum moribus & disciplinis multa Cæsar, Strabo, Athæneus, Marcelinus, Plinius, & alij. Diuidebantur iuxta officia, quæ singuli exercebant, in Bardos, Eubages, Sarronidas, & Vacios. præerant isti Diuinis rebus. Eubages q μαντείαν exercebant. Sarronidæ r παιδονομίαν. Bardi (vnde mons Bardorum, opidum in Heduis antiquum) s ποιητικήν. In finibus Carnutum regio est totius Galliæ media, quam designat Cæsar octauo lapide a Carnutum metropoli a Druidis vulgo Dreux dicta; vbi solemnis Druidarum consessus fieri solebat; quorum decretis lites Gallorum soluerentur: inter hos saltus asserit Simeontius adhuc extare quædam vestigia Druidarum ædium. Quum vero ex illis alij Sacerdotes, & Iudices essent, alij Causidici, alij Philosophi, alij Poetæ; non mirum si religiones interpretarentur, si iudicia exercerent, si Naturæ mysteria recluderent, & ad bonas disciplinas adolescentes instituendos susciperent, Heroicasque virorum illustrium actiones versibus celebrarent; vt Cæsar, Plinius, Strabo, Athenæus affirmant. Multa complexus est de illorum religione Strabo eo in libro, vbi totam Galliæ descriptionem t aperit. Δρυίδαι δὲ πρὸς τῇ φιλοσοφίᾳ, καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκοῦσι, δικαιότατοι, καὶ νομίζονται, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύονται, τάς τ' ἰδιωτικὰς κρίσεις, καὶ

p *Imperamus Aeolis.*

q *Diuinatricem.*

r *Iuuentutis institutionem.*

s *Poeticam.*

t *lib. 4.*

τὰς κοίνας idest, *Druidæ præter caussarum naturalium studium moralem disciplinam exercent: iustissimi omnium opinione: ideo & priuata & publica iudicia eorum fidei mandantur*. & paullo post ἀφθάρτους δὲ λέγουσι καὶ οὗτοι καὶ ἄλλοι τὰς ψυχὰς, καὶ τὸν κόσμον. *Immortales animas, & mundum hi & alÿ esse*
u l.6.com. *asserunt*. Obseruat u Cæsar, eos temporum spatia non dierum, sed noctium numero definijsse; annos, & menses sic emensos, vt noctem diei præponerent: forte quod Galli (referente Tullio) se genitos a Dite inferorum Deo prædicarent. Multa Plinius etiam de illorum sapientia retulit: at memorabile, quod narrat de visco, & illius arbore sacra, Robore scil. vbi gignebatur, & excrescebat. Plinianam lectionem, vt quæ tibi est ad manum, prætermitto. Ad hanc
x 6.an. præterea Druidarum magiam respexisse x Virgilium reor, vbi de ramo aureo agit. Nec ignota fuit doctiss. Lucano sic
y l.1. canenti in y Pharsalicis.

Vos quoque, qui fortes animas, belloque peremptas
Laudibus in longum Vates dimittitis æuum,
Plurima securi fudistis carmina Bardi,
Et vos barbaricos ritus, moremque sinistrum
Sacrorum Druidæ positis reperistis in armis;
Solis nosse Deos, & Cæli numina vobis,
Aut solis nescire datum; nemora alta remotis
Incolitis Lucis; vobis auctoribus Vmbræ
Non tacitas Erebi sedes, Ditisque profundi
Pallida regna petunt . . . . .

Redeo ad Epitaphium Chyndonactis; nec enim erit absre videre, quando factum sit. Suspicor ante Augusti tempora; nam Druidarum religione sacrificijs humanis cruentata, vt diræ immanitatis holocausto ciuibus interdixit Augustus; quam postea omnino sustulit Tiberius. Licet Vopiscus asse-
rat,

rat, Valerianum consuluisse Gallicanas Druidas, An in posteris imperium permaneret; nam tunc illæ erant, vt z Comicus ait, a ἐπιφυλλίδες, reliquiæ superstitionis attritæ, profugæ, & in cryptis, siluarumque latibulis delitescentes: qualia sunt spelæa in rupibus Carthusianorum Diuionensium; quæ hodie ab illis fatuis Magis nomen retinuerunt. Superest expendamus epitaphij formam. Carmina puto tetracola; primum b ἑξάμετρον, alterum Phaleutium, tertium Adonium vltimum Glyconicum. Nolim in illis, vt in re vetustissima & sepulchrali, exactam legis metricæ regulam expectemus. Sed de istis satis. Vide vir doctissime, an faciant satis. quæ nisi ad iudicij tui amussim recte facta putaueris, id recte factum, si expunxeris, arbitrabor. Vale, tuus ex asse viuo. E Musæo Kalend. Maij. M.DC. XXXIX.

z *Aristof. in Ran. s,* a *Recuculi racemuli.*

b *Hexametrum.*

Cl. Viro Andreæ Taurello I. C. Fortunius Licetus B. A. Respons.

Mirifice delectatus sum Vir egrege, nobili Chyndonactis Epitaphio, tuisque litteris eruditissimis; quibus, vt aliquid addere possem, nihil mihi reliquum fecisti, dicam tamen aliquid, vt constet me tua placita diligenter, & accurate legisse. Multum tibi debet litteraria Resp. qui peruetustum Epitaphiũ Druidarũ Principis, deletis maculis ad nitorem pristinum redegisti. Gruterus excusandus, qui corrupta sibi tradita exemplaria retulit ex fide. Litteræ XY. sculptæ in medio lapide, superficiem circularem Epitaphio descriptam habente, sensum abditum satis obtinent; non enim arbitror eas indicare principium nominis Chyndonactis; quod huiuscemodi nomen integrum & expressum habeatur in elogio, descriptioneve ad oram lapidis circumducta procul a centro; frustra namque nomen idem bis positum esset,

esset, frustraque repetitum obscurius in centro lapidis, quod clare notatum esset in peripheria: nec in vllis vnquam veterum inscriptionibus legis nomen idem defuncti sic iterum delineatum. Forsitan ijs characteribus indicatur numerus aut sepulchrorum, aut Principatuum Druidarum, quem compleuerit Chyndonactes; aut potius opificis monumenti nomen primis litteris indicatum, aut aliud quid, nihil ad inscriptionm attinens, quacum nullam habet omnino cohærentiam; solebant enim sepulchralium seu lucernarum, seu lapidum artifices in operis fundo qua mutilum, qua integrum nomen proprium inscribere. Magna vero mihi dubitatio est circa Mithræ lucum. Tu quidem recte videris cum Philologorum vniuerso fere cœtu Mithram interpretari nobis Apollinem; sed rationem primam interpretationis, quod Apollo femineæ naturæ particeps dicatur, vt Venus atque Luna masculeæ, non assequor: etenim Lunæ pariter ac Veneri, Palladique sexum vtrumq; tributum ab Antiquis & nos olim
a l. 1. c. 5. 18. obseruauimus tam in *a Elia Lelia* Gripho, quam in *b* En-
b pag. 152 cyclopædia ad Aram Lemniam Dosiadæ, citatis Orphei verbis ex hymno Mineruæ.

Αρσην μεν καὶ θῆλυς πολεμάτοκε μῆτι.

Masculus quidem & femina genita es, bellorum susceptrix prudentia.

Quod scilicet Venus, & Luna, quatenus a Sole, qui dux est omnium siderum, luminis complementum recipiunt, femineam naturam æmulantur: quatenus autem agunt in subcælestia, masculi vices obtinent: At Apollini, Solive, qui fons luminis lumen ac vim aliunde non recipit, sed omnibus vitalem, seminalemque radium lucis impertitur, femineum sexum attributum esse ab vllo veterum nondum mihi videre licuit: neque legere quemquam, qui Matris nomine Solem appellarit: & absque priscorum euidenti autoritate, sineque certa ratione Lucum Matris de luco Solis, aut Apollinis interpretari non auderem. Quare quum videam apud

Gyral-

Gyraldum de Dijs *c* gentium agentem, distingui Mitram Deam a Mithra Deo: quod ijdem Persæ Mithram *d* Deum masculum appellent, ac venerentur Apolinem: Mitrham vero *e* Deam feminam colant Venerem; Mithræ nomen mihi sexum femineum in Sole persuadere non potest: nam & Athenæus cum alijs antiquis omnibus Apollinem semper appellat Mithram Deum, nunquam vero Deam: vt ex aduerso prisci promiscue vocant non solum Lunam Deam, & Lunum Deum: sed etiam Venerem Deam, & polentem Deum Venerem: quod ex Asteriano apud Caluum refert Macrobius in *f* Saturnalibus: Quin & ex Aristophane Macrobius idem Venerem Aphroditum vocat, & ex Læuino scribit, *Venerem almum adorans, siue femina, siue mas est, ita vti alma Noctiluca est*: quia scilicet antiqui & in Luna pariter ac Venere sexum vtrumque distinguunt: qui masculeum solum in Apolline similiter ac in Baccho cognoscunt. Neque vero Statius in calce Thebaidos prioris Appollini femineam naturam adscribit: dum Persicum eius cultum memorans, ait, Mithram in antro torquere cornua Lunæ non dignatæ Solem sequi, quod Luna Soli potius occurrens eclipsim minatur, & ingerit. In hoc autem Solem a Luna differre, quod ista semimascula sit vtroque sexu pollens, Apollo vero nihil habeat feminei, penitusque masculus habeatur, ac vt ita dicam, masculissimus, in Symposio Plato satis declarat, inducens Aristophanem comminiscentem, antiquitus tria fuisse hominum genera, quorum vnum originem habuit a Sole, duplici sexu masculeo præditum, nihil habens feminini: secundum genitum fuit a Luna hermaphroditum, masculeo simul & femineo sexu donatum: ac tertium a Terra productũ, cui nihil masculei datum sit, sed geminatus feminæ sexus. Neque mihi Mithram in femininino posuit, sed penitus in masculino loquens de Sole Strabo, dum Persarum morem describit ita, *g* Τιμῶσι δὲ καὶ ἥλιον, ὃν καλοῦσι Μίθραν, idest, *Colunt autem & Solem, quem Mithram vocant.*

c Synt. 131.
d Sy. 7. 12.
e Sy. 13.
f l. 3. c. 8.
g l. 15.

cant. Sicuti neque Claudianus Mithram vt feminam po-
h *l.* 1. nit, in laudibus *b* Siliconis asserens,

Thuris odoratæ cumulis & messe Sabæa
Pacem conciliant Aræ. Penetralibus ignem
Sacratum rapuere adytis, rituque iuuencos
Caldæo strauere Magi. Rex ipse micantem
Inclinat dextra pateram, secretaque Beli
Et vaga testatur voluentem sidera Mithram.

Vbi pro *nutantem*, receptum a viro eruditissimo, putamus legendum *micantem*; quod Regis patera foret aurea, lapillisque fulgentibus niteret; nam vix assequor quomodo patera Regis nutans dici valeat. Recte quoque Scaligero, & Seldeno VV. Cll. pro *belli* lægitur *Beli*; quem Deum colebant prisci: & Mithram voluentem sidera testatur, precaturque Phœbum Rex ipse sacrificans, vt pote numen oraculis clarissimum; audiens a Cicerone, *i* Macrobioque Sol Dux, & Princeps, & moderator luminum reliquorum in cœlo. Sed & Macrobius in *k* Saturnalibus fuse de Sole tractans, illi semper masculeam naturam attribuit, vt etiam Libero Patri, quem idem cum Sole ponit, numquam femineam; statuique principium esse generationis actiuum, vt pater: ideq. Patroum appellari; non autem passiuum, vt mater est, vt inde Mithra nuncupari valuerit; *Apollinem*, ait † Πατρῷον *cognominauerunt, non propria gentis vnius aut ciuitatis religione, sed vt autorem propignendarum omnium rerum, quod Sol humoribus exsiccatis, ad progenerandum omnibus præbuit causam, vt ait Orphæus*,

i. in som. c. 20

k *l.* 1. *c.* 17 & *seqq.*

† Patroũ.

Πατρὸς ἔχοντα νόον, καὶ ἐπίφρονα βουλήν,

idest, vt vertit Lilius,

Consilium prudens, & mentem Patris habentem.

Vnde nos quoque Ianum Patrem vocamus, Solem sub hac appellatione venerantes. & mox, *Et Solem quidem maxima vi*

caloris

caloris in suprema raptum; Lunam vero humidiore, ac veluti femineo sexu naturali quodam pressam tepore inferiora tenuisse; tanquam ille magis substantia Patris constet, hae Matris. & adhuc infra, *Hieropolitani praeterea, qui sunt gentis Assyriorum, omnes Solis effectus atque virtutes ad vnius simulachri barbati speciem redigunt, eundemque Apollinem appellant; huius facies prolixa in acutum barba figurata est*. Plato similiter, non quidem in Eutyphrone vt ait Lilius, ast in Euthydemo vocat Apollinem Patrium, quia pater fuit Ionis, a quo procreati fuerunt Iones. Quod & Aristophanis Interpres ait, Apollinem vt Patrem cultum, quia Creusam Erechthei filiam vxorem duxit, ex qua natus est Ion, a quo Iones apellati. Patroi Apollinis & Apollonius meminit. Suidæ pariter, *Apollo Patrous, Pythius, quem publice Paternum venerantur Athenienses ab Ione, qui quum Atticam incoluisset, Athenienses ab eo dicti sunt Iones, & Apollo Paternus appellatus*. Notatque *l* Pierius, Aegyptios Accipitre Solem indicasse, quod animal id masculum fecundissimum sit, & tres testes obtineat, duobus tantæ salacitati (dixerim ego masculinitati) non sufficientibus; quodque tricesimo quoque die soleat fæminæ consortium appetere, vti Sol eo circiter temporis interuallo superato, Lunæ coniungitur. His addendus Aristoteles inquiens, *m Marem id animal dicimus, quod in alio gignit, feminam, quod in seipso: quamobrem in Vniuerso quoque naturam terræ quasi feminam Matremque statuunt; cælum autem, & Solem, & reliqua generis eiusdem, nomine Genitoris, Patrisque appellant*. Vt iam mihi sit euidentissimum, Apollinem a priscis non appellari Mitram, quod habeat vllam in se rationem femineæ naturæ. Neque secunda ratio propositi difficultate caret, quod apud Druidas Mithræ lucus existimari debeat lucus Apollinis, quia Solis inter Druidarum Numina potior esset cultus, testimonio Cæsaris; nam Cæsarem video constituere potiorem cultum a Druidis exhiberi Mercurio, quam Apollini;

l 18. hierog.

m 1. de gen. ang. c. 2.

n 6. de bel. gal. Druidæ, inquit, *n Deum maxime Mercurium colant; post hunc Apollinem, & Martem, & Iouem, & Mineruam*. Ceterum de Mithræ luco in sepulchrali Chyndonactis inscriptione signato, libere meum sensum vt aperiam, Cl. Vir, triplicem interpretationem tibi proponam; tuum erit de singulis ferre iudicium. Primum quidem videtur explicari posse de luco Solis, vel Apollinis, quia vox Persica ΜΙΘΡΗΣ, quæ primum ad Græcos deriuauit, & a Græcis ad Gallorum Druidas, *Dominus* significat apud priores illas gentes: quod &

o 6. de emend. temp.; p synt. 1. c. 2. obseruatu Scaligeri *o* Iunioris V. E. aperte constat; ait enim, subscribente Cl. Seldeno, dum agit de Dijs *p* Syris, *Mithri, Mithir, aut Methar, Persice Dynastam, aut Dominum significat*. Quod si de Grecia requiras etymon Mithræ, conueniens Apollini, non ab re forte fuerit dicere, Solem dici Mithram ἀπὸ τοῦ μία, quod *Vna* significat, καὶ θρήσκεια, quod est *Religio*, ab eo quod *vna-religio* foret, qua Solem inter numina maxime colerent Persæ; quasique foret apud eos *Vna-diuinitas* Apollo, ad quem omnia numina referebant fere veteres, vt apparet ex *q* Macrobio, & ex antiquissimo Zoroastre, de quo *r* Porphyrius apud Lilium *s* inquit, *Primum Zoroastres apud Persas, vt narrat qui Mithra historiam multis voluminibus scripsisse traditur Eubulus, naturalem speluncam & fontibus scatentem in proximis Persidis montibus consecrauit in honorem rerum omnium Autoris, Parentisque Mithræ; vt per speluncam quidem mundum significaret* (quam rem videtur etiam fecisse *t* Plato) *fabricatum a Mithra; per alia vero quædam intus congruis interuallis disposita, elementa plagas mundi deliniaret. Mithræ vero congruum assignare locum ad æquinoctia; quapropter gladium fert Arietis, qui Martium animal est; inuehiturque Tauro Venereo, quod scilicet, vt Taurus sic, & Mithras generationis Dominus sit*. Hæc ibi Porphyrius Philosophus: a quo sicuti Scaliger filius accipere potuit, Mithræ vocem significare Dynastam & Dominum: ita Pater in *u* Subtilitatibus

q 1 Satur. c. 17. & seqq.
r com. in 13. Odyss.
s synt. 7. de Dijs gen.
t in 7. de Rep.
u exer. 153. 4.

tibus recipere videtur a Macrobio, *Adad legi olim Solem dictum Persarum lingua*: nam de Adad rege Deorum agat Macrobius, inquiens, x *Et ne sermo per singulorum nomina Deorum vagetur, accipe quod Assyrij de Solis potentia opinentur: Deo enim, quem summum maximumque venerantur, Adad nomen dederunt: eius nominis interpretatio significat, Vnus: hunc ergo vt potentissimum adorant Deum: sed subiungunt eidem Deam nomine Adargatin: omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt, Solem Terramque intelligentes*. Itaque Sol apud Persas, & Græcos dicitur Μίθρης, quasi *Vna-diuinitas* colenda maxime: vel etiam dicitur Apollo, Μίθρης, Mithra, ἀπὸ τοῦ μία, quod *Vna* vertitur, καὶ θριάς, quod indicat *Calculos*, quibus in vrnam missis diuinare sortilegi solebant; vnde θριάσθαι pro *vaticinari*, nam antiquitus Apollo vnus omnium Deorum maxime vaticinabatur ex Tripode fundens oracula: sic apud Suidam, θριαὶ *sunt vatum calculi*: πολλοὶ θριοβόλοι, παῦροι δέ τε μάντιες ἄνδρες, *multi sunt, qui calculos iaciant, sed pauci vates*. Vt Apollo dicatur, inter Deos apte Μίθρης, quasi *Vnus-calculator*, siue *Vnus Vates*: cui consentire videtur vox Ἀπόλλων, quæ signat idem quod *sine multitudine*; quod Latini *Solem* appellant, quasi *Solum*. Druidæ vero suscipientes a Græcis Mithræ nomen ad signandum Apollinem, non inepte illi Deo sepulchreta sacrare potuerunt: Medicinæ Deum illum ac morbos depellentem venerabantur, vt testatur Cæsar: maxima namque cognatio est ægrotantibus cum moribundis, & his cum sepulchro. Sed tamen huic interpretationi non parum obstat Druidarum sapientia, qui norunt optime *In luco Apollinis* Græce dici debere ἐν ὀργάδι Μίθρου, non autem Μίθρης, quod nomen est feminæ, non masculo conueniens Deo. Quare secundam interpretationem fortasse meliorem afferam, scilicet Mithram Deam olim appellatam fuisse Venerem: de qua præclarum habemus testimonium Plutarchi, dum in Vita Crassi tractans de Syria Dea, quam Deorum Matrem appellitant, inquit,

x 1. *Sat.* c. 23.

Omen primum ei offertur ab hac Dea, quam Venerem alij, alij Iunonem, nonnulli eam, quæ incunabula & semina omnibus ex humido præbuit, caussam & naturam arbitrantur esse, & quæ principium omnium bonorum docuit mortales. Ptolemæus item agens de Syris, & qui Trigono Aquilonari, Geminis, Libræ, & Aquario subiacent, inquit,
y 2. Quadr. y *Qui has incolunt regiones, plerumque Venerem vt Matrem Deorum venerantur, & varijs patrijsque nominibus indigetant.* Veneri vero Mitræ, Mithræque nomen ab antiquis datum obseruat
z synt. 13 z Gyraldus: & ante illum Herodotus in Clio a de Per-
a l. 1. c. 131. sis agens, ait, *Vraniæ quoque sacrificant, sic nimirum ab Assyrijs Arabibusque edocti: vocant autem Assyrij Venerem Mylittam, Arabes eandem Alittam appellant. Persæ vero Mitram.* Quod & accepit eruditiss. ille Seldenus, dum scri-
b syn. 2. c. 1. bens de Dijs b Syris, asserit, *Mylitta vero nimium congruit forsan Persarum Mitra:* Mader *enim, siue* Mather *(vnde facile Mitra deflectitur) Persice Genitricem, seu Matrem interpretari ex R. Saadiæ Pentateucho notauit doctiss. Raphelengius. Si vis autem a Mithri, quod Dominum denotet, non reclamo. Conspirare autem hæc omnia videntur, vt decantatam Deum Matrem in hac reperias.* Addi posse videtur, & Cælius asserens, † Mithram Aegyptij statuunt sub æqui-
† l. 24. c. 17. noctiali: propterea gladium Arietis, Martij animalis gestare. Inuehitur autem Tauro Venus, ceu tanquam Taurus, opifex generationis ac dominus censeatur Mithras. Ceterum ad Venerem attinere sepulchralia, quam propterea Libitinam, & Epitymbiam veteres appellabant, constat ex Plu-
c qu. 23. tarcho, qui Romanas quæstiones afferens, quærit, c *Cur quæ ad funera pertinent, in templo Libitinæ vendunt, quam eamdem esse cum Venere censent? An hoc quoque vnum est de Numæ regis sapienter institutis, quod discerent ab his rebus non abhorrere, neque pro piaculis eas ducere? aut potius eo monebantur, caducum esse, quod esset natum, vna eademque Dea & ortibus & interitibus præsidente? Nam Delphis quoque Veneris*

neris Sepulchralis (Epitymbiam ipsi dicunt) est imaguncula, ad quam euocant eorum manes, quibus libant. & Gyraldo, d *Libitina Venus a Latinis existimata fuit, quæ sepulchris præesset: unde essent* e ἐπιτύμβια *Delphis cognominata: nescio vero an hæc eadem sit, quam M. Varro Lubentinam Venerem vocasse videtur, a Libendo denominatam. Meminit & Cicero de Nat. Deor. Veneri Libentinæ lucus Romæ fuit.* Hæc eadem fusius attullit in suis antiquis lectionibus f Rhodiginus. His adiungere lubet, placitum antiquorum fuisse, mortuos omnes esse in potestate Numinum infernorum, inter quæ Nox colebatur, quam Orpheus Venerem esse monet: vt propterea lucus Veneris apte dicatus fuerit sepulchris: Quam sententiam colligas non solum ex † Virgilio, canente,

d Synt. 13 de Dys.

e Sepulcralis,

f l. 19. c. 18.

† 6. æneid.

Dÿ, quibus imperium est animarum, vmbraque silentes,
Et Chaos, & Phlegeton, loca Nocte silentia late
Sit mihi fas audita loqui: sit Numine vestro
Pandere res alta terra & caligine mersas.

Verum etiam ex Orpheo, suffimentum Noctis ita celebrante,

Νύκτα θεῶν γενέτειραν ἀείσομαι ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν.
Νὺξ γένεσις πάντων, ἣν καὶ Κύπριν καλέσωμεν.

Noctem Deorum generatricẽ cantibus celebrabo atq. virorũ.
Nox generatio omnium, quam & Venerem vocabimus.

Vt sepulchra belle condita sint in luco Veneris, quasi in luco Noctis. Atque ita satis probabile fit, apud Druidas in Gallia lucum fuisse Veneri, dicatum sepulchris, & mortualibus, qui diceretur Mithræ Lucus, Μίθρης ὀργάς. Tertia vero interpretatio est, Mithræ lucum esse nemus peculiare, destinatum sepulchris principum Sacerdotum Druidarum; quum alij defuncti tumularentur in alio loco: nouimus enim e sacra pagina Principes Dei electos habuisse ius monumenti, sepulchrique nemus sibi Patriarchas comparasse distinctum a loco in quo communiter aliorum defuncti sepelirentur; noluisseque tumulari cum alijs; qua de re celebrem historiam legimus

g Genes. cap. 23. mus *g* Abraham, qui magna cum solemnitate peregrinus emit sibi nemus cum spelũca duplici dudum a filijs Heth, abnuens in aliorum monumentis contumulari: in quo sepultus
h c. 25. est ipse, *h* filius eius *i* Isaac, & *k* Iacob, illuc delatus ex
i c. 49. Aegypto. Sic apud Druidas in Gallia Lucus fuit peculiaris,
k c. 50. in quo soli Druidæ, vel Druidarum principes fato functi sepelirentur, non item alij ulli; qui propterea nuncuparetur Lucus Mithræ, quia Mithræ cognomen erat proprium sacerdotum primariorum, siue Principis Sacerdotum; quod
l 11. metam. apertissime constat ex Apuleio, talia scribente, *l Nec me fefellit, nec longi temporis prolatione cruciauit potentis Deæ benignitas salutaris; sed noctis obscuræ non obscuris imperijs euidenter monuit, aduenisse diem mihi semper optabilem, quo me maximi voti compotiret: quantoque sumptu deberem procurare supplicamentis; ipsumq. Mithram illum suum sacerdotem præcipuum, diuino quodam stellarum consortio, vt aiebat, mihi coniunctum, sacrorum ministrum decernit.* Igitur lucus Mithræ fuit apud Gallos, in quo soli Druidarum principes tumularentur; qui soli Mithræ cognomine dignabantur, ad aliorum omnium differentiam: in quo luco propterea sepulchrum fuerit Chyndonactis sacerdotum Druidarum principis. Quod autem Druidæ temporum spatia, non dierum, sed noctium numero definirent; & speciatim annos & menses sic emensi fuerint, vt noctem diei præponerent, in eos censeo desumpsisse a Chaldæis, Hebræisve; nam in sacra pagina legimus vespertinum tempus matutino præponi,
m Gen. 1. *m Factumq. est vespere & mane dies vnus; factumque est vespere, & mane dies secundus*: & ita deinceps. Quod autem Galli se genitos a Dite prædicarent, hoc innuere voluerunt se vetustissimos esse, ac primos omnium hominum; quia
n 12. meta. t. 30. non solum, vt ait Aristoteles, *n Theologi primi ex nocte cuncta generant*; quod Orpheus aperte cecinit in hymno
o Gen 1. proprio, vt nuper vidimus. Verum etiam ex sacra *o* pagina; vnde sumpserunt omnia ex nihilo, ac ex tenebris fere condita,

dita,

dita, proindeque quoquopacto ex Nocte, quæ tenebrarum nomen est; alludentes ad illud Mosaicum, *In principio creauit Deus cœlum & terram: terra autem erat inanis & vacua, & tenebræ erant super faciem abyssi: & diuisit lucem a tenebris, appellauitque lucem diem, & tenebras noctem.* Nec omittendum reor, Magas illas Druidarum relliquias, fortasse non ita bene Fatuas appellari, quod Magi nomen indicat Sapientem: sed Fatas, quasi Fatorum catas, eas nuncupauero facilius: nam & huiusmodi mulieres Fatidicæ, dicuntur, & ab Italis vulgo *Fate*, siue *Fade*, speciatimq. a meis Genuensibus *Foè*, non tam a Fando, quam a Fatis appellantur, quorum prænotionem, prædictionemque censentur habere. Nisi forte Fatuæ dicendæ sint, quasi Fanaticiæ, quod œstro diuinandi percitæ, plenæ alieno spiritu, mente motæ, furentes, ac insanæ valeant appellari; vt olim dicebantur Sacerdotes Apollinis vaticinatrices ad Cortinas Tripodum, atque Sibyllæ vel a Cicerone, dum de Diuinatione *p* tractabat. Denique descripta superius in tumulo Chyndonactis carmina ne sint, an solutæ orationis sententiæ, incertum mihi prorsus est: leges tamen metricas nobis notas & obseruatas, in antiquioribus versiculis, & præcipue in notis inscriptionum sepulchralium religiose nimium requirendas non esse, tibi consentio, vir eruditissime. Habui nunc hæc ad calamum, quæ de propositis exararem: vtinam in hisce difficillimis mysterijs tibi fecerim satis. Vale, & me ama. Dabam e domestico Museo VII. Non. Maij, MDCXXXIX.

p l. 1.

DE

Gio. Battista Pichiatti, sotto la Villa di Maiere, in luoco detto il Verzenese, le sottoscritte cose.

Vna pietra di marmo, larga tre palmi, e longa sette in circa, con l'inscrizione, che dice.

OSSA
COMINIAE Q. F. PAVLI
STACIA SEVERA MATER
E POSVIT
ANNO XXX.
HIC REQVIESCANT

Vna lume di pietra cotta, nel cui fondo è scritto

STROBILI

Vna pietra, pur di terra cotta, nel mezo della qualle è scritto

PANSIANO

Item due altre pietre simili; vi è scritto nel mezo

NERONIS CIAPANI

Queste pietre, con vn' altra appresso, faceuano vna cassetta: nella quale era vna Tazza di vetro turchina, quasi a similitudine di ventosa, di tenuta di vn bichiere: & era piena, ma non si puote conoscere, che materia fosse.

Due ampolle di vetro piene, vna di materia simile alla cenere, e l' altra simile all' oglio: di tenuta anch' esse quasi di vn bichiere, ma fatte a similitudine di campanelle. Ve ne erano anche di mezane, & piccole: quasi simili a quelle, che vendono li Ciaratani: ma non si sà la quantità.

Vn vetro tondo, della larghezza di vn palmo, con vn manico, per leuarlo.

Vn vaso di vetro, simile ad vn albarello, della larghezza sudetta, al quale il sudetto faceua coperchio: era di colore, che tiraua al giallo, & lauorato di bellissimi fogliami.

Orne grandi, che per essersi rotte, non si sà la quantità (non erano meno di quattro) piene di materia, che tiraua al nero: si crede fossero ceneri.

Cl. Viro Iulio Rechalcho Fortunius Licetus B. A. Respon.

MOlt'Ill. &c. Il mio libro delle Lucerne Antiche fù contracambio del suo dottissimo della natura de' corpi similari: nel che si come io conosco di hauer fatto auantaggiata vsura, così tutto l'obligo deue restare dalla parte mia. Godo però che la mia fatica, e'l mio genio non le dispiacciano: & si renda sicura, ch'io molto l'amo, e più che molto ammiro la finezza dell' ingegno suo; pretendendo per hora di così pagare l'affetto di volontà, con cui V. S. molt' Ill. & Eccell. si degna di honorarmi. Il ragguaglio delle cose ritrouate al presente costì nell'antica sepoltura di Cominia, datomi nella gentilissima sua, da me stamane riceuuta, mi è stato oltre modo caro, contenendo molte particolarità memorabili. Et perche V. S. mi richiede, ch' io dichi il mio parere intorno al significato di quelle parole scolpite nelle tre pietre, le quali con la quarta formano la cassetta: per vbidirla più tosto, che perche io speri di dir a lei cosa nuoua, o di appormi al vero senso di cose così oscure, e tanto antiche; anzi anche per trarre da lei quello che ne giudica, verrò considerando partitamente tutta la storietta mandatami.

Ossa Cominiae Q. F. Pauli Stacia Seuera Mater eposuit, anno XXX. Hic requiescant

1. Se la lettera *e* anteposta al verbo *posuit* hà significato alcuno, al mio parere vuol dir *eiulans* o vero vi manca altra lettera; douendo dire *reposuit* o vero *deposuit* o pure piu tosto *quae posuit*.

2. L' anno XXX. o è l'età di Cominia, o più tosto l'anno *ab Vrbe condita*; in qual caso, se nello spatio frapposto non manca qualche carattere numerale, corroso dal tempo, come sarebbe CIↃ, o vero IↃ, o pure L. cotesta sepoltura sarebbe stata molto antica: ma l' vso, e l'origine de' vetri, massime

sime lauorati a fogliami maestreuolmente, ritrouati in essa, ripugna forse a tanta antichità.

,, Vna lume di pietra cotta, nel cui fondo è scritto, STROBILI.

3. Credo che tale fusse il nome del Vasaio, il quale cotali lucerne faceua, e vendeua; poi che vna lucerna simile dell' eruditissimo Petauio in Francia teneua nel fondo l'istesse lettere: & si come facil cosa fù, che lo stesso artefice molte lucerne col suo proprio nome descritte fabricasse; l'vna delle quali portata fusse in Francia, e l'altra in Ferrara (come si fà delle altre merci) da porsi in varie sepolture; così mi par duro a credere, che lo stesso seruo sepolchrale hauesse cura di di due così lontane Lucerne, o facesse in quelle scolpire il suo nome. Lo stesso dico del defonto; il cui nome in alcune Lucerne si vede notato; come altre † volte dimostrai di L. Cesa: Se già non fosse, che lo stesso nome a diuersi serui sepolchrali, & a diuersi morti poteua essere stato imposto. Ma pure con tutto ciò il caso possessiuo, e genitiuo del nome descritto, mi persuade, che significhi più tosto l'artefice, il quale ne fù padrone, e facitore; che o il seruo, a cui erano per essere fabricate, e vendute dall'artefice, e raccomandate dalli attinenti del morto; o vero il defonto stesso, a cui erano per ardere in honore.

† *lib. de Lucern. ant.*

,, Vna pietra pur di terra cotta, nel mezo della quale è
,, scritto, PANSIANO.

4. Io m'imagino, che tale fusse il nome del seruo sepolchrale, a cui si soleua dar la cura di attendere alla custodia delle cose attinenti all'Auello; e specialmente a mantener viuo il lume, con porre ogni tanti giorni l'oglio nelle lucerne, come consta dalla Legge MÆVIA in queste formali parole, *Mauia decedens seruis suis Sacco, & Eutychia, & Hirena ancilla mea, Omnes sub hac conditione liberi sunto, vt monumento meo alternis mensibus lucernam accedant, & solemnia mortis peragant: Quaro quum assidue monumento*

Mauia Saccus, & Eutychia, & Hirene non adsint, an liberi eße possint?

,, Item due altre pietre simili: v'è scritto nel mezo, NE-
,, RONIS CIAPANI.

5. Penso che tale fusse il nome dell'artefice; massime sendo replicato in due pietre, componeuano vna stessa cassetta, come si soggiunge,

,, Queste pietre, con vn'altra appresso, faceuano vna
,, cassetta; nella quale era vna Tazza di vetro turchina,
,, quasi a similitudine di ventosa, di tenuta di vn bichiere;
,, & era piena, ma non si pote conoscere, che materia fosse.

6. Può essere, che cotal Tazza in se conseruasse molti lucignoli della Lucerna, da subentrare a'suoi tempi, di mano in mano, in luoco delli già consumati; la qual materia poi si fusse in processo di tempo corrotta, e conuertita in quella sostanza non conosciuta, con mescolamento di polue, e d'humidità.

,, Due ampolle di vetro piene, vna di materia simile al-
,, la cenere.

7. E chi mi dimostrerà, che questa non fusse la cenere del corpo di Cominia, massime se fusse stato di picciola età? poi che da *a* Plinio habbiamo, che tal cenere facilmente si discerneua da quella del rogo, col mezo della tela d'Amianto, nella quale incombustibile si rinuolgeua il cadauere da brugiarsi: poi che parlando egli delle specie de i lini, dice *Inuentum iam est etiam, quod ignibus non absumeretur: viuum id vocant, ardentesque in focis conuiuiorum vidimus ex eo mappas, sordibus exustis splendescentes igni magis, quam possent aquis. Regum inde funebres tunicæ, corporis fauillam ab reliquo separant cinere.* Qual detto rende probabile la sentenza di Celio *b* mentre de gli Indiani trattando scriue, *Lineis contegi amiculis, quæ certo nentur e lapidis genere, ignibus inuicta; sed quæ nec perpurgentur aqua; verum vbi sordes insederint, in flammam coniecta splendescunt.* E per ciò

a lib. 19. c. 1.

b l. 18. c. 31.

ciò non bene viene ripreso dal Dalechampio, *e* dicendo di tal sorte di lino, ***Rhodiginus scribit Indos vestibus ex eo lino textis indui: quod parum credibile est; quum in tantam longitudinem trahi nequeat, vt vestes ex eo conficiantur:*** perciochè se ne può far de' mantili, & de' touaglioli da mensa, e delle tuniche da contenere vn intero corpo del cadauero regio; perche non se ne può tessere vna veste ad vn'huomo viuo? Plinio dice solamente, che è ***diffitile textu propter breuitatem***; ma la difficoltà non apporta impossibilità, nè incredibilità; poi che con qual si voglia difficoltà tessuta la tela di tal lino, può venire poi facilmente in vso di veste all'huomo, quantunque grande. *e in Pl. annot.*

,, E l'altra simile all'oglio: di tenuta anch'essa quasi di
,, vn bicchiere: ma fatta a similitudine di campanella.

8. Io per me giudico, questa ampolla essere stata piena d'oglio vero, o d'altro liquor simile, che doueua seruire per fomite alla fiamma della Lucerna, da somministrarsegli ***statis diebus*** dal seruo Pansiano

,, Ve n'erano anco di mezane, e piccole; quasi simili a
,, quelle, che vendono li Ciaratanis ma nō si sà la quantità.

9. Non giurerei, che cotali ampolline non fussero parte di quelle, che haueuano di già per il passato somministrato l'humor combustibile alla Lucerna; & quiui dal seruo ogni due o tre giorni lassate vuote: & parte di quelle, nelle quali la Prefica, e l'altre donne, prefizolate ad accompagnare il morto alla sepoltura dirottamente piangendo, riponessero le sparse lagrime, & offerissero il pagato pianto nell'auello, con la lucerna, al morto.

,, Vn vetro tondo della larghezza di vn palmo, con vn
,, manico per leuarlo; vn vaso di vetro simile ad vn alba-
,, barello, della larghezza sudetta, al quale il sudetto fa-
,, ceua il coperchio: era di colore, che tiraua al giallo, &
,, lauorato di bellissimi fogliami.

10. Se cotesto non era il vaso, in cui si conseruaua il pianto

pianto della Prefica principale, distinto dalle lagrime delle altre donne piangenti a prezzo, contenuto in ampolline di minor valuta; forse era il vaso, in cui si conseruaua il deto della mano, solito di tagliarsi al morto, per farui l'esequie, come nota non solo ne'suoi Funerali il Porcacchi, douendosi il resto del cadauero abbruggiare; ma etiamdio presso Varrone, & Festo Gioseppe Scaligero nelle sue congetture, doue dice, *Aut si os exceptum est mortui ad familiam expurgandam; etiam digitum abscindi ad eam rem testatur Festus Membrum, inquit, abscindi mortuo dicebatur, quum digitus eius decidebatur; ad quod seruatum iusta fierent, reliquo combusto: Id autem ad purgandam familiam certo genere Februi quod vocabatur Exuerrias.*

,, Orne grandi, che per essersi rotte, non si sà la quanti-
,, tà (non erano però meno di quattro) piene di materia,
,, che tiraua al nero; si crede fossero ceneri.

11. Credo veramente, che tante Orne, e così grandi, piene di materia nericcia, fussero piene di ceneri, e carboni; non già di quelle, in cui si risoluettero le membra di vn solo cadauero brugiate; ma di quelle del rogo; hauendo per costume li Antichi, di porre le ceneri del morto in vasi conseruati nelle sepolture; non gettando via le ceneri, nè li carboni della Pira in molto maggior quantità; ma di serbarle ancora nell'Auello, come cosa sacra, hauendo toccato il cadauero, che sacro stimauano; e per sua cagione sacre stimauano etiandio le sepolture; come dalle Leggi si caua espressamente: Et in vero in molte orne grandi si è trouato di molta cenere, & di molti carboni, che d'altro, che di legna essere non poteuano; questi minuti, & in processo di longo tempo dall'humidità del luoco con la cenere mescolati, hanno potuto fare vna tal materia nericcia, quale si è nelle sopradette Orne ritrouata. Hò però osseruato, che delle lucerne poste nelli sepolchri, altre erano pensili, altre si poneuano giacenti in terra, o sù qualche base: e come di queste se ne

trouano

trouano di pietra cotta infinite, così delle pensili ne habbiamo la belissima relatione da Dione nella cena, o sia conuito non meno bestiale, che laruale, o più tosto diabolico, fatto da Domitiano alli Romani Senatori, e Cauallieri. *Itaque populo nocturnum epulum dedit, eius consolandi caussa: noctu enim sæpe exhibebat certamina; in eaque nonnas & mulieres introducebat. Vtque plebi eo tempore, ita post principibus Senatorij & Equestris ordinis conuiuium in hunc modum fecit: Apparauit ædes nigerrimas ex omnibus partibus: erant enim atra laquearia, parietes ac pauimentum, in eoque sedes nudæ eodem modo collocatæ erant. Quibus paratis rebus, eos de nocte introduci iubet absque comitibus: ac primum omnium iuxta vnumquemque columnam collocat, factam instar sepulchi, in qua nomen eius scriptum erat, pendebatque de ea lychnuchus paruus, vt assolet in monumentis: tum nudi pueri, atramentoq; obliti tanquam spectra quædam ingrediuntur, ipsosque horribilli saltatione circumeunt; eoque facto ante pedes ipsorum consistunt; ad extremum omnia, quæ in exequijs mortuorum adhiberi solent, in vasis eodem modo eis apposita fuerunt. Quas ob res quisque maxime reformidare cæpit & perhorrescere, quod se iam expectarent interfectum iri, præsertim quod ceteris magnum silentium erat, quasi iam mortui essent, quodque Domitianus sermonem habebat de ijs rebus quæ ad mortem, quæue ad cædes pertinerent. Tandem vero illos dimittit, præmissis famulis ipsorum, qui in vestibulis ædium remanserant: quumque præparasset alios incognitos homines, a quibus domum reducerentur, vehiculis & lecticis datis, ijs metum multo maiorem incussit. Iam quisque domum venerat, iamque respirare quodammodo incipiebat, quum nunciatum est, nonnullos ab Augusto venire: qua ex re eis mori omnino expectantibus, ab vno horum oblata est columna argentea, ab altero aliud quippiam, ab alio vas ex ijs quæ in cœna apposita fuerant, quæque erant pretiosissima: postremo puer ille, qui ante Dæmonem representauerat, vnicuiq; lotus*

& ornatus oblatus est: eoq. pacto illi totam noctem magno timore, perculsi, munera acceperunt. Et Domitianus hos triumphos egit, vel vt vulgo loquebantur, exequias eorum qui in Dacia, Romæque mortem obierant. Et si come gli antichi nelli giorni di morte rinchiudeuano le lucerne ardenti nelli sepolchri, nè le poneuano nel cospetto de gli huomini sù le finestre, nè in sù le porte; cosi per il contrario nelli giorni natalitij poneuano le lucerne ardenti sù le finestre, & in sù le porte; per dimostrare la contrarietà tra'l nascere, & il morire; & perciò Tertulliano volendo mostrare, che nel tempo della nascente Christiana Religione, si estingueua l'Idolatria, diceua, *At nunc lucent tabernæ, & ianuæ nostræ; plures iam Ethnicorum fores sine lucernis & laureis quam Christianorum.* Questo costume di accēdere le lucerne sù le finestre ne' giorni natali, viene anche da Persio notato mentre disse,

d Sat. 5. d *Herodis venere dies, vnctaq. fenestra*
Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.

e in Flac. & Sex. Pom. Nel che non riceuo l'opinione dello e Scaligero, che dice, *Natali die lucernæ accendebantur, mortuali id non faciebant:* poiche in tutti due li giorni ciò faceuano; ma nel Natale poneuano le lucerne sù le finestre, & in sù le porte al prospetto d'ogn'vno; nel Mortuale le rinchiudeuano nel sepolchro.

Questo è quanto per hora così alla sfuggita mi occorre dirle in tal particolare: se a lei souenisse cosa migliora, mi farà gratia si degna farmene parte. Frà tanto la mi conserui nella sua buona gratia, che io resterò pregandole dal Cielo felicità. Di Padoua li 9. di Luglio 1624. Di V. S. molt' Illust. & Eccell. Seru. Affett. Fortunio Liceti.

Quam opinionem collaudauit vir insignis altero epistolio in hæc verba,

FINIS.

trouano di pietra cotta infinite, così delle pensili ne habbiamo la bellissima relatione da Dione nella cena, o sia conuito non meno bestiale, che laruale, o più tosto diabolico, fatto da Domitiano alli Romani Senatori, e Cauallieri. *Itaque populo nocturnum epulum dedit, eius consolandi causa: noctu enim sæpe exhibebat certamina; in eaque nonnas & mulieres introducebat. Vtque plebi eo tempore, ita post principibus Senatorij & Equestris ordinis conuiuium in hunc modum fecit: Apparauit ædes nigerrimas ex omnibus partibus: erant enim atra laquearia, parietes ac pauimentum, in eoque sedes nudæ eodem modo collocatæ erant. Quibus paratis rebus, eos de nocte introduci iubet absque comitibus: ac primum omnium iuxta vnumquemque columnam collocat, factam instar sepulcri, in qua nomen eius scriptum erat, pendebatque de ea lychnuchus paruus, vt assolet in monumentis: tum nudi pueri, atramentoq; obliti tanquam spectra quædam ingrediuntur, ipsosque horibilli saltatione circumeunt, eoque facto ante pedes ipsorum consistunt; ad extremum omnia, quæ in exequijs mortuorum adhiberi solent, in vasis eodem modo eis apposita fuerunt. Quas ob res quisque maxime reformidare cæpit & perhorrescere, quod se iam expectarent interfectum iri, præsertim quod cæteris magnum silentium erat, quasi iam mortui essent, quodque Domitianus sermonem habebat de ijs rebus, quæ ad mortem, quaue ad cædes pertinerent. Tandem vero illos dimisit, præmissis famulis ipsorum, qui in vestibulis ædium remanserant: quumque præparasset alios incognitos homines, a quibus domum reducerentur, vehiculis & lecticis datis, ijs metum multo maiorem incussit. Iam quisque domum venerat, iamque respirare quodammodo incipiebat, quum nunciatum est, nonnullos ab Augusto venire: qua ex re eis mori omnino expectantibus, ab vno horum oblata est columna argentea, ab altero aliud quippiam, ab alio vas ex ijs quæ in cœna apposita fuerant, quæque erant pratiosissima: postremo puer ille,*

qui ante Danonem repraesentauerat, vnicuiq; lotus & ornatus oblatus est: eoq. pacto illi totam noctem magno timore, perculsi, munera acceperunt. Et Domitianus hos triumphos egit, vel vt vulgo loquebantur, exequias eorum qui in Dacia, Romaque mortem obierant. Et si come gli antichi nelli giorni di morte rinchiudeuano le lucerne ardenti nelli sepolchri, nè le poneuano nel cospetto de gli huomini sù le finestre, nè in sù le porte; così per il contrario nelli giorni natalitij poneuano le lucerne ardenti sù le finestre, & in sù le porte; per dimostrare la contrarietà tra'l nascere, & il morire, & perciò Tertulliano volendo mostrare, che nel tempo della nascente Christiana Religione, si estingueua l'Idolatria, diceua, *At nunc lucent tabernae, & ianuae nostrae; plures iam Ethnicorum fores sine lucernis & laureis quam Christianorum.* Questo costume di accendere le lucerne sù le finestre ne'giorni natali, viene anche da Persio notato mentre disse,

d Sat. 5. d *Herodis venere dies, vnctaq; fenestra*
Dispositae pinguem nebulam vomuere lucernae.

e in Flac. & Sex. Pom. Nel che non riceuo l'opinione dello e Scaligero, che dice, *Natali die lucernae accendebantur, mortuali id non faciebant*: poiche in tutti due li giorni ciò faceuano; ma nel Natale poneuano le lucerne sù le finestre, & in sù le porte al prospetto d'ogn'vno; nel Mortuale le rinchiudeuano nel sepolchro.

Questo è quanto per hora così alla sfuggita mi occorre dirle in tal particolare: se a lei souenisse cosa migliore, mi sarà gratia si degna farmene parte. Frà tanto la mi conserui nella sua buona gratia, che io resterò pregandole dal Cielo felicità.

Di Padoua li 9. di Luglio 1624.
Di V.S. molt'Illust. & Eccell.

Seru. Affett. Fortunio Liceti.

De

De lapide Magurj tenebricosissimam inscriptionem antiquam habente, recens ad Aponi Thermas effosso.

Amplissimo & Eruditissimo Viro FORTVNIO LICETO, Eminentis Philosophi Prouinciam Bononiæ ægregiè administranti Sertorius Vrsatus F. P.

VIuit benignitatis in me tuæ, Cl.& doctiss. Vir, nunquam peritura memoria: a qua quantis fuerim affectus beneficijs, satis superque constabit: quum dixero, per te Naturalem Scientiam Patauij enodantem, exilem ingenij mei cymbulam fuisse euectam, vnde tanti fauoris aura flante secunda, & Philosophicũ percurrere Oceanum, & in vasto illo plenoque gurgitum pelago portum appellere potuit: mihi tunc temporis suauissimus studiorum erat cultus; quippe qui Peripateticis aliquando demissis curis Antiquorum memorias colere genio ductus, abscondita quæ in ipsis aderant, & obscura te Delphici ad instar Oraculi respondente, diu me prope non degebant ignota; in quibus quanti valeas, non est cur exprimam modo; id enim apertissimè demonstrant ingenij tui partus eruditissimi: Antiqua itaque, vti soleo, monumenta perpendens mearum in te obligationum congeriem auctam agnosco ducta occasione ab insculpto Saxo. Id, tertius iam dilabitur annus, Aponi in hortis meæ domus, vbi balnea administrantur, effossum, a nonnullis doctissimis Viris, præcipuè a Cll. Ioanne Rodio, & Carolo Auantio, meis summe obseruantiæ Dominis, diutius inspectum, & considera-

tum, habitum est dignum impræſſione, vt commodius eius hucuſque latitans enodatio a celeberrimis noſtri ſæculi viris perquirenda foret; in quorum albo quum (absque fuco) te adnotaſſet Sapientia, impræſſi ad te Saxi aliquot exempla demandare decreui, vt otio permittente, tuam de ipſo, ſi lubet, meæ cupiditati ſatisfaciendi gratia, ſententiam feras. Ceterum in eo imprimendo, qua potui diligentia, omnia exprimenda curaui, ipſius apud me degentis figuram repreſentantia: Quadrilatera petra eſt, duodecim alta vigintiduas vncias longa: tres lineæ ſculpturam includunt, quarum externam quatuor oppoſita diſiungunt interſtitia: litteræ qualeſcumque ſine macula obſeruantur, & verba fere omnia vt in folio, ita in lapide punctis diſtincta notantur. Hæc breuiter circa ipſum obſeruanda neceſſaria credidi: atque hæc mei cupidi genij voluntas eſt. Tu, vir ęgregie, tale deſiderium læta ſuſcipe fronte; & viue diu litterarij Imperij decus, ſplendor, ac fulcimentum; meque tibi omnibus neceſſitudinibus deuinctum qua ſoles beneuolentia amplecti, non dedigneris. Vale. Dabam Patauij XXX. Iulij M DC XLIV.

Q. MA-

Q. MAGVRIVS. Q. F. FAB
FEROX
LVS.EPIDIXIB.ET. CETAES.I II III.IN
GREG. VETVRIANQVAE. ET. IVNI
ORVM. A.A. DICAVIT. EVRAS. VIII.
ET.PERTIC.VNCINOR.XII. ₰. CCL.IX

Saxum hoc XII vncias altum XXII longum in hortis SERTORII VRSATI Patauini Philosoph. & Medic. D. Aponi ad thermas erutum Anno cIↃ IↃcxl I.

Epitaphij Maguriani tenebricosissimi dilucidatio Cap. V.

Nobilissimo Viro Sertorio Vrsato,
Fortunius Licetus B. A.

MAle mecum agitur in præsentia, Nobiliss. Sertori, dum mihi Patauij summa librorum inopia laboranti, nempe Museum apud Bononienses habenti, necessariosque huic operi codices emendicare coacto, proponitur elucidandus obscurissimus iste Magurij Lapis: quem eruditiores in Academia Patauina viri, non curta fulti volumi-

luminum supellectili, haud ab re dictitant ignorabilibus adeo notis esse delineatum, vt antiquatarum simul & mirè miserèque mutilatarum dictionum sensa nullatenus ipsi percipiant. Sed tamen quando tu, cui plurimum inseruire cupio, meum calamum vrges in illius explicationem, amico iussui parens experiar ingenij vires in hoc euoluendo Saxo: num forte mihi detur e pumice succum exprimere, Sisyphiumque fatum rumpere, nec non ex isto Lapide veluti Philosophico, latentis Veritatis aurum in dias luminis oras educere.

Non inani fortasse, neque leui coniectura consequi me posse reor, Epitaphium istud esse: ac olim a Magurio Fabrorum Magistro positum fuisse defunctis Præfectis Piscatui, Salituræque Thynnorum apud Gades in ora Lusitanica; præsertim autem in honorem aliquorum sub quorum Præfecturis emolumento suo maximo fabricauerat instrumenta plurima, præcipuèque ferreos Vncinos, huic Arti Piscatoriæ, Conditoriæque Thynnorum apprimè necessarios. In extremo namque Lusitanię littore celeberrima quotannis in æstatis verisque confinio fieri cōsueuit, & vberrima Thynnorum captura pariter & conditura: de quibus a l. 1 c 7. accuratè Io: Baptista Suarez de Salazar in opere suo (a) Gaditanarum Antiquitatum, & ex eo Iouius Historicus b de pisc. cap. 6. noster pressius ita, (b) *Thynni multitudine sua omnibus littoribus sunt noti: gregatim vagantur, ob id Euripis maxima eorum est captura. Irrumpunt Majo mense in mare nostrum ab Atlantico Oceano, cogentibus Xiphijs, hoc est Spathis piscibus, qui telo a rostris prominente instructi, eos toto mari persequuntur. Simplicissimi sunt piscium, propterea vel inanibus terriculamentis acti, facile vadis, atque littoribus intruduntur. Eo modo Gaditanus populus infinitam eorum multitudinem magno quæstu, solemnique spectaculo retibus extrahit. Saturantur inde captorum recentibus pulpis circumfusæ gentes: reliqua illorum multitu-*

do Cetarijs infertur, saliturque: asseruati vero membratim dissecti cadis celebri mercimonio per omnem fere Europam diffunduntur. Quum autem isti Piscatui, quin & Saliturae Thynnorum in Cetarijs, Praefecti fuerint nonnulli viri praecipui, qui per electionem a Regulo, vel forte a Senatu Gaditano creati, singulis annis praesentes ingentem operariorum multitudinem moderarentur, operarum negocia distribuentes, & certis legibus atque paenis nequiorum hominum gregem in officio continentes; etenim ad eiuscemodi piscium capturam, salituramque moliendam perditos homunciones quam plurimos ex finitimo quoque Turdetaniae regno passim conuenire, testabitur infra (c) Suarez. Quumque magnam oportuerit ibi Fabrorum esse manum, qui cultros, vncinos, harpagonesve, ceteraque ferramenta necessaria suppeditarent indies numerosissimae multitudini mortalium, non solum de mari piscantium, sed etiam tum e littore pisces captos ad Cetarias conuectantium, tum ex importatis intra Cetarias innumera salsamenta conficientium: verisimile satis est, huic adeo magnae fabrorum multitudini praefectum fuisse quempiam Archifabrum, Protofabrumve, cui caeteri subessent, atque parerent. Accidit autem vt iste Faber omnium Princeps atque Magister, nomine MAGVRIVS, cognomine FEROX, vita defunctis nonnullis Piscatui-Praefectis, Cetariarumque Praesidibus, amicis patronisque suis Epitaphium posuerit, dicaueritque in eorum cultum gemmas *Euras octo*, simul *& perticas ducentas quinquagintanouem*, quarum singulis appensi forent *Vncini duodecim* ferrei. Quo quidem instrumenti genere passim vtebantur pro sui muneris oportunitate piscatum, vecturam, & salituram illa molientes, tum ad feriendos, & extrahendos e mari saucios Thynnos: tum ad eosdem in carpenta trahendos, & e curribus in Cetarias detrahendos tum demum etiam ad appendendos in sublimi piscium illorum

c. nu. 10.

lorum truncos conditurae non destinatos, sed esui recent sine salitura. Quod sane Saxum vel e Gadibus, vt fit, aliquando delatum ad Aponenses Thermas, ibi delituerit ad hæc vsque tempora nostra: vel etiam, si placet, a Magurio Patauij denique diuitem senectam agente, fabrili iam arte penitus intermissa, valereque iussa, dicatum fuerit, affixum honorario sepulcro, & inani tumulo, benemeritis de se patronis, & amicis, dudum in Lusitania defunctis: Quod etiam verisimile satis apparet, quum lapis ex eorum genere videatur esse, qui defodiuntur ex opido proximo Monte silice nuncupato. Quibus ita præmissis, iam singulas Epitaphij dictiones accurate consideremus, ac explicemus.

1. ,, Quintus MAGVRIVS Quinti Filius. Magurij nomen in Gruterianis inscriptionibus non habetur, vt aperte constat e luculentissimo Indice Scaligeri; quare Gruterium latuit hæc inscriptio.

2. ,, FAB. Explico, *Faber*: censeoque Fabrum istum per excellentiam dictum, & extitisse Fabrorum omnium in eo Piscatu, Salituraque Thynnorum percelebri, Summatem atque Magistrum, vere Protofabrum, Archifabrumve; quod alius Faber inferioris conditionis adeo diues esse non potuerit, vt ære suo dicaret in honorem amicorum Manium octo gemmas, vnaque suspenderet Vncinorum ferreorum, ducentis quinquaginta nouem perticis appensorum, tria millia centum, & octo. Quin & adeo magnam Vncinorum ferreorum quantitatem, quis nisi Faber, idemque diues, amicorum tumulo consecrauerit? Poetæ poematia dicant, ferramenta Fabri.

3. ,, FEROX Interpretor ego, *Ferocis* agnomen, siue cognomen hoc extrinsecus inditum isti Fabro fuisse, vel quod vultu, moribusve ferociam quandam præseferret, ferocitateve truculenta subditos imperio suo Fabros minores asperè gubernaret, seuerèque regeret immitis in

virga

virga ferrea, vt dici solet: vel quod iste Magurius esset seruilis conditionis, etenim seruis huiuscemodi cognomina frequenter antiquitus imponebantur: sic in plerisque Lucernis intra veterum sepulcra repertis, agnomen serui legitur in fundo FORTIS, qui fuit plastes fictilium Lucernarum fabricator, & venditor, conditione seruus.

4. „LVS. Explico: *Lusitanis*; enim vero Thynnorum Piscatus celeberrimus, & vberrima Salitura, cui priscis temporibus necessaria fuit, & eius Præfectis dicata potuit esse tanta ferreorum Vncinorum multitudo, non alibi quam ad Herculeum fretum in Lusitania fieri consueuit, vt infra (*d*) confirmabit Suarez in Antiquitatibus Gaditanis. At vero tot Vncinorum maiorum millia, cui possunt arti deseruire, nisi Thynnorum Piscatui Lusitano? d. nu. 15.

5 „ EPIDIXIB. lego, *Epidixibus*: & interpraetor hos extitisse Iudices, Thynnorum Piscatui Præfectos cum autoritate suprema, Præsidesque summos delictorum vindices. A Iustitia, sane quam Dicen, siue Dicæosinen appellauere Græci, nuncupati fuerunt isti Iudices *Epidixes*, vel *Epidixies*, qui cum mero, & misto fortassis imperio Iustitiam administrabant apud Gaditanos in celeberrimo Thynnorum Piscatu, siquidem Arist. alicubi (*e*) scribit, e de mūd. c. 7. *Enim vero Deus (vt vetusto verbo proditum est) principium & finem & media rerum omnium tenet: rectaque linea incedens, operatur ille quidem secundum naturam, e vestigio comitem habens Iustitiæ Præsidem, quam Dicen nominant, Diuinæ legis vindicem, simul vt quicquam sanctionum eius prætermissum est.* Quibus ansam nobis præbet accipiendi *Epidixes*, vel *Epidixies* istos pro Iudicibus, qui legis humanæ vindices, Iustitiæ Præsides essent in Piscatu Thynnorum ad Lusitaniæ fretum Herculeum. In cuius opinionis confirmationem quoque legimus apud omnes Lexicographos; *Epidicasos: Iudex. Epidicasimos: auxilians*

in Iudicijs. Epidicon: res adhuc sub Iudice. Quapropter inde nomine deriuato, Iudices Præfecti Piscatui Thynnorum in Lusitania rectè vocabantur Lusitani Epidixes.

6. „ ET. CETAES. explico, *Cetaestritis*; nimirum vt Palestrita dicitur Palestræ Magister, atque Præfectus; ita Cætaestritæ dicebantur Cetariarum Præsides Cetarijsque Præfecti; qui forent in Herculei freti littore Thynnorum Conditura, Confectionique salsamentorum Præpositi; Cetariæ namque loca sunt iuxta mare, in quibus Thynni, & alij huiusmodi pisces capiuntur, & saliuntur.
f l. 37. c. 5. Autore (f) Plinio *Ferunt in ea Insula tumulo Reguli Hermia iuxta Cetarias marmoreo leoni fuisse inditos oculos ex smaragdis, ita radiantibus etiam in gurgitem, vt territi instrumenta refugerent Thynni: diu mirantibus nouitatem Piscatoribus, donec mutauere oculis gemmas.* mirum sane dictu, sed pulcherrimum obseruatu.

7. „ I. II. III. Interprætor, Primis, Secundis, Tertijs, etenim tres erant ordines, classesve Præfectorum eo loci: Primi quidem extitere Piscatui præfecti; qui Piscatorum causas iudicabant. Ordine vero Secundo continebantur Cetariarum Præsides, penes quos erant Iudicia de Salsamenta conficientibus. Qui duum ordinum Iudices congregabantur in quadam domo prope turrim ad iudicia fe-
g l. 1. c. 7. renda de controuersijs; vt ait Suarez (g) inquiens, *Los que gouiernan este pesqueria, se recogen en vna casa, llegada a esta torre, que por seruir de amparo contra el Sol, llaman el Toldo.* Quæ latine vertuntur. *Qui Piscatum hunc moderantur, se recipiunt in quandam domum huic turri vicinam; quam, quod inseruit arcendo Soli, Toldum* (la Tenda) *vocant.* Præter hos, Ordo Tertius Præfectorum fuit; cuius officium erat, cogere multitudinem operariorum ac eos etiam vi trudere ad suum ministerium, vbi foret opus; ac imperiali fuste segnes ad opus vrgere: Qui sane Præfecti fuere multi; suumque munus admministrabant,

bant, non in domo sedentes ad tribunal, vt illi Iudices priorum ordinum seniores, at in planicie lata obequitantes; de quibus idem Suarez infit paulo post, (b) *Llegados ya circa de tierra, gente de a cauallo con acotes en las mano recogen toda la chusma a la ribera.* Quæ sic latine sonant: *Vbi prope terram appulerunt* Thynni; *viri circumobequitantes, fustibus vniuersam illam turbam ad littus trudunt.* Sic igitur, non vnius Ordinis Præfecti fuere, quibus fato iam functis inscriptus fuit iste Magurij Lapis, sed triplicis ad inuicem subordinati, Primi, Secundi, Tertij, qui quidem ordines distincti subordinatique, recte signantur item distinctis numerorum inter se subordinatorum notis, I. II. III. Ceterum quia non omnibus eorum trium Ordinum Præsidibus antea defunctis erexit hunc Lapidem Magurius; at solum quibusdam patronis, & amicis suis, sub quorum Præfecturis artem Fabrilem cum lucro maiore iam exercuerat; propterea statim hosce sibi charos interstinguit a reliquis in vnoquoque ordine dicens.

b loc. cit.

8. „ IN GREG. lego: *In Gregeram*: Vetustiores profecto, qui consecrabant aliquid in alicuius honorem. promiscue dicebant se modo *eidem*, modo *in eundem* rem oblatam dicare. Sic apud antiquos Epigrammatarios in Antologiæ voluminibus habemus, poematia laudatoria, donariaque plurima tum *Dijs*, tum *in Deos* posita: nec non *Philosophis*, & *in Philosophos*: consimiliter *Athletis*, & *in Athletas* cantata: & ita de multis alijs. Immo vero Ianus Gruterus, qui formulas vtrasque seorsum acceptas profert in diuersis inscriptionibus: legens (*i*) tum:

i pag. LVIII. n. 7.

In Diœcesi Eistetensi in Norico Ripens.

IN HO.
D. D.
MARTI. VICTORI
L. L. L. L. I. E.
V. S. L. M.

ex Apiano:

Quæ sic legimus:

In Honorem
Dei Domini
Marti Victori
Legiones Prima E . . . .
Quinta Sexta Liberorum Militum.

k *ibid. n. 8.* (*k*) tum

Ventiæ in Prouincia.

MARTI. VINCIO. M. RVTINVS. FIL. CAL.
IIIIIIVIR. ET INCOLA. CEMENAEI
EX VOTO.

A Scaligero.

l *pag. lxxxviij. num. 14.* tum etiam (*l*) inferius:

Romæ in vinea Card. Carpen.

Palus

Palus e Tiburtino trans Tiberim repertus.

Legimus *In Deuas*, hoc est Diuas *Corniscas Sacrum.*

Idem inquam Gruterus non vnam ponit antiquam Inscriptionem, in qua simul geminam istam dicandi formulam legimus, vt in Epitaphio Maguriano; scribit enim ille, (m) *Metis, in ædibus Dionysij Lebei-Batlij, Regij apud Mediomatrices Præsidis, visuntur tres puellæ stolatæ, manu altera nescio quid florum continentes: Inscriptio tympani hæc est.* (m) pag. xcii.

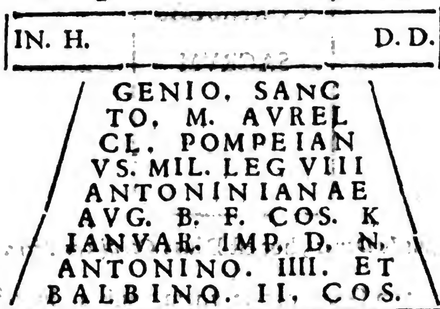
IN
HONOREM
DOMVS DIVI
NAE DIS MAIRABVS
VICANI VICI PACIS

Ex

Et sane per Domum Diuinam, in cuius honorem lapis erectus est, illico notatur intelligi Deas Mairas, quibus inscriptio dicata fuit; nam & Austriacæ Domus nomine Gentem inclytam intelligimus, non ædificia, si dixerimus nos in honorem Austriacæ domus aliquid consecrare, ponere, vel scribere. Pariter in alia Inscriptione vetere duplex ista loquendi formula visitur, scribente (n) Grutero,

(n) pag. cviii. n. 1.

In Pago Praumheim circa Moguntiam.

IN. H. D. D.

GENIO. SANC
TO. M. AVREL
CL. POMPEIAN
VS. MIL. LEG VIII
ANTONINIANAE
AVG. B. F. COS. K
IANVAR. IMP. D. N.
ANTONINO. IIII. ET
BALBINO. II. COS.

Ex Huttichio.

Quam Inscriptionem ita legimus: *In honorem Dei Domestici, Genio Sancto Marco Aurelio Claudius Pompeianus miles Legionis Octaua Antoniniana, Augusto Balbi*, vel, *Balbini Filio Consule, Kalendis Ianuarij, Imperatore Domino Nostro Antonino Quartum, & Balbino II. Consulibus.* etenim veteres arbitrabantur, Genios Sanctos, Deosque Domesticos, Manes item appellatos, esse mortuorum animas; quare defuncto iam Marco Aurelio, & in Deum Domesticum, Geniumque Sanctum per apotheosim relato, positum est hoc Epitaphium in honorem eiusdem Dei Domestici,

mestici, ipsimet Genio Sancto Marco Aurelio. Sic & in suo Lapide Magurius eandem istam geminam inscribendi formulam seruauit, in quo Lusitanis Epidixibus, & Cetaestritis, primis, secundis, tertijs, in Gregoram, Veturiamque, & Iuniores alios dona sepulcralia dicauit. Praetulit autem ceteris quibusque Gregoram, quod is inter Epidixes in Ordine Primo Praefecturam Piscatus administrasset.

9. ,, VETVRIANQVAE. In ista dictione mendum euidens agnosco Lapicidae; nam ille pro coniunctione, *quo*, casum relatiui nominis incidit, *quae*; saepius enim rudiores lapicidae prisci soloecismis inscriptiones faedarunt: inter quos ignaros Magurianum istum adnumerandum esse, liquet ex eo, quod oportuerit sibi singulas dictiones punctis interpositis aperte segregari, ne natura sua discretas ipse per inscitiam temere copularet, atque confunderet. Nisi notam istam Amanuensi velimus inurere, qui per incuriam lapsus fuerit in autographo describendo. Quin etiam, nisi Graecam orthographiam secutum Magurium, aliumve quemuis Magurij iussu, rogatuve sepulcralis huius Inscriptionis Autorem, asseras; errasse quoque dixeris in eo, quod pro *Veturiam*, descripserit in autographo *Veturian*. Est autem mihi *Veturias* iste Cetaestrita, nimirum in Ordine Secundo Iudicum, Saliturae Thynnorum in Cetarijs Praefectus, qui post Gregoram Epidixem, in Ordine Primo Piscatui-Praefectorum collocatum, nominatur in lapide; quum Cetaestritae dignitate cederent Epidixibus. Porro multas Veturias feminas multosque Veturios mares habuit Antiquitas; quorum plures inscriptiones attulit in suo volumine Gruterus; qui tamen nullius vnquam meminit Veturiae masculi; cuiusmodi fuit is, de quo Magurius in lapide.

10. ,, ET IVNIORVM. A. A. Iuniores hi Tertium ordinem Praefectorum habebant; qui vel sine peculiari nomine

mine dignitatis, a prioribus illis discernebantur, quod Iuniores Epidixes atque Cetaestritæ promiscue dicebantur, Tirtijve Cetaestritæ, ac Epidixes; quum illi seniores in primo, secundoque Ordine sedentes, per excellentiam Epidixes, atque Cetaestritæ simpliciter appellarentur. Et in hoc sensu verba sic explicari posse videntur, *Et Iuniorum Aliorum Animas*, Epidixium nimirum, & Cetaestritarum in Ordine Tertio locum habentium. Profecto veteres aliquid in honorem defuncti consecrantes, id in illius Animam dicare, constat ex eo, quod opinabantur Antiqui, cum cadauere commorari semper animam in sepulcro; propterea que, vt Dijs Manibus, ita sepulcralia dona in defunctorum animas dicare se confitebantur; etenim Virgilius, Antiquitatis cultor eximius, Aeneam inducit ad sepulcrum Anchisæ Patris offerentem munera, salu-
o *Aen.* 5. tantemque paternam Animam, his (o) metris,

Ille e concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magna medius comitante caterua.
Hic duo rite mero libans Carchesia Baccho,
Fundit humi, duo lacte nouo, duo sanguine sacro:
Purpureosque iacit flores, ac talia fatur:
Salue sancte Parens, iterum saluete recepti
Nequicquam cineres, Animaque Vmbraque paternæ.

p *Aen.* 3. Et multo [p] antea Polydoro mortuo parentans Aeneas infit, apud Virgil.

Ergo instauramus Polydoro funus, & ingens
Aggeritur tumulo tellus. Stant Manibus Aræ
Cæruleis mæstæ vittis, atraque cupresso:
Et circum Iliades crinem de more soluta.
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis & sacri pateras: Animamque sepulcro
Condimus, & magna supremum voce ciemus.

Quare Magurius in honorem amicorum donaria ponens, ait recte: se illa dicare in *Iuniorum Aliorum* Præfectorum *Animas.*

Animas. Nec ab re dixero, si vertero, *Et Iuniorum Amicorum Animas*. Quinetiam tertio verti possunt verba lapidis illa, *Et Iuniorum* Amicorum, siue *Aliorum Aras*; etenim apud Antiquos Aræ ponebantur pro sepulcris, vt apparet ex allato Virgilij loco, nec non ex alio, vbi Miseni funus instituens (*q*) infit, q *Aen.6*

Haud mora festinant flentes, Aramque sepulchri
Congerere arboribus, cæloque educere certant.

Et multo [*r*] prius Andromachen inducit inferias Hectori facientem, aiens, r *Aen.3*

Libabat cineri Andromache: Manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum: viridi quem cespite inanem,
Et geminas, causam lacrymis, sacrauerat Aras.

Læuinus per Aras intelligit sepulcrum ipsum, allato versiculo (*s*) Nasonis, s *metam.*

Ante sepulcrales infelix astitit Aras.

Suetonius item agens de sepulcro Neronis ait, *In eo monumento solium Porphyretici marmoris, superstante Lunense Ara, circumseptum est lapide Thasio*. Quo sensu legi possunt ea verba Saxi: Et *Iuniorum Amicorum Aras*; quod est dicari dona in honorem sepulchri Iuniorum Amicorum, vt supra vidimus apud Gruterum dicatam Inscriptionem *In honorem Domus Diuinæ*; quum sepulcra sint Manium domus. Nec omittendum est, easdem litteras legi posse, Et *Iuniorum Amicorum Apotheosim*; quod Antiqui mortuorum Animas Deificarent in Manes Deos, & Genios Sanctos; vt non semel eruditissimus Corda notauit apud Virgilium Quod si malueris haberi peculiare quodpiã nomen dignitatis in hoc Ordine tertio Iuniorũ, cõtradistinctũ a nomine Cetaestritarũ, & Epidixiorũ, non grauate tibi concedam nomen Archarij, vel Archontis, vt lectio sit: Et *Iuniorum Archariorum Animas*; aut, *Iuniorũ Archontiũ Animas*; etenim Archarius est idem quod Præfectus, & Moderator: ita D. Paulus ad Romanos infit, *Salutat vos Era-*

sius, archarius ciuitatis. Archontes item, autore Suida, nouem Athenis fuere Præsides; quorum sex Thesmothetæ, hoc est Legislatores dicebantur; vnus Rex, vnus Polemarchus, & præter hos vnus, qui per excellentiam Archon dicebatur: de quo Magistratu plura Budæus. Porro, quantum apparet ex Inscriptione, Præfecti priores duo, Gregoras, atque Veturias, extitere seniores in Magistratu sedentes, iudiciaque dicentes in domo prope Turrim, Toldi nomine donata, sententiamque ferentes de controuersijs Piscatorum, atque salituram in Cetarijs molientium; posteriores autem in Ordine III. Iuniores alij, si placet, Archontes, vel Archarij nuncupati, multo plures Præfecti fuere, qui præsentes imperabant numerosorum operariorum turmis quamplurimis. Quos quidem Iuniores Archarios, Archontesve, Piscatus, & Cetariarum Præsides, ob multitudinem in paruo lapide Magurius nominatim singulos describere minime potuit; propterea communi nomine dignitatis vel ætatis eos multos complexus est, & appellauit Iuniores Archarios, Archontesve; quo nomine quoque M. Tullius vsus est in Latio, dicens (t) *Moritur* Epicurus, *quum duos, & sexaginta annos vixerit, archonte Pytharato*. Ceterum etsi non proprijs nominibus, apte tamen signantur, qui tempore Gregoræ, Veturiæque Præfecturam suam gesserunt in Ordine III. Iuniores alij Cætacstritæ, vel Epidixes, vel si mauis Archontes, Archarijve. Mihi vero potius arridet lapidis verba legere, Et I*uniorum aliorum Animas*, siue *amicorum Animas*, apte subintelligendo promiscue, Cetacstritarum, vel Epidixium; quod in prima parte, cuius hæc secunda est explicatio, simpliciter Epidixibus, & Cetacstritis; non item Archarijs, nec Archontibus locus vllus datus fuerit: vt Iuniores isti, tertium ordinem habentes, quod imperij virgis plecterent, ac in officio continerent contumaces tam piscatores, quam salitores, promiscue

t de fato.

Iunio-

Iuniores Epidixes, & Iuniores Cetaestritæ nuncuparentur Iuniorum titulo segregati satis a ceteris priorum duum Ordinum, qui simpliciter Epidixes, & Cætaestritæ dicebantur. Turmas autem operariorum in Lusitaniæ Piscatu, Cetarijsque valde multas extitisse, popellique nequioris atque perditi propemodum innumeros homines habuisse, quibus in officio continendis, coercendis, puniendisque, multi Iuuenes robusti præficerentur, ostendit idem Suarez, adiungens antea propositis, (u) *A pocos passos està otrabien capas, dende se racoge todo el pescado, se desquartiza, y sala. Aeстas accompannan por todo a quel campo buen numero de chasas, y casillas, formada de paja, y piedra seca, acogida de a quella chusma, y gente perdida, que de toda Andaluzia se recoge a este exercito*, & mox, vt antea vidimus: *Llegandos ya cerca de tierra, gente de a cauallo con acotes en las mano recogen toda la chusma a la ribera*. Quæ sic latine redduntur: *Non multis inde passibus extant ædes aliæ satis capaces, in quas totus piscis defertur, finditur in partes, & salitur. Hisce adiungunt per totam illam planitiem plurima tuguria, & humiles casas, congesto lapide & stramentis confectas: receptaculum turbæ, & illius hominum colluuiei, quæ ex vniuersa Turdetania, seu Vandalicia confluit ad hoc exercitium. Vbi prope terram appulerunt* pisces, *qui circumobequitant* Præfecti, *fustibus vniuersam illam turbam ad littus trudunt*: Multos igitur esse oportuit, & iuuenes huiusmodi Præfectos.

u *l. 1. c. 7*

11. ,, DICAVIT. Vbi vero dedicationem istam sepulcralem fecerit Magurius non aperte constat: an ad Gades in suo discessu ex Hispania veniens in Italiam ætate prouecta; diuitijsque non paucis comparatis Artem fabrilem derelinquens, atque penitus valere iubens, qui sibi supererant Vncini piscatorij plurimi, perticis appensos dicauerit omnes, vna cum Euris octo gemmis in honorem

luminum supellectili, haud ab re dictitant ignorabilibus adeo notis esse delineatum, vt antiquatarum simul & mirè misereque mutilatarum dictionum sensa nullatenus ipsi percipiant. Sed tamen quando tu, cui plurimum inseruire cupio, meum calamum vrges in illius explicationem, amico iussui parens experiar ingenij vires in hoc euoluendo Saxo: num forte mihi detur e pumice succum exprimere, Sisyphiumque fatum rumpere, nec non ex isto Lapide veluti Philosophico, latentis Veritatis aurum in dias luminis oras educere.

Non inani fortasse, neque leui coniectura consequi me posse reor, Epitaphium istud esse: ac olim a Magurio Fabrorum Magistro positum fuisse defunctis Præfectis Piscatui, Salituræque Thynnorum apud Gades in ora Lusitanica; præsertim autem in honorem aliquorum sub quorum Præfecturis emolumento suo maximo fabricauerat instrumenta plurima, præcipuèque ferreos Vncinos, huic Arti Piscatoriæ, Conditoriæque Thynnorum apprimè necessaries. In extremo namque Lusitaniæ littore celeberrima quotannis in æstatis verisq; confinio fieri cõsueuit, & vberrima Thynnorum captura pariter & conditura: de quibus

a l. 1 c 7. accuratè Io: Baptista Suarez de Salazar in opere suo (a) Gaditanarum Antiquitatum, & ex eo Iouius Historicus

b de piscib. cap. 6. noster pressius ita, (b) *Thynni multitudine sua omnibus littoribus sunt noti: gregatim vagantur, ob id Euripis maxima eorum est captura. Irrumpunt Majo mense in mare nostrum ab Atlantico Oceano, cogentibus Xiphijs, hoc est Spathis piscibus, qui telo a rostris prominente instructi, eos toto mari persequuntur. Simplicissimi sunt piscium, propterea vel inanibus terriculamentis acti, facile vadis, atque littoribus intruduntur. Eo modo Gaditanus populus infinitam eorum multitudinem magno quæstu, solemnique spectaculo retibus extrahit. Saturantur inde captorum recentibus pulpis circumfusæ gentes: reliqua illorum multitudo*

do Cetarijs infertur, saliturque: asseruati vero membratim dissecti cadis celebri mercimonio per omnem fere Europam diffunduntur. Quum autem isti Piscatui, quin & Saliturae Thynnorum in Cetarijs, Praefecti fuerint nonnulli viri praecipui, qui per electionem a Regulo, vel forte a Senatu Gaditano creati, singulis annis praesentes ingentem operariorum multitudinem moderarentur, operarum negocia distribuentes, & certis legibus atque paenis nequiorum hominum gregem in officio continentes; etenim ad eiuscemodi piscium capturam, salituramque moliendam perditos homunciones quam plurimos ex finitimo quoque Turdetaniae regno passim conuenire, testabitur infra (c) Suarez. Quumque magnam oportuerit ibi Fabrorum esse manum, qui cultros, vncinos, harpagonesve, ceteraque ferramenta necessaria suppeditarent indies numerosissimae multitudini mortalium, non solum de mari piscantium, sed etiam tum e littore pisces captos ad Cetarias conuectantium, tum ex importatis intra Cetarias innumera salsamenta conficientium: verisimile satis est, huic adeo magnae fabrorum multitudini praefectum fuisse quempiam Archifabrum, Protofabrumve, cui caeteri subessent, atque parerent. Accidit autem vt iste Faber omnium Princeps atque Magister, nomine MAGVRIVS, cognomine FEROX, vita defunctis nonnullis Piscatui-Praefectis, Cetariarumque Praesidibus, amicis patronisque suis Epitaphium posuerit, dicaueritque in eorum cultum gemmas *Euras octo*, simul *& perticas ducentas quinquagintanouem*, quarum singulis appensi forent *Vncini duodecim* ferrei. Quo quidem instrumenti genere passim vtebantur pro sui muneris oportunitate piscatum, vecturam, & salituram illa molientes, tum ad feriendos, & extrahendos e mari saucios Thynnos: tum ad eosdem in carpenta trahendos, & e curribus in Cetarias detrahendos tum demum etiam ad appendendos in sublimi piscium illorum

c. nu. 10.

lorum truncos condituræ non destinatos, sed esui recent sine salitura. Quod sane Saxum vel e Gadibus, vt fit, aliquando delatum ad Aponenses Thermas, ibi delituerit ad hæc vsque tempora nostra: vel etiam, si placet, a Magurio Patauij denique diuitem senectam agente, fabrili iam arte penitus intermissa, valereque iussa, dicatum fuerit, affixum honorario sepulcro, & inani tumulo, benemeritis de se patronis, & amicis, dudum in Lusitania defunctis: Quod etiam verisimile satis apparet, quum lapis ex eorum genere videatur esse, qui defodiuntur ex opido proximo Monte silice nuncupato. Quibus ita præmissis, iam singulas Epitaphij dictiones accurate consideremus, ac explicemus.

1. „Quintus MAGVRIVS Quinti Filius. Magurij nomen in Gruterianis inscriptionibus non habetur, vt aperte constat e luculentissimo Indice Scaligeri; quare Gruterium latuit hæc inscriptio.

2. „ FAB. Explico, *Faber*: censeoque Fabrum istum per excellentiam dictum, & extitisse Fabrorum omnium in eo Piscatu, Salituraque Thynnorum percelebri, Summatem atque Magistrum, vere Protofabrum, Archifabrumve; quod alius Faber inferioris conditionis adeo diues esse non potuerit, vt ære suo dicaret in honorem amicorum Manium octo gemmas, vnaque suspenderet Vncinorum ferreorum, ducentis quinquaginta nouem perticis appensorum, tria millia centum, & octo. Quin & adeo magnam Vncinorum ferreorum quantitatem, quis nisi Faber, idemque diues, amicorum tumulo consecrauerit? Poetæ poematia dicant, ferramenta Fabri.

3. „ FEROX Interpretor ego, *Ferocis* agnomen, siue cognomen hoc extrinsecus inditum isti Fabro fuisse, vel quod vultu, moribusve ferociam quandam præseferret, ferocitateve truculenta subditos imperio suo Fabros minores asperè gubernaret, seuerèque regeret immitis in

virga

virga ferrea, vt dici solet: vel quod iste Magurius esset seruilis conditionis, etenim seruis huiuscemodi cognomina frequenter antiquitus imponebantur: sic in plerisque Lucernis intra veterum sepulcra repertis, agnomen serui legitur in fundo FORTIS, qui fuit plastes fictilium Lucernarum fabricator, & venditor, conditione seruus.

4. „LVS. Explico: *Lusitanis*; enim vero Thynnorum Piscatus celeberrimus, & vberrima Salitura, cui priscis temporibus necessaria fuit, & eius Præfectis dicata potuit esse tanta ferreorum Vncinorum multitudo, non alibi quam ad Herculeum fretum in Lusitania fieri consueuit, vt infra (*d*) confirmabit Suarez in Antiquitatibus Gaditanis. At vero tot Vncinorum maiorum millia, cui possunt arti deseruire, nisi Thynnorum Piscatui Lusitano? d. nu. 15.

5 „EPIDIXIB. lego, *Epidixibus*: & interpraetor hos extitisse Iudices, Thynnorum Piscatui Præfectos cum autoritate suprema, Præsidesque summos delictorum vindices. A Iustitia, sane quam Dicen, siue Dicæosinen appellauere Græci, nuncupati fuerunt isti Iudices *Epidixes*, vel *Epidixies*, qui cum mero, & misto fortassis imperio Iustitiam administrabant apud Gaditanos in celeberrimo Thynnorum Piscatu, siquidem Arist. alicubi (*e*) scribit, *Enim vero Deus (vt vetusto verbo proditum est) principium & finem & media rerum omnium tenet: rectaque linea incedens, operatur ille quidem secundum naturam, e vestigio comitem habens Iustitiæ Præsidem, quam Dicen nominant, Diuinæ legis vindicem, simul vt quicquam sanctionum eius prætermissum est.* Quibus ansam nobis præbet accipiendi *Epidixes*, vel *Epidixies* istos pro Iudicibus, qui legis humanæ vindices, Iustitiæ Præsides essent in Piscatu Thynnorum ad Lusitaniæ fretum Herculeum. In cuius opinionis confirmationem quoque legimus apud omnes Lexicographos; *Epidicasos: Iudex. Epidicasimos: auxilians* e de mũd. c. 7.

in Iudicijs. Epidicon: res adhuc sub iudice. Quapropter inde nomine deriuato, Iudices Præfecti Piscatui Thynnorum in Lusitania recte vocabantur Lusitani Epidixes.

6. ,, ET. CETAES. explico, *Cetaestritis*; nimirum vt Palestrita dicitur Palestræ Magister, atque Præfectus; ita Cætaestritæ dicebantur Cetariarum Præsides Cetarijsque Præfecti; qui forent in Herculei freti littore Thynnorum Conditurae, Confectionique salsamentorum Præpositi; Cetariæ namque loca sunt iuxta mare, in quibus Thynni, & alij huiusmodi pisces capiuntur, & saliuntur.
f l. 37. c. 5. Autore (f) Plinio *Ferunt in ea Insula tumulo Reguli Hermia iuxta Cetarias marmoreo leoni fuisse inditos oculos ex smaragdis, ita radiantibus etiam in gurgitem, vt territi instrumenta refugerent Thynni: diu mirantibus nouitatem Piscatoribus, donec mutauere oculis gemmas*. mirum sane dictu, sed pulcherrimum obseruatu.

7. ,, I. II. III. Interpretor, Primis, Secundis, Tertijs, etenim tres erant ordines, classesve Præfectorum eo loci: Primi quidem extitere Piscatui præfecti; qui Piscatorum causas iudicabant. Ordine vero Secundo continebantur Cetariarum Præsides, penes quos erant Iudicia de Salsamenta conficientibus. Qui duum ordinum Iudices congregabantur in quadam domo prope turrim ad iudicia fe-
g l. 1. c. 7. renda de controuersijs; vt ait Suarez (g) inquiens, *Losque gouiernan este pesqueria, se recogen en vna casa, llegada a esta torre, que por seruir de amparo contra el Sol, llaman el Toldo*. Quæ latine vertuntur. *Qui Piscatum hunc moderantur, se recipiunt in quandam domum huic turri vicinam; quam, quod inseruit arcendo Soli, Toldum* (la Tenda) *vocant*. Præter hos, Ordo Tertius Præfectorum fuit; cuius officium erat, cogere multitudinem operariorum ac eos etiam vi trudere ad suum ministerium, vbi foret opus; ac imperiali fuste segnes ad opus vrgere: Qui sane Præfecti fuere multi; suumque munus administrabant,

bant, non in domo sedentes ad tribunal, vt illi Iudices priorum ordinum seniores, at in planicie late obequitantes; de quibus idem Suarez infit paulo post, (*b*) *Llegados ya circa de tierra, gente de a cauallo con acotes en las mano recogen toda la chusma a la ribera.* Quæ sic latine sonant: *Vbi prope terram appulerunt* Thynni; *viri circumobequitantes, fustibus vniuersam illam turbam ad littus trudunt.* Sic igitur, non vnius Ordinis Præfecti fuere, quibus fato iam functis inscriptus fuit iste Magurij Lapis, sed triplicis ad inuicem subordinati, Primi, Secundi, Tertij, qui quidem ordines distincti subordinatique, recte signantur item distinctis numerorum inter se subordinatorum notis, I. II. III. Ceterum quia non omnibus eorum trium Ordinum Præsidibus antea defunctis erexit hunc Lapidem Magurius; at solum quibusdam patronis, & amicis suis, sub quorum Præfecturis artem Fabrilem cum lucro maiore iam exercuerat; propterea statim hosce sibi charos interstinguit a reliquis in vnoquoque ordine dicens.

b *loc. cit.*

8. ,, IN GREG. lego: *In Gregeram*: Vetustiores profecto, qui consecrabant aliquid in alicuius honorem. promiscue dicebant se modo *eidem*, modo *in eundem* rem oblatam dicare. Sic apud antiquos Epigrammatarios in Antologiæ voluminibus habemus, poematia laudatoria, donariaque plurima tum *Dijs*, tum *in Deos* posita: nec non *Philosophis*, & *in Philosophos*: consimiliter *Athletis*, & *in Athletas* cantata; & ita de multis alijs. Immo vero Ianus Gruterus, qui formulas vtrasque seorsum acceptas profert in diuersis inscriptionibus: legens (*i*) tum:

i *pag. LVIII. n. 7.*

In Dioecesi Eistetensi in Norico Ripens.

IN HO.
D. D.
MARTI. VICTORI
L. L. L. L. I. E.
V. S. L. M.

ex Apiano:

Quæ ſic legimus:

In Honorem
Dei Domini
Marti Victori
Legiones Prima E....
Quinta Sexta Liberorum Militum.

k *ibid. n. 8.* (*k*) tum

Ventia in Prouincia.

MARTI. VINCIO. M. RVTINVS. FIL. CAL.
IIIIIIVIR. ET INCOLA. CEMENAEI
EX VOTO.

A Scaligero.

l *pag. lxxxviij. num. 14.* tum etiam (*l*) inferius:

Romæ in vinea Card. Carpen.

Palus

Palus e Tiburtino trans Tiberim repertus.

Legimus *In Deuas*, hoc est Diuas *Corniscas Sacrum.*

Idem inquam Gruterus non vnam ponit antiquam Inscriptionem, in qua simul geminam istam dicandi formulam legimus, vt in Epitaphio Maguriano; scribit enim ille, (m) *Metis, in ædibus Dionysij Lebei-Batlij, Regij apud Mediomatrices Præsidis, visuntur tres puellæ stolatæ, manu altera nescio quid florum continentes: Inscriptio tympani hæc est.* (m) pag. xcii.

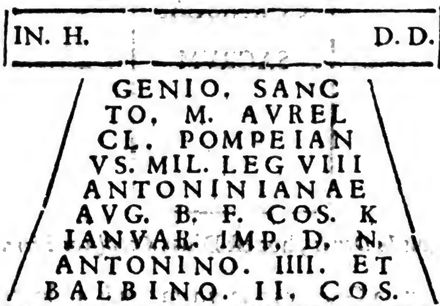
IN
HONOREM
DOMVS DIVI
NAE DIS MAIRABVS
VICANI VICI PACIS

Ex

Et sane per Domum Diuinam, in cuius honorem lapis erectus est, illico notatur intelligi Deas Mairas, quibus inscriptio dicata fuit; nam & Austriacæ Domus nomine Gentem inclytam intelligimus, non ædificia, si dixerimus nos in honorem Austriacæ domus aliquid consecrare, ponere, vel scribere. Pariter in alia Inscriptione vetere duplex ista loquendi formula visitur, scribente (n) Grutero,

(n) pag. cviii. n. 1.

In Pago Praumbeim circa Moguntiam.

IN. H. D. D.

GENIO. SANC
TO. M. AVREL
CL. POMPEIAN
VS. MIL. LEG VIII
ANTONINIANAE
AVG. B. F. COS. K
IANVAR. IMP. D. N.
ANTONINO. IIII. ET
BALBINO. II. COS.

Ex Huttichio,

Quam Inscriptionem ita legimus: *In honorem Dei Domestici, Genio Sancto Marco Aurelio Claudius Pompeianus miles Legionis Octauæ Antoninianæ, Augusto Balbi*, vel, *Balbini Filio Consule, Kalendis Ianuarij, Imperatore Domino Nostro Antonino Quartum, & Balbino II. Consulibus.* etenim veteres arbitrabantur, Genios Sanctos, Deosque Domesticos, Manes item appellatos, esse mortuorum animas; quare defuncto iam Marco Aurelio, & in Deum Domesticum, Geniumque Sanctum per apotheosim relato, positum est hoc Epitaphium in honorem eiusdem Dei Domestici,

meſtici, ipſimet Genio Sancto Marco Aurelio. Sic & in ſuo Lapide Magurius eandem iſtam geminam inſcribendi formulam ſeruauit, in quo Luſitanis Epidixibus, & Cetaeſtritis, primis, ſecundis, tertijs, in Gregoram, Veturiamque, & Iuniores alios dona ſepulcralia dicauit. Prætulit autem ceteris quibusque Gregoram, quod is inter Epidixes in Ordine Primo Præfecturam Piſcatus adminiſtraſſet.

9. ,, VETVRIANQVAE. In iſta dictione mendum euidens agnoſco Lapicidæ; nam ille pro coniunctione, *quo*, caſum relatiui nominis incidit, *quae*; ſæpius enim rudiores lapicidæ priſci ſolœciſmis inſcriptiones fædarunt: inter quos ignaros Magurianum iſtum adnumerandum eſſe, liquet ex eo, quod oportuerit ſibi ſingulas dictiones punctis interpoſitis aperte ſegregari, ne natura ſua diſcretas ipſe per inſcitiam temere copularet, atque confunderet. Niſi notam iſtam Amanuenſi velimus inurere, qui per incuriam lapſus fuerit in autographo deſcribendo. Quin etiam, niſi Græcam orthographiam ſecutum Magurium, aliumve quemuis Magurij iuſſu, rogatuve ſepulcralis huius Inſcriptionis Autorem, aſſeras; erraſſe quoque dixeris in eo, quod pro *Veturiam*, deſcripſerit in autographo *Veturian*. Eſt autem mihi *Veturias* iſte Cetaeſtrita, nimirum in Ordine Secundo Iudicum, Saliturae Thynnorum in Cetarijs Præfectus, qui poſt Gregoram Epidixem, in Ordine Primo Piſcatui-Præfectorum collocatum, nominatur in lapide; quum Cetaeſtritæ dignitate cederent Epidixibus. Porro multas Veturias feminas multosque Veturios mares habuit Antiquitas; quorum plures inſcriptiones attulit in ſuo volumine Gruterus; qui tamen nullius vnquam meminit Veturiæ maſculi; cuiuſmodi fuit is, de quo Magurius in lapide.

10. ,, ET IVNIORVM. A. A. Iuniores hi Tertium ordinem Præfectorum habebant; qui vel ſine peculiari no-

mine

mine dignitatis, a prioribus illis discernebantur, quod Iuniores Epidixes atque Cetaestritæ promiscue dicebantur, Tirtijve Cetaestritæ, ac Epidixes; quum illi seniores in primo, secundoque Ordine sedentes, per excellentiam Epidixes, atque Cetaestritæ simpliciter appellarentur. Et in hoc sensu verba sic explicari posse videntur, *Et Iuniorum Aliorum Animas*, Epidixium nimirum, & Cetaestritarum in Ordine Tertio locum habentium. Profecto veteres aliquid in honorem defuncti consecrantes, id in illius Animam dicare, constat ex eo, quod opinabantur Antiqui, cum cadauere commorari semper animam in sepulcro; propterea que, vt Dijs Manibus, ita sepulcralia dona in defunctorum animas dicare se confitebantur; etenim Virgilius, Antiquitatis cultor eximius, Aeneam inducit ad sepulcrum Anchisæ Patris offerentem munera, salu-
o Aen.5. tantemque paternam Animam, his *(o)* metris,

Ille e concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magna medius comitante caterua.
Hic duo rite mero libans Carchesia Baccho,
Fundit humi, duo lacte nouo, duo sanguine sacro:
Purpureosque iacit flores, ac talia fatur:
Salue sancte Parens, iterum saluete recepti
Nequicquam cineres, Animaque Vmbraque paternæ.

p Aen.3. Et multo [*p*] antea Polydoro mortuo parentans Aeneas infit, apud Virgil.

Ergo instauramus Polydoro funus, & ingens
Aggeritur tumulo tellus. Stant Manibus Aræ
Cæruleis mæstæ vittis, atraque cupresso:
Et circum Iliades crinem de more solutæ.
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis & sacri pateras: Animamque sepulcro
Condimus, & magna supremum voce ciemus.

Quare Magurius in honorem amicorum donaria ponens, ait recte: se illa dicare in *Iuniorum Aliorum* Præfectorum *Animas*.

Animas. Nec ab re dixero, ſi vertero, *Et Iuniorum Amicorum Animas*. Quinetiam tertio verti poſſunt verba lapidis illa, *Et Iuniorum* Amicorum, ſiue *Aliorum Aras*; etenim apud Antiquos Aræ ponebantur pro ſepulcris, vt apparet ex allato Virgilij loco, nec non ex alio, vbi Miſeni funus inſtituens (q) infit, q *Aen.* 6.

Haud mora feſtinant flentes, Aramque ſepulchri
Congerere arboribus, cæloque educere certant.

Et multo [r] prius Andromachen inducit inferias Hectori facientem, aiens, r *Aen.* 3.

Libabat cineri Andromache: Manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum: viridi quem ceſpite inanem,
Et geminas, cauſam lacrymis, ſacrauerat Aras.

Læuinus per Aras intelligit ſepulcrum ipſum, allato verſiculo (ſ) Naſonis, ſ *metam.*

Ante ſepulcrales infelix aſtitit Aras.

Suetonius item agens de ſepulcro Neronis ait, *In eo monumento ſolium Porphyretici marmoris, ſuperſtante Lunenſe Ara, circumſeptum eſt lapide Thaſio*. Quo ſenſu legi poſſunt ea verba Saxi: *Et Iuniorum Amicorum Aras*; quod eſt dicari dona in honorem ſepulchri Iuniorum Amicorum, vt ſupra vidimus apud Gruterum dicatam Inſcriptionem *In bonorem Domus Diuinæ*; quum ſepulcra ſint Manium domus. Nec omittendum eſt, eaſdem litteras legi poſſe, *Et Iuniorum Amicorum Apotheoſim*; quod Antiqui mortuorum Animas Deificarent in Manes Deos, & Genios Sanctos; vt non ſemel eruditiſſimus Corda notauit apud Virgilium Quod ſi malueris haberi peculiare quodpiã nomen dignitatis in hoc Ordine tertio Iuniorũ, cõtradiſtinctũ a nomine Cetaeſtritarũ, & Epidixiorũ, non grauate tibi concedam nomen Archarij, vel Archontis, vt lectio ſit: *Et Iuniorum Archariorum Animas*; aut, *Iuniorũ Archontiũ Animas*; etenim Archarius eſt idem quod Præfectus, & Moderator: ita D. Paulus ad Romanos infit, *Salutat vos Ere-*

Iuniores Epidixes, & Iuniores Cetaestritæ nuncuparentur Iuniorum titulo segregati satis a ceteris priorum duum Ordinum, qui simpliciter Epidixes, & Cætaestritæ dicebantur. Turmas autem operariorum in Lusitaniæ Piscatu, Cetarijsque valde multas extitisse, popellique nequioris atque perditi propemodum innumeros homines habuisse, quibus in officio continendis, coercendis, puniendisque, multi Iuuenes robusti præficerentur, ostendit idem Suarez, adiungens antea propositis, (u) *A pocos passos està otra bien capas, dende se racoge todo el pescado, se desquartiza, y sala. A estas accompannan por todo a quel campo buen numero de chasas, y casillas, formada de paja, y piedra seca, acogida de a quella chusma, y gente perdida, que de toda Andaluzia se recoge a este exercito*, & mox, vt antea vidimus: *Llegandos ya cerca de tierra, gente de a cauallo con acotes en las mano recogen toda la chusma a la ribera*. Quæ sic latine redduntur: *Non multis inde passibus extant ædes aliæ satis capaces, in quas totus piscis defertur, finditur in partes, & salitur. Hisce adiungunt per totam illam planitiem plurima tuguria, & humiles casas, congesto lapide & stramentis confectas: receptaculum turbæ, & illius hominum colluuiei, quæ ex vniuersa Turdetania, seu Vandalicia confluit ad hoc exercitium. Vbi prope terram appulerunt* pisces, *qui circumobequitant* Præfecti, *fustibus vniuersam illam turbam ad littus trudunt*: Multos igitur esse oportuit, & iuuenes huiusmodi Præfectos.

u l. 1. c. 7

11. „ DICAVIT. Vbi vero dedicationem istam sepulcralem fecerit Magurius non aperte constat: an ad Gades in suo discessu ex Hispania veniens in Italiam ætate prouecta; diuitijsque non paucis comparatis Artem fabrilem derelinquens, atque penitus valere iubens, qui sibi supererant Vncini piscatorij plurimi, perticis appensos dicauerit omnes, vna cum Euris octo gemmis in honorem

Præsidum Piscatus, & Cetariarum sibi dilectorum ad eorum sepulcrum in ora Lusitaniæ constructum. An potius ad Aponenses Thermas (quum Italiam iam appulisset, ibi valetudinis causa degens, vbi confluebant ex omni penitus Europa valetudinarij, sanitatem inde sibi non temere conquirentes) in ocio suo, vita defunctis Præfectis Gaditano Piscatui, patronis amicis herisque suis, vna pius atque gratus posito vel inani sepulcro, consecrauerit lapidem inscriptionis cum donis mortualibus: etenim frequens fuit apud Antiquos, amicis defunctis, etiam in longinqua regione cineres habentibus condere tumulos, construereque sepulcra cum donarijs; quod passim obseruare licet apud Virgilium, Antiquitatis cultorem eximium; namque

x Aen. 3. (x) primo captiuam inducit Andromachen in Epiro sepulcrum, & sepulcralia dona ponentem Hectori suo reliquias in Troiæ terra distantissima tum habenti; quem tumulum in Epiro propterea dicit inanem, quod Hectoris ossa non contineret: carmina Poetæ sunt:

Solennes tum forte dapes, & tristia dona
Ante Vrbem in luco falsi Simoentis ad vndam
Libabat cineri Andromache; Manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum: viridi quem cespite inanem,
Et geminas, causam lacrymis sacrauerat Aras.

y Aen. 5. Et (y) inferius item inducit Aeneam dicentem se quotannis Parenti suo sacra funebria facturum, etsi procul ab eius cineribus foret:

Postera quum primo stellas oriente fugarat
Clara dies, socios in Cœtum littore ab omni
Aduocat Aeneas, tumulique ex agere fatur:
Dardanidæ magni, genus altum a sanguine Diuum,
Annuus exactis completur mensibus Orbis,
Ex quo reliquias, diuinique ossa Parentis
Condidimus terra, mæstasque sacrauimus Aras.
Iamque dies (ni fallor) adest, quem semper acerbum,

Sem-

Semper honoratum (sic Dij voluistis) habebo.
Hunc ego, Getulis agerem si Syrtibus exul,
Argolicove mari deprensus, & Vrbe Mycenæ;
Annua vota tamen, solemnesque ordine pompas
Exequerer, strueremque suis Altaria donis.

Altaria namque mortuorum erant sepulcra. Quin & inferius (z) Aeneas Deiphobum mortuum alloquens ait, z Aen. 6.

Tunc egomet Tumulum Rhæteo in littore inanem
Constitui, & magna Manes ter voce vocaui.
Nomen & arma locum seruant: te, amice, nequiui
Conspicere, & patria decedens ponere terra.

Solebant veteres (inquit etiam eruditissimus ille (a) Cerda) ijs, quos amabant, pluribus in locis imaginarium quendam tumulum excitare; quem hic Poeta *inanem* vocat: & (b) Suetonius *honorarium*, his verbis: *Exercitus honorarium ei tumulum excitauit, circa quem deinceps stato die quotannis miles decurreret, Galliarumque ciuitates publice supplicarent.* Inde vetustæ marmorum inscriptiones (quod notauit (c) Alciatus) habebant hæc verba, *ob honorem*: cuius sententiam firmo verbis (d) Taciti: *Honorique patris princeps ipse cum legionibus decurrit*; forsan ista fuit saltatio Pyrrhica militum ad honoraria sepulcra Ducum. Huius inanis honorarijve tumuli exemplum est apud (e) Homerum; quum enim audisset ex Proteo Menelaus Agamemnonis fratris mortem, illi statim tumulum excitat: a 3. Aen. v. 301. 7. b in Claud. c. 1. c 10. Par cap. 12. d 2. Ann. e Odiss. 4.

Ceterum postquam sedaui iram Deorum immortalium,
Ägessi Agamemnoni tumulum, vt immensa gloria esset. f 6 exp. Cyr.

Et apud (f) Xenophontem, vbi huiuscemodi tumulum vocat Cenotaphion: *His quorum corpora inuenta non sunt, Cenotaphium magnum fecerunt, pyramque magnam, & coronas imposuerunt.* Et apud (g) Pausaniam, In Atticis Euripidi honorarius tumulus excitatur, quum ipse in Macedonia sepultus esset. In (h) Corinthiacis item Ducibus omnibus, qui ad Ilium ceciderant. Hunc tumulum dici monumen- g in Att. h in Corinth.

tum

i ff. de relig. & sũp. funer. tum etiam asserit (i) Iurisconsultus, inquiens, si ibi sit corpus, dici sepulcrum: si absit, dici monumentum, vt & Graecis Cenotaphium, quia structum solum ad memoriam defuncti.
*in Alex. Graeca voce vsus Lampridius; (*) ait enim, *Cenotaphium in Gallia, Romae amplissimum sepulcrum meruit.*
† l. 8. cap. 13. Philostratus in Apollonij vita, (†) *Pseudotaphium* nominat proprie, quia mendax sepulcrum. Ad hunc tumulum [k]
K l. 2. od. 20. Horatius allusit,

Absint inani funere naniae.

Optat quippe mutari in alitem; ac proinde inane funus
l lib. 2. erit, vbi ipse non futurus. Nonnius in (l) Dionysiacis hu-
Vacuum monumentum, & tumba vacua. iusmodi tumulum vocat *cenjrion, cenymbon ceneon.* Sic igitur antiquorum more frequentissimo, facile Magurius Faber, iam senex atque diues, arte fabrili valere iussa, & e Lusitania quum migrasset Italiam, & ad Aponenses Thermas valetudinis ergo domicilium sibi constituisset, Lusitanis Epidixibus, & Cetaestritis, atque speciatim in honorem Gregorae, Veturiaeque, necnon aliorum Praefectorum, sub quibus artem suam cum ingenti lucro iam exercuerat, honorarium sepulcrum construxit, inanemque tumulum, ijsque Patronis, herisque suis dicauit.

12. ,, EVRAS. Qui splendidissimas gemmas importunas esse Piscatui nouit, Smaragdos refugentibus Thynnis, in honorem amicorum Praesidum dicauit apte Magurius gemmas non ita splendidas Euras nomine; siquidem
m l. 37. c. 10. autore Plinio, (m) Eureos gemma nucleo oliuae similis est, striataque concharum modo, minus tamen habens candoris. Eurotias gemma est, quae situ videtur operire nigritiam; ita dicta a Graeco verbo *eurotian*, quod est situm tra-
n 2. de gem cap. 303. here. Anselmus (n) Boetius de Boodt ait, eiusmodi gemmam videri esse neotericorum lapidem Iudaicum. Neque vero me turbat, quod in Epitaphio legimus *Euras*, non Eureos, nec Eurotias; nam id adscribendum est dialecto, qua Magurius vsus est, Plinianae non omnino eidem; sic

vnam

vnam & eandem rem omnino Veneti *Fio* nuncupant, quã Etruſci *Figlio*, & *Figliuolo*: quare quod a Plinio dicitur Eureos, vel Eurotias, cur a Magurio dici non potuit Eura? Quin etiam tropum ſyncopis obſeruans Magurius, Euras non inepte ſcribit pro Eureas, vel Eurotias; etenim promiſcue pro eadem re dicitur a Latinis, Deorum & Deum, Diuorum & Diuum, Virorum & Virum, Induperator & Imperator. Dicauit autem Euras iſtas gemmas Magurius Luſitanis Præfectis Epidixibus, & Cetaeſtritis, atque peculiariter in honorem Gregoræ, Veturiæque ſeniorem, nec non etiã in Iuniorũ Aliorum Præſidum Animas, teſſeram lucri ſub illorum Præfecturis olim ſibi comparari; ſignumq; gratitudinis erga beneficos patronos: & ſymbolũ venerationis atque pietatis erga defunctos Dominos. Num autem eiuſcemodi gemmæ fuerint Anulis ligatæ, an ſolutæ, ſolitariæque; non apparet ex hac inſcriptione. Cenſeo tamen Anulis incluſas fuiſſe; quod Anuli priſcis ponerentur inter dona defunctis oblata, quin & ex teſtamento legata, ſimulque cum cadauere contumularentur in ſepulchris: ſpeciatim vero mos iſte fuit apud Hiſpanos, atque Luſitanos; etenim Ianus Gruterus affert antiquum epitaphium (o) huiuſmodi; o pag. lix. 2.

Mala-

Malacæ Hispan.

VENEREM. AVG. CVM. PARERGO
ITEM. PHIALAM. ARGENT. AEMIL
RVST. F. ITEM. TABVLAM. AR
GENT. M. ANNIVS. CELCITAN
TEST. SVO. POST. MORTEM
AEMILIAE. ARTEMISIAE. VXORI
ET. HEREDI. SVAE. PONI. IVS
AEMILIA. ARTEMISIA. TIRA
POS. EADEMQ. DE. SVO. ANVLVM
AVR. GEMMA. MELIORE

Gemmæ melioris nomine ſignatur hic pretioſior, vt adamas, carbunculus, ſmaragdus, & id generis: ad gemmarum minoris pretij diſcrimen, cuiuſmodi ſunt Achates, Onix, Iaſpis, Sarda, & ſimiles. Quin & apud Gaditanos antiquitus in more poſitum fuiſſe, defunctis Anulos conſecrare, ponereque in ſepulcris, autor eſt idem Suarez, (p) p *l.4.c.5.f.* aſſerens *En algunos vaſos ſepulcrales a bueltas de los bueſſos, y cenizas, ſe hallan en eſta Iſla joyas de oro, y plata, tal como çarzillos, coralles, Anillos, y manillas. Lo mas particular, que deſto à venido a mis manos, à ſido vn Anillo de oro, engaſtado en el vna Cornerina, en la qual ſe ven dos manos aſidas, de entre las quales ſe leuantan dos eſpigas.* Ita latine dixeris: *In nonnullis vrnis ſepulcralibus vna cum oſſibus & cineribus inueniuntur interdum in hac Inſula ornamenta quædam aurea, & argentea, vt inaures, torques, Anuli, armillæ. Quod præſertim ex his ad manus meas peruenit, fuit Anulus aureus cui inſertus eſt Sardius lapis; in quo duæ manus iunctæ conſpiciuntur; e quarum medio duæ emergunt ariſtæ.* De quibus nos late nuper egimus in ope-

re

re proprio De priscorum (q) Anulis, recens inuulgato. Vt hinc appareat euidenter Magurium in honorem defunctorum Præsidum dedicasse gemmas Euras Anulis inclusas, ex consuetudine regionis Gaditanæ; denominatione donarij facta, non ab auro, vel argento, sed à gemma; qui mos fuit Antiquorum, etiam num vigens ætate nostra, qua smaragdi nomine, vel adamantis, non solitariam gemmam, sed Anulum huiuscemodi gemma præditum significare solemus. q c. 40 & 63.

13. „ VIII. OCTO. Octonarius autem iste numerus congruentissimus esse videtur huic inscriptioni, tum ex parte Fabri dedicantis: tum ex parte Iudicum, quibus dedicatio fit: tum etiam ratione loci, sepulcri scilicet, in quo suspenditur, ac ponitur mortuale donarium istud; tum demum ratione regionis Hispanæ; etenim qui dedicauit Euras Octo Magurius, Faber fuit, sub tutela Vulcani, Fabrorum ferrariorum Dei apud Gentiles: At vero Bongus, agens de Mystica numerorum significatione scribit, *Octonarius numerus Vulcano dicatur*. Quibus autem dedicantur Octo gemmæ prædictæ, fuere Iudices, Iustitiæ Præsides: Modo Bongus idem infit, *Quum ergo & compositio ipsius numeri Octonarij pari æqualitate procedat, & resolutio æqualiter redeat vsque ad vnitatem, quæ diuisionem pro arithmetica ratione non recipit; iure optimo Pythagorici iuxta suæ disciplinæ morem, hoc numero Iustitiam comprehendebant: quod Iustitia sit æqualis pro cuiusque meritis distributio, fundamentumque firmissimum ciuitatis*. Quin & (r) Aristotele doctore Iudiciorum species octo ponuntur. Denique vero numerũ Octonariũ indicare cõplementũ & absolutionẽ donarij sepulcralis apud Antiquos aperte satis ostendit idem Bongus addens, *Illud denique relatu dignum videtur, quod hunc numerum vsurpauit Antiquitas, quum nihil alicui rei deesse significaret, aut quum multa inter se viderentur consimilia, OMNIA OCTO, dicentes. Stesi-* r 4 Polit. c. 16.

chori conditorium, magnifico extructum impendio ex octonis constabat omnibus, Octo columnis, Octo gradibus, Octo angulis: cuius meminit Iulius Pollux agens de lusu taxillorum, quem dicit numeris constare, in quibus vnus sit, qui Stesichorites appelletur, nimirum Octo; idque cognominis sumptum ab eius monumento. Verba Pollucis ea sunt; *Tum & Stesichorus appellatur quidam in astragalorum ludo numerus, qui octonarium significat; Poetæ enim huius in Himera sepulcrum, ex octonis omnibus compositum, peperisse tradunt, OMNIA OCTO, paræmiam.* Denique vero Gulielmi Onciaci notatu in Decade Numeralium locorum, *Octonaria Regionum Hispania* ponitur. Igitur aptissime Magurius Faber ferrarius defunctis amicis Iudicibus, Præfectisque suis Hispanis cum lapide sepulcrali dicauit in eorum cultum Euras Octo.

14. ,,ET. PERTIC. Legimus: *Et Perticas*. Profecto priscis inter sepulcralia dona præcipuum habuere locum Perticæ; qua de re pulcherrimum habeo testimonium Pauli Diaconi scribentis de gestis Longobardorum, verbis ipsissimis: (*f*) *Regina vero vxor eius Rodelinda basilicam Sanctæ Dei Genitricis extra muros Ciuitatis Ticinensis quæ ad Perticas appellatur, opere mirabili condidit, ornamentisque mirificis decorauit. Ad Perticas autem locus ipse ideo dicitur, quia ibi olim Perticæ, idest Trabes erectæ steterant, quæ ob hanc causam iuxta morem Longobardorum poni solebant: si quis enim in aliquam partem, aut in bello, aut quomodocunque extinctus fuisset, consanguinei eius intra sepulcra sua Perticam figebant, in cuius summitate columbam ex ligno factam ponebant, quæ illuc versa esset; vbi illorum dilectus obiisset: scilicet, vt sciri posset, in quam partem is, qui defunctus fuerat, quiesceret.* Quem locum notauit etiam eruditissimus Cerda apud (*t*) Virgilium. Quoniam vero non vni tantum, sed plurimis epitaphium posuit Magurius, non vnam tantum perticam, sed plures dedicat perticas.

(f) l. 5. c. 13.

(t) 3. Aen. v. 67. n. 14.

15.

c. 15. » VNCINOR. XII. Lego, *Vncinorum duodecim*: nimirum singulæ Petricæ appensos habebant Vncinos ferreos duodecim; aptissime dicantur a Fabro ferrario Præfectis Piscatui Thynnorum Vncini ferrei, quod hi præcipua sunt instrumenta, quibus Thynni de mari capiuntur, sicuti Suarez idem obseruat, (u) inquiens, *Cinnem luego buena parte del Oceano con vna red de esparto muy rara, que solo sirue, hundida en las aguas, con su tremolar, y visos, a temorizar los Atunes, y detenerlos en su veloz curso (son los animales mas timido que el mar tiene, y de muy poca vista, que no les aumenta poco el miedo) A esta red llegan otra de cañamo mas fuerte, y espessa, para con mas seguridad traherlos a tierra Viendose reduzir a tanta estrechura, que ya el agua les falta; y desde los barcos los harpones, y piedras los acosan, dan furiosas carreras, y saltos, sacudiendo a vna parte, y a otra las colas, con que lleuantan toruellinos de agua, y assi heridos, y acosados, saçan las cabeças sobre las sangrientas aguas, que parece (como dixo (x) Eschylo) sin voz, ni suspiros estan pidiendo misericordia*; Qui sine suspirijs, velut Thynnus, sine voce precabatur; *Llegados ya cerca de tierra, gente de a cauallo con aço tes en las mano recogen toda la chusma a la ribera: donde vnos tirando de las redes, otros ocupado con sus cocles en traer a tierra la presa (que son vnos garfios de fierro pendientes de vna soga) ofrecen a los ojos vna agradable vista. De alli en carretas los lleuan a la Chancha, lugar donde los desquartizan salan, y embarrilan.* & mox tandem: *En que parte de esta Isla se heziesse esta pesca por a quellos tiempos, no ay cosa cierta. Si puede el que escriue en cosa tan antigua con jectur ar algo, sospecho seria en el cabo Heracleo, a que oy llaman de Santi Petri; porque este promontorio se corta con las aguas del Oceano, haziendo vna pequeña Isla, en que estuuo el templo de Hercules: en cuyo estrecho, y calase entran muchos Atunes; y alli enbalsados sin necesidad de*

u l. 1. c. 7.

x Apud Athen. l. 7. ca. 20.

redes, ni otra industria, si no solo con barpones los pescan, y matan. Cuyo modo de pesqueria es el mas antiguo, ofrecido assi por el sitio, y naturaleza de mar, y triera. Quæ Latio donantur ita: *Cingunt illico magnam Oceani partem rete quodam sparteo* (e iuncis marinis) *valde raro, quod aquis immersum sua facie, ac tremulo motu deseruit tantum terrefaciendis Thynnis, ijs que prepete cursu detinendis (Sunt autem animalia maritimorum omnium timidissima, visusque perquam habetis: quod ipsis metum nox parum adauget) Huic reti addunt aliud cannabinum fortius spissiusque, quo tutius eos in terram trahant. Qui animaduertentes se ad tantas angustias redactos, vt eos iam aqua deficiat: videntesque e lintribus imminentes harpagones* (vncini ferrei sunt) *& lapides, quibus impetuntur, pernicissimo cursu aguntur, saliuntque quatiendo hinc inde caudas, quibus turbines aquarum attollunt: & ita percussi vulneratique, exerunt e cruentis aquis capita, vt videantur [sicut Aeschylus ait) sine voce, & suspirijs misericordiam petere:* (y)Qui sine suspirijs velut Thynnus sine voce precabatur. *Vbi prope terram appullerunt* pisces: *Qui circumobequitant.* Præfecti, *fustibus vniuersam illam turbam ad littus trudunt; vbi pars attrahendo retia pars occupata in pertrahenda in terram suis Vncinis præda (sunt autem ferramenta hamata & recurua de reste pendentia] exhibent intuentium oculis iucundum spectaculum. Inde plaustris eos deferunt in locum quendam; dictum la Chancha, vbi in partes findunt, saliunt, dolijsque recondunt.* Ac demum: *Qua parte Insulæ ijs temporibus fuerit huiusmodi Piscatus, incertum est. Si quid tamen scribenti in re tam antiqua licet conijcere, crediderim in Heracleo promontorio, quod hodie Sancti Petri vocant; quoniam promontorium hoc scinditur Oceani aquis, efformatque paruam quandam Insulam, in qua fuit Herculis phanum. Cuius fretum, & sinum innumeri Thynni subeunt; ibique velut in stagno detentos, sine retium, ope, alia-*

y Apud Athen. l. 7. ca. 20.

ue industria, solis harpagonibus piscantur, & mactant. Cuiusmodi piscandi modus est omnibus antiquior; ita indigitatus a situ, & natura maris, atque regionis. Vt iam ex his appareat, harpagones, qui sunt Vncini ferrei, maximo semper vsui fuisse Gaditanis in Lusitaniæ mari ad Thynnorum piscatum. Quem sane piscandi morem Vncinorum ope non semel ego iuuenis olim spectaui ad promontorium Sancti Fluctuosi prope Camulij vicum in ora Ligustica Orientali, sub ditione Rechi Opidi. XII. Duodecim autem Vncinos vnicuique Perticæ sepulcrali Magurius apte suspendit in honorem Iudicum Lusitanorum vita functorum, ac ab Antiquis inter suos Deos Manes relatorum; quoniam obseruatu quoque Bongi, Duodenarius numerus plenæ, consummatæque virtutis est nota: naturam humanam exprimit: Platonicis ciuilium Gubernatorem indicat: a Platone in Phedone valde laudatur; in Phædro, Deorum Dæmonumque exercitum sub Ioue distribui constat in ordines duodecim. In Legibus, custodias, Magistratus, agros, vicos, ciuitatemque secari pariter in partes duodecim: Ciuitatem Platonicam Dijs Duodecim commendari: & in Republica tanquam diuinum celebrari numerum duodenarium: esseque metrum totius corporeæ plenitudinis. Cedrenus item in Historico suo Compendio scribit, duodenario spacio dici cunctas Creaturas offerre Deo preces; & hora duodecima speciatim fieri hominum interpellationem Deo acceptam. Denique vero certum est, Leges antiquissimas hominum duodecim Tabulis inscriptas fuisse; Quamobrem Iudicibus Piscatorum ad Gades vita defunctis apte non minus duodenarium Vncinorum numerum singulis Perticis appensorum dicauit Magurius Faber, quam Octonarium gemmarum. Perticas autem vncinis duodenis refertas consecrauit.

16. ,, N. CCL. IX. dico, *Numero ducentas quinquaginta nouem*: Quo quidem numero, si Perticas consideres, inspexit ipse Magurius ad numerum Epidixium, & Cetacstritarum, Iuniorumque Præfectorum, qui diem obierunt eo tempore toto, quò Fabrum primarium egit ad multos annos in illo Piscatu Lusitaniæ; ponens numerum magnum determinatum pro indeterminato; singulis Præfectis dedicans item singulas Perticas, vt defunctis suis efficere consueuisse priscos Longobardos, vidimus ex Diacono. Si vero mentem dirigas ad Vncinos, ij duodeni singulis Perticis impositi, ad numerum Perticarum ducentum quinquaginta nouem, duodena multiplicatione complent numerum trium millium centum & octo; quæ multitudo facile locum habere potuit in vno Thynnorum Piscatu singulis diebus apud numerosissimam illam Piscatorum, Salitorumque turbam. Neque vero me turbat adeo magna Perticarum, seu trabium, & Vncinorum multitudo; quia veteres, potissimum diuites, qualem fuisse Magurium censemus, viris insignibus, cuiusmodi fuere Præfecti Piscatui Gaditano celeberrimo, de se benemeritis erigebant etiam honoraria sepulcra magnifice constructa, magnæque molis; ita Virgilius inducit Aeneæ comites Miseno Tubicini
z Aen 6. construentes Aram sepulcri magnis & quamplurimis arboribus de sylua vetusta recisis; dum [z] ait

Haud mora, festinant flentes, aramque sepulchri
Congerere arboribus, cæloque educere certant.
Itur in antiquam syluam, stabula alta ferarum;
Procumbunt piceæ, sonat icta securibus ilex,
Fraxineæque trabes, cuneis & fissile robur
Scinditur: aduoluunt ingentes montibus ornos,
Nec non Aeneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribusque accingitur armis,

Vt hinc appareat, mirandum non esse si Magurius Hispanis Præfectis, Dominis, patronisque suis condiderit, vel hono-

norarium sepulcrum, constructoque dicauerit ducentas quinquaginta nouem perticas duodenis singulas Vncinis refertas.

Quare iā Epitaphij sēsus apertus esse videtur huiusmodi:
Quintus MAGVRIVS Quinti Filius

FABer primarius, plurimos habens sub se ministros, fabricantes instrumenta ferrea, necessaria numerosæ multitudini piscantium Vncinis e mari Gaditano Thynnos innumeros initio æstatis cuiuslibet anni:

FEROX cognominatus vel a truculentia vultus, vel ab asperitate ferociaque morum, vel a conditione seruili; qua Lucernarum antiquarum plastes agnomen sibi FORTIS imposuit: quale plurimis in Lucernis antiquis legitur:

LVSitanis EPIDIXIBus, qui supremi Iudices fuerunt ad Gades Thynnorum Piscatui-Præfecti:

ET CETAEStritis: qui Præsides extitere Cetariarum, vbi Thynni capti membratim diffindebantur, saliebantur, & in cadis ad venum asseruabantur.

I. II. III. Primis, qui seniores Epidixes erant. Secundis, qui Cetaestritæ similiter ætate prouecti, sedentes pro suo quisque Tribunali iura dabant, atque dicebant Piscatoribus, & Salsamentarijs. Tertijs, qui robusti Iuuenes Epidixies, Cetaestritæque circumobequitantes, operariorum turbam immensam cogebant, & baculis imperij sui vrgebant ad opus, Nominatim vero & peculiariter in honorem sibi dilectiorum, sub quorum Præfecturis artem fabrilem cum emolumento suo maximo fabricans Vncinos piscatorios exercuerat: nimirum.

IN GREGoram Epidixen, Piscatui-Præfectum supremum.

VETVRIAMQVE Cetaestritam, Cetariarum Præsidem: seniores Iudices duos sibi chariores.

ET IVNIORVM Aliorum Animas ad sepulcrum honorarium vocatas: qui Iuniores Epidixes, Cetaestritę-

ve,

ve, tertio continebantur ordine Praefectorum infra Gregoram, & Veturiam, qui duobus in prioribus Ordinibus sedebant.

DICAVIT in honorario tumulo ab se apud Aponenses Thermas constructo.

EVRAS gemmas OCTO, donarium mortuale congruentissimum Fabro ferrario dedicanti, Iudicibus Praefectis vita defunctis, Tumulo sepulcrali, & Tynnorum Piscatui.

ET PERTICas item sepulcrales VNCINORum DVODECIM, *Numero ducentas quinquaginta nouem*; continentes propterea ferreorum Vncinorum tria millia centum & octo; symbolum Magisterij fabrilis, quo ferramenta praecipua, tam celebri Piscatui Thynnorum necessaria, fabricauit sub illorum Praefecturis Magurius Fabrorum princeps ad Herculeas columnas in Lusitaniae littore Gaditano.

Neque vero pulchritudo litterarum maioris notę, quibus incisus videtur iste Lapis, hilum derogat Inscriptionis huius Antiquitati; quia passim Antiquas Lucernas, & per vetusta marmora conspicer licet cum litteris pulcherrimis, & consimiliter affabre factis.

Haec illa sunt, Optime Sertori, quae mihi nunc occurrere scribenda de tenebricosissimo Lapide Maguriano: Tu mea sensa boni consule, ac me ama. Dabam ex aedibus nostris in ocio Patauino, IV. Idus Augusti M DC XLIV.

ALE-

4

ALEXANDRI SARDI

FERRARIENSIS

DE MORIBVS AC RITIBVS GENTIVM.

LIBRI III.

Opus rerum varietate refertum, omnibus ingeniis vtile, ac necessarium.

Ii

IVLIO CANANO ADRIAE PONTIFICI.

CRIPSI quinquennio iam elapſo Optime, ornatiſſimeq; Pontifex, tres hos libros, quos nunc ad te mitto, de Moribus, vt periculum mei facerem, ſi quid diuturno litterarum ſtudio, continuaq; optimorum auctorum lectione dignum hominũ auribus efficere, atque edere poſſem Cumq; vidiſſem quod eſſet doctorum aliquot hominũ his meis de libris iuditium, experiri etiam volui, cæteri ne ſententiam eorum ſequerentur, an libros ipſos reſpuerent, atque aſpernarentur: vt hoc doctorum hominum communi penè iuditio, quid in reliquis, quæ vel ſcripſi, vel ſcribere cogito, faciundum mihi foret intelligerem. Eos vero tibi ipſi dicare conſtitui,

quòd ſcirem maximam te voluptatem ex huiuſmodi bonarum litterarum ſtudio percipere intelligerem prȩterea tuam auctoritatem magnum adiumentum mihi allaturam: vtpote qui bonis omnibus cariſſimus, gratiſſimuſq; ſis & tua præclara virtute, & officiis, quæ multa, magnaq; in hominum genus omne viuo Iulio Montio Tertio Pont. Max. cui merito quàm acceptiſſimus eras, contuliſti: & quȩ hoc tempore in omnibus confers: vt hac ratione ampliſſima hac tua Pontificia in antiquiſſima vrbe dignitate, ampliorem, & tua virtute, pietateq; digniſſimam te adepturum credamus, & optemus. Tu vero poteris hoc ipſum munus meum ſi exiguum fortaſſe tibi videbitur, ea obſeruantia augere, qua te Pontificem Optimum proſequor, & colo: eo etiam deſiderio, quo tuas laudes, atque fortunam aliorum laudibus, & fortunæ præſtare vellem: faciam vero vt tute poſtea etiam ſic me voluiſſe intelligas. Bene, diuq; valeas.

ALEX. SARI

PRO-

OMODA, quæ ex gentium inſtitutis hominum vitæ, & ingenijs prouenirent, coegerunt me quidem hoc tempore de Moribus libros ſcribere. Cum enim nihil tam libenter, & ſerio homines agere viderem, quam res omnes imitatione conſequi ſtudere, ſiue ad virtutem, & modeſtiam ſpectauerint illæ, ſiue ad bellum, & pacem, ſiue litterarum, & eloquentiæ ſint, vitia etiam alieno exemplo ſequi, & aliquando probare: fore ſperabam neminem tam corrupta, & difficili natura, qui recuſaret omne vitæ tempus honeſtè traducere, ſi quæ optimè antiqui egiſſent, & quæ male, intellexiſſet. Quare crediderim Ariſtotelem maximum illum ingeniorum, & doctrinæ parentem ducenum quinquaginta Rerumpub. leges collegiſſe, inſtituta, & mores, gentium etiam Leuceam Argiuum poetam, vel hac, qua vtor, inſcriptione. Vnde præterea vel altiſsima augeretur prudentia, cum Vlyſſem, quem prudenti dixerat inter Græcos vigere conſilio, decem annis peregrè mittat Homerus vrbes, & mores cognoſcentem: & laudet apud Ennium Seruilius illis carminibus, quibus ſuum credebatur ingenium poeta ab Aelio Stillone explicaſſe, amicum.

Et mores vetereſq; nouoſq; tenentem.

Ne dicam eruditam voluptatē, quæ multa, & varia

hac rerum cognitione captatur: & naturæ maiestatē quæ dedit ingenium homini, quo quæ deessent ad vitā ducendam necessaria, pararet, ne iustè de illa vllus conqueri posset. Scripsi igitur de Moribus, nec separatim semper pro gentibus, & nationibus, ne eadem sæpius, vel similia referrem, cum nihil quandoque aut parum differrent, sed coniunctim singulas actiones comprehensus à nuptijs, vsque ad funus ipsum, inde ea, quæ prætermissa videbantur, de Rep. bello, sacrificijs, & huiuscemodi alijs. Nec semper ambitiosius vnde hæc sumpserim, nominaui auctores, celeberrimos illos quidē, & eruditissimos, quòd satis feliciter mecū agi putarē, si rerū varietate ex tot gentiū nominibus, minus quàm delicato lectori nō afferē fastidiū, non modo non adiectis ijs, quorū auctoritate nixus, hæc scripserim: quos tamē simul omnes vno loco explicaui, vt qui multiplici, & varia doctrina delectātur, scirent vnde hæc peterent: & qui in huiuscemodi litterato otio diu esse nequeunt, crederēt nihil à me dictū, quod nō prius aliunde exceperim. Poterūt nāque aliqui fortasse de me noui nonnihil in eis libris quos post συνταγματα huiuscemodi ex electis cōmentarijs sumpta, scribā, expectare, in his nequaquā, quod antiqua magis, quā recētia, quæ ex historia requirūtur, sequar, vt antiquitatis multa cognitione, quantū vel moribus profecerimus, vel de illis decesserimus intelligentes, honeste vitam viuere possemus.

ALE-

ALEXANDRI SARDI FERRARIENSIS, DE MORIBVS.

LIBER PRIMVS.

Veneris Promiscuus Vsus, Vxores Communes, Pluresque, plures item mariti. Cap. I.

VLLA fuisse apud antiquos nuptiarum solennia certum est, quòd ferarum more passim vagarentur, & cum mulieribus concumberent, donec instituta sunt vel ab Ioue, & Iunone, qui iura matrimonij celebrare primum, vel a Cecrope Aegyptio Atheniensium Rege: quem promiscuum Veneris vsum & Hyrcani secuti, Antropophagi, Scoti, Tyrrheni, ponti accolæ, Machlyes, & Auses, apud quos, cuius puer formam haberet, eius credebatur filius, vt & apud Limyrinos, & Garamantes, Agathyrsos etiam, vt fratres omnes essent, & Massagetas, qui habebant quidem vxores, sed communes illas, quibus palam commiscebantur suspensa è curru pharetra, vt & Mosynœci faciebant in Ponto, & in Caucaso, in Ibernia quoq; & Indi: communes etiam Troglodytæ, præter quàm Regum, vel plures ducebant vt Barbari omnes ferè, Numidæ, Mauri, Aegyptij, Indi, Iudæi, Persæ, Parthi, Taxili, Nasamones, Thraces, Germani, Nomades, qui Tartari sunt, duas Siculi, & post corruptos bello, & lue ciues, Athenienses, siue, quod tradidit Hieronymus Rhodius, vxorem & pellicem: contra

contra Britanni deni, duodeniq; vnam, fratres cum fratribus, parentes cum liberis filij eius sunt, à quo primum virgo ducta est: & vnam Arabes consanguinitate iuncti, apud quos ex alieno genere adulter est; quinq; viris nubit fœmina apud Medos, qui montes incolunt.

Matres, Sorores, Filiæ, Consobrinæ, nouercæ, fratriæ, quæ filijs, fratribus, parentibus consobrinis, priuignis, leuiris nubunt. Cap. II.

HAbebant Persæ, Aredi, Indi, Aethiopes & Magusæi, qui ex Perside in Mediam, Parthiam, Aegyptum, Galatiam, & Phrygiam venere in matrimonio matres, & sorores id quod permisit etiam Chrysippus, filias quoq; & consobrinas nouis Zoroastri legibus, qui Orimasdei filius, quem Magi, qui & cum matribus concumbunt, oromasin vocant, Idaspis temporibus scelera docuit, & Magiam Persas, cum Ninus matrem Semiramim interfecisset filij congressus appetentem, expulissetque Artaxerxes regia ea causa Parisatidem. Docuit postea Persas Alexander à maternis nuptijs abstinere, cum tamen Macedones inire crederentur matres, quòd insanum appellassent œdipum, vbi illum primum excæcantem sese ob materna connubia in theatro vidissent. Parthi & ipsi habebant in matrimonio matres, filias, & sorores, has Assirij, & Ptolemæo permittente Aegyptij, cum Arsinoen sororem insano amore amaret: Athenienses, etiam, quod tamen crimini datum Cimoni scribit grauis auctor Plutarchus, & Cares, vt de Artemisia dicitur, & Mauseolo: nouercas, & fratris vxores patre, fratreq; mortuo Nomades, & Sarmatæ Igilliones,

nes, qui Samagithiani in Lituania (sic Sarmatiæ ea pars vocatur) hodie incolunt: qui Nauriam in Asia filias, Romani ex plebiscito neptes, Athenienses Solonis lege genere proximiores virgines orbas, vel illis dotem dabant, vnde & apud nos est Terentij fabula, quæ dicitur Phormio: nefas vero iam apud Græcos vel duas sorores duobus fratribus nubere.

Virgines, quæ Faciunt ante nuptias. Cap. III.

NEC poterant Atticæ virgines tradi prius connubio, quàm consecratæ fuissent Dianæ crocota indutæ ἄρκτοι dicebantur, quòd infestam Atticæ placarent Deam, propter vrsam, quam immiserat, à fratribus puellæ à fera occisæ interfectam, vnde fames, luesq; secuta, nec ante depressa, quàm filiam sacrificasset Embulus. Sacrificio quoque aliæ in Græcia Iunonem placabant, Dianam, & Parcas. In Bœotia ad Cnisoessam fontem sacra Eucliæ faciunt, quam alij Dianam credunt, alij Herculis, Myrthæq; filiam esse virginem mortuam: sacra item Veneri Limoniæ apud Hermionios sponsæ. Argiuæ consacrant comæ primitias Mineruæ, Deliæ Hecaergæ, Sicyoniæ, Hygeæ, Megarenses Iphinoe Alcathoi filiæ, quam virginem mortuam dicunt ad eiusq; tumulum inferias mittunt, Troezenię Zonam in Sphæriam Insulam ad Apaturiam Mineruam Aethrę instituto Thesei matris, & comam ad Hippolyti templum. Ante nuptias solebant Heliopolitę in Veneris templo prostare, more sublato à Constantino Principe, Amorrhææ septem diebus in Syria, Armenię in templo Tanaidis Deę in Acilesina: Illyricę vero puellæ, & Thracię virgines passim nubebant postea, sed plerique Thraces cœlibes erant. Cypriæ quęstu

corporis dotem sibi parant, & Lydiæ, quę tamen, & hominibus munera dant, nuptę pudicæ sunt.

Virgines viro vt collocentur. Cap. IIII.

SIGINNORVM fœminę nubunt cum primum norint arte currus agere, Sarmatę, & Iaxamathæ vbi hostem interfecissent: contra non vxores prius ducunt Carmani, quàm hostis attulerint Regi caput, qui linguam frustatim conscissam dat pane mistam amicis edendam. Tapyrijs fortioribus virtutis præmium collocantur fœminæ: Cathei Indi, qui Sophitis Regnum incolunt mutuo se diligunt, pulchriores etiam simul mares, fœminasq; iungunt nobilitatis nulla, aut opum habita ratione. Samnites decem præstantes virgines singulis annis dant totidem optimis iuuenibus, plures non nubunt. Indi alijs sponsas emunt bubus: Taxili inopes in foro productas filias volentibus nudas ostendunt, dantq; cui placuerint. Apud assyrios tribuum magistri singulis annis semel nubiles virgines congregant vno loco, pulcriores præconis voce vendunt, & ea pecunia collocant turpiores maritis, quod & in terra Illyrica olim fecisse Venetos auctor est Herodotus, & Thraces Pomponius. Apud Sacas Procus cum virgine decertat, victor vxorem habet, victus illi seruit. In Bosphoro Proci conuiuę petunt puellas, quo genere, quaque ipsi virtute sint proferentes sparguntq; simul in mensa vinum: in conuiuio quoque Talchlees Libyci se vicissim cauilantur, cui arriserit puella, illi nubit, vt apud Segoregios Ligures cui prębuisset aquam. In Thessalia vxorem ducturi sacrificio facto habenis tradunt illis ducendum equum armis munitum. Macedones pane gladio diuiso libant, in cheronea sponsos

ſos iungebat coniugio Ceriris Sacerdos, Græci ante aras Deorum celebrabant nuptias, genero ſocer in conuiuio auream phialam tradebat, vt arctiori coniugerentur vinculo, ſponſus coronabatur thyrſo, ſic dicebant nuptialem coronam, ex folijs, quæ σισύμβρια appellat Ariſtophanes. Athenienſes balanis conſueuerant prope focum caput ſponſi perfundere, numis, leguminibus, caricis, nucibus, id genus alijs, ad ſignificandam fœcunditatem, quomodo, & nouitios accipiebant ſeruos, & hæc dicebantur καταχύσματα.

Sponſa cum viro concunbens, & cum pluribus. Cap. IIII.

VIR cum vxore primum concunbit in domo ſoceri, in India vnguento perunctus, quod arboribus fluit, quæ in ripa Hypaſidis, Hyphaſidisùe, vt dicunt Græci, ſunt, in Perſide deguſtato malo, vel camelli medulla verno æquinoctio, Athenis cotoneo, Spartæ nocte quadam religione, lecto à pronuba collocata ſponſa capillis ad cutim vſque raſis, & virili amictu tecta, quam nec interdiu videt maritus antequàm ſit mater, ante thalamum alligato piſtillo, adeſt ſponſi amicus fœminas ſponſæ clamanti opem laturas, reprimens, adſuntque virgines, quæ ne ſponſæ vox audiretur, canebant epithalamium ad tibias duplices alterum veſpere, mane alterum, quod διεγερτικὸν dicebatur, & ὄρθριον, illud κατακοιμητικὸν. Virginibus recedentibus claudebatur hoſtium, hinc mittebat vxor dono marito veſtem, quam ἀπαυλιστηρίαν dicunt. Balcares vero nuptiali cœna amicos ſuſcipiunt, qui ſponſam omnes ineunt, extremo loco vir. Sic apud Naſamones, & Augilas prima nocte noua nupta ſingulos admittit conuiuas, & ab eis accipit donum: in Inſulis Fortunatis mariti

Regi virgines vxores corrumpendas præbent, & Adyrmachidæ Aphri, Tebethei Indi hoſpitibus, Volſinienſes ſeruis.

Sponſa viri Domum Petens. Cap. V.

SED apud Græcos vbi ἀπαυλιστηρίαν ſponſa miſiſſet marito, eius inde domum capite obtecto rheda petebat iunctis mulis, vel bubus, in medio erat ipſa, hinc maritus, hinc πάροχυς affinitate coniunctus, ſponſæ mater ferebat facem, λουτροφόρος genere proximior, vel fœmina, quod polluci placet, aquam ex flumine, Athenis vero primum ex Callirrhoë fonte, mox ex Enneacruno, propter Nymphas, quo nomine Græci vocant ſponſas, quòd intelligerent antiqui Nymphis animos qui vt prolem ſuſciperent, mittebantur in corpora. Sponſa Solonis lege phrygetum ferebat, quo ſiccabant hordeum, aderat ancilla cum cribro induſtriæ ſigno, & puer ſpini folijs, & querneis glandibus opertus coronatuſq; panes afferrens, & repetens ſæpius ἔφυγον κακὸν, εὗρον ἄμεινον canebaturq; ὑμὴν ὦ ὑμέναιε, ὦ ὑμήν. Is enim Clius, & Magnetis filius cantus inueniſſe dicitur in nuptijs. Dicebatur etiam ἐκ κορὶ κορὶ, quę perdicum vox eſt, quæ tanta religione matrimonij iura ſeruant, vt altera mortua, ſuperſtes vitam omnem viduam degat, quod etiam faciunt cornices, quare & ipſæ inuocabantur in nuptijs concordiæ, vt ait Aelianus, omen, hinc Iuuenalis mordax poeta.

Quæque ſalutato, inquit, crepitat concordia nido. Iuuenes ſaltabant tibicine, & citharœdis canentibus atque precibus a Dijs petebant ſponſam ita maritus amaret, vt fecerat phrygius pieriam, cuius cauſa conciliata pax inter Iones, qui Milethum, & Myuntem colebant. Bœotij currus axem pro foribus comburebant, vt permanere in-

gre

stro sponsam debere significarent. Ad generum postridie mittit socer puerum candida veste indutum cum canistro, in quo aurum erat, alios, qui pelues ferunt, sagma, lecticas, pectines, alabastros scrinia vnguentaq; quæ omnia ἐπαύλια δῶρα dicebantur. Tertio die agebantur ἀνακαλυπτήρια repotia vocant Romani, quo quidē die retecta se videndam amicis præbet sponsa, quo etiam nomine & θεογάμια dicebantur Proserpinæ festa cum Plutoni nupsisset, in Sicilia vero ἀνθεσφόρια, quibus rapta est, & celebrantur prope Syracusas ad lacum, quem repente eo loco extitisse dicebant, quo Pluto abrepta Proserpina, penetrauit sub terra qui festi dies anniuersarij significantur a Cicerone in Verrem. In Haliarto Bœotiæ sponsa cum viri domum accederet primitias offerebat ad fontem Hederaceum, quo loco Stratonis, & Callisthenis amantium manibus miserè discerpta fuerat Aristoclia insigni forma puella: ipsæq; Bœotiæ sponsæ asparago coronatæ ducebantur ad virum, quòd asparagus spina quidem sit, sed fructu suaui, cuiuscemodi, & matrimonium. Rhodij præconem mittebant, quem ad viri domum sequeretur sponsa. Hanc excipiebant Coi mulieri veste induti, quòd in ea insula Hercules Meropum vim fugisset mulieris veste tectus, qua postmodum ornatus, Meropibus victis; Alciopi filiam vxorem duxit. In Lepta Libyæ postridie nuptias ollam mittebat sponsa ad socerum petitum, quam se negaret habere, vt statim disceret æquo animo socrus difficultatem perferre.

Vxor repudiatur, alterius datur. Cap. VI.

NON poterant Germani repudiare vxores, repudiabant Iudæi, repudiabant & Romani dote tribus pensionibus reddita. Tapyri vero, qui inter Derbicas, &

& Hyrcanos sunt, vbi treis, quatuorue liberos suscepissent, prolis gratia permittebatur foecundas vxores alijs tradere, idem & Romanis Numæ lege, quomodo multum postea & M. Cato dedit Martiam Oratori Hortensio. Senex maritus Spartę vxorem iubebat admittere iuuenem alium ex quo illa filios susciperet, qui senioris essent.

Romanorum nuptiæ. Cap. VII.

HINC nobis de Romanis dicendum est. Puellæ nubiles, duodecim scilicet annorum, vt probam earum indolem præstare mariti possent, cum lacones grandiores collocarent ob sobolem firmam procreandam, in templis Deorum excubabant, omen futuri mariti accepturæ. Vxorem ducturi iugum subibant, vnde & in Iugario vico colebatur Iuno Iuga, quæ à Dionysio dicitur ζυγία, vt recte credidit M. Antonius Antimachus eruditissimus homo. Latini sponsi quorum genere fuere Romani, versicolori paludamento vtebantur, quod fecere Curiatij, qui pro Albano Imperio pugnarunt cum Horatijs. Ipsi etiam, Græci, & Aethrusci nubentes immolabant porcum: Latinæ nanque mulieres naturam virginum appellant porcum, & Græci χοῖρον. Romuli instituto panis, & aquæ communicatione contrahebantur nuptiæ, quòd sic raptas Sabinas viris ipse collocasset, aqua etiam, & igne, quibus vita constat, & exules propterea interdicuntur. Nam vitæ causa vir est, & fœmina, aqua hæc, ille demonstratur igne. Sedebat sponsa pro festo die (festo enim nubebant viduæ) in pelle lanata, vel ob lanificij curam nobile matronarum opus, vel quòd in pellibus cubarent antiqui, illisq; induerentur. Data dote sponsa viri domum petebat, cælibari hasta, cuspide scilicet lignea, & quæ in corpore gladiatoris stetisset, comebat caput, quòd

Sabinæ iunctæ fuerint Romanis vi, bellumq; propterea gestum: cingulo item cingebatur laneo Herculis nodo ob fœcunditatem, hunc nanque septuaginta dicunt fuisse liberorum patrem. Cingulum vir in lecto soluebat. Flammeo Flaminicæ, cum qua vir diuortium facere non poterat, induta lutei scilicet coloris veste, rapiebatur, vt olim Sabinę, ex matris, vel propinquioris fœminę gremio, quinque præferebantur faces ex Aedilium facibus accensæ, quòd id noctu fieret, ex alba spina, quomodo, & apud Sex. Pompeium legendum est quibus vsi sunt pastores in Sabinarum raptu mox ad faces & carpinus recepta, & corilus. Quinq; erant propter Deos, qui inuocabantur in nuptijs Iouẽ adultũ, Iunonẽ adultã, Venerẽ, Suadã, & Dianã inuocabatur etiam Hymenæus, & omnis gratia Thalassius qui fuerat præclarissimus Dux Romuli tempore, pulchramq; virginẽ recepit. Mercurius quoq; ex disciplina Aegyptiorũ propter caduceũ, in quo dracones duo erant, mas, & fœmina iuncti. Sponsam tenebant pueri duo patrimi, matrimiq; alius facem præferebat, quam raperent amici, ne extincta nubentium mortem portenderet. Habebat sub amiculo sponsa coronam ex herbis, verbenis, & floribus à se lectis; ferebatur, & cumera, siue, vt vocant, alij cumerum, vimineum vas opertum cum sponsæ vtensilibus, colus item compta, & fusus cum stamine, quòd Tanaquilis lanam, colum, & fusum videri dicerent in Virilis Fortunæ templo ab Anco Rege condito. Farreum etiam libi genus ex farre factum, quo tantum populus Romanus trecenis annis vixit. Postes mariti vittis laneis ornatas vngebat sponsa oleo, vel adipe suillo, aut lupino ad propulsanda mala medicamenta, limen transcendebat, dicebatq; Vbi tu Caius, ego Caia, vt vxoris, & viri omnia communia esse ostenderet, a pronubis, quæ nupsissent semel, excepta fescennini versus canebantur obscenitate pleni, & maritus pueris spargebat nuces, vel ominis gratia, quòd in Iouis

tutella

tutella sint, vel quòd earum fœtus puluinato calice, & ligneo putamine munitus, vel quòd contemneret omnia acta pueri la, nam & concubini pueri vbi a turpi Venere liberabantur, spargebant nuces. Treis asses Romuli lege sponsa ferebat, alterum, quem manu tenens dabat marito, atque si eum emeret, quæ per coemptionem dicebantur nuptiæ, & vir ipse pater familias; vxor mater: alterum in pede, quem locabat in focolarium: tertio in sacciperio maiori scilicet crumena, resonabat in compito, hoc est quadriuio vicinali. Sternabatur lectus toga, sponsa adhibat genium viri, a pronubisq; colocabatur in lecto, papaueris succo, lacte, & melle misto ad prouocandum somnium sumpto, quo vsa dicitur venus, & in tenebris cum sponso iungebatur.

Quæ in natali Filiorum seruentur, exponantur, nomen filijs quando imponitur, natalisq; celebritas. Cap. VIII.

NATOS postea infantes obstetrices in terra ponunt Opim implorantes, non enim credunt vocem ante habere puerum, quàm communem omnium parentem terram tetigisset, Herculisq; mensura sternebant lectum, quem quidem Herculem quatuor cubitos, & pedem excessisse scripsit Heraclides ponticus. Celtæ quo nomine Græci & Germanos, & Gallos intelligebant, scutis impositos in Rheno collocabant nuper natos filios, qui si vndarum vim euitassent, habebantur legitimi, oppressi, ex adulterio concepti, facto inde prouerbio κελτικῦ ῥινῦ δικασικῷ τρόπῳ Barbari gelido amne abluunt filios, oleo vngunt Romani, mero lauant Lacones afferuntq; Leschen, loci

loci nomen, & inſpiciunt Tribules Iudices ſeniores, qui ſi & pulchros, & fortes futuros dixerint infantes, aluntur, ſin deformes, & ſegnes in Apotheis exponuntur ſecus Taygetum præcipiti loco: hoc modo & Indi, qui Cardei dicuntur, ſophitiſq; Regnum incolunt iudicatos filios, vel alunt, vel perdunt: Athenienſes ſpurios exponunt loco, qui Cynos arges dicitur, Herculi ex adulterio genito conſecrato. Exponunt vero nuſquàm Thebani, ſed qui alere aut nolunt, aut nequeunt faſcijs deuinctos deferunt ad magiſtratum, qui pueros paruo vendunt, vt alantur, & ſeruiant. Genas Hunni candenti ferro ſecant, quare imberbes ſunt ferè omnes. Trausij in Thracia, Cæſiæ, vel Heniochi, & Barbari aliqui circa Caucaſum montem natos filios lugent, calamitates, quæ vitam conſequantur, recenſentes, gaudio vita functos proſequuntur incommoda referentes, quæ cum vita ſimul effugerint. Tibareni poſt vxorum partum, tanquàm puerperæ eſſent, in lecto cubant, quibus vxores miniſtrant quod; & Cantabri faciebant in Hiſpania. Aegyptiæ fœminæ ſtatim a partu è lecto ſurgunt ad domeſtica munia obeunda. Scritifini gens in Inſula Thule infantes editos pelle inuolutos arbori ſuſpendunt, & alunt ferarum cerebro. Græci in vannos deponebant frugalitatis omine: quintoq; die poſt partum abluebant nutrices manus, curſimq; ferebant ad focum infantes, qui dies vocabatur ἀμφιδρόμια & munera mittebant propinqui polypos, atq; ſepias piſces. Septimo die imponebant illis nomen, quod ſcripſit Ariſtoteles, Athenis vero decimo facto ſacrificio, & acceptis conuiuio amicis, propinquiſq; Quare & poſtea natales celebrantes Iunonē colebant; adolebant Dijs thus, ardente in domo igne, conuiuio excipiebant amicos (vt & Perſæ) ad tibiam ducebant choreas, & talis ludebant, quæ & fecere Romani, qui tamen fœminis octauo die, qui luſtricus vocatur, nono maribus nomen dabant, & lacte nutriendos deferebant in-

forum olitorium ad columnam lactariam: in Germania verò matres filios nutriunt. Athenis nutrices pueros afferebant ad Dianam Corythalliam, cui & infantium vestes, quorum Dea habere curam putabatur, suspendebant, & Zonas, quas primum puerperæ soluebant, quadragesimo die τεσσαρακοστὸν celebrant, cum mater primum sacra addit, à quibus quadraginta ante partum diebus, totidemq; post, abstinet, quòd & illi, & filio pericula immineant quamplurima.

Nominum Ratio Cap. IX.

SVPERVACVVM verò non crediderim, si quæ ex eruditissimorum auctorum lectione de nominum ratione obseruaui, paucis recenserem. Olim Romani vno tantum nomine vocabantur, duobus deinde latinorum exemplo, nec multo post assumpsere tertium Græcorum, & Barbarorum more, quod scripsit Claudius Aruntius. Apud eos enim, & Romanos liberi tria nomina habebant, serui vnum. Primum, quod dicitur prænomen, proprium erat singulis hominibus, & patris prænomen sumebat natu maior filius, mares tamen non antequàm virilem togam acciperent, fœminæ cum nupsissent, vt & Probus tradit, & Valerius Maximus in decimo, quo libro, licet ab Iulio paride in breuiarium redacto, agit de Romanorum nominibus. Alterum erat nomen gentis, & ducebatur à generis auctore, vt ab Iulo gens Iulia, à Dardano Dardania, ab Aeaco Aeacia: quandoq; ab oppidi nomine, quod sæpius postea factum est: quomodo scripsit Dionysius Lucumonem Romam profectum prænomine vsum Lucij, Tarquinij nomine à Tarquinijs Aethruscorum oppido, vbi fuerat educatus. Omnes ex eadem gente vocabantur hoc nomine, fœminæ etiam, quæ, si duę, aut plures fuissent, habuisse prænomen ex ordine nascendi credidit

Paulus

Paulus Manutius vir doctissimus Venetus, quare apud Tranquillum, & Octauiam maiorem, & Octauiam minorem, apud Ciceronem Tertiam Aemyliam, Quartam, & Quintam Claudiam esse dicit. Legimus tamen C. Caecilium Tarquinij vxorem, & apud Valerium ipsum foeminarum praenomina Rutiliam, Ceseliam, Radacillam, Murculam. Burram a colore, Luciam, Publiam, Numeriam, quorum aliqua sunt nomina. Tertium erat cognomen à rebus gestis Soteri Callinicus. Alexander, opem enim attulit patriae Achille perempto, Torquanus: à forma Gryphus, Physcon, Sylla, Cicero, nisi à ciceribus inuentis sit: à fortuna Eudaemon, Poliorcetes, Priamus, nam à sorore emptus fuerat capto Ilio ab Hercule, Vopiscus, Posthumus: à virtute Euergetes, Philadelphus, cognomina enim habuisse Aegyptios testatur Pausanias, Diogenes, Magnus, Sophus, quo nomine dictus est P. Sempronius: quandoq; etiam mordacitatis causa, vt Antigonus dictus est Doson, quòd multa promitteret, praestaret pauca, Ptolemaeus Lamyrus, quòd is esset: Metellus Vittatus, fortasse is est, qui à Latinis L. Metellus Diadema dicitur, quòd vlcus in fronte habuisset vitta colligatum: hoc tamen mihi videtur fuisse agnomen. Tertium hoc nomen, sunt qui credant esse singulorum proprium. Ego verò, cum omnes ex eadem familia eodem nomine apellari videam, putarim additum vt discernerentur familiae, quae eadem origine sunt, cum tanquam in colonias deducuntur: qua ratione saepius legimus Iulios Tullos, Iulios Caesares, Tullios Cicerones, Tullios Decolas: Cornelios Syllas, Cornelios Scipiones, Cornelios Cethegas, Papyrios Mugilanos, Papyrios Crassos, Papyrios Cursores, Papyrios Massones, Carbones Turdos, Calpurnios Pisones, Bestias Bibulos, & ni fallor, Calpurnios etiam Marios: nam C. Marij filiam, quam ipse in bello Cimbrico Manibus immolauerit, Dorotheus in

quarto rerum italicarum appellat Calpurnium. Sic legi-mus multos alios eodem nomine, diuerso cognomine, vt & Spartæ, cum Aristodemus Herculis genere proclem, & Eurysthenem genuisset, Heraclidæ quidem omnes, sed illius posteri Eurypontiæ ab Euriponte proclis nepote di-cti sunt, huius Agidæ ab Eurysthenis filio Agide. Agno-men, quod etiam cognomen à Cicerone, Sallustio, & Liuio dicitur accessit homini vni tantum ex rebus gestis, alioùe casu, vt Aphricanus, qui primus Imperator nomi-ne abs se victæ gentis nobilitatus est; Creticus, Caligula. Cum apud auctores nomen tantùm legimus, putant Grammatici cognomen esse: cum duo, prænomen, & cognomen. Ciues enim Romani ostendebantur tribus illis nominibus, tribu etiam, sed cognomen postpo-nitur tribui: Sic apud Ciceronem est Ser. Sulpitius Q. F. Limonia Rufus. Et qui ciuitate Romana donaban-tur; prænomen, nomenq; alicuius familiæ Romanæ ac-cipiebant, cognominis loco vtebantur nomine, quo an-tea appellabantur: sic apud Ciceronem legimus C. Clo-dium Archagathum, C. Clodium Philonem, P. Corne-lium Demetrium, P. Cornelium Megam Siculos homi-nes, A. Licinium, Aristotelem Melitensem, A. Licinium Archiam Antiochenum. Horum libri, si Romani ciues esse voluissent, lege cogebantur patres ex bonorum parte hæredes facere alios, vel principem: quam legem anti-quauit Antoninus Pius. Hoc nominum ordine vsos Græ-cos, & Barbaros, præter Aruntium, quem diximus, tra-dunt Plutarchus, Appianus, Ibicus Græci, & alij. Nam Achilles Podarces, Alexander, Vlysses prænomen est, no-men Pelides, Dardanius, quare, & Maro Aeneam appella-uit Dardanum, vel Homerum secutus, vel tanquam Dar-danium, vt interpretatur Nonius, Arcisiades ab Arcisio patre Laertis: cognomen Achillis videtur apud Homerum ὠκὺν, vel ταχὺς, sed sic etiam Aiacem Oileum vocat: co-

gnomen

gnomen Podarcis est Priamus, Alexandri Paris, Vlyſſis δυγετης, & eius agnomen πολιορκητης, vel πολίπορθος, quanquam hæc perperam legantur apud Diomedem, qui ex Ibico ſumpſit, Agameſtor tamen Pharſalius in Epitalamio Thetidis Achillis nomen fuiſſe ſignificat Pyriſium, vel Pyriſoon, cognomen Achillem propter labrum, χεῖλος ſcilicet, quod cum filium igne reddere immortalem mater voluiſſet, cineri inhæſerit. Crederem igitur generis auctores, & nouos homines vno nomine appellari Herculem, peleum, Dardanum, Iulum: poſteros duobus, altero proprio, altero patris, quod nomen familiæ eſſet Heraclidas, Pelides, Dardanios, Iulios, dignoſci tertio familias, quartum hominis vnius eſſe. Sed apud Homerum, qui digniores alloquuntur, eos patris nomine, generiſq; vocant. Achillem enim, Aiacem, Neſtorem dicunt Pelidem, Telamoniadem, Neleidem. Duobus item, tribuſq; nominibus vſos Iudæos ſcribit Origines. Nam & Salomonem dictum ait Didoa, & Sedeciam Ioacim, ſic Oziam Azariam etiam, Tatthæum quoque appellari a Marco, Lebaum à Matthæo, Iudam à Luca, Saulum item Paulum, & Simonem Petrum. Lycij, Xanthios vocat Nymphis in quarto de Heraclea, nomen, & familiam à matribus habebant, quòd fœminæ Lycijs placaſſet Bellerophontem infeſtum, Troglodytæ vtebantur beſtiarum nominibus, quibus ſoli ex omnibus nationibus Atlantes in Aphrica carent.

Qui Filiorum pudenda circuncidebant. Cap. X.

PVDENDA puerorum circuncidunt Iudæi, octauo die, circuncidunt etiam Phœnices, Sarraceni, Aethiopes, Troglodytæ, Macrones, qui hoc didicerunt à Col-

Colchis, & qui Thermodoontem incolunt, & parthenium, Creophagi etiam fœminarum, Aegyptij quartodecimo anno, tertiodecimo Arabes Ismahelem gentis auctorem imitati.

Filios qui non videant: persarum, & Laconum puerorum institutio, quibusq; locis pueri amentur. Cap. XI.

GALLI liberos, antequàm adoleuerint, ad se venire non permittunt, Persæ patres non eos ante quadriennium vident, qui nec in conspectu matris sedent, nisi illa permittente. Docentur vsque ad XVII. ætatis annum mores optimos, iustitiam, temperantiam, mittereq; sagittas: inde septem, vel octo annis, nam à Strabone differt Xenophon, sese in armis, atque venatione exercent, mox milites sunt vsque ad quinquagesimum annum, quo redacti inter seniores domi manent Remp. administrantes: palam spuere, vngi, meire, aut huiuscemodi alia facere dedecus est. Lacædemonij septennes diuidunt in classes, quibus fortior, prudentiorq; præest, qui dicitur ἴλης. is pueros in furto deprehensos (sparthæ enim pueris licet furto obsonia parare) castigat canere iubet alios laudes eorum, qui fortiter pro Sparta occubuerint, alios eorum vituperationes, qui id recusassent, propositas alios quæstiones soluere in gymnasijsq; exerceri, ludicra curabant quinq; Bidiœi. Litteras discebant pro necessitate, sed eorum disciplina tolerantia laborum erat & arma; Natu maioribus cedunt deuia, & assurgunt, more sumpto ab Aegyptijs: Omnibus, qui iusserint, obtemperant, audiunt omnes, qui reprehenderint, amantes maxime.

ximè. Post duodecimum annum nudis pedibus incedunt vnico tantum pallio singulis annis contenti, in thoris harundinaceis cubant, decimo quoq; die ostendunt se Ephoris, qui cædi iubebant, qui molliores pinguioresq; essent. Post pubertatem dicuntur Sphærei, & suo arbitratu viuunt: non descendunt in forum ante vigesimum annum, sed peragebant necessaria propinquorum opera, & amantium. Puerorum nanque amores laudabantur Spartæ, Athenis, Minois legibus in Creta, vbi amantes pueros rapiebant, triduum antea rapina prædicta: muneribus scilicet puerum allectum conuiuio accipiebant cum socijs, & donis cinctum remittebant: is veste induebatur accepta ab amante, qui quidem φιλήτωρ dicebatur, & puer ipse κλεινός, ac si amantem diceremus nos, & inclitum, præclarumq; Apud Elienses, & Bœotios, Thebanis maximè permittebantur concubitus cum pueris, & apud Troianos, & Persas, qui hoc didicere à Græcis: in Gallia pueri olim viris publice nubebant. Itali quoque sectabantur puerorum amores, sed lege prohibiti, licebat pueros, qui apud mangones erant, soluto precio, quod moderatus est, Domitianos inire, seruos etiam forma insignes, qua causa creditum ingenuos pueros bullas habuisse, vt dignoscerentur à seruis. In Aphrica Tunete solenni die extra vrbem quodam loco conuenit omnis ferè multitudo ad Venerem cum pueris exercendam, puerorum amantes Græci postes floribus ornabant, & corollis, fidemq; inter se dabant ad Iolai sepulchrum, quod Thebis erat, quoniam Iolaus ab Hercule amatus, secum fuerit in certaminibus auriculisq; apprehensis eos osculabantur: quod osculum dicitur ab Aenico χύτρα de quo & Tibullus.

Oscula compressis auribus eripiet.

Apud Argiuos verò honesti adolescentes cum Clypeo pompam ducebant magno castitatis honore.

Græ-

Græcorum Puerorum Inſtitutio: Comæ, Barbæq; depoſitio. Cap. XII.

ALij Græci iuuenes, qui Spartani non eſſent, nobilitate, & dignitate illuſtres liberalibus diſciplinis omnibus inſtruebantur, & Macedones, qui Philippi inſtituto Regis miniſterio tradebantur omneſq; in ſingulis Græciæ vrbibus ab vno pręceptore, qui & comes erat, quod & in Italia fecere Faliſci. Athenis vbi puberes facti eſſent, publicè illis oſtendebantur artium omnium inſtrumenta, quæ quis apprehendiſſet, illam artem, tanquam inuitante natura, exercebat. Mox primam barbam, comamq; deponebant, id faciebant Romani altero & vigeſimo anno conuiuio acceptis amicis, vim menſura quadam in templum Herculis, illatam, propinantes conuenientibus, quæ dicebatur οἰνιστήρια. plures tondebant primam comam prope fluminibus, alij adducebantur in Delum, primitiæ enim iſtæ fluminibus, vel Apollini conſecrabantur, quod corporea conſtent incrementa ex humore, & caliditate: capillus ipſi Deo dicatus appellatur ab Aeſchylo θρεπτήριος Cutti verò non ante barbam, crinem, & ferreum annulum deponebant, quàm hoſtem interfeciſſent.

Indorum, Arcadum, Aliorum, Romanorumq; puerorum inſtitutio. Cap. XIII.

INdi pueri cibum ſumpturi adibant Gymnoſophiſtas, & referebant eo die, quę bene feciſſent: qui nihil haberet, quod diceret, impranſus ad opus mittebatur. *Arcades* ad trigeſimum vſque annum Muſicæ operam dabant, canebant pueri hymnos Deorum laudes, & Heroum continentes, grandiores Philoxeni, & Thimotei diſciplinis inſtituti

stituti annuos ludos libero celebrabant cum cantu, & choreis, iuuenes ludos viriles, omnino apud illos turpe ignorare musicam. Parthi vero in primis docebantur arcus tendere, Germani hastam vibrare, Lucani venari: viuebant enim venatu in syluis citra seruorum operam: Romani equitare, & pugnare cominus: ij olim probatæ anus curæ demandabantur, quæ eorum verba, & lusus obseruaret, ne præter honestatem aliquid agerent. Postea vero ancillæ Græcę, & Seruo Pedagogo filiorum cura demandata, quare mores corrupti putantur: docebantur in ludis litterarijs, qui quondam in foro erant, & simul virgines: nam Appius Virginiæ amore captus dicitur, cum legentem vidisset in ludo. Mineruał dabatur præceptori Quinquatrijs, Saturnalibus, & Calendis. Massiliamq; mittebantur in Galliam, Græcam vrbem Phocensium ad sapientiæ præcepta perdiscenda. Adulti bullis penatibus consecratis, reposita prætexta XVII. ætatis anno in templo Iouis Capitolini liberalibus, die libero patri sacro XVI. Kal. Aprilis togam sumebant, & petebant cum amicis Deorum templa. Qui futuri Oratores erant, a patre, vel propinquis ducebantur ad eum Oratorem, qui princeps in foro esset, quem iuuenes obseruarent, ab eoq; discerent eloquentiã. Primum dicturi, in forum producebantur à consulari viro, vt ab Augusto legimus C. & L. filios eorum Tyrocinio in forum productos. Principum liberi, & alij eiusdem ætatis nobiles sedentes vescebantur in propinquorum conspectu propria, & partiore mensa. Ex publico trigemini vsque ad pubertatem alebantur, propter Horatios. qui cum Curicitijs pugnarunt pro Imperio Romano. inde ius trium liberorum institutum.

Virginum, Mulierumque Loca, Opera, impudicitiæ meretrices, mulieres facie obtecta. Cap. XIIII.

VIrgines verò in ædium secessu versabantur apud Græcos, vnde non egrederentur nisi matres, aut custodis iussu. Romanæ matronæ operas in atrijs agebant, in Iberia Iudicibus quotannis quicquid texuerint, ostendunt, quæ plus texuisset, maximo afficiebantur honore. Persis mulieribus turpe lanæ manum admouere, quod Romanis decus, hæ vero nec coquunt, nec noliunt. Apud Iaxamathas easdem artes fœminæ, quas viri, exercent, adeo vt ne militia quidem vacent, laqueis hostes interceptos trahendo conficiunt. Gretulæ, Grelonias videtur appellasse Clemens colunt agros, id & Thressæ faciunt, ouesq; custodiunt, vt Troglodytarum fœminæ, ædificant, vagantur, homines, aduenæ maximè cum illis coeunt, versantur in negotijs Aegyptiæ, domus curam gerunt viri. Romanæ vero, absente viro, nec de rebus necessarijs loquebantur. Sarmatæ equos tractant, & arma: in Bactris, atque Susis equitant, vnguentis vnguntur, & veniunt in seruorum: Hospitum, aliorumq; complexus: Prostam Rheginæ die Veneri sacro ex Leophrenis Tyranni voto in bello aduersus Locrenses, semel in vita Veneris fano Babyloniç, Corintho vltra mille virgines. Gindanorum fœminæ tot fimbrias ex pelle ferunt, cum quot hominibus habuerint consuetudinem, decus est plures habere, vt apud Sthymphalos cum pluribus viris commisceri, & apud Indos, elephanto accepto, Syracusis etiam. Non enim vir, aut mulier in ea vrbe preciosius exornantur, qui non faterentur se stuprum passos. Romæ vero turpe corpore quæstum facere, licentiam stupri apud Aediles meretrices vulgabant, togatæ erant, succinctiq; veste, quod ex Aphranio Toga-

tarum

tarum scriptore patet, mutatum nomen inscribebant cellæ in lupanari, vbi prostabant, vt in Attica in Sciro: concubitus precium quadrans erat, quare, & Quadrantaria fortasse à Cicerone dicta est Clodia, & a Cæcilio, vt est apud Fabium, Clytemnestra. Olim non dabant fœminis pecuniam, sed oues, equos, bouesq; quos petijssent, quoniam antiquorum opes in armentis erant. Athenis meretrices templis arcebantur, nullas in vrbem admittebant Cij, nec tibicines, in qua Insula nunquam adulterium, aut vetitos concubitus commissos dicunt, nec apud Seras, vbi non meretrices sunt, non fures. sic in Aethiopia, non homicidæ. Contra Indi adulterijs operam dant, & cædibus, abstinent à mendacio, vt & Persæ, qui pellices, & vxores, quas peruices adeunt, domi occlusas tenent, in itinere opertis vehiculis ferunt. Byzantiæ noctu tantum domo egrediuntur, equo vectæ, facie obtecta, vt & sunt Carthaginenses, & in Arabia vno excepto oculo, facie item velata nuptæ fœminæ Spartæ, aperta virgines, quod ipsæ virum quærant: velata etiam Chalcedonia, quam tamen denudabant dimidia parte Magistratibus, aut externis occurrentes, quod Chalcedonijs à Bithynis victis externis nupsissent. Thraces stigmate notant mulieres, quod vatem olim Orphea interfecissent, qui eis spretis puerorum sectabatur amores.

Nobilitatis signum Ephippia equorum Cap. XV.

PVNCTIS etiam notabant ipsi pueros, hoc enim apud eos nobilitatis signum est, vt apud Romanos imaginum ius, quod non habebant noui homines nisi in Aedilitate, & damnati amittebant: nigros etiam calceos cum luna nobiles ipsi, siue vt credidit Castor Deiotari Re-

gis nepos, quòd in globo Lunæ essent Elysij campi, beatorum loca, siue quòd antiquissimo genere ipsi essent, quando Euander ex Arcadia venerit, vbi fuisse dicuntur homines ante Lunam, & προσέληνοι Athenienses ea causa aureas gestabant cicadas capite, tanquàm primi hominum fuissent terra geniti, quos tamen vocat Theopompus Aegyptiorum colonos: sic Garamantes, & ipsi capite ferebant pennas, quòd volasset fermè excreta in Aphricam Acacalis Minois filia, Amphithoontis mater, qui dicitur Garamas, Nasamonis pater ex Tritodine Nympha, vnde & Garamantes, & Nasamones fuere. Apud Persas Cyri lege nobiles equo vehebantur, pedibus enim ingredi seruorum erat, prohibitumq; nobilioribus, & turpe apud Halanos: equis ephippia ea apponebant, quibus iam vtuntur equorum domitores, absq; annulis ferreis, quibus ipsi imponimus pedes. Apud Aegyptios, qui nubilis est annulo, torque, & purpura à Rege donatus curru circunducitur per vrbem clamante præcone nobilem illum esse, quod scriptum est apud Iosephum, sic enim dicitur ab Eusebio ἐάσηπος scilicet ἐάσηπτος vero à Lycophronis interprete Isacio. Apud alios aurum auriculis gestare nobilitatis signum erat, seruitutis stigmate, punctisq; notari.

Serui quomodo libertate donentur. Cap. XVI.

AT Scythę seruis exculpunt oculos, ne lac equinium, quod pro vino habent, biberent. Lacedemonijs certas plagas vel inueneritis quotanis infigebant Elotis, ne deteriores fierem, quorum opera liberi ormes, vt & equorum vtebantur. Nam Spartani, Indiq; omnes ingenui erant, serui externi, & apud Iudæos ex Chananæis, quo nomine vocabantur gentes Palestinæ omnes. Phryges

ges filios etiam vendunt, vt seruiant. Nulla olim erant seruitia, agros liberi colebant, & apud Nabatæos consanguinei inuicem sibi ministrabant, quare & ἀνθιστήρια celebrantur Athenis eo mense, qui ἀνθιστηριῶν dicitur, quibus cum dominis ab opere liberi sedebant ad mensam serui, qui in Creta Hermeis festis liberi erant apud Babylonios in Saceis imperabant quinque diebus liberis. Apud Thessalos Pelorijs ministrabant illis domini, more à Pelasgo Rege sumpto, qui cum a Pelore seruo accepisset terræmotu Peneum fluuium erupisse, parata mensa ministrauit seruo, Romæ. Id Augusti liberi erant, & in Saturnalibus, quibus ante, quàm domini, cœnabant pileos sumebant tanquam liberti. Qui enim donabantur libertate capite raso in templo Feroniæ Libertorum Deæ sumebant pileum, spectatæ virtutis insigne, vnde & serui aliqui propter virtutem pileati vendebantur, siue propter Dioscuros, qui primum Soteres a Menestheo dicti sunt, cui, Thesei filijs expulsis, Regnum dederant, & pileati sunt, quando etiam vocantur a docto Catullo Libertis, festucas tenues inijciebant domini, dextraq; comprehensos circumagebant, quo eos sui esse iuris ostenderent, Athenis ingrati in seruitutem reuocabantur, Massiliq; etiam, sed tertio tantum, quod & D. Claudius Romanis licere voluit. In Lybia Δουλωνπόλιν scribit Hecathœus vrbem esse, in qua seruus, qui intulisset lapidem, liber erat, aliam ἱερόδουλον in qua omnes serui erant, ingenuus vnus tantum. Qui se alicuius seruum fateretur, terram illi, & aquam præbebat, rerum scilicet omnium potestatem, illis enim omnia fiunt: propterea misit in Græciam Xerxes legatos terram, & aquam petitum. Romæ trans mare adductis seruis, eorum pedes creta notabant, scriptis etiam monstrabant qua arte præstarent: nam plerunque vendebantur bello capti, & hi sub hasta, & coronati. Dominorum indignationem placabant ad monumenta parentum, & statuas

fugientes, qua causa simulachra coli cæpta scripsit Diophantes.

Seruorum nomina comam qui alunt, tondantùe.
Cap. XVII.

ATHENIS serui vocabantur nomine gentis, ex qua essent, Syrus, Geta, Dauus à Dais in Margiana populis, vel nominibus, quæ in prouincijs, vnde essent, magis in vsu fuissent, sic phryges dicebantur Manes, & Midæ Paphlagones Tibici, Harmodij verò, aut Aristogitonis nomine nemo vocabatur, qui Hipparchum Hippiæ fratrem interfecere. Nemo etiam apud Græcos comam alebat, libertatis enim signum apud eos hoc est, & apud Hispanos, Germanos etiam, & Francorum Reges, qui sunt in Germania, Ansiburij, Angriuarijq; dicebantur, nunquam abscindebant comam. Persæ quoque alunt, & Parthi, qui capillos spargunt, quod & alij fecere, vel mulierum more componentes: hæ nanque apud Homerum eos vngunt, vt, & corpus, reticuloq; candido contegunt, postea alieno crine, προκόμιον dicunt Græci, in capitis vertice turrim fecere: virgines cogebant nodo, Hispanæ aliquæ circumponunt stilo pedali, quos atro pileo integunt. Spargunt, & Scythæ capillos flauo colore tinctos. Thraces in frontem, Euboici homines in terga demittunt, qua coma dicitur à Lycophrone Hectorea: Germani, Sueui maximè, nodo colligunt, nodo etiam a tergo Aegyptij pueri ingenui, quod & in Græcia seruos fecisse legi apud vnum Lucianum. Pallene pago in Attica decus, vel senioribus nutrire comam, redimereq; reticulo, Mauris cincinnis exornare: olim Argiui capillati erant, tonsi Spartani, qui vbi eos prælio vicissent, aluere comam,

comam, deposuere Argiui: aluisse tamen primus apud Spartanos dicitur Leonidas Rex, quòd sic aspectu terribilis videretur hostibus, amicis vero mitis, simulque aluere Thurij, Tarentini, Milesij, & alij, quibus Laconia instituta placebant. Britanni corpus omne radunt, præter caput, & Labrum superius, Indi mentum intonsum, vt Græci, barba tincta, intonsum etiam caput, sic Assyrij, hirtis comis Mardi in Perside, Machlyes anteriorem capitis partem radunt, & Nomades, qui Tartari sunt, barbam etiam, præter labrum superius, vt Turcæ: posteriorem capitis partem radunt Longobardi, Anses, & Hispanæ mulieres quædam, sinistram Maxyes, Macæ verticem, & vtrinque partes inferiores, in medio capillos habent: Abantes pugnaces homines, & ipsi anteriorem, ne scilicet capillis in bello ab hostibus caperentur, quæ tonsura dicitur Theseis à Theseo, hoc modo in Delo detonso. Postea breuibus capillis vsi sunt viri, quos, & barbam nutriebant in mœrore, asperioris enim vitæ signum est, quare bene capillati erant philosophi, & vates, barbati etiam: capillati, & Bœotum Magistratus, cum corona, & armis instructi: in Creta vero deponebant Magistratus comam.

Artifices, quibus aliqui delectentur maximè, permutatio, pecunia antiquorum. Cap. XVIII.

CAVTVM est præterea perpetuo edicto, vt seruitia picturam docerentur, aut toreuticem. Apud Thebanos vero cogebantur pictores, & plasta pulchrius effingere imagines, meliusq; quàm exemplaria essent, more poeta-

poetarum. In Aegypto nil noui pingere poterant; apud persas à Regibus tantum interfectis feras. Scribebantq; in suis operibus pictores χειροπολυγνώτε, eius scilicet, qui pinxisset, statuarij eius, qui fecisset, hoc modo ποιεῖ πολύκλειτος ἐξομίδας, vel alius. Apud Aegyptios, Persas, Scitas, Lydos, Græcos, Corinthios maximi artifices habebantur ignobiles, generosi, qui in nullis artibus versarentur militiæ causa, quod & Aegiptiorum exemplo credunt Lacedemonij, apud quos militiam tantum colunt liberi Lycurgi legibus, artes alias omnes serui, præter quàm vnguentariam, quam vrbe expulerunt, quòd oleum disperderet: turpe Romanis popinam, & artem manibus facere, in Ibernia rapto pulchrum viuere, pulchrum & in Thracia, otiari etiam, deformis agricultura: apud Indos duas artes exercet nemo, nemo apud Vxios agriculturam, pastores enim sunt. Arachosij docti ab Alexandro colunt agros, agros, & Græci, sed mulis arant. Arabes easdem artes sequuntur; quas parentes: qui artem omittebāt; Deo artis præsidi instrumenta suspendebant. Germani in otio, venatione, & bello versantur, Cretenses in venatione quæ omittuntur, si fera in fluuium se deiecerit: quod cæpissent antiqui omnibus impartiebant, dentes, ferarumq; cornua, & pelles in templis suspendebant. Sybaritæ in luxu viuunt, & Lydi stupra etiam inferentes, patientesq; ac si omnibus separatim inessent, non permixtæ, parentum seurinis vires, qua causa redidit Parmenides fieri μαλθακὰς. Iones choreis gaudent, Partiq; ad tibiam, fistulam, tympanum tripudia ducentes Antiocheni Syri spectaculis, Babilonii, & Leontini Siculi ebrietatem Byzantij, qui ea causa hospitibus domos relinquunt, & vxores, vt in popinis, ipsi versentur: his omnibus Vandili, bibacitate Persæ, gloriæq; ducunt non inebriari, Tibareni iocis, Phæstii etiam, & scommantibus, ad quæ proferenda se a pueritia exercent; Cilices ieiunijs Neruij Belgæ frugalitate

galitate, nullus ad eos aditus, nihil patiuntur vini reliquarumq; rerum ad luxum pertinentium inferiri: frugalissimi etiam senes in Asia alios fugiunt homines rerum prætia oculis æstimant: fila enim, quæ ex arboribus, vermiculisq; colligunt, vendunt alijs rebus permutantes, vt solebant antiqui ante pecuniarum vsum, nam & Homerus Græcos accepisse vinum tradit ære, ferro, & hominibus datis, qua rerum permutatione Pausaniæ, qui Græciam descripsit temporibus, Indi vtebantur, numos enim non habebant, & si auro, & ære abundet maximè regio: Numorum inde loco fuere obelisci ferrei, æneiq; quare, & oboli nomen est: primumq; pecuniam signarunt in Græcia Aeginetę, Saturnus in Italia: Britanni numo æreo, & annulo ferreo vtuntur, Syracusani stanneo numo, Lacedemonij coriaceo, inde ferreo à Licurgo instituto pondere minæ Aegineæ: Indi aliqui trans Gangem iam mori cortice, alij glebis aureis, coralio quidam, nonnulli sale, antea aurichalco, & ære, ære Aethiopes, quod apud eos preciosissimum est, cum auro propterea sontes vinciant: aurum vero Soli defodiunt homines Babytaces oppidi ad Tigrim.

Nudi qui sint, aliorum vestes, & Romanorum annulos qui ferrent.

Cap. XIX.

ILLIS vero, quæ Seres legunt, filis, Sericæ vestes fiunt delicatorum olim hominum, quibus, & Vandili vtebantur, & Seres ipsi: has ex floribus propterea appellauit Dionysius Apher qui scripsit περιήγησιν, non enim habent oues Meroitæ ad Nilum nudi ferè sunt, & Ismahelitæ, qui Arabes sunt, pallium tantum ferunt, & caligas, caput vittis circundant, cætera nudi, nudi & Gamphasantes in Aphrica, & Ethiopes aliqui, & Britanni qui ferro ventrem; ceruicemq; cingunt & corpus inficiunt

glaſto cęruleo colore animalium formis, cęruleo etiam Agathyrſi, nimio Maxyes, & Zigantes Aphri, Seſamo Aſſyrij, anthemidis flore pectora, & terga Moſynœci, Libycæ gentes decocto nardi celtici. Apud Lydos vero, & barbaros omnes ferè alios nudum conſpici probrum erat. Britanni interiores pellibus veſtiuntur, & Aphri pauperes, ditiores enim ſagis vtuntur: pellibus Fenni, Sarmatę, Sueui, Germani alij, & Sibæſi Indi, magna corporis parte nuda: Getuli & Sardi caprarum pellibus veterum Græcorum more, vnde Hercules cum pelle eſt, & Poetæ ſenes vocant ab hac veſte διφθερίας, iuuenes etiam Cæcilius, & Græci Grammaticos hac veſte indutos, quæ ϛολὴ dicebatur alio nomine. Scythæ tergis vulpium, & murium, quæ tactu mollia ſunt, Sabellorum, & madriorum pelles putarim. Scythæ ipſi, & Thraces veſtes mero perfundunt, quod generoſum ad modum putant, & beatum. Pelles induunt præterea Locri ozolę, qui in Phocide ſunt, Sobij Indi, & Indi, qui ad Oceanum, Gotthi, & Hunni, hędiniſq; pellibus circundant crura: Mauri leonum, Pardorum, vrſorumq; pelles, quas Græci geſtaſſe videntur apud Homerum vſque ad pedes ſupra alias veſtes, hæcq; erat χλαῖνα, quomodo caprinas pelles Aphræ mulieres fimbriatas, vt poſtea fecere Græci agida Pallados. Aliqui ex Pharusijs ſerpentum, & piſcium coria veſtium loco habent, piſcium Arbi in Carmania, Ichthiophagi, qui Stoberam vrbem incolunt, & Indi in Oceani Inſulis: vituli piſcis ij, qui ſunt ad paludes Araxis in Armenia: Maſſagetæ indumenta ex phocarum pellibus faciunt & arborum corticibus, corticibus Indi aliqui, Geloni artibus hoſtium interfectorum, Indi paluſtres, & nautæ antiqui è tegete, olim pleriq; auctore Theophraſto, ex lana, quæ in bulbis eſt intra ſummum corticem, & eam partem, qua veſcimur. Maurusij tritam, & vilem veſtem gerunt, vt Philoſophi, qui prolixa barba, dextra baculum

librum

librū habebāt finistra. Parthi tenuissimā, perlucidamq; vsq; ad pedes, & Sarmatarū more, fluitatē, perlucidā Tarentini, Iapiges, qui etiam fucata facie erant, floribus pictam, vt meretrices, & ditiores fœminæ: pictam Nisæi Indi, purpuream Lacones, ne pugnantes ex vulneribus sanguinem viderent, purpuream vero non ferebant serui. Pullam habent Melanchlæni, & qui circa Padum sunt propter Phaetontem fulmine ictum, pullam etiam Daunij in Apulia, quòd incensis a captiuis Troianis nauibus, vel inuitus illic permanere coactus sit Diomedes: albam Rhetores, vnde λευκοφόρον Ammianus Rhetorem appellat. Getulæ fœmine vestem habent nullo colore infectam, nec calceos, nec vnguenta. Contra viri ornantur auro, & vnguentis, cum pugnaces tamen sint: cæruleis non vtuntur Agrigentini, quòd eo colore vestes fuissent satellitum Phalaridis. Galli veste exornantur tincta, auroque picta, torque, & armillis: auro & Agathyrsi, Persæ optimates à Rege donati torque, acinace, monilibus, armillisq; aureis, cum gemmis, anaxirim (vestis nomen) triplam habent, duplam tunicam manicatam ad genua vsque versicolorem, tiaram, vt Medi, & Armenij, amplumq; calceamentum duplum, plebs olim è corio vestes, mox duplas tunicas ad medium crus, & Tyriam sindonem circa caput, vt Indi linteos, qui auro brachia, & lacertos, lapillis aures ornant, & ebore, corpus tegunt vsq; ad pedes carbasis, soleasq; induunt, & calceos altiores: Assyrij lineam tunicam gestant talarem, exteriorem laneam albam, mitras, non magnos calceos, & Scipionem: Armenij demissas tunicas, ad pectus cinctas, demissas sed solutas Sarmatæ, Turcæ etiam, & olim Pœni, hinc poeta discinctos Aphros vocat: auribus perforatis annulos ferunt, vt Romani, plantino ioco digitos non eos habere in manibus; Aegyptij lineas vestes recens ablutas, lineas Brachmanes, qui circa Indum sunt, calceos ex arborum corticibus, vt & Pythagoræi: lineas longobardi, la-

xas, fimbrijs ornatas, & vario colore, calceamina vſq; ad ſummum pollicem aperta loris commiſtis reuincta: lineas Athenienſes fœminæ cum fibulis, quas detraxere, vbi furore percitæ redeuntem ex Aegina quendam veſtium fibulis interfeciſſent. Mulieres apud Homerum palla indutæ ſunt fibula alligata ſuper pectus, balteum habent, crepidas, & inaures: fibulas fecere poſtea aureas, & argenteas, quibus aptabant manicas, & coronam auream capite geſtabant. Lacedæmoniæ virgines tunicas inferius apertas ferebant, quare in inceſſu vel Sophocle teſte nudabant femur: Romanæ virgines zonas, & vittas caſtitatis ſignum, Hiſpanæ aliquæ in capite ferreos coruos, ad quos contrahebant velum tanquam vmbraculum. Adyrmachidarum vxores crura cingunt armillis æneis, Aegyptij aliqui in honorem Saturni ſeſe vinciebant ferro, perforato naſo, vt Aphri aliqui ad oceanum naſum, auriculas, & labra perforata aureis annulis exornant: fœminæ in Pœonia cubitos armillis ferreis, æneis, cryſtallinis, & oſſeis, nates balteis latis ex panno fimbriatis. Amazones veſtem nodo colligunt, leua ad pectus nuda, integram enim hanc papillam ſeruant, aduſta dextera, vt tela vibreat facilius: Germanę etiam fœminæ nudæ brachijs, lacertis, proximaq; pectoris parte erunt, reliquo corpore lineo amictu tecto. Germani ipſi qui pellibus non vtuntur, ſagulo argento variegato cooperti fibula conſerto, cætera nudi: locupletiſſimi veſtem ſtrictam fuerunt artus exprimentem, arctam, & Anſibarij, qui tamen Germani ſunt: frontem Mardi Perſæ funda cingunt, veſte ſupra genua. palliati Græci erant, purpureas veſtes ferebant Athenienſes, tunicas variegatas, capillis appendebant corymbos, & aureas cicadas. ponè ſequebantur ſerui cum ſellis compactilibus vt heri ſedere poſſent cum libuiſſet: Aetoli ſiniſtro pede, ut ait Ariſt. vel dextro, quòd eſt apud Euripidem, calceati erant, nudi ſiniſtro, ut Hernici in Italia pelaſgorum coloni Getulæ fœ-

minæ

minæ nudæ pedibus. Ro. absq; tunicis fuere olim sola toga rotunda, quam ad calceos usq; demittebant, ut Græci pallium. Credidit tũ Plin. togam ad pedes demisisse primũ Curio, ut varices velaret, post Cice. tempora medijs cruribus terminauit. ἐξωμίδας, etiam habuere breues, strictasq; tunicas citra humerum desinentes, mox paululum infra genua, breuiores militum erant, latiores præconum, prolixæ, & manicatæ fœminarum, ut virginum apud Iudæos, apud Græcos liberorum: vestes enim seruorum unam tantum manicam habebant fascijs cingebant Romani crura, quas habuisse dicitur Pompeius cretatas, purpureas Clodius, prætexta utebantur mulieres illustres, & nobiles adolescentes, & purpuream togam eorum filij, qui curulem Magistratum gessissent, collo vero suspensas habebant bullas ingenui aureas, scorteas libertini, cum bello punico secundo libertinorum filij carmen cecinissent. puberes, & puellæ nubentes prætextam deponebant, quam induebantur Magistratus, viri etiam prætorij festis diebus, nobilium tantum erat, eam enim nec externi, nec libertini gestabant, tunica, & latus clauus Senatorum, equitum annulus ut à plebe discernerentur, sic patrum uxores stolatæ erant, equitum pedibus aurum induebant, sed auratos etiam calceos cum margaritis habuit Cæsar, & Domitianus, Annulos vero non habebant Equites, nisi donati à Prætoribus, tanquã viri fortes, vel Romæ, vel in prouincijs, & ab Imperatoribus, qui ut Prætores etiã, scribas, & alios, qui fortiter aliquid gessissent aureo annulo donabant: dabantur quoq; legatis ad exteras gentes, quibus tantũ uti apud Romanos, vel post legationem mos fuit in publico aureis, domi ferreis, vnde & ferreus mittitur sponsæ absq; gemma, nec annulos habent, nisi quæ nupsissent: eos imponebant sinistræ digitis minimo proximis, quòd neruum ex corde progredi ad hunc digitũ crederent, vel quòd hic digitus minus ageret. Scribit enim Ateius capito liberos homines, quibus

fides

fides adhiberetur, annulum habuisse signandi causa, & quocunq; digito ferri solitum, sed vbi additæ sunt gemmæ eo digito impositum, postea indice, mox minimo Græcorum more, Galli, vero, & Britanni medio.

Quæ ederent antiqui, biberentve. Cap. XX.

SED post indumenta enumeranda videntur quæ ederent antiquiores, Vixere primum fructibus, quos vltro terra tulisset. Mox pastores lacte, & carne, frugibus deinde colentes agros. Græcos quidem pastores primum fuisse testatur Dicæarchus, & poetæ, qui homines alios dicunt ab agnis πολύαρνας, alios à bubus πολυβούτας ab ouibus alios πολυμήλους ouesq; ipsas aureas habuisse pelles, quòd priscorum opes gregibus constarent, Sic Argis aries aureo vellere dicitur fuisse Atrei, quem conqueritur ipse vxoris fraude subductum à Thyeste; nam conuenerant post Pelopem illum regnaturum, qui quod magis admirandum esset, ostendisset, propterea arietem seruabat illum, & Regni stabilimen appellat apud Tragicum, cuius carmina refert Cicero, declaratis iam & eius verbis, & Senecæ in Thyeste, quæ adhuc fuerant obscura, Romanorum etiam nominia ab animantibus hac causa esse multa videntur Porcilius, Ouilius, Caprilius, Equitius, immo Romulus, & Remus fuere pastores, vnde antiquissimum æs pecore notatum, & populus Ro. lustratus in Solitaurilibus verre, Ariete, & Tauro. Esitarunt vero Scythæ Tauri rapum, Aethiopes Orindij semen sesamo persimile, Sarmatæ, & Mœotici homines milium, hoc, & hordeum, glandes etiam Meroite: hordeum, & frumentum tostum Maurusij, quorum creditur Rex fuisse Antæus, Germani auenam; pannicum Aquitani, Persæ na-

stur-

flurtium, & terebinthum; Arcades herbarum radices, vt Rhizophagi, & Massæsyli, arborum folia recentia, &, vt scribit Archæus, glandes, vt alij, sub cinere coctas, & bacculas ex ramis agrestibus, & Arimphæi: glandibus conficiebant panes Lusitani, qui montes incolunt Aegyptij farre, vel loto, non enim hordeum, nec triticum, nec fabas edebant, & cibos extra sua tecta palam capiunt, vt Mosynœci: Lotophagi loto tantum, vt est apud Homerum: Argiui comederunt pyra siluestria, vnde eorum pueri quodam festo per iocum βαλλαχράδαι repetunt, quod ἀχράς sit pyraster, pyra etiam Syluestria Tirynthij, Athenienses ficus, Carmani palmulas, Spermophagi in Arabia poma, Atlantes agrestium vitium fructus, nihil enim serunt; baccas Arimphæi, Mosynœci aliqui nuces elixas, herbas Macrobij hominum iustissimi: Olera, & farinam Magi: harundinem Hunni, & Indi, qui & folijs arborum vescebantur, quas Tala vocant, & carnibus ferarum crudis, Padæi maxime Indi, etiam Aetoli Eurytanes: Hunni ipsi carnes sole, vel sub alis, aut equorum tergore calefactas deuorabant: Parthi, Mardi, Persæ, Scritifini in Thule, Thyssagetæ, Turcæ, & Musicani iuuenes Indi carnes venatione paratas, item qui Enderum incolunt in Illyrico, qui vbi nil ceperint corijs assatis vescuntur: carne, lacte, & caseo Nomades Scythæ, Massæsyli, sanguine addito Meroitæ: lacte, & carne Sueui, & Britanni interiores: lacte, caseo, & melle Mysi; his, & pomis Germani, qui succum etiam potant ex hordeo, & frumento, cynamolgi canum lac, equorum Agaui, quam innocentissimam gentem vocat Homerus, camelorum Arabes, carnibus etiam eorum vescuntur, vt Sarraceni, & barbari omnes, qui in Aphricæ loca deserta sunt, Barceiq; à poeta vocantur: camelorum lac bibunt Debæ, Elephantum, & Cynocephalorum Nomades in Aethiopia, vbi etiam Macrobij, qui centum & viginti annis viuere

uere dicuntur, lac bibunt, & rorem, lac Massagetæ, & equorum sanguinem. Butyrum certe barbararũ gentium vel nunc laudatissimus cibus est, qui diuites à plebe discernat. Sarmatæ pulte aluntur, & cruda farina equino lacte, vel sanguine è cruribus mixto: ipsi, Vandili, Quadi, aliæq; gentes equis, & vulpibus, equis etiam syluestribus Persæ, Scythæ pecoribus, simijs zigantes, Troglodytæ lacertis, & serpentibus, lacertis viridibus Aphri, serpentibus Ophiophagi in Arabia; lacertis; testudinibus, idq; genus alijs Amazones, quare & creduntur habuisse nomen, rore etiam Syriaco, mannam vocant. Syri terrenis crocodilis, in Arabia, & Syriæ desertis locustis alij, & sale viuunt, vespertilionibus Assyrij, qui Borsippæ degunt: Phryges, & pontici homines vermiculis albis, & obesis è cariosa materia natis, σκώληκες dicuntur à Græcis Indis postea condidit vrbes, dedit leges, fruges, & vinum Dionysius: at illi vino non vtuntur, nisi in sacris, vt Aegyptij vsq; ad Psammetichum Regem: nam sanguine Gigantum dicebant exortas vites, ideoq; vinum inebriare. Vino etiam abstinent Romanæ fœminæ, iuuenes quoq; vsq; ad trigesimum annum, vel trigesimum quintum, ut est apud Aelianum, nisi certis diebus sacrorum causa: Egnatiusq; absolutus à Romulo interfecta vxore, quæ vinum bibisset qua causa osculari à propinquis credidit M. Catone scirent an temetum olerent, alijs vero, quod sic fecissent Troianæ in latio redeuntibus viris, cum naues ipse incendissent. Italæ quoq; aliæ abstinebant à vino, quod Herculi apud Crotonem sitienti persuasus ab uxore uir aquam, ut tradit Alcimus Siculus, perrexisset: abstinent & Carthaginienses milites in castris, Massilienses fœminæ, & Milesiæ, quod scribit Theophrastus, Samanei etiam, ceruisia quoq; & carnibus: polentam enim, orizam, & poma tantum edunt, ut Gymnosophistæ. Nam Brachmanum alios Gymnosophistas, alios Samanæos vocari

cari

cari scribit Bardesanes. Carnibus etiam abstinent Iouis προφῆται in Creta, & rebus omnibus, quæ coquuntur, abstinuere antiqui quoq; Græci, & omnes ætate, qua Pigmalion in Oriente regnabat, quod scripsit Asclepiades Cyprius: Seres etiam, Essæi, Getæ Zamolxidis instituto, qui discipulus fuit Pythagoræ; Persæ aqua, Aegyptij ouium lacte, ipsi Phœnices, & Palestini bubus fœminis propter raritatem, maribus Lindij, quod & in Oriente iussit valens Cæsar, Britanni lepore, gallina, & ansere. Galatæ pessinuntij suibus, hoc enim animal interfecit Atym Cybele gratissimum puerum. Syri non edunt pisces, quod Derceto dea Semiramis mater cum in stagnum se proiecisset, à piscibus seruata sit: nec pisces edunt homines apud Eleusinam, nec volucres, nec poma quædam. Contra Ichthyophagi, quos maritimos Indos vocat Curtius ipsi, pecoraq; [vt etiam in Carnina Insula] piscibus viuunt. Sole nanq; illis assatis panes conficiunt, triticeo pane pro obsonio vtuntur: piscibus etiam libenter Rhodij, qui damnant, qui carnes edunt: piscibus, & auium ouis homines, qui in Rheni Insulis sunt: piscibus crudis Indi palustres, vel Ichthyophagi ipsi. Homines edere Scythicum est, ederunt tamen Scoti, Iberes, Melanchlenæ ambo Scythæ, vt Antropophagi, ederunt etiam Aethiopes, & passim omnes ante Iouis tempora, qui id prohibuit, in obsidionum quoq; necessitatibus Hispani, & Galli. Romani trecenis annis vixere farre, & pulte, quam non cognouere Græci, sed edebant ipsi polentam, succumq; ex malua & asphodelo. Athenienses caseum, phisten (maze genus) oliuam, & porrum; cerebrum aspernabantur, quòd caput sacrum esset: legi tamen esitasse coctum intra fici folia, vinumq; bibebant vnguento mixtum aliquando: rustici γίγαρτα conterentes acinos scilicet vuæ, vel mali punici cum caricis deuorabant, Itali quicquid daretur, & bis singulis diebus Græci ter, aut qua-

ter, Persæ semel, Sarmatæ tertio die, vt & Lydi in fame, ciborumq; penuria, Ichthyophagi vel quinq; diebus sustinent sitim.

Conuiuia, Pocula, & vasa, cœnæ ordo apud Græcos, loci conuiuales, mulieres in conuiuio, balnearumq; vsus. Cap. XXI.

AT Sarmatæ ipsi postea versabantur in conuiuijs tribus diebus, Germani, Nomades, Alani, & Sarmatæ, qui Asiam incolunt, quos dicimus Moscos die, & nocte: Germani ipsi armati, vt & Persæ, Lacedemonij vero nec baculum in conuiuio ferebant, quòd eo Aleander oculum effodisset Lycurgo, vel percussisset, vt scripsit Dioscorides (quomodo & apud Plutarchum legendum) qui litteris mandauit Lacedæmoniorum Remp. & mores. Lacedemonij ipsi in publico cœnabant, quindeni simul conuenientes, singuli medimnum farinæ, vini choas octo, casei quinq; minas ficuum totidem ferè, & obsonij gratia minnulos aliquot, quasi Symbolum dantes: obsonium erat suilla caro, & ius, in secunda mensa dabantur oliuæ, caseus, ficus, & placentæ farina, & oleo confectæ in lauri folijs: compotores deliguntur, ἀπομαγδαλία parte media interiore panis non compressa, & in cadum demissa. Tyrtæi carmina canunt, quod eo Duce superassent Messenios, carebant etiã in ludis, qui vicisset huic carnem dabat, πολέμαρχος. Ad conuiuia hæc conueniebant pueri tanquam ad disciplinæ, morumq; Scholam, dicebanturq; φιδίτια Cretenses ἄνδρια vocant, & συσσίτια à Minoe instituta. Decimam enim dant ciues omnes ad conuiuia sodalitatis: nam vrbes singulæ pluribus sodalitatibus

tatibus diuiduntur: in principio, & fine cœnæ dilutum vinum fundunt, adolescentes dimidiatas partes habent, minusq; bibunt, stantes vero omnes edunt: à cœna illustrium virorum laudes celebrant: aurea vasa inania, & argentea exponunt, vt tantum viderentur, Regibus recepto more. Argiui vero fictilia pocula adhibent publicis conuiuijs, & Lacedæmonij festis, epinicijs, & nuptijs: Græci alij vasa quoq; fictilia habent in conuiuijs. Sed olim vt & apud Homerum, canistris afferebant cœnam, panem quidem mulieres, alij carnem; aurea, & argentea vasa Persæ, Rhodij myrrha, schenantho, amom, croco, balsamo, & cinamomo facta, quæ caloris vi arcerent ebrietatem, antiqui vero cornibus bibebant, Thraces etiam & Paphlagones, vrorum cornibus Germani, quare liber pater videtur cum cornibus esse: pocula mox ære facta, quæ & vibicibus imponebant, vt ea refrigerarent. Garamantibus strutio camelorum oua pro vasibus sunt, Aphris lignum, aut cortex. Chij vero, Thasij, & Thessali in conuiuijs calices capaciores siccabant, Athenienses minores, Lacedæmonijs singulis singulos calices infundebant pueri, Græci alij conuiuis omnibus mensa spongijs prius tersa, partem apponebant, προτιεσιν[illegible], scilicet, deinde ἐπιφορήματα varios cibos vna patina plures continente patellas secunda mensa, quæ in honorem Deorum erat, habebat ἐπιδορπίσματα oua bina sorbilia, turdos leporinas carnes, & aprugnas, melitaq; quæ vel edere, vel secum asportare poterant. Apud Arcades dabatur offa, quam manibus primum illa abstersis, secum ferrent, ob terrores nocturnos in compitis. Apud Homerum primitias ciborum Dijs offerunt in ignem coniectas, libantq; vinum Vestæ in conuiuij fine, vt & principio. Meracum in Græcis ipsis conuiuijs miscetur primo, qui calix dicitur Iouis olympij, vel Iouis, & Iunonis: secun dus diluti Telluris, & Heroum diluti, & tertius Iouis Soteri: sublata

mensa lotis manib. sumebant iterum meracum in honorem Mercurij, qui somnum mittit, calicem vocant ἀγαθοῦ δαίμονος, cum cyathis saltabant; & vt vel Deos, vel amicos nominassent, bibebant; iactu etiam talorum, libatam potionem alijs eorum pronuntiato nomine addito salutis verbo χαῖρε, tradebant, canebantq; ἢ πέντε πίνειν, ἢ τρία, ἢ μὴ τέτταρα.

Quomodo & apud Plautum fortasse legendum. Qui bibere volet, abire cogebatur, ne sobrius inuinolentos incideret. Canebant etiam optimum primum esse bene valere, mox forma insignem, demum diuitias nulla fraude habere quæsitas. Proponebant sibi ænigmata,& griphos, iocum illa, solertiam hi habebant: qui soluisset, vel osculum huic, vel ferculum dabatur: qui secus, vel meracum, vel muricam, quam biberet: omnes inde Deum canebant: mox ἀπαρχαῖς cantus institutus singuli enim lauri, vel myrti ramo manu accepto, canebant hoc ordine, primus primi lecti, inde secundi primus, sic deinceps; mox secundus primi lecti, secundi secundus, & alij eo modo. Deinde circunferri cepta lyra, ad quam canebant docti tantum carmen, σκολιὸν propterea dictum, quod non esset omnibus facile: qua modulatione leuiebant mentem, vt etiam Pythagoræi faciebant somnum capturi, & cum euigilassent. Iuuenes vero singuli singulos choas vino repletas siccabant, qui suam non bibisset, eum cauillabantur alij, iouis dicitur à Suetonio in libro de ludis Græcorum κωλοκρασία vt κότταβος cum supra peluim μῦται æneas scilicet statuas ore patenti collocarent, quarum os vino replebant compotores, quod si in peluim cum sonitu ex ore statuæ decidisset, qui imposuerat laudabatur, si clam deridebatur. In Græcorum etiam conuiuijs non erant fœminæ, nisi propinqui hæc agerent, vt & apud Siculos, qui Græci tamen creduntur: nec in Persarum conuiuijs vxores, pellices vero aderant, astante eunucho

cum

cum arcu, & sagitta, qui si quem vidisset intueri auidius illas illicò hominem interficiebat. Apud Illyricos sunt fœminæ, vinumq; largiter potant vel ab hospitibus missum: Sybaritarum etiam mulieres, quæ ante annum inuitantur, vt ornatiores accederent adhibebant equos ad tibiam saltantes, quare & consilio Imperatorio, στρατηγημ dicunt Græci, victi sunt à Crotoniatis, cum inter ordines tibicines collocassent modulos canentes, ad quos saltarunt equi discussis sessoribus. Ducebantur etiam in conuiuio Babylonicæ fœminæ, quæ in fine corpus denudabant: Romani vxores, hæ sedent, viri lectis discumbunt puluillo innixi, depositis soleis, cruribus distentis, vel dextro poplite leuum præmentes genu, siue cruribus, aut coxis complicatis, vt nunc faciunt Turcæ. Ante cœnam abluebant sese, & vngebant, olim vero brachia, & crura quotidie, nundinis corpus lauabant. Græci sudorem aqua abluebant, deinde corpus in labris domesticis, quas ἀσάμινθος, vocant, oleoq; vncti, mox cœnabant: & post labores vel militiæ, vt Agamemnon à Troia reuersus, vel itineris, quomodo apud Homerum Telemachus, & in lætitia, gaudioq; vt rusticus in fabula Aristophanis, quæ πλοῦτος, inscribitur: delicati calida, fortiores frigida, calida Germani, & in fluminibus, vt etiam Græci, & Nausicaa Alcinoi filia, in Odyssea: at Persæ nunquam lauantur in fluminibus. Dardani, qui in Mœsia sunt, ter tantum, nati, in nuptijs, & mortui. Babylonij, & Arabes post coitum, vt post menstrua Iudeæ mulieres.

Roma-

Romanorum coena, ebrij coronæ, fratres Aruales, Discumbentes, ministri, & quæ post conuiuium agantur. Cap. XXII.

IN triclinijs croco conspersis, sternebantur lecti, quas spondas videtur Maro dixisse; erant antiquitus ex cespite, & stramine scorpeæ forma, stragulis ex tergore boum, vt apud Homerum: cum tori, in quibus dormientes iacerent, pellib. hœdorum, ouiumq; essent iniecta chlæna. Deinde apud Romanos fuere in triclinijs lecti Arcadici humiles, & breues mox ærati, vt triclinia, abaci, & monopodia, vel testudinum secto putamine tecta: mensas facere quadratas ex acere, & fraxino, orbiculatas etiam Lacedemoniorum exemplo, sed citreas elephantinis pedibus tribus, vnde τρίποδα, dixere mensam, quamuis quatuor haberet quandoq; pedes, vt tradit Epicharmus: & credebatur sacra, quod Deorum apponerentur simulachra, & salinum. Tres erant mensæ, cylibantum orbiculata, quæ pocula contineret, cartibulum lapidea oblonga columella suffulta vinum habens, & Vrnarium quadrata cum vasis. Prisci cœnabant pane tantum. prandebant carne assa, aut frixa; nec enim elixa Heroicis temporibus cognita creditur, licet Herodoto, aliquibusq; alijs secus videatur: prandebant diluculo, nam & apud Homerum Eumæus ἄριστον parat prima aurora, & δεῖπνον Menelaus, δεῖπνος enim etiam prandium est, postea meridiabant, quam cœnam vocauere Romani, quasi κοινονίαν, soli nanq; prandebant, & cincti, cœnabant discincti cum amicis: hinc nullo apparatu mox fuere prandia, cœnæ copiosiores: cœnabant apertis valuis nona hora, vel serius, Athenienses vespere, ita Per-

sæ,

sæ, vel ubi libuisset. Mensas ferebant onustas duo serui, apponebantq; conuiuis, & cum ferculis mutabantur mensæ, vt apud aliquos versatilia cœnationum laquearia, conuiuæq; lauabant manus: mensa non tollebatur vacua antiquæ frugalitatis inditium, reuocabaturq; si quis in conuiuio sternutasset, postea si non gustaretur aliquid, inter dira habebatur. Dabantur olim tantum carnis aridæ, vel lardi pondo tria, salsamentorum libra, vel gallina, nec quidem saginata, cautumq; s. c. ne in conuiuio impenderentur plus, quàm centeni viceni æris, lege Fannia centum æris, alijs diebus triceni in nuptijs lege Licinia duceni. Sed & Fannia illa lex Licinia dicta est à P. Licinio Crasso confirmata, qua & Itali tenebantur lege Didia, dicebanturq; propterea populi fundi. Nam si quod iussisset prætor, aut legem aliquam, quam Romani haberent, socij aliqui reciperent, tunc lege eadem is populus tenebatur, & dicebatur fundus, quod ea lex in illo populo tanquam in fundo resedisset. Sylla postea permisit insummi festis diebus H-S. tricenos, alijs ternos, pro festis ducenos, in nuptijs, & repotijs mille, quas leges sumptuarias (cibarius appellat M. Cato) tulit Romanorum primus C. Orchius Fr. P. Licurgi exemplo. In principio dabantur oua bina sorbilia, in fine poma; in principio, & fine mel, lactuca, oliuæ, & saccharum, quod inferebant ministri coronati, ut etiam accipensera tibia perminente, vinum Græcum semel fundebant, laribus primitias ciborum mittebant, nam inter pocula, & epulas libare Dijs dapes, & bene præcari mos erat. At conuiuæ non pauciores tribus erant, nec plures nouem, totidemq; lecti. L. Verus Cæsar duodecim vocauit nouo exemplo: coronati edebant ad arcendam vinolentiam, nam & ebrijs dantur coronæ apud Plautum Græci vero eos oleo sale mixto perungunt, vel coronati erant, quod prisci cœnarent in littore maris floribus consperso, qua causa littorum amœnitatem maxime

ximè laudari crediderim à Val. Martiale. Capiebant coronas à conuiuij domino, quæ fuerunt primum ex lana, mox floribus omnibus excepto apio mortuis dicato, quare nec pullati ſedebant in conuiuio, quod Cicero obiecit Vatinio, factæ frequentiſſimè roſis, hyemali tempore ramento è cornibus tincto, laminaue ærea inaurata, aut inargentata cum lemniſcis aureis, quos cælare instituit primum Claudius pulcher, & bracteas etiam M. Craſſus aureas fecit, & argenteas folia imitantes, ſed Domitiano principe excogitatum ut hyeme etiam ſeruarentur roſæ fiebant ex anetho quoq; recenti: & roſcida ad conciliandum ſomnum, ut videtur Galeno Medico. Romæ in uſu non erant niſi in conuiuijs, & funeribus, propterea L. Fuluius Argentarius bello punico ſecundò in Carcerem ductus, quòd cum corona roſacea interdiu è pergula in forum proſpexiſſet, Ciuica tamen, quæ iligna primo fuit, poſtea ex æſculo, mox ex quercu, licet uti perpetuo qui habuerit, & huic Ludos ineunti aſſurgunt omnes, vacatioq; munerum datur, patri, & auo. Olim coronæ dabantur tantum Dijs, quæ fiebant ex amaraco. Primaq; corona apud Romanos fuit ſpicea, vitta alba colligata, quam geſtabant fratres Aruales aruorum Sacerdotes à Romulo inſtituti, qui & frondea coronauit Hoſtilium Hoſtilij Regis auum, qui Fidenam primus irruperat. In conuiuio vero digniores primo diſcumbebant, aſſurgebantq; honoratior locus ſummus erat, in prandio Heroico apud Virgilium medius, ut & apud Perſas, conuiuij dominus in imo ſedebat: ad fulcra lectorum erant filij, ſerui etiam, qui ſpongijs ſputa è pauimento verrerent, reliquiaſq; colligerent, quæ menſa decidiſſent, quas apud Græcos non licebat tollere veluti Dijs conſecratas, ſuccincti alij ſerui alia *munia* peragebant: erat qui puerili veſte, muliebri ornatu pocula daret, unde melius videtur quare dixerit doctus Catullus.

Miniſter veculi puer Falerni.

Erat

Erat qui mira arte aues discinderet, qui virga murmur seruorum compesceret, his enim hiscere, nec loqui, nec spuere licebat, ut & in Persarum Macedonum, & Chaldeorum conuiuijs, cum nec ipsi conuiuæ loquerentur. Seruis cœna peracta reliquias diuidebant: anagnostes legebat Philosophorum libros, vel amatorios sermones, comœdi Poemata, adhibebantur scurræ, qui risum mouerent, & post cœnam fides, & æquales tibiæ, ad quas canebant de Clarorum hominum virtutibus, ut scribit M. Cato in Originibus: pueri etiam qui canerent, & saltarent; duo quandoq; aut tria paria gladiatorum qui quidem Rhauennæ exercebantur, educabanturq;. In Tyrrhenorum conuiuijs virgines nudæ ministrabant: in fine adducebantur mulieres, & elegantes pueri ad conuiuarum petulantiam, mox iuuenes bene mutoniati, qui compotores ipsos turpè subigerent. Caunij pueri, & fœminæ amoris gratia versantur in conuiuio. Apud Abidenos nutrices circunferunt infantes, quibus suauiumdant, qui simul cœnarent: Aegyptij cadaueris imaginem, admonentes bellè se voluptatibus oblectarent, eiuscemodi tandem futuros. Carmani percussa in facie vena sanguinem cum vino bibunt. Odrysæ Thraces sibijpsis vulnera infligunt, apud Thraces alios sorte aliquis laqueo collum immittit, ensem manu tenens, quo si non illico laqueum inciderit, suspenditur, ab alijs saxo, cui innititur, remoto, cœdis, admodum auida gens. At Scythæ vbi se nimium potu indulsisse cernunt, arcuum chordas pulsant, vt dissolutum uoluptate animum ad pristinam continentiam reuocent. Apud Hispanos vero nullus mensarum apparatus, nisi festis diebus.

Aegri, Medicina antiquorum, teſtamentum, adoptatio, ordo teſtamenti, hæredes ſanitati reſtituti, qui ſe interficiunt, qui ſeniores, vxores, quæ mortuo viro ſe occidunt, cadauera qui edunt, feris exponunt, proiiciunt, ſeruant ſepeliunt. Cap. XXIII.

INter hos Baſtitani erant, qui ex morbo aliquo infirmos ſolent in plateis deponere, vt remedia ab alijs diſcant antiquorum more, Babyloniorum maximè, Aegyptiorumq; apud quos nulli fuere medici, recepti vero non parabant ægris medicinam ante triduum. Iberes etiam circunferunt ea cauſa ægros. Sed antiqui medebantur magia, & carminibus, quomodo didiciſſe à Chirone Aeſculapium teſtatur Pindarus, & Antolyci filij apud Homerum, Vlyſſe ab apro vulnerato, carminibus claudunt ſanguinem: Indi medebantur cibo, vnctione, & cataplaſmate. Aegroti plerumq; teſtamentum componunt, quorum genera apud Romanos fuere tria, alterum calatis comitijs in conſpectu populi, alterum in procinctu cum ad arma vocabatur, tertium per familiæ coemptionem, cum ſcilicet hæres teſtamento adoptatur in familiam, & adoptantis nomen ſumit, vt etiam apud Barbaros, qui tamen conſueuerant conſenſo lecto, quos pro filijs adoptarent, per veſtes inferius demittere, ſic enim feciſſe dicunt Iunonem, vbi Herculem ſibi in Iouis gratia adoptaſſet, quare crediderim ipſum ab Iunone habuiſſe nomen, vt ἡρακλῆς, diceretur, vt Heraclidæ eius filijs Sardus

dus, cæteriq; Romæ vero qui filium adoptaret, ad Pontifices profectus dicebat causam, quòd procreare scilicet liberos non posset, & cum potuerit sit expertus, dicebat etiam generum, & dignitatis rationem. Solebantq; quod ex antiquo testamento, quod adhuc extat L. Cuspidij patet, Romani legata primum scribere, mox funeris curam certis hominibus demandare, seruos vel manumittere, vel in seruitutem, & pœnam relinquere, & hæredes instituere, & secundos, qui adirent hæreditatem si primi recusassent, aut morerentur, testamenti constituere curatores, & testes, qui nomen in testamenti fine scribebant, vt etiam ipse, qui faciebat testamentum. Qui in bona succederet, sacra gentilicia celebrat, non exiguo quandoq; sumptu, idcirco hæreditatem obtigisse sine sacris de ijs dixisse videtur Plautus, qui solidam hæreditatem sine detrimento assequuntur. Si multi cohæredes essent, vno ex hæredibus lecto, qui pretium rebus faceret, qui dicebatur auctionis magister, vendebantur bona, diuidebaturq; pecunia. Græci cognatos scribebant hæredes, sed Solon licere voluit cuiq; bona relinquere, quibus libuisset, Lycij fœminis filijs. Qui ex morbo conualuisset gallum sacrificabat Aesculapio: Coi remedia deferebant in templo, unde Hippocrates nobilissimos libros de medicina collegisse creditur: Romani in templo Febris Deæ. Bachitij vero, si morbo leuarentur, obijciunt se canibus deuorandos: Brachmanes morbo capti se comburunt. Hyperborei vita plerunq; satiati è rupe se proijciunt in mare, quod & qui Cassiterides Insulas incolunt aliquando faciunt, felicioris vitæ spe. In Ceo sexagenarij vbi non vtiles ad Rempub. administrandam se viderint, lege conuocatis necessarijs post sacrificium, & conuiuium coronati cicutam bibunt. Theophilus Insulam vocat Chium, Menander Iulidem Cei vrbem. Tibareni præcipitant senes, vel vt ait Hieronymus, suspendunt in patibulo, Sogdiani interficiunt

parentes more ab Alexandro sublato, interficiunt, & Triballi, fustibus Sardi, tanquam eos, qui otiose degant: In Sardina enim plectuntur ignaui, & qui in otio viuunt, coguntur rationem reddere vnde alantur. Caspij collocant in solitudine septuagenarios, felicesq; credunt qui viui deuorantur. Eruli ad Istrum pyræ, qui grauiter ægrotant, impositos interficiunt, sepulchro condunt ossa, ad quod se laqueo vxor suspendit, recusante infamia notata. Sic apud Catheos Indos vxores cum viris defunctis comburuntur, & apud Venedos in Saxonia, Aphros etiam quosdam ad Oceanum. Apud Thraces, qui supra Crestonæos sunt, vxor charior (plures enim ducunt) cum viro occisa sepelitur. Derbices septuagenarios viros iugulant, eduntq; fœminas suffocant: qui ante è vita abierint, dant hos sepulturæ: edunt etiam ægrotos, & senes Padæi Indi viri viros, fœminas fœminæ; parentes cum pecorum carne ponti accolæ Scythæ, homines, qui in Ibernia sunt, & Callatiæ Indi, sic Essedones, capite tantum seruato, quo auro, argento, gemmisq; exornato vtuntur pro poculo. Deuorant Massagetæ senio confectos, qui morbo obierint feris exponunt, vulturibus Taxili Indi, & qui in bello interfecti fuerint Barcæi honoris causa, nam vultures sacros putant: Parthi, & Persæ auibus, canibusq; infelices existimantes, qui non illicò lacerantur: idem fecere Iberes Curgene Rege, Hyrcani auibus, vel canibus, quos hac causa alunt, canibus semiuiuos Medi & Bactriani, vel auibus, more ab Alexandro damnato, eiusq; præfecto Nicanore, qui ea causa penè amisit prouinciam, feris Assyrij, & Magi, sepeliunt ossa demum, vt Persæ: Ichthyophagi cadauera in mare deijciunt, Peones in stagnis, Sabæi in sterquilinijs, Aethiopes alij in flumine, alij vitro circumfuso domi seruant, alij in fictilibus defodiunt. Macrobij & ipsi Aetiopes gypso illitis induunt colorem, & post annum effe-

runt,

runt, Babylonij in melle cera circunducta, vt Persæ, Indi adipe suillo Aegyptij extractis intestinis bitumine, sale, & myrrha, & Iudæi vt diu perdurent, Aegyptijq; in hominis lignea figura inclusos seruant, quibus aliquando datis fœnore accipiunt. Nysæi Indi in cedro condunt Arabes eorum Reges fratres, vxores, filios in harundine internodio euulso, quod tradidit Vranius, Baleares frustis incisa cadauera in vase saxis accumulatis, Colchi suspendunt arbore loris colligata: antiquitus terra mandabantur, sedentes mortuos constituebant in sepulchris Nomades, Athenienses ad Orientem conuersos, ad occidentem Phœnices, & Megarenses, quod & Athenienses fecisse testatur Hereas, sed Megarenses vel quatuor vno intulisse sepulchro, Athenienses singulis singulos. Troglodytæ vero ceruicem cum pedibus ligant postea apud Græcos Hercules primus rogum ascendens voluit cremari, vel Argium Lycininij filium primus pyræ imposuit: cremati & Romani post quam in exteras nationes pugnantes cadauera eruerentur, sed non cremabantur nisi dente genito.

Funus Barbarorum. Cap. XXIIII.

HVNNI quoque reddunt terræ corpus, & in illustrium virorum funere capillis detonsis vulnera in faciem sibi faciunt, vt sanguine plorent: in campo cadauere posito circuncurrunt milites, celebrantq; res ab illis præclarè gestas, epulantes mox humo tegunt cum auro, argento, frenis, armis hostium, cæterisq; eiusmodi, vt factum est in Attilæ sæuissimi Regis funere, Albani etiam cum mortuis pecunias condunt, quare misere vitam in paupertate degunt. Scythæ & ipsi humant cadauera, vbi calculos, quos in pharetra singulo die vel albos, vel atros,

vt

vt lætum, sæuumve passi diem essent, viui coniecerant, quod & Cretenses faciunt, enumerassent, hominemq; aut bene, aut misere vixisse pronuntiassent, quadragintaq; diebus plaustro ad amicos detulissent, qui cœnam parant omnibus cadauer comitantibus. Reges mortuos sepeliunt apud Gerrhos ad Borysthenem scrobe quadrata cum pellice, vini ministro, coquo, agasone, alijsq; qui chari defuncto fuissent, equis etiam, phaleris, & suppellectile, per prouincias cadauere delato, alijs auriculam, alijs crines pre mœroræ sibi tondentibus, & brachia ferientibus, frontem etiam: circumacto anno ad Sepulchrum quinquaginta interficiunt famulos ingenuos, quos totidem occisis equis imponunt. Solent & Tauri Scythæ cum Regibus sepelire, qui grati maximè viuentibus fuerint: Galli in ignem inferre, quæ viuo putant cordi fuisse, animalia, seruos, clientes, Germani arma, & equos, sepulchrum cespes tegit: equos, & vestes Alani, qui Samagithiam incolunt in ea Sarmatiæ parte, quæ iam Lithuania dicitur, rogo extructo in Sylua, parataq; cœna, qua ali dicunt defunctum, Indi aliqui seruorum imagines, equorumq; incendunt: inferunt Cares sepulchro ἀσπιδισχιόν, & cristas, quas instituere ipsi in re bellica. Sindi tot pisces, quot obtruncasset defunctus hostes. Nomades Scythæ vbi Regem efferunt qui occurrerint omnes interficiunt comites apud inferos Regi futuros. Persæ vbi viri clarissimi obierint, solent se vxores, liberos, equos, iumenta tondere, in Regum funere extinguere sacrum ignem; indutum armis Regis cadauer in suggestu locant inter decem lectos, mortuorum sustinentes simulachra: septem dies in contubernia diuisi milites epulantur, canuntq; nænias, fœminæ plorant, comburunt deinde cadauer rogo exuuijs facto, & ossa terra tegunt in argentea vrna. Postea Medorum Reges, Persarum, & Parthorum in Ecbatanis condi soliti sepulchro ab

Iudæo Danjele eo artificio facto, vt recens semper fabrica videretur. Aegyptij alunt comam (veteri id more alij, qui & supercilia radunt) mulieres luto fœdato vultu per vrbem discurrunt manu pectora plangentes, quod & viri faciunt. Troiani apud Homerum nouem diebus plorant Hectorem lecto impositum canentibus Symphoniacis flebile carmen, decimo die cadauere combusto ossa in auream vrnam ponunt, quam purpureis mollibusq; opertam velaminibus postridie terra condunt, imponuntq; ingentes lapides: qui interfuerint funeri, eos ducit Priamus in conuiuium.

Lacedæmoniorum Funus, Mortui extra patriam reuocantur. Cap. XXV.

REGES Lacedæmonios mas, & fœmina ex singulis domibus plorare coguntur, mulieres frontem sibi pungunt crebris, insanisq; vlulatibus (sic & Barbari pleriq; in funere Regum.) Extra patriam mortui Regis tantùm cadauer refertur, aliorum minime: mortuos, qui fortiter aliquid fecissent in re militari, puniceo amictu tegunt, oliuæ folijs circumpositis: sepulchro eorum solum nomen inscribunt, qui in bello obierint, deponunt luctum duodecimo die, vel vt est apud Herodotum, decimo. Græci alij extra patriam mortuos vel referebant, vel abeuntes ter nomine vocabant, sicut Vlysses socios apud Cicones interfectos ter vocat: quandoque etiam sacris quibusdam reuocabantur mares, qua causa creditur Pelias in Colchos misisse Iasonem, vt Phryxi animam in Græciam reduceret. Sed qui dicebatur extra patriam obijsse si domum rediret, non ingrediebatur per ianuam, sed per impluuium sese demittebat, quoniam prœlio in Sicilia gesto, qui mortui renuntiati domum redijssent, obiere omnes, excepto

meo,

meo, qui nocte imagine visa per tectum sese immittente, sic & ipse fecit, vixitq; Memoriæ proditum est Aristimum cum sic redijsset, iussu Pythiæ se, ceu modo in lucem editum, lauandum obligandum fascijs, lactandumq; dedisse, quod expiationis genus cæteri obseruarunt, quos Græci ὑστερόποτμους vocant.

Græcorum Funus. Cap. XXVI.

GRAECI statim mortuo Διανάκιτυ oti imponunt Charontis naulum, quod non faciebant Hermionenses, cum apud ipsos compendiosum descensum ad inferos esse fama fuisset: imponunt & μελιτῶταν placentam, quam obijceret latranti Cerbero: lauant deinde, vngunt oleo, coronant floribus, & candida veste indutum, quod Messenij maxime faciunt, proponunt loco sublimi spectandum: fœminæ lugent, dilaniant comas, radunt genas, pectus, & membra dilacerant: scindunt viri vestes (vt in mœrore consueuere Iudæi) easq; puluere caput etiam spargunt, solo quandoque caput ipsum allidunt, & voluantur humo capillos vellentes: parentes, vel filij accersito cantore, qui antiquorum calamitates referet, circa cadauer mœsti commoda recensent, quæ moriens amiserit defunctus: socij cadauer efferunt, sequuntur necessarij, qui capillos detonsos (tondebant etiam fœminæ) vt carmen indicat. L. Actij antiquissimi poetæ in Amphitryone.

Quæ nam hæc est mulier funesta veste, tonso lugubri, vel cadaueri imponunt, vt Patroclo Achilles, Achilli Neoptolemus, & Myrmidones, vel in rogum inijciunt, & vestes: in pyra medio collocant cadauer, extrema parte apud Homerum boues corio exutos equos, duos canes, duodecimq; Troianos ex ijs, qui capti fuissent: pyram extingunt vino nigro, eoq; ossa lauant, condunt in vrna, & includunt sepulchro, aggesta terra, imposito saxo, &

coronis

coronis ex apio, amarantho etiam à Thessalis in Achillis funere instituto more: potho candidi generis, alijs floribus, & lana, cœlibis sepulchro λουτροφόρῳ. Athenienses, post quam sumptuosa fieri funera cœptum est, Solonis lege prohibiti sunt, ne sepulchrum facerent operosius, quàm quod decem homines efficerent triduo, nec opere textorio, hermis vt impositis ornarent. Qui cæde perempti fuissent in horum funere præferebantur hasta: qui phthisi, aut aqua intercuti, dum efferuntur, domi eorum filij sedebant, aqua pedibus immersis, quo modo parentum morbum declinare credebantur. Ante Socratis tempora prius, quàm mortui efferentur, hostias iugulabant, ἔντομα quæ gignere, & procreare non possent. Parentant demum Græci occidente Sole, & ad sepulchrum vel laudantur mortui, & Solonis lege publice, vel interficiuntur captiui ab Achille seruato more, vnde Romæ bustuarij gladiatores instituti creduntur, qui ad sepulchrum dimicarent, vel gymnicos ludos celebrant hominum, & equorum (vt Thraces etiam, & Romani) adhibito choro, & musica, tubis maxime, quod declarat Poeta Theophunus: parentant Odrysij equestri certamine multo epoto vino. Triduo post Græci ipsi apparant cœnam necessarijs, qui coronati lugentes adhortantur, vt cibum capiant, quod cunctanter ipsi quidem faciunt, ne post charissimorum mortem vitam exoptare videantur, quare & sæpius cibum recusat Achilles apud Homerum interfecto Patroclo.

Romanorum funus, inferiae. Cap. XXVII.

ROMAN. morientibus erigunt caput concutiuntq; comas, vel euellunt, tamquam sensum illorum re-

uocent, quare uideri posset illud à Marone dictum de Didone.

Nondum illi flauum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, stygioq; damnauerat Orco.

Spiritum propinquitate coniunctior ore excipit, clauditq; oculos: calida cadauer lauant, albis vestibus induunt, per interualla nomine compellant: custos adest cum fistula ne somno capiatur. Cupressus ante nobilis domum ponitur: est enim Diti arbor sacra propter Cyparissum, qui ceruo, quem acceperat ab Apolline interfecto, dolore abijt, quare excisa haud iterum pullulat. Octauo die, nisi sint feriæ publicæ, quibus hominem sepelire non licet, efferunt feretro cupresso facto, arborumq; infelicium ramis, quæ fructum non ferunt, tibia canente exequiale carmen, & præficis mulieribus nœnias, nimisq; gestus omnes defuncti reddentibus, Sequuntur parentes, vel capite obtecto filij inter amicos penulatos; matres filiæ, vel vxores sparsis crinibus cum fœminis lugentibus, repetentibusq; mortui nomen. Effertur ab ijs, qui mulsum antea bibissent in funesta domo, per forum extra vrbem, vbi comburitur pyra lignis, lege duodecim tabularum, non dolatis extructa, ad funerum sumptus coercendos, quos lege præfinitos qui excesserit, tantundem populo dare cogebatur. Pyra exornatur stramine, coronis gramineis, floribus, thure, odoribus, & pars superior auro, purpura, gemmis: cadauer, antequam rogo imponant, vngunt, osculantur, & eius oculos in pyra aperiunt, vocantq; nomine Quiritum ritu, digito seruato, cui dantur inferiæ, & osse ad purgandam familiam, quod postea terra obtegitur. In pyram conijciunt vinum, lac, sanguinem, equos etiam: qui funus sequuntur eam lustrant a sinistra in dexteram, puluerem alij, alij arma, frenos, cingula, cætera huiuscemodi immittentes, & pollinctum cœnam, in qua erat apium, lens, & sal lugubria.

gubria. Rogum aqua extinguunt, affinitate coniunctus legit cineres, quæ vino lauantur, & redduntur nono die sepulchro. Nouendiales propterea pulueres dicti Horatio. Sepeliebantur olim domi, & penates culti, sed Duillio Cos. S.C. prohibitum ne quis intra vrbem sepulchro conderetur (quod nec apud Sicyonios licebat, ex oraculo tamen locus, sepulturæ datus Arato, nec licebat in Delo, quare deferebantur cadauera in Rheneam insulam propinquam) hinc sepulchra fuere in exquilijs, mox priuatis agris loco consecrato, in familiam quandoque pariete diuisa, vt coci, medici, pistoris, aliorumq; loculi essent: vel in vrna defuncti nomine inscripto, & imagine viri ex marmore, pueri ex gypso, artis etiam, quam mortuus exercuisset, instrumenta, Græcorum more, vt in Archimedis sepulchro fuit Sphæra, in Elpenoris remigis apud Homerum remus. Triumphantium tamen cineres, & Vestalium, quòd legibus non tenerentur, in vrbem referuntur in foro, Valerijs etiam, & Fabritijs concessum in foro cadauera incendere. Ter vale dicto redeunt à funere, expianturq; aqua conspersi ignem supergredientes, quæ dicitur Suffitio. Græci funesta domo exeuntes lustrantur aqua ante ædes positæ ex alia domo vase fictili. Sacrificia postea fiunt, danturq; inferiæ mortuo, lemuribus, & Laruis sparsa faba, allatis maiorum imaginibus, quæ & circa feretrum disponebantur, & efferuntur, in funere tantum nobilium, quod ius habebant noui homines, vbi Aediles creati fuissent. Filij, vel propinqui, aut si ætate impedirentur orator laudationem funebrem in foro dicebat, laudabantur & matronæ grandiores natu, Cæsar primus iuniorem etiam mortuam vxorem, dabanturq; ludi,

Luctus, Turcarum exequiæ Cap. XXVIII.

NVMAE legibus puer trimus non lugetur, maior tot mensibus quot vixerit annos vsque ad decem: decem nanque mensibus semper luctus finitur: si vidua arte nupserit infamis bouem immolat prægnantem. Diebus luctus lugentes in pellibus sunt, & fœminæ Romanæ albis vestibus indutæ (vt Argiuæ) sed his aqua ablutis, Græcæ cæruleis in eorum funere, quos dicunt cœlo recepto Sauro, purpura, annulisq; depositis, viri atra veste, Lycij muliebri, Syri, Lydi, Aegyptij, Sacæ in Scrobe ne Solem videant, quem nec mortuus intueatur, Eegyptij etiam fimo obliti, Priamus apud Homerum tecto capite puluere fœdatus. Populi deponitur luctus, propter publicas, & magnas calamitates veste mutata sumptus, in ædis dedicatione, lustro, voto publico: priuatus si liberi nascuntur, honos accedat in familia, pater, vir liberi, frater post liminio redeant, & in nuptijs. Non lugentur hostes publici, non perduellionis damnati, nec suspendio mortui, qui nec in mortuorum cœnis nominantur, aut qui sibi mala conscientia, non tædio vitæ, manus intulerit. Nemo lugetur apud Thraces aliquos, qui mortem putant miseriarum finem esse, in Thera insula nec Septennes pueri, nec quinquagenarij homines, quòd hi diu vixerint, illi ignorentur qui futuri essent. Iudæi septem tantum diebus lugent, scindunt vestes, capitis ornatum deponunt, quod & in Arabia fecit Iob, vel Idumæa, dantq; populo epulas ferales: nec Argiui diu lugent, trigesimo die Mercurio sacrificant, luctu posito Apollini, carne à Dei sacerdote accepta hordeo dato, quam carnem igne coquunt aliunde petito, dicuntq; ἔγκνισμα: nec diu Turcæ, apud quos cadauer humi depositum lauant Sacerdotes, quos ipsi lingua, & moribus barbari, Talismanlar appel-

appellant, & efferuntur sequentibus propinquis, sepe-
liuntq; extra vrbem, stragulis sepulchro impositis. Quod
tamen scio secus alios tradidisse, vt & alia quandoque
quàm ego fecerim. Apud me vero semper antiquior ex-
titit doctissimorum hominum auctoritas, qui multis ante
annis scripsere, quàm eorum sit, qui aut viuunt, aut
fuere nuper, quos tamen non reprehendam,
cum doctrinæ nomen ex maledicentia au-
cupari (quanquam id aliqui auidius
hercle nimis faciant) indignum
litteris prorsus existimem,
nec satis probati auctoris
exemplo, quos hac re
saltem, si non potue-
ro alijs, mihi pro-
posui imi-
tandos.

PRIMI LIBRI DE MORIBVS FINIS.

ALE

ALEXANDRI SARDI

FERRARIENSIS, DE MORIBVS.

LIBER SECVNDVS.

Vrbes vt condantur, deducanturue Coloniæ, Mœnia, domus qui non habeant, domus, & lapides. Cap. I.

XPLICATIS quæ ad hominem spectant, iam de vrbe magistratibus, & iudicijs dicendum est. Qui condunt vrbes, deducuntùe Colonias, erecto vexillo æneo vomere, Thusco, vt ait Carminius, more, sulco, qui dicitur primigenius, mœniorum loca designant, Tauro dextra, vacca sinistra iunctis, stiua incurua, vt intra caderent, glebæ, incinctu ipsi Sabino, togæ scilicet parte caput velati, parte succincti; vbi portæ futuræ suspendunt aratrum, & intus aris constructis sacrificia faciunt Dijs immortalibus quare aratro etiam euertuntur vrbes, execratis quandoq; qui restituissent, quod in Ilij excidio fecisse creditur Agamemnon: alij tellure alba signabant mœnia, Macedones polenta, in portis depingitur Minerua, in suburbijs Mars, quod intus prudentia, foris armis Imperia conseruentur: & in Colonia, quæ esset auspicio deducta, dum esset incolumis, Colonia noua deduci non poterat, noui Coloni adscribi poterant. Moenia ex lapide erant, terra quandoq; Galli trabibus faciunt directis pari interuallo, intra saxis positis. Aetoli vicos habi-

habitant nullis mœnibus cinctos, inter se distantes, & Cyclopes in Sicilia domos longè ab alijs, cum vxoribus, liberisq; tantum. Magi sub dio degunt, sic Arymphæi, Hamaxobij, Nomades in plaustris sub tentorijs pilo contextis, vt Hunni, nisi necessitate maxima coguntur ipsi tecta subire: in plaustris etiam Sarmatæ, & Ponti accolæ, Maurusij Aphri in paruis tugurijs, qui & nuda humo cubant, Troglodytæ excauant specus, hæ illis domus, domus & Sarmatis quibusdam, Sardis, & in mœtu Mardis Persis: Aetiopes Nysam incolentes subterraneas domus habitant, vt Iberni, ligneas etiam, sicut Brudini, & Mosynœci, Illiricæ quoq; gentes culmo contectas, Panonij, & Geloni. Hanmanientes Cyrenaicæ gens domos construunt sale montibus exciso, massis salis aqua ferruminatis qui Carrhis sunt in Arabia, Gerrham vocat oppidum hoc Antisthenes. Ichthyophagi cetorum ossibus, quæ xxv. cubitorum mensuram implent, costæ trabes sunt, maxillæ portæ: Gedrosij conchis marinis, piscium prægrandium spinis contectas: in Taprobane in tegumentis testudinum quindecim cubitorum teguntur domus, & apud Chælono: Phagos, qui etiam illis nauigant. Græci publica opera Pentadoro, priuata tetradoro lapide struunt, Romani diodoro, sed his non licebat in Tyberis ripa ædificare: est diodoron lapis sesquipede longus, latus pede, tetradoron palmorum quatuor, quinq; pentadoron.

Romanorum tribus classes, & ordines. Cap. II.

ROMANOS ipsos diuiserat in tres Tribus Romulus, Luceres Ramnẽses, Tatios, singulas in decẽ Curias, has in Decurias, vnde Tribuni, Curiones, & Decuriones: ipsas

ipsas Curias nomine Sabinarum, locorumùe vocauit, quæ & Tribus dictæ sunt: hæ Tullo Rege XXVI. fuisse videntur, vel, ut alij credunt, XXXI. quando Coriolanus damnatus est XXI. pulsis Gallis additæ à Camillo quatuor, duę à Fabio Maxi. quatuor item Vrbanæ, in qua sSempronius Gracchorum pater Censor Libertinos transtulit, Liuio scribente, XXXV. fuere. Seruius vero Tullus populum diuisit in sex classes pro censu, prima erat possidentium centum millium æris, plusùe, secunda quinque & septuaginta millium, tertia quinquaginta quarta quinq; & viginti, quinta duodecim millium, qui minus possiderent, vocabantur capite censi: mille æris nunc fortasse permutarentur decem aureis. Classes diuisit in Centurias iuniorũ & seniorum, ij vt urbis custodiam haberent, illi bella gererent. In prima classe erant Centuriæ LXXX. in secunda XX. totidem in tertia, & quarta, in quinta XXX. capite censi complebant Centuriam, sed non arma sequebantur, scripti tamen à C. Mario in bello Cimbrico, vel, ut tradidit Sallustius, Iugurthino. Erant præterea in secunda classe (primum scribit Liuius) Centuriæ duæ fabrorum, in quarta duæ (tres Liuio) accensorum, cornicirum, & tubicinum. Equitum Centuriæ duodecim ex populi primaribus, tres ex alijs Tribubus eo nomine, quo fuerant à Romulo vocatæ, has Centurias alebant viduæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. Græcorum exemplo, apud quos ditiores equos nutriebant, olimq; pane, & vino. Qui virtute præstarent, diuitesq; essent, hos vocauit Romulus patres, alios plebem, ex patribus fuere Patricij, qui Remp. regerent.

Sena-

Senatores, clientes, & patroni, salutatio. Cap. III.

CENTVM enim delegit Senatores, qui eo absente vrbis curam gererent, & minores causas cognoscerent. sed expulsis Regibus Senatus rerum omnium potestatem habuit, præter quàm creandorum Magistratuum, sanciendarum legum, belli inferendi aut, dissoluendi, quæ tria iubebat populus Patribus auctoribus. Receptis in vrbe Sabinis, addidit centũ alios Senatores Romulus, Tarquinius Rex centum, totidem Brutus, & Publicola coss. Vbi Cicero ab exilio reuersus est quadringenti fuere, & decem, plusue, numerum auxit Cæsar Augustus pristinum morem reduxit aucto Senatorum censu, vt esset duodecies LLS. cum antea fuisset Octingentorum legebantur Senatores à Dictatore, & Censoribus ex Patribus, mox & ex equestri ordine. Multi tamen non quærebant Senatoriam dignitatem vt molestiam iudiciorum effugerent. Tulit enim Sempronius Gracchus legem, quam & Sylla confirmauit, vnde & Cornelia lex dicta est à Suetonio, vt de eorum Senatorum capite quæreretur, qui falsum testimonium dixissent, coierint, conuenerint, consenserint, venenum malum fecerint, qua lege non tenebantur Equites, nec plebs. Hæc vero colebat agros, exercebatq; artes manibus, & ex patribus singuli aliquos deligebant, quos parentum loco obseruarent, dicebanturq; patroni, & ipsi Clientes, qui patronis vt filij essent, quos tuerentur, Thessalorum, & Atheniensium exemplo, apud quos tamen Clientes seruorum loco habentur, vnde & Athenienses vocant eos θῆτας, Thessali, πενέστας. Coloniæ, Socij, prouinciæ bello victæ patronos etiam Romæ habebant, vt Lacedæmonij Claudios, Allobroges Fabios, Campani

Rr Cice-

Ciceronē Siculi Marcellos: nam ij Romani Duces, qui ciuitates aut nationes deuictas bello in fidem recepissent, eorum patroni erant more maiorum. Mane patronos adibant Clientes salutatum, Aue dicto osculabantur. Si patroni non prodirent pro valuis statuam æneam appositam Clientes venerabantur: Gracchus, & Liuius Drusus salutantes segregarunt alios recipientes, alios foris sinentes: & cum aliquem die Romani ipsi semel salutassent, etiam si viderent, non iterum salutabant, quod significat apud Varronem Q. Lucienus. Antiquorum vero salutatio fuerat iungere dextram, addito salutationi iuramento, vt illud Terentij, Salue mi castor Parmene.

Plebi mox Magistratus demandati, sic Athenis εὐπατρίδαι, Remp. capescebant, qui illustriores erant, mox etiam ἀγροῖκοι. Nonis conueniebat populus in Vrbe, & ferebat suffragia de illis rebus, quarum cognitionem diximus ipsum habere.

Suffragiorum ratio, Magistratus maiores, minores, ostracismus, Petalismus. Cap. IIII.

SVFFRAGIA ferebant Romuli instituto viritim, quomodo damnatus est Martius Coriolanus. Nam nec ciuis Romanus capite damnari poterat, quo nomine exilium continebatur, nisi populo iubente, & lege duodecim tabularum comitijs Centuriatis. Seruij vero Tulli instituto tulere suffragia per Centurias, quæ C X C. erant vel CIXC. primum primæ classis centuriæ vocabantur LXXX. totidem suffragia dabantur, quibus si res non decerneretur, vocabatur secunda classis, & hoc modo aliæ, hæc dicebantur Comitia centuriata, illa curiata, & edicebantur per lictorem, Centuriata per cornicinem, habebanturq;

banturq; in campo Martio extra vrbem, quod in Ianiculo adhiberetur præsidij causa exercitus antiquo seruato more, ne propinqui hostes, dum populus in Campo esset, vrbem inuaderent, qui quidem exercitus in vrbe imperari non poterat. Centuriatis istis comitijs creabantur Magistratus maiores, quos esse dixit M. Messalla in primo de Auspicijs Consules, Prætores, Censores: alios minores, qui dabantur Tributis Comitijs, cum ex Tribubus suffragia ferunt. Cicero Censores quidem Centuriatis Comitijs eligi solitos scribit, patricijs vero Magistratus dari Curiatis, nouis hominibus Tributis per tabellam. Nam Cassius Longinus C. Mario, & Cn. Flacco Coss. legem tulit, vt Tribus puncto in tabella facto eligeret Magistratus, tunc fiebat sortitio, & præco renunciabat quem tribus elegissent, & iterum de omnibus iudicabatur, vt esset reprehendendi potestas si populum beneficij sui pœniteret, adeo vt populus Ro. de omnibus Magistratibus bis suffragia ferret. Postea vero Curiata Comitia abolita, Centuriata tantum, & Tributa relicta. Centuriatorum, & Curiatorum auctores esse necesse erat ex patricijs. Candidati deprehensa dextera ciues orabant, absq; tunica in campo, vt cicatrices vulnerum, quæ bello accepissent, ostenderent. Calpurnius deinde legem tulit de ambitu, & S. C. factum est referente Cicerone, si mercede corrupti obuiam candidatis essent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgo locus tributim, & item prandia si vulgo essent data, contra legem Calpurniam factum videri. Curiæ vero scribebant nomen candidatorum, quibus suffragarentur, & quod pluribus esset visum Curijs ad Senatum referebatur. Dabant etiam suffragia voce, & acclamatione Lacædemoniorum exemplo, item pedibus transeundo in dextram partem, quæ Discessio dicitur, & manuum elatione, hanc Cicero vocat porrectionem, Græci χειροτονίαν, qua maximè vtuntur in Magistratibus creandis. Candidatorum

enim nomen præco renuntiabat in Concione, si placuisset, tollebant manus: si alij protulissent, alij nequaquam, de illo rursus referebatur. Sorte quandoq; ductis, qui Comitijs præerant, dabant Magistatus, qui λαχόμενοι dicuntur ἐπιλαγχάνοντες, substituebant, qui prioribus mortuis, vel impeditis gererent Magistratus: in Concionibus vtuntur discessione, si Oratoris orationem probarent, prope suggestum ibant. primo folijs suffragabantur, mox nigra, & alba faba, hac probabant, illa aspernabantur, quod & Aetoli consueuere, inde. Fabis, hoc est à Reip. administratione abstinendum Pythagoram præcepisse videtur Plutarcho: Lapillos deinceps, quos dicunt ψήφους vnde ψήφισμα, quod populi scitum est apud Ciceronem: choerinis etiam Athenienses, hæ sunt conchæ marinæ, ad quarum exemplum fecere calculos æneos. Ostracismus fiebat testis inscriptis, vt Syracusis Petalismus olearum frondibus, hoc quinquennale, illud decennij exilium non criminis causa, sed nimiæ vel potentiæ, vel virtutis.

Leges vt ferebantur Athenis, Scribæ, qua re scriberent antiqui. Cap. V.

VBI vero rogatio Athenis ferenda fuisset, primo, iussu Solonis, legebatur à legislatore proponebatur deinde loco celebri in foro vsque ad tertiam concionem, inde scribæ dabatur palam legenda in concione, quæ habetur loco, qui dicitur Pycne, vt Spartæ scias, quem fecit Theodorus Samius. Scribæ ipsi apud Romanos erant, & habebantur mercenarij, apud Græcos nemo ad id officium admittebatur, nisi honesto loco natus, fide, & industria cognita, quòd necesse esset eum omnium consiliorum esse participem. Si populo placuisset lex à Scriba lecta, dabatur exploranda Nomothetis, iudices

Fabius

Fabius vocat hac de re agens, quod ex iudicibus eligerentur. Scriptæ vero proponebantur ante carthæ vſum, in tabulis, quæ ἄξωνες, & κύρβεις dicuntur: ſed ἄξωνες fuere auctore Theopompo in libro περὶ ἀσεβυὰς, ex ligno quadratæ pacta continentes, κύρβεις ex ære trianguli forma, in quibus ſcribebantur leges de rebus publicis, Sacris, Magiſtratibus, bellis, alijſq; à Corybantibus inuentæ, vnde & habuere nomen. Apud Demoſthenem tamen ἄξωνες legum ſunt, quibus pœnæ criminibus decernuntur, apud Plutarchum legum omnium, qui & κύρβεις vocantur, quod etiam ſcripſit Ariſtoteles. Quidam crediderunt κύρβεις ſacrarum rerum eſſe, ἄξωνες aliarum. Antiqui ante cartham palmarum folijs primum ſcripſere, maluarum etiam, vt indicat C. Helius Cinna, & Tilia, deinde quarundam arborum libris, aceris maxime ceræ illitis, poſtea plumbeis voluminibus publica monumenta, priuata linteis, & ceris. Cartham ex papyro poſt Alexandri victoriam repertam in Aegypto auctor eſt Varro, quam ſupprimente Ptolemæo membranę Pergami inuentæ ſunt. Caſſius tamen Hemina prodit Cn. Terentium ſcribam [L. Pœtilium vocat Liuius] agrum in Ianiculo repaſtinantem offendiſſe arcam, in qua erat Numæ cadauer, eiuſq; libri è cartha: & Mutianus refert cum ipſe præſideret Lyciæ, in templo quodam legiſſe Sarpedonis æpiſtolæ cartham à Troia ſcriptam. Scribebantur ępiſtolæ plerunque à Romanis in tabellis ceratis graphio ferreo, vt oſtendit T. Quintus Atta Poeta, deinde ſtilo oſſeo, linoq; obligatæ cera appoſita ſignabantur. Iones papyri penuria in pellibus bubulis, & ouinis ſcribebant, vt barbari plerique.

Leges vt ferebantur Romæ, Aerarium. Cap. VI.

ROMANI suffragijs Curiatis rogationem vel approbabant, vel aspernabantur. Nam post quam trino nundino pronuntiata fuisset rogatio, Auguribus de cœlo seruantibus, obnuntiantibusq; & intercedentibus si malum portendi vidissent, conueniebat populus in Campo Martio in concione confusus (quanquam in Aede Vulcani in foro conciones aliæ sæpius haberentur) & qui ferret recitabat legem: postea in suam quisque Tribum descendebat: singulis Tribubus apponebantur pontes, mensæ scilicet angustissimæ altioribus pedibus cistam sustinentes cum suffragiorum tabellis singulis hominibus binæ dabantur, altera inscripta littera A, qua rogatio aspernebatur, altera vti rogas, & hac probabatur, singuli alteram in cista ponebant, si à populo reciperetur, erat Lex, & tabulis ęneis scripta his verbis additis. Si quid ius non esset rogari, ea lege nihilum rogatum, condebatur in Aerarium, quod erat in Aede Saturni, in quo etiam seruabantur libri elephantini Tribuum nominibus scripti, præda ex hostibus relata, diplomata, & S. C. Athenis vero ærarium erat post ædes Mineruæ, quare, & ὀπισθόδομος dicitur, leges vero Solonis conseruabantur in Prytaneo.

Senatus Consultum, Senatus Auctoritas, Intercessio, Senatores Curules, pedarij. Cap. VII.

SENATVS autem nihil decernere poterat nisi referentibus ijs, quibus Senatum cogere licebat: qui erant

erant Dictator, Coſſ. Prætores, Tribuni plebis, quod tamen negat Dionyſius, Inter rex, & vrbis præfectus. Qui referrent ad Senatum proponebant primum res diuinas, mox humanas, & referebant aut infinitè de Rep. aut finitè de rebus ſingulis: ſi approbaſſent omnes erat S. C. per diſceſſionem. Si non approbaſſent Conſul ſententias rogabat, & primum à Coſſ. deſignatis, & ex ijs ab eo, qui priori loco renuntiatus eſſet, vel plurimum liberorum pater, mox rogabat Aediles, & Conſulares viros, deinde alios, & quo ordine in interogandis ſententijs vſus fuiſſet Cal. Ianuarijs, eundem ſeruabat toto anno, quod neglectũ fuit à Cęſare in Conſulatu, cum poſt affinitatem contractã cum Pompeio, illum primo rogaret. Rogatus dicebat quicquid vellet ante, quàm alius interrogaretur, quare qui nollet res decerni dicendo ducebat diem, quòd nec ante ex ortum Solis, nec poſt occaſum fieret S. C. nec poſt decimam horam relatio noua. Interdum ſententiam rogatus iurare ſolet per Iouem, Deoſq; penates ſe, & ardere ſtudio veri reperiendi, & ea ſentire, quæ diceret. Si Senator in dicenda ſententia duas res, aut plures complecteretur, nec probarentur omnes, poſtulabatur vt diuideret ſententiam, & de ſingulis rebus referet ad Senatum. Quod maior pars Senatorum decreuiſſet ſcribebatur à patribus, aut ſcribis, & deferebant ad Tribunos plebeios, qui ſedebant ad fores Senatus: ſi litteram T. ipſi ſubſcripſiſſent, erat S. C. & deferebatur in ærarium, ſi ad principem ſpectaret, ſcribebatur libris elephantinis. Si Tribuni interceſſiſſent [intercedere enim ipſi poterant, & Magiſtratus, qui maior eſſet, quàm is, qui Senatum conuocaſſet) aut ſi quid ſtatutum eſſet vel die nefaſto, vel loco non ſacro, vel non legitimo Senatu, Senatorumùe numero, non dicebatur S. C. ſed Senatus auctoritas. Loco quippe ab Anguibus conſecrato neceſſe erat Senatus haberi, & habebatur tribus maxime locis, quæ Senacula

dicuntur

dicuntur à Nicoſtrato, & Val. Max. altero in æde Concordiæ inter Capitolium, & forum, altero ad portam Capenam, tertio extra vrbem in æde Bellonæ, quo loco dabatur Senatus Imperatoribus ante triumphum, & legatis exterarum nationum, quos in vrbem non admittebant. In Capitolio vero conſulebatur de bello, legitimus Senatus erat olim Nonis, deinde bis ſingulis menſibus Cal. & Id. Si quid noui incidiſſet, quod differri non poſſet, habebatur Senatus indictus, qui non erat legitimus. Eodem modo Athenis νόμιμος ἐκκλησία erat ter in menſe, σύγκλητος vbi quid incidiſſet. Legitimus Senatorum numerus ad S. C. erat centum ſi plures fuiſſent; dicebatur Senatus frequens. In fine S. C. recitabatur eius nomen, in cuius ſententia factum eſſet, Græci præponebant Conſul vero, vel qui conuocaſſet Senatum, dimittebat his verbis. Nihil iam vos moramur P. C. Senator, qui ſexageſimum quintum annum exceſſiſſet, non cogebatur venire in Senatum, quinquagenarius vacat à bello, ſeptuagenarius à muneribus omnibus. Cæcus Senatorium ordinem retinet, iudicandi munus, & Magiſtratum, alium petere non poteſt, nec in iuditio poſtulare, quare à Bruto aſpernatus eſt, vt refert Labeo, P. Cæcus. Qui curulem Magiſtratum geſſiſſent, curuli ſella veniebant in Senatum, & ij, quod notat C. Baſſus, dicuntur curules Senatores: qui exercitum duxiſſent, cum ſceptris, quod poſtea tantùm datum eſt Conſularibus: alij qui pedibus veniebant in Senatum, dicebantur pedarij. pedarij etiam Equites, qui ius dicendi ſententiam in Senatu habebant, ſed nondum lecti erant, quos ſignificaſſe opinor Ciceronem oratione prima in Catilinam: erantq; ij, qui opibus penè pares Senatoribus eſſent, qui non vocabantur cum aliquid ſantiendum eſſet, quod Senatores ſciri nollent adhibito vel iuramento, & maioribus tantùm, id non à ſatis bene latinis hominibus dicitur S. C. tacitum cum ali-

qua

qua vis ab hoste immineret, qua cogeretur Senatus non eo ordine dignum captare consilium, vel ea decernere, quæ perfici ante, quàm renuntiari opus esset, aut quæ nollent amicos, & socios rescire.

Atheniensium Resp. tribus, Phylarchi, Ciues. Cap. VIII.

HAC quidem apud Romanos. Athenis vero quingentorum curia erat, quinquaginta è singulis Tribubus, quæ decem fuere, lectis. Quinquagintaque, id est Tribus vna, quæ dicebatur πρυτάνεις, singulis mensibus præerat, & hæc curia dicebatur Resp. absque quorum consilio, rescripta ante Senatum, & concionem, nihil ad populum referri poterat, qui in concione sedens omnia iubebat. Instituta primum curia hæc à Solone ex quadringentis tantum, centenis ex singulis Tribubus, quæ quatuor erant, & dicebantur Cecropis, Antochthon, Actæa, Paralia: post Cranaum Cranais, Atthis, Mesogæa, & Diacris: post Erichthonium Dias, Palladia, Neptunia, Vulcania: ab Ionis filijs, vel exercitio Hoplitæ, Aegicores, Argades, siue Hergades, & Peleontes, siue Georgi, quæ tamen nomina apud Pollucem corrupta leguntur. Tribus quæque diuidebatur in tres partes, pars τριττὺς dicebatur, τρίας, & φρατρία. Ab Alcmæone tandem post Pisistratidarum tyrannidem Apollinis oraculo Athenienses in decem Tribus redacti nominibus nouem Heroum ex Attica, & Aiacis ceu finitimi, & socij; qui omnes ἐπώνυμοι vocantur. Dictæ igitur sunt Erechthis, Cecropis, Eegis, Pandionis, Acamanthis, Antiochis, Leontis, Oenis, Hippothoontis, & Acantis, totidemq; Phylarchi instituti, Tribuni scilicet: additæ inde duæ Antigogonis, & Demetria, quæ mutato nomine Attalis, & Pto-

lemais dictæ sunt. In Tribu erant triginta familiæ, in familia triginta viri ijsdem sacris initiati: cum in Tribum reciperentur fiebat συγκηρια, & sacrificium, quod μῦον dicunt. Hi erant ciues, qui & singulis diebus habebant obolum ex ærario, inquilini pendebant tributa, drachmas duodecim ærario tres obolos scribæ: Sed vbi septem annis fuissent Athenis, ciues habebantur; Remp. vero administrabant tantùm ij Periclis leges, qui Atheniensibus vtrisque parentibus nati essent.

Tribus Iberum, Sictoniorum, Persarum, consilium, sententiaq; de Repub. Artyni, Amnemones Aeinantæ. Cap. IX.

QVATVOR quoque erant. Tribus Iberum in Asia, ex prima duo Reges deliguntur, iunior exercitus Dux, senior Iudex: secunda Sacerdotum est, militum tertia, & agricolarum, quarta vulgi, qui Regibus seruiunt: Sicyonum quator, quas Clysthenes vocauit Archelaos, Hyatas, Oneatas, & Chœreatas, sexaginta vero annis post eas dixere Sicyonij Hylleas, Pamphylos, Dyamanatas, & Aegiales ab Aegialo Adrasti filio: Persarum tres Patiscores, Achemenidæ, ex qua fiebant Reges, & Magi: apud eos consiliorum particeps nemo est, nisi optimates silentio spectari, res maximas inter pocula in conuiuio decernunt. Apud Epidaurios centum & octoginta Remp. administrant, ex eis ἄρτυνοι deliguntur, qui Principes erant. Cnidij sexaginta optimates deligunt, qui vocantur ἀμνήμονες ad quos referunt de maximis rebus, qui sententias rogat dicitur ἀφεστήρ. Apud Gallos nonnisi per concilium loqui de Rep. conceditur; ex merc-

cato-

catoribus, viatoribusq; quærunt quid de re quaque audierint, hisq; rumoribus plerumque de summis rebus consilia ineunt. Germani Principes res minores consilio decernunt, maiores populus, conueniunt enim nascente Luna, aut plena armati, audiunt Principes, si sententia placuerit concutiunt frameas, si displicuerit fremitu aspernantur. Aethrusci nono quoque die salutabant Regem, & de rebus proprijs consulebant. Cal. Ian. Nomades Scythæ de rebus omnibus, quæ anno acturi sunt: Achæi de Rep. apud Ceraunium luco Ioui consecrato, Iudæi in vrbium portis, Milesij in naui, vnde ἀειναῦται dicuntur Mileti Magistratus. Syracusis si qua de re ad Senatum refertur, dicit sententiam qui velit, nominatim rogatur nemo: tamen vt quisque in honore, & ætate antecedit, ita primus solet sua sponte dicere: Si tacent omnes, sortiebatur litteris qui primo loco, qui secundo, qui deinceps loqueretur.

Senatus Spartæ, Ephori, Patronomi, Reges. Cap. X.

SPARTAE vero sententiam nemo dicit ante, quàm Reges, & Senatus rem statuissent. Senatus dicebatur Gerusia ex vigintiocto senibus (sic eorum consilium publicum vocat Cicero) à Lycurgo instituta; in demortui locum eligebatur populi clamore sexaginta annis maior senex virtute insignis, quare Gerusia vocatur ab Aristotele virtutis prœmium. Qui deligitur coronatus circumibat templa Deorum, iuuenibus eius laudes celebrantibus mox in conuiuio portionem seruabat, quam ex phiditio exiens probatæ fœminæ daret, hanc reliquæ propterea venerabantur, Theopompus postea Rex ad audatiam populi, & senium, Regumq; tyrannidem prohibendam in-

ſtituit quinque Ephoros, qui grauioribus negotijs præeſſent, & Remp. abſente Rege adminiſtrarent, eligerenturq; à Regibus. Horum potentiam, & auctoritatem auxit Aſteropeius, ipſiq; conſtituere ἐφορίαν Magiſtratum, cauſas cognoſcebant, Regibus etiam denuntiabant mortem, quare à Cleomene veneno ſublati ſunt, & eorum loco inſtituti patronomi. Solebant vbi primum Magiſtratus inijſſent Ephori ſeruis indicere bellum, qui cum Meſſenijs fuere aduerſus Spartanos, & ſingulis edicere vt barbam raderent, quo vel leuiori re diſcerent Magiſtratibus parere. Reges duo erant ex Proclis, & Euryſthenis Ariſtodemi. Hercule geniti filiorum familijs, qui duo ex Heraclidis primi regnarunt Spartæ. Decernebant cum ſenibus res, duo dabant ſuffragia, ducebant exercitus, ſed à militia vacabant poſt quinquageſimum quartum annum, partem habebant ex ſacrificijs omnibus, & in cœna duas, vt altera alium honorare poſſent, mortui Heroum honore coluntur, filij in Regnum ſuccedunt patre Rege nati, & ſi alij ante fuerint, ſic apud Perſas Xerxes Darei filius. De Rege iudicabant Senos, Ephori, & alterius familiæ Rex. Cleomene vero mortuo in Aegypto Lacedæmonij Regio principatu liberati ſunt.

Perſarum Rex, eius Inſtitutio, qui Reges tanquam duos venerentur, Indorum Reges, & priſci, quique abdicantur, phylacus. Cap. XI.

AT quo die Perſarum ille Rex naſcitur, hanc quaſi Deorum Immortalium feſtum, & ſolemnem celebrat omnis Aſia. Infantis curam habent Eunuchi, vt recto, & pulchro corpore augeſcat, ſeptimo docetur anno agitare

agitare equos, quartodecimo quatuor traditur Regijs magistris, ex Persis omnibus sapientia, iustitia, temperantia, fortitudine præstantibus delectis, ij Regem docent Magiam institutam à Zoroastre Deorum religionem continentem, & instituta regia, veritatem colere, affectus comprimere, nihil extimescere. Regnum capescens remittit tributa (vt Lacedæmonij Reges regium debitum) & Pasagordæ in Deæ templo Cyri, cuius sepulchrum in eo oppido est, vestem indutus edit caricas, & terebinthum, oxygala bibit, reliquo tempore aquam ex Eubeo, & Choaspe Mediæ fluuijs, quæ omnibus alijs minus crassa est, vinum Chalybonium ex Syria, tritico vtitur ex Asso Troadis, capite myrrha vnguento pallido, cydari solus erecta: in eius solio, quod aureum erat, quatuor columellis cinctum gemmis ornatis, sedisse capitale: mensæ discumbebant mater tantum, & vxor, fratres admisit Artaxerxes: hyeme degit Susis, æstate in Ecbatanæ montibus, Autumno Persepoli, vere Babyloniæ, vere ait Plutarchus Susis, hyeme Babyloniæ. Ad Regiæ ianuam optimates stant, vt eorum opera, ad quæ voluerit Rex, vti posset: tripus etiam ferrea, quam qui in se Regem iratum sentiunt, adeunt, sententiam expectantes, quoniam ei, cui irascitur, non parcit ante, quam ipsum in potestatem habuerit. Dormientem custodiunt trecenæ fœminæ ad lucernam saltantes, ad caput lecti sunt quinque millia auri talenta, ad pedes tria millia, supra vitis aurea racemis ex lapillis, matutinis horis excitatur his verbis Surge, cogita quæ te cogitare voluit Mesoromasdes: hic fuit Zoroaster Orimas Dei filius pro Persis sacra facit, eosq; adiens singulis munera dat, quod sic fecisset Cyrus ex Media rediens: ipseq; à Persis munera recepit, ab agricolis boues, pecudes, vinum, triticum, ab ijs, qui pauperiores sunt lac, caseum poma. Conseruat in Thesauris ex Nilo, & Istro aquam, tanquam, quod refert Dinon, qui

γεροντικά scripsit, terrarum omnium dominus: ignis præfertur, obuij manus implicant tunica post tergum, ne quid agere possint, venerantur q; Regem, quem allocuturi proni accedunt προσκυνεῖν id dicunt, nec enim audiunt, qui non adorauerit, quare dixit Aeschylus Persas, & Assirios Deorum loco habere Reges. Sed horum etiam Regis statua Babylonia aurea erat, quam qui vrbem ingrederentur, nisi Romanorum Legati essent, venerari cogebantur. Sic & Deorum loco Reges habent Aethiopes, Meroitæ, & Indi, quorum Rex non permittitur interdiu dormire; vbi capillos pectit, ornatve (qui dies maxima celebritate colitur ab Indis) audit legatos in Regia: vbi auratæ columnæ sunt vite aurea circumdatæ, auibus argenteis: in publicum progressurus, præferunt ministri thuribula argentea, iter spargunt odoribus, ipse lectica fertur aurea margaritis circumpendentibus, carbasis indutus auro, & purpura distinctis: breuiori itinere elephanto, equoùe, longiori curru vehitur elephantis auro opertis tracto, sequuntur corporis custodes, & pellices. Cœnans incubat lecto stramentis facto, propter eum quinque alij ipsi cognatione iuncti: quinque & viginti (nam triginta homines Rex mensa communicat) sedent mensa, quæ semicirculi forma est, in medio ponitur, lauro strata, & ramis quibusdam myrto simillimis, quibus vnguenta stillant; ministri pisces imponunt, aues, leones integros, capreas, apros, & tigrium clunes: Conuiuæ relictis sellis mensam petunt, & parte ab animantibus auulsa, redeunt ad sellas, atque carnem cum pane edunt. Iam vero cibo pleni crateribus maximis aureis, & argenteis incumbentes bibunt. A cœna pueri fundis in alium puerum iaculantur lapides, quibus pueri capillos contingunt tantum, vnus etiam sagitta. Pellices Regem somno sopitum in cubiculum ferunt noctis Deos inuocantes, adsuntq; homines canentes ad tibiam, qui præcantur vt iucun-

cundissimis somnijs vtatur, & benignus exurgat ijs, qui eius Imperium perferunt. Si quæ pellicum ebrium Regem viderit, interfeceritq; successori nubit, filio scilicet Regis: si non adsunt, illi, qui virtute alios præcesserit, hunc enim Indi decernunt Regem, vt & in Sicilia factum est Aeoli genere mortalitate intercepto, antiquorum ritu, qui non ad Principum progeniem deferebant Regna, sed ad homines meliores, & qui plurimum de genere humano meriti essent. Gordij Regem constituunt, qui maximo est corpore, sic Macrobij Aethiopes, qui & his mandant Magistratus, & pulchris. Cathei pulchriorem Regem decernunt, Medi montes incolentes fortissimum, Alatemnij in Aphrica pedibus velocē, Sitones fœminas, quæ & Semiramis lege in Asia imperant: Ptoemphanæ Aethiopes canem Regem habent, cuius nutus veluti Imperia obseruant: Chatramotitæ in Arabia eum, qui nobili genere Rege aliquo constituto, primus natus est: Aethiopes Regum sororis filios; si desint, eum qui alios vel forma, vel pastorali scientia, vel robore, vel opibus superet: Si Regi abscissum aliquod membrum fuerit, idem patiuntur domestici, & cum ipso etiam mortem: Arabes omnes ferè fascijs fœdissima adulatione in suo corpore ligant partes, quæ in Rege male affecta sunt. In insula Taprobane populus decernit Regnum seniori clementia illustri, absq; liberis, quos si susceperit Regno abdicant rectores illi dantur triginta eum obseruantes, si deliquerit, ipsum cæteris fugientibus, tanquam impurum, morte multatur. Id retulit Rachias Princeps legationis à Taprobanes Rege Claudio Principi missæ. Abdicantur & apud Burgundiones Reges, qui Hendini dicuntur, vbi male pugnatum est, aut frugum copiam tellus negauerit: mali plectuntur apud Cumæos, præmio afficiuntur boni, quod iudicium cum Senatus noctu faceret, Reges ipsos Magistratus, qui φύλακος dicitur, manibus tenebat. Argiui Deiphonte à filijs

filijs interfecto, Regiam potestatem vsque eo in ordinem coegerunt, vt Regibus Regni tantùm nomen reliquerint, Meltan etiam capitis damnatum Imperio spoliarint. Mosynœci Regem, quem suffragijs deligunt, vbi culpam praue imperando meruerit, inedia diei afficiunt.

Reges Parthorum, Aegyptiorum, Regum insigne, Lucumones, Consulum ornatus, Romanorum Reges, Reginæ, Regum nomina. Cap. XII.

IN Arsacidarum genere apud Parthos non legitimè regnare creditur, qui natus ex turpi, nefarioq; matris, & filij concubitu non sit: huic tantum licet in aureo lecto cubare. Aegyptiorum Reges sunt ex Sacerdotibus, si forte aliquando ex militibus fuerint, primum discunt à Sacerdotibus rerum diuinarum scientiam, quòd turpe putent Regem, qui Dei simulacrum sit, ignorare Deos: in mensa præter anserem, & vinum apponitur nihil præterea, Diadema aspidis imagine habent, vel Leonis, aut tauri, inde institutum animalia diuinis honoribus Aegyptios colere. Græci Reges olim galeas, & Regni insigne ferebant hastam, quod σκῆπτρον dicunt, in summo ciconia, in imo Hippopotamus erat, vt continuò admonerentur violentiam cohibendam, sectandam pietatem, cum ciconia parentes alat, Hippopotamus occidat. Regum Aethiopum sceptrum aratro persimile erat, Lydi securim gestabant, quam Hippolyte ablatam dederat Omphali Hercules. postea Regius ornatus fuit sceptrum, diadema, aurea corona, myrtea quandoque mitra lapillis distincta, vestis aurea, longaq; Chlamys purpurea cum fimbrijs, & gemmis, rubri calcei. Antigonus pro diademate hederam, pro

sceptro

ſceptro tenebat thyrſum Liberi patris exemplo: alij Macedones Chlamyde, crepidis, cauſia, & diademate, faſcia ſcilicet circa frontem, ornati erant. Aethruſcis ſingulis Regibus, quos Lucumones dicebant, ſinguli lictores præcedebant cum faſcibus, ſi communiter omnes conſpiraſſent, duodecim lictores vno, tot enim erant vrbes: corona is vtebatur aurea, ſceptro eburneo aquilam in ſummitate tenente, tunica purpurea auro intexto, purpureo etiam amictu vario (vt erat Lydorum, & Perſarum Regum) ſed ij quadratum, vt Græci ſtolas ferebant, Aethruſci rotundum, quas dixere Romani togas: has cum faſcibus, ſella curuli, cæteriſq; accepit ab Aethruſcis Tarquinius, quibus & vſi ſunt Coſs. corona excepta, ſceptro, & toga picta, quæ tamen triumphantium erant, vt purpura omnium Magiſtratuum, præter quam Tribunorum; Romanorum Regibus cura ſacrarum ædium erat, ſacrificiorum, legum, ius dicendi, Senatum cogendi, res cum patribus decernendi, & conuocato populo in vulgus proponendi (vt antiqui Reges conſueuere more vel ab Homero demonſtrato) quod pluribus viſum eſſet agendi, exercituſq; ducendi. Mortuo Rege Senatus à populo poteſtate accepta creabat Interreges ex patribus, qui ſinguli quinque diebus imperarent. Hi optimum virum ciuem, vel externum deſignabant Regem, quem ſi S. P. Q. R. probaſſent, Rex erat, ſi diſplicuiſſet, alios proponebant. Seruius Tullus iuſſu populi regnauit abſque Senatus auctoritate. Poſſidebant olim ſolam Romam, vt ſingulas Græciæ vrbes ſinguli Reges à legibus haud quaquam liberi, tanta paupertate vt vxores etiam cibum coquerent: Reginis mox data colus aurea, & Perſarum, Aſsyriorumq; Regum vxoribus ad quoſque corporis ornatus vrbes, & prouinciæ. Aucta potentia, & opibus Reges ipſi dicti Ioues à Belo fortaſſe Iouis filio Aſsyriorum Rege, vel ab Iouis planeta, qui in quinta Leonis parte οἰκοδεσπότης, genitis

Regnum, vel coronam ſaltem portendit. Lydorum verò Reges omnes dicebantur Palmes, Bithyniæ Nicomedes, Latinorum Murrhani, Albanorum Syluij, Parthi Arſacidæ Aegyptij Pharaones, Pharao enim eorum lingua Regem ſignificat, mox Ptolemæi: Athenienſium Reges vno nomine cognominabantur Cecropidæ, Corynthiorum Cypſelidæ à Cypſelo, qui pulſis Bacchidis Corinthiorum regno potitus eſt Damaſci in Syria Adadi ab Adado fortiſſimo viro, qui bellum geſſit cum Dauide Iudæo: Palæſtinorum Abimelechi, Hunnorum Cacani, Longobardorum Flauij, à Flauio Anthari tertio Rege, Nomadum Scytharum Canes à Cangio, cui paruere primum, Solis radijs genito.

Cæſares, Auguſti, Congiarium anni principium, menſis, & dierum. Cap. XIII.

ROMANI principes, in quos omne ius, omnemq; poteſtatem populi detulerant, dixere Cæſares Augutos deinde quando conſotiarunt cum alijs Imperium, qui vocati ſunt Cæſares. Auguſtum ſcuto peditis ſubleuatum ſalutabant milites impoſito diademate, ipſe, ſi voluiſſet, collegam dextra tenens in conſpectu militum pronuntiabat Cæſarem: Sed M. Antoninus philoſophus L. Aurelium verum fratrem Auguſtum dixit, tunc primum Romani duos Auguſtos habuere. Qui ab exercitu extra vrbem Princeps ſalutaretur, Romam mittebat imaginem vt ſe facilius populo Ro. inſinuaret: publice honorabatur imaginibus, thure, & hoſtijs in templis: his imaginibus adiungebant alij ciuitates illuſtriores dona ferentes, alij victorias, quæ coronas Principis capiti imponerent, nonnulli Imperatores, & Duces Principem venerantes, vel

fera,

ferarum confectiones, instructas acies, hostes bello victos, cæsos, aut supplices, Iulianus dicitur apposuisse Lares (sic vocat Cicero Dæmones) antiquæ Theologiæ sectator maximus. Princeps ipse oratione habita ad milites, vel in Senatu, Iouis, Deorumq; templis consalutatis, sacrificio de more facto, præcedente igne & virgis laureatis, purpura indutus conferebat se in aulam palatinam faustis acclamationibus prætorianis sequentibus, & populo, militibus pecunia diuisa, congiario populo, missis scilicet in populum tesseris, quæ plerumque fiebant ex genista, & vt quisque arripuerat, quæ in his erant impressa, à diribitoribus accipiebat, oleum, vinum, triticum, altilia, vestes, argentum, vasa, equos, pecora, seruos. Igne etiam præcedente veniebat in publicum amictu purpureo, sequente milite, & Romanis iuuenibus, quos Nero, qui vocales maxime essent, per classes diuiserat, vt ei applauderent. Hominum etiam humeris Princeps ferebatur, exosculandas manus porrigebat, & pedes, quod primus fecit Caligula, non fecisse laudatur Traianus. Fasces vero, nec Scipionem habebant ipsi, nisi à Senatu accepissent Consules facti. Ingredientes Senatum sacra faciebant, vt & Cæsar, quo die interfectus est. Peregre profecturi, & redeuntes Senatores osculo excipiebant. Fortunæ aureum habebant simulachrum in cubiculo, quod morientes ad eum trasmittebant, quem in Imperio successorem voluissent. Romani post Cal. Ian. die tertio vota suscipiebant pro salute Principis. Cal. ipsis Magistratus solemnem purpuram induunt, populus sacra, votaq; faciunt, thus apponunt Laribus, Iano caricas, caryotidas, & mella, postes lauro ab amicis misso coronant, hinc Propertius.

Mirabar quid nam misissent mane Camœnæ
Ante meum stantes Sole rubente thorum.

Mittunt & numismata, Magistratibus laurum etiam, quid Apollini Medicinæ Deo sacra salutem afferre credatur: se

ſalutant, profanis verbis abſtinent, irrogant nulli pœnam, quòd anni, & menſis principium ſit. Indi vero inchoant menſes vbi cornua creſcunt Lunæ. Galli nocte menſes, annos, dieſq; quòd ſe Dite patre prognatos dicunt: annum Athenienſes à Solſtitio, Aegyptij etiam, tunc enim Nilus Aegyptum irrigat: qui in Aſia ſunt, & iam Græci ab æquinoctio autumni, à verno Arabes, Damaſceni, & Aethruſci, Romani olim poſt brumam, Iudæi menſe Octobri, quo tempore mundum ipſum factum dicunt. Diem ipſum Babilonij incipiunt à Solis exortu, ab occaſu Athenienſes, multi in Vmbria à meridie, Romani à media nocte: qui & decimum quenque annum Imperij ſolemnem celebrant, vnde fortaſſe vicenalia, & tricenalia Principum apud eos auctores leguntur, quos non ſatis bene Latinos hoc libro diximus, cuiuſmodi fuere Capitolinus, Vopiſcus, Ammianus, Caſſiodorus, alij huiuſcemodi. Principes enim Imperium adminiſtrabant toto vitæ ſpatio, alij Magiſtratus Romani plerunque annui erant, vt & Athenienſes, & duo Reges Carthaginienſium, Dictator ſex menſium..

Dictator, AEſymnetæ, Archi, Harmoſtæ, Magiſter Equitum, Tribuni Cælerum, præfectus prætorio Palatini. Cap. XIV.

ANNO enim vrbis CCLVI (triennio ante tradit Liuius) bello Latino S.C. iuſſum vt abdicatis Magiſtratibus, Senatus virum eligeret, qui legibus non teneretur, & à Conſule diceretur, omniumq; rerum ius ſummum, & liberum Imperium haberet ſex menſibus tyrannica poteſtate Regia maiore, quem populus confirmaret.

Dictus

Dictus est Dictator à Q. Clœlio Siculo Cos. T. Largius Flauius, qui & anno CCLIII fuerat Cos. quo anno defecere à Romanis Latini, sed non nisi triennio post suscepere bellum. Dictatorem creasse Romanos Albanorum exemplo credidit Licinius. Post enim Amulij, & Numitoris mortem Albani Regio genere deleto, annuum Magistratum Regia potestate hoc nomine legerunt, vt fuit Metius Suffetius. Tamen post Amulium, & Numitorem Albanum Regem Ciuilium nominat Liuius, Albanus propterea Rex dictus, quod suspicatur Franciscus Robortellus Vtinensis homo ingenio præstanti, & eruditione, humanitateq; perfecta, quòd Ciuilius & genere Albanus esset, & Albanorum Rex. Dionysius vero ex Halicarnasso Græcorum exemplo Dictatorem institutum putat à Romanis. Solent namque Græci, vt scripsit Theophrastus in libris de Regno, cum vis aliqua maior repente oborta sit, aut nimia licentia corrumperetur populus, αἰσυμνῆτας, constituere, re vera tyrannos, vt Pittacum Mitylenæi aduersus exules, qui cum Alcæo poeta, & Antimenide venerant. Tyrannos hos vocant Thessali ἀρχούς, Lacedæmonij, ἁρμοστὰς sed & ἁρμοσταὶ viginti viri erant, qui arcibus reficiendis, & vrbibus præerant, quos Lacedæmonij ad ciuitates, quæ parerent mittebant cum potestate, vt imperarent, dissidia, & controuersias tollerent à Lysandro instituti: mittebant & Græci alij, hos Herodotus, ni fallor, ταταρστῆρας appellauit. Largius ipse Dictator Sp. Cassium Viscellinum, siue Biscellinum (vt legendum est apud Ciceronem in Lœlio, vel certe Vicelinum ex Liuio) Magistrum Equitum pronuntiauit, qui in exercitu Dictatoris locum obtineret eo absente; & summam potestatem in equites habebat, vt Regibus imperantibus Tribuni Cęlerum, quem Magistratum gessit Iunius Brutus, & poterant populi concionem aduocare, primumq; locum dignitatis obtinebant post Reges: cuiuscemodi

di etiam Principibus iam obtinentibus Remp. fuit præfectus prætorio: sed huic data infinita licentia ad disciplinæ publicæ emendationem, à quo nec prouocatio dabatur, esse tamen non poterat is, qui Senator esset, quoniam & de Senatoribus iudicabat, & Iudicibus: id postea fecere Palatini, qui tamen Iudices nec ordine mouere, nec punire poterant. Iustiniano Principe præfecti prætorio tres fuere, alter in Oriente, alter in Illyrico, tertius Carthagine in Aphrica, qui in Prouincias alios mittebant præfectos, hi quinquaginta viros in familia habebant, illi cccxcvii. postea semper cum Dictatore fuit Magister Equitum. Dictatori præferebantur xxiiij. fasces cum securibus etiam in vrbe, quas remouerat à fascibus Publicola Cos. In equo vehi non poterat, vt hac vna re summa potestas populo inferior esset. Nocte dicebatur, quomodo apud Liuium à Fabio L. Papyrius. Bis tantùm duo Dictatores eodem tempore fuere, Minutius, cum conserere pugnam cum Hannibale recusaret Fabius Max. Dict. & Fabius Buteo in vrbe ad explendum Senatum in castris existente M. Iunio Dict. post calamitatem Cannensem. Hoc Magistratu primus abusus est L. Sylla, qui inter alia seuitiæ exempla xl.M. Ciuium Romanorum Dictator interfecit. Interfecto Cæsare in Senatu M. Antonius Cos. lege antiquauit Dictaturam, quod laudat Cicero in Philippicis plurimam.

Magi-

Magiſtratus quando deſignantur, & Magiſtratum ineunt, Interrex, Conſules, Locatio, faſces Conſulum, Dictatorum, Decemuiri, Magiſtratuum ordo.
Cap. XV.

ALIOS Magiſtratus nec Senatus, nec Coss. declarabant, ſed populus augurio, exemplo Romuli, qui auſpicio inierat Regnum. Comitijs vero ſublatis à Cæſare imago augurij tantùm ſeruata Magiſtratum accepturus præcabatur Iouem præſente augure, obſeruanteq; qui ex fulgure, quamuis nullum eſſet, illi augurabatur. Credunt deſignatos aliqui alio menſe inire Magiſtratum. Ego vero hac de re nihil certi afferri poſſe puto. Nam & apud Liuium video tribus menſibus ante Coss. Tribunos plebis inijſſe Magiſtratum. Id ſcilicet Dec. & Coss. Id. Mar. Tribuni pl. etiam Non. Dec. Coss. Prætores, Magiſtratuſq; alij Id. Dec. Cal. & Id. Mar. Cal. Ian. & Mar. qui dies legitimi videbantur ineundis Magiſtratibus. Quo anno receſſit plebs à patribus Coss. iniere Cal. Sept. iniere quandoque Id. Mai, Cal. Quint. Sept. Oct. deſignati Cal. Sext. & Mar. Illud conſtat comitia Conſularia proponi ſolita à Coss. quod ſi futuri Coss. non deſignarentur ad III. Cal. Febr. prodibat Interrex, qui ex patritijs erat, & à Patritio prodebatur, qui comitia haberet de Coss. Deſig. Interregni dies erant quinque quoniam non iurabant in leges: nec ab eo, qui primus Interrex erat, habebantur comitia. Renuntiatis Coſſ. qui edixiſſet comitia certis verbis precabatur à Dijs

Imm.

Imm. vt ea res sibi, Magistratui, & populo Ro. bene, atque feliciter eueniret. Designari poterant in ius vocari, damnati abdicabantur, & collega comitia edicebat in alio sufficiendo: vbi Magistratum inijssent non accusabantur. Magistratum plus quinque dies, nisi qui iurasset in leges, non licebat gerere C. Valerius Aedilis creatus, cum flamen Dialis esset, qui iurare in legem non poterat, Senatus decreto L. Valerium Pr. Des. dedit, qui pro se iuraret. Lictores à Magistratuum conspectu submouebant meretrices, Consuli, aut Prætori occurrentes equo desiliunt, caput aperiunt, minores Magistratus fasces deponunt, & insignia: Lictores virgis domus, quam ingressurus est Magistratus, fores pulsant, quod fieri voluit Pompeius cum Rhodi conueniret Possidonium. Consules Desig. Præconis voce in singulis centurijs denuntiabantur, populo gratias agebant, dicebant quæ essent obseruaturi in iure dicendo, profitebanturq; in iudicijs, in Senatu officium, æquitatem, dignitatem, fidem rectam, digna Imperio, digna Reip. omnia pericula, mori pro patria, multa de se, ac sua nobilitate loquentes: nam non imagines familiæ suæ consequebantur, nisi Coss. facti. Obtinentibus vero Principibus Remp. S. C. gratias agebant panegyrico Principi, vt Consulis voce boni Principes, quid facerent, intelligerent, mali quid facere deberent. Consulum Desig. patris imago laureata in domo erat. ipsi Iunoni Sospitæ Lanuuij faciebant, quod oppidum cum eius sacrificijs gratia peteret Milo interfecit Clodium: faciebant etiam Penatibus, & Vestæ, vt Dictatores. Cal. Ian. in Capitolio concipiebant vota, solemniaq; perficiebant, si abesset Prætor Vrbanus. Coss. ipsi ius dicebant, locabant vectigalia Romæ in conspectu populi publicanis lustro, sic & agri locabantur: publicaq; locatio, & auctio per præconem fiebat, indicantem quæ res vendenda, locandàue esset, & diem: qui conducerent, vel emerent tollebant digi-

digitum. Coss. etiam Senatum cogebant, consulebant de rebus dubijs, curam collium, & syluarum habebant, quas publicauit Ancus Martius ne materia deesset ad naues construendas, vnde, & Syluas potuit Maro appellasse Consule dignas: exercitum ducebant, summum demum habebant Imperium, & eis reliqui Magistratus omnes parebant, excepto Tribuno. In maximo periculo, & desperatione omnium salutis S. C. mandabatur, Darent operam ne quid Resp. detrimenti caperet; tunc potestas data intelligebatur conscribendi exercitus, & eius interficiendi, cuius causa S. C. factum erat, quare & Cicero indemnatos Ciues Romanos interfecit, qui coniurauerant contra Remp. cum Cattilina. Si ambo Coss. in castris essent, imperabant alternis diebus: in vrbe habebant per vices singulis mensibus fasces duodecim, & apud quem essent, is maior dicebatur Consul, quem insignem appellauit poeta: vel certe maior, qui priori loco renuntiabatur, cui & primo mense præferebantur fasces, sed lege Iulia plurimum liberorum parenti, nobiliori tamen collega fasces cædebat, & seniori exemplo Publicolæ, qui cessit fasces Lucretio, Olim alter Consulum singulis mensibus habebat duodecim secures cum fascibus, sed Publicola cum in suspicionem affectati Regni venisset, remouit secures, inde Consuli in vrbe antecedebant duodecim lictores cum fascibus, extra vrbem cum fascibus, & securibus: & cum securibus in vrbe ijs, à quibus damnati prouocare ad populum non poterant, & dictator erat, & Decemuiri sanciendarum legum causa creati anno ccci. quo condita Roma erat. Coss. vero Magistratu abeuntes Prid. Id. Ian. Populum alloquuntur in concione, & iurant se Remp. bene administrasse. Cicero à L. Metello concione priuatus est, sed illi tantum iurare permissit, iurauit Cicero se Remp. conseruasse, & populus cum magna voce vere iurasse iurauit. Sylla prohibuit ne eundem Magistratum

iterum quis acciperet ante annos x. ne Tribunatum peteret, qui semel Trib. pl. fuisset, nec Consulatum, qui antea non gessisset Præturam, nec decerneretur Prætor, nisi vir Quæstorius.

Proconsules, Prætores, eorum legati, Quæstores, Fisci aduocatus, Principis Candidati, Quæsitores, Legati Imperatorum, ad Principes, ad exteras nationes, Ciuitatum ad Romanos. Cap. XVI.

POST Consulatum, & Præturam obtinebant Prouincias Coss. & Prætores Consulares, & Prætorias, illi Proconsules, isti dicebantur Proprætores, & frequentius Prætores: poterantq; recusare Prouincias si voluissent. Si Prætores ad numerum Prouinciarum non essent, proximi Prætorio collegio, vt Censores, qui Prætores fuissent, nec in Prouincia profecti essent [nam qui præfuisset, iterum præesse nolebat Senatus] in sortem conijciebantur, quoad is numerus effectus esset, quem ad numerum in Prouincias mitti oporteret. Proconsulibus istis, & Prætoribus dabantur muli, tabernacula, argentum, vestem, & alia instrumenta omnia ex publico, ne quid tale imperaret socijs, qui tantum Legatis, qui repente aliquo mitterentur, parabant equos. Verum L. Posthumius Cos. primus cum in Campaniam ad agrum publicum à priuato terminandum iret, Prænestinis iratus, quòd cum eò priuatus sacrificij in templo Fortunæ faciundi causa venisset, nihil in se honorificè fecissent aut publicè, aut priuatim, imperauit vt diuersorium publicè pararent, & iumenta, inde licitum Magistrati-

ſtratibus, qui in Prouincias mitterentur, in vſus ſuos à Prouincialibus frumentum accipere, aut precium, quæ in Verrem à Cicerone dicitur æſtimatio: Cicero ipſe neutrum voluit cum Proconſul eſſet in Cilicia. Vrbem egreſſi Proconſulum inſignia, vel Prætorum ſumebant, ſex lictores ſagulis indutos cum faſcibus: ingrediebantur Prouincias aduentu edicto pronuntiato, celebri loco occurrentibus Proconſulibus, aut Prætoribus, qui recederent lege Cornelia intra triginta dies. Lege Cæſaris prætoriæ prouinciæ pluſquam annum, Conſulares non pluſquam triennium obtinebantur. Munia mandabant Proconſules, & Prætores Legatis, quos ſecum duxiſſent, miniſtros muneris prouincialis. Proconſules nanque ipſi, & Prætores ducebant potiſſimum exercitum, Legati ius dicebant, qui damnandi erant, hos mittebant ad Proconſules. Sed ſi quis in Prouincia cum Senatore Romano litem haberet Romam mitti poterat, ſi Præſes ipſe Prouinciæ voluiſſet, aut iuſſiſſet Conſul. Legati pedibus ibant, vehiculo poſtea, vbi Leptitanus homo quidam ad Seueri Legati Proconſulis Aphricæ complexum veniſſet. Quæſtores etiam cum Proconſulibus, & Prætoribus erant, caſtrorum curam gerebant, cogebant publicam pecuniam, & in vſus diuerſos erogabant, quæ erat prima Senatoris adminiſtratio, reuerſi ſententiam dicebant in Senatum, reddita tamen prius ratione adminiſtratę Prouinciæ, quam & Proconſules, & Magiſtratus alij reddere olim tenebantur Romæ: poſtea lege Iulia cautum, vt relinquerent confectas & conſolidatas in Prouincia apud duas Ciuitates, eaſdemq; totidem verbis in vrbem referrent ad ærarium, & inter triginta dies deferrent illos, quibus rationes retuliſſent. Erant & Quæſtores vrbani, quos ærarios vocat Tacitus, qui ærarij pecunias expenſas, & acceptas in tabulis referebant. Hos Romulum, & Numam habuiſſe ſcribit Iunius Gratianus in ſeptimo de Poteſtatibus, inſti-

tutos alij ab Hostilio, deinde à Coss. donec & eorum honorem populus mandaret, creatiq; primi à populo Val. Posthumius, & Aemylius Mamercus anno lxiij post exactos Reges, qui in exercitu essent, & predæ curam haberent, gliscentibus negotijs duo additi P. Vetrurius, & M. Minutius, qui ærarij curam haberent in vrbe, & pecuniæ, quæ Lugduni signabatur in Gallia, & Apolloniæ in Epiro: duplicatus numerus stipendiaria iam Italia, & accedentibus Prouinciarum vectigalibus lege Syllæ xx creati: Fisci vero aduocatum instituit Adrianus. Sed ex Quæstoribus vocantur aliqui Principes candidati, qui eius æpistolas in Senatu legerent. Erant & Quæstores Parricidij, quos Quæsitores vocat Cicero, & Virgilius, qui quæstioni præerant, & tormentis in capitalibus iudicijs, quorum officium erat, vt scribit Cornificius (eius enim esse puto libros ad Herennium, Ciceronis certe non sunt) accusatorem, defensorem, & testes in officio suo continere, vt scilicet accusator crimina inferret, dilueret defensor, dicerent testes quæ scirent, aut audissent. Nec legatos tantum Proconsules, & Prætores habebant, verum etiam decernebantur Imperatoribus ad bellum proficiscentibus, qui omnia in bello ad præscriptum Imperatoris agerent, quandoque Consulari potestate ducebant exercitus, & hi dicuntur Legati Consulares. Re prosperè gesta decem alij Legati Imperatori decernebantur, inter quos non erant eius necessarij, cohonestandæ victoriæ gratia. Decernebantur & ad Cæsares ex Senatoribus sorte nominibus vrna eductis, & ad exteras nationes, Regesq; iussu Senatus: Vatinius tamen legauit absque Senatusconsulto: & Legati isti antiqua lege prohibebantur aliquid accipere ab eis, ad quos mittebantur, Sacrosancti erant, vt & qui Romã veniebãt, vel ab hostibus, sed ij extra vrbem consistebant donec introducerentur in Senatũ: primoq; veniebãt in ædem Saturni, vt eorũ nomina scriberentur

tur à Præfectis ærarij, olimq; munera, quæ dicebantur lautia, accipiebant à Quæstoribus, Persarum fortasse Regum imitatione, qui Legatis ad se venientibus talentum donabant Babylonicum, quod duabus, & septuaginta minis Atticis permutabatur, armillas etiam, acinacem, & torquem, omnia precij mille Dareicorum, Medicam quoque vestem, quæ δορυφορικὴ dicitur. Quæstores etiam ipsi Legatos ægros curabant, defunctos sumptu publico sepeliebant. Præcepit Vespasianus ne ciuitates Legatos plures, quàm tresmitterent Romam. Mense Febr. frequens Senatus postulatis Prouincialium legationibus dabatur. Athenis legationibus reddita ratione, publico excipiebantur conuiuio Legati olea coronati, qua dignos iudicauit Demosthenes Aeschinem, & nouem Legatos, qui adierant Philippum primo. Liberam etiam legationem in prouincijs Senatores aliquando impetrabant, vt maiori auctoritate res suas agere possent: quam Cicero Cos. sustulisset, nisi intercessisset Tribunus, minuit tamen tempus, & quod erat infinitum, annuum fecit. Dabant vero Prouinciales Proconsulibus, & Prætoribus recedentibus ex Prouincia hastas, vexilla, phaleras, coronas ciuicas, annulos aureos virtutis ergò, & deponebant ipsi Imperium vrbem ingressi.

Prætores, Duumuiri, & Decuriones. Cap. XVII.

IN qua præter Consules, Prætores ius dicebant. Nam cum Coss. auocarentur bellis finitimis, creatus Prætor, Vrbanus, & Maximus cognomine, qui ius in Vrbe diceret, penes quem omnis publici, & priuati iuris potestas erat, nouum ius condere, vetera interpretari, abrogare, dare Iudices ex ijs ordinibus, qui iudicabant, pa-

tronos

tronos illis, qui aduerſariorum potentia non defenderentur, & externis hominibus, dare tutores (quos etiam Coſſ. dabant, & Antonino philoſopho Principe Prætor Tutelaris) curatores, bonorum poſſeſſionem reſtituere. Sed cum peregrini plures in Vrbe eſſent, alius Prætor creatus, qui peregrinorum iura exerceret, dictus propterea Prætor peregrinus, & Minor, quo nomine & alij, præter Vrbanum, appellati ſunt, nam duo additi fuere, quatuor à Sylla, ab Auguſto duo, vt eſt apud Velleium, totidem à D. Claudio: verum cum Principe Nerua fuerint XVIII. PRR. legerem libenter apud Velleium octo ab Auguſto additos, quòd & totidem referat Pomponius I. C. & ex ipſo Floccus Florentinus, qui Feneſtellæ nomine circunfertur: Alexander etiam Neapolitanus, qui ambo diligenter de Magiſtratibus Ro. ſcripſere, & Pomponius Lætus, quare non multa, quæ diceremus, nobis relicta ſunt. Valentinianus tres tantum Prætores in vrbe eſſe voluit, qui ſingulis annis iudicio Senatus ex eis hominibus deligerentur, qui ædes in vrbe haberent. In Colonijs vero Romanorum erant Duumuiri, qui ius dicerent vt Romæ Prætores: quare cum Capuæ Colonia deducta fuiſſet, Duumuiri ſe appellarunt Prætores ſuperbia, inquit Cicero, Campana. Duumuiris præferebant duo lictores bacillos: Senatores ipſi in Colonijs dicebantur Decuriones, quòd in initio Coloniæ cum deducerentur, decima pars eorum, qui deducebantur, conſilij publici gratia ſcribi ſolita ſit.

Cen-

Censores, Principes Senatus; Equitum, & Iuuentutis Nomophylaces. Cap. XVIII.

ERANT & Romæ Censores morum Iudices, vt vocauit Varro, discutiunt etenim Senatus, & populi mores, de nuptijs inquirunt, liberorum procreatione, viuendi ratione, & conuiuijs: lustrum quinto quoque anno condunt, census agunt, quod Consulum munus fuerat, & augent, vestigalia locant publicanis in conspectu populi Ro. boueq; immolato scriba Deos Imm. precatur, vt Populi Ro. res meliores, amplioresq; facerent: Senatores ex ordine remouent, & equites, plebeios inter ærarios redigunt. Nam Equites ipsi vbi militaria munera legitimo tempore obijssent, ad Censores ducebant equum in forum, & enumeratis stipendijs, & Imperatoribus, sub quibus militassent, meritas laudes, vel vituperationes referebant. Quos Senatu, vel alio ordine remouissent, poterant ij ordinem recuperare populi iuditio, vel Prætorum, aut aliorum Censorum, quare eorum non dicebatur iuditium, sed animaduersio, vel auctoritas: leges etiam scribunt, de ordinibus militum iudicant, eorum arma inspiciunt, iudicant & de iudicibus, & præfectis, exceptis Coss. Sacrorum Rege, & Virgine Vestali maxima. Ineuntes Magistratum anserum alimenta locant, quæ aluntur in Capitolio, ob eius conseruati clangore memoriam occupantibus nocte Gallis: locant etiam statuam Iouis minio illiniendam: Senatum legunt, & Senatus Principem eum, qui virtute, & rebus gestis maximam gloriam, & insigne nomen adeptus sit: sic Aphricanus lectus Senatus Princeps, & Q. Fabius Max. duobus lustris: qui Senatus Princeps Rempub. defendebat, tue-

batur

batur salutem, libertatemq; communem, & Senatus auctoritatem, quo more Cæsares Equitum etiam Principes fecere, & iuuentutis, qui dicebantur illi, qui in Imperio successuri essent. Censores ipsi erant duo Patricius, & Plebeius, altero mortuo alter abdicabat se Magistratu: quod cum non faceret Scaurus Aemylius Liuio Druso Collega vita functo, Tribunorum iussu ductus est in carcerem. Erat potestas quinque annorum, Aemylius Mamercus annuam, & semestrem lege fecit, quam legem abrogauit P. Clodius Tr. p. nec iterum agebatur, quòd ex vsu Reip. non esse dixisset Q. Fabius cum iterum Censor crearetur. Sic νομοφύλακες à Græcis dicuntur, qui duodecim Athenis erant sorte lecti, legum custodes, quorum officium erat eos, qui legibus parerent, laudibus prosequi, & honoribus: qui non parerent, pœna multare: erant & νομοφύλακες legum custodes Spartæ. Siculi vero in singulis ciuitatibus duos Censores faciunt, qui imperatis tributis populo ex censu, quot annis tributum populo Ro. soluunt.

Tribuni plebis, Tribuni militum. Cap. XIX.

TRIBVNI à plebe creati sunt cum à patribus secessisset, vt plebem tuerentur aduersus Senatum, creati quinque L. Iunius, C. Sicinius, C. & P. Licinij, & C. Iusilius IIII. Id. Dec. quo die tempore omni ferè alio inicre Magistratum: quinque additi sunt S.C. Virginio Tribuno petente C. (M. vocat Liuius) Horatio Puluillo, & Q. Minutio Augurino Coss. Aduocabant concionem, intercedebat nemo, nisi Tribuni ipsi, quare Senatus sæpe petijt auxilium à Tribunis contra vim Tribunorum. Non cogebant Senatum (secus tamen sentit Varro) quem vellent arripiebant in concionem, vt quibus de rebus interrogaretur

garetur, responderet. Eorum vero potestas nulla erat extra vrbem, propterea intus commorari necesse, nisi cum sacrificium pro Latinis Magistratus omnes facerent in monte Albano. Eorum domus semper patebat, vt adiri possent: Sacrosancti erant, non cogi, non verberari, non cædi poterant, qui fecisset, sacer impune interficiebatur, & publicabantur eius bona ad sacra Cereris. Inde iusta causa belli faciendi aduersus Pompeium, & Senatum visa Cæsari, quòd de M. Antonio, & Q. Cassio Tr. p. grauissime, acerbissimeq; decretum fuisset. purpura non vtebantur, quòd Magistratus non essent, quare nec lictores habebant, nec in sella curuli ius dicebant, nec facto Dictatore abrogabant potestatem. Tribuni vero militum ex patribus, & plebe multis annis consulare habuere Imperium.

Aediles Plebis, Curules, Cereales, Agoranomi, Telearchus, Epimelitæ, Logistæ, Aquarum Curator, Quatuoruiri, Triumuiri, Præfectus Vigilium. Cap. XX.

CVM Tribunis lecti duo Aediles plebis, tanquam Tribunorum ministri, duo additi ex Patribus, cum plebi concessissent alterum Consulem, hi dicti Curules: omnibus tamen eisdem comitijs dabatur Magistratus; duo à Cæsare Cereales, qui frumento præessent. Illi ædes sacras, & priuatas procurabant, vt parietes starent, faciebant ludos Cereri, Libero, Liberæ, & Ludos Romanos Ioui, Iunoni, & Mineruæ: Floram matrem ludorum celebritate placabant: dabant venationes in theatro attributas Saturno, quæ vocantur munera, quæ etiam dedisse Coss. significauit Cicero. Curatores erant prodigiorum,

annonæ, ne improbæ merces essent, quas proijciebant, totius vrbis, viarum, vt consternerentur, pontesq; fierent; purpura vtebantur, & sella eburnea. Apud Græcos huiusmodi fuere Agoranomi, & Thebis Telearchus, illi annonæ, hic viarum curam habebat: qui Magistratus inter maiores habitus est post quàm illum gessisset Epaminondas. Athenis ἐπιμεληταὶ decem erant, qui emporijs præsidebant, curabantq; in vsum ciuitatis frumentum deferri, & quatuor ex his mysteria, erantq; in theatris, & choris, vt iniuriam arcerent. Apud Persas hoc nomine dicuntur, qui vulnerati in bello mederentur. Agoranomi quoque Athenis dicebantur λογισταὶ decem & ipsi sorte lecti, qui etiam iudicarent quid quisque in Magistratu gessisset. Vendebant item Aediles aquam, quæ tubis ducebatur in Vrbem ad balnearum, & fullonum vsum: publicabant agros, qui contra legem aqua publica irrigarentur, quod deinde fecere Censores. Sed Q. Aelio Tuberone, & P. Fabio Max. Cosſ. S. C. institutus aquarum Curator, qui extra vrbem binos lictores haberet, tres seruos publicos, architectum, Scribam, Librarios, accensos, præcones: Augustus duos addidit. Tiberius procuratorem. Romæ etiam Quatuoruiri erant viarum curatores, Triumuiri incendiorum, ad quæ compescenda veniebant Aediles, & Tribuni plebis, familia publica circa muros disposita hac causa: Augustus septem cohortes constituit, quæ singulæ binas regiones tuerentur, Præposito Præfecto Vigilium, cui & dederat cognitionem eorum, qui incendium fecissent, effregissent ædes, vel noctu furati essent; & capitalia crimina referebat ad Præfectum Prætorio.

Trium-

Triumuiri Monetales, Quinqueuiri, Præfectus Vrbis, & tabularum. Cap. XXI.

ERANT & Triumuiri monetales, qui æs conflarent, argentum, & aurum. Quinqueuiri Magistratuum loco, vt Præfectus Vrbis. Nam abeuntibus Regibus, aut Magistratibus, ne Vrbs sine Imperio foret, deligebatur, qui ius redderet feruntq; à Romulo Dentrem Romulium, à Tullo Hostilio Numam Martium à Superbo Sp. Lucretium impositos, ab Augusto Italiæ C. Cillinium Mæcenatem, primusq; videtur Augustus ipse hoc nomen Præfecti Vrbis excogitasse, quo ante alios vocatus est Messalla Coruinus, qui sexta die se potestate abdicauit, quam immodicam esse diceret. Exercebat enim teste Aurelio I. C. Præfectus Vrbis iudicium omnium criminum, quæ in Vrbe admitterentur, & extra vsque ad centesimum lapidem: eorum, qui pupillos, qui in Tutellam peruenissent, fraudauerint: audiebat seruos conquerentes de dominis, patronos de libertis: præerat annonæ, mensarijs, lanijs, ciuibus omnibus, spectaculis etiam, vt populus quiete sedeat, qui placuerint, relegabat, & omnibus Magistratibus, qui intra Vrbem essent, dignitate antecellebat. Præfectos quoque deligebat Senatus, quod permiserat Augustus, qui publicarum tabularum curam haberent: deinde ambitu suffragiorum suspecto, sorte ducti ex numero Prætorum, Claudius Quæstores imposuit; Nero præfectura perfunctos.

Iudiciorum ordo, Iudices, eorum numerus, ordines, Centumuiri, Tribuni Aerarij, Recuperatores, subscriptores, sportulæ, Prytanea, Iudex, oratores, obturbatores, testes, rei exilium, sententia, ampliatio, comperendinatio, damnatio, sectores, absolutio. Cap. XXII.

IN iudicijs vero, qui reum criminis deferret, tabella scribebat diem, annum, quo accusaret, nomen Prætoris, rei, suumq; locum, tempus quando crimen diceret admissum: tabellam publicè proponebat pendulam, inde reos pendere dictum à Suetonio, quam & Ardenis consuetudinem fuisse indicat Demosthenes. Prætor decimo die audiebat accusationem, quo die si non adfuisset in iudicio accusator, delati nomen eximebat de reis. Si adfuisset, vocabatur per præconem reus definito loco in iudicium, si declinaret, per lictorem tradebatur, vel ab actore collo obtorto, alicuius, qui adesset, non recusanti tacta auricula, quod ante stari dicitur, vt testis esset id à se non iniuria fieri, sed vt reum in iudicio sisteret. Solebantq; iuuenes Ro. quo insigni iudicio cognoscerentur, claros viros in iudicio postulare, vt Carbonem L. Crassus (perperam legitur apud Apuleium M. Antonius, quod ex Cicerone, Tacitoq; videtur) Mutius A. Albutium, Sulpitius Norbanum, Cæsar Dolobellam, Asinius Catonem, Caluus Vatinium, cuius accusationis & Fabius me-

meminit. Dicebatq; accusator apud Prætorem reo crimen hoc modo, Aio te id fecisse: si taceret, lis æstimabatur, vt victo: si negasset, petebantur dies inquirendorum eius criminum, & obsignabat accusator domum, & omnia, quæ clausa essent rei, ne quid remoueret criminis indicium, Si de agro lis esset, simul profecti in agrum, terræ aliquid ad Prætorem deferebant, in quam vindicarent, dicerent scilicet ad se pertinere, id vocabatur manu consertũ. Qui agrũ sibi vindicaret, dicebat eum ego agrũ ex iure meum esse aio, ibi ego te ex iure manu consertum voco: qui vero possideret, respondebat vnde tu me ex iure manu consertum vocasti, inde ibi ego te reuoco: Tunc Prætor, qui in re præsenti erat dicebat Inite viam, mox Redite viam, vt vnde abissent, eodem statim redirent. Si creditum peteretur, abessetq; qui deberet, prius, quàm ex edicto prætoris bonorum possessio caperetur, cum testibus obsignabatur domus. Instituta accusatione prætor cum tunica exercebat iudicium, Cato sine tunica sub toga cinctus fuit in iudicio M. Scauri antiquo more, vt in Capitolio Romuli, in Rostris Camilli statuæ erant: & descripta nomina Iudicum extrahebat ex vrna legitimo numero, quæ dicitur à Cicerone Sortitio: nomen cuiusq; Iudicis recitabat præco L. Octauius Balbus (vel qui fuisset) Iudex esto, addito rei nomine, accusatoris, & defensoris. Reus, & accusator reijciebant Iudices quos noluissent, Prætor alios subsortitione extrahebat: iurabant se nihil gratiæ condonaturos [vt Aegyptij se nec Regis iussu contra fas iudicaturos] eorumq; nomina continebãtur libellis, ne pro selectis corrupti iudicarent. In iudicijs publicis, & reis capitalibus legitimum Iudicum numerum creditum esse LXXV. Dari tamen arbitrio Prætoris putarim, cum in causa Milonis LI. iudicarint lege Domitij, in iudicio Claudiano LVI. in Gabiniano LXX. totidem in iuditio M. Scauri. XXII. scilicet Senatores xxiij. E-

quites, xxv. Tribuni Aerarij. In reis etiam capitalibus suffragio populi creabatur Quæstor, qui pro tribunali sederet, Iudices in subsellijs. Plinij Cæcilij tempore Senatus dabat Iudices, & crimina cognoscebat, quæ maiora viderentur, quam quæ legibus constituta pœna compescerentur. Iudices, ex quibus sortitio fiebat, olim fuere cv. terni ex singulis Tribubus Centumuiri dicti, qui etiam auctioni præerant, & de priuatis hæreditatibus iudicabant. Nam in causis Centumuiralibus vsucapionum, tutelarum, agnationum, alluuionum, circunluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarumq; rerum innumerabilium iura versabantur. Postea trecenis Senatoribus permissa iudicia, quibus addidit totidem Equites C. Gracchus. Tib. vero Gracchus in secundo Tribunatu iudicia à Senatoribus transtulit ad Equites, cum Cornelius Cotta Salinator, & Acilius Pulcher peculatus rei, publicè muneribus datis, quam infamiam iudiciorum vocat Cicero, pœnas euasissent. Tribus ipsæ M. Plautij Syllani Tri. p. lege Cn. Pompeio Strabone, & L. Portio Catone Coss. lata, ex Equitum numero quinos denos singulæ suffragijs creabant, qui eo anno iudicarent, quare omnes erant DXXV. & dicebantur selecti. Sylla solis Senatoribus iterum mandauit iudicia. L. Aurelius Cotta Prætor, quibus temporibus accusatus est Verres, legem tulit vt Senatores, Equites, & Tribuni ærarij (sic vocantur plebei iudices) simul iudicarent: & Pompei lege in secundo Consulatu lata, quo tempore causa acta est à Cicerone in Pisonem, legerentur æquè ex tribus ordinibus illis, ex quoq; fuere treceni, omnes igitur Dccce. Discretas tamen singuli ordines habebant vrnas, in quibus conijcerent tabellas; & Iudices ij cum Magistratum aliquem inijssent, iudicandi munere non fungebantur. Dabantur etiam à Prætore tres Recuperatores ad ea, quæ
incerta

incerta essent, nec manifesta, in causis publicis, qui litem æstimarent. Accusationis dies legitimi erant viginti, totidem defensionis, huius quandoq; decem tantùm. Addebat custodem accusatori reus, qui obseruaret ne se clã aliquid, aut absente palam in iudicio ageret: dabantur & subscriptores, causidici, qui accusatorem adiuuarent, nec precio finerent corumpi, quos nomen Verris deferens recusauit Cicero. Qui litigarent quingentos æris deponebant, vel alium certum numerum assium, victor suas auferebat, victi referebantur in ærarium, aut dabantur Iudicibus, quas sportulas dixisse Romanos testatur Aristophanis Interpres homo Græcus, id equidem haud quaquam affirmarim; Græci certè, & orator Isocrates appellant πρυτανεῖα. Qui sacramento contenderent, poscebant Indicem, quo crimina probarent. Erat Index, qui impunitate proposita facinoris, cuius conscius est, latebras indicat. Senatori non licebat Indicem esse saluis legibus. Dabatur Index post trigesimum diem: mox in iudicium venientes antequàm causa ageretur, quasi per Indicem rem exponebant, quæ dicitur causæ coniectio. Reus, & qui illi fauerent, quam eleganter pullatam turbam vocauit Quintilianus, atra veste, sparsis comis in foro sedebant & pullati, qui venerant ex Prouincijs Proconsules, aut alios Magistratus accusaturi. Oratores in Rostris sedebant dum accusator loqueretur: rarò quatuor plures erant olim vnus tantùm, Miloni sex adfuere, totidem Scauro, qui & pro se dixit: post bella ciuilia ante legem Iuliam vsq; ad duodenos processum, inde dati quot placuissent Senatori, qui nec præcium, nec donum pro causa oranda lege Cincia, vel Titia à C. Titio lata, accipere poterant: hac vero obsoleta, Claudius prohibuit ne vltra decem LLS. acciperent: qui plus, repetundarum teneretur. Primus Antiphon Rhamansius apud Græcos ob causam defendendam mercede conductus est. Orationes ab inuocatione

catione incipiebant, vt est apud Liuium, & indicat Maro.

Præfatus Diuos solio Rex infit ab alto.

Vel à reprehensione superioris temporis, vt idem

Ante equidem summa de re statuisse Latini,

Et vellem, & fuerat melius.

Erant & obturbatores sordidi causidici ad moram faciendam dum patroni ad dicendum se confirmarent. Dici ad clepsydram more Græcorum institutum à Pompeio in tertio Consulatu lege, qua eo die accusator, & reus perorabant, ille duabus, hic tribus horis. Nam Prætor, præco est apud Tacitum, diem,& horas designabat orationibus. Lex postea antiquata: in causa enim Iulij Bassi sex horæ accusatori, nouem reo datæ. Oratores cum satis fluxisse orationem viderent, pronuntiabant Dixi, & Prætor causa perorata dixerunt, sic præce vbi testimonium testes dixissent. Testimonium dicturi surgebant è subsellijs, suspecti sedebant in subsellijs aduersarij, qui non interrogabantur. Reus testes producebat causa acta, accusatur triduum ante quàm ageretur, quos interrogabant patroni rei, & accusator ipse iurabant non solum se falsa non dicturos, sed nec vera tacituros, & semper se arbitrari dicebant quæ comperta haberent, nec fecisse, sed fecisse videri: qui testes in aliqua reuocabantur, obsignabant tabellas. Athenis qui testimonium dicere recusasset, iurabat se nec vidisse, nec interfuisse, vel mille drachmas persoluebat. Qui seruum ad testimoium dicendum postularet, precij serui fideiussores dabat Atheniensium lege: & cum maleficium aliquod Romæ factum esset, vt cædes, vel venenum datum, quod scire crederentur serui, accersitis aduocatis hos illi, ad quos pertinebat, quæstione, & tormentis interrogabant, & si rem confessi essent, instituebatur accusatio in eum, quem isti detulissent. In dominum vero de seruo ne tormentis quidem quæri licet, nisi incestu, & de coniuratione etiam, quæ facta Cicerone

Cos.

Cos. fuerat. Apud Rhodios vero id, quod acerbissimum esse ait Cicero ipse, liberi, & ciues in quæstionibes torquentur. Reo licebat nullo prohibente, & hoc etiam Atheniensium more quod apud Demosthenem est, post primam actionem, vt fecit Verres, in exilium pergere, quare exilium dicitur à Cicerone non supplicium, sed profugium, & portus supplicij. In consilium iudices mittebat Prætor duabus tabellis datis, in quibus notarent absolutionis, vel damnationis litteram; illa erat A, hæc C, K, etiam propter καταγινώσκειν, siue θ, ac si θάνατον afferrent, erat enim mortuorum signum sepulchris impositum atro colore: tabellas conijciebant in cistas eo ordine, quo extracti fuerant. Si de capite ageretur, tertia dabatur tabella ampliationis, quæ N L. signabatur, si non liqueret, nec causa idonea esset ad damnationem: sed ampliatio dicitur, qua in vna: comperendinatio, qua in vtraq; parte pronuntiatur non liquere. Ante legem Glauciam de comperendinatione, damnaturi Iudices hanc tertiam tabellam dabant, & ampliatio tunc erat tarda damnatio. In causis leuioribus si actor, vel reus postulasset singuli sententiam de tabula dicebant, quæ erant ceratæ colore, qui placuisset reo, & Iudices quæ cognouissent, non esse facta, sed facta videri pronuntiabant. Accusati damnatio simpli est, vel dupli, vel quadrupli, vel exilij: qui repetundarum tenebatur lite æstimata, redactis scilicet in precium omnibus furtis, pecuniam, eius bonis proscriptis, curabant Sectores, quipe lucri bona damnatorum semel auctionabantur, & pro his pecuniam pendebant ærario, aut socijs. Damnati patrio sepulchro carebant, domum exornatam non habebant, nec ipsi ornabantur vestibus, amittebant ius imaginum, & Senator senatoriam dignitatem: condemnari vero non poterant nisi à maiori parte Iudicum: quòd si pars media absoluisset reum, absolutus erat, & absoluto dicebat Prætor, quod apud Liuium est, Nihil te moror.

Capitalia Crimina, Triumuiri Capitales, Populi iudicium Capitalia iudicia. Cap. XXIII.

CAPITALIA crimina deferebantur ad Triumuiros Capitales, ipsi ad Prætorem, qui dabat Iudices horum sententiam exequebantur Triumuiri, fures etiam, & seruos nequam puniebant ad columnam Meniam. Capite damnati, quo nomine & exilium continetur, populum appellare poterant lege Publicolæ, populus tertijs nundinis in iudicio per præconem vocatum reum, & pronuntiata die, qua die iudicium sit futurum, suffragijs curiatis quandoque Centuriatis plerunque damnant, vel absoluunt, nec damnant nisi consenserint Tribus omnes: quare cum sola Metia absoluisset Liuium Salinatorem, damnassent reliquæ, absolutus est. Si die, qua iudicium Populus facit, auspicijs, aut alia re agi non posset, totum iudicium sublatum erat. Lege Gracchi de Capite Ciuis Ro. iniussu populi non iudicatur, virgis cædi non poterat, nec à lictore Lege Portia. Macedonum vero Reges de rebus capitalibus vulgum consulunt: in Taprobane triginta Regis Rectores de capite cognoscunt: plurium sententijs damnatus prouocat ad populum, qui dat septuaginta Iudices, ij si damnatum absoluerint, triginta Rectoribus nulla est inde dignatio grauissimo probro. Tanta vel apud barbaras gentes, quasiq; ab orbe remotas adhibita in homine conseruando diligentia, vt hæc tempora dispudeat, & mores, quando in homines tam facili sæuiant Magistratus, & ij, à quibus coli maxime deberetur Christiana religio, quæ vel leuem vltionem, non modo cædes aspernatur.

Iudices

Iudices Aliarum Gentium, & quæ iis, & legibus careant. Cap. XXIV.

IN Perside Magi præmio, suppliciaq; decernunt, nec aliquid rectum videtur, quod non fuerit eorum sententia firmatum, post quàm Alexandro Mammeæ Principe Artaxerses Persa Magus Artabano Parthorum Rege interfecto, retulisset ad Persas Regnum, qui antea Magos contemnerant, Principesq; laudauerant, qui Semerdem, & fratrem Magos Cambysis Imperium obtinentes, interfecissent. Carthagine iudicabant Magistratus omnes, in Aegypto Sacerdotes, iudicij Princeps senior erat iustus maximè, & seuerus, collo imaguncula ex saphiro pendente, quam veritatem dicunt. Apud Gallos Druides de controuersijs iudicant certo anni tempore in finibus Carnutum; qui eorum decretis non steterint, sacrificijs interdicti impiorum numero habentur. Germani tempore belli Magistratum constituunt, qui vitæ, & necis potestatem habeat, tempore pacis Principes Pagorum ius dicunt. Iudæorum Iudices, legisq; interpretes septuaginta senes erant, quos abdicauit Antipater Herodis Idumæi filius: ij in vrbium portis causam dicere solebant, Bithyni contra Solem, Heluetij in vinculis. Rhadamanthus litigatoribus iurare coactis statim dirimebat litem. Seres Iudices nullos habent, omnes, vt ius imperat, Iudices sibi sunt. Soli Androphagi iudicijs carent, & legibus, legibus etiam, & alicuius imperio Thraces, qui à Græcis Autonomi dicuntur.

Athenienſium Iudices, Tribunalia, Areopagitæ, Archontes Prytanes, Demarchus, Quinquennalis, Anni quomodo notentur, Baſileus, Hegemon, Theſmothetæ, Iudiciorum loca Athenis, Arbitri, iudicia Athenienſium. Cap. XXV.

ATHENIS ſingulæ Tribus quinque viros eligebant ex plebe probatos, trigeſimum annum egreſſos, qui inter ſuos tribules iudicarent: omnes in Ardeto foro (ab Heroe nomine impoſito, qui populi ſeditionem ſedauerat) Apollinem patrem, Cererem, Iouem Regem curabant, ſe de rebus, de quibus leges eſſent, ſecundũ leges iudicaturos: de quibus ſancitum legibus non eſſet, equiſſimam laturos ſententiam. Tribunalia, δικαστήρια vocant Græci, decem erant, totidem enim Tribus, inſcripta elementis rubro colore, alterum A. alterum B. & deinceps vſque ad K. Iudices omnes pugillaria habebant, & virgam eadem littera notatam, qua δικαστήριον. Vbi iudicandi tempus appeteret, omnes conueniebant in forum funibus cinctum, ne quis accederet, & ſorte eorum nomina vrna extrahebantur, inde dicti ſunt Iudices ipſi κληρωτοὶ διαιτηταὶ, & ad eius litteram, quam illis contigiſſet, δικαστήριον procedebant, iudicabantq;. Sedebant & alijs locis Iudices, in Areopago, vbi abſolutus eſt Mars, quòd interemiſſet Helirrhotyum, & Oreſtes matrem: iudicabantur enim cædes voluntate factæ: vti proœmio non licebat, nec epilogo, non affectus mouere, cũ & nocte ferrent ſententias Areopagitæ. In Areopago ſcabella duo argentea erant

erant Contumeliæ, & Impudentiæ, quibus accusatores, & Rei insidebant, erant & Plutonis, Mercurij, Tellurisq; simulacra, quibus rem diuinam faciebant capitis periculo liberati. Areopagitæ quinquaginta erant perpetui, incerto tamen numero instituerat Solon ex Nouemuiris, vt ait Androtion, qui nobiles, diuitesq; præfuissent Reip. Magistratus bene gesti ratione reddita. Nam post Codrum Melanthi F. Regem, qui se Lacedæmonijs occidendum dederat, vt suo sanguine patriæ victoriam pararet, Athenis fuere Archontes, & primus Medon Codri ipsius filius: fuereq; vsque ad Alcmeonem Archontes perpetui, mox in denos annos creati, ex his primus fuit Cherops, extremus Erix, post lxx. annis institutum vt singulis annis eligerentur, primusq; fuit Creon. Archon ipse erat summus Magistratus, vt Rhodo Πρύτανις, Neapoli vrbe à Phalaride, Herculeve condita Δήμαρχος, Quinquennalis Adria. Ab Archontis nomine notabantur populi scita, & anni, vt Olympiades à victoribus, Spartæ anni ab Ephorum vno, Argis à Sacerdotibus, vnde Thucydidis illud est ἐπὶ Χρυσίδος, erat enim Chrysis Sacerdos, Syracusis à Magistratu, quem Iouis Olympij famulum appellant, à Timoleonte instituto, Romæ à Coss. & clauo, quem Prætor, Consul, vel dictator singulis annis in parietibus Iouis Opt. Max. dextro latere, ea parte, qua Mineruæ templum erat, figebant, qui clauus dicebatur annalis, Volsinijs quoque clauos indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ Aethruscæ Deæ Cincius affirmat. Post Archontem vero erat βασιλεὺς Regia ferè potestate, qui in Ceramico tribunal habebat, tertius Ἡγεμών, qui rei bellicæ præesset, Dianæ, Veneri, Martiq; sacrificaret: ludos faceret in eorum honorem, qui pro patria in bello cecidissent, & parentalia Harmodij, & Aristogitonis, qui Hipparchum Hippiæ Tiranni fratrem interfecere. Sex alij dicebantur Θεσμοθέται, qui iudicijs præerant, & coronaban-

tur myrto, quòd præterita vita probata ad hoc munus deligerentur. Optimi igitur ex his Nouemuiris post Magistratum fiebant Areopagitæ, qui quandoque in summo discrimine Remp. administrabant: eorum vero potentiam sustulit Ephialtes Orator Periclis amicus. Vbi vero audirent cædes casu, vel errore factas, sedebant in palladio, primusq; ibi causam dixit Demophoon, qui imprudens Atheniensem interfecit, primusq; apud Græcos pœnas luit. In Delphinio iudicabantur, qui iure, & legibus alium interemissent, & eo loco absolutus est Theseus Pallante cum filijs trucidato. In Prytaneo enses, cæteraq; quæ anima carerent, quibus cædes patrata esset, iudicium subibant Draconis lege, vel Erechthei, cum Buphonus Sacerdos securi bouem occidisset, aufugissetq; & damnata extra fines proijciebantur, vt statua Theagnidis, quæ hominem colliserat. Apud Phreatim maritimum vicum ex naui se defendebant exules, si crimen dissoluere vellent, vt se primus Telamoni purgauit Teucer mortuo Aiace, aut si in eis nouum crimen conflatum esset. Res maiores in Heliæa, minores in Parabysto cognoscebantur. Sedebant etiã in Batrachio, phœnicio à colore, & in Trigonio à forma locis dictis. Poterant & qui litigarent arbitros dicere, qui διαιτηταὶ vocantur κατ᾽ ἐπιτροπὴν. De publicis rebus contendentes à centum ad mille drachmas, tres deponebant, à mille ad decem millia, triginta, de priuatis decimam rei. Primis sententijs statuebant Iudices damnarent ne, an absoluerent; damnatus, si fraus capitalis non esset, interrogabatur quam quasi æstimationem commeruisse maximè, fateretur; interrogatus tamen Socrates nouæ religionis, & corruptionis iuuenum reus: inde alias sententias ferebant, quibus pœnam significabant. Patroni non defendebant reos, sed scriptas illis orationes dabant, quibus vterentur, sic attulit Lysias Socrati, quam ille recusauit. Iudices duos habebant calculos perforatum, & obtusum,

ſum, duas vrnas argenteam, & ligneam, hæc damnationis, abſolutionis illa. Accuſator niſi quintam ſuffragiorum partem retuliſſet, mille drachmis multæ nomine ſoluebat, interficiebatur vero, qui impietatis reum factum non conuinceret.

Pœnarum Genera, multa, talio. Cap. XXVI.

APVD Romanos genera pœnarum erant octo, damnum, vincula, verbera, talio, ignominia, ſeruitus, exilium, mors. Qui enim leue damnum aut non atrocem iniuriam intuliſſet, ſoluebat, lege duodecim tabularum XXV. aſſes, denarios ſcilicet duos, & ſemis, vt qui palma alicuius faciem contudiſſet, quod facere ſolebat L. Neratius moleſtus homo, poſt ſe exiſtente cum crumena ſeruo, qui percuſſo illicò enumeraret aſſes. Si iniuria inſignis fuiſſet, & graue damnum, tunc talio erat, id eſt vindicta par. Irrogabant etiam multam Magiſtratus ijs, qui contumaciter ſecum aliquid geſſiſſent, lege à Sp. Tarpeio, & A. Termenio (Thermum vocat Plinius, Aternium Liuius) Coss. lata, cum id antea Coss. tantum licuiſſet, qui multam dicebant Publicolę inſtituto quinque boum, & duarum ouium, poſtea minor indicebatur ouis, maior triginta boum & duarum ouium (perperam legi videtur apud Dionyſium triginta ouium, & duorum boum) Conſtituti deinde lege Aterina (Aterina fortaſſe apud Gellium legendum, vt ab A. Aternio ſit) in oues ſingulas æris deni, hoc eſt denarius, in boues centum æris: olim fuerat multa duum millium aſſium, niſi & hic numerus male legatur in Dionyſio pro tribus millibus, & vicenis. Apud Athenienſes erat multa magna decem talenta; quadraginta tamen multatus Demoſthenes, cum viginti acce-

accepisset ab Harpalo, vt sileret. Germani parua delicta, & homicidia coercent equorum, & pecorum, numero, Indi parua delicta, tonsura, quæ tamen apud eos grauissima pœna, maximè si quis tonderi iubeatur à Rege.

Debitorum, Depositumque abnegantium pœna, bonorum proscriptio, cessio, fœnus, fures, sycophantę, furta permissa. Cap. XXVII.

QVI debitum negasset, aut depositum, abscissa manu, effosso oculo interficiebatur ab Indis. Olim Romæ debitori xx. dies ad æs alienum dissoluendum dabantur, elapsis, Prætor addicebat hominem, vel filios creditori, qui diebus lx. tenebat compeditum, mox venundabat trans Tyberim, aut capite damnabat: si plures creditores fuissent, in partes secabatur, sed inhumana crudelitas omnium consensu desita, & adhibita bonorum proscriptio, cessioq; quam qui soluendo non esset, faciebat nudus lege Iulia, concione aduocata, super lapidem. Apud Bœotios ei, qui quod deberet non dissoluisset, sedenti in foro inijciebatur corbis non leui infamia, quæ illata Euripidis patri creditur genere Bœoto. Græci quoq; obligabant fœnori filios, quod Athenis prohibuit Solon, & Romani fœneratorem quadrupli condemnabant, vsuras soluebant Idibus, Græci noua luna, nisi soluissent, amittebant pignus, siue ager, siue vestes, siue aliud id fuisset, locum ære alieno obstrictum aut lapide, aut columella signabant. Qui fœnori darent, & mercatores Romæ pecunias deponebant in æde Castoris, quæ in foro est, vt tabernæ mercatorum. Galli pecunias dabant apud inferos reddendas: Indi vero neq; fœnori dant, neq; accipiunt: nec

nec ipsi tantum, vt dicebam, depositum abnegantes, interficiebant, verum etiam Pisidæ, & Athenienses Draconis legibus fures, vel ficuum, quæ fuerant adeo in maximo precio in Attica, vt ἱερὰ συκῆ diceretur locus, quo primum inuentæ sunt: hinc Sycophantæ, quo nomine dicti delatores, qui decem Athenis erant, in foro versantes circa statuam: Lyci eorum præsidis lupina forma Dei. At qui fortè reperisset ficum, Mercurio sacram suspendebat, quam qui vellet, tollere poterat, quòd furibus fauere crederetur Deus ille. Atrij lapidibus fures obruunt, in Scandia suffocant, Iudæi laqueo interimunt, & Herodis lege vendunt, antea quadruplum dabant. Mysi, qui ad Euxinum sunt crura hominibus furacibus infringunt, Scythę eos virgis cædunt: sed si res maior ablata sit, aut nouies reddit, qui abstulerit, aut occiditur. Lycij ingenuos furantes in seruitutem redigunt: apud Phriges capite luit, qui rusticum instrumentum asportauerit, bouem aratorem interfecerit. Lege duodecim tabularum fur depræhensus si se telo defenderit, impune necatur, si non se defenderit, & liber est, fit Seruus, seruus datur præceps ex rupe Tarpeia, impuberes Prætoris arbitrio anguillarum exuuijs verberantur, etiam si alia crimina subierint, non modo furtum. Constituta postea est in manifestum furtum actio quadrupli, in conceptum & oblatum tripli, in occultum dupli: dupli & apud Græcos in eum, qui ex domo aliquid furatus sit: ex foro vero, balneis, aut loco publico furari capitale erat, Bactriani fures sputis deturpant. Sed Bocchoris Aegyptius Rex cum videret nec impositis grauissimis pœnis furta compesci, permisit furari volentibus, nomine dato apud Sacerdotem, cui & afferrent ablata, à quo domini reciperent quarta parte data furi. Persis etiam, & Spartæ pueris permittitur furtum, & Germanis extra fines: furto Tauri Scythæ sibi parant victum, Græci honestum existimabant prædari, quod primi ne-

glexere Athenienses. Liparensium mos erat, velut publico latrocinio, partam prædam à piratis diuidere. In Samo licet rapere, vbi Mercurio Charidote faciunt, quòd Samij Insula relicta decem annis præda vixerint, deinde reuersi hostes superarent. Apud eos, qui ab Euphrate ad Oceanum Indicum sunt, qui sunt Medi, Parthi, Arabes, Arij, Gedrosij, aliæq; Indorum gentes furtum, aut cædes non magnum adeo crimen putant.

Homicidæ, Cœdis, Criminumque expiatio, exules, parricidæ, Qui impunè interficiuntur, aues interficientes puniuntur. Cap. XXVIII.

IN Græcia qui fortè homicidium fecisset, per annum exulabat, quod ab Apollonio dicitur ἀπενιαυτίσαι donec crimine expiaretur, & ij à sacris arcebantur, impuris etiam creditis, qui cum eis consuetudinem haberent. Draconis legibus, vt est apud Demosthenem, aqua lustrali abstinebant, libationibus, crateribus sacris, & foco, lege inde lata apud Romanos, qua exulibus aqua, & ignis interdicebatur, qui etiam vsu togæ carent. Exules isti Græci ad ædes Principis profecti sedebant in limine operti, cum ense, quo interfecerant hominem, eius capiti absterso, & si cognatus fuisset, cum summis quibusq; partibus sub alis, id dicitur à Sophocle μασχαλισθῆναι non enim manes postea lædere poterant. Expiantur ab illis, ad quos confugerint, qui carminibus manes placant, culpam remouent, septies pollutos abluunt aqua viua (totidem polluti vestes) porcum cœdunt, Iouem Hospitalem inuocant, præcantur ne pollutos furiæ agitent, sed iram deponant, famuli ramenta per ædes ferunt. Sæpius qui se criminibus

expia-

expiabant, in littore sacrificio facto, in mare ea proijciebant, quibus expiatio facta erat, quod videtur ex Homero, inde Catulli illud est.

Nec genitor Nympharum abluat Oceanus.

Nam & apud Hesiodum Oceani filiæ sunt Nymphæ. Hoc modo cæde pollutũ expiauit Adrastus Thebis Tydeum, Peleus Patroclum, qui puer puerum Clysonimum iratus interfecerat, qua causa & dicitur Paris, vbi rapuit Helenam, ad Menelaum profectus Spartam, cum imprudens Antheum, quem amabat, occidisset Antenoris filium. Memphis qui hominem interfecisset, exul in montibus erat, donec rediens sacra ad perempti tumulum fecerit, expieturq; à Gymnosophistis. Affecti exilio apud Athenienses in Lemnum fugiebant, aut Scyrum veteri adagio σκυρία δίκη de acri, rigidoq; iudicio. Artemidorus à Theseo dictum tradit, qui capite postulatus aufugit in Scyrum, vbi sacris initiatus est. Apud Romanos extremus olim exilij locus erat Tybur, nec nisi post. xlv. diem damnabantur, extorres vel vrbe tantum erant, vel certis locis, aut deportabantur in Insulam. Cicero L. Laniam, qui Clodianis temporibus Equestris ordinis Princeps erat, cum pro Ciceronis ipsius salute accerrimè propugnaret, à Gabinio Cos. relegatum scribit, quod antè id tempus ciui Ro. Romæ contigit nemini: deportabantur quandoq; ad opus publicum, quod instituit Semiramis aliqua tunc capitis parte derasa, quorum & publicabantur bona. Redeuntes aqua aspersi supergrediebantur ignem, quæ suffitio dicitur, vt etiam expiatio funeris causa. Qui vero consultò hominem interfecisset, hunc occidebant Græci, nisi iusta mortis inferendæ causa probaretur; Iudæi hos gladio conficiunt, vel laqueo, vt & eos, qui parentibus manus intulerint: quos qui non obseruauerit, arcetur apud Græcos à Magistratibus, tanquam qui agere nihil iustè posset, nec libare. At parricidam Romani verberatum

culeo insuunt cum cane, gallo, vipera, & simia, & in mare proijciunt vel si longè à mari sint, bestijs, iussu Adriani Principis: Aegyptij articulatim præacutis calamis cæsos supra spinarum aceruum comburunt: qui filium interfecisset, triduum cogebatur circa cadauer morari, nulla alia pœna. Parthi, & Armenij non plectunt, qui liberos cœlibes, sororem innuptam, aut vxorem peremerint: qui alios, is ab Iudicibus, vel cæsi cognatis morte multatur, & ab Aegyptijs qui vel sponte, vel forte ibim, aut felem confecerit: qui sponte alijs animantibus, quæ ipsi colunt, intulerit mortem, si à Sacerdote impositam pœnam aspernatur, capite luit. In Thessalia capitale erat, ciconias occidisse, quoniam perimunt serpentes: in Galatia cepisse aues, quæ vocatæ locustas perdunt, qui eas cœperit si effugisset pœnam, alio anno nec accersitæ accedunt. Athenienses Atarbem interfecere, qui sacrum Aesculapio passerem interemerat. Alexander pauonum specie delectatus in India, pœnam constituit eorum interfectoribus, vt antiqui eis, qui delphinum læsissent, qui miluum in Britannia, qui vultures in Italia. Apud Thessalos, qui occisionem fecerit, is cæsus, eius cadauer circa defuncti tumulum trahitur, quo more & Achilles Hectora traxit circa Patrocli sepulchrum.

Adulterij Pœna, Stuprum, Productores πανδοσιλοι, molles. Cap. XXIX.

IN Germania adulteram crinibus recisis, adstantibus necessarijs, vir domo expellit & verberibus per vicum agit: Pisidæ circumducunt cum adultero asino imposito, adulteram asino Cumæi, vbi spectandam præbuissent in foro de saxo, ignominia inde affectam.

Leprei vndecim diebus in foro stare cogunt

pellu-

pellucida veste, adulteros triduum circunducunt per vrbem, circunducunt & lana coronatos tanquam molles ij, qui Grotynam incolunt in creta, venduntq; sub hasta quinquaginta stateribus, ducenis scilicet drachmis, inde ad Remp. non accedunt. Placiades in Attica podici raphanos, aut ligonem inferunt.

Et adurunt pilos, pro raphanis Athenienses mugilibus vtuntur: alij Græci pudenda vellicant, donec multam persoluerint. Solonis lege impunè interimitur adulter depræhensus, quam legem primus tulisse creditur Hyettus Argiuus cum Molurum Arisbantis interfecisset vxorem adulterantem: Adultera nec ornare se vestibus, nec sacra adire poterat, si fecisset, verberibus cuiq; eam cædere licebat, & ornamenta detrahere. Romani adulterum aut occidunt, aut vltra ducemtesimum lapidem ab Vrbe remouent, aut repudiant: togatæ sunt, quod sic præstarent meretrices: mox & in lupanari concubitus hora, quæ nona erat (Nonariæ propterea dictæ Persio meretrices) constituebantur, admissis ad tintinnabulum stupratoribus more à Theodosio Principe sublato. Macrinus Cæsar, qui fecissent adulterium coniunctos comburebat viuos. Adulteras Iudæi lapidibus petunt, Arabes interimunt, interimunt & adulteros Armenij, & Tenedij, vnde erat in eorum numismatibus securis, altera parte ex eadem ceruice duo vultus: interimunt & Romani modo se telo defenderint. Milo flagellis cædit Salluftium in adulterio Faustæ Syllæ filiæ inuentum. Maomethi lege adulter accipit plagas centum, in Aegypto mille, mulieribus truncantur nares, nates apud Armenios, & Iberum Sacerdotes, adulter castratur, & quicunque crimen admiserit non morte luendum, ne huiuscemodi filios gigneret. Salæthi lege Crotoniatæ comburebant mœchos, hac & ipse damnatus, cum non castè in complexus fratris vxoris venisset. Saxones matronam adulterio pollutam, aut virginem stupratam

stran-

ſtrangulant, ſupra crematæ ſepulchrum violator cingulo tenus veſtibus reciſis, flagellis cæditur, caſtris matronis oppidatim pungentibus, donec interimatur. Athenis quę vim paſſa fuerat, eius, qui vim intuliſſet, vel nuptias, vel mortem optabat lege, quam ſignificat Terentius, vbi repetit Philumenam inuentam eſſe ciuem Atticam. Solon ei, qui vi, aut metu mulierem comprę̃ſſiſſet, quæ meretrix non eſſet, impoſuit multam decem drachmarum: qui rogando, aut ſuadendo viginti: productores capite plecti iuſſit, inuitarum perſonarum erant, vnde & προαγωγίαν, dixit Ariſtoteles, lenocinium vertit homo doctiſſimus Leonardus cum productio id apud Latinos nuſquam ſignificet. Romæ qui ſtuprum intuliſſet, decem millia ſoluebat. Comburebant Iudæi qui cum matre, filia, priuigna, nepte, Socru rem habuiſſet: qui cum nouerca, nucru, aut beſtijs, hunc lapidibus appetebant, vt & qui ſimulachra colerent, & parricidas. Lege Pauli I.C. deportabatur in Inſulam qui tentaſſet ſtuprum, qui alienæ vxori intuliſſet, aut puero capite luebat, Lai lege concrematur qui ſubigeret puerum, ſubegiſſe tamen primus ipſe creditur, & hac cauſa rapuiſſe Chryſippum Pelopis filium. Apud eos, quos ab Euphrate ad Indicum Oceanum eſſe diximus, qui id facerent, cum perferre ignominiam, qua appetebantur, non poſſent, ſibi munus inferebant, parentes pathicos interfectos non ſepulchro mandabant. Athenis muliebria paſſus non Magiſtratum gerit, non ſacerdotium, non legationem, concionem non habet, nec ius dicendæ ſententiæ, publica non addit ſacra, nec cancellos fori penetrat, nec in publica concione coronatur: ſi horum aliquid fecerit, capite luit, vt & qui vim illi intuliſſet, niſi multam ſolueret, hi Spartæ ſemper infames erant: qui puerum in poteſtatem haberent, & proſtituiſſent, pœna tenebantur,

Morte

Morte Damnati, Propinqui Nocentium interficiuntur. Cap. XXX.

QVOS morte damnarent Romani, hos nec odisse, nec amare iurabant: non damnabant in conuiuio, quare Senatu remouit Censor Cato L. Quintium Flaminium, quòd Placentiæ nobilem Boium transfugam, vel hominem damnatum in cõuiuio interfici mandasset, vt Philippus Pœnus charum, ac nobile scortum, vel, vt tradit Valerius Antias, mulier, cuius amore Flaminius deperibat, morientem hominem videret. Hos pendentes furca virgis cædebant, vel vnco trahebant ad scalas gemonias, siue præcipites dabant è rupe Tarpeia, comburebant etiam, sed institutum vt extra portam Exquilinam sontes capite multarentur. Athenienses nocte hoc faciunt, causam refert Olympiodorus ad vim Solis, sic Lacones, qui maximis criminibus damnati sunt, præcipites mittunt in foueam, quæ Ceada dicitur, Thraces sagittis noxios conficiunt, Bastetani Hispana gens lapidibus, sic Macedones proditores, quos Germani arboribus suspendunt, nec eos tumulo contegunt, sed nec in Græcia supplicio affecti condebantur patrio sepulchro, quod miserum credebatur, hos vocauit Dinarchus ἀποτάφους. In Aethiopia mortis signum illi mittitur, quem occidi volunt, & sibi ipse manus infert, in Perside zona trahuntur à cognatis, sed nemo vnius tantum delicti causa plectitur. Apud hos plerunque vestes eorum, qui plectendi essent, flagris cædebantur, hominibus ipsis pœnam deprecantibus. In Aegypto qui in custodia sunt, interficiuntur vbi è mensa illis panem miserit Rex. Impunes erant damnatorum filij. L. tamen Sylla primus eorum, quos proscripserat, filios, Magistratu abdicato, Senatu eiecit, & Tyran-

rannorum liberos interfecere Græci: Macedones propinquos eorum, qui Regi insidias parassent. Apud Persas ob noxam vnius propinquitate omnes coniuncti puniuntur.

Capite quæ Luuntur, Iudices corrupti, testes falsi, pœnæ aliorum criminum, Honoresq; vt deferuntur. Cap. XXXI.

ATHENIS capitale erat furtum, sacrilegium, rapina, proditio, in alienas ædes irrupisse, redegisse homines in seruitutem, bellum, aut seditionem in vrbe concitasse, corrupisse numos, ex sepulchro vel illicem incidisse, Ephesi mulieribus Dianæ templum subisse, omnibus Ioui Lycæi in Arcadia, in Palma Insula, quæ est in Atlantico Oceano, ante nuptias cum fœminis coisse, Romæ occentasse, carmen scilicet condidisse, quod alteri infamiam faceret, Athenis hic quingentis drachmis multabatur, Carcetæ sacris interdicunt, qui iniuriam intulerit. Capitale & Athenis corrupisse iudicium. Massiliæ Iudex numarius bonis exutus infamis fit. in Tenedo Tenis lege, qui Neptuni nepos fuit Cycni filius, falsi testes illicò securi cædebantur, vnde & illud Ciceronis est Tenediarum libertas securi Tenedia præcisa, quod & antea vidit Des. Erasmus pietate, & doctrina Magnus. Lege duodecim tabularum testis mendax è saxo Tarpeio deijcitur, corruptus Iudex capite luit. In Perside veneficis saxo confringunt vultum, alios scapha includunt, facie, manibus, pedibusq; extantibus, melle oblitis, vt excrementis, vespis, & vermibus miserè pereant. Proditores saxis petunt Athenienses: Hostilius Metium hac causa equis duobus alligatum discerpit, Herculem imitatus, qui eo modo apud

Hera-

Heraclium amnem in Bœotia interfecerat Pyræchmen Eubœæ Regem, qui bellum intulerat Bœotis. Germani transfugas, & ignauos palude mergunt, transfugas alij comburunt, & Armenij, Iberesq; Sacerdotum mortuorum vxores, quæ iterum nupserint. Sacrilegi aut comburuntur, aut suffocantur, aut aguntur præcipites, quam pœnam diuina prouidentia subiisse dicuntur Philomelus, Onomarchus, & Phaylus, qui Hierosolymis fanum expilarunt. Eorum, qui impij fuissent, bona publicabantur in columnis Atticis, quæ in Eleusina sunt, scriptæ. Serui ob leue delictum per viciniam furcam ferebant collo, deinceps illis nihil credebatur. Solonis lege qui in seditione cum neutra parte fuisset, non vtebatur honore, nec tertio otij conuictus, sed Draco otiosos capite damnauerat, punitur Corintho pauper, qui sumptuosius viueret, in Perside, in Macedonia, Athenis ingrati: apud Aeginetas qui causam dedisset legis ferendę, quòd bonæ leges ex malis moribus sint: Athenis etiam, qui iniquam legem tulisset aut ψήφισμα contra Reip. commodum: qui tulisset accusari poterat intra annum, post annum actio dabatur in legem, aut populi scitum, hinc Cephalus Atheniensis gloriatus dicitur, quòd cum plura sciuisset, quàm cæteri, nunquam accusatus sit. Aristophon contra, quòd quinquies & septuagies in iudicium vocatus ob decreta facta, nunquam damnatus, quare non Catonis proprium erit quater & quadragies causam dixisse, nec quenquam sæpius postulatum, & semper absolutum, nisi de Romanis hominibus tantum, omnium quicunque fuere doctissimum virum C. Plinium loquentem intelligamus. Ascripta apud Locros illis pœna, qui peregrè redeuntes rogassent. Numquid noui? & qui non capta calamitate patrimonium confecissent (vt & apud Nabatœos) quæ lex apud Leucadem antiquata est. Galli pinguiori multam dicebant, & illi, qui ventre supra præscriptam zonæ mensu-

ram prominenti esset. Multatur in Lucania, qui vesper-tinum hospitem non accepisset. Spartæ ebrius, qui vxorem serius duxisset, durus maritus, qui diuitum affinitates sectaretur, quomodo & multam irrogarunt Lysandri generis, qui eo mortuo filias, quas in matrimonium acceperant, repudiassent, quòd secùs, quàm credidissent, Lysander pauper fuisset. Cælebs arcetur à ludis gymnicis, hyeme nudus forum circunibat, nec iuuenes habebant illi honorem, vt cæteris solent Aegyptiorum more, quod & Romani fecere senioribus assurgentes, decedentesq; via. At Persæ quos honorant, osculantur, Aegyptij manibus tangunt genua, Alexandrini in Aegypto cum aduentantem publicè honore excipiunt, huic per genera, ætates, & artificia diuisi occurrunt. Scythæ demum, qui inierit certamen cum alio, victusq; huic dextram amputant, qui libero homini incusserit plagas, è via detruserit, aut vestem disciderit, hunc eorum antiquo more puniunt.

SECVNDI LIBRI DE MORIBVS FINIS.

ALE-

ALEXANDRI SARDI

FERRARIENSIS, DE MORIBVS.

LIBER TERTIVS.

Fœciales, Bellum Indicitur, signa militaria. Cap. I.

BELLVM indicturi Romani res mittebant per fœciales quatuor repertum, quos dicebant Oratores, ab Anco Aequicolorum exemplo xx numero institutos: res si non reddidissent post dies tres, & triginta eductum in eorum finibus arietem emittebant, significantes eas vrbes, & agros compascuos fore, vel hastam ferratam, aut sanguineam præustam verbis solemnibus, quæ sunt apud Liuium. Aucto vero Imperio cum nimium hostes distarent, iaculabantur hastam supra columellam, quam bellicam vocant, ante ædem Bellonæ, & qui primo loco Cos. renuntiatus esset, toga cinctus, quòd sic Romani dum sacrificarent, Gabios hostes inuadentes fugassent, Iani postes aperiebat, quòd Romulo Rege aqua calida inde erumpente in pugna Romanorum aduersus Sabinos, Sabini ipsi victi sint: & sacrarium Martis ingressus ancilia mouebat, hastamq; Dei dicens Mars vigila. Acturi cum Rege amico bellum, quem scilicet socium vocassent, & Regem, Scipione eburneo, & toga picta donassent, amicitiæ per legatos renuntiabant, sic ad Persen in Macedoniam misere Cn. Seruilium, App. Claudium, & T. Annium Luscum. Quæstores Vrbani prolata ex ærario signa dabant Consuli, aut ei, qui duceret exerci-

ercitum, in signis erat aquila (hanc & Persarum Reges habent in exercitu auream) lupi, minotauri, apri, equi. Sed Marius in secundo Consulatu alijs abdicatis solam retinuit aquilam longo conto præfixam, quòd in Iouis tutela sit vel augurio illi facto aduersus Titanas proficiscenti, vel quòd aerem altius, quàm Cæteræ volucres penetret. Germani ferarum imagines in bella ferunt, Indi Herculis simulachrum. Signa conseruantur in castris intra ædiculam aris positis, & signo adorant milites. Ducis effigem gestat prima cohors in vexillis, etiam si ille abesset, modo eius auspicijs gereretur bellum.

Milites, eorum Iusiurandum, stipendium, delectus. Cap. II.

LEGIBVS decem annis cogebantur Romani militiæ munera exercere, mox quindenis, pluribus deinde, Tiberius veteranos dimitti xx. anno militiæ statuit. Nomen non dabant senes, nec sacerdotes, nisi tumultu Gallico, quo populus & Senatus, vt & in bello ciuili, sagum induebat. Iurantes in verba Imperatoris gladios admouent ceruici, se diris execrationibus deuouent, in verba principis iurant Cal. Ian. Qui sacramento non teneretur, nisi Imperator iussisset, hostem ferire non poterat, quod scripsit ad filium, vel ad Paulum Aemylium Imperatorem M. Cato. Romani ipsi ducenis annis absq; stipendio militarunt, postea Anxure capto Cornelio Cosso, C. Fabio, L. Valerio Tribunis Mil. decreuerunt Patres vt stipendium milites acciperent, capiebantq; singulis diebus denos asses, Tiberio Principe datus est denarius, bini cohorti Prætoriæ, totidem Centurionibus, duplex stipendium, quod dicebatur æs pararium, equiti, quòd duos haberet equos, vt altero desudante, in alterum desiliret:

dabatur

dabatur equiti ipsi equus, militibus frumentum etiam, & vestes. Athenienses in bello Peloponnesiaco classiarijs pendebant drachmas binas, peditibus tres obolos Aeginæos, Aeginæam drachmam equiti: Pericles octo minas ijs dari voluit, qui in triremi essent. Habebantq; delectum Athenienses ipsi prima die mensis, nec ante septimam educebant exercitum, Spartani non ante plenilunium Lycurgi legibus, semper enim obseruant dies lunares, nec eandem existimant Reip. administrationem esse nascente luna, quæ plena. Romani delectum non habebant, nec bellum inferebant (propulsabant tamen) Latinis ferijs, nec in Saturnalibus, nec cum mundus patet, qui dies ab eis colitur Diti, & Proserpinæ dicatus. Parthi mercenarium militem nullum habent: acturi bellum imperat Rex Satrapis vt scribant copias, quæ finito bello dimittuntur, secum afferentes bello parta, sic & Persæ faciunt, sed hi ad bellum profecturi ante Regem singuli in cophino sagittam mittunt, redeuntes extrahunt, quot remanserint, tot in bello perijsse certum est. Sueui altero anno pugnant, altero colunt agros. Galli nobiles bella gerunt clientum manu stipati, initium belli est apud eos concilium, quo puberes armati conueniunt, eo, qui nouissimè venerit, in conspectu omnium trucidato.

Exercitus Educitur, Duces, cohors prætoria, Legati, præfecti, Tribuni militares, Imperatoris insigne. Cap. III.

CONSVLES exercitum in expeditionem educentes sacra faciunt, vt & Principes, qui extra vrbem à Senatu, & populo Ro. deducuntur, datis gladiatoribus ante,

ante, vt Nemesin sanguine placarent, vel milites assuescerent vulneratos homines videre. Coss. olim exercitus ducebant mox alij Duces, qui dicuntur Prætores, in prouincijs, quibus in exercitu semper aderat cohors Prætoria altera euocatorum militum, altera nobilium adolescentum, qui sponte cum Proconsulibus, & Prætoribus in prouincias exibant, vt vsu rerum peritiores domum redirent. Præerant Legati legionibus, auxilijs præfecti, Tribuni militares omnibus, & alij Romæ comitijs designabantur, alij in exercitu, hi Rufuli, illi comitiati dicuntur quibus pendebantur L L S. quinquaginta. Horum officium est curare vt miles veste indutus sit, armis bene meritus, exercitationis vsu, & disciplina eruditus, ne vis, aut seditio in castris oriatur, & coercere milites, qui deliquissent, vite, quam Tribunis præferebant lictores. Nam L. Drusus, & C. Gracchus TRR. P. rogatione ad populum lata sanxere ne liceret quempiam Latini nominis virgis cædere, sed vite, quare & Centurionum insigne vitis erat, Imperatoris vero chlamys purpurea, cæruleam induxit Sex. Pompeius Magni F. bis classe victo Octauio, cum se Neptuni filium diceret, penula vero non vtebantur Imperatores. Batavi Ducem, quem eligunt, scuto imposito circumferunt humeris. Syracusani non alio statuere in bello Imperatore vti, quàm Corinthio, Dionysij tyrannide liberati à Corinthio Timoleonte.

Legiones, Auxilia, Castra, militum cibus, Cap. IIII.

IN exercitu Romanorum erant quatuor legiones, quæ diuidebantur inter Coss. si ambo in castris fuissent. Arce Neapolitana ab Hannibale occupata, octo fuere. In legione scripsit Romulus tria millia peditum, equites trecenos,

cenos, quem numerum duplicasse eundem credidit Plutarchus receptis in vrbe Sabinis. Tamen quo anno secessit plebs in montem sacrum fuere in legione militum quatuor millia, totidem primo bello Punico, vnde & legio appellabatur Quadrata: duceni pedites additi Camillo, & Claudio Coss. tunc equites erant treceni. Sub T. Manlio in bello contra Gallos quinum millium fuit legio. Polybius quinum millium tradit, & ducenorum, equitum trecenum, quod fieri asserit in summo periculo. Secundo bello Punico addiecti in legione pedites treceni, quo anno Scipio in Aphricam traiecit adscripti sex mille duceni pedites (Festus existimat Marium id primum fecisse) equites treceni, totidem bello Macedonico, sed peditum tantum sena millia: nec auxilia numerantur in legione, in qua ex socijs totidem pedites adduntur, equites ferè triplicati. In bellum ituri tridui secum victum ferebant, Romani milites ferè plus dimidiati mensis cibaria, arma, & vallum: nam, nisi edito loco castrametati essent, ea fossa cubitorum quatuor cingebant, agere, vallo, turribus, telis, & cratibus: locis quatuor castra ipsa angulosa, totidemq; portis: intus Romani milites nec cibum capiunt, nec sedant somno, nisi ante buccinâ signo dato: edebant vero laridum, & caseum, potio posca erat: apud Homerum dormiunt supra bouis corium, capite stragulis deposito, aut clypeo, prope equi erant, arma circum. Sed Romani mane Centurionem adeunt, ille Legatum, legati, & Centuriones Ducem, qui tesseras daret. Britanni vero castra sudibus cingebant decempedalibus, Neruij incisis arboribus earum ramis complicatis, cæteri Galli, & Thraces curribus. Nearchus Alexandri Præfectus quandoq; muro.

Militum

Militum Arma, curru certantes. Cap. V.

ROMANORVM peditum arma ea erant, quibus vtebantur Sabini, galea, sica dextro latere, gladius sinistro, hasta, securis, serra, falx, & catena, scuta Argolica prælonga vt hominis ferè corpus, cuiusmodi Græcorum sunt apud Homerum taurorum tergore, ferrea lamina superimposità. tyronibus dabatur alba Parma, & pura hasta sine ferro, inde illud à Marone dictum videtur.

Parmaq; inglorius alba.

Quoniam in clypeis apud Romanos, Poenos etiam, eorum imagines erant, qui illos tulissent. Pectus lorica cingebant, spæ fugæ ablata, quas dixere thoraces: caligas clauis conspicuas habebant crebris, & præacutis, quos caligares, & caligarios vocauit Plinius. Equites thoracati manu sustinebant hastam ingentem absq; ferro, contum dixere, cingebant gladium, cassidem habebant, & ad equi latus clypeum, pharetram, iacula tria lata cuspide. Lacedæmonij vero in scutis A, litterã habuere, Megarenses M. Clypeos Aethiopes è pellibus gruum faciunt, Maui elephantum, vt Antæi parma erat, quæ Tingi ostendebatur in Mauritania. Paphlagones, Teucri, Cilices, Mosynoeci breues è corio, breues & Britanni, longos Achæi, hastas vero breues, longas dedit Philopœmen, thoraces, & ocreas, clypeos habent Cimbri albos, Germani coloribus distinctos; apud quos qui scutum in bello amiserit infamis, non sacra adire potest, nec concilium: infames & ij Athenis, vbi ῥιψασπίδες dicuntur, vt ab Aeschine Demosthenes & ab Aristophane Cleonymus. Qui hoc faceret Spartanus interficiebatur, quare matres admonebant liberos, in patriam aut cum scuto, aut supra scutum redi-

rent.

rent. Scuta etiam è crudo bouis corio habebant Indi, & Rhoxolani Scythæ, galeas item, & thoraces, quos Sarmatæ faciunt ex vngulis equinis instar squammarum politis, & equinis, bubulisq; neruis consutis: thoraces Aegyptij, & Phœnices ex lino, antiqui etiam, cuiusmodi erat in Grynæi Apollinis templo: Heroes vero æneos, vt arma, habebant: duæ erant æris laminæ fibulis iunctæ, altera pectori, & ventri, altera dorso muniendo apta, gyalaon illam, hāc profegon dicunt: quare & sine scuto quandoq; pugnabant, vt Phorcys apud Homerum. Galeas fecere antiqui ex pelle caniculæ piscis, quæ dicitur, κυνέη, quo nomine propterea dicta etiam cassis, Milyæ, & Mosynœci è pelle animalium, Thraces vulpium, bouis, aliorumue animalium. Græci, vtrinq; posuere vel apri, vel feræ alterius setas, in medio pileum eius pilis sutum: Moschi, & Phœnices habuere lineas, ligneas Mares, Teucri æreas cum cornibus boum, auribusq; Assyrij ferreas, pectore tamen nudi, vt barbari alij pleriq;. Galeis etiam lupi pellem imponebant milites, & cristas equina cauda, Cimbri animantium formas: hinc, & hinc pendebant catenæ, quæ collum tuerentur. Nudo capite pugnam ineunt Persæ, tiara quandoq; tegunt vt Medi, & Carmani, mitris Cissij, Bactri, Arij, Chorasmij, Sogdij, Gandarij, & Dardicæ: Struthio camelórum pellibus muniuntur Macæ Aphri, Pardorum, & leonum Aethiopes, corporis parte gypso, parte minio illita: lycij caprearum, & Caspij, quas vestes Sisyras vocant, Pœnicorio, Indi ligno, arborum cortice Aebatarnæ Scythæ, Persæ tunicis (thoracem vocat Strabo) ferreis squammis, & femoralibus, sic Medi, Carmani, & Cissij: Heruli campestribus, Molynœci veste alba, versicolori Sarangæ, caligis vsq; ad genua, Paphlagones ad medium crus, has ex hinnulorum pellibus Thraces habent. Arma non habent Galli præter clypeos, quos dicunt Thyreos. Thebani in pugna clauas tenent,

quòd eorum ciuis fuerit Hercules: clauas & Sobij Indi, asserunt enim se ab Hercule genus ducere, clauas item Aegyptij, sed ferro munitas: Persæ, Cissij Assyrij pugiones, & hastas breues, vt Bactri, & Sarangæ, & Paphlagones, quibus Aethiopes præfigunt capreæ cornua, Persæ etiam, Parthi, & Triballi, Sarmatæ vimineas cuspides: Arabes arcus maiores, & sagittas ex arundine, vt Aethiopes lapide præfixo loco ferri, ossibus asperant sagittas Fenni, veneno Scythæ, arundineas habent Indi duorum, triumùe cubitorum, & ex arundine arcus maiores, vt Caspij: Aethiopes palmarum spatulis cubitorum quatuor, Lycij, & Sarmatæ è cornu, arcus laxos Ismahelitæ, pharetras, & hastas prælongas: sagittis tantum pugnant Basilidæ, qui ab Hercule se dicunt esse. Sarmatæ gladios longos vtraq; manu tenebant; iam oblongum alterum, & quadratum, quo punctim feriunt, breue alterum, & latum, quo cæsim: Britanni lanceam, & gladium, sed in prælio nudi sunt, vt Germani, vel certe hi breui sagulo induti: Curetes lanceam latam, gladium Indi, & iaculum, iacula & Græci, quibus quandoq; vel manu retentis hostem petunt: iacula montani Arcades, bina Cilices, totidem Cimbri, & macheras: iacula Pœni, quibus post primum punicum bellum non permissum habere gladios: Caspij gestant acinaces, Sacæ dolabra, Teucri bina veruta, fustes Aestyi, tres fundas Baleares, lapides etiam, vt & Cassiteridum incolæ, restim. Sagarij, qua comprehendant hostes, sed hi insident equis, vt Mauri, & Sacæ fœminæ, Indiq; loris bubulis equos cohercentes, camelis Arabes, asinis Carmani, & Sarraceni, Indi etiam curru: iungunt onagros, vel equos Aphri, & Britanni, qui de curru pugnant more antiquo, Heroumq; Biga hi vtebantur, quadrigia Hector primus, octo equos iunxit Abradatus Susorum Rex: inuehebantur curru auriga & pugnator, qui descendebat bellum initurus, conscendebat recessurus, ex curru quandoq

iacula

iacula mittebat in hostes. Apud Indos curru vehebantur aurigæ duo, totidem clypeati, duo sagittarij à lateribus. Hyrcani, & Magnesij, qui prope Mæandrum sunt, equites habent in pugna, venaticos canes, & seruos: cumq; aduersus Ephesios pugnarent, solutos canes misere in hostem, inde serui iaculati sunt: mox ipsi irruptione facta hostes fugarunt. Galli vero equites in prælio duos habebant seruos equites, alter dominum vulneratum, interfectumue asportabat, alter eius loco pugnabat, quam equestris pugnæ institutionem patria lingua Trimarcisian dicunt, quoniam Marcam equum appellant. Caspij etiam in prælio canes ducunt, qui agmine, & latratu ruunt in hostes.

Pugna, eius signum, Symphoniaci in exercitu ordines, cunei, deuouentes sese, Romanorum acies.
Cap. VI.

IMPERATORES antequam pugna decernerent, milites se in armis exercere iubebant, & P. Rutilius Cos. ex ludo C. Aurelij doctoribus gladiatorum vocatis, voluit milites docerentur ictus inferre, & declinare. Pugnæ signum vestis purpurea erat super Imperatoris tabernaculum [quam etiam manu tenet apud Homerum milites ad pugnam adhortaturus] vexillum, & tubæ sonus apud Romanos, qui antea, quàm clypeos caperent, tribus, aut quatuor audientibus absque tabulis nuncupabant hæredes, mox Deis adoratis, leui clamore, quem barritum vocant, inibant prælium cornuum, & lituum conuentu, cursuq; quem militibus in pugna capescenda interdictum à Pompeio damnauit Cæsar, ac si militum vires, impe-

ŧumq; compreſſiſſet. Clamantes etiam concurrebant Barbari, vt apud Homerum Troiani: Hunni, Gotthi maiorum laudes concinnentes, Germani Herculem, Carminaq; obiectis ad os ſcutis: gentis iterant nomen Ambrones, armaq; pulſant, Samnites vibrant haſtas, quibus in pugna non vtuntur: at Græci ſilentes, cum antea Marti ceciniſſent Poeana: Canunt, & Nomades Scythæ ante pugnam: Lacedæmoniorum Rex Muſis ſacra facit, vt præclara facinora præclaræ orationes ſequerentur, quod olim dixerat Eudæmonidas, milites capillis pexis coronati ad tibiæ, lyræ, & anapœſti modulos, quod Caſtorium dicunt, progrediuntur, vt ſeruent ordinem, diſpoſito propterea inter ordines tibicine, quos in exercitu habuit Haliattes Lydiæ Rex, fiſtulatores etiam, & fidicines. Ad tibiam quoque Tyrrheni pugnant, tympanis corio ligno concauo affixo vtuntur Parthi, Indi Nyſæi etiam cymbalis, cythara Cretenſes. Antea vero, quàm hæc reperta eſſent, facibus excuſſis vates, qui πυρφόρος dicebatur, aciem præcedens pugnæ ſignum dabat. Macedones quando conferendum certamen eſt purpura ornantur, Arabes capillis cornua effingunt, Solem venerantur Parthi, & impetu in hoſte facto, niſi eum fugarint, fugiunt ipſi, in fuga ſagittas mittunt, nunquam vero noctc pugnant, contra Arij Lygij decertant tenebris, nigris ſcutis, corporibuſq; Acrius dimicant Lacones donec hoſtis terga dederit, fugientem haud multum ſequuntur, Rex in medio duarum tribuum eſt, ante ſe homine conſtituto coronato, qui quandoque victor fuiſſet. Perſarum Rex Regni ſucceſſore declarato, in acie medium locum tenet, inter duo cornua: pedites poſt equites ſunt veluti calones, & vltimo agmine fœminæ, quæ cum viri fugerint, conuitijs eos inſectentur, qua cauſa retulit Cyrus de Medis victoriam, cum victi eſſent Perſæ, eo modo Triballi extremam aciem ex mulieribus inſtruunt, primam ex imbellibus viris, al-

teram

teram ex fortibus, equitibus vero tertiam. Thebani sacram cohortem in prælium inducunt, quæ ex eis est, qui se mutuo amant, & amantur, vt dispudeat timidè aliquid, vel non omnia fortiter in eorum conspectu gerere, à quibus maxime laudari velint. Germani hac causa ex propinquis faciunt cuneos, sed equites, peditesq; miscentur, pugnantibus cibum ferunt fœminæ, quæ fortibus quibusdam declarant, quando prælium ex vsu committere sit, turpe ex pugna redire Principi superstitem, & Hispanicum eo Duce moriuntur, cui se deuouissent. Qui deuouerent sese in genua procumbentes truci murmure carmine enuntiato, caua manu collectum terra puluerem in terga spargunt, iurantes non nisi victores domum redituri. Scythæ, & Thraces cuneis pugnant, sed Thraces non nisi temulenti, cuneis etiam Macedones Philippo auctore, quam dixere phalangem, Thessali acie quadrata, Romani triplici agmine: primo loco Hastatos ponunt, leuitumq; turbam, qui hastam tantum, & gesam gerunt, iuuenes omnes: robustior inde ætas, quibus Principibus est nomen: sub signis collocantur quindeni ordines, ordo vnusquisq; tres partes habet, Triarios veteranos milites spectatæ virtutis, Rorarios minus roboris, ætate, factisq;. Accensos minimæ fiduciæ. Hastati omnium primi pugnam ineunt, si profligare hostem non possent, eis recedentibus in interualla ordinum receptis, principum pugna est, sequuntur Hastati: si apud Principes haud satis prospere esset pugnatum, à prima acie ad Triarios sensim referebantur, qui in interualla ordinum Principibus, & Hastatis receptis, compressis ordinibus vno agmine in hostem incedunt. Dispersi milites tuba congregantur osse, & ære facta. Existente terræmotu prædium Græci, obsidionem, aliaq; quæ in re militari facerent, omittebant.

Mono-

Monomachia. Cap. VII.

APud Homerum vbi ſolus cum alio in certamen deſcenſurus quis eſſet, ſorte ſignata in galea poſita educitur, qui primus ferire deberet, is gladio collo ſuſpenſo, galea loro, fibulaq; ſub mento ſtricta in hoſtem iaculum, deinde ſaxa intorquet. Iam vero non hoc modo duo ſimul certant, ſed alio quidem, vt leges iubent, & conſuetudo manet, quæ tamen omnia quampleniſſimè ſcripſit Ioan. Baptiſta Pigna noſter homo omni doctrina, & virtute ornatiſſimus.

Naualis Pugna, Ducum, Militumq; pœna. Cap. VIII.

IN bello vero nauali naues æneum roſtrum, & in ſummitate κυνῆν, habent, vt actuaria nauigia petaſum, in lætitia corymbos, quare & coronis, vittiſq; ornatam nauim miſit Dionyſius Platoni aduenienti in Siciliam. Naues ipſæ rubrica delibutæ erant, & in India ex arundinum internodijs, niſi fabulatur Cteſias. Athenienſis claſſis ante quàm è portu ſolueret, claſſiarij argenteis, aureiſq; poculis propinabant vectoribus, Duces libabant: qui in littore erant pro nauigantibus concipiebant vota, & nauigantes ipſi, vt apud Apollonium Iaſon Apollini, ἐμβασίῳ, & ἐπακτίῳ: milites arma puppibus religant, ſupra foros (καταστρώματα, Græci dicunt) manus conſerunt Symphoniacis claſſicum canentibus, & militibus celeuſma, per aſſam etiam vocem, hoc eſt ore prolatam quandoq; cythara, vt in Argonaui. Carthaginienſes Rectores duos ſingulis in nauibus præficiunt, vt altero mortuo ſupereſſet alter, & hi re male geſta pœnam irrogabant, &

mortem

mortem Imperatoribus, Romani ijs, qui temeritate, aut inscitia exercitum amisissent: quo fuso sorte decimus quisq; ad supplicium legebatur: morte luebat, qui in bello locum, vbi constitutus fuerat, deliquisset, alioue modo castra, qui signa non retulissent, quare in summo discrimine Imperatores quandoq; inter hostes signa mittunt, vt pœnæ timore ea recuperantes fortiter sese milites, & honestè gererent: capite, qui arma abiecisset, aliquid à Duce prohibitum fecisset, ei manus intulisset, terga primus in pugna dedisset, aut seditionem concitasset, Seditiosi milites cum puniuntur, stabant pro concione legiones districtis gladijs, reum in suggestu ostendebat Tribunus, si nocentem adclamassent, præceps datus trucidabatur. Quandoq; qui terga in pugna dedissent, interioribus tunicis solutis in conspectu exercitus XII. P. foueam fodebant. Huic apud Lacedæmonios non dabantur Magistratibus, nec vxor cædi ab omnibus poterat, & quo dignosceretur, amictum ferebat versicolorem cinctum, barbam radebat partim, partim alebat. Solonis lege qui miles esse recusasset, aut miles timeret, vel aciem desereret, foro arcetur, templis, nec corona donari potest. Militibus quandoque Romani venam incidebant ignominiæ causa. Eorum, qui stipendium facerent, pœnæ enumerantur à Modestino castigatio, multa munerum interdictio, militiæ mutatio, gradus deiectio, ignominiosaq; missio: metalicus non fit, nec torquetur, nisi transfugæ, qui & bestiarij erant, vel in crucem agebantur; puniebantur & qui furarentur singulis diebus supra numi precium, tantum enim rapere militibus permissum scripsit Cincius in tertio de re militari. Daci cum Olere Rege aduersus Bastarnas infeliciter pugnassent, ob vltionem segnitiæ iussi sunt capita loco pedum ponere in lecto, & ministeria vxoribus facere, donec ignominiam bello acceptam virtute sarcirent.

Dedi-

Deditionis, affectuumque aliorum militum signum, Hostem interficere decus. Cap. IX.

IN pugna qui dextras leuassent, non interficiebantur, quòd eo modo deditionem facerent. Apud Romanos deditionis signum erat caput clypeo subijcere, defectionis pila concutere, & gladios, cum vexillis scuta versa gestare: proditionis apud Herodotum ostendere scutum hosti; militum iræ,& doloris hastis clypeos ferire: gaudij, & prosperitatis genibus. Macedones displicere aliquid sibi significant, vbi scuta quatiunt,& obstrepunt: pœnitentiam cum ante regiæ ianuam arma deponunt, quod efflagitata missione fecere cum sibi iratum Alexandrum crederent. Galli milites cuius orationem comprobassent in eum conclamant, armaq; concrepant: equites in pugna dextris humeris exertis pacati iudicantur, ij ceruicibus equorum hostium capita suspensa referunt, quæ postibus affigunt, Illustrium virorum condunt oleo cedrino, quæ ostendisse magna gloria: Scythæ eius sanguinem bibunt, quem primum cepere, hostium capita Regi adferunt, qui attulerit prædæ particeps est: cranium bouis pelle, auroq; operiunt, atq; in celebri conuiuio eo circunlato bibunt, nec erdatur, qui hostem non occidisset, hunc Macedones capistro cingunt: Iberes vero totidem obeliscos circa sepulchrum erigunt, quot inimicos trucidauerit defunctus, & tot annulis donant Carthaginienses, quot bellis interfuerit, quo more videtur Seuerus Cæsar, qui leptitanus fuit ex Aphrica annulos aureos dedisse militibus, qui antea gestabant ferreos, & aureos Tribuni tantum, permisisse etiam milites domi mulierem habere, qua re primus rem militarem corrupisse dicitur.

Quæ

Quæ militibus præmia dentur, bello cæsi. Cap. X.

VICTORIA relata, tribunali conſcenſo, actis Dijs Imm. gratijs, Dux milites laudabat, dabatq; præmia ijs, qui in pugna victores primum fuiſſent, haſtam puram: externis, & auxiliaribus, qui acriter pugnaſſent, torques aureos, & talentum, vt in bello Aegyptiaco Antipatro Herodis filio dediſſe Cæſarem ſcribunt: Romanis ciuibus torques argenteos, armillas, & coronas ex auro, quam primus donauit A. Poſthumius Dictator apud Lacum Regillum, caſtris latinorum expugnatis, ei, cuius maximè opera capta eſſent, & hæc honorum inſignia in Capitolio ſcribebantur. Ijs Macedonum Rex purpuream opicem, & chlamydem donat, Nomadum Scytharum vaſa ænea, & argentea, & militibus præponunt, vt & Perſæ. Veteres folijs, & herbis decorabant, qui viciſſent, quòd virtus vireret, dabantq; placentas ex tritico, melle, & ſeſamo, quæ πυραμοῦς, dicitur σησαμοῦς, & ab Artemidoro κοπὴ. Apud Homerum à Græcis poſt pugnam viri fortes donantur ceruicibus, & tergore bouis immolati, bello cæſos ipſi comburunt, & ad propinquos referunt cineres in patriam, pyre loco communi omnibus tumulo erecto. Athenienſes Tribulum, qui interfecti fuiſſent, cadauera, tot arcis componebant, quot erant Tribus, & referebant in vrbem vehiculis, arca vna inani eorum, qui reperti non fuiſſent, fœminis paſſim eiulantibus, & publico condebantur ſepulchro, quod eſt prope monumentum Calliſti: quorum fuerat maxima virtus, eo loco ſepulchra conſtituebant, eorum imagine picta in peplo, quod fertur Mineruæ: ſingulis annis omnes oratione laudant, inferias afferunt, Magiſtratus eorum parentes tuentur, liberos pu-

blicis sumptibus vsq; ad pubertatem alunt, docentq; alunt etiam qui in bello amisissent oculos pisistrati lege, quam tamen à Solone latam credidit Heraclides. Apud Romanos, qui pugnando pro patria occubuisset, publica pecunia sepulchro condebatur ad tibiæ sonum Coss. sequentibus, Tribunis, Senatoribus, Magistratibusq; oratione in foro habita, more à Publicola instituto, qui Brutum hoc modo sepeliuit. Lacedæmoniæ matres si filios vulneribus confectos pectore acceptis vidissent, eos sepulchro patrio condunt: at si tergo plagas haberent, eos aut clam domi sepeliunt, aut in communi sepulchro, quod πολυάνδριον, dicunt. Hostium cadauera insepulta relinquebantur, propinquis primus reddidit Hercules.

Quæ post Victorjam aguntur, Imperator, hostium arma, cæteraq; vrbis expugnatio, Persarum victoria, agri ex hostibus accepti, communesq; Cap. XI.

SED victoria ipsa, vt dicebam, relata, post quàm præmia Duces militibus dedissent, isti discurrebant circa tentoria, quæ pellibus olim tegebantur, pœana canentes, largiusq; bibebant, & alter cum altero cauillabatur: atque quo loco victoriam retulissent, eo Ducem salutabant Imperatorem, cui & osculabantur manus. Qui Imperatores appellati essent à militibus, & S.C. à patribus conscriptis, omne iudicium, & potestatem habebant rerum omnium, & prouinciarum, quas ab hoste recepissent, quare militibus agros donabant. Flaminius etiam victo Philippo liberam pronuntiauit Græciam: ciuitatibus item, socijs, publicanis, qui in Prouincia erant, poterant imperare

perare

perare pecunias ad vſum belli, & milites, in exercitu libere omnia agere: faſces decorabant lauro, litteris, quas ſcribebant, inſignia laureæ proferebant: Romani etiam, ſi in prouincia viciſſent, nauim mittebant lauro ornatam, & laurus deponebatur in gremio Iouis Opt. Max. in Capitolio: ad Senatum ſcribentes vtebantur hoc principio. Si vos, & filij veſtri valetis, bene eſt, ego, & exercitus valemus. Ad Imperatorem mittebat Senatus decem legatos, & ſtipendio afficiebat exercitum, vt prædam ſeruatam poſſet Imperator in triumphum afferre. Hoſtium arma, machinas, corruptas naues Imperatores ipſi diſcincti comburebant Marti, & Bellonæ, quod capta Carthagine feciſſe dicitur Scipio. Sed antequam vrbem expugnarent, carmine quodam, quod eſt apud Serenum Samonicum euocabant Deos, qui tuerentur Vrbem, & hos partim priuatim per familias Romæ ſpargebant, partim publicè conſecrabant. Vrbem vbi cepiſſent, ſedebant pro tribunali, haſta, quæ cruenta dicitur, appoſita, quòd militibus prædam concederent: ſic Rhodi ſedit Caſſius, quamuis proditione recepiſſet vrbem: manubias domeſticis ædibus figebant. Coguntur legibus Perſæ, vbi in bello ſuperiores fuiſſent, vti modeſtia, quare populos, in quos pugnando Imperium conſecuti ſunt, interfectis Principibus, ne rebus nouis ſtuderent, ſeruatos agros colere, pendereq; tributa iubent. Romani, quos hoſtibus ademiſſent agros partim vendebant, partim publicabant, egeniſq; ciuibus exiguo vectigali colendos dabant, quod cum diuites augerent, leges agrariæ latæ, ne vltra quingenta agri iugera ciuis Ro. poſſideret. At apud Germanos ne ditiores, paupereſue eſſent, Magiſtratus quotannis cognationibus diuidunt agros, ſic Arabes quæ poſſident omnia conſanguinitate propinquis communia ſunt, natu grandior dominus.

Sacrificia post Victoriam, Trophæum, statuæ, columnæ, fines vt notentur. Cap. XII.

COI post victoriam Herculi sacrificant florida veste, quòd deuictis in Insula Meropibus, ea Hercules indutus Alciopi filiam vxorem duxisset. Lacedæmonij si dolo vicissent Marti bouem, si aperta vi immolabant gallum, apud Messenios qui in pugna centum hostes occidisset ἑκατομφονία Ioui sacrum faciebat. Qui per præconem apud Græcos eorum, qui interfecti erant, corpora petijssent, se victi fatebantur, nec statuebant trophæum. Nam postea quam vicissent pœana canebant, & hostium cadaueribus spoliatis, oleæ trunco figebant arma, quod dicebatur trophæum, Ioui, vt ait Chrysermus, & Aristides Milesius, dicatum, Iunoni etiam, quæ propterea à Licophrone τροπαῖα appellatur. Macedones non erigebant trophæa, quòd à Carano victo Cisseo positum leo deiecisset, nec Romani: victis tamen Allobrogibus Domitius. Aenobarbus, & Fabius Max. ipsis, quibus dimicauerant, locis saxeas erexere turres, & desuper exornata armis hostilibus trophæa fixere. Romani trophæa inde posuere Ducibus, qui triumphassent, & statuas: quas primo eorum, qui Olympiæ ter vicissent, dicari mos fuit, ex membris ipsorum similitudine expressa, quas εἰκόνας vocant. Athenienses creduntur primi publicè posuisse Harmodio, & Aristogitoni, Romani Clœliæ, & Horatio Cælitij postea in basi cœptum inscribi honores, nominaq; togata effigie dicabantur, placuere & nudæ Græcis tenentes hastam, quas ἀχιλλείας vocant, thoraces addidere Romani, & dicarunt equestres orto à Græcis exemplo, qui κέλητας tantū dicabant, in sacris certaminibus equis victores, Athenienses eo-

rum

rum filijs ſtatuam non dabant, quorum parentibus dediſſent, Timotheo tamen poſuere in foro, & ſi Cononis eius patris ſtatuam erexiſſent. Eas religione quadam Græci ipſi colebant, nec deijciebant. Nam Rhodij Mithridatis ſtatuam in foro poſitam conſeruarunt, cum ipſe aduerſus eos acre bellum gereret. Romani & eorum qui iniuria cæſi legati fuiſſent poſuere: columnas quandoque cum fornice pro ſtatuis, quando alios excellere quemquam oſtenderent, Principem maximè, inſculptis oppidis, fluuijs, nauibuſq;eorum, quos viciſſent: Græci etiam columnas pro trophæis erigebant, fines quoque columnis notabant, vt Iones in Iſthmo Corinthiaco poſuere, ſic Rhegini ad fretum, Gadibus Hercules, quas tamen eſſe ſcribit Poſſidonius in Herculis templo æneas octo cubitorum: ſic & Philænorum aræ in media Syrtium tellure ſunt, & in India Alexandri. In agrorum vero finibus ponebantur lapides diuerſa figura, cineres, carbones, teſtæ, oſſa, ferrum, æs, calx, gypſum, aut ficulneus vas vt dignoſcerentur. Termini etiam ex Augurum diſciplina alter ad Orientem in Occaſum, alter à Septentrione in Meridiem, ille, vt ſcribit M. Iunius Nypſus, Decumanus, Cardo hic dicebatur, quæ nomina etiam apud Plinium ſunt.

Triumphus, ſpolia opima, ſacrificium, & conuiuium poſt triumphum, ouatio, arma vbi ſeruentur. Cap. XIII.

TRIVMPHAT Romæ is, cuius auſpicijs bello geſto populi, regnaue victa eſſent, auctum Imperium populi Ro. recuperata quæ bello amiſſerant, Prouincia pacata. In æde Bellonæ extra vrbem (nec enim licet Imperatori

ratori

ratori exercitum habenti vrbem ingredi) dabatur Senatus, & decernebatur Triumphus, quem qui à Senatu impetrasset, populi auctoritate triumphabat in monte Albano, quod fecit P. Seruilius Priscus è Volscis, postea L. Valerius, & M. Horatius ex Sabinis, Aequis, & Volscis, & C. Cicereius è Corsica rediens victor. Ante Triumphum Imperator prandio excipiebat milites, populus in theatro, & foro sedilibus locis pluribus dispositis pompam spectabat, templis reclusis omnibus, sertis ornatis, ardente igne. Præcedebant lictores purpurati, oleaginis coronis, quòd Mineruam post pacem cum Neptuno olea coronatam scribit Claudius Saturninus in libro de coronis, turbam remouentes; sequuntur victima, boues scilicet auratis cornibus, affertur inde præda parta, & à seruis ligneæ turres vrbium, quas cepissent, simulachra, præliorumq; vbi pugnantes videbantur, occisi, fugientes & qui insequerentur: mox captiui, & aureæ coronæ, quibus socij donassent Imperatorem virtutis gratia: citharædorum turba, tibicinumq; omnes succincti, aureis coronis, dicebanturq; Lydi, canebant, & saltabant; in eorum medio quispiam erat veste talari, fimbrijs, & armillis aureis hostibus deuictis insultans, & gestibus ciens risum. Post Herculis signum vehitur curru Imperator corpore minio tincto, palmata tunica, purpura auro contexta, lauro coronatus, & dextra lauri ramum tenens; est enim arbor spectatissima in Parnaso, qua Delphis victores coronantur, & cædes purgantur in bello factæ; ferreum annulum induit triumphum bullam præfert inclusis remedijs aduersus inuidiam, à tergo aurea corona sustinetur, ante currum sunt hostium Duces catenati, qui vbi triumphans deflectit se in Capitolium, in carcerem abducuntur interficiendi: in equis triumphantium sedere solent eorum filij, prætextati potissimum: currum sequebantur milites per legiones, cohortes, manipulos diuisi laureati, vel corona myrtea, quòd arbos Vene-

Veneris sit Aeneæ matris, Imperatorem laudantes, & carmina canentes salibus plena. Si Opima spolia hostium Duci Imperator detraxisset, quercus trunco affixa, Ioui Feretrio consecrabat. Et triumphans, vbi hostium Ducum, quos in triumpho duxisset, mors nuntiata esset, Ioui Opt. Max. in Capitolio mactabat victimas, ducto per forum in Capitolium sene prætexta inducto cum bulla, pronuntiante præcone Sardos venales, quòd Romulus Veientum, qui Sardorum coloni sunt, Ducem senem in triumpho duxerit. Post triumphum epulum in publico dabat Imperator, cui non aderant Consules, mox ab omnibus deducebatur donum, & postridie concione ad populum referebat quæcunque in prouincia gessisset. Bello absque cæde confecto, Dux in Capitolium ouans ascendebat pedibus, modulantibus tibijs, sequente non exercitu, sed Senatu, coronatus ipse olea, vel myrto. Milites si pax esset arma in templis suspendunt, Iani maximè, & potissimum clypeos, Appium Claudium imitari, qui posuit in æde Bellonæ, suspendunt, & domi Dijs Penatibus, collocant etiam in Armilustro, & arce Tarpeia, Suiones Germani serui custoditè mandant.

Pax, & fœdera Romanorum, aliarumq; gentium, iusiurandum, induciæ. Cap. XIIII.

PACEM iungunt, fœderaq; Romani per fœciales ex arce graminis herba allata, ex templo Iouis Feretrij sceptro, per quod iurarent, & lapide silice, quo pater patratus porcum feriret. Iurabant nanque Romani per Iouem lapidem hoc modo. Si sciens fallor me Diespiter salua vrbe, atque bonis eijciat, vt ego hunc lapidem. Iurabant & per genium Principis, sæpius educto ense per

bonam iurantis fidem, & ex sui animi sententia, deierabant vero se aliquid facturos, aut interituros, Vestales per Vestam tantum: per Deum iurantes tenebant aram, & cum tangebant cui aliquid affirmarent, vt olim Prisci homines: Rhadamantus vero inuocatis Dijs nihil confirmari voluit, quare Græci per caput alterius adiurabant, Socrates per canem, Platanum, & anserem, per anserem etiam Lampon vates, tanquam per auem, quæ augurium potissimum det, Zeno per capparim, Pythagorei per τετρακτὺν, Iones per brassicam, Aegyptij per allium, & cepas: Scythæ iurabant per ventum, & acinacem, Germani per nomina equorum, per druides, per fœminas, per libertatem; Cæneus dabat iusiurandum per hastas, apud Gallos grauissimum iusiurandum est conferre militaria signa, apud Persas, & Parthos dextras iungere, apud Samnites cæsis victimis diro sanguine astringi. Orpheus iureiurando Argonautas constricturus Colchos simul petere, pyram erigit in littore quernis ramis, taurum mactat, placentas, imponit, agnæ sanguinem, & oleum: Argonautæ coronati inserunt ensem boui, eiusq; sanguinem bibunt maris aqua, adipe, & farina mixtum: Iason pyram accendit, Orpheus maritimis Deis inuocatis precatur, qui ante alios redijsset in patriam: hunc furiæ agitarent, & nunquam consistere paterentur. Agamemnon apud Homerum per verris setas aduersas ducit gladium, iurat Deos inuocans, se deuouet si mentiatur, & iugulat verrem, quem in mare proijcit præco. Phryges nec fidem curantes dant, nec ab alijs iusiurandum extorquent, nec à peregrinis Tyrij. Romani vtebantur in feriendis fœderibus lapide: Arabes eorum, qui in fœdus cõuenirent, sanguine lapides septem tingentes Dionysium, & Vraniam, quos ipsi Vrotalt, & Alilat vocant, inuocantes. Scythæ sanguine proprio tingunt sagittas, acinacem, iacula, securim, & libant, eiusdem fortunæ, mortisq; socij, vt apud Indos, qui è Phiala,

quam

quam Tantali ſtatua ſuſtinet, humore nunquam deficienti repleta, bibunt. Perſæ haſtas illiniunt ſanguine tauri, lupi, arietis, & apri: Lydi, & Medi humeris eductum cruorem lambunt, pollice alij, qui & lapidem obruunt, vt Græci ferrum candens, qui μύδρος, dicitur, ornates tandiu odia abeſſent, donec lapis, aut μύδρος, lateret. Fœdus etiam, & amicitiam contrahunt Perſæ, & antiqui dextras iungentes, Naſamones poculum recipientes, aut cinerem ab alio, Macrones haſtam, Macedones panem gladio diſcindentes, libanteſq; Nam olim pane conciliari ſolitos amicos, menſa, & ſale apud Theocritum, & Euripidem videre eſt, de Hercule illum, & Telamone loquentem, de Hecuba hunc, & Polymneſtore. Apud Barbaros pacis, & amicitiæ ſignum eſt coronatum occurrere, vt & Argiui præcones mittunt inducias petituros: florentes etiam ramos ferre ob memoriam reducendam cultus agrorum, apud Græcos caduceum geſtare: eorum, qui ad Euphratem ſunt, bouem præ ſe ferre corollis ornatum, bouem diſcindunt Homoletti. Socij apud Græcos ſcuta tangunt, mouent haſtas, fœderis leges columnis ſcriptas in templis, vrbibuſq; ſtatuunt, vt in Capitolio Romani æneis tabulis, qui fœdus non feriunt poſt meridiem, quoniam dies decreſcit. Apud Homerum inducias pacturus cum Priamo Agamemnon fundit vinum in patera: agni albi, & agnæ nigræ, Solis illa, hæc Telluris hoſtia, lanam diſectam partitur inter proceres Græcos, & Troianos, mox Iouem, Solem, Terram, & Inferos fœderis teſtes inuocans, leges refert, hoſtias iugulat, alij vinum illud libant, & effundunt à Dijs precibus petentes ſic perire, qui fœderibus non ſteterit.

Sacrificium, Hostiæ, Humanæ victimæ, altaria, aræ, Scrobes, hostiæ maiores, minores, aliæq; sacrificij ordo, sacrificia stata, interdicta, Hecatombe.

Cap.XV.

APVD ipsum etiam sacra facturus Sacerdos, Deum precatur manibus erectis, victimæ ad aram sunt, ministri lotis manibus οὐλοχύτας tenent, hordeum scilicet sale conspersum, quod in omnibus sacrificijs adhibebant Græci, vt molam Romani farre, sale, & aqua, primas enim fruges hordeum Græci, far Romani fuisse credunt. Οὐλοχύτας fusis precibus hostiæ inijcit Sacerdos, mactatq; detracto corio, femora amputata ministri componunt, quibus sparso vino ignem adhibet Sacerdos, Dijsq; adurit: viscera supra prunas pro ientaculo assa parantur, reliqua membra concissa torrentur verubus, & edunt sedentes qui sacrificio interfuerint, poculis coronatis bibunt Dei laudes canentes. Lindij in Rhodo ad aram, quam βούζυγον dicunt, duos boues Herculi immolant, eumq; maledictis, & execratione celebrant, quòd ipse Theodamantis agricolæ bouem edens, eius contumelijs lætatus est. Prisci homines Soli, & Syderibus, quos existimabant Deos, herbam cum folijs, & radice comburebant, mittebant etiam ἀπαρχὰς frugum primitias: nam animalia occidere nefas arbitrabantur; & dicebat Pythagoras se aliquando concilio Deorum interfuisse, eosq; didicisse Aegyptiorum sacrificia probare, quæ libationibus constant, thure, & laudibus, non placere animantium cædes: quæ tamen postea immo-

molarunt Aegyptij, vt Soli gallum, cycnum, taurum, Veneri columbam, & Syderibus ea, quæ cum Syderibus similitudinem haberent. Verum animalia occidere institutum creditur à Iudæis, & sues primum immolati, quare & θύται dicti, sacresq; à Plauto, qui decimo à parta die ad sacrificium apti sunt, Cereri, Martiq; immolantur, & in Aspendo Pamphyliæ Veneri more à Mopso instituto eò Argis veniente, vouenteq; quod prius occurrisset, & occurrit sus: suis etiam sanguine litant Phrygies tibiarum concentu, sic & Galli Cybeles Sacerdotes faciunt: sues etiam ij, qui numinis ira in insaniam redigebantur, Caper cæditur Baccho, Fauno, Mineruæ, quod oliuam lambendo sterilem faciat, qua tamen causa Palladi immolari negat Varro: cæditur & à Lacedæmonijs Iunoni, quod primum fecerat Hercules aduersus Hippocoonta pugnaturus, cum alias hostias non haberet. Bos Iouis victima est, Solis, Lunæ, Apollinis, Plutonis, Martis, Neptuni, & Fluuiorum, sic Alpheo taurum immolat Nestor: in Aegypto bos ruffus cæditur Typhoni, candidus gallus victima est Anubis, croceus Hermanubis, illum rationem, quæ cælestes ambitus, & superiora ostendit, intelligunt, hunc, quæ inferiora: gallus etiam Noctis Deæ, & Aesculapij: anseris iecur datur Inacho Deo Argiuo. Hyperborei asinos Apollini immolant, Scythæ Marti, Priapo Lampsaceni, quòd asinus voce excitasset Vestam, quam comprimere Priapus nitebatur, quare apud Romanos Vestales asinum pane coronant in honorem pudicitiæ conseruatæ. Canes Græci mactant Proserpinæ, Colophonij Enodiæ, quæ Hecate est, Argiui Elioniæ propter partus felicitatem, Romani Gyneciæ, Pani, Caniculæ; Cares, & Thraces Marti, vt ephœbi etiam Lacones: Marti alij equum quæ & Solis victima est apud Persas, & Lacedæmonios in Taygeto, aliorum Deorum apud Sarmatas. Phaselitæ in Pamphylia Cabro pisces sacrificant, Syri, & Lydi, Bœoti anguillas vt

tradidit Agatharchides, Neptuno piscatores thunnos, Magi festo quodam ferarum, serpentumq; multitudinem in Hormisdatis honorem, quem bonorum auctorem credunt, vt Arimanem malorum: Galli in grauioribus periculis hominẽ Heso, & Teutati, sic Germani, hominẽ in luco sacro Semnones Dianę Phocenses, Patriani in Achaia Dianæ puerũ, & virginem ex oraculo quotannis, vt pestilentiã depellerent, quæ, cũ Melanippus, & Cometho in Deæ tẽplo concubuissent, in vrbẽ inciderat. Marti hominẽ immolant Melanchlæni, Lacedæmonij, & Scritifini in Thule Insula: Agraualæ Cecropis filiæ, Diomedi, Palladi Cyprij, & Ioui qui Salaminæ in ea Insula sunt, Teucri exemplo, sacrificiũ sublatum Adriano Principe: Palladi virginem Laodicæi homines, Ioui Cretenses, & Latini, quod prohibuit Hercules: ij etiam Apollini, & Saturno, Apollini qui ad Actium sunt in Leucadia, Saturno Rhodij, Phœnices, Curetes, & Carthaginienses, Sardi horum coloni septuagenarios ridentes, vnde & prouerbio σαρδόνιος γέλως, dictus: Carthaginienses ipsi filios Saturno in peste, quare eis victis non antè pacem dedit Gelo, quàm fœderibus ascripsissent se id non facturos: victi vero ab Agathocle, vt diligentius piaculum soluerent, quod scribit Pescenius, ducenos nobilium filios immolarunt Saturno item Scythæ, & Pelasgi Principes, Tenedij pueros Palæmoni, Romani superbo Rege Maniæ Larium matri, Brutus iussit supplicari non pueris, sed capitibus alij, & papaueris, cum Apollinis oraculum fuisset capitibus pro capitibus supplicandum. Pani hominem quoque mactant Arcades, Baccho Chij, Lesbij, Tenedij: Soli Blemyes, qui non multum à Persico sinu absunt: Alexandrini in Aegypto Methæ Deæ: Iunoni Heliopolitæ, Aegyptij alij hominem russum, quòd colore Typhoni similis esset; Ioui hospites Aegyptius Busiris Thrasij hospitis consilio, cum nouem annis Nilus non irrigasset Aegyptum, & Thrasius ipse primus

interfectus: homines etiam Dijs Arabes, gentes Libycæ, & Græci antequàm ad bellum exirent, Erechtheus Proserpinæ, in pela Thessali. Peleo, & Chironi: Sardi ex capitis pulcherrimos Saturno: centesimum quemque Scythę Marti, eiq; quos capiunt Lusitani, Gothi, Scordisci, Bellonæ etiam: Tauri Scythæ naufragos Iphigeniæ, homines Tyrrheni vsque ad Hieronis tempora. Dijs cœlestibus fœminis fœminæ, maribus mares hostiæ candidæ mactantur in foris, quæ dicta sunt altaria, ad Orientem, Persæ, & Indi edito monte, locoue: Dijs terrestribus, & Heroibus ad Occidentem conuersi in aris, foueisq; marinis nigræ in littore: nigræ, & steriles vaccæ inferis in scrobe mulso, vino, & aqua sinistra manu infusis: in scrobe terrestribus Indi, Ara, sacrificantibus victimis coronatis sacrificant, maioribus etiam hostijs inaurabant cornua, quibus faciunt Romani, quando non diferri aliquid petunt, si extrahi velint, minoribus, pro infantibus item: agricolæ bouæ, opiliones, agno, caprarij capro, alij thure, & placenta, pauperes dextram osculantur. Cœlestibus Dijs sacra facturi aqua lauabantur, vt apud Homerum Penelopei Inferis, aspergebantur tantum: Romani ex aqua Tiberis, & fonte Iuturnæ, Athenienses ex Gallirrhoe, Trœzenij ex Hippocrene, Græci alij ex Eleuthero, Nili aqua Aegyptij. Venere abstinebant pristina nocte, inchoabantq; preces Romani ab Iano, & Vesta, inspicientes Cœlum, summis pedum digitis insistentes, capite operto, præter quam in sacris Saturni, & Herculis ad aram maximam quæ ante Aeneæ aduentum, qui illud, vt refert C. Bassus, instituit, in Italia celebrabantur: Lacones, & Iudæi nudis pedibus, vt Aethiopes nunc. Græci à Cerere incipiunt, quæ terra est, ex qua omnia sunt, illoq; redeunt, Peloponnesij à Melissa Nympha. Oriente Sole ad subsolanum respicere, Occidente ad austrum precantes iussit Trismegistus: antiqui ad Orientem conuertebant sese, Romani ad dextram.

Præco clamat Hoc age, vt animo intento essent, & apud Græcos Sacerdos ad sacra accedens interrogat, τίς τῇ δέ; respondent alij omnis causa, πολλοί τε, ἀγαθοί τε: canistrum afferebat, κανηφόρας, cum corona, hordeo, cultro, igne, apud Romanos faces ex tedæ ligno. Hostias aut Sacerdotes immolabant, qui in Pontificum libris dicuntur Agones, aut cultrum tenentes Victimarius infigit gutturi tibia concinente, & fidibus, quoniam cœlum motu suo harmoniam reddere existimabatur. In Cereris tamen templo in Arcadiæ Acacesio non guttur, sed hostiæ membrum, quod primo compræhenderint, gladio petunt: Scythæ strangulando necant, Persæ, & Cappadoces stipite, Romani malleo, quandoq; victimæ cesæ, & cadenti inter cornua infunditur vinum, & antequam interficiatur lotis manibus libatio fit fictilibus vasis vino, sanguine etiam, & lacte quibus vita constat: apud Homerum in libatione linguas tostas degustant, & à Dijs aliquid petunt, Baccho vinum nouum libatur, & capri sanguis, Cereri frugum primitiæ, Numici aqua Vestæ, aqua etiam Athenis Miremosynæ, Auroræ, Soli, Lunæ, Vraniæ, & Musis Aris hostiæ viscera imponuntur, assanturq; arietis tamen exta aqua coquuntur, & litant ora manibus appræhensa. Adsunt Aruspices, qui fumi motu, & thuris crepita litatum pronuntiant, aut non litatum, quod in libro de Thuris signis scripsit Tiresias, non vates ille Thebanus, sed alius quis, quoniam nulla apud Homerum thuris mentio, quare creditum posteriori tempore institutum thura tribus digitis compræhensa ante signa Deorum inijci altaribus in foco, incendie superfuso vino verbis priscis Mactus hoc vino inferio esto, quæ interpretatur Trebatius tanto vino amplificatus sis, quantum spargo. Ex reliqua hostia cœna paratur in templo ijs, qui sacrificio interfuerint, nisi sacrificassent Dijs inferis: stantes edunt (sedent in Herculis cœna) & panes rotundos, quos Romani super ligneas

mensas

mensas cum hordeacea pulte, aut canistris vetustis ponunt. Panes omnibus Dijs nullo discrimine communes dixere Græci πέλανες, qui Baccho tantum afferuntur ὀζελιοφόρες, Apollini, & Dianæ affertur placenta cum cornibus, quæ βοῦς dicitur, quòd nascens Luna sic videatur Solis causa. Tot pocula bibunt, quot viuere exoptant annis, edentes celebrant Deos, & hymnos canunt, quandoq; ad citharam, quare adhuc extant Orphei hymni, licet hi potius videantur Magorum disciplinam, & scientiam dare, hymni etiam Homeri, & Callimachi aliquot, & apud nos Catulli, & Horatij. Choreas ducunt circa aram à dextra in sinistram, & à leua dextrorsum, propter cœli motus, & planetarum. Delij saltant, & Indi, qui tamen coronati non sunt: coronas Persæ habent, & ex ficis recentibus Cyrenæi in Saturni Sacris, tanquam ille primus arborum fructus hominibus ostendisset. Indi caput hostiæ in fluuium proijciunt execrati. Lusitani lapidibus incendunt hostias, Scythæ ossibus; ossa Thysetæ relinquunt Dijs carnibus ipsi vescuntur, quas Aeoles quinq; verrubus torrent, Græci tribus. Apud Persas victimæ sectæ partem Magus singulis dat, laniant etiam Aegyptij. Hecati sacrificium faciunt ditiores Græci prima mensis die, in triuijs posita noctu cœna, quam distrahunt pauperes: Athenienses octauo die Neptuno, Romani Cal. Iunoni, Id. Ioui, postridie Id. rebus diuinis supersederi iussum, quod postridie Id. Quin. non litasset Sulpitius Tribunus militum, & post diem tertium, tertio scilicet die ad xv. Cal. Sex. hosti Gallo obiectus Romanus exercitus: inde vt postridie Cal. & Non. eadem religio quoque esset traditum est. Græci Hecatombem cohorta pestilentia faciunt, vno loco ex cespite centum aris erectis, totidem ouibus, suibusq; mactatis: si princeps faceret, leonibus, aquilis, animantibusq; maioribus. Orpheus cum inferis sacra faceret, cum inuocaret Furias, triplici scrobe facta, pyram circum eam eri-

git

git iuniperi ramis, cedri, rhamni, & alni: catulos tres mactat nigros, eorum sanguini calcantum miscet, radiculam, cnecum (cnicos est apud Plinium) Psyllion, anchusam, & chalcimum: his replet catulorum corpora, quæ imponit pyræ, pullaq; veste indutus, & hostium æneis armis inuocat Furias. Faciunt Cappadoces Reges sacra in monte excelso Ioui Stratiotico, pyra ingenti extructa, ligna afferente Rege cum alijs, mox breuior alia fit, quam lacte & melle spargit Rex, & prandio ijs, qui conuenerint, parato, incendit: prandio quoq; excipit qui sacris interfuerint Rex Persarum in Posargades.

Templa, simulacra, antra sacra, vaticinia, & auguria. Cap. XVI.

NVLLA ponunt Dijs templa Persæ ipsi, quòd Soli, quem colunt, vix mundus sufficiat, quare & in Græcia sacras ædes eos excidisse creditum, vel id fecere, quòd Iones, qui Dareo Rege cum Aristagora inuasere Persas Atheniensium auxilio, igne consumpsere Sardis, & Cybeles fanum indigenæ Deæ Delubra nec Seres habent: Soli Marti consacrant Scythæ: olim in sublimi condebantur, quæ gradibus vno aditu adirentur, mensis argenteis,& Deorum simulachris(quæ nec Persæ,nec Brachmanes Indi colunt)positis, heliocryso herba, cuius folia nunquam marcescunt, coronatis: Romæ diebus festis minio tingitur Iupiter, & Dei in Aethiopia. Quæ contemnuntur simulacra, lotio conspersa abijciuntur. Meridie Græci vela in templis tendunt, quòd in austrum vergente Sole nefas sit adire Deos, semper vero nefas loqui in ianuis, quare eas prætereuntes Aegyptij tacebant, quod & instituit Pythagoras, quo more, & Romanos templa prætergredientes ori manum adposuisse crediderim, simula-

chra

chra item videntes: nam & in triuijs Mercurij ponebatur imago ad quam prætereuntes lapidem apponebant: & ante ianuam Apollinis, columna etiam Deo sacra, quæ dicitur ἀγυιεύς, depellent mala. Athenienses. Hermas habuere in ædium, templorumq; vestibulo, quæ ad Alcibiadis pulcherrimi adolescentis oris imaginem fuere: erant enim quadratæ ex lapide, capite prominente in honorem Mercurij. Sed olim Græcis omnibus patrium fuit rudes lapides pro Dijs, atq; simulachra colere. Ante vero, quàm condi templa ceptum sit, antra consecrabantur Dijs, vt in Creta Ioui dicarunt Curetes Arcades Lunæ, & Pani Lycæo, Naxij Baccho, Germani lucus, & nemora, vbi sacros equos alunt, quorum hinnitu obseruant quæ futura sunt, vt Scythæ fasce virgarum salignarum soluto, iterum deinde composito: qui vates falsum dixisset, hunc curru impositum per ignem transire cogebant, Indi vero in omni vita tacere. Solent enim in anni principio Philosophi frugum copiam, aut inopiam nuntiare Regi. Olim talis vaticinabantur in mensis sacris templorum positis, quorum iactu si quod quisq; petijsset signum euenisset, futurum quod vellet credebatur, sin secus, aliud. In augurijs vultures obseruarunt primum, auem innoxiam, qua & delectatus dicitur Hercules. Augures, qui vlcerosi non essent (hi enim non capiebant auguria) Romæ Tarpeiam rupem ascendebant, eoq; cuius causa agebant augurium, capite velato, ad orientem conuerso, dextra imposita precabantur Deos, si rectè res cessura esset certum signum darent, quod & apud Homerum fit aues puta à leua, aut tonitruum; sin male, non illud quidem, sed aliud darent: acieq; longè prospecta, aues, quas vidissent primum, earumq; voces obseruabant. Solebant etiam in augurijs, pullis offam dare; videntes quomodo absumerent, aut rostro dispergerent, aut ex hore pulli excideret, quod tripudium solistimum à Cicerone dicitur, & à Liuio. Quandoq; litterarum ele-

mentis notabant ordei grana, quibus gallo proiectis videbat cuius litteræ granum primum sumpsisset, augurantes eum in bello victorem futurum, cuius nomen eo elemento inchoaretur.

Augures, Sacerdotes, Pontifices, Aedis consecratio, Pontifex Maximus, annales maximi, Vestalium pœna, Vestales, ignis sacer, Flamines, Salij, Flamen Dialis, Flaminica, Rex Sacrorum, initiati. Cap. XVII.

AVGVRES ipsos instituit Romulus singulos ex singulis Tribubus: coaptari non licebat, qui cuiquam ex collegio inimicus esset, & vt quisq; ætate antecelluisset, ita sententiæ principiatum tenebat. Sacerdotes etiam instituit, sed hos sexaginta, duobus ex vnaquaque curia delectis, annis quinquaginta superatis, genere, virtuteq; præstantibus, qui vacationem haberent, Deorum, & templorum, quæ inter curias diuiserat, curam, ad sacra sumptu ex publico instituto, & triclinio, quo diebus festis cum Sacerdote epularentur curiales. Decernebantur Sacerdotes ex parte dimidia patriciũ genere Curiatis comitijs, & in principio anni solebant ipsi nominare, quos suo dignos existimarẽt Sacerdotio, nominabãt etiã lege Cn Domitij Tribuni pl. qui à minore parte populi, nouem scilicet Tribus, essent facti: nam populus per religionem sacerdotium mandare non poterat, nunquam vero is eligebatur, cuius mater prostituta fuisset. Sacerdotes damnati Sacerdotio abdicabantur, non ita augures: & C. Galba Seruij Galbæ filius primus post Romam conditam, cum in collegio

Sacer-

Sacerdotum esset, iudicio publico est condemnatus, Iugurthinæ coniurationis inuidia. Non Magistratum petebant Sacerdotes, lictore tamen, & sella curuli vtebantur. Creauit & Romulus eorum vxores Sacerdotes, quæ ea sacra facerent, quæ viris non licebat. Ministrabant liberi, si patres non essent, pueri curia delecti, qui dicebantur Camilli, & puellæ donec nubiles essent, Græcorum more, apud quos sunt κανηφόροι, Sacerdotum ministri. Addidit Numa Pontifices, qui potens qui ex ligno erant, facerent, sacra, religiones & publicas, & priuatas curarent; ædem, & aram consecrarent. Aedem pontifex consecraturus postes tenebat, enuntiabatq; solemne carmen: sed lege veteri Tribunitia à Q. Papyrio rogata prohibitum iniussu populi ædes, terram, aram consecrare. Quod vero tres Pontifices statuissent de religione, Dijs Imm. ædibus sacris, id satis sanctum, augustum, religiosum populo Ro. & Senatui visum est. Pontificum scribæ dicti sunt Pontifices minores. Pontifex vero Maximus sacrificantes obseruabat, Deorum cultum docebat, res omnes singulorum annorum mandabat litteris, efferebatq; in album, & proponebat tabulam domi, potestas vt esse populo cognoscendi ijs, qui etiam nunc annales maximi nominantur. Vestales capiebat, earum curam gerebat, peccantes verberabat, corruptas defodiebat ad Collinam portam in cauea cum igne, pane, aqua, lacte, & oleo: ægras mandabat matronis, & lictorem apparere ex sacrario Vestæ egredientibus iubebat, qui summoueret occurrentes meretrices, solueretq; qui ad necem duceretur. Vestales Numa ipsa quatuor, instituit, duas adiunxit Seruius Rex, quæ ignem sacrum custodirent; vt faciunt Delphis, & Athenis fœminæ matrimonio solutæ, in Perside Magi. Ignis si quando forte extinguitur, quod Athenis factum est Aristone Archonte; Delphis templo à Persis incenso, Romæ Mithridatici, & ciuilis belli temporibus: elicitur ex Sole flamma accensa

in vasis cauatis ex latere æqualibus lateribus (si apud Plutarchum in latinis codicibus legendum est) siue tabula ex felici ligno percussa, quem ignem exceptum cribro æneo virgo in templum afferti lege Papia Pontificis Max. arbitratu viginti virgines è populo eliguntur, sortitioq; in concione fit, quæ Vestalis esset, quam cum caperet non proprio, sed Amatæ nomine appellabat, quæ feliciter olim fuerat consecrata: nam & hoc nomen habent, & proprium Vestales, quasi duplicem vitam hominibus, & Deæ viuant. Capi non poterat, vt auctor est Labeo Antistius, sex annis minor, nec decem maior, non parentibus orba, aut parente altero seruo, in sordidisue negotijs versato, & qui in Italia domicilium non haberet, nec quæ lingua debili esset, alio sensu, membroue, nec emancipata. Erant & Flamines ex patricijs, vt etiam Salij. Nam quibusdam Dijs Sacerdotes erant, omnibus Pontifices, singulis Flamines, quindeni, maxime inter eos dignitatis Dialis, quem Flaminem sacrorum Plinius vocat. Pileum hic, qui dicitur Albegalerus hostia alba Ioui cæsa factus cum virga oleagina apicis loco semper sub dio gestabat, alij duntaxat inter sacra. Hunc salua religione nec exercitus armatos videre posse scripsit Fabius Pictor, nec annulo vti casso (solidum apud Festum legi) nec nodum in veste habere, non intimam tunicam sub dio exuere, nec vngi, non capream, carnem crudam, hederam, fabam tangere, aut nominare; nec nominare canem, aut capellam, nec equum contingere, eoue vti, nec farinam fermento confusam, mortuumue, nec funestam domum ingredi, non vitium propagines succindere nec iurare, aut ab vrbe tribus dicdus abesse: capillos huic non detondebat seruus: eorum, & vnguium segmina sub arborem siliquam terra operiuntur, vinctus eius ædes ingressus liberatur, & demittitur per impluuium, liberatur etiam eius pedibus prouolutus, & eo die à pœna tutus est, mortem non licet obire

cum

cum pileo, nec Flamen esse vxore defuncta, quæ vltra tres gradus non ascendit climaces scalas, mense Maio nullo cultu vtitur, quoties tonitrua audisset, feriata erat donec placasset Iouem; pulsis Regibus creatus est Mammius Papyrius Rex Sacrorum, qui sacra, quæ conficiebant Reges Græcorum exemplo, perageret. legebatur ipse Rex Sacrificulus ex Senatoribus Patricijs à Pontificum, & Augurum collegio. Flamen, Augur, Pontifex quando cooptabatur in collegium, collegis cœnam dabat, quæ Pontificalis dicitur, auguralem vero pluribus diebus, ad quam Augures omnes cogebantur ire, qui recusasset à tribus ex collegio excusabatur. Qui initiari vellent, decem ante dies Venere abstinent, in coniza, nuctu cubant, herba, qua libido cohibetur, immolant etiam porcum. Athenis initiati lauro, furfureq; purgantur, abstersiq; dicunt ἔφυγον κακὸν, εὗρον ἄμεινον. In sacris, quæ λεόντικα Porphyrius vocat, filiarum, ni fallor, eius, qui dictus est λεώς, Orphei filij, quarum sacellum in Ceramico Leocorion nominant, manibus pro aqua infunditur mel vt mundæ esse significentur à noxijs omnibus rebus, & immundis, cum purget linguam mel, vulnera, corpusq; conseruet, quare & pura sacra fiebant melle, quod mortis nota, σύμβολονq; sit, vt fel vitæ, quod & Dijs sacrificatur, præter quam Iunoni in nuptijs.

Hierophantæ, Galli Cybeles, Aegyptij, alijq; Sacerdotes, Chritologus.

Cap. XVIII.

Ἱεροφᾶνται sacrorum Antistites Athenis cicutæ poculo se castrant, sic Galli Cybeles; hi tamen vt significent, qui numen matris violarint, & ingrati inuenti sunt genitoribus, indignos esse, qui filios edant, quod declarat Lucre-

cretius, significat Festus. Venere abstinent Aegyptij Sacerdotes, vino, &, vt credidit Cheroemon Stoicus, carne: anseribus tamen eos vesci Herodotus, & in plenilunio sue testatur Plutarchus, quòd tunc Typhon suem persecutus in arcam incidit, vbi erat Osiridis cadauer. Pisces certe non edunt, quos nec Iunonis Argolicæ Sacerdotes tangunt, cum haud quaquam necessarium obsonium videatur, quos nunquam apud Homerum edunt Phœaces, non Ithacenses, non Vlysses socij in tanta rerum egestate. Aegyptij alij nona die primi mensis, qui Θώθ dicitur Mercurio consecratus pro foribus pisces edunt. Sacerdotes ouo abstinent, lacte, & oleo, præter quam in oleribus, cepis etiam, vt Pelusiotæ, quæ Luna, quam Isidis nomine maximè colunt, deficiente augentur: fabas nec aspiciunt, nec cognatos, nec liberos, non salutant homines nauticos, quòd ex mare, quem Typhonem vocant, vitam sustineant, quare nec salem in mensa habent. Omnes pilos radunt, præterquam supercilia, & palpebras, quæ cum homine simul nascuntur, lauantur ter die, bis nocte, pedes nunquam lauant Dodonæi Iouis Sacerdotes, qui & nuda humo cubant, Aegyptij super folia palmarum, quas Baias dicunt obliquo scabello capite deposito, in templo semper sunt, rerum naturas, causas, & rationes Syderum contemplantur, famem per biduum, aut triduum ferentes, calceos induunt papyraceos, vt ex arborum codice Pythagoræi, albos Athenienses, & Alexandrini Sacerdotes, quibus tantum vbique fas est in remotis templis adire, ἄδυτα Græci vocant. Syracusani singulis annis Iouis Sacerdotem, quod apud illos amplissimum Sacerdotium putatur, sortito capiunt. Nam suffragijs tres ex tribus generibus creati sunt, & res reuocatur ad sortem. Apud opuntios duo Sacerdotes erant, Deorum alter, alter Dæmonum, & κριθολόγος Magistratus, qui primitias, quæ Dijs mittantur, colligeret, Fugitiui serui apud Ariciam simul pugnant,

pugnant, victor Sacerdos Dianæ est, quæ eo loco colitur. Apud Aegienses in Achaia Iouis Sacerdotium pueris datur, qui pulchriores essent, puberes facti, deliguntur alij. Dicunt Iudæi olim apud Priscos, qui Principem Deum rerum parentem, mundiq; fabricatorem colerent, Sacerdotes fuisse ex genere Noæ filios, qui primi nati essent, & hunc primatum vendidisse Esaum Iacobo fratri minori natu: postea Sacerdotium Mosem mandesse Aaroni, & ijs, qui genus à Leui ducerent.

Domus, Hominum, Vrbis Expiatio, ver sacrum. Cap. XIX.

APVD Romanos Sacerdotes lana, & arborum ramis redimiti, quæ Februa dicuntur, expiabant domos: Vlysses vero procis interfectis igne, & sulphure: pollutos homines Sacerdotes ipsi sulphure, aqua, igne, & lauro, cane etiam Proserpinæ allato, quæ expiatio περισκυλακισμὸς dicitur, vnde & Luperci, cum Vrbem lustrant, canem immolant, lustrant & Tibicines Id. Quint. muliebri veste. Aes vero semper purificationibus adhibetur, quòd eo, vt scribit Apollodorus, Lemures abigantur, & Manes, quare, & in Lunæ deliquijs solent ænea vasa facibus erectis pulsare, ea etiam, qui excantant, habere, nam & apud Sophoclem Medeà succos infundit in æneos cados: auertendi vero mali causa & tangebant terram, & Græci lapillos iactabant, quod videtur ex Hypati Macedonis carmine. Aduersus pestilentiam Romani plantam oleaginam velleribus, & corollis inuolutam foribus (quod & in lætitia faciunt ramis arborum lauri maximè appositis) imponebant, Græci item, qui hanc εἰρεσιώνην, & κορυθαλία appellant, quæ tamen ex lauri ramis fieri alij putant ad eundem vsum, quoniam Pythone interfecto, expiatus

Apollo

Apollo in Tempe, amœnissimo Thessaliæ loco inter Ossam, & Olympum, ad aram quandam, inde lauro coronatus Delphos redijt, quare ad eam aram mittunt Delphi nobiles quoque anno filios, ex quibus vnus dicitur ἀρχιθέωρος, qui sacrificio præsit, & redeat cum alijs lauro coronatus. Aegyptij graui calamitate imminente, obscuro loco cædem minantur animantibus, quæ colunt, inferuntq; non desinente malo, ita opinantes se malorum auctorem placare. Fame, lue, aliaue calamitate vrbe laborante, fœdissimum hominem eligunt, quem ad certum deductum locum, caseum manu tenentem, placentam, & ficos aridos septies caprifico, & scilla agresti pudendis verberatum, alijsq; virgultibus syluestribus, eisdem lignis in scrobe comburunt, cineremq; proijciunt in mare his verbis περίψημα ἡμῶν γενοῦ. quare & hunc hominem aliqui περίψημα vocant, κάθαρμα alij, Lycophron, & ante eum Hipponax φάρμακον, Philostratus ἀποτρόπαιον, nam hoc modo auertisse ab Epheso pestem Apollonium scribit: à nobis dici posset Deuotus, nam sic Romanos lustrari Græci aliquot poetarũ interpretes tradunt, more, quod videtur, ab Aegyptijs sumpto, qui Idithiam vrbem incolunt. Solent hi in æstu caniculæ homines, quos, quæmadmodum auctor est Manethon Typhonios vocant, cremare, cineremq; dispergere. Massilienses vbi peste laborabant, pauperẽ quendam, qui sponte se obtulisset, purioribus cibis per annum alebant, verbenis deinde, & vestibus sacris ornatum circunducebant per vrbem imprecati, quæ vrbi mala imminerent, in illum caderent, & extra pomœria eductum saxis occidebant. Occidebant & olim Principes in metuendis periculis filium, quem maximè dilexissent, quod Saturnum acri imminente periculo fecisse testatur Sachoniathus Berytius, & filium, quem Saturnus interfecisset, vocatum Ieud, quòd sic vnicum gnatum, vt ille erat, dicant Phœnices: Itali vouebant quæcunque proximo vere nata essent,

sent, quod Sisenna, & Liuius in historijs ver sacrum appellant: nec tantum animalia mactabant, sed & filios, quod cum crudele visum esset, seruatos extra fines mittebant: sic & apud Græcos Iphigeniam (Iphianassa certum eius nomen erat) à Thoante abductam in Scythiam creditum cum immolanda esset in Aulide. Leucadij nocentem quotannis monte deturbant ad auertendam Deorum iram, pennis applicatis vt volare videretur, nauibus circumstantibus, quæ seruatum extra fines auferent. In prodigijs, quæ malum Vrbi portendissent, virgines carmine lustrabant vrbem, vt factum est L. Cæcilio Metello, L. Aurelio Cotta Coss. androgyno nato, virgines enim ternouenæ in Vrbe cantarunt.

Romanorum ludi, Collegia, Fabulæ quando dantur. Cap. XX.

FIEBANT etiam Lectisternia, pompæ, & ludi, qui apud Romanos celebres quatuor maximè erant, Votiui XVII. Cal. Sept. per quindecim dies, quos vouerat Pompeius contra Sertorium, hos sequebantur Romani per decem dies à Regibus instituti, & Romulo ipso, his enim ludis raptæ creduntur Sabinæ, quare & à Poeta maximo dictum.

Et raptas sine more Sabinas
Consessu caueæ, Magnis Circensibus actis.

Dicti nanque Magni ludi, quòd vel in honorem fierent Magnorum Deorum, qui sunt Lares Vrbis, Neptuni etiam, & Iouis: vel quod CC M. numum primum acti sint, qui Priscis illis temporibus magnus sumptus videbatur, & nostro ære essent quinquaginta aurei. Circenses quoque dicti à Circo ipso, in quo quadrigæ currebant septeno circuitu: hos posteriori tempore dedere Prætores. Post XL.

 dies,

dies, vel XLV. vt significat Cicero, consequebantur ludi victoriæ in diem VIII. Cal. Nouemb. à Sylla editi victo Pontio Telesino (Telosino est apud Plutarchum) Samnitum Duce prima hora noctis ad portam Collinam cum XL M. fortissimè pugnante maximo Vrbis discrimine: quos ludos Circenses videtur appellasse Velleius grauis auctor, & elegans. His coniuncti erant Plebei dierum octo pro libertate plebis instituti vel exactis Regibus, vel post secessionem in montem sacrum. Erant & compitalitij ludi, quos faciebant Magistri vicorum, prætextatos Magistri collegiorum: collegia sunt ex eiusdem artis hominibus: sed M. Aemylio Lepido [C. Mario corruptè omnino legitur apud Asconium] & L. Iulio Tullo Coss. (quomodo & scripsisse Ciceronem existimarem Oratione in Pisonem, qui & ab his Coss. Compitalitios prohibitos significare videtur, licet Asconius à Q. Cæcilio Metello Celere Cos. dicat collega L. vel, vt est apud Plinium, C. Afranij, sublata collegia ipsa, quòd aduersus Rempub. viderentur esse, restituta deinde nouem annis post à P. Clodio TR. P. L. Pisone, & A. Gabinio Coss. cum antea tamen Prætextatos ludos egisset. Sex. Clodius operarum Clodianarum Dux. Erant, & Latinæ feriæ, quibus certabant in foro quadrigæ, victore absinthium bibente. In Circo etiam dabantur spectacula ferarum, & sexageni iuuenes armati pugnæ simulacrum edentes, decurrebant, clypeis deinde testudine facta, super eam duo armati depugnabant. In Floralijs meretrices nudę in conspectu populi vsque ad satietatem impudicorum luminum detinebantur celebrabâturq; ludi cum omni lasciuia, verborum licentia, & obscenitate. Dabantur & ludi Scenici libero attributi, vt ait Sisinnius Capito, & Apollinares in honorem Apollinis, & tunc fabulæ, propterea scripsit Cicero ad Atticum ludis Apollinaribus Diphilum Tragœdum in Pompeium petulanter inuectum. Populus accepta pro cuiusque copia stipe,

pe,

pes laureatus, albis indutus stans spectabat antequam theatrum mansurum fecisset Pompeius, theatro signis, tabulisq; pictis ornato, croco, & floribus consperso.

Poetarum, & Symphoniacorum certamen, Musica, Saltatioq; non damnatur. Cap. XXI.

LATINI vero Poetę certabant carminibus in sacris Iouis Capitolini singulis lustris, victor corona donabatur, & donatum legi L. Valerium puerum XIII. annorum ex Hisconio oppido Italiæ, vt est in marmore antiquo, Histonium legitur in libris, apud Græcos absque δαφνία. Lugduni ad aram in templo Augusti, quod communi Gallorum sumptu fabricatum fuerat, poetarum fiebat certamen, qui succubuisset aut carmina sua spongia delebat, aut in confluentem Araris, & Rhodani demergebat. Athenis quoque in Dionysijs poetæ Tragici, & Comici fabulas contentione quadam docebant; recitabantq; ipsi, vt olim Homerum, & Hesiodum carmina à se facta consueuerant: mox adhibiti histriones, personæ à Susarione, quas Romam attulit Roscius: nomine repræhendebant ciues, & eorum habitu prodibant in scenam histriones, vt Socratem introduxere Aristophanes, & Eupolis. Ad clepsydram dabant fabulas, nam plures agebantur eodem die: quinque Iudices, teste Epicharmo, iudicabant, victorem manibus extensis pronuntiabant, vt Itali, & Siculi, hircumq; Tragico dabant. Sed & in Dionysijs Symphoniaci certabant, choris singulis ab vnaquaque Tribu institutis sumptum faciente chorago. In choreis Dux hymno præcinit, concinentium Chorus virorum, & fœminarum acuta cum grauibus temperans concentum efficit, quem morem & in Aethruria seruatum ex Milesijs Ae-

thrusci eloquentissimi hominis fabulis videmus. Citharœdi, qui alios canendo vicissent, coronantur, detractam ipsi coronam citharæ imponunt. Tragœdiæ agebantur Athenis in vico, qui Acharnitas dicitur, musicum certamen in Odeo, quod fuit exeuntibus è theatro sinistra parte à Pericle fabricatum ad Regij tabernaculi formam ex spolijs Persarum: incensumq; Mitridatico bello restituit Ariobarzanes Rex. Romæ autem quondam Musica, & saltatio, quas laudant Græci, damnabantur, postea saltare honestum creditum, docebanturq; Senatorum filij, & saltarunt Gabinius Consularis, M. Cælius, & Crassus Duitis filius, matronæ etiam, nec damnat Sallustius Semproniam, quòd saltaret, sed quòd elegantius, quàm necesse esset probæ fœminæ; optimè autem cantasse legitur L. Sylla. In Aegypto vero prohibitum erat alijs modulis vti, quàm antiquis, quæ Isidis poemata dicuntur. Decimo quoque anno apud Iuliopolitas agebantur ludi, & citharœdi certabant, vt & in Olympiaco certamine ipsi, & poetæ.

Olympia, Pancration, Panegyris, Hellanodicæ, cursus, Aesymnetæ, Olympionicæ, formæ certamen, Olympia alia. Cap. XXII.

HOC certamen instituit Hercules Elide capta in honorem Iouis Olympij, certaruntq; qui iuuere auxilio Herculem, stadio vicit Oconus Argolicus Princeps, biga Alcmeon, à quo fuere Alcmæonidæ, eo genere Alcibiadis mater, quadriga Halirrhotius Mantinæus, lucta Echemus Tegeates, iaculo Phrastor, disci iactu Eniceus. Pancratio quoque & pugilatu in Olympijs certabatur, in

Pan-

Pancratio cædebant calcibus, cubitis, & pugnis. Castor, & Pollux, quibus Hercules, cum ipse Deus futurus pyram conscenderet, mandauit vt ludos absoluerent, addidere πανήγυριν instituta ab Aegyptijs. Conuenientes enim plurimi, artes exercebantur, agebantur orationes, & certamina, hanc in Olympijs πανήγυριν appellauit Philostratus. Diodorus, & Elei ipsi institutos ludos dicunt ab Hercule, non hoc quidem, sed eo, qui fuerit ex Idæis Dactylis vnus, alij ab Oenomao, & Pelope, Latini quidam ab Atreo; cum inferias Pelopi patri daret, & Herculem vicisse, quos ludos postea Iphytus Eleus Praxonidis, vel Hæmonis filius Cyrrhæis deuictis qui maritimi erant in Phocide, & prædones, instaurasse dicitur, vel, vt credidit Strabo, instituisse, quòd horum nulla sit facta mentio ab Homero: & ab Augea certamen in Elide factum aliud ab hoc fuerit, quod in Olympia prope Pisum celebrabatur, vbi qui vicisset, coronabatur olea, & in Elide accipiebat tripodem. Sed Pausanias ludos restitutos dixit à Clymeno Cardis filio Herculis Idæi progenie, qui venerat in ea loca ex Creta. Agebatur certamen quarto quoque anno circa plenilunium ab vndecimo ad decimum sextum mensis diem, quo die qui vicisset, pronuntiabatur. Ludorum curam habuere Elei ex Oxyli posteris, mox Duumuiri sorte ducti, inde nouem Iudices instituti, qui appellabantur ἑλλανοδίκαι: eorum tres de equorum cursu, tres de quinquertio, reliqui de cæteris certaminibus cognoscebant: mox decimus additus, duo deinde cum Elei in duodecim tribus partiti essent. Sed Tribus quatuor bello Arcadum amissis, octo fuere Iudices, decem postea CVIII. Olympiade, & sortiebantur. Hi piaculari sue, & aqua lustrati ex fonte piera, in vrna argentea calculos tot collocabant, quot descendissent athletæ pugnaturi, geminos, eadem littera signatos, duo enim inscriptum habebant A, duo B, & hoc modo reliqui. Singuli athletæ Ioui sup-

pli-

plicantes ex vrna calculum extrahebant, quibus inſpectis, qui eadem littera ſignatos haberent, eos Iudices committebant. Si impar fuiſſet athletarum numerus, impares, & calculi erant: atque cui his contigiſſet, qui ſolus inſcriptus erat, vltimo loco cum iam defeſſis pugnabat nec barbarus inter athletas recipiebatur, non ſcelere conuictus, aut qui non eſſet legitimo matrimonio natus. Quicunque certaturi conuenerant, eorum quoque parentes, & fratres ad Iouis ὅρκιυ ſimulachrum, quod eo loco erat, vbi cogebatur Eleorum Senatus, ſuper ſuis exta, nihil ſe fraudis attuliſſe iurabant, atque decem continuos menſes ſe exercuiſſe, Elei vero menſe tantùm: Iudices quoque ſe iuſtè iudicaturos pollicebantur, dicturoſq; nemini qua ratione moti victores pronuntiaſſent. prodibant athletæ cum ſubligaculis: primus corpus nudauit Hacantus Lacedæmonius, quòd Orſito & ipſi Lacedæmonio certanti ſoluta fibula dolorem incuſſiſſet, quare non ludos ſpectabant mulieres, præterquam Cereris Sacerdotes: alij qui ſpectabant nudo capite erant, vt & ipſi aliquo modo certare viderentur. Mactatis Deo victimis quinquertio primum, & curſu ludunt: deinde equorum certamina committuntur quatuor ſimul carceribus demittuntur, ſic alij; qui ex ſingulis ordinibus vicerit, curſus cum aliorum ordinum victoribus decertat, quare duplicē palmā victor accipit: nam victores omnibus locis præter pręmiū, palmā etiam accipiunt, more à Theſeo inſtituto, qui Creta rediens in Delo ludis Deo factis palma victores donauit. Qui curru decertabant, duodecies contingebant metam, curſumq; flectebant, hinc Alpheo amne, hinc gladijs incluſis, ne errarent, qui quidem curſus τέτρωρος eſt dictus, cum enim rectus eſt, nulla flexione appellatur ϛάδιος, ſemel flexus διαυλος, hiſq; duobus armati currebant. δόλιχος vero eſt cum ter & ſemis metam adeunt, ſed inermes, vt etiam in τέτρορω. Currus in Olympijs vel erat κέλης vno equo tractus,

ctus, vel biga hoc est συνωρίς, siue κάλπη equa actus, mulisue carrucarijs iunctis primum ab Asandrasto, & ἀπήνη dicitur, quod iterum tantùm factum est. Victores, eorumq; patriam, quam se coronare dicebant, pronuntiabant ἑλλανοδίκαι, & αἰσυμνῆται, qui Iudicum ministri sunt, oleastroq; coronabant sumpto ex surculis, quos rediens ex Istro Hercules allatos, illic plantauit, celebrabantur victores encomijs, terq; hoc Archilochi carmine.

χαῖρε καλλίνικε τηνέλλα, ἄναξ Ἡράκλεις.

Τηνέλλα est vox conficta ad sonus Lyræ imitationem: eorumq; statuæ eo loco ponebantur, nisi operam aliquando arti fabrili dedissent. In Elide etiam de formæ præstantia contendebant mulieres, quæ alias pulchritudine præcessisset; armis & vittis donata, ad Mineruæ templum deducta, Deæ armis consecratis, coronabatur myrto. Aureum malum pulchrior quandoque accipiebat, propter iudicium Alexandri Dardanij, vel quòd amoris, qui pulcritudine excitatur, nota pomum est, quæ propterea donant Charites Veneris comites. Syracusis etiam, & Athenis alia agebantur Olympia, alia Herculi in agro Leontino, quæ si quando intermissa fuissent, loqui non poterant antè Sacerdotes lingua impediti, quàm ludos repetissent. Augustus etiam post Actiacam victoriã in Amoracio sinu Olympia instituit, iussitq; Lacedæmonijs curarent.

Pythia, Amphictyones, Pylæa, Pylagoræ, Hieramnemones, alia Pythia, Enneateris. Cap. XXIII.

PYTHIA vero Delphis nono primum quoq; anno, mox singulo quinquennio à Delphis ipsis instituta post bellum Crissæum, vel à Diomede euerso Ilio, vnde & in Pythijs obijsse Orestem Clytemnæstræ dicitur à pæda-

dagogo apud Sophoclem, agebantur à Symphoniacis cithara, tibijsq; in Pythij Apollinis honorem, qui Pythona ſagittis interfeciſſet vel hominem ſceleratiſſimum, vel ſerpentem, quare Dei pugnam cum Pythone referebant Muſici rhythmo Pythio, cuius quinque partes erant, & à Græcis, Timoſthene præſertim, dicuntur ἀνάκρυσις, quod præludium erat, ἄμπειρα cum pugnam tentant, κατακελευσμὸς ipſa dimicatio, δάκτυλος, aut ἴαμβος pœan, qui huiuſcemodi pedibus adſtringitur, σύριγγες extrema pars eſt, & beluæ pereuntis ſibila imitatur. Quas partes aliter recenſet Pollux, vocat enim ipſe πεῖραν, in qua pugnæ locum, modumq; Deus proſpicit, κατακελευσμὸν cum iam prouocat ſerpentem, ἰαμβικὸν, quo certant, & in Iambico adhibentur tubæ, & ad tibiam ὀδοντισμὸν canebant, modum horrenda draconis ſibila ſagittis ab Apolline confecti referentem. Serpentum nanq; vocem tibias reddere certum eſt, quòd & Minerua ad eorum vocis imitationem, qui in capite Meduſæ erant, quod Perſæus abſciderat, tibias primum confixiſſe dicitur. Quarta pars vocatur à Polluce σπονδεῖον, in qua victoria Dei ſignificatur, quam ipſe celebrat extremo loco, & καταχόρευσις. Obſoletos ludos in vſum reſtituit Eurylocus Theſſalus Amphictyonum Dux, & ipſi Amphictyones victis Cyrrhæis, quo tempore Delphis regnabat Gylida. Amphictyones ab Amphictyone Deucalionis, vel Heleni filio inſtitutos ſcripſit Theopompus, alij ab Acryſio. Delphorum populi finitimi erant, qui ad concilium quod dicebatur πυλαία, ad Thermopylas legatos. Qui dicebantur πυλαγόραι, & ἱερομνήμονες, Cereriq; ſacrificabant, bis ſingulis annis, veris, & autumni initio mittebant, de communibus rebus conſulentes: qui quidem populi duodecim primum fuere Iones, Dores, Perrhœbi, Bœotij, Magnetes, Achœi, Phthiotæ, Melienſes, vel Maleenſes, Dolopes, Aeneanes, Delphi, & Phocenſes. Aeſchines eloquentiſſimus orator non Acheos,

os, nec Dolopes, nec Aeneanes recenset, sed eorum loco Thessalos, Octæos, & Locros: mox fuere plures: scribitq; Aeschines ipse singulos populos duo suffragia habuisse, Strabo singulas vrbes suffragium, & quandoq; cum altera, aut pluribus. Erant & Amphictyones in Trœzena ad Neptuni fanum ex Athenis, Prasia, Epidauro, Aegina, Nauplio, Orchomeno, & Minyjsue, vrbibus. præter musicam curru quoq; & cursu contendebant in Pithijs, scutis æreis sumptis, & duo stadia currentes. Qui vicissent eis Amphictyones, qui Delphici templi curam habebant, & certaminis Iudices erant, primo pecuniam, mox ex æsculo arbore Ioui sacra coronam, tandem laurum, vel mala ex Apollinis fano accepta dabant Megara agebantur alia Pythia, quæ & Alcathoia dicebantur ab Alcathoo Pelopis filio, vbi victori dabatur ex myrto corona, alia in Peloponneso Sicyone à Clisthene instituta cum in Phocide Crissæos debellasset, præmium erant argenteæ Phialæ: Delphis etiam nono quoq; anno Enneateris, qua Rex farinam, & legumina impartitur omnibus oraculi iussu, cum in penuria Charila puella farinam petens calceo petita se suspendisset, famesq; secuta.

Nemeæa, Isthmia, Hieronicæ, Periodo victores. Cap. XXIIII.

SINGVLO triennio in Nemea sylua agri Argiui, vel Elidis, quem Dyropes incolunt, circa brumæ dies ad Largium fontem, qui Archemorus post modum dictus est in honorem Archemori (sic puerum vocauit Amphiaraus, cum Pronax, vel Opheltes diceretur) Licurgi Iouis Nemei Sacerdotis filij, quem serpens interfecerat, cum Argiuis ducibus, qui certamen ordinarunt aduersus Thebanos, ipsius nutrix Hypsipyle fontem demonstratum ac-

cessisset, ludi agebantur Nemeæa dicti à loco, qui sic appellabatur vel à Luna, & Ioue, vel ab armentis Iunoni sacris, quæ ibi pascerentur, quod est νεμέιν vel quod regionem sortiti essent Danai filij, id dicitur à Græcis, κατανέμασθαι, Postmodum Hercules cæso Leone Nemeæo qui è Luna cecidisse dicitur, ludos dicauit Ioui, qui equestres erant, gymnici, disco, cæstuq; & primum admittebantur tantùm milites, mox qui voluissent. Præsides fuere Deceleonæi, Corinthij deinde, qui propter Archemori mortem pullati pronuntiabant victores, atq; ex apio herba funebri corona donabant, propterea & qui præparabant ad hoc certamen infantes, statim natos in apio, quo extremus hortorum ambitus conseritur, collocabant. Eorum, qui vicissent, maiorem imagines, vt fieri in funere solet, proferebantur. Fuere qui crederent non ab Argiuis ludos institutos, sed à Molorcho, qui hospitio Herculem suscepit cuiusq; filium interfecerat Leo. Syracusis etiam agebantur Nemeæa, quæ alij vocant Isthmia. Sed Isthmia sacrum Græciæ certamen in Isthmo Corinthiaco ad Neptuni delubrum quinto quoq; anno, vel, vt est apud Pindarum, tertio in Inus, & Melicertæ honorem, quos Deos marinos fecit Neptunus, leucotheam, Palæmonemq; vocauit, vbi Athamantem furentem fugientes ex Moluride in pelagus se dedissent ludos instituit Sisyphus Athamantis frater Corinthiorum Rex, postquam hac causa chorum ducentes vidisset Nereidas, primoq; agebantur nocte, mox die, & qui vicisset, apio arido coronabatur, auctore Diphilo. Omissos vero Theseus interfecto Procruste restituit, & sacrauit patri Neptuno, qui fistula celebrabatur, eiq; immolabant taurum: quadriga, cursuq; certabant, & pino coronabatur victor arbore instar maris infructuosa, præerant Corinthij, eorum vrbe à L. Mummio deleta Sicyonij, Corinthij deinde vrbe restituta à Cæsare. Qui horum quatuor certaminum aliquo vicissent, vocabantur

tur

tur ἱερονῖκαι qui omnibus, dicebantur periodo vicisse, & cantu, lyraq; pronuntiabantur, ad patriam redibant triumphantes, mœnibus euersis, tanquam virtute sua ipsi satis vrbes tuerentur: vacatio illis dabatur, & ex publico victus, eorum statuæ in foro statuebantur, si ter Olympijs vicissent εἰκόνες, ex membris ipsorum similitudine expressa: si Atheniensis fuisset Olympionices, quingentas accipiebat drachmas lege Solonis, centum si Isthmijs vicisset.

Ludi alij in Græcia, & Asia, Germanorum Ludi, & Lydorum, fames vt tolleretur, & pellatur. Cap. XXV.

ERANT, & alij præter hos celebres ludi. Nono nanq; ab Isthmijs die Asclepia agebantur Aesculapij in Epiro pugilatu, & Pancratio, alia in Epidauro prope Argos: Rhodi Tlepolemi Tlepolemia ab eius vxore Philozoe instituta, quorum erat præmium ex populo alba corona. Argis, & Aeginæ celebrabantur ἡραῖα, quæ erat Iunonis πανήγυρις, vel Hecatombæa, ob centum boues, quæ immolabantur Deæ, præsides Tyndaridæ dicuntur, Hercules, & Mercurius, victor accipiebat clypeum æneum, & ex myrto coronam. In Elide virgines quinto quoq; anno stadium currebant, dempto sextante, tunica collecta vsq; ad genua, solutis comis, & dextro exerto humero, primumq; impuberes puellæ, mox grandiores, postremo maximæ natu: quæ alias præcessisset, huic corona ex olea, & pars bouis Deæ immolatæ dabatur. Ludi dicebantur ἡραῖα, instituti ab Hippodamia propter connubium Pelopis. Præerant sexdecim matronæ singulæ ex singulis vrbibus Elidis, sed cum octo Tribus Eleorum fuissent, duæ ex singulis matronæ delectæ, quæ ludis præessent, sue, & aqua

ex piera lustratæ, quæ etiam singulis annis Iunoni peplum texunt. Committebantur præterea in Aegina Aeacea Aeaci, & Apollinis Delphinia quinquertio, in Arcadia ad Parrhasiam lycæa Iouis æreis armis propositis, Thebis Iolaia, illic enim fuerat sepultus Ialous, & victori donabant tripodas æneos, quos Græci dabant forti viro. Herculi hoc loco faciebant Heraclea, eiusq; liberis ex Megera, quos ipse furens interfecerat, fuereq; Polydorus, Anicetus, Mecistophonus, Patrocles, Toxoclitus, Menebrontes, & Chersibius: alij vero Therimacum vocatos dicunt, Creontiadem, Aristodemum, Decoontem, Deionem, Antimacum, Clymenum, & Glenum, quos Lysimachus, non ab Hercule, sed ab hostibus tradidit dolo interemptos. Certaminis precium erat myrtea corona, vt argenteæ phialæ Heracleorum quæ agebantur in Attica ad Marathona ob taurum à Theseo peremptum, quæ & Marathonia vocabantur. Thespijs in Bœotia in Eratus Musæ honorem agebantur Eratidia, Platæis Ioui Eleutheria gymnico certamine, quòd illic Mardonium Græci, Persasq; superassent, præmium erat corona aurea. Celebrabantur Lebadeæ Trophonia Apollinis, vel Ergiui filio Trophonio, Amphiaræa oropi Amphiaro, Pellene in Achaia Dija, Theoxenia, & Hermæa Ioui, Apollini, & Mercurio, dabaturq; chlæna vestis hyberno tempore commoda, & Theoxenijs argentum. Eleusinæ in Attica Cereri, & Proserpinæ faciebant ludos Demetria, Anacalypteriaq; vel Eleusinia, hordeum qui vicisset, accipiebat. Athenis Panatheneæ Mineruæ in conuentu totius Græciæ, maiora quinto quoque anno, singulis annis minora, precium victoriæ erat olei κεράμιον, vel amphora octo, & quadraginta sextarios continens. In maioribus Panathæneis consecrabant Mineruæ peplum, Deorum victoria intexta, quam retulere de Gigantibus, Typhonis cæde, Enceladiq; imagine, quos Dea ipsa interfecerat, & eorum, qui aliquid for-
titer

titer fecissent. Post Panathenæis sontes armati inter se in theatro pugnabant. Hydrophoria quoque agebant Athenienses in eorum memoriam, qui aquis perierant, & Dionysia octauo anni mense, qui ἀνθεστηρίων dicitur: tunc canunt in theatro ad tibiam, saltant,& matronarum, Nympharum Baccharumq; amictu,& habitu incedunt. Aguntur etiam Bacchanalia alternis annis in Parnaso cymbalorum crepitu. Oilea faciunt Locri Opuntij Aiaci oileo, Megarenses Ioui Dioclea vsque ad veris initium, in Orchomene Minyja, & Protesilao Protesilia, vt etiam Philaca vrbe in Thessalia, quo loco ipsi dicebatur regnasse, in Delo Deliaca boue proposito, Geræstia in Eubœa Neptuno à Geræsti promontorij incolis propter tempestatem cohortam instituta, vt etiam Basilia: Iones quoque in agro Ephesio Panionia Neptuno faciebant,& Chalcide Alexandria Alexandro Philippi F. In fine ludorum Græci statuunt cratera, quo libant Dijs, mox laudant vincentem, conuiuiumq; celebrant, ludos nemo spectat versicolori veste. Athenis,& Pergami quotannis pugnabant galli gallinacei, certamine, à Themistocle instituto, qui cum aduersus Persas proficisceretur, visa pugna gallorum, eo exemplo ad libertatem adhortatus est milites, & ad fortiter agendum: In Peloponneso ephebi ad monumenta pelopis propè Alphæum flagris decertant ad effusionem vsque sanguinis, quæ dicuntur αἱμακουρίαι à Pindaro. Spartani pueri quot annis se flagris magna doloris patientia in ara orthiæ Dianæ cædere solebant, certamine, quod διαμαστίγωσιν dicunt, vel à Pausania instituto loris cæsis Lydis, qui sacrificium diripuerunt, vel à Lycurgo ne humana victima, vt fiebat, Dea placaretur ob cædem ad eius aram hominum factam, cum inter se pugnassent Limnates, Cynosurenses, Mesoani, & Pitanenses. Apud Tritonem in Aphrica virgines fustibus, & saxis se petunt, quæ occubuerit non estimatur virgo. Aliud

vero

vero nesciunt spectaculum Germani, præter quàm iuuenum, qui nudi inter gladios saltant: alea delectantur maximè, qua & ammittunt quandoque libertatem, vt & Hunni. Lydi si quando penuria earum rerum, quæ ad victum necessariæ sunt, inciderit, alternis tantùm diebus edunt, aliud tempus ludis consumunt, ne famem sentiant, quam cum tolerare Scythę volunt ventrem fascijs circumligare solitos scripsit in primo διαιρέσεων Erasistratus, eam vero expellebant dono Græci dicentes ἔξω βούλιμον, ἔσω πλοῦτον, καὶ ὑγιείαν.

Pompa, Lectisternia, Supplicatio, Hospites, Xenia, Assyriorum, Persarum, Romanorum supplicatio. Cap. XXVI.

IN pompa (nam de ludis satis dictum videtur) velabant Romani loca ne sacra despicerentur, & imagines Deorum ferebant Victoriæ Neptuni, Martis, Apollinis, Mineruæ, Cereris, Bacchi, Castoris, Polluci, & Veneris: apud Græcos primum ferebatur vini amphora, & clematis herba Itali centunculum vocamus; hircus deinde, & nucum sporta, tandem phallus obscenum membrum. Athenis in pompa virgines incolarum filiæ Atticis virginibus vmbracula ferebant, matronæ matronis, viri Scaphas. In lectisternijs (sternebantur nanque lecti in templis ad pernoctandum more sumpto ab Atticis mulieribus in Thesmophorijs, quibus lygni folijs cubitus sibi sternunt castitatem custodientes, ciboq; abstinentes) non exercebant iurgia, nec lites, nec in supplicatione, quam & decernebat Senatus ad omnia puluinaria Deorum propter victoriam relatam; Imperatori, cuius nomine decreta esses,

esses, redeunti dabatur triumphus, ante triumphum trabea indutus erat. Qui vero suppliciter aliquid postularet, apud Græcos, mentum contingebat, dextram, & genua, ramos etiam oleæ porrigere solebat, quod Locrenses Romæ fecisse constat, cum nimis impiè à Q. Pleminio vexarentur: insulis etiam velati, vt latinorum legati postquàm victi sunt à Posthumio. Aegyptij iratos Regum animos deprecari consueuerant sacris omnibus prolatis. Qui ad aliquem opis gratia confugerent, ad focum sedebant, quemadmodum Coriolanus apud Actium Tullium Volscum, Themistocles apud Admetum Molossorum Regem, eius liberis manu sumptis. Vlisses vero auxilium petens ab Arete Alcinoi vxore manibus elatis ad eius genua stat, mox sedet humi inter cineres, quem sublatum Alcinous ad mensam cum Laodamante filio collocat, hi dicebantur hospites, quòd hospitalitas contraheretur ad mensam. Hospitibus his primum apponebant sal, quo gustato nefas erat eos violare, vt & apud Germanos. Barbarorum tamen omnium consuetudinem fuisset testatur Eratosthenes, hospites pellere, Tauri Scythæ Dianæ immolatos, edunt, Carthaginienses demergunt qui in Sardiniam, aut Gadis nauigant: Indi non patiuntur vltra triduum peregrinos in vrbe morari: aliqui tamen hospitibus accedentibus etiam domo abeunt, vt vxoribus, quod & Babylonij permittunt, abuti, rebusq; omnibus possint liberius. Græci primo die eos conuiuio accipiunt, mittunt extremo pullos, oua, olera, poma, cæteraq; quæ dicuntur xenia. Assyrij vero supplices equo desiliunt curuatis membris, facie terram ferè tangunt, manibus post tergum relatis, retroq; gradientes: Persæ igne sumpto in amnem descendunt, seq; dicunt, nisi exorent ignem, quem colunt, demersuros: exorant propterea, sed propter minas multantur. Scythæ immolati bouis carnes coctas, concissasq; propè se ponere, ipsi super corium sedere, qui auxiliaturus est carnis

nis parte accepta, corium conscendere solet. Romæ, qui ope indiget, confugit ad asylum Cereris, huic datur panis, vnde pandere dictum arbitratur Varro in libris de Vita populi Romani.

Christiani Prisci quomodo vixere. Cap. XXVII.

NON equidem Christianorum mores referrem his libris, ne nostris hominibus & ipse leges perscribere velle viderer, nisi desidiæ hoc magis aliquos adscripturos arbitrarer, quàm ciuis aliæ potius causæ, si, quādo nimius fortasse fuerim nonnunquā in ea perquirenda, quę parū ad nos, nihilue conferant, nostra prorsus omisissem: quare mores antiquos eorū hominū, qui hanc religionem coluere primum, proponam, vt si qui velit, posset facile, qui magis probandi sint, eorum, aut nostri, videre: & ita proponam, vt constitutum habeam, & profitear Pontificis Ro. doctorum hominum, atque optimorum, qui cum eo de religione consentiunt, decreta, & iussa semper apud me rata, firma, & sancta fuisse, futuraq;. Corde igitur Deum recipi oportere putabant, eius simulachrum hominem esse, propitiareq; qui innocentiam coluisset, iustitiam, abstinuisset dolo, hominem periculo eripuisset: hominem solo crimine corrumpi, & maleficiorum conscientia. Cibum non sumebant cum ijs, qui nondum hanc religionem suscepissent. Qui credere vellet, cum ieiunasset adducebatur à patre lustrico ad Pontificem, qui hominem quadraginta diebus de ijs rebus docebat, quæ Christiani hominis essent: sic enim Anthiochiæ primum vocati in Syria, qui Christi Soteris doctrina instituti essent, eorum conuentu (ἐκκλησία Græci dicitur) in ea vrbe à Petro, & Paulo instituto. Die mox, quo reuixerat Christus, &

Pascha

Paſcha Iudaica voce appellatur, eum diſcinctum, veſtibus etiam detractis Pontifex ad Occidentem conuerſum iubet malum genium (Satan vocant Iudæi) ſufflatione emittere, & ad Orientem profiteri Chriſtum: corpuſq; oleo vngit verbis ſolennibus conſecrato, & ter merſum aquis perennibus fontis, aut fluminis, mariſue expiabat nomine trinæ Beatitudinis inuocato. Qui expiaretur à patre luſtrico, & miniſtris Pontificis albis indutus, Iudæorum duabus vocibus Halleluia dabat laudem Deo, melq; ſimul cum alijs, qui expiarentur, ac lac guſtabat, & illis omnibus adhibebat manus Pontifex, vt Dei ſpiritum exciperent. Nam & Pontifex per oppida diſcurrebat ijs manus adhibens, qui expiati à presbyteris, aut Diaconis eſſent: in templo deinde εὐχαριστίαν ſumebant: nam λιτουργία conſecrationem habebat εὐχαριστίας hoc modo: Pontifex altaria thure adolet, & templum Dauidis carmina cum miniſtris canens: leguntur poſtea aliqua ex libris vatum, literiſue τῶν Αποστόλων, eorum ſcilicet, qui à Chriſto ad homines aduenere nuntij, loco editiori εὐαγγέλιον. Ante, & poſt pontificem ad aram erant Diaconi ſeptem (totidem enim eſſe in vnaquaque vrbe voluere Apoſtoli) alijq; miniſtri veſtibus ſacrificis, à dextra, & ſiniſtra presbyteri tanquam cuſtodes, ne quis in Pontificem impetum faceret: egrediuntur mox templo κατηχούμενοι, qui de Chriſto quidem Pontifici credunt, nundum vero aqua expiati ſunt: egrediuntur & qui polluti pœnitentiam agunt, & ἐγγαστριμύθοι, quos lemures agitant: in templo remanet Pontifex, miniſtri, plebs ſancta, & innocens. Concinnunt deinde quid de Deo perſuaſum ſibi ſit, rerum ſcilicet parente, Rege, & Sancto: miniſtri panem, & calicem altaribus imponunt: vbi Pontifex dixiſſet vt omnibus pax eſſet, cuncti iungunt oſcula, oſculum hoc Paulus ἅγιον vocat: Pontifex, & miniſtri abluunt manus, Deum laudibus celebrant, Pontifex verbis

arcanis (iam non ita) εὐχαριστίαν consecrat, quam demonstrat, sumit ipse, impartitur cæteris ante cibum, Deo gratias agit, mox omnes simul edunt. Christianorum enim communia omnia erant, opibus venundatis Pontifici pecunia tradita: vtilius postea visum opes, & prædia Pontifici tradere, qui ceu procurator fructus inter pauperes partiretur, aleretq; qui simul viuere voluissent: hæc enim Pontificis (Sacerdotem antiqui, ἐπίσκοπον dixere Græci) cura erat, sed prima legem Christi populum docere, Seniores (πρεσβύτεροι dicuntur) & Diaconos instituere. Sacerdotes ipsos, vel Pontifices crearunt primum Apostoli, vt Petrus Romæ Linum, & Cletum, moriensq; Clementem, Cæsareæ Zachæum, Paulus in Creta Titum, Ephesi Timotheum: sic à se plures missos testatur Clemens in Hispaniam, Galliam, & Germaniam: postea id fecere πρεσβύτεροι, qui Sacerdotium vni ex eorum ordine mandabant, quod Alexandriæ à Marco ad Heracleam vsque & Dionysium Pontifices factum est, vnde credidit Hieronymus Pontificem à Paulo, & Ioanne vocari πρεσβύτερον. Mandabat & Sacerdotium populus, eius quem designaret, nomine publicè posito, vt si qui vellet, homini, quæ nosset crimina, obijceret. Inde id fecere quicunque in Prouincia Pontifices essent, vel eorum omnium voluntate tres tantùm. Pontifices quoque primarij, qui Patriarchæ, & Archiepiscopi dicuntur, eorum, quibus præsunt, Pontificum concilio designantur: illi in vrbibus instituti, vbi maiores Flamines fuerant, isti vbi Flaminum Principes, Episcopi in singulis ciuitatibus. Primarij ipsi aliorum Pontificum iudicia agebant, & inter populum in aliorum Pontificum concilio, quod bis, terq; singulis annis cogebatur: iudicia inquam inter populum rerum, quæ maiores viderentur, quam quæ decerni à Pontifice ipso possent, qui reddebat in vrbe inter Christianos iudicium. Si controuersiæ, quas Pontifices in concilio diremissent perdiffi-
ciles

ciles essent, Presbyteri, & ex populo ij, aduersus quos pronuntiatum fuisset, Pontificem Romanum, vtpote qui Maximus est, appellare poterant, Seniores ipsi, Presbyteriue pauperum, viduarum, eorum, qui quòd Christiani essent, in custodia tenerentur, aut mala sustinerent, curam gerebant, excipiebant hospites, & vt alienæ pudicitiæ parceretur matrimonio iuuenibus virgines collocabant, & ijs qui salatiores viderentur, viduas etiam iuuenes. Vxor petebatur ab eis, in quorum potestate puella esset: sponsæ dos dabatur, Sacerdos precibus à Deo petebat, vt matrimonium bene verteret, pacatam sanctissime, & honestissime vitam coniuges simul degerent, ducebatur inde sponsa marito à pronubis, & cognatis: maritus cum ea biduo, aut triduo preces casto corpore fundebat, dona pauperibus mittens, qui in templo alerentur. Diaconi tanquam Pontificis oculi, perlustrabant quæ Christiani agerent, si quem errantem vidissent, deferebant ad Pontificem, qui eum hortabatur ad studium bene viuendi: segniores inuitabant vt auidius Pontificem docentem audirent, qui pauperes essent, aut mala valetudine laborarent, nuntiabant omnibus, fratres (hoc nomine Christiani se vocabant, fratrem etiam Cyprianus Nouatianum Hœreticum, & Cornelium Pontificem Ro. vt Augustinus Innocentium) visebant illos, ijs, qui egerent. administrabant cibum, sanctorum pedes lauabant, hospitio & ipsi peregre aduenientes suscipiebant, Deum precabantur pro defunctis, & Martyribus: sic enim dicebant, qui ne Christum abnegarent, supplicia perferebant: quorum etiam dies natales celebrabant; se ad omnem actionem, aditum, progressum crucis signo munibant: non vias obsidebant armati, non maria prædabantur, non miscebant venena, non exponebant filios, non stupra inferebant, non fœminæ, nec mares quæstum corpore faciebant, non aderant parricidę, non sacrilegi, non captatores, non testamentarij, nec innoxios

plectebant, si quis peccasset aliorum consortio illi interdicebatur, donec criminis pœniteret, & Deum illi Presbyteri exorarent, sed Presbyteri, qui peccassent, post pœnitentiam munus ipsum amittebant. Vita functũ Pontifex alijs conuocatis deponebat, si Sacerdos fuisset, aut minister, ante altaria, si ex populo, ante sacrarium, Deum venerabatur, gratias agebat, cum alijs Dauidis carmina concinebat, ministri legebant quæ scripta essent de æterna vita, quam qui mortui sunt reuiuiscentes iterum agent; κατηχούμενοι inde templo egrediebantur, laudabantur sancti, innocentesq; homines, qui obierant, defunctus ipse: super cadauer Pontifex concipiebat preces à Deo petens vt mortuo peccata condonaret, & valere iusso cadauere simulq; alij, oleo consecrato infuso cum alijs cadaueribus sepeliebat. Quæ quidem omnia de Christianis ex Theologis.

Paulo	Vrbano
Dionysio	Tertulliano
Ignatio	Arnobio
Clemente	Lactantio
Euaristo	Cypriano
Anacleto	Hieronymo

alijsq; huiuscemodi excepta sunt, reliqua vero, quæ in his libris tradidi & ex illis, & ex alijs, quos vel ipse legerim, vel ij vnde sumpserim, qui sunt.

Grammatici latini

Acron	Fulgentius
Altamerus	Glareanus
Asconius	Lactantius
Aulus Gellius	Laurentius Valla
Catanæus	Manutius
Claudius Aruntius	Moscellanus
Conradus Lycosthenes	Nonius
Diomedes	Opsopæius
Domitius	Parrhasius

Paulus

Paulus Marſus
Philander
Philippus Beroaldus
Pius
Pompeius
Porphyrion
Probus
Robortellus
Seruius
Theophilus
Verrius.

Poetæ

Actius
Cæcilius
Catullus
Ennius
Helius Cinna
Iuuenalis
Lucanus
Lucretius
Martialis
Næuius
Ouidius
Plautus
Propertius
Statius
Terentius
Tibullus
T. Quintius
Val. Flaccus
Vergilius.

Historiarum ſcriptores.

Aemylius Probus
Ammianus Marcellinus
Bonfinius
Cæſar
Capitolinus
Caſſius Hemina
Caſſiodorus
Cornelius Nepos
Cornelius Tacitus
Crantius
Eutropius
Fabius Pictor
Iornandes
Ioſepus Indus
Irenicus
Iulius obſequens
Iuſtinus, vel Trogus
Lepidus
Licinius
L. Florus
M. Antonius Sabellicus
M. Paulus Venetus
Marlianus
Matthias Sarmata
Muſtius
Paulus Diaconus
Petrus Mediolanienſis
Peſcennius Feſtus
Pollio
Pomponius Mella
Quadratus
Q. Curtius
Salluſtius
Saxo Danus
Serenus
Siſenna

Sueto

Suetonius
T. Liuius
Valerius Antius
Valerius Maximus
Vartomanus
Velleius
Vopiſcus

Oratores

Cicero
Cornificius
Plinius Cæcilius
Quintilianus

Aſtrologi

Hyginius

Philoſophi

Apuleius
Beſſarion
Galeottus
Marſilius
Seneca

Iureconſulti

Alciatus
Aurelius
Cœlius Sabinus
Caius
Iulianus
Labeo
Modeſtinus
Papinianus
Paulus
Pomponius
Trebatius
Trophonius
Venuleius
Vlpianus

Theologi

Ambroſius
Auguſtinus
Capnion
Heſychius
Paulinus
Rufinus
Sidonius

Ambigui tituli

Agrippa
Ateius Capito
Aurelianus
Budæus
C. Baſſus
Calcagninus
Cincius
Claudius Saturninus
Columella
Crinitus
Eraſmus
Hermolaus
Iulianus Aurelius
Iulius Frontinus
Iunius Gratianus
Leo
Leonicenus
Macrobius
M. Cato
M. Meſſalla
M. Iunius Nypſus
Merula
Philelphus
Plinius

Poly-

Polydorus
Pontanus
Raphael
Robertus
Siſinnius
Tileſius
Tireſias
Varro
Vitruuius
Zieglerus

Græci Grammatici

Diogenianus
Euſtathius
Interpres Apollonij
  Ariſtophanis
  Demoſthenis
Euripidis
Nicandri
Interpres Pindari
  Sophoclis
  Theocriti
Ioannes Tzetzes
Iſaacius
Iulius Pollux
Pamphilus
Seleucus
Suidas
Theodorus
Varinus Camers
Zenodotus

Poetæ

Aenicus
Aeſchylus
Agameſtor
Alcmæon
Apollonius
Achæus
Ariſtophanes
Callimachus
Crinagoras
Dionyſius
Diphilus
Epicharmus
Eratoſthenes
Eubulus
Eumelus
Euripides
Geminus
Hermippus
Heſiodus
Hipponax
Homerus
Ibicus
Lycophron
Mimnermus Colophonius
Naucrates
Nicander
Nicoſtratus
Orpheus
Philodemus
Pindarus
Rhianus
Sophocles
Theocritus
Theophunus

Hiſtoriarum ſcriptores

Agatarchides
Agathias

Alcimus
Androtion
Apollodorus
Appianus
Ariſtides Mileſius
Arrianus
Aſclepiades Cyprius
Bardeſanes
Calliſthenes
Carminius
Chryſermus
Clidemus
Cteſias
Dicearchus
Dinon
Diodorus Siculus
Diogenes Laertius
Dion
Dionyſius
Diophantes
Dioſcorides
Dorotheus
Doſiades
Duris Samius
Egeſippus
Ephorus
Eudoxus
Euhemerus
Gemiſtus Plethon
Hecatœus
Hellunicus
Heraclides Ponticus
Hereas
Herodianus
Herodotus
Hieronymus Rhodius
Ioſepus Iudæus
Iuba
Nicanor
Nicolaus Damaſcenus
Nymphis
Nymphodorus
Oneſicritus
Pauſanias
Phanodemus
Philochorus
Philoſtratus
Polemon
Polybius
Polyſtephanus
Poſidonius
Procopius
Sachoniathus
Stephanus
Strabo
Theopompus
Theſeus
Thucydides
Timæus
Vranius
Xanthus Lydus

Rhetores

Aeſchines
Demoſthenes
Dinarchus
Iſæus
Iſocrates
Libanius

Philoſophi

Philosophi
Alexander
Antisthenes
Aristoteles
Artemidorus
Cheræmon
Demetrius
Hermes
Hierocles
Manethon
Maximus Tyrius
Olympiodorus
Palæphatus
Pharnutus
Philon Iudæus
Plato
Porphyrius
Proclus
Pyrrho
Theophrastus
Xenophon

Medici
Galenus

Theologi
Basilius
Eusebius
Gregorius Nazianzenus
Moses Iudæus
Origenes
Theodoretus
Theophylactus

Ambigui tituli
Aelianus
Aphricanus
Athenæus
Constantinus
Didymus
Erasistratus
Lucianus
Nicanor
Plutarchus
Ptolemæus
Stobæus

Auctoritatis incognitæ.
Aglaosthenes
Batus
Diogenetus
Diotimus
Hypatus
Lysimachus
Philarchus
Pisander
Timosthenes.

Gentium, & vrbium, quarum nomina in his libris habentur, explicatio.

ABydus in Asia ad Hellespontum Milesiorum Colonia, Gyge Rege deducta. Acacesium in Arcadia Opp. ab Acaco Lycaonis filio conditum. Achæi Græci

ſunt ab Achæo Xuthi filio, Ionis fratre, à quo Athenienſes dicuntur Iones. Achæi etiam in Peloponneſo, ſicq; vocantur Lacedæmonij, & Argiui ab Archandro, & Architele Achæi filijs Acileſina, vel Aciliſena, quod eſt apud Ptolemæum eſt in Armenia regio. Actium Colonia Auguſti in Epiro, iam dicitur Caput ſigi. Adyrmachidæ in Marmarica prope Ionium Solis fontem. Adriam vrbem in Venetia poſuit Adrius pater Ionij Illyrici Regis, à quo nomen Ionium mare accepit: vel Dionyſius Tyrannus; Aethruſcorum Colonia, quæ Adriatico mari nomen dedit. Alij mare ab Atria dici credunt vrbe in Aethruria à Diomede condita, quæ Aethria prius vocabatur, vnde Aethruſcos appellatos credimus qui erant Tyrrheni à Tyrſeno Telephi, Aebatarnæ Scytæ. Aegina Sporadum vna ab Aſopi filia Aegina, Aeaci vxore; nunc Leſina, antea Oenone ab Oenone Boydionis filia. Hanc incolebant Myrmidones formicis homines ab Ioue facti, quòd cum ſoli in antris degerent, vitam colere, belliq; artem eos docuit Aeacus. Aegium Vrbs Achaiæ in Peloponneſo. Aeneas vrbs, quam in Thracia ad Atho condidit Aeneas Ilio euerſo, vbi pater eius Anchiſes ſepultus eſt, vel certe in Pytane propinquo loco, cum in Calauro obijſſet prope Anthemum. Aequi in Aethruria vbi Viterbum. Aequicoli in Latio vbi Taliacotium. Aeſtyj Germani in Liuonia. Aethiopes, Nigritæ, Pagenæ idem ſunt, qui olim primi coluere Deos, legibuſq; vſi ſunt, iam vero rudes alij Chriſtum, alij Maometha ſectantur. Aetolia in Achaia ad Coruum montem ab Aetolo Endymionis filio, antea Hyantis dicta, nunc Deſpotatus, vt quidam putant. Agathyrſi in Liuonia ab Agathyrſo Herculis filio, vel à thyrſis Liberi patris hi etiam dicuntur Gelones, & Geloni à Gelone Herculis filio. Agaui prope Cyrenem in Aphrica. Agrigentum Dorienſium oppidum in Sicilia, nunc Gergentum. Alani, Alauni

Ptole-

Ptolemæo ex Sarmatia acceſſere in Galliam, & Hiſpaniam cum Vandilis. Alatemnij in Aphrica. Albani in Latio ex Alba vrbe condita ab Aſcanio. Arij in Scythia prope mare Caſpium, qui iam Mengrellij dicuntur: Italorum progenies, Herculem Geryone extincto, ſecuti. Hos alij dicunt à Theſſalis ortos cum Iaſon Aeeta mortuo Colchos repetiſſet: inter Mengrellios etiam ſunt Colchi, Lazi etiam dicti Aegyptiorum coloni. Allobroges in ea Galliæ parte, quæ Delphinatus dicitur. Amazones fuere ad Thermodontem, inde in Caria, & Lydia, Phrygiam mox inuaſere, repulſæq; à Mygdone, Otreo, & Priamo: poſtea Atticam, ſed victæ à Theſeo, inde ab Achille, & tempeſtate actæ venere in Italiam, Cleten vrbem ædificarunt, quam tandem, & Amazones ſimul Crotoniatæ delerunt nomen, quod dextram mammam abſcinderent, habuere, ortum vero à Marte, & Venere. Ambraciæ ſinus Artæ Gulfuſanus. Amphrones Galli Cimbris ſe iunxere Italiam petentibus, victiq; ſimul, & cæſi ſunt. Amorrhæi in Libano monte Syriæ. Anſibarij Germani in Friſia, deleti inter Cattos, & Cheruſcos. Antiochia in Syria nunc Aleppum condita à Seleuco Antiochi filio. Ariam in Margiana Bactris finitimam erexit Antiochus Soter, tertiam in Meſopotamia Nicanor, quartam in Phrygia Antiochus Epiphanes, & hæc Romanorum Colonia. Antropophagi in Aethiopia circa ſinum Barbaricum, vbi eſt Quiloæ Regnum, & Mombacæ. Anxur Terracina in Latio. Apollonia inter Taulantios in Epiro, Corinthiorum, vel Corcyrenſium Colonia, nunc Velona. Aulon autem eſt in Peloponneſo, Aulonia, quæ & Caulonia dicitur, in Italia Crotoniatarum Vrbs. Aquitani in Gallia, Vaſcones nunc. Arabes in Aſia. Aracoſia Arianæ pars vſque ad Indum. Arbi in Carmania. Arcadia in Peloponneſo ab Arcade Iouis filio, vel Apolli-

nis, & Callistus. Genuit & Elatum, & Aphidanta Arcadum parentes. Argos Phoronicum condidit in Peloponneso Phoroneus, aliud Amphilochium in Acarnania, Amphilochus Amphiarai filius, vel Alcmæon, tertium Orestium in Epiro Orestes cum occisa matre erraret. Aria Prouincia Asiæ prope Parthiam, nunc Regnum Turqueste, quomodo etiam dicitur Carmania inter Persidem, & Gedrosiam. Arij Lygiorum pars, Lygij Sueuorum gentes Danubij accolæ iuxta Morauiam, & Slesiam. Arimphæi dicuntur fuisse vbi Rhiphæorum montium iuga reficiunt, haud dissimilem Hyperboreis gentem ex locorum positione mihi videntur fuisse in Moscouia in Colmogoro Regno. Aritia vrbs in Latio condita ab Hippolyto Thesei filio, vel ab Archilocho Siculo, Rizza nunc dicitur. Armenia à Cappadocia ad mare Caspium ab Armeno Rhodio, vno ex ijs, qui Iasonem secuti sunt in Colchos. Eudoxus Phrygum genere Armenios ait esse: hodie Caramania. Aspendos vrbs Pamphyliæ condita ab Aspendo, aut Argiuis. Assus in Troade colonia Mitylenæorum, Methymnæorumue, aut Aetolorum. Assyria Asiæ prouincia, nunc Azimia. Atlantes in Aphrica ad Atlantem montem, qui Aphricam ipsam secat ab Oceano ad Aegyptum. Atrij apud Celtas. Augylæ in Aphrica, quorum regio adhuc etiam dicitur Augela Aulis Bœotiæ vrbs dicta quod ibi manserint aliquandiu Græci, vel ab Aulide Phoronei filia, aut Cephisi, aut Euonymi Cephiso geniti. Auses in Aphrica circa Tritonem paludem.

Babylonem Chaldæorum Vrbem ædificasse dicitur Ninus, qui apud Mosem est Nimrod: vel certe Semiramis, Belusue, aut Babylon quidam Medus, qui ante Semiramin fuit mille annis. Babel iam est. Babytace oppidum Persidis. Bacchitij Insulas incolunt in sinu Arabico iuxta Aethiopiam, quæ dicuntur Bacchi, & Antibacchi, à Plinio Bacchias, & Antibacchias. Bactriana in Asia

pro-

prouincia vbi sunt Tartari Zagatay ibi etiam sunt Sogdiani Baleares in Mediterraneo, Maiorica, & Minorica à forma dictæ, olim Gymnesiæ, quòd Bœoti ex naufragio cò nudi euaserint. Chœradas eas vocat Timæus. Barce, vel Barcæa Vrbs Aphricæ, quæ & Ptolomais, & nunc Tolometa dicitur, à Perseo, Zacyntho, Aristomedonte, & Lyco condita. Basilidæ in Sarmatia ad Gerrhum amnem, regio nunc dicitur Cumania, vbi etiam erant Budini, quos Bodenos vocat Ptolemæus, & Hamaxobij, quos Abios Homerus nuncupat, ad Bugem amnem, quem Bycum appellat Ptolemæus. Hi Nomades sunt nunc Tartari, alij etiam in Aethiopia, vbi Nubia deserta. Bastarnæ & ipsi in Sarmatia, Prouincia, aut Potchuze est. Bastitani in Hispania vbi Murtia. Bithynia in ea Asia, quæ Natolia dicitur, populi ipsi Thracum coloni sunt, vel Arcadum, & Mantinensium à Bithy Iouis filio, & Thraces. Blemyes, vel Blemmies in Insula Nili Meroe, quæ Gueguere nunc dicitur, ab vno ex Deriadis Imperatoribus, qui cum Libero patre pugnarunt: fuere vero tres Orontes, Orobandas, & Blemes Bœotia à Bœoto Neptuni filio, & Arnes, vel à boue, quam sequutus dicitur Cadmus, prius Aonia, ab incolis Aonibus. Borsippe in Assyria vrbs Dianæ, & Apollini sacra, quare Apolloniatis dicitur à Ptolemæo, nunc Saltamar. Britania Anglia Insula est. Burgundiones ex Vandilis in Galliam venere in Sequanorum, & Heduorum prouinciam.

Callatiæ Indi, Calatiæ apud Hecatæum. Cannæ vicus vbi ab Annibale victi Romani, nunc Barolum in Apulia. Cantabri Viscaini sunt in Hispania. Caria in Asia, quæ Natolia dicitur. Carmina Insula in Oceano Indico, Carmina apud Stephanum. Carnutæ in Gallia, eorum Vrbs est Antricum, quæ Chartres dicitur. Carrhæ Vrbs Arabiæ in sinu Persico, Gerrham vocat Antisthenes, Geram Ptolemæus, Stephanus, vt solet duas facit. Be-

roni

rou iam dicitur. Caſpij in Media, inter Cambyſem, & Cyrum fluuios. Caſſiterides in Oceano Cantabrico Inſulæ decem, quæ Bayonæ dicuntur ab vrbe Galitiæ inter Callaicos, quæ quidem Oruium dicitur à Ptolemæo. At Fortunatæ ſunt Canariæ in Oceano Atlantico Inſulæ. Cathei indi inter Hydaſpem, & Aceſinem fluuios. Catti in ea Germania prouincia quæ Peſſia dicitur. Caunij in Caria à Cauno Biblis fratre, Caucones ab Pomero dicuntur. Chœlonophagi in Carmania, vbi populi nunc piſcibus maximè viuunt. Chæronea Bœotiæ vrbs condita à Chærone Apollinis, & Therus filio: prius tamen vocabatur Arne, à Bœoti matre, Simiſa quoque vt ſcripſit Theſeus. Chalcedonem vrbem Ponti condidit, decem & ſeptem annis ante Byzantium Argias Megarenſium Princeps, Dorienſium Colonia, nunc Scutari. Chalcis vrbs Aetoliæ. Chaldei inter Arabiam, Suſianam, Aſſyriam, & ſinum Perſicum à Chaldæo, qui quartodecimo loco poſt Ninum regnauit, prius Cephenes ab Andromedis patre Cepheo. Perſarum Regi Sopho parent. Chalybon Vrbs in ea Syriæ parte, quæ Chalybonitis dicitur. Chatramotitæ in felici Arabia, quos Ptolemæus Chatrammitas vocat, Chatrametas Vranius, ibi nunc eſt Carna oppidum. Chius à Chio Oceani filio, vel Chione Nympha. Oppidum condidit Ion Xuthi filius, vel Oenopion frater Staphyli Theſeo, & Ariadna genitus. Nunc Sio. Choraſmij in Bactriana ex Maſſagetarum Sacarumq; gente. Tartaris parent, Cia in Græcia Inſula, zia eſt. Cicones in Thracia, ad Neſum amnem, quem Perodotus Liſſum vocat, quorum vrbs fuit Iſmarus, poſtea non Marathonia quidem, ſed Maronea dicta, vt & apud interpretem Pomeri legendum eſt, & apud Stephanum, quanquam is Marathoniam, Maroneam, & Iſmarum tres vrbes eſſe facit. Inde Cicones venere in auxilium Priamo Mente Duce. Vrbs iam eſt Marogna. Cimbri

bri fuere in Cimbrica Cherrhoneso, quæ Dania est, postea venere in Galliam, sed aquis pulsi noua domicilia petentes, à C. Mario victi, cæsiq; sunt. Qui superfuere, accesserunt vbi nunc est Cambray. Cissij in Susiana, Persis parent, ibi est Gies oppidum. Cnidus vrbs Cariæ Lacedęmoniorum Colonia, nunc Caput Chij. Co Insula in Carpathio mari, nunc Longeum, quam tenuere Cares, postea Argiui ab ouibus dicta: ouem enim κῶν Cares ipsi vocant. Coi ipsi dicuntur Meropes à Merope Triopæ filio. Colophon Asiæ Vrbs eorum colonia est, qui Thebis à Thersandro captis secuti Tiresiam, Mantoq; sunt. Arij conditam dicunt vrbem ab Ione, Xuthi filio, Mimnermus Colophonius poeta Elegus ab Andremone Pylio, iam vero Altoboscus est. Corinthum in Isthmo posuit Sysiphus vrbem Ephyrem dictam ab Ephyro filio Myrmecis Epimethei vxoris. Aletem Hippotis filium volunt alij vrbem condidisse ab Hercule sextum, sed Eumelus scribit Aeetæ antea datam à Sole patre. nunc Corantho. Cereophagi circa sinum Arabicum prope Berenicem, quæ Cosir vrbs est. Creston vrbs Thraciæ à Crestone Martis, & Cyrenes filio. Creta Insula à Crete Iouis, & Idææ Nymphæ filio dicta, vel à Creta Hesperidum vna, nunc Candia, olim Core à Corete. Crissa vrbs Phocidis à Crisso condita Parropei, vel Phoci filio. Crotonem vrbem in Iapygia fabricarunt Achiui. Myscello, Mysteloue, vt apud Dionysium est, Duce, & Archiæ auxilio, vnde Crotoniatas genere Achæos esse scripsit Herodotus: vocarunt à Crotone filio Lauræ Lacinio geniti, Lacedæmoniorum inde colonia, deducta cum Spartæ regnaret Polydorus Alcamenis. Nunc Cotrone. Cumæ vrbs Campaniæ Cumæorum, Chalcidensium, & Eritriensium ex Eubœa colonia, Hippoclis Cumæi, & Megasthenis chalcidensis ductu. Curetes Apollinis filij, & Danaides Nymphæ Cretensis, in Creta Iouem aluere. Curetes etiam dicuntur

Acar-

Acarnes, quod intonſam comam habeant. Cynamolgi Aethiopes, qui & Agrij dicuntur in Nubia. Cynoſura in Arcadia à Cynoſuro Mercurij filio. Cyrenem in Aphrica ædificaſſe Apollinem aut Pindarus, quod Ariſtæus, vel Ariſtoteles, cognomine Battus filius Cyrenis Theræ Inſulæ Regis, vel Polymneſti Theræi ex Inſula propter ſeditionem iuſſu Apollinis recedens, in Aphrica vrbem condidit, à Cyreneq; vocauit Hypſei filia. Cyrrha vrbs Phocidis, nunc Aſpropiti.

Damaſcus vrbs Syriæ ab Aſco Gigante, qui Bacchum vinctum in fluuium demerſit; vel à Damaſco Mercurij, & Alimedes filio, qui vrbem condidit, vel certe Abrahæ ſerui. Dardani in Myſia propè Macedoniam, quæ pars nunc dicitur Seruia. Dardicæ, vel Dardæ Indi, qui contra Bacchum pugnarunt, in Regno eos fuiſſe puto Narſingæ. Dauni in Apulia, quo venit Diomedes. Debæ erant in Meſopotamia non longe ab amne Tigri. Decelea Caſtellum, quod Agis muniuit contra Athenienſes. Delos Cycladum vna, quod Latona ibi pariente ἀδήλως fulcimento fulta fuerit, cum antea erraret, & Aſteria diceretur, Cynthuſq; à Cintho Oceani filio, vnde Apollo Cynthius. Ortygia appellatur ab Homero, Scythias à Nicanore, nunc Sdiles. Derbicæ in Margiana, Delbiccæ dicuntur ab Apollonio, à Cteſia Derbij, vel Terbiſſi. Dodone regio, & vrbs Theſprotiæ Ioui ſacra, quam Deucalion incoluit, à Dodone Oceani filia, vel Iouis filio ex Europa. Dolopes in Epiro prope Theſſalos à Dolope. Fuere etiam in Scyro Inſula Cycladum vna, quam præter Dolopes, incoluere Pelaſgi, & Cares. Dores fuere iuxta Pindum, inde inter Oeten, & Parnaſum, vbi fuiſſe dicunt ſex vrbes Cytinum (& ſi perperam legitur apud interpretem Lycophronis Catinum) Boeum, Lilæum, Carphæum, Dryopem, & Erineum. Poſtea cum Heraclidis venere Lacedæmona.

Ecba-

Ecbatana vrbs in Media à Seleuco condita, vel à Deioce Rege Medorum primo, nunc Tauris. Elienses in Peloponneso inter Peneum, & Alpheum, dicuntur ab Homero Epei ab Epeo Rege Neptuni filio, & Eurypyles. Aristoteles tamen Epeum, & Alexim Elidis filios esse scripsit. Enderum oppidum in Illyrico. Ephesum vrbem vel Amazones in Ionia condidere, vel Athenienses, qui Ione Duce in Ioniam venere, vel Androclus Codri filius, qui in bello obijt, cum Prienensibus opem ferret. Epidaurus in Peloponneso colonia Epidauriorum, qui inter Argiuos sunt, nunc Maluasia: in Dalmatia vero Epidamnus ab Epidamno Rege vrbs condita: huius filia genitus est Dyrrhachius, quo nomine vrbem, eorumq; coloniam vocarunt Romani. Essedones Melæ, & Plinio, Issedones Herodoto, & Hecatæo, Alcmani, Assedones, sunt in Scythia, horum regio nunc dicitur Iuhra, inde primum venere Vngari. Ptolemæus Issedones collocat in Serica, quam tenent Tartari, Cambaluq; vocant. Eubœa Insula prope Atticam ab Asopi filia, olim Macris à Macride Iunonis nutrice, nunc Negroponto. Incolas Abantes Homerus vocat vel ab Abante eorum Rege Neptuni filio, vel quòd eò venerint ex Aba Phocidis oppido. Atheniensium Colonia à Tolmide nauarcho deducta. Eurytanes Aetoli sunt in Illirico ab Euryto, quem Hercules interfecit. apud hos fuerat Vlyssis oraculum.

Falisci in Aethruria Argiuorum Coloni, vel chalcidensium, postea Romanorum, oppido condito ab Aleso Agamemnonis auriga, nunc Mons Flasconus. Fenni, Phinni Ptolemæo inter Vistulam, & Chronum, vbi Pruteni sunt: venere ex Phinnonia (sic enim legendum apud Plinium videtur viro doctissimo Zieglero) quæ Finlandia est in Scandia.

Gabij Volscorum oppidum in Latio à Galatio, & Bio fratribus Siculis conditum, nunc Gallicanum. Gades

Insulam in Oceano Hispanico incoluere, Tyrij illo classe aducti, prius Continusa. Galatia in ea Asiæ parte, quæ Natolia dicitur, quo Celtæ aduenere. Gamphasantes in Aphrica inter Nigritas. Gandarij in India intra Indum, & Suastum fluuios. Garamantes in Aphrica à Bagardi fluuio, ad paludem Nubam, quæ loca tenent Arabes in Nubiæ solitudine deserta. Gedrosia prouincia in Asia, nunc Regnum Tarse, aut Guzaraz. Geræstus portus apud Ptolemæum in Euboea, alij promontorium dicunt esse à Geræsto filio Iouis. Getulia prouincia in Aphrica vltra montem Atlantem. Gindanes prope Macas, aut Macæos in Aphrica. Gichthis eorum vrbs dicitur a Ptolemæo. Sunt Lotophagi. At qui credunt Vlyssem errasse circa Italiam, & Siciliam, Lotophagos dicunt esse Agrigentinos, & Camarinenses, Cyclopes vero Leontinos. Gordij prope Tigrim a Gordię Triptolemi filio, olim Carduchi, Persis parent. Gortyna vrbs Cretæ à Gortyco Heroe, nunc Cortina. Gotti, qui & Getæ, sunt adhuc in Scandia, vnde venere ad paludem Mæotidem, mox in Thraciam, Italiam, & Hispaniam. Haliartus in Bœotia oppidum conditum ab Haliarto Thersandri filio, quem sibi post insaniam Athamas adoptauerat. Ariartum aliqui vocant Hammanientes in Cyrenaicæ solitudine, quam tenent Arabes. Heliopolin in Aegypto condidisse Arabes scribit Iuba, alij Actem, Origenes Pharaonem Aegyptium Regem, esse enim eam ait, quam Moses On appellat, sic enim apud Origenem legendum est, quamuis in Indiorum libris nomen hoc non sic, vrbs iam dicitur Bethseme. Heniochi, qui & Cæsiæ in Sarmatia, quæ est in Asia, ibi nunc vrbs Zichia ad pontum. Hermione Argiuorum vrbs in Peloponneso Proserpinæ sacra ab Hermione Europis filio condita: quam incoluere Dryopes ex Doride ab Hercule, Meliensibusq; abducti. Maria iam dicitur, Hernici in Latio, vbi Anagnia oppidum. Heruli ex Gotthia Scandiæ venere in

Ger-

Germaniam, & Dalmatiam, pars in patriam rediJt, alij in Saxonia sunt ad Mechelburg. Homolium oppidum Magnesiæ. Hunni cum Valia venere ex Scythia in Pannoniam, quam tenent. Hyperborei dicebantur esse in Asia trans Hyperboreos montes, quo loco nunc est Duina regio in Moscouia. Hyrcania porpe mare Caspium, nunc Cassam.

Iapyges sunt in Apulia. Iaxamathas esse putarim Circassos, nam & Ephorus esse ait in Sarmatia, Iaxabatas Stephanus vocat. Iberia in Ponto, quam Georgiani Christiani tenent. Iberes putantur coloni Hispanorum, se tamen ipsi dicunt à Thessalis ortos cum Iason repetijsset Colchos Aeeta mortuo. Ibernia Irlanda est in Oceano. Ichthyophagi in sinu Persico, eorum vrbs Stobera. Erembi ab Homero dicuntur, quos esse ait Hellanicus ad fontes Nili, vbi est Regnum Manicongi. Igilliones in Lituania, nunc dicitur eorum regio Scimogithia. Illyricum ab Illyrio Cadmi filio, nunc Sclauonia. Iones Attici sunt ab Ioue Creuse, Xuthiq; filio, vel Apollonis: Horum coloni in Asia, & ipsi dicuntur Iones, & prouincia vbi sunt, Ionia, quam Turcæ Quiscon appellant. Ithacam Insulam, quæ Acarnaniæ adiacet, tenuere Ithacus & Neritus Perelai filij Cephalenia relicta, nunc dicitur Compare. Iulis vrbs in Insulam Cia (sic legendum apud Stephanum) ab Iulide fonte, Simonidis Lyrici, eiusq; fratris Bacchy lidis patria.

Lacedæmon vrbem condidit Lacedęmon Iouis, & Taygetæ, vel Semeles filius, nomine à Sparta ex ore imposito, vel à Sparto Amyclante genito: alij à Sparto Phoronei filio conditam dicunt, à Patrocle alij, à quo sextus fuerit Lycurgus legum lator. Nunc Misitra Lampascus Milesiorum, Phocensiumue Colonia in Hellesponto, à Dicmedis Thracum Regis sorore dicta, olim propter Pinus pithyea, & priapus, quod à priapo Veneris, Dionysijq; filio

condita credatur, quoniam optimum vinum fert, nunc Lapſicus. Lanuuium oppidum in Latio ad viam Appiam à Diomede conditum. Laodicea altera in Perſide Antiochi opus, altera in Syria à Laodice matre Seleuci, hanc Iudæi Rhamata, Barbari Lichem dicunt. Latini Italiæ populi quibus imperauit Latinus Herculis filius Fauni vxore natus, nunc Campania. Lebadia Bœotiæ vrbs, nunc Badia. Lemnus Inſula Thraciæ Sacra Vulcano, quod ibi Olympo deiectus ceciderit, à Magna Dea dicta, quam lemnum vocant, Inſulam tenuere Pelaſgi, nunc Stalimene. Leontini Siciliæ populi Chalcidenſium coloni. Lepta, vel Leptis vrbs Aphricæ à Sydonijs Tyrijs condita, ſeditione patria pulſis, nunc Aphrica dicitur. Leucas Corhintiorum, Corcyrenſiumq; colonia in Epiro, nunc Sancta Maura. Limnæ oppidum circa Helleſpontum in Cherrhoneſo prope Seſtum, quod Mileſij habitarunt. Limyra oppidum Lyciæ à Limyra fluuio. Lindus vrbs in Inſula Rhodo à Triopate Phorbantis filio condita, vel à filijs Cidippes, & Cercaphi, Apollodorus Lindiam vocat, & eam Danaum Beli filium ædificaſſe ſcribit, ea forma, qua erat vrbs Athenarum. Lipara vna ex ſeptem Inſulis Aeoli, maiorq; à Liparo Auſonij filio, olim Meligunis. Liparæi ipſi Cnidiorum coloni, quicum Pentathlo Cnidio Duce in Siciliam veniſſent ad Pachynum inde pulſi ab Elymæis, & Phœnicibus in Liparam traijcitur. Locri Epicnemidij, qui & Opuntij, ſunt contra Eubœam in Achaia: Locri Ozola circa Aetoliam in Criſſæo vico: horum Coloni ſunt Locri in magna Græcia, qui Epizephyrij dicuntur ab Italiæ promontorio Zephyrio, quod Spartiuentum eſt. Eorum oppidum eſt Locris vel ab ipſis conditum, vel à Naritijs. Pauſanias Lacedæmoniorum coloniam eſſe ait deductam cum Spartæ regnaret Polydorus Alcamenis filius. Longobardi Gepidarum genere ſunt, fuere, ſuntq; in Italia. Lucani in Italia vbi nunc Baſilicata. Lycij à Lyco Pan-

dionis

dionis filio, in Asiam venere cum Sarpedone Cretensi prope Ciliciam, prius Termillæ, nunc Briquij. Lydia in ea parte Asiæ est, quæ Natolia dicitur. Macæ in Aphrica non procul à Syrti, vbi nunc est Taga vrbs, à Ptolemæo Macæi Syrtitæ dicuntur. Machlyes in Aphrica circa Tritonem paludem, Macryes Stephano, Macries Rhiano, Machryes Ptolemæo. Macrobij in Aethyopia prope Meroen. Macrones in Cappadocia prope Tibarenos, & Armeniam. Magnesia altera ad pelium inter pelasgos, quæ nunc Verlichi: altera huius Colonia, & Cretensium in Ionia. Mantinea Elidis vrbs, à Mantineo Lycaonis fratre condita Mundi iam est. Marathon in Attica. Mardi in Perside, vel Hyrcania, vt est apud Apollodorum. Mares prope Mosynæcos. Margiana in Asia, vbi nunc Coralani. Massæsylii in Aphrica, Numidæ erant, regio adhuc Numidia vocatur. Massagetæ in Asia trans Araxem fluuium, vbi Cyrus interfectus est. Mauri, qui & Maurusij, quomodo apud Stephanum legendum est, in Aphrica, vbi nunc est Regnum Fes, & eius maximè pars, quæ Habat dicitur. Maxyes in Aphrica prope Tritonem. Media à Medo Medeæ, Aegeiq; filio prouincia in Asia, nunc Seruam. Megara vrbs ad Isthmum inter Peloponnesum, Atticam, & Bœotiam à Doriensibus, Corœboq; Argiuo condita, dicta quod ibi in prælio cecidisset, sepultusq; Megareus esset Neptuni, aut Apollinis, Aegeiue filius, qui cum Bœotis in auxilium venerat Nisi contra Minoem, vrbs antea Nisa appellata. Melanchlæni in Sarmatia, quæ est in Asia, regio nunc Mordua dicitur. Melienses, vel Maleenses iam Caput Malio Memphim Aegypti vrbem prope Nilum condidit Epaphus Iouis, & Inus filius, vel Apis Rex Argiuorum. Herodotus Menem fuisse ait Aegyptiorum Regem primum, quem Mineum vocat Iosepus. Nunc vrbs est Cofer. Messoa, vel Mesoa locus, & Tribus Laconica. Miletus in Caria condita à Sarpedone Cretensi, dictaq;

à Mi-

à Mileto item Cretensi. Credunt alij vrbem multum antea fuisse, Anactoriam dictam ab Anacte Rege Cæli, Terræq; filio: Pithyussam quoque quod nata ibi primum pinus esset: Coloniam deinde Atheniensium à Neleo Pylio Codri filio deductam, nunc Melaxo. Milyæ, vel Milyes à Milye Solyni vxore inter Galatiam, & Pamphyliam: Homerus hos Solymos vocat, à Solymo Iouis, & Chaldenes filio, postea Pisidæ dicti. Mœotici sunt circa paludem Mœotim, quæ nunc Zabache dicitur. Circa eam sunt in Asia Circassi, in Europa Gazari, Cumani, & Tauri. Molossi in Epiro. Mosynæci in Moschicis montibus inter Armeniam, & Cappadociam. Musicani, Plinius Mutanos appellat, sunt non longe à Pandanis ad indum. Mynyæ Plati nunc, Mysi ad Euxinum Lydorum coloni, Olympieni dicti à monte Olympo, nunc Bulgari. Myus in Caria Ionum Colonia à Cydrello, Cyaratone, vt est apud Pausaniam, Codri filio deducta, à quis postea submersa.

Nabatæi à Nabate quodam in ea Arabia, quæ Petræa dicitur ab vrbe Petra, quæ nunc Arach dicitur, & prouincia ipsa Barach. Nasamones à Nasamone in ea parte Aphricæ, quæ Marmarica dicitur, vbi Arabes sunt in solitudine. Nauplium in Peloponneso Nauplius condidit Neptuni, & Amymonis filius. Nauplij ipsi Aegyptij sunt, qui cum Danao venere nunc Neapolis Romaniæ. Nauria in Asia regio. Naxus Cycladum vna Baccho Sacra à Naxo earum Duce, vel Endymionis filio, Atheniensium colonia, ab Homero Dia dicitur, iam vero Nicsia. Neruij Belgæ nunc Tornacenses. Numidæ in Aphrica, vbi nunc Constantina vrbs, & Regnum. Nysæi ex Nysa vrbe Indiæ à Baccho condita, Nysa etiam in Aethyopia Insula in Nilo.

Odrysæ Trhaces ad Artiscum fluuium, vbi nunc Bergas oppidum. Oetei in Achaia, alij in Scythia. Ophiophagi in Arabia, Candei etiam dicti, vbi nunc Panchaia regio.

regio. Orchomenum in Bœotia ædificauit Minyas, vnde Minyæum appellatur ab Homero: dicitur ab Orchomeno Iouis, & Hermippes filio. Oropus in Bœotia ab Oropo filio Macedonis, nunc Sucamino.

Padæi Indi, Aſeni Plinio, Pandani Ptolemæo, Pandæ Stephano, qui cum Deriade contra Bacchum pugnarunt. Palæſtini, quos Philiſtinos Iudæi vocant, erant in Syria, vbi fuere poſtea Iudæi. Pallene Pagus in Attica. Palma in Oceano Atlantico vna ex fortunatis. Paphlagones in Aſia circa Pontum à Paphlagone Phinei filio. Parrhaſiam in Arcadia condidit Parrhaſius Lycaonis filius, vel Pelaſgus Archeſtoris eò Argis profectus. Nicanor hanc Parnaſiam dicit fuiſſe vocatam ob Lycaonis παρανομίαν in Iouem. Parthenium in Taurica cherrhoneſo promontorium. Parthi in Aſia Perſis parent. Paſagarda, Paſargada Ptolemæo, Paſſargadæ Diotimo, Perſagadum Curtio oppidum à Cyro conditum vbi prælio vicit Aſtyagem: hæc enim vox apud Perſas Caſtra ſignificat, in hoc oppido etiam Cyrus ipſe conditus. Ibi nunc eſt Apaſia. Patræ vrbs Achaiæ in Peloponneſo Lacedæmoniorum colonia deducta à Patreo Preugenis filio, antea Aroas dicta, quod eam ædificaſſet Eumelus, ad quem ex Attica venit Triptolemus, eiq; fruges dedit. Nunc etiam Patras. Pellene, vel Pelline vrbs Achaiæ in Peloponneſo. Peluſium Aegypti oppidum ab Iſide conditum in honorem Peluſij pueri mortui, nunc Damiata. Pergamus vrbs Aſiæ Perrhœbi ſunt in Epiro, vbi primum fuere Dores iuxta Pindum. Perſepolis in Perſide vrbs condita à Perſeo Iouis, Danaeſq; filio, ab Alexandro euerſa, ibi nunc eſt Cuerchiz. Peſſinus vrbs Paphlagoniæ prope Dydimum à Mithridate, & Ariobarzane condita, quo loco cecidit Palladium, nunc Tribanta. Phæacum Inſulam Homerus Scheriam appellat, olim à Phæace Neptuni, Corcyræq; filio, vnde & Inſula poſtea Corcyra dicta, olim Drepane, nunc Corfu.

Corfu. Phæstij in Thessalia, eorum vrbs Oista iam dicitur. Pharusij in Aphrica sunt inter Nigritas, Asenagi dicuntur. Phaselim in Lycia vel Pamphilia condidit Lacius Argiuus Mopsi socius, solo salsamentis empto à Cylabra pastore, vnde phaselitæ Cylabram Heroem vocant, & illi piscibus faciunt. Mela vult Mopsum ipsum oppidum condidisse. Philaca vrbs Thessaliæ. Philenorum aræ in Syrti magna, vbi nunc Hernic vrbs. Phocenses in Achaia à Phoce Aeaci filio ex Psamathe, quem Peleus frater interfecit. Phœnices in Assyria à Phœnice Agenoris, Neptuniue filio, ibi nunc Tripolis est, aliæq; vrbes. Phreatis vicus Atticæ. Phryges Macedonum coloni sunt, & in Macedonia Bryges vocantur. Pthiothæ in sinu Pelasgico à Phthia Neptuni, & Larisses filia. Pisa vrbs Elidis condita à Piso Perieris filio, ab Eleis deleta, quibus Pisæi bellum intulerant Pyrrhum Pantaleontis filium Regem secuti. Pitane vrbs in Troade prope Caicum, nunc Sanctus Georgius. Placiades vicus Atticæ. Plateæ Bœotiæ vrbs à latitudine Onchesti nemoris Neptuno Sacri. Pœonia Macedoniæ pars. Polla vrbs Thessaliæ. Pontus Natolia. Præneste oppidum in Latio, Prænestum Ptolemæo, Prænestus Stephano conditum à Cæculo Vulcani filio, vel à Telegono Vlyssis, & Circes eo loco, quo saltantes homimines ramis iligneis πρινίνοις scilicet coronatos vidisset, inde nomine oppido dato, vel à Præneste Latini filio. Prasia oppidum in Peloponneso, nunc Ciparissi. Ptoemphanæ Aethyopes inter Nilum, & Montes Nubiæ, Ptoemphanes Ptolemæo.

Quadi fuere in Germania ad Danubium in Slesia, & Austriæ parte.

Rhegium oppidum Brutiorum in Italia condidere Chalcidenses, Messeniorumq; exules à Zancleis vuocati. A ῥαγῆναι dicitur, quod ibi terræmotu Sicilia auulsa ab Italia fuerit. Callimachus Iocasti vrbem vocat, ac si eam Iocastus

ſtus Aeoli ventorum Regis filius poſuiſſet. Rhenea Inſula, Rhene Ptolemæo, nunc Fermene Rheni inſulæ, nunc eſt Hollandia. Rhizophagi ſunt ad Aſtaboram, & Aſtapam fluuios in Aethiopia, vbi eſt Rex Aethiopum Dauid. Rhoxolani in Sarmatia; ibi Gazaria prope Tanaim.

Sabæi in Arabia felici. Sabini Italiæ populi Lacedæmoniorum genere, vbi nunc Abrutium, ibi etiam erant Samnites. Sacæ in Aſia ſunt. Scythæ inter Tartaros, Sagarij in Media, Ptolemæo Sagartij. Samus Inſula in mari Icario à Samo Ancæi, Samiæq; filio, quam Iones incoluere huc profecti cum Procle Pityrei filio, & Epidauris. At Proclis Filium Leogorum, Samioſq; victor Inſulæ expulere Epheſij: eorum pars in Thraciæ Inſulam Leucaſiam acceſſit, quæ Samothracia dicta, iamq; Sammandrachi. Saraceni in Arabia, Hos Strabo, & Plinius vocaſſe videntur Scenitas, vbi nunc eſt Mecha vrbs. Sarangæ prope Bactrianam, & Oxum amnem. Sardis vrbs Lydiæ Crœſi, & antea Omphales regia, ab Homero dicitur Tarne, & Hyde, vt apud Stephanum legendum eſt. Nam Hyle eſt in Bœotia. Sarmatæ poloni. Scordiſci in Pannonia, vbi nunc Belgradum oppidum. Scythę Tartari ſunt. Segoregij in Liguria Semnones Germani Sueuorum pars, vbi nunc Luſatia, & Marchia Brandemburgenſis. Seſtum in Thracia condidere Lesbij contra Abydum, Turres iam ſunt, quæ à Turcis Bogazoſſar vocantur, ea enim voce appellant ipſi oppida in maris faucibus. Sibæſi Indi, Sibæ Dionyſio. Hi etiam contra Bacchum pugnarunt. Sicyon oppidum Peloponneſi, Mecon olim, & Telchinia. Siginni in Aſia circa Caucaſum montem. Sindi in India extra Gangem, Dauſia iam eſt eorum regio. Sitones in Scandiæ parte, quæ Suecia eſt, ibi etiam ſunt Suiones. Sobij Indi. Spermophagi in Aethiopia prope Rhizophagos. Sphæria Inſula Trœzeniorum à Sphæro Pelopis auriga ibi ſepulto. Stymphalus vrbs Arcadiæ à Stymphelo

Lycaonis filio. Sueui Germani fuere ad Albin, mox venere vbi est Augusta, Vlma, aliæq; vrbes. Susiana persidis regio à Susa vrbe condita à Dario Histapis filio, vel à Memnone, Memnonia propterea dicta ab Herodoto, & à lilijs vocata, quod Susam Barbari appellant lilium, eorumq; copia ibi sit: iam vero Susay. Sybaris vrbs Italiæ à Troezenijs condita. Isceliceo Duce, Thurij postea dicta, Atheniensium Colonia à Dionysio Chalceo deducta Periclis iussu.

Talchloes in Aphrica. Taprobane Insula in mari Indico, olim Simunde, postea Salice, nunc Samotra. Tapyri, Tapyrhi Stephano, Taporrhi Quadrato in Media, vbi nunc Ars vrbs. Tarquinij oppidum Aethruriæ à Thessalis conditum vbi nunc forte est Massa Senensium oppidum. Tauri Scythæ in Taurica Cherrhoneso, quæ Tartaria minor dicitur. Taxili sunt inter Indum, & Hydaspem. Tegea Arcadiæ, vel Elidis vrbs à Tegeo Lycaonis filio condita. Tenedus Insula in Hellesponto à Tene Cycni filio, antea Leucophrie, vel Leucophrys, & Stene. Thasum Insulam in Aegeo incoluere phœnices, qui Europam quærebant Thasio Duce, Pariorum inde Colonia, Thalassia dicitur à Ptolemæo, nunc Thaso. Thebæ Bœotiæ vrbs ab Amphione, & Zetho condita, vel à Cadmo, vel à Boue dicta, quam Assyrij Teben appellant, vel à Thebe Asopi, Prometheiue filia, nunc Stibes. Thera Sporadum vna Lacedæmoniorum colonia à Thera deducta: Calliste etiam dicta. Thespiæ Bœotiæ vrbs à Thespiade, Tespione condita Teuthrantis filio. Thessalia in Macedonia ab Antipho Thessali filio, qui Ilio euerso occupauit Pelasgiam. Thracia in Europa prouincia à Thracia Oceani filia ex Parthenone, nunc Romania. Thule Insula quæ Tile adhuc dicitur prope Orcades, vbi Orcadum ipsarum Rex est. At Scritifini, qui dicuntur esse in Insula Thule, sunt in Scandia, quam Procopius quandoque appellat Thulem.

Thyſſagetæ in Sarmatia, vbi nunc Sylua Lepiphanouulies eſt in Moſcouia. Thyſſus oppidum Macedoniæ ad Atho montem. Tibareni prope Trapezuntem. Tingim oppidum in Mauritania condidit Antæus, D. Claudij colonia, dicta Traducta Iulia. Plutarchus Tingenam vocat, eamq; ædificaſſe ac Siphax Herculis filius ex Tingenna Antæi vxore, nunc. Tanger Tiryas vrbs in Peloponneſo à Tirynthe Argi filio, vel Aloei filia, olim Halieis: hanc delere Argiui. Thrauſi in Thracia ſunt. Tribaldi in Myſia, Valachijam Trœzenem vrbem vocauit Pittheus ex nomine fratris, duobus oppidis Hyperea, & Anthea in vnius formam redactis. Tybur in Latio conditum à Telegono, vel ab Argiuis fratribus Tora, Catillo, & Tyburte filijs Catilli Amphiarao geniti, nunc Tiuoli. Tyrus vrbs Syriæ à Tyro Phœnicis filio. Eam condidiſſe dicunt anno ante Troiam captam phœnices Sidonij Aſcaloniorum Regem fugientes, vnde colonia Sidoniorum dicitur à Hieronymo. Curtius ædificaſſe eam ſcribit Agenorem.

Vandili Germani, qui in Hiſpaniam profecti, Vandalitiam tenuere, quæ Andalutia eſt. Vei oppidum Aethruriæ, Sardianorum colonia, nunc Martinianum. Venedi in Saxonia ad Viſtulam ſunt inter Prutenos. Vmbri in Italia, vbi Ducatus Spoleti. Volſci vbi nunc Sueſſa. Volſcinium oppidum Aethruriæ, Bolſena eſt. Vxij non longe à Suſa, vbi Choaſpes oritur: hinc eſſe Zingalos aliqui volunt, ego vero ex Pannonia.

Xanthus vrbs Lyciæ à Xantho Aegyptio, vel Cretenſi. Zygantes in Aphrica non longe à Maxyjs.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA

GALLORVM INSVBRVM ANTIQVAE SEDES,

Bonauentura Castillioneo Mediolanensi Auctore.

ANTONIVS DE ANTONIIS

Bibliopola Mediolanensis;

SECRETARIIS, ATQ; Cancellarijs Excellentissimi Senatus Mediolani.

S. P. D.

Niuersum orbis terræ globum, ejusq; partes insigniores nonnulli viri doctissimi tum veteres, tum recentiores, cùm non sibi solium esse natos cognoscerent, mirabili quidem industria, & arte ita descripserunt, vt, cùm non omnibus datum sit quocunque

ter-

terrarum peragrare, liceat tamen cuiq; locorum ſitum, & ipſorum inter ſe diſtantiam, longitudinem, atque latitudinem domi dignoſcere. Id quod apud eruditos plurimi ſemper fuit; quibus, ſi, vt ſæpe fit, de aliqua ſiue terræ, ſiue aquæ parte ſermo incidat, omnia ſtatim non ſecus prompta ſunt, ac ſi ſingula (vti oculis ſubiecta) perſpecta haberent. Præter hos fuere alij, qui operæpretium ſe facturos exiſtimarunt, ſi ea omnia, & ſingula deſcriberent, quæ vel antiquitatem redolerent, vel familias illuſtrare poſſent, vel quomodocunq; laudem, honorem, & gloriam ciuibus ſuis, & ipſi in primis patriæ afferre valerent. Ex quibus vnus eſt nequaquàm negligendus Bonauentura Caſtillioneus Mediolanenſis; qui in vrbe Mediolani, & eius prouincia deſcribendis operam nauauit diligentem, atq; ſedulam. Cuius opus aliàs editum cùm nunc vix reperiatur, iterum in lucem dare mihi in mentem venit. idq;, ſi Dijs placet, facere cogitaui vobis mihi fauentibus, viri præſtantes, & egregij; quorum auſpicio, atque

pa-

patrocinio nihil non bene, ac feliciter cesſurum ſpero, atque confido: quando nemo a vobis vnquàm niſi voti compos diſceſſit. Itaque vos rogo, vt opus hoc elegans ſanè, atque vtile benignè ſuſcipiatis; & meum erga vos ſtudium memoria teneatis.

SECRETARII

EXC.^{MI} SENATVS

Prouinciæ Mediolanenſis.

Io. Franciſcus Landrianus.
Io. Antonius Poggius.
Io. Antonius Marcheſonius.
Alexander Beſutius.
Iacobus Philippus Paganus.

CANCELLARII

EIVSDEM SENATVS.

Io. Iacobus Ghilinus.
Io. Baptiſta Annonus.
M. Aurelius Glurianus.
Ioſephus Amatus.
Io. Petrus Carcanus.
Claudius Poggius.

GALLORVM INSVBRVM ANTIQVAE SEDES.

Bonauentura Castillioneo Authore.

Alliam Cisalpinam, quam nunc Longobardiam seu Lingobardiam vocamus, initio Hetruscos tenuisse omnes authores tradunt, conditis in ea duodecim Vrbibus. Cum ijs ob vicinitatem. Transalpini Galli, quos nonnullis Celtas nuncupauisse plaquit, conuersabantur. Qui postmodum Sedibus fame expulsi, siue agrorum fœcunditate allecti fuerint, Duce primum Belloueso in Hetruscos impetum fecerunt exiguam belli occasionem nacti: Quibus ad Ticinum amnem agmine aperto fusis quicquid Camporum inter Appeninum, & Alpes interiacet, & Hadriatici littoris partem maximam occuparunt; à quibus mox hæc Italiæ Bassis Gallia vocitata est. Inter Padum, & Alpes Laij habitarunt, quos orientem versus Libitij; vel Lebetij, seu Lebui sequuntur. Post hos inter Ticinum, & Abduam sunt

Gallia Cisalpina. Longobardia. Græci nonnulli Longobardos vocant.

Hetrusci Ad ticinum agmine aperto fusi à Gallis.

Laij. Libitij. Lebetij. Lebui.

Insubres. Cenomani. Veneti. Insubres, penès quos Cisalpinorum omnium authoritas fuit. His postmodum recto ordine Cenomani inhærent. Gallorum postremi Veneti a Paphlagonia profecti; vel ab extima Transalpinarum Galliarum plaga; quam Oceanus alluit Occidentalis. Cispadanum tractum, vbi primum Appenninus ab Alpibus discedere incipit; primi tenuere Ananes, post Boij, inde Eganes, Gallorum vltimi Senones. Hi post Bellouesum aliquot sæculis Italiam ingressi Boiorum intima penetrarunt; vbi Senam vrbem condiderunt anno ante Christum Redemptorem natum octuagesimo septimo supra quingentesimum, regnante apud Romanos Tarquinio Prisco. Crescentibus itaque Gallorum, & Romanorum rebus inter Hetruscos; & Gallos secundò bella sunt orta. Galli siquidem Senones superato Appennino, Hetruscos iam pridem extra Galliam Cisalpinam eiectos, sedibus turbant; Clusium ea tempestate eorum Metropolim obsidione cingunt, & latè Hetruscorum agros populantur; qua in obsidione irritati à Romanorum legatis, qui pretextu componendæ pacis illuc se contulérant, & desiderio manus conferendæ in aciem cum Hetruscis descenderant: omissa Clusij obsidione, Romam vrbem inuadunt. Hi sunt Galli, a quibus Roma capta prædicatur, & incendijs, ac ruinis deformata, non a Gallia Transalpinatum primum venientibus; sed in Italia multis iam sæculis educatis. Gallis igitur Insubribus tractus omnis (vt diximus) inter Ticinum, & Abduam contigit. Hos præcipuæ authoritatis inter Cisalpinos Gallos fuisse omnes historiæ tradunt; in primisq; Polybius author grauissimus, qui eos villas habitasse nullis septas mænibus, & super strato gramine dormitasse ad posteros transmisit. Bellicas præterea res atq; agriculturam exercuisse, diuitias in auro, & armentis patrio more exercuisse, vt cum ferret necessitas facilè transferri possent. Vltimos verò omnium Gallorum Senones per ipsa Romanorum rerum, quasi in-

Ananes. Boij. Eganes. Senones. Senogallia.

Clusium.

Roma a Gallis capta.

Insubrum tractus.

Gallorum Cisalpinorũ prisci mores.

Senones.

cunabula in Italiam per iam tritum iter inter niuosas alpes irrupisse verisimile est: cum multa iam ante tempora Hetrusci a Gallis celtis duce Belloueso vltra Apenninum expulsi essent. Hetrusci a Gallis vltra Apenninũ pulsi. Huius rei argumento sunt certissimo sedes ab illis occupatæ. Siquidem cum inter Alpes, & Apeninum omnia ante illos Galli iam tenerent, coacti sunt in collibus Apennini Hetruscis proximis sedes figere, quibus cum continuum certamen ferè semper haberent, vel cum eos a finibus arcerent: aut irritati ipsi in eorum finibus bellum gererent. Cæterum Insubribus postquam sedes visæ sunt satis firmatæ, armenti adaucta copia, & hostibus procul expulsis ex montibus, in quibus vicatim habitabant, paulatim ad loca campestria descendere placuit: Mõtes q̃ planicies a Gallis primo habitata. vbi minor hiemis asperitas, & longè lætiora pabula, quibus æstiuo tempore collecta seuiente Bruma eorum armenta pascerentur. Eiusmodi verò loca in planicie constituta, maxima anni parte virentia haud dubiè ea fuerunt, quæ nunc incolimus, quibus in locis vrbem condiderunt. Hìc autem verisimile est per multos annos ad armenti, pastoriciæq; supellectilis commoda a Gallis paleacea tuguriola; & ea quidem humilia Nomadico more fuisse constructa, paulatimq; Pado flumine exsiccato, & ad iustum fluminis decursum exinanito; qui propter Angustiora in Hadriaticum sinum ostia latè stagnans lacus magis immensi: quàm fluminis effigiem præstabat per Padoam, quæ & Padusa est, & Volanam, seu Nolanam, quæ portum efficit, cæpere Galli planiciem securius habitare. Padoa. Padusa. Volana. Nolana. Et hac ratione Padus liberiori eruptione facta in Hadriam loca, quæ facilè cæli ipsius salubritate, agrorum fæcunditate, collium apricitate, syluarum, & fontium, fluminumq; amænitate, rerum fermè omnium, quæ ad victum, vestitumque hominis spectant, beatissima copia omnibus antecellunt, Gallis incolenda reliquit. Galliæ Cisalpinæ laudes ex Virgilio. Vnde non immeritò, Virgilius in quarto Georgicorum de Pado, & locis his nostris cecinit,

Et

Et gemina auratus Taurino cornua vultu,
Eridanus, quo non alius per pinguia culta,
In mare purpureum violentior influit amnis.

Quòd circa Padum magna agri pars paludibus, & padaneis illuuionibus olim obruta fuerit, testis est Strabo, qui Aemilium Scaurum sequentibus sæculis, deductis ex Pado in Parmensem agrum fossis nauigantibus quidem commodis paludes fluminis reliquas, exsiccasse prodidit. Cuius authoritate satis probatur olim circa Padum paludes fuisse immensas, & his maiores in Insubrum regione extitisse credibile est stagnantibus præsertim Vmbrone, & Orona, plurimisq; alijs fluminibus, quibus Insubrum agri plenius æstuant in vnum ferme locum illis coeuntibus. Argumento præterea huiusce rei maximo sunt colliculi iuxta oppidum diui Columbani Laudensis agri, quos olim Padus alluebat. In plantandis enim vitibus, quibus colles ipsi maximè abundant, nauium rostra; anchoræ, & huiusmodi reliqua nauium instrumenta singulis fermè annis effodiuntur: quorum reliquias eo in oppido aliquando mihi vidisse contigit: ostrearum quinetiam, & conchyliorum maritimorum conchæ, quas passim ibi aliquando colligere est, nullo negotio arguunt; Padum illuuione olim ad colles istos ascendisse, Cum recepisset ergo dilatatis ostijs,& desiccatis paludibus Eridanus: (ita enim Græci Padum vocant) fluminis effigiem, vt recto tramite deferretur in Hadriam. Vero simile est Insubres in campestribus locis velut fertilioribus omnino sedes locasse,quæ quoniam in medio amnium sitę essent Mediolamnium primò adiecta littera, quam longam in Aul.Plautus apellat, hiatus vocalium tollendi gratia, demum Mediolanum nuncupauere. Annis tamen quamplurimis post traiectis Alpes Italicis moribus instituti, (vicinia siquidem, & morum, & fortunæ similitudinem adfert) cæterarum vrbium exemplo, quas per Italiam belligerantes aspexerant, vrbem mænibus cin-

Aemilius Scaurus.

Insubrum regio plurimis fluminib. irrigua.

Vmbro. Orona.

Sācti Columbani opp.

Eridanus. Padus.

Mediolannium.

cinxere, vt ſi qua vis hoſtilis ingrueret, facilius iniurias propulſarent. Vicus haud dubie primo fuit (ſi Straboni credimus) ætate vero ſua eximiæ Maieſtatis vrbs. Hoc in loco diuerſorum opiniones non ſunt recenſendæ, tanquam ab hiſtoriarum fide alienæ. Ex antiquioribus nonnulli volunt a ſue inuenta, quæ mediæ lanæ eſſet, Vrbem hanc noſtram nomen traxiſſe. Sunt item qui ſcribant Insubriam primo vocitatam, & prius Albam, Peutheciam alij. Nec deſunt, qui nomen a Græcis deducant. Sed ſcitè pro Catone contra Sempronium reſpondet Plinius, Italiæ rationem eos Græcis, alijsq; gentibus falsò mutuari, qui propriam neſciant, & de ea altercentur: eo etiam dementiæ plures acceſſere, qui audeant ſcribere non a Græcis ſolum, a quibus veriſimilius eſt: ſed ab Hæbreis ciuitatum, Regionum, ac populorum nomenclaturas deriuent. Idcirco qui Hæbrea attigere Gallos, quaſi aquis non oppreſſos interpræctantur: contenduntq; Gallorum nomen ante eorum ex Vlteriore Gallia in hanc Citeriorem aduentum in Aſia, Græcia, & Italia extitiſſe: cum tamen Liuius Gallogræcos, ſeu Gallatas a Celtis originem traxiſſe, conſtantiſſimè adfirmet. Et Trogus de Brenno ſcribens, qui in Italia cum tercentis Gallorum millibus irruperat in Hetruſcos, eorum centum milia non longè a Delphis vrbe oraculo Apollinis celebratiſſima in ea Parnaſi montis parte, quæ ad auſtrum expoſita eſt, Græcorum gladijs extincta: alia verò centum milia tractum in Aſia iuxta Paphlagonas occupaſſe, eamq; Gallatiam dixiſſe: hosq; Gallogræcos primum, poſtea Gallatas appellatos, monumentis prodidit. Hi ſunt, ad quos Gentium doctor Paulus Epiſtolam ſcripſit. Eoſdem quoq; Treuirorum lingua, ideſt Celtica loquutos fuiſſe temporibus etiam ſuis Diuus Hieronymus ſcriptum reliquit. Qui ſi ab Hæbreis fluxiſſent, vt nonnullorum eſt opinio non Celtica: ſed Hæbrea, aut Caldea lingua fuiſſent vſi. Reliqua verò

Mediolani plura nomina.

Cato a Plinio defenſus contra Sempronium.

Gallogræci.

Gallatæ.

Brennus.

Delphi.

Gallogræci.

Paul⁹ Apoſtolus.

Treuiri.

centum

centum milia, quæ in Italia remanserant Mediolanum, Ticinum, Bergomum, & Brixiam condidisse. Hos verò, qui sub Brenno militarunt, Galliæ Cisalpinæ nomen indidisse haud facilè crediderim: cum ante illius in Italiam aduentum plurimi authores tradant; Bellouesum Alpium iter primum in Italiam aperuisse. Nec desunt qui velint Brennum ipsum non in vlteriore Gallia, sed in Italia inter Gallos Senones Cisalpinos natum. Catonem quoque damnant multi, qui Orobiorum originem ignorasse se fateatur, quin & Plinium Naturæ scriptorem accusant, quod Catonis sententiam fideliter non retulerit, quæ omnia eò tendunt, vt Orobiorum, & Cenomanorum gentes, Gallorum quando etiam Cisalpinorum interpretationes nominum, & cognominum ab Hæbreis fluxisse arbitrentur. Quæ quidem nomina tametsi Hæbrea, aut Græca esse reperiantur: non tamen ex ijs satis probant populos eos Græcos vel Hæbreos extitisse. Siquidem inueniuntur plura Gentium vocabula, quæ Græcam præseferant etymologiam, quas tamen non Græcas, sed Barbaras fuisse Strabo, Plinius, alijq; probatissimi authores tradidere veluti Troglodita; Andropophagi, Hamoxobij, Nomades, eiusq; generis quàmplurima nomina. Tanta denique iactantia Trogi, Polybij, T. Liuij, & Plinij authoritates parui pendunt, vt suam his præponere sententiam impudentissimè audeant authoribus, quorum paulò ante calculo fuerant annexi: contenduntq; tantos viros Græcorum commentis fuisse deceptos, apertèq; ballucinatos, & ne ijs fides vlterius adhibenda sit ad Berosum Chaldæum, qui ex antiquorum annalibus omnia Assiriorum tempora digessit, & Methastenem rerum Persicarum scriptorem confugiunt velut ad sacram anchoram, tanquam quòd ij soli publica, probataq; fide scripserint. Et quamquam Cato ille, quicunq; is fuerit (suspectæ enim sunt eruditis auribus origines illæ) Mediolanum monumentis transmiserit ab Olano

Bellouesus primus alpeis cui cit.

Strabo. Plinius.

Trogus Polybius T.Liuius.

Berosus. Methastenes.

Mediolanum

Olano neſcio, quo Hetruſcorum Duce primum Olanum dictum, a Medo mox Inſubrum principe auctum Mediolanum nuncupatum ſcriptum reliquerit: nos tamen cum cæteris cum Græcis, tum Latinis authoribus maximæ exiſtimationis ſentimus. Qui vno ore omnes affirmant, & primum Gallorum nomen in Italia, & alibi auditum a primo illorum Cis alpeis aduentu, & ab eiſdem cum pluribus alijs vrbibus conditum Mediolanum. Quis enim hiſtoricus cuiuſque nationis extiterit ante Belloueſum Inſubrum; aut Mediolani meminit vnquam? Quòd ſi obſtinatius contenderint Orobiorum nomen non celticum: ſed planè Græcum eſſe, iudicioq; ſuo affirmare velint M. Catonem, ob id nequaquam dixiſſe Orobiorum incertam originem eſſe, quod eam ipſe penitus ignoraret: Sed quòd ipſam Orobiorum incertam omnino, & ambiguam Etymologiæ rationem habere poſſet Hæbream vel Græcam, ſatis nobis fuerit & Latinorum, & Græcorum authoritate probaſſe Gallos Tranſalpinos, vel fame expulſos, vel ſedium nouarum perquirendarum gratia Citra alpes irruptione facta expulſis Hetruſcis Mediolanum, Comum, Brixiam, Bergomum, & Veronam condidiſſe. Simpliciorem igitur hiſtoriæ ordinem proſequentes adhibita pro viribus diligentia circa nominum interpretationes; quę maximo ſunt ad veritatem alliciendam argumento; Vtiliſſimorum quoq; Lapidum Inſcriptionibus ſuffulti; de ſitu Inſubrum, & huius noſtræ Metropolitanæ Vrbis origine aliquid referemus.

Olanum Medus. Orobij pop. Orobiorũ incerta origo. Mediolanum, Comum, Brixia. Bergomum. Verona.

INter Inſubres olim oppidum fuit longè celeberrimum, quod ab eorum nomine Inſubrium vocarunt: quæ res pluribus errandi cauſas præbuit: qui putarent Mediolanum Inſubrium dictum. Sed nos qui loca fermè omnia Inſubrum qui ad Colles iacent, perluſtrauimus, in quibus præcipuè eorum Vetuſtæ ſedes extitere; pro comperto

Inſubriũ.

habemus eas fuisse; vbi Castri Seprij vulgò reliquiarum disiecta vestigia visuntur. Aberrantq;tota (vt aiunt) via; qui Seprij Castrum, a quo plurima pars agrorum qui intra Ticinum, & Abduam continentur; cognomentum retinent; ad Seueri Imperatoris nomen adscribant, vnico tantum argumento fræti; quod materno Idiomate Seueri Castrum nuncupetur. Tradunt enim Seuerum ab Insubribus origines traxisse. Nec tamen aduertunt hac fermè friuola coniectura ducti; dictionem; quæ latinè sonat Seprium, vulgò Seurium non autem Seuerum dici. Ad hæc Federici, cognomento Rubrobarbi Imperatoris plura diplomata. Instrumenta quoque olim in Castro ipso confecta Subrij, non Seprij, nec Seueri meminerunt. Ex his itaque conijcimus Subrium fuisse; quod Seprium dicimus. Huic nostræ sententiæ calculum adiecit testamentum Manicundæ Longobardorum Reginæ in Castro Cariatis conditum, quod ab humanis decedens Regina ipsa in Cenobium vertit, cui nunc Soror Sophia præest: In quo legere est Castrum ipsum Cariatis ab Insubrum castro secundo lapide distare. Ex ijs igitur omnibus colligimus castrum ipsum primò, Insubrium mox, per contractionem litterarum breuitatis gratia Subrium; nouissimè per negligentiam in Seprium transisse. Quàm Dictionem corruptam, adhuc in dies eius tractus accolæ magis adulterant pro Seprio Seurinum pronunciantes. Plurima in Cariatis oppido antiqua monumenta visuntur: quæ temporum iniuria legi non possunt. In ruinis tamen Celij memoriola est huiusmodi.

Seprij Castrum.

Seuerus Imperator.

Federicus Rubrobarbus.

Manicunda Longobardorũ Regina.

Cariate opp.

Castrum. Insubrũ. Insubriũ. Subrium.

Seurium.

Seurium.

M C O E
L I V S C V M
S V I S
M E R C V R I O
V S L M

IN cænobio quoq; ipſo in lapide ſatis ornato in Gradibus Scalæ Albutiorum, qui hac ætate duabus per incuriam demptis litteris Butij nominantur: monumentum elegantiſſimum viſitur his Caracteribus inſculptum.

P A L B V T I A
N V S
P R I M I T I V V S
A L B V T I A E
P I E N T I S S I
M A E
V F

NOn ab re eſſet putare Cariate oppidum à copia nucum; quibus ager ille adeo abundat, vt Lauris Parnaſus, denominatum. Si quidem Καρύιν, ſiue καρνα dicitur nux. Quanquam non deſint, qui hoc vocabulo ſignificari etiam velint Caſtaneam, & Auellanam. Sed eſto ijs rebus omnibus copioſiſſimus eſt tractus ille. Hoc etiam tempore pueri Inſubrum nucleum ipſum nucis Carium nuncupant. Quod oppidum ſi etiam dictum diceres, quod in ſummitate, aut vertice collis ſit, non inficias Καρύιν καρνα.

tur. In fluminis verò ripa tertium quoq; Castrum fuerat quadrato Lapide structum, Turbinis titulo, in cœnobitarum Virginum vsus pios conuersum. Arce demum euersa nomen tantùm turbinis retinuit. Nec tamen antiquitatum memoriolæ hoc in loco desiderantur. In postico siquidem ædis Vetustæ lapis extat barbarorum, vel imperitorum culpa, aut diuturnitate temporis ita fractum, vt quoties illum aspiciam, illud Ausonij mihi toties occurrat. Turbinis castrum.

Miramur periisse homines, monumenta fatiscunt,
Mors etiam saxis nominibusq; venit.

Habuimus tamen Calphurniæ nomen politissimis, grandioribusq; litteris incisum. Cuius etiam posteritas apud Insubres nunc bellissimè perdurat: sed Caphurij litteris quibusdam negligenter abiectis appellantur. Calphurnij. Caphurij.

C A L P H V R
N I A E
C A R I S S I
M A E
F E

Eadem in arce in fornice cuiusdam hostioli Tabula marmorea affixa est his fermè cubitalibus Insignis litteris.

L C A S S I O
A V T E
L O I O
L F

In

INtra circuitum oppidi olim Insubrum, putei, Cisternæque, & Cloacæ, reperiuntur. Adsunt quinetiam Cryptæ, fornices elaboratissimi, & huiusmodi antiquaria: Vigentibus demum bellis inter Vicecomites, & Turredanos penès, quos ea tempestate Insubrum summa authoritas fuit, de Imperio Mediolanensi disceptantes oppidum ipsum cum arcibus in illo rerum turbine solo æquatum fuit: legeq; municipali sancitum est, ne in id locorum Colonia amplius duceretur. Quam quidem legem Prætores Mediolanensis, & Gallareatensis magistratum initijs iureiurando omni studio, opere, diligentia se curaturos pollicentur. Vnum illud quoq; animaduertimus in meditulio ferè Verbani & Larij lacuum oppidum ipsum situm fuisse, & in colle eminentiori, vt recto itinere ab vrbe ad Alpes proficiscentibus primo se offerat aspectu, ex quo velut è specula Insubrum patentes campi, cum vrbe ipsa videri possint. In eo monumenta propè infinita interierunt, nonnulla adhuc extant, sed plurima a ciuibus Mediolanensibus, post tantas & tot clades, inde abducta sunt: Ex pluribus verò vnum atq; alterum adduxisse sufficiat.

Bella Inter Vicecomites, & Turredanos.

Castri Insubrũ euersio.

I O M
DIS MANIBVS
PRO SALVTE
MEMNIAE
PRISCAE
C F
MEMNIVS
ONESIMIANVS
PRO
FRVCTIBVS
VSLM

EX hac inſcriptione colligimus morem fuiſſe noſtris maioribus, pro ſalute ægrotantium amicorum, vt Dijs manibus ſacra facerent, & vouerent. Fontei quoq; Capitonis Conſulis, de quo meminit & Tacitus in bello Othoniano Mnemoſynon inſpicitur litteris grandioribus, candido in Marmore inciſum. Fonteius capito.

I O M

I O M
C CAECILIVS
NIMPHEROS
VLSM
FONTEIO
CAPITONI
COS

EST, & verè cuiusdam Eulogium; sed plurima ex parte mutilatum reliquarum litterarum prænomine, & nomine duntaxat exceptis intelligentiam non admittit. Hoc igitur in tractu Insubrum Gallorum sedes fuisse, expulsis inde Hetruscis facilè comprehendi potest, Insubrijq; nomen Oppido non Vrbi nostræ (vt multi falsò arbitrati sunt) inditum fuisse. Fidem præterea faciunt vici, municipia ditissima, Castella munitissima huius regionis, ex quibus ferè nobiliores familiæ Mediolaniensium antiquissimæ origines traxere. Inter tot municipia, & vicos occidentem versus secundo lapide oppidum Carnutum visitur, vulgo Carnagum nuncupatum eo in tractu Carnutes vlterioris Galliæ populos olim consedisse; arguunt soli fertilitas nominis cognatio; & Insubrum Gallorum vicinia; facilè enim cum Bellouesо; quem tot hominum milia in Italiam traduxisse constat, & Carnutum copiæ alpes transcenderunt, & haud longe ab Insubribus sedes locarunt. Durat Gens Carnutum in Celtica Gallia oceano proxima olim in Clientela Remorum; & totius ferè Galliæ media eorum ciuitas Episcopalis, vulgo Chiartres nuncupatur. Tantæ præterea Aedificiorum ruinæ in dies effodiuntur; tot

Carnutũ. Carnagũ Carnutes

tot exculpti lapides; vt non niſi inter Cementa; maceriaſque plantari vix poſſit Vitis. A Caſtro Inſubrum Ticinum verſus ad meridiem Quinto fermè miliario Gallareatum eſt oppidum Vrbeculæ effigiem præſtans ad extremam Collium radicem in æquo ædificatum; a quo vniuerſa planicies. XXIIII. Miliariorum ſpatio ad vrbem Mediolanenſem extenditur. Cuius oppidi nomenclaturam, ſi attentius quiſpiam obſeruauerit Gallorum aream hoc eſt conuentum Interpretabitur; ſicut, & Nouariam trans Ticinum, quaſi nouam Gallorum aream. In hunc tractum ſiquidem, velut ad Campeſtria loca, quæ fertiliora eſſe ſolent, Inſubres adhuc montium accolæ colligendorum fructuum; vel Comitiorum habendorum gratia priſco Gallorum more confluebant. Ad vltimum denique excidium redactum fuit oppidum Gallareatum; dum Mediolanenſibus noſtris ex animo fauens copijs Ingentibus Federici Imperatoris: cui Rubrobarbo cognomen fuiſſe iam diximus, pertinaciter nimis aduerſatur.

Gallareatum opp.

Nouaria.

Gallareati euerſio.

Viſuntur eo in oppido Vetuſtiſſimæ Inſcriptiones; Quales hæ ſunt; quæ ſequuntur.

H E R C V L I
C V I R M A X
C V M S V I S
V S L M

Item in alio loco.

M E R C V R I O
O P V P V P

Ibidem in Turri quadrata.

C POSTVMIO
PRISCO
POSTVMIVS
DROMO
LIBERTO
PIENTISSIMO
IN AGR P XXX
IN F P P XX

Votum quoque Seueri Siluano persolutum hæc indicat Inscriptio.

SILVANO
SEVERVS
L F
ADIVTOR
VRBICVS

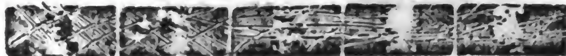
Bustium arsium. Bustaciū. Picta curia.

NOn procul a Gallarcato Vicus est Insubrum victoria aduersus Hetruscos celeberrimus. Bustium arsium vulgus appellat, sed verius Bustaccium, quòd ibi Busta hostium compleuerint omnia. Ad dexteram paululum, si deflexeris Meridiem versus Pictæ Curiæ occurres; Corbetam nostrates appellant; Oppidum dubio procul vetu-

ooo stissi-

stissimum, Longobardica symmetria constructum habens templum. Cuius ruina; quæ facta est annis superioribus multas Sanctorum reliquias; quæ ignorabantur; & cum eis memoriolam: in qua mentio habetur, & qui eas reliquias illuc locorum portari curarit, & nominis eius oppidi, quòd in hanc vsq; diem desiderabatur, aperuit. Has tabulas se legisse Gaudentius Merula eius metrocomiæ municipes parieti templi Sancti Victoris affixas attestatus est mihi, In silice non admodum polito In latere, quod Occidentem Solem intuetur, eius ædis hos caracteres esse idem adfirmat Merula. Corbeta opp. Gaudentius Merula.

I O M
S A C R V M
C DOMITIVS
P H O E B V S
E T
P. V I N I A C H I A

SEd ad Insubres, qui Septentrionaliores sunt, redeo: hos enim qui ad meridiem, & ad ortum iacent in planicie inter Padum, & vrbem, Ticinum, & Abduam labor alter excipiet. Eos enim, & vrbis situm Deo fauente prosequar, cum hic primus fuerit liber absolutus. Remis igitur velisque [quod aiunt] omnibus ad Colles recurro. A Gallareato alpes versus miræ amænitatis vallis incipit ad lacum vsque Giuiratum, de quo alibi dicetur: per quam fluuiolus, cui Arno nomen est, limpidissimis aquis fluit, a dextra, leuaq; (vt ait poeta) Castella in tumulis, Valicula arni flu. Arnus fl.

Arnus. Tuschorum. Florétia. & geniales vici. Crediderim ipse fluuium hunc ab Hetruscis hic olim dominantibus Arnum ab Arno altero in Thuscis, qui nunc Florentiam interluit propter quendam vicorum ordinem, quibus vterque frequentissimus est, nomem sumpsisse. In ijs collibus Crena est pagus a fontibus per ea scatentibus, quasi Κρηνη. Hunc sequitur Oggiona, quasi Eugeona a fertilitate Soli. In hac extincta est Vrsinorum familia. Hieracium deinde visitur, quod ad sacra rustici illuc vocarentur. Illinc Albizatum itur, vel potius Albuciatum ab Albuciorum familia vetustissima. Crenæ Nouelliorum Mediolanensium, quorum meminit Plinus in historia Naturæ, memoriola visitur.

Crenapagus. Oggiona vicus. Hieraciū opp. Albizatū Albutiatum. Noueliji.

I O M
C. N O V E L
L I V S
C F
F A L L V
P I V S
V I V I R
I V N I O R
V S L M

Plurima quoque in Albuciato Antiquariorum sunt vestigia.

I O M

M O N I V N A
I E S V L C A N I
I O V A N I V S
V S K K M

In calce Eulogij animaduertimus K K Characteres geminatos, qui meo iudicio pluralem numerum signant; & libera munera inde significari.

A Ioanne quoque Aluysio Vicecomite insigni Equite eius oppidi domino proauorum suorum iussu olim a castro Insubrum, quod stadijs fermè abest sexdecim, plurima ex huiusmodi antiquarijs asportata fuisse intellexi. Ibidem. Io: Aloysius Vicecomes

C A M V R I V S
A P V L O N I
F E C I T

Item in templo eiusdem oppidi in Aræ maioris Crepidine.

C A V V S
A P V L O N I F
S I B I T M A R X
S S V I I I [redacted]
[redacted] A L L V
C A V I F

Quæ

Caidatũ opp.

QVæ tametsi interpretationem non admittant, indicio tamen sunt hanc Regionem aliàs quam nunc, longè floruisse: cum passim reperiantur similibus ornamentis Insculpta marmora. Paulò superius colli imminet Caidatum oppidulum, in quo plura sunt huiusmodi antiquitatis monumenta. Arcem habet in summo colle positam vniuersæ Arni Valliculæ conspicuam. In ea Herculis memoria in Marmore pario sculpta visitur.

HERCVLI
INVICTO
DEO
CVLTORES
VSSLM

Bisnatum opp.

Andreas Alciatus

A Leua Caidati occidentem versus, quà ad Verbanum lacum itur, Bisnatum oppidulum est, in quo huiusmodi etiam vetustatis monumenta conspiciuntur: In quibus vir miræ: ac propè singularis eruditionis Andreas Alciatus Mediolanensis noster cognomentum Græcum inesse annotauit. Cuiusmodi cognomina apud Insubres passim sunt legentibus obuia.

C.

C. TERENTIO C F
OVF. PATRI
COMINIAE P. F. MATRI
C. TERENT C F O V F
SILO FRATRI
Q. TERENTIO C F. OVF
FRATRI
C. TERENTIO C L DIO
CHARI EX TESTA
MENTO
SVO
C TERENTIVS C F
FACIVNDVM
CVRAVIT

Sexto. Calēdas opp.

ABisnato occidentem versus Hiemalem Sexto Calendas oppidum vetustissimum; quo in loco Verbanum Ticinus exonerat; tendenti occurrit. Hic vltimus Insubrum terminus; & descriptionis nostræ; Non.n. in animo est populos qui vltra Ticinum sunt; quos Lebecios Polybius; Lebuos. T. Liuius appellat; describere. Porrò oppidum hoc a paganorum illuc concursu; qui fiebat sexto Calendarum cuiuscumq; mensis nomen sumpsisse author est Alciatus. Plurima in eo sunt antiquissima monumenta; quæ libens prætereo: cum quòd ea idem Alciatus diligentissimè annotarit: cum quòd nostri non sit præsentis Instituti singulas locorum Inscriptiones prosequi: hanc tamen ex plurimis eius oppidi adiecimus filij erga patrem charitatis monumentum.

Lebecij. Lebui.

Alciatus.

D O M I T I O
C N. F I L. O V F
P L A C I D O
V I V I R. I V N I O R
C D O M I T I V S
M O D E S T V S
M I L E S C O H
VII PRAETORIAE
P A T R I
O P T I M O

QVoniam passim in ripa Verbani lacus antiquissima Italorum militum monumenta visuntur; cum Inscriptione cohortum, & legionum: visum est quid de re hac sententiam, opinionem meam hic exponere,

Ante

Ante Augustum Cæsarem, & Iulium ab Inalpinis populis fiebant subitæ excursiones in Cisalpinos Gallos; qui iam pro Romanis sentiebant, accepto Iure latinæ Coloniæ. Ad hos igitur prohibendos dispositæ fuerunt militum stationes in ipsis alpium faucibus, qui Barbaros illos qui iam Comum vastarant; temerè irruentes exciperent. Itaq; legiones eas esse coniicimus, quas. C. Cæsar ad Custodiam illius saltus disposuisseq; memorat initio Comentariorum belli Gallici. Sunt etiam qui magis putent has militum stationes, & Colonias illic dispositas, ne Insubres clam contractis fœderibus cum Barbaris proximis in Romanos conspirarent. Nihil. n. est, quod magis firmiusq; alienæ gentis Imperium faciat; quam cura illa quæ a Romanis olim in deducendis Collonijs impendebatur. Facilius. n. suis quàm alienis mandabant. Hanc ob causam aiunt Derthonam in Appenninis collibus a Romanis Coloniam esse deductam, quæ impedimento esset, ne Insubres cum Liguribus conuenirent. Sic Hastam, & Hipporrhediam Colonias arbitrantur, quæ conuentum prohiberent inter Salassos, & Cisalpinos Gallos. Hac etiam de causa Augustam prætoriam, quæ media esset inter Salassos, & Veragros, & Allobrogas. Hæ siquidem gentes Romanos ægrè dominos tolerabant, & ad quodque leue momentum sumptis armis; & præsidijs trucidatis à Romanis deficiebant. Vnde in Adulationem Romanorum poeta; qui tamen ex nostratibus erat; dixit.

Derthona.

Hasta. Hipporrhedia.

Augusta prætoria.

Gallumque rebellem. Quod neq; mirum esse debet; videmus enim persæpe magnos Principes longius egressos plerosque populos occupare; quos metu magis violentiæ, quàm prompta fide subiungant: qui cessante timore tanquam ab odioso victore rebellant.

A sextò Kalendas ad Angleriam breuissimus est cursus. Quæ tot elaboratissima vetustatis monumenta demonstrat; vt merito Alpinarum gentium præfectura possit existimari

Angleria

ſtimari. Hæc igitur multis argumenta præbuere; vt vrbis titulo eam decorarint; tantaq; inter recentiores hiſtoricos de Angleria orta eſt diſcenſio; vt non defuerint graues alioqui viri; qui oppidi cognomentum ad Anglum, neſcio quem Hectoris filium referant. Hi tamen adulatione magis, vt Principum aures demulcerent; quàm veritate adducti hæc poſteris tradiderunt. Oppidum omnino antiquiſſimum eſt, & clariſſimum: magiſq; ante Turredanorum, & Vicecomitum arma. Dictàmq; crediderim potius Angleriam, quaſi Adglaream Verbani ſitam; non autem ab Anglo; vel ab Anglis populis conditam, vt multi volunt. Hoc ex annalibus noſtris conſtat a Barbarorum Irruptionibus in Italiam prædæ fuiſſe ſæpius expoſitam. Florente Vicecomitum Imperio, maximæ etiam, & celebritatis, & authoritatis fuit. Præſertim cum IOANNES Vicecomes Mediolanenſis Archiepiſcopus totius ferè Ciſalpinæ Galliæ Imperium, & vrbis noſtræ vtriuſq; gladij (vt aiunt) poteſtatem ſuſcepit.

Anglus Hectoris filius.

Adglaream. Verbani.

Io. Vicecomes Archiepiſcopus.

Eo. n. in loco præfectum habuit, qui Alpinis gentibus ad ſummas vſq; Alpes, nunc Sancti Gothardi vulgò ius diceret. Alterum quoq; quem legatum nuncupabat Archiepiſcopalem: qui eiſdem populis ſacra miniſtraret. Eodem in oppido Ioannes idem arcem eximiam, munitiſſimamque in ameniſſimo colle condidit. Quæ nunc etiam maximam præſefert magnificentiam. Aetate noſtra cum reliqua ferè Verbani regione Bonrhomeorum Imperio paret Angleria, quorum clariſſimam originem Alciatus in Antiquitatibus ſuis ſatis oſtendit. Idcircò in his diutius immorari ſuperfluum arbitror. Sed antequam a Verbano pedem referam, non poſſum non eorum ſatis opinioni tum inprimis Gaudentio Merulæ aſſentiri: cum & eiuſdem ſemper fuerim ſententiæ: non eſſe Veriſimile poetarum principem, qui Mediolani literis operam dedit, & cui perſpecta fuerat, & cognita Gallia Ciſalpina Ver-

Summæ alpes.

Arx Angleriæ

Alciatus

Gaudentius Merula.

banum

banum tantæ celebritatis lacum silentio Inuoluisse in Georgicis, celebratis cæteris lacubus. Itaq; cum Merula ipse legere soleo. An ne lacus tantos? te Lari? Maxime? tèque. Virgil j locus.

Fluctibus assurgens fremitu Benace marino?

Nonne fuisset turpe Virgilio tam Vastum lacum: quem certatim, & Græci, & Latini scriptores celebrarint, nulla de eo facta mentione prætermisisse? Sed sublatus errore temporum punctus Interrogatiuus, hanc creauit omnibus interpretibus negligentiam. Distinguenda. n. fuerat dictio Lari. hoc puncto? ab illa dictione maxime. Vt poeta tres lacus, non duos tantùm nominauerit. Velut, & Strabo ipse, qui Geographiæ quinto tres ingentes lacus describens, & Verbani, cuius longitudinem quadringentorum stadiorum esse scribit, meminit. Larium autem tercenta stadia non excedere. Nec verisimile est Virgilium huius regionis alumnum id ignorasse, quod Græci exteri intellexere: presertim Strabo qui eadem cum poeta nostro ætate floruit, & in eadem Imperatoris aula. Idcircò, vt Facilè existimem hæc faciunt poetarum eximium haud dubiè maximum pro Verbano expressisse. Verban⁹, Larius Lac⁹ Maxim⁹ nūc maior.

Quod quidem epitheton nullo modo Lario conuenit, cum de Benaco fiat mentio: Cuius longitudo (vt idem Strabo refert) Quingentorum extat stadiorum. Nisi potius dixeris Virgilium Polybij errorem sequutum, qui ait Ticinum a Lario, & a Verbano Abduam erumpere. Sed hac in re magis Vatem Cisalpinæ Galliæ consuetudinem loquendi sequutum arbitror, quàm vulgatum Polybij errorem: cum dixerit sceleratum frigus, & Maximum pro Verbano: Idiomate nostro Gallico Maiorem Lacum, Verbanum vocamus: Qui verè maior est ijs lacubus, qui adiacent plurimi. Nunc vnde nostra digressa est se recipit oratio. E regione Castri Insubrum vltra Oronam, quem fluuium esse diximus, duo Castella Nouocomum Benacus Polybij error. Quare la c⁹ maior. Venegona Castel la duo.

Veneris Agonalia. cunctibus occurunt; Venegona vulgo appellata Castillioneorum ditionis, quæ superioris, & inferioris ex loci situ cognomento tantùm differunt. His in vicis olim Veneris Agonalia, vnde illis nomen est per contractionem litterarum celebrata fuisse nominis cognatio non leue præstat argumentum. Loca amænissima Veneri, vel gratijs: aut Nymphis cæca gentilitas consecrabat. His. n. in locis accliuis adeo naturæ vultus arridet, vt de ijs Virgilianum illud meritò cantari possit.

Hic ver perpetuum.

Lauris. n. colles ita abundant: vt eos nullo negocio possis dicere cum Parnaso contendere super illarum viridantissima copia. Præterea tractus ipse sic beatissimo omni pomorum genere; Vt totus pomarium videri possit, & Pomonam ipsam illic habitare. Tanta deniq; aquarum vis, tot liquidi fontes scatent in regione alioqui arida, & siticulosa, vt non sine causa in agonalibus Veneri celebrandis Gentiles huiusmodi loca selegerint. Castellis ipsis ab Orientali plaga vallicula inhæret, molliter descendens varijs floribus etiam per brumam virens. Hìc ortam Venerem diceres, si myrtum ferret regio. Per eam vallem passim fistulæ miræ crassitudinis effodiuntur: per Alciatus quas (vt etiam Alciatus arbitratur) collectam vndique aquarum influentiam veteres ex Agonalibus deriuarent Adonidis prata. ad oppidum Tradatis. Inter vtrunque Castellum, & adhuc Prata toto fermè anno virentia Adonidis nomen seruant. Vniuersum hunc tractum carmine elegantissimo Baptista Castillioneus Iurisconsultus. celebrauit Baptista Castillioneus Iurisconsultus ex dominis oppidi superioris Agonalium.

Haud longè a pratis ipsis Quintieni cuiusdam memoria extat Marmoreo in saxo apud ædiculam sacram literis insculpta politissimis, ex quibus cognoscitur Quintienus hic Quintianus Phani fortunæ ædituus.

Q

Q
QVIN
TIENI
QVINTIA
NI
HARVSPICIS
AEDITVI
TEMPLI
FORTV
NAE
FILII PATRI
PIISSIMO

TRadate, cuius modo mentionem fecimus oppidum eſt, in quo floret Puſterularum familia Mediolanenſis hac ætate etiam percelebris. Porrò oppidum ipſum amæniſſimum colli adhæret amæniori, ab Agonalibus meridiem verſus. Quòd verò aquæ, de quibus diximus, in vnum collectæ per ſubterraneos tubulos inde educerentur, fidem facit Arca Marmorea in oppido ipſo. In cuius capite duo Delphines fuſcina, qua Piſces occidi ſolent; Impliciti, ſunt ſculpti. Quatuor præterea orbes eodem in Marmore conſpiciuntur: ex quibus teſtimonio Bernardi Zenalij Architectonices peritiſſimi noſter Alciatus exiſtimat aquas ab Agonalibus, vel aliundè labentes per Cuniculos ex orbibus inſilientes copiam earum indigenti populo ſubminiſtraſſe. Eodem præterea in oppido Parij elegans

Tradate.

Puſterularum familia.

Bernardus zenalius architectus

Alciatus.

gans memoriola visitur ijs notis pario in Marmore insculpta.

VOTIS
OMNIBVS
COELESTI
BVS
CONSENTI
ENTI
BVS
BENEMEREN
TIBVS
QVE
L. PARIVS
HERMES

Castilionum opp.

HInc stadijs duobus de viginti Septentrionem versus in vallicula fluminis Oronæ situm est Castillionum oppidum. Quod tametsi in valle sit conditum subiectæ tamen planiciei virenti amœnitate fruitur. Cuius loci formam, qui intuentur, in Theatro esse se arbitrantur. Per prata virentia Orona velut licentiore cursu fluens, collis, in quo arx oppidana imminet, radices radit, a leua oppidi partem alluit, familiæ nostræ Castillioneæ sedis vetustissimæ, si vrbis annalibus credendum est. Habuimus quingentis ferè exactis annis Thealdum Mediolanensem Pontificem hoc ex oppido, & eadem familia natum. Hic Cænobium Monachorum in Alona oppido, quod Gaudentius Merula Aronam, quasi Oronam vocat a montibus

Orona fl.

Thealdus Castillioneus Epis. Mediol.

Alona opp.

bus deflexo nomine trans verbanum è regione Angleriæ suis sumptibus ædificauit: Quo in loco & tumulari se voluit, oppidanæ magnificentiæ testes sunt insanæ illæ ædium substructiones. Quæ omnino loci dignitatem excederent nisi essent Episcoporum, Cardinalium, Summorumq; Pontificum, quibus nostra familia longè splendidissima est structuræ, Templa quoque videre est artificum concinnitate perspicua. Non sunt austera Longobardorum ruditate structa: nec nouitatis Lenocinio minus venerabilia: medium quoddam temperamentum tenent. Cernere quoque ibi fuerat arcem Architecti diligentis ingenium præseferentem. Ea nunc vicinorum liuore: vel magis iniquo eius fato semidiruta est. Quam quidem calamitatem tam & si oppidum Ipsum subierit: Et vt inquit poeta Gallicus in secundo suæ diuinæ Aeneidos. Castillionum dirutum.

Quaq; ipsa miserrima vidi.
Et quorum pars vna fui.

Non ad id tamen infelicitatis accessit, vt omnem maiestatē pristinā exuerit: Floret adhuc cū monumentis vetustissimis, tum mira ingeniorum vbertate. Ex monumentis duo tantum affigemus hic adamussim effigiata. Ingenia quoniam de ijs iudicant Insubres, prorsus tacebo, ne in nostratibus diligens nimis, foris autem negligens videar. Turpissimum siquidem semper fore duxi adagio illo tritissimo quo aiunt, Asinos mutuum scabere, meritò inuri. Asini mutuum scabunt.

In Aedibus Nicolai Castillionei, cognomento Romani, Marmor aspicitur, manu & ingenio diligentissimi artificis cum ijs Caracteribus elaboratum. Nicolaus Castillioneus Cognomēto Romanus.

C F

V F
PETRONIVS GE
MELLVS VIVIR
SIBI ET VIRIAE
LF LVCILLAE
VXORI
C. PETRONIVS PRI
MIGEN PATRI
SAMONIAE CFLV
TVLLAE MATRI
PETRONIO MARTI
AL FRATRI ET SVIS

Ab

AB vtroq; candidiſſimi Marmoris latere: Duæ Vites nullis commendatæ arboribus, in[illegible]gunt, Quarum Pampinis diuerſi generis Auiculæ inſidentes: mirum Artificis Marmorarij diligentia, Vuarum acinos decerpunt. Litterarum præterea Caracteribus ita adamuſſim accentus obſeruati ſunt: vt Petronius ipſe omnino non-niſi vir Splendidus olim exiſtimatus fuerit. Qui viuens tam accuratiſſimam ſui, & ſuorum memoriam reliquerit. Petroni.

Summa quoq; animi voluptate nobis ſe L. Victulienus obtulit, qui memoriam adducit alterius Nicolai Caſtillionei Iuris conſultiſſimi, quem meritò cum propter neceſſitudinem, quæ inter nos eſt: tum ob ſingularem morum & eruditionis candorem, & Amo, & mirificè obſeruo: In eius igitur ædibus hanc memoriam inſpexi. L. Victulenus. Nicolaus Caſtillione iuris peritus.

L V I C T V
L I E N V S
V I C T O R I
N V S
V I S V
M O N I T V S

IN dextra lapidis elaboratiſſimi Aquila viſitur trunco inſidens. Quæ in roſtro auis pennam tenet: ad Leuam altera Aquila ſphæræ ſupereminet ſerpentem mordicus tenens. Quid ſuper hac ſculptura conſultus Andreas Alciatus Gaudentio Merulæ reſcripſerit, accipe; Quòd petis (inquit) a me Hieroglypha illa tibi explicem, quæ a Nicolao Caſtellioneo accepiſti, vix auſim ego quicquam ſcribere: ne quod dicitur, noctuas Athenas. Adde quod ſi pictum ad me Marmor ipſum miſiſſes, facilius aliquid Alciati. Epiſtola ad Merulam.

certi possem commentari. Scis enim quantum referat suspectum ce[...] mihi est nomen illud Victullieni, & forte adeo abrosum est marmor, vt non possit intelligi. Rectè itaque feceris, si tu ipse in rem præsentem eas adhibito pictore, mittasque ad me Iconem. Interim ne nihil respondeam apud Homerum Iliados XII. Polidamas Aquilam Anguem ferentem significare ait rem infeliciter ceptam, & ex præscripto minus succedentem. Habes hac de re longum poetæ carmen. At Artemidorus libro θυροκριτικων II. Aquilam Indicium mortis esse Virorum illustrium ait, quod veterum moris fuerit, vt insignes viros mortuos, & Immortalitatem adeptos depingerent ab aquila vehi. Sed de hac re hactenus. Idem Alciatus Castillionum putat olim Castrum Stiliconis extitisse, a quo, & familia per longa temporum interualla originem traxerit. Cuius quidem familiæ domum, quæ ab Atila multos ante annos cum vrbe ipsa Mediolani direpta, & solo æquata reparauit Anspertus Mediolanensis antistes. Hanc rem satis ostendit Marmorea tabula ad sinistram oranti ad altare Maius in templo Diui Ambrosij in vrbe: In qua carmine, musis [vt inquit ille] & Apolline nullo, & Stiliconis, & domus memoria legitur.

Homer' Aquila anguẽ ferens quid significet Artemidorus.

Alciatus. Castrum Stillico-nis.

Atila.

Anspert' ẽpisul mediol.

Rursus a Castilliono vltra Oronam procedenti ad occidentem solem recta in cliuo velut in specula totus Giuiratius lacus, quasi (vt opinor) Glareatus oculis subijcitur: mox Morasentium vicus occurrit, Familiæ Sentiorum longæ celeberrimæ æternum ferè monumentum, in Sacra Aedicula duo saxa Ingentia; Quadratissimaq; & litteris semicubitalibus exculpta visuntur. Horum, qui Insculpti sunt, Characteres, tantò libentius hic adduco, quanto mihi videar Familiam inter Insubres insignem hoc meo labore ab obliuione vindicare.

Giuiratius lac'. Morasentiũ vicus. Sentiorũ familia.

L.

L. SENTIVS
L. F.
OVF. NIGER
SIGNIF. LE
GIO. IIII
SCYTICAE
HIC NATVS
HIC SITVS
EST

Eiuſdem
Magnitudinis La-
pis alter Marmoreus Fratris
memoriam continet: In quo & Legio-
nis quartæ; quæ Scythicis genti-
bus oppoſita fuerat;
mentio non
Ingrata
legitur.

Legio IIII. Scythicis gẽtibus oppoſita.

M. SENTIVS
L.F. OVF.
MACER
VETERA
NVS LEGIO
NIS IIII
SCYTICAE
SIBI ET
FRATRI
V F

Sentiorũ familia.

QVòd Sentij, quorum meminit Cor. Tacitus; Insubres extiterint: etiam declarat Lapis ille, in Aedicula Diui Petri ad vineam Mediolani. Cuius inscriptionem non grauarer huc adducere, ni vererer ligna (quod aiunt) in Syluam ferre: vtpotè in antiquarijs Alciati adnotatam.

In eodem phano Morasentiorum in pariete marmoreo in lapide, fractoque litteræ visuntur alias fortasse Sentij, memoriam continentes. Coniecturam facit verisimilem mentio legionis Quartæ, in qua Sentij militabant. Et quanquam imperfecta sit, & iniurias ætatis passa grauissimas, eam tamen memoriolam hìc annectam.

VETERANI
LEGI [redacted]
IO. VI
V S S L M

Sanè

SAnè nobis arbitrari licet propter Sentiorum militiam pro Rep. vel sub Imperatoribus ægregiè absolutam, post multa pericula exanclatosque foris labores tandem domi in patria otium cum honestate, & gloria ijs fuisse concessum. Eodem in tractu Verbanum versus a Morasentio vico Miliario fermè tertio Actiatum est familiæ Bossiorum oppidum sanè antiquissimum, eminentibus in Collibus constructum, lacumque Glareatum ad septentrionem spectans. Quòd quidem Actiacum appellare non dubitarem, nisi vererer ad seueros huius ætatis grammaticos, velut ad Amphictiones historicorum ordinem causa mea trahi. Hoc enim tempore vsus inoleuit, vt statim quod non habetur a Cosmographis, vel historicis, tanquam nullæ prorsus desiderentur Historiæ, vel quod omnia Cosmographi diligentissimè obseruarint, repudietur. Obganiant igitur quicquid velint nostri temporis Aristarchi, quod ipse sentiam ingenuè semper fatebor. Arbitror ergo oppidum ego istud vel a Græcis, quos in Coloniam. C. Cæsar descriptos misit: quos cum regionis eius propter aeris inamænitatem tederet: In apriciores Insubrum Colles relicta Colonia se recepere, esse conditum: denominatumq; ab Actio Epiri promontorio, vel potius ab Insubribus in gratiam Augusti, ob Victoriam contra. M. Antonium, cui erant hostes Infensissimi, vt legere est in tertia, quarta, & quinta Philippica apud Ciceronem, & Cleopatram ad ipsum promontorium, de quo diximus Epiri. Idcircò Populi, vt fauorem Imperatorum facilius assequerentur Vicos alij, alij Aras, ludos, Trophæa, & huiusmodi assentationum genera certatim ædificabant, erigebant, vouebant. Vnde Maximus Vates.

Actiaù oPP.

Amphictiones.

Græcorū Coloni. Nouocomenses.

Actiū Epiri promōtoriū. Augusts Cæsar.

Virgilius

Actiaque illiacis celebramus littora ludis.

Et Horatius.

Horatius

Iurandasq; tuum per numen ponimus aras.

In

Nicea vrbs. Trophea Augusti. Villa franca.

In Ligustico item littore non procul a Nicea vrbe vicus est, oppidum olim florentissimum, quem Trophæa Augusti veteres nominabant, nunc audio ab ijs Liguribus Villam Francam vocari. In Insubribus item (vt infra dicemus) Cæsaris Ara fuerat. Nulla igitur aliquem detineat admiratio, si oppidum istud Actiacum nominauimus nullum sequuti authorem; sed solam coniecturam. Id autem fecimus, cum ob situs, tum ob nominis similitudinem. Imminet .n. Glareato lacui, quem Giuiratum diximus appellari, velut Actium Epiri Ambracio mari, quod nostra ætate Larte nuncupant. Fuerit igitur vel a Græcis in Coloniam deductis a Cæsare Nouocomum a Rhetis vastatum: siue ab Insubribus in apertam erga Cæsarem Augustum adulationem conditum oppidum est hac nostra commemoratione dignissimum. Gaudentij quoq; Merulæ sequor opinionem, qui in antiquitatibus suis Cisalpinæ Galliæ montem Robium inter Brianteos colles, quos melius Briganteos diceremus vini, & copia, & præstantia celebrem; Orobiorum non Robium plurimis argumentis, quæ recensendi non est locus dici debere, existimat. Multa ipse prætereo oppidorum nomina planè græcanica inter Insubres, hac tantùm de causa, quod in ijs Andreas Alciatus fuit plusquam oculatissimus. Possem si historiam vel Cosmographiam absolutam scriberem super hac re centenas [si tamen ocium mihi scribendi concederetur] inscriptiones adducere; in quibus nomina sunt pelasga: Qualis est illa, quam Lomacij haud longè a Nouocomo nuper repertam in Marmore Pario Vidimus.

Ambracium Mare Larte.

Gauden. Merula. Mõs Robius. Colles Briantei

Alciatus vir plusquam occulatissimus.

Lomatij.

M A-

M A T R O N
V S
I E S I X T I V S
A G A T H O N

VOtum (vt ſuſpicor) Veneri, & Iunoni exſolutum. Crathera Inſculpta cum Vrceolo, è regione vtriuſq; ſacrificium notat. Hunc porrò Ieſixtium non abſurdum eſſet arbitrari vnum ex Colonis, quos .D. Cæſar Nouocomum miſit. Credibile item Actiacum maioris cum amplitudinis, tum dignitatis, quàm nunc ſit, oppidum extitiſſe. Huius rei facili argumento eſt Buguciacum illinc non procul pagus: ac ſi Barbarè diceres Burgum Actiaci: paulòq; inferius in lacus eiuſdem margine Cactiacum iacet villula, & ipſa ſatis exigua: ac ſi dixeris Caſtrum Actiaci. Non poſſum aliquando non plurimum admirari, cum plures Boſſiæ familiæ, quæ adhuc hac in Vrbe florens eſt; eruditiores viros, & qui ſatis diligenter noſtræ vrbis annales conſcripſerunt, & circumadiacentium populorum (de ijs maximè loquimur; quæ ad eius familiæ honorem, gloriamq; pertinebant) origines, & nomenclaturas non obſeruaſſe. In Caſtro Actiaci plurima antiquitatis monumenta ſatis Inſignia viſuntur. Sed pleraq; in Cementum, & calcem ſoluta: Accolarum quoq; Ignauia a viatoribus obtrita interprætationem non admittunt. Quorum primus eſt Tauius, neſcio quis loci illius accolæ Tauium pro Octauio pronunciant, vt pleraque alia nomina. T. Auium magis legerem. Et quicunque is Tauius fuit, & ab imperitis male habitus, cæteris tamen annectetur.

Bugncia cũ pag.

Cactiacũ villula.

Boſſiorũ familia.

Tauius. Octaui.

T A-

T A V I O T F. S I M [redacted]
O N T C O N R T A V I
V S S V R V S R A P
[redacted] I E [redacted] P I F [redacted] I V I R I X
I E S A L V [redacted] E T
S I B I [redacted]

AB oppido Actiaco ad Giuirati Lacus initium quindecim tantùm stadia intercedunt. In lacus ortu Cælebre Monasterium visitur: Quod a loci situ caput lacus amœnissimo in colle aquis vndique scaturientibus Vniuersæ circum regioni imminens; cognomentum seruat. Sunt, qui dicant Templum cum cœnobio a viro eius regionis primario, Regibusq; Longobardorum Charissimo conditum fuisse: Cui Cœnobio nunc præest Hermes Stampa Apostolicus Prothonotarius Cæsareus Senator litteris, ac singulari humanitate præditus.

Hermes Stampa,

AD leuam lacus Glareati; cuius longitudo stadia LX. non excedit. occidentem ad hyemalem duo lacus minoris quidem longitudinis, & latitudinis Glareato adhærent, in quem etiam se exonerant a diuersis quidem pagis circumiacentibus nomina sortiti: ab insignioribus tamen, Anterior Monacij, seu Monecij, posterior Ternati vel Terlacus; & Marchalli oppidorum seruant nomina. In lacuum ambitu & Collium verticibus tot sunt ruinarum Moles ingentes; quot alibi videre licuerit mihi. Hoc etiam in tractu Gallorum Insubrum robur ad militiam expeditissimum fuisse frequentia disiectorum oppidorum vestigia facilè arguunt. Idem præterea notant, quæ supersunt oppidorum nomenclaturæ: Veluti Marchallum, quæ quidem

Lacus Monacij Lacus Ternati.

dem dictio Celticam magis, quam Latinam vocem ſonat. Marcham etenim celtæ equum dicunt: vnde & Marcare hoc eſt equitare. Tametſi doctiſſimus Vadianus Heluetius in Commentarijs ſuis in Melam Mark germanicam dictionem, quæ limitem exprimat, eſſe contendat: Vnde & Marchiones limitaneos duces, vel limitum cuſtodes, & defenſores dictos arbitratur. A Marchallo haud longè abeſt Dauerij vicus haud ignobilis. E regione Dauerij occidentem verſus collis in altum extollitur, ita ſenſim in acutum tendens, vt obeliſci magis, quam collis effigiem præſtet intuentibus. In cuius vertice olim turris fuit altiſſima: Cuius etiam nunc veſtigia, & quidem ingentia viſuntur. Turderiam vulgo collem ipſum nuncupant: Veriſimilius tamen Turrim aerem olim fuiſſe appellatam exiſtimamus. Eo quoq; in tractu verſus Ticinum Cimbrorum eſt vicus olim, vt arbitror, celeberrimus: nunc verò Colonis ſemiuacuus neglectui eſt. Cuius tam manifeſta cognatione nominis arbitramur poſt inſignem illam. C. Marij, & Catuli de Cimbris in agro Nouarienſi; (ibi ſiquidem & victoriæ, & conflictus typi ſunt Candium, & Caſtra Mariana oppida intra Ticinum, & Seſitem flumina: adhuc celeberrima) patratam cædem, eorum reliquias ad Inſubres, qui nondum pacato erant in Romanos animo ſe recepiſſe, & ab illis per id locorum ſedes fuiſſe conceſſas, facilè crediderim. An magis eſt veriſimile Cimbros illos in Inſubres nomini Romano hoſtes infenſiſſimos: vt ibi ſedes firmarent, & ſe mutuis cædibus conficerent, immiſſos eſſe? vt huiuſmodi Barbarorum colluuies aduerſus Inſubrum conatus ipſis veluti propugnaculo eſſet. Traductionis facilitas, loci opportunitas, rei quam ſucceſſuram Romani arbitrabantur vtilitas, nomē denique pagi eius non procul a Ticino flumine facile arguunt, atq; etiam mentecapto perſuadent Cimbrorum captiuorum ſex Myriadas, quas ſeruatas a Romanis in vita. C. Marij Plutarchus refert, his

Marchallum opp.
Marchare.
Vadianus Heluetius.
Mark.
Marchiones.
Dauerij vicus.
Turderia collis.
Cimbrorū vicus.
Cimbri Cādium.
Caſtra mariana.
Ticinus, Seſites.
Cimbrorum.

Castra uorum. Sex myriades. Plutarchus in Marij vita.

his in locis Romanis concedentibus desedisse. Credere .n. debemus victis loca ad habitandum fuisse permissa, quibus victores vitam, quam Iure belli poterant extinguere, condonarint. Sed postquam de Cimbris mentionem fecimus (tametsi Instituti non sit nostri: limites Insubrum transgredi) libet tamen referre paulò vltra Cimbrum Angleriam esse diximus: ab eoque oppido ad occiduam partem altius ad. XV. milia passuum Thosam fluuium in Verbanum influere. Amnis hic haud dubie olim Athiso dictus est. Cuius ripas Catulum. C. Marij Collegam vallo, & fossa muniuisse legimus, vt Cimbros & Theutonas a transitu Alpium prohiberet, quos ab earum saltu arcere non poterat. Recentiores male græcum Plutarchi codicem sunt interprætati: dum pro Athisone Athesim fluuium, qui Veronam præterfluit posuere, Titi Liuij errorem sequuti, qui celebritatem Gallicam pertesus, & Venetæ gloriæ studiosissimus Athesim pro Athisone scripsit, quod illud Veronensis, hoc Nouariensis flumen esset agri. Constat siquidem inter Authores omnes [illum vnum semper excipio] flumen illud, apud quem superatis alpibus Cimbri consedere duorum tantùm dierum itinere ab eo loco, in quo superati sunt Cimbri a Vercellis distare. C. n. Marius castrametatus fuerat citra Sesitem, non procul a Vercellarum vrbe, in agro tamen Nouariensi, quem locum accolæ Camarianum vocant, peritiores Castra Mariana. Porrò Candius ager nunc Candia dicitur Lacmellini tractus oppidum non longè a Pado. Huic nostræ opinioni calculum adijcit Eusebius Cronographus diligentissimus, qui Cimbros attestatur a Romanis profligatos, non procul ab vrbe Vercellarum, & Pado. Verum cum castra Mariana, licet agri sint Nouariensis, proximè tamen sunt Vercellas quàm Nouariam. Idcirco falso hæc in Vercellensi agro gesta produnt ab authoribus, qui hæc interstitia prorsus ignorabant:

Thosia fl. Athiso. Theutones. T. Liuij error. Athiso flum. Agri Nouarien.

Camariá nom. Castra Mariana. Candia. Lac melinus. tractus.

huius-

huiusmodiq; Victoriæ nomina semper sumunt a locis proximioribus. Porrò Athesim sex dierum spatio, cuiuscunque etiam exercitui expeditissimo distare ab illis alpibus, per quas Cimbri transiuere, nemo est, qui ambigat. Thosa igitur fluuius, seu Athiso a summis alpibus, a quibus, & Ticinus ortum ducit, effluit: non tamen eodem, vt Ticinus in Austrum, cursu, sed hiemalem in Orientem, primò per Antigoriam vallem preces ruit, mox in vernalem Orientis plagam conuersus ad Creolæ pontem, sita Inalpini populi illi nominant, fluuio veteri immiscetur, hinc mox dilapsus Oscellam oppidum quæ, & Domossula vocatur, quasi Domus oscellana, deinde præcipiti cursu Vogoniam alluit. Cuius incolas miræ eruditionis vir, & diligentiæ, Aegidius Tschudius in libello, quem edidit de antiqua Rhetia Agones nuncupat. Vniuersam igitur vallem duo flumina iuncta in verbanum simul influunt. Fluuius porrò, quem ad Creolæ pontem Thosæ diximus admisceri, a valle per quam cursus est illi, veteris nomen sumpsit: ab ijs Alpibus incipiens, quibus recta itur in Sedunos. Quas quidem Alpes eas esse crediderim, de quibus tertij commentariorum libri initio Cæsar meminit: quas quoniam magno cum periculo, magnisque portorijs mercatores adire consueuerant, patefieri voluit, Quo quidem itinere ijdem memoria nostra vtebantur, dum Nundinæ quæ nunc Lugduni habentur, Geneuæ exercerentur. Breuiori etenim itinere, minoribus quæq; impensis è Gallia per eum transitum in Italiam Lemano, & Verbano Lacubus, demum per Ticinum, & Padum apportabantur merces, hæ alpes transalpinorum lingua Seduna videlicet, quam Tschudius celticam arbitratur Graij vocitantur. In Ptholomæi annotationibus ex recentioribus sunt qui vocem hanc gratas, hoc est, faciles interpretentur. Quæ res effecit, vt non defuerint qui Alpes ipsas, eas esse existimarint, quas prisci Graias appellarint

Athesis flum.
Thosa fl.
Ticinus.
Antigoria vallis
Pōs Creolæ.
Oscella opp.
Domossula.
Vogonia
Aegidius Tschudi.
Agones opp.
Vetus fl.
Seduni.
Lugdunum.
Geneua.
Leman.
Verban.
Grai alpes.

larint quod omnino falsum est. Alpes. n. Graiæ sunt iuxta Tarantasiam Centronum metropolim ad Vallem Augustæ prætoriæ: porrò inter Alpes Graias, vbi Tarantasia est, & vallem oscellæ quà ad montem Sempronij in Sedunos itur, plurima regio intercipitur. Itali materno ferè idiomate Sempioni, eruditiores montem Sempronij appellant. Pleriq; & quidem docti (nomina eorum honoris gratia subticeo) falso ex commentariorum verbis arbitrati sunt Alpes summas hoc in loco esse. Sed de hac re plura, redeo in veterem Vallem in qua propter itineris angustias, plurima ex parte mons operariorum manu incisus visitur, maximum omnino Cæsarianæ munificentiæ testimonium nisi in montis excisi fornice insculptæ saxo litteræ notis quidem græcis, sed quæ tamen in hanc vsq; diem intelligi nequeant, Gallorum (vt reor) vel Germanorum opus esse indicarent. Quicquid ibi contineatur, quin inspicientibus non sit obuium, Barbarum arbitror: Fortasseq; Burgundiorum idiomate confectum. Hi siquidem populi, quos Buguntas (vt existimo) appellat Ptolomeus olim ad Vistulam vsq; fluuium Germani incolebant hosq; postera ætas Burgundos vocauit. Qui paulò post primam Gothorum in Gallias eruptionem, Sequanorum prouinciam occuparunt, cuius metropolis est Besuntium, ab antiquioribus Vesuntium nuncupatum. Cum verò gentes Burgundionum bellaces in Italiam ad bella vocarentur, Gothis a præsertim contra Mediolanensium vires rebelles, qui Bellisario adhæserant: a quibus tandem post longam difficilemq; obsidionem vrbs ipsa ferro, fame, flamma vastata est. Haud dubiè in Italiam conuolantibus eorum iter expeditius fuit a Besuntio per vallem, quam dubis fluuius alluit, in Ararim se exonerans: mox in Antuates populos, quorum meminit Cæsar, vulgo Pays de vuaut, deinde traiecto Lemano lacu, vel Rodano flumine, per Veragros & Sedunos, superatis Alpibus, quas

Mons Sempronij.

Error de summis alpibus.

Val. vet. Mons incisus in valle veteri.

Besuntiũ vrbs. Sequanorum Gothi.

Mediol. euersio.

Besuntiũ Sequanorum. Dubis fl. Araris fl. Antuates Pays de Vvaut.

Sempronij eſſe diximus, vulgo Monſ Sempion, per vallem veterem, vbi mons exciſus viſitur, nouiſſimè in Vallem Domoſſulæ deſcendiſſe crediderim. Traiecto poſtmodum Verbano in Inſubres irrupiſſe per Lauenum: qui portus eſt, Verbani celeberrimos.

Neq; lectorem locus hic moueat quòd Antuates ad latus Lemmani Lacus pro Pays de vuaut, iuxta Cæſaris ſententiam locauerimus. Et quòd idem Cæſar libro quarto Rheni fontem deſcribens, per fines Nantuatum primò fluuium ipſum ferri aſſerat, qua è re Cæſaris deſcriptio integra eſſe non poſſet: Populos videlicet eoſdem ad Rheni ortum, & ad Lemmanum Lacum pertinere, locis haud dubiò trium dierum itineris ſpatio inter ſe diſtantibus; animaduertat igitur prudens lector Cæſarem in nullo ſibi non conſtare: idcirco in quarto commentariorum non Antuatium: ſed Aetuatium ipſe potius legerem. Populi etenim ipſi teſte Strabone libro IIII. ortum Rheni incolunt, cuius verba ſubijciam. Rhæno autem vicina omnium primi colunt Aetuatij. Quibus fluminis origo vicina eſt in Diaduella monte, quem alij adulam vocant. Hunc locum dominus Aegidius Tſchudius Heluetius diligentiſſime annotauit. Populos eos qui anteriorem Rheni fontem habitant. (habet enim Rhenus duos fontes diuerſos, & vterque Rhenus appellatur) etiamnum Tuitſcher vel Tueraſcha nuncupar corruptè vt (ipſe exiſtimat) Aetuatiorum vocabulo. Decimo a Laueno lapide verſus vrbem Beſutium occurrit oppidum in apriciſſimo colle; Vnde Beſutiorum nobilis Familia traxit originem. Eo in oppido vetuſtiſſima Imperatorum, & Regum priuilegia leguntur. Et quoniam euerſa a Gothis Mediolanenſis vrbe lectum eſt apud idoneos authores octo millia mulierum Mediolanenſium dono a Gothis Burgundionibus datas, non abſurdum eſſet exiſtimare cum Sarcinarum onore, tum mulierum lachrymis, & precibus delinitos in illo amœniſſimo

Aetuates

Diaduella mons.

Adula mons.

Beſutium opp.

Beſutiorum famila.

Mediolani euerſio.

Burgundiones.

nissimo tractu Burgundiones substitisse: aut eorum saltem partem ibi sedes firmasse, Oppidumq; ipsum ab eorum metropoli Besuntio, Besuntium nominasse. Cæterum cum. N. illud ante vulgi auribus nimis intonaret, paulatim ea subducta littera dixere Besutium. Sed a diuerticulo (quòd aiunt) repetatur fabula. Siqui sunt qui minus credant gentes istas Græcis Caracteribus non vsas fuisse, conferant se ad Commentaria Cæsaris libro Primo, & ibi aspicient Tabulas in Castris Heluetiorum repertas notis græcanicis scriptas; quos tamen constabat idiomate Græco non locutos: sed quo & hodie vtuntur Celtico, alioqui Caio Cæsari, qui græcam æquè vt latinam linguam nouerat, cum Heluetijs, & Germanis opus interprete non fuisset. Hæc obiter diximus, in Athisonis seu Thosæ præter spem, mentionem incidentes; Nunc (vt dicitur) ad pensum redeo. In Agro Dauerij antiquissima marmora non desiderantur, quæ facilè arguunt eius pagi vetustam nobilitatem qualia sunt, quæ sequuntur, duo ista.

MERCVRIO
V S L M
ANTONIVS
MAXIMVS

Eodem in oppido ante fores Templi in lapide duas in partes fracto in prima legere est.

V F
SEX
ATILIVS
SILENVS

Daue-

DAuerio vico Ternatus viculus succedit, qui superiori lacunculo nomen indidit: cui collis Diuo Iacobo dicatus imminet: habens in vertice castri diruti vestigia. Mirum est videre eas Turrium, & mænium disiectas moles: quæ vel stulto possunt arguere, quanta fuerit castri eius authoritas. Ab eo montis cacumine breui spatio tres lacus oculis subijciuntur Glareatus, Ternatius, qui oppido nomen indidit, & Monatius. Ternatum porrò dictum arbitrarer a terna natatione, vel vt quibusdam placet, quasi Trilacum hoc in oppido alterius Atilij tumulus inspicitur. Ternatius vicus. Trilacus.

APud Dauerium, Veriorum sedem vel domum, quam plures familias nobiliores olim habitasse, quæ penitus interierint, credibile est. Veriorum cognomento, ex Pagi nomine tantum retento, Argumento sunt situs amœnissimus & perspicuus: tum & antiquorum monumentorum Spiræ, & epistylia quamplurima: adsunt præterea inscriptiones ex quibus duas tantum annotauimus, Antonium maximum & Sex. Atilium: Huic & alterum. C. Atilium annectere libuit, vt simul opera nostra (si quid tamen mea carmina possunt) viuerent, cum Accolarum incuria pedibus penè obtritæ, ac breui omnino perituræ essent memoriolæ. Veriorũ familia.

C A T I L I V S
L F P O L L I O

DE Monaco, seu Monetio vico, qui vlteriori Lacui cognomen dedit, nihil est, quod referam, præterquam quòd eius nominis oppidum inter Iapides populos, cuius accollas Gallico more armari Strabo meminit. Nos Lacum ipsum, cum oppido a Mona Sanctissimo Mediolanensium Monatius vicus. Monas Epus Mediolan.

nensium Præsule, nomen traxisse existimamus: qui primus in Vrbe nostra CHRISTO HVMANI GENERIS REDEMPTORI (vt in annalibus vetustissimis, quæ apud me sunt, legere est) Templum erexit: idemq; Apostolis alterum in Monato, quod quidem ac etiam tempestate Sacerdotum Collegio decoratum videmus. Floruit Monas post Virgineum partum annum circa Octuagesimum post Centesimum. A duobus Lacubus, & Cimbris recta in vrbem tendentibus in colliculorum velut faucibus obijcitur Cloniola villula olim Colonia absq; dubio eò loci a Romanis deducta. Cum enim. M. Claudio & C.Cornelio Coss. in Ro. ditionem a multis illatis, acceptisq; cladibus vi tandem Mediolanum deuenisset: Reliquumq; Gallorum Insubrum. Qui ne seruitutem subirent, exilium potius honestissimum sibi elegere, robur in proximas alpes se recepisset: huic nonnulla loca in montibus Romanos concessisse Polybius refert, quod ne Irruptionem molirentur Coloniolam hanc fuisse deductam quis est, qui sibi id non persuadeat. Huiusce rei nec Leue præstat argumentum, quod paulò superius Angleriam ad Verbanum lacum inter Besuntium seu Besutium, de quo mox dicemus, & Lauenum Verbani portum ad Cuuiæ vallis ingressum Legiunum (ita oppido nomen est) adiacet. Cuius dictionis denominatio (vt in plerisque alijs videmus] paululum detorta est dempta O littera, & vltima A in M. mutata, a Legione vna factum est Legiunum. Porrò ad cohibendos tam Gallorum, quàm Germanorum tumultus a Romanis olim legionem vnam locatam fuisse: nominis similitudo primum facit: tum oppidi antiquitas ex tot ruinarum congerie, & lapidum inscriptionibus, loci quoq; opportunitas: adiacet .n. Laueno portui ad quem ex summis Alpibus, & a Veragris, Sedunisque barbarę gentes in insubres primum, mox in totam Italiam confluere assueuerint. Et eò facilius ab vna legione Legiunum Opp. nomen sumpsisse

Monas quo tempore floruit.

Cloniola,

Legiunũ.

Lauenus portus.

fiſſe crediderim, cum & in Terraconenſi Hiſpania Vrbs celeberrima a Romanis legionibus, quæ diutius eo in loco ſubſtitere nomen ſumpſiſſe, paſſim omnes authores tradant. Quæ quidem paucis ferè mutatis, Legium nomen adhuc retinet. In prouintia quinetiam Narbonenſi Arelate vrbs antiquiſſima Sextanorum, & Biterra Septumanorum, haud dubio a ſexta, & ſeptima legione cognomenta obtinuere, veluti & Narbo; quam Decumanorum Coloniam appellat Pomponius Mela a decima legione, & Arauſio ſecundanorum. A legionibus igitur ipſis in pleriſq; regionibus vrbes, & oppida a militum ordinibus nomen deflexiſſe eſt clariſſimum, Capitolinus in Clodio legionis quartanorum meminit. Tacitus quoq; in primo libro de quintanis, & vndecimanis militibus mentionem facit. Sciebant igitur Romani inſubrum bellaces gentes mortis contemptores paratos potius quodcunq; excidium, quàm ſeruitutem pati. Idcircò ad cohibendos tumultuoſos eorum impetus legionem hanc ſtatutam eo in loco fuiſſe, & Coloniolam deductam, quæ eorundem pluſquam virilem audaciam exciperent, credere non eſt abſurdum, licet de hac re ne verbum quidem apud authores reperies, ſi quis tamen hac in re negotium mihi faceſceret, ei poſſem reſpondere, hiſtorias eorum præſertim temporum; quas habemus mancas, & mutilas non modo exiſtere; ſed vitio temporum eorum partem maximam deſiderari. Ad hos igitur Gallorum Ciſalpinorum conatus, quorum nomine [ſi Saluſtio, Polybioque credimus] nihil a Romanis tetrius, horribiliſque audiebatur, credibile eſt Coloniolam hanc a Romanis conſtitutam fuiſſe, & legionem vnam, vt diximus, vbi nunc Legiunum eſt, locatam: ex oppiduli ruinarum reliquijs quanta olim eius fuerit amplitudo, facilè dignoſcitur. Ea in villula Neuij Secundini memoria viſitur in ſtylobathe elaboratiſſimo.

Legiun.
Arelate.
Sextani
Biterra.
Septumani.
Narbo.
Decumani.
Pōponi.
Mela.
Arauſio.
Scdani.
Capitolinus.
Quartar
Tacitus
Quintani
Vndecimani.

SACRVM
NVMINI
APOLLINIS
L' NAEVIVS
SECVNDINVS
PRO
SALVTE SVO
RVM
TVMVL
VSLM

In oppido Legiuno.

D M
V F G IVLIVS
GRATTIANVS

Eodem

Eodem in Templo.

✠ HIC SC̄I PRIMI MARTYRIS CORPVS VENERANDVM IN XP̄O HVMATVM QVIESCIT. QVOD DEO DIGNVS SERGIVS PAPA IVNIOR EREMBERTO INLVSTRI VIRO CONCESSIT, AB VRBE ROMA CVM HYMNIS AC LAVDIBVS SPIRITVALIB. Q. CANTICIS DVM ESSET TRANSLATVM QVEM INTER SC̄TOS EIVS SP̄VS TENEAT PRIMATVM IN MVLTIS VIRTVTIB. ET SIGNIS EST DECLARATVM; RECONDITVM EST CORPVS BEATI PRIMI MARTYRIS CVM RELIQVIIS SC̄I FELICIANI ANNO INCARNATIONIS DN̄I NR̄I IH̄V XqI D̄C̄C̄C̄V̄I K̄L AVG. INDIC̄. VIIII. ORDINANTE DOM̄. ANGILBERTO ARCHIEP̄O ANNO. XXIII. PASSIO SC̄TORVM V̄I ID. IVN.

Brebium oppidum

Mineruæ Templũ.

Quinquatrij Ludi.

PAulo infra Legiunum & Besuntium seu Besutium; æqua in planitie; quæ tamen colliculis sensim assurgentibus adhæret haud longe a Verbano lacu Brebia oppidum visitur, tot antiquissimis monumentis refertum, vt maximam sui etiam nunc præseferat Maiestatem, in eo Templum Mineruæ fuit. Cuius adhuc ingentia cernuntur vestigia, Balnea quinetiam, lauationesq;eo in loco fuisse lapis vetustissimus, inscriptusq; docet: Templa quoque duo insignia continet, in quibus maxima pars Antiquariorum locata est: Oppidi nomenclatura (vt eruditioribus placet) Græcam refert Dictionem Bræbium quasi victoriam, seu victoriæ præmium dicas, vel ἀπὸ τῆς βρασίας, quo nomine vtitur Clitophon pro decore & pulchritudine, Vtraq; Interpretatio nobis arridet, Loci tamen situs indicat hoc in tractu inter duos Lacus. Verbanum & Giuiratum, circum vicinos populos olim Quinquatrios Ludos Mineruæ celebrasse, tametsi ob politiorem structuræ formam Oppidum ipsum a pulchritudine nomen sumpsisse potuerit, Omnino olim maximum, nunc propè funditus dirutum, Vitelliano tamen ex Vicecomitibus Illustri Comite, integerrimoq;Viro gloriatur, qui oppido ipsi, vt & plerisq; alijs vicis & Castellis vltra citraque Ticinum amnem paterna hæreditate dominatur: Ex eodem quoque oppido Brebiorum familia Mediolanensis originem traxit; ex qua Hieronymus Brebius noster, cui ob singularem prudentiam & fidem a Carolo V. Imperatore in Insubribus suprema Aerarij cura demandata est originem ducit: Ex pluribus monumentis quæ eo in oppido visuntur, duo nec satis integra adduxisse sat fuerit.

C N TERENTIO PRIMO IIII VIR TE-
RENTIAE C IVCCV QVI VICIN. HA-
BITANTIB. LAVATIONEM BAL-
NEO [redacted] OPTATISS.

Item.

D M
L COELIVS L.F.OVF
BARONIS
VIVIR PONTIFICII
IIII VIR ITEM TEMPLI
MINERVE ET ALBV-
TIAE VXORI EIVS
COELIVS PAREN. OPTATISS.
M [redacted]

AD montium radices, quorum in vertice Phanum est totius ferè Italiæ, Lauretano dumtaxat excepto, celeberrimum DEIPARAE VIRGINI dedicatum; vltra Glareatum Lacum ad Septentrionem, quo in loco tum primum Colles in altum extolluntur, Varisium iacet omnium Gentium Alpinarum, quæ inter summas Alpes Lucumonem, & Adulam, vt Tschudio placet, ad nos attinent, præfectura frequentissima, & opulenta. Non defuere summa eruditione viri, qui istud oppidum vicum

Phanum Deiparæ ad Montes.

Varisium opp.

Varonis

Varronis appellarint, leuissima admodum similitudine nominis adducti, Ego ex Blondo didici inter Aequicolos olim vicum Varronis extitisse, qui ætate sua Amænis diceretur. Sunt item qui a græca dictione Varisium deductum velint Theopompi authoritate moti; qui Varetinam regionem haud longè ab Hadria constituit, Cumque nullus locus eius nominis per eas partes reperiatur facilè ad Varisium oculos adiecere. Sed ego loci situm inspiciens (vt interim taceam eruditorum nonnullorum opinionem) a Vallium exitu, quæ in id oppidi plurimæ finiunt, Vallexium siue Vallexitum potius dixerim. A duobus. n. lacubus, Verbano, & Lucano, de quo mox dicendum erit, Valles, & circumiacentia itinera in Vallexitum recta extenduntur, & ab alpibus ipsis ad Lacus, & a Lacubus plurimi montes in Vallexitum procurrunt; Sed postquam in id loci incidimus: vbi de earum Alpium tractu, quæ Ticinum emittunt, fit mentio, vnum, & illud annotasse operæ precium fore duximus, Inter Leopontiorum Vallem, quæ hodie Leuentina dicitur, per quam Ticinus amnis rapidissimus a summis alpibus nunc Sancti Gothardi decurrit, & Vallem vulgo Mesochi, quam Mesus fluuius alluit a culmine Ocelli, vulgò Sancti Bernardini monte descendens. Tertia Vallis interdum continetur, Breuniam vocant. Quæ, & ipsa a Lucumone monte nunc Sancti Barnabæ nuncupato flumen euomit, quod supra Bilinzonam oppidum seu Bilitionis Castrum, vt recentiores volunt apud Polegium vicum cum Ticino in vnum coalescit, vt inquit Ouidius.

Maiori perdit nomen in amne minor.

In Valle ipsa habitare populos, qui Breunij vocentur nominis cognatio declarat, vt interim taceam Plinium hoc loco, qui in eo Alpium latere, quod ad Insubres spectat penes Leopontios locat, Sed cum de oppidi ipsius nomine inter eruditos non satis conueniat (plurimis. n. diuer-

Vicus varronis. Aequicoli. Amænis vicus. Varetina regio. Vallium exitus. Leopontij Vallis leuentina. Mons Sancti Gothardi. Vallis Mesochi Mesus fl. Culmen ocelli. Mons Sancti Bernardini. Val. Breunia Lucumonus. Mons nunc Sancti Barnabæ. Bellinzona. Bellitio.

diuerſiſq; appellationibus nuncupatur) quid, & nos de oppidi ipſius nomenclatura ſentiamus: dicere non grauabimur. Sunt qui Birinzonam, Bellizonam alij, ſeu Billinzonam vocent. Quo argumento recentiores Bilicionis caſtrum dixerint, nec illi aperuere, nec ipſe video. Nos oppidum a Breunis populis cognomentum obtinuiſſe facilè crediderimus. Itaq; non Bellinzonam, vel Billinzonam, vel cum neotericis Bilicionis caſtrum, ſed potius Breunorum caſtrum, vel Breunizonam dicerem, quaſi Breuni agri zonam ſiue ſectionem, aut finem, calculum huic opinioni addunt Alpium, & Vallis Breuniæ accolæ, a quibus ætate hac etiam Bronzona pronunciatur, quæ quidem vox cognatione ipſa ad priſcam populorum appellationem ſatis videtur alludere. Nunc ad Vallium topographiam, quibus a duobus Lacubus in Vallexitum iter eſſe diximus, noſtra feſtinet oratio. Plures a Verbano, & Lucano Lacubus Valles in Vallexitum finiunt: Sed quinq; ſunt inſigniores. Prima ad Lauenum Verbani portum extenditur, cui è regione vltra Lacum eſt Intrium, & Pallantia, haud procul a Thoſæ ſiue Athiſonis hoſtijs in Verbanum. Et quo in loco Sequanorum, ſeu Burgundionum iter a Beſuntio eorum metropoli in Inſubres deſcripſimus. Adhæret huic Valli Cuuia a vico olim, & nunc vallis pręcipuo nomen ſortita. Cuius ditio antiquiſſimæ Cottarum familiæ inter Inſubres paret. Hanc vallem carmine elegantiſſimo olim Io. Stephanus Cotta Poeta percelebris vallis ipſius Regulus q̃ñ deſcripſerit, ad Ginnen hoc meo ordine tertiam redeo. Hæc aurifodinis, & priſco æquè, vt, & opulento Monachorum Cœnobio celeberrima eſt. Hæc in oppidum Louinij iuxta Verbani partem alteram viatorem ſiſtit. Sunt qui hoc Lauinium vocent: Quam ob rem viderint ipſi: ego communem vſum loquendi, quò planius intelligar, ſequor. Louinio proximum eſt Germiniacum oppidum

vulgo

nis caſtrũ Polegiũ oppid. Breunij opp. Plinius.

Breunzona.

Breunorũ caſtrũ.

Quinque valles in vallexitum deſinunt.

Lauenus port.ª verbani.

Vall. prima.

Intrium oppid.

Pallantia oppid.

Sequani.

Burgundiones.

Secunda vall. Cuuia.

Cottarũ familia antiquiſſima Mediolan.

Tertia vallis.

Stephanus Cotta. Gannæ. Aurifodinæ. Vallis gannæ. Louiniũ oppid. Lauiniũ. Germin. opp. Trissia. Aur. Albutij. De Lucano lacu opinio. Geminus lacus. Vallis 4. Por. lucani lacus.

vulgo nuncupatum. Inter hoc, & illud Trissia fluuius qui Lucanum Lacum exonerat in Verbanum, dilabitur. Putarem aũt huius breuissimi tractus fluui quo abundant; A losa pisce, qui a græcis θρισσα dicitur, denominatum. Lucanum porrò lacum Aur. Albutius nostri temporis Poeta insignis, & qui olim magis nominabitur partem Verbani existimat Germiniaci nomenclatura motus, quasi velit interpretari Geminum Lacum: tam contracto. n. cursu Trissia Verbanum ingreditur, vt vnus, idemque Lacus videatur, præsertim cum de Lucano, de quo, & a nobis aliquid referetur nulla ab antiquis authoribus quam ipse viderim, facta sit mentio. Quarta vallis per vicos Induni, Arcisatis, Vigluuij cliuum vsq; protenditur, indeq; ad Lucanum excurrit Lacum, & ad eam lacus partem maximè, quam portum vocant. Quinta, & vltima a stabio ad ripam Sancti Vitalis viculum, qui caput lacus appellatur, excurrit. In alteram mox Lucani partem recta tendentibus occurrit vallis hæc Nouocomensis vrbi vicina est, & proximior. Elegantissimæ in Vallexio, siue Vallexito antiquitatum Inscriptiones leguntur. E quibus ne sequentia perirent; hæc tria monumenta, viua reddidit sua commendatione Alciatus. Quartum in ordine nuper Ambrosij nostri Calimeri opera, qui huiusmodi delitijs oblectatur, apud nos viuit.

Alciatus Ambrosius, Calimeri,

I O M
C C A N I A
N V S A R A M
V O T A M
F
L M

Alie

Alio quoq; in loco.

MAXIMA
VERA
IDEA
IOVIS

Id etiam antiquitatis ibidem visitur.

SEX
PAEONIS
MARCELLI
FIL

Hoc Calimeri nostri diligentia repertum est.

MACRINAE
VERINAE
VALERIVS
LVPIO
CONIVGI
CARISSIMAE

A Vallexio recta ad Lucanum Lacum contendenti; in Valle, cuius a nobis habita mentio est, Arcisate oppidum sanè (vt ipse arbitror) vetustissimum est. Antiquitatem luce clarius arguunt elaboratissima plurimarum inscriptionum monumenta. Sunt qui arbitrentur, & pro certo habeant municipium hoc a priscis Aram Cæsaris fuisse nuncupatum: Sed dictionem aiunt contaminatam a vulgo passim corrumpente omnia. Argumentum huius rei trahunt a Marmore, miræ tum vetustatis, tum elegantiæ nuper a ruderibus sterquilinij, & obliuione extracto diligentia Nicolai Castillionei Iurisconsulti, & mea: auxilio autem Maymi Moccioni, eius Vallis opum magnitudine primarij. Ex cuius inscriptione, qui aderant docti homines, argumentabantur id oppidi a vetustioribus Aram Cæsaris fuisse appellatum. Nihilque referre attestantur Mercurio an Cæsari hæc dicata fuerit Inscriptio a L. Cominio. Quando Augustum constat fuisse Mercurium appellatum a Romanis. Superq; hoc negocio Horatij carmen celebratissimum illud adducebant.

Arcisate opp.

Ara Cæsaris.

Nicolaus Castillioneus Iurisconsultus. Maynus Moccionus.

Augustus Mercurius dictus.

Horatius

Siue mutata Iuuenem figura
Ales in terris imiteris alma,
Filius Maiæ patiens vocari;
Cæsaris vltor.

Itaque ego, qui nolo in re tam tenui superstitiosum nimis videri, potius illis assentitus sum, quàm aduersarios in me concitare. Cum verò quid & ipse de hoc sentiam paulò post sim dicturus. Redeo ad L. Cominium, de quo vt plenior cognitio habeatur, ipsam prius Inscriptionem adnectam, deinde qui fuerit, conabor explicare.

L. Cominius.

MER-

MERCVRIO
L. COMINIVS
POLLIO
MILES LEG
XIIII GEM.
BENEFICIA
RIVS LEGATI
CONSVLA
ARAM ET
TECTVM
V S L M.

CVm ex primo belli Gallici commentario. C. Cæsarem ex hac nostra Cisalpina Gallia delectum in Heluetios traduxisse existimatur; non ab re aliqui L. hunc Cominium Insubrem a Cesare in militiam ascriptum fuisse: deinde cum diu & felicissimè rem nauasset; vacatione militiæ non donatum modo, sed Priuilegijs & muneribus a Galba, vel aliquo alio Cæsare honestatum in patriam secessisse in otium perpetuum. Huic opinioni, nec refragabor, nec assentiar. Ipse autem arbitror L. hunc Comminium, cuius & familia apud Insubres aliquid nominis decorisq; retinet: non Cæsari; sed Mercurio, qui Insubribus maximo honori fuerat; cum quod mercibus, & Lacubus præesset, tum quod Mahesecos penitus Clima hoc nostrum sub Mercurij tutela esse velint; Aram dicauisse. Cæterum cum huius rei gratia in hanc Arenam minimè descenderim, ad tria illa elementa GEM. interpretanda

L. Cominius.

Commiorum familia,

Insubres sub quo climate,

me recipio: Verum hac in re sciant omnes non dici a me, quod sit certissimum: Sed quid ipse sentiam. Sunt qui Geminatæ interpretentur. Ego Geminæ potius dixerim velut ex duarum reliquijs vnam factam legionem. Cuius etiam mentionem habemus in Commentarijs de bello ciuili. Cor. etiam Tacitus historiarum author diligentissimus Libro decimo nono, legionem hanc geminam ijs verbis celebrat. Vulgata (inquit) Victoria post principia belli secundum Flauianos duæ legiones. VII. Galbiana & XIII. Gemina cum Vidio Aquila Legato Patauium Alacres veniunt. Hæc ille. Ex ijs itaq; verbis colligimus Legionem. XIII. agnomento geminam fuisse. Occurret hoc loco Sciolus mihi aliquis Gallico nomini infensissimus dicens authoritate. T. Liuij non emitti optimum peditatum a Gallia Cisalpina. Huic autem ego Ciceronem, qui fide, & authoritate decem. T. Liuijs antecellit; fortiter opposuerim. Qui tertia, & quarta Philip. Citeriorem hanc nostram Galliam Florem vocat Italiæ: Imperij Ro. præsidium, & pacis ornamentum. Peditatui præterea Alpino palma datur ab historicis. Lectum ad hæc est a Galba duas legiones has in Gallia scriptas esse. Arbitrantur ergo Legatum hunc multi, de quo in lapide fit mentio, cuius beneficiarium L. Comminius se fatetur: Vidium Aquilam fuisse. Dum hæc memoriæ proderem meæ, & Merulæ diligentia in Herculearum Thermarum fundamentis in vrbe hac nostra, vbi nunc Diui Laurentij Phanum colitur: Marmoreus lapis est inuentus, in quo eiusdem Leg. XIII. Geminæ memoria ineſt, cui Rufinus non solum Tribuniciæ: sed alius generis authoritatis pollens præerat. Inscriptio plurima ex parte confracta est, & tot super agestis ædificijs ita inter Cementa fuerat obruta, vt nisi ruina eam aperuisset, lucem nunquam erat visura. Vtrunque Marmor vnius eiusdemque Lapidicinæ; qui Comminij memoriam sculpsit eandem præsefert manum. Ex ijs porrò inscriptio-

Gemina legio. Cor. Tacitus. Flauiani. Galbiana legio. Vidius aquila. T. Liuius arguitur authoritate Ciceronis. Thermæ Herculeæ Templum Diui Laurentij. Leg. xiii.

tionibus duabus, ignauissimus quisque sibi persuaserit. Legionem hanc inter Insubres scriptam ab Imperatore, quando & milites, & Tribunus ipse Mediolanensis inueniatur. Curtiorum Familia siquidem ex qua erat Rufinus Mediolani egregiè floret. Porrò quot dignitates apud Imperatorem (vt aliqui volunt) Galbam, hic Rufinus obtinuerit, hæc declarat Inscriptio: Tribunatum eius. XIII. Leg. VI. Gem. Viratum. III. Viratum, vt æquitum turmas duceret. Nouissimè vt monetis: monetarijsq; præesset auri argenti, & Aeris conflandis. Curtiorũ familia.

[redacted] R [redacted] R V F I N O [redacted]
TRIMILLE D XIII.
V I V I R T V R M I S
D V C E N III V I R
A A A F [redacted] C C V R T I
V S P A T R [redacted]
[redacted] L D D [redacted]

SEd iam ad susceptam Vallis, in qua Ara Cæsaris est, descriptionem redeamus. Porrò cum Aram Cæsaris dico, oppidum intelligo, vt nonnullis placuit, quod nunc vocant Arcisate, tametsi, quid de eo oppido certius sentiamus, inferius describemus. Eo in oppido Lapis quoq; visitur in quo Martialis quidam Mercurio vouit. Omnino vt iam dictum est Insubribus maximo fuit honori Mercurius Tutelaris, vt opinor Deus: Quòd mercium, & Lacuum, quorum magnus apud nos prouentus est, custos haberetur. Eius lapidis hæc est inscriptio.

Ara Cæsaris in Insubrib.

Arcisate.

Mercurius Lacuũ merciũ Deus

MER-

MERCVRIO
C F
MARTIALIS
MAR [redacted]

[Luteuij. Memoriola.] INnumera prope eo in oppido sunt saxa litteris insculpta: Sed omni ex parte contracta ac mutila. Quæ omnino a nobis composito prætereuntur.

Luteuij tantum memoriola silentio a me non inuoluetur. Quod nomen adhuc nostris Insubribus gratissimum est. Caracterum politia hunc antiquissimum esse DECLARAT. non vt quidam volunt hominem Celticum, aut Germanum,

LLVTE
VIVS
LATER
NVS

[Vicus Bisulli.] IN eadem Valle illinc quinto fermè stadio Bisusti Vicus accedit. Pagus omnino bis terq; vstus, si loci reliquiæ inspiciantur, In eo, quod memoratu dignum sit, reperitur nihil, præter Aedes Mayni Moccioni satis sumptuosè structas, quibus non Vicus modo ille sed ea [Maynus Moccionus.] Vallis ita ornatur, vt de ijs illud merito dici possit.

Vnaq; iam tota stabat in vrbe domus.

[Cliuium vicus.] E regione orientem versus æstiuum Solem Colli imminet Cliuium: Vicus est sanè conspicus, qui sibi ipsi nomen indidit in Cliuo constructus, a quo velut è specula ante-

anterior, posteriorq; Vallis latè prospicitur. In posteriore Stabula sunt, oppiduli id nomen est, quod Stabium modo vulgus appellat. Arbitror autem fuisse Equorum Stabula eorum militum, qui præsidij loco eas partes tutabantur ab excursione Inalpinarum gentium, quæ subito agmine illum tractum populabantur. Ad Collis dorsum, cui Cliuum imminet, duo municipiola visuntur; Psalterium Lapicidinis percelebre, & Isarsum: vbi antiquissimi populi Alpinarum gentium a C. Plinio Hisarci appellati, sedes habuerunt. Quod si quispiam oppidum Arcisate Hisarcis populis pertinuisse existimarit: nec incongruum fuerit, cum loci vicinia, tum nominis similitudine arguere Arcisate dictum, vel Hisarcorum aram vel arcem, non autem, vt supra dictum est Cæsaris Aram: vt multis placuit in Vico Cliuij memoriolæ sunt Albutiorum qui mihi sunt acceptissimi, quod ex ijs tam antiquissimis natalibus orti sint Aurelius poeta egregius ab Alciato etiam celebratus, & Io. Iacobus Harmonicæ musices peritissimus: mihiq; non ob hanc causam solum; sed morum suauitate charissimus. In horum igitur gratiam memoriolam hanc Albutiorum hic annectam.

Stabula

Stabium.

Psalteriũ

Isarsum

Hisarci populi.

Arcisate.

Hisarcorum Arx.

Aurelius. Albutius poeta.

Io. Iacobus Albutius.

LAPI-

L A P I C I O
B R T V T T I D I O
S O T E R I C O
Q V A E S T O R I
A N N I
P R I M I
C V R P R A E S I D I
E T A L B V T I A E
S E X F I L
E X O R A T A E
E I V S C E N T
C E N T O R

Eodem

Eodem quoque in oppido.

DOLOBRAR
SCALARIOR
L D D C

MAgistratus hic, quem Fabrorum Præfectum vocant; non infimæ fortis est in Castris: vtpotè cui cura nō modo metādorum Castrorū, Fabrorū, Lignariorū, Carpentariorum, Ferrariorum demandata fuerat: Sed etiā qui Machinas bellicas ad expugnationem vrbium nouas commentaretur, veteres reficeret, subterraneos cuniculos faceret. Aquarum detrimentis occurreret. Porrò ex notis illis quatuor intelligimus locum dedisse diuum Cæsarem. In collis (vt à diuerticulo repetetur fabula) radice, in quo Cliuium imminere diximus Vigluuium iacet, vicus olim Cliuij, id ergo magis Vicluuium. Hoc est vicus, Cliuij, dicerem, quam Vigluuium: In eo nulla, quæ ipse viderim, vetusta sunt monumenta. Vallis quinta, & in nostro ordine vltima: quæ plurimis Oppidis, Castellis, arcibus, vastatis est frequens. Eius regionis incolæ velut per manus acceperint a maioribus constanter asserunt eo in tractu fuisse Equorum stabula, vel Insubrum Principum, aut Ro. Cæsarum: Vnde Stabio adhuc nomen est oppidò Vallis ipsa aperta satis est, & herbidam, habet planiciem ad æquorum greges alendos. Hic fermè tractus, qui memoria nostra Insubribus parebat, circum alpes omnis Principum negligentia nunc Heluetijs paret. Plurima in Stabio antiquario visuntur, & ea quidem elegantissima, verum ne longior efficiar, ex multis vnum dumtaxat adnotandum duximus,

Fabrorū præfectus.

Vigluuiū Cliuij vicus.

Val. quin.

Equorū stabula.

Virg. poeta Gallicus.

mus, vt ex eo liquidò cognoscatur, quid antiquitatis, leporisque sit reliquum, vel vt inquit conterraneus poeta noster.

Et Crimine ab Vno

Disce omnes.

Gallis Insubribus ēt fuit æternitatis p memoriolas cura.

Cæterum antequam vlterius progrediar, refellenda eorum opinio est, qui arbitrantur, quicquid est huiusmodi ornamenti per orbem terrarum, à Romanis fluxisse. Intelligant igitur ēt nostris Mediolanensibus hanc curam, vel vt signantius loquar diligentem solicitudinem æternitatis extitisse. Immo (vt ingenuè fatear, quicquid de hac re sentio) huiusmodi opinionis sum, vt quæ hic sunt ab Insubribus, non aũt a Romanis erectas fuisse arbitrer: nisi fortasse huiusce rei præcipua mentio constiterit. Sed ipsam tandem Inscriptionem legamus.

✠

V. F.

V F
C. VIRIVS VERVS
OVF. MED. VIVIR
IVV PONTIFEX
DEC VRITEM
MANIBVS
FILIORVM SVORVM
C. VIRIO VERIANO
ET VIRIAE C. F. VERAE
QVI VIXERVNT
A N N
QVINOS DENOS

M. Cice. per Cor. Balbo. cōditiones fœderum inter Insubres & Romanos.

DIcet fortasse Virum hunc aliquis ex Romano ciue factum Mediolanensem, at nos respondebimus huic authoritate Ciceronis in oratione pro Cor. Balbo (si tamen rectè memini) lege cautum fuisse ne quis Insuber Romana Ciuitate, vel Romanus nostra donaretur. Hæc Vallis nouissima ad Lucanum lacum, & ad eam partem, quæ caput Lacus nomen tenet, terminat, quo in loco ab oppidi eiusdem nominis vicinitate nomen sortitus est; mons Mindricius. Hunc Alpinæ gentes Montgerosum; quasi cum peritioribus dicere velint generosum montem, nuncupant. Ad hunc Herbipolæ; siuæ mauis Herbilegas appellare per Maij mensem simplicium colligendorum gratia ex tota ferè Cisalpina Gallia certatim confluunt. Paulò inferius est ad Nouocomum iter satis arduum & difficile, quod in montium radicibus & ad ripam Lucani Lacus constitutum, per quod tamen a Vallexio ad eam vrbem mercatores portorij difficillimus ire consueuerunt. Descriptus est tandem a me tractus vniuersus, qui a Lario ad Verbanum, & ad Alpium crepidines extenditur. Inter hos autem Lacus Lucanus est ab oriente in occidentem excurrens.

Mindricius mōs Mons generosus.

Lucani Lacus descriptio.

Porrò an Lucanum oppidum Lacui nomen, an lacus oppido dederit non satscio. Satis verò aliquando admirati sumus (hæc obiter dicta sunto, postquam in huius mentionem lacus incidimus) tot Geographiæ authores, tam Veteres, quam Neotericos, qui vt alijs alij diligentiores haberentur, quæq; minima (& vt inquit ille) Apinas Tricasq; sunt sectati, huiusmodi lacus non meminisse: Cum tamen a Prolitio Illustris familiæ Triuultiorum ditionis, quod oppidum ad lacus initium statim iacet, ad finem vsq; vbi Trisia fluuius in Verbanum lacum se exonerat. XXV. passuum mil. intercedant. Eiusque latitudo alibi sit XVI. alicubi. XXIIII. stad. constet. Hi tamen Eupilis exigui admodum Lacus quem vulgo Pusiani nominant, vnde Lambrus erumpit, inter Insubres meminerunt. Qui non procul

Adagiũ de Apinis Tricisque. Prolitiũ oppid. Triuultiorum.

Eupilis lacus.

Lacus pusiani.

cul abeſt a Licinoforo, quod a pleriſq; Incinum inter inſubres oppidum exiſtimari diximus. Lacus porro huius originem, rationemq; olim adoleſcentes audiuimus a Ioanne Antonio Caſtillioneo fratre inſigni Philoſopho, & Matheſeos peritiſſimo. Qui demum Franciſci Gallorum Regis Phyſicis, & quidem chariſſimus apud Luthetiam Parhiſiorum fato functus eſt. Is Ariſtotelis ſententia aiebat. Non ſemper eadem loca terræ aquoſa eſſe: aut arida, ſed permutari ſecundum fluuiorum generationes & defectus, & non ſemper hoc quidem fieri mare: hoc autem terram perſeueraſſe, ſed ſit vt vbi nunc mare olim arida, vbi aũt nunc arida, olim fuerit mare. Hac Philoſophi ſententia, fieri potuiſſe exiſtimabat eo in loco Lacunam quidem fuiſſe, vel Paludes ad inferiora vallium ſtagnantes. Quæ demum erumpentibus per ſubterraneos Cuniculos aquis copioſioribus ſolito Lacus formam receperint. Hanc autem rem factam credebat poſt Imperij Romani inclinationem vndique in Galliam hanc Ciſalpinam, velut in propugnaculum totius Imperij firmiſſimum inuadentibus Barbaris. Quorum ætate litterarum non modo, ſed artium quoq; ſtudia peſſum ierant, & omnia ignorationis nebula prorſus obducta, vt facilè defuerint authores, qui rem tanti momenti ad poſteros tranſmiſerint. Verum vt ad rem redeam omnino conſtat in altiſſimis montibus magnas quoq; & immenſas ſpeluncas eſſe, & in eis aerem ob cauernarum humiditatem in aquas reſolui. Cum igitur immenſus ſit aer, ac perpetuò agat, hinc fluuiorum ſunt origines perpetuæ. Sic Anaximenes putabat ex aere gigni omnia. Sunt qui has aquarum omnium ſcaturigines oceano potius attribuent, & in eundem redire. Idemque teſtantur, & Sacri Codices primo Eccleſiaſtes. Quibus rationibus puto ſatis conſtare in maximis montibus ſubterraneos ſpecus, crebris & redundantibus adeo aquis oppleri, vt aliquando montium latera erumpi ſit neceſſe; vel arua ſtagnari, atq; obrui,

Lãbrus. Licini forum. incinum

Io. Anto caſtillio. Phyſic.

Anaximenes Phil. putabat omnia ex aere procreari Eccleſiaſtes.

obrui, vel conualles aquis insolitis subitò in paludes, & plerumq; in lacus conuerti. Huic fratris opinioni suffragatur res, quam ipsi postea vidimus, dictu mirabilis, & quæ humanam penè fidem videtur excedere; eam tamen hic

Cãpilionũ vicus. Cãpionũ

annectere non grauabor. Dum Campilioni (vicus est ad ripam Lucani Lacus expositus, vulgus Campionum vocat) bellis in patria sæuientibus agerem anno Virginei partus. XXVIII. supra mille, & quingentos per Octobrem mensem [nisi me fallat qualitas temporis] quarta fermè noctis vigilia a montis latere, qui oppido ad orientalem plagam imminet, tantam aquarum illuuionem; subitamq; præter omnium opinionem terra euomuit nullis pluuijs, nulla seuiente tempestate, terræve motum præeuntibus vnius diei & noctis; & quinque horarum spacio: vt iam de

Mira aquarum illuuio.

omnium salute desperaremus: Vniuersique Lacus accolæ non de ventura vniuersi orbis conflagratione, sed de secundo Aquarum Cathaclismo vererentur. Tantus verò pauor nos, qui huiusmodi innundationibus viciniores eramus, inuasit: vt ædibus derelictis non cacumina montium, quæ & aquis operiri hæsitabamus ascendentes, sed conscensis piscatorijs Lembis, quos casus offerebat, aquarum procellas fugientes in aquis salutem ipsam constituerimus. Easdem ferè Aquarum innundationes sexto fermè hinc anno in Suburbijs Nouocomensibus a latere montis, qui Templo diui Abondij imminet subito eruperunt: quæ breui tamen temporis spatio exsiccatæ sunt. Eius Templi Antistes, vel [vt aiunt] Commendatarius est Philippus Castil-

Philipp9. Castill.

lioneus Insubrum Senator integerrimus, vir omni ex parte reuerendus, qui collabentes vetustate eius Cænobij Aedes magnificentiori forma Augustiores reddidit. Ex ijs colligi nullo negocio potest montes inter lacus Larium & Lucanum exstantes aquis omnino prægnantes esse.

Et olim vel illic Lacum fuisse nullum, aut si fuerit, adeo angustum extitisse, vt eum Cosmographi memoratu indignum

gnum duxerint. In Lucanum lacum se, quem ipse viderim, nullus insignis fluuius exonerat, & nihilominus Trisiam emittit tanta copia, vt is nauium capax esset, nisi saxosæ angustiæ, præcipitesque Cataractæ penitus obstarent. Hæc omnia facilè probant aquis montes prægnantes esse, fluuius ab exitu ad hostia inter Louinum, & Germiagum oppida stadijs fermè XLVIII. decurrit. Ex lacu igitur ipso, quem Lacunam fuisse existimamus, oppidum Lucanum, quasi Lacunum diceres, secunda vocali præposita nuncupatum arbitror. Neque nos latet ex recentioribus, & quidē eruditissimis vocabuli Lucani similitudine deceptos hoc in tractu Gaunos populos locasse: Quorum tamen nulla apud Strabonem & Ptholomeum, & ipsum Plinium diligentissimum antiquitatis obseruatorem mentio. Porrò videntur innuere Lucanum nunc dici, quod olim Ingaunum mutatione I. in L. N. in V. G. in C. & abiecta V. Verum vbi hi populi nusquàm gentium reperi. Nisi fortasse velint Gaunos eos Populos esse quos (vt inferius dicemus) Plinius in recensendis Alpinis gentibus Libro tertio Naunes appellat. Veluti plurima apud authorem hunc populorum nomina corruptè legantur. At nos Gaunos, vel vt alij dicunt Gaunes. In tertio inflexu, in regione Vallis Gaunæ a nobis descriptæ nominis cognatione illecti verius collocabimus, quam apud Lucanum Lacum. Sed iam a Lacu ipso paulò inferius recedentes ad Solbiatum Vicum peruenimus, qui Orobios ab Insubribus separat: vulgo Diœcesis (tametsi dictio hæc plane græca sit, qua significatur dispositio, siue dispensatio: aut administratio, vel iurisdictio) Nouocomensis dicitur. Sunt huiusce nominis plures apud Insubres pagi. Hos Nicolaus Castillioneus dictos attestatur, quod in solo sint Beato, hoc est diuiti, opulentoq; Porrò hoc quo ager Mediolensis a Nouocomensi diuiditur, cæteris longè Beatius arbitror. Non modo quod inter has vrbes medium sit: Sed quod

Trisia fl. | Lucanus Lacus. | Lucanū opp. | Lacunū. | Gauni pop. | Plinius. | Ingaunū | Gauni. | Naunes. | Gaunes pop. | Vallis Gaunæ. | Solbiatū Vicus. | Nicola' Castil. | Orobij. | Solū Beatum.

quod ad agrum Nouocomensem attineat, qui non tantum tribus Plinijs celebratissimus est, sed etiam Benedicto Iouio, qui si omnibus huius ætatis viris doctissimis conferretur, non erit huiusmodi collatio iniqua, quando sit non minus omnium bonarum litterarum studio, quam inculpatis moribus spectabilis. Hunc igitur cum sciam Orobiorum, antiquitates tum maxime eas, quæ ad Nouocomenses spectant, diligentissime annotasse: Inde pedem refero; ne in alienam (quod aiunt) messem manum inferam. Cum tamen tractum omnem, qui agro Nouocomensi adhæret; inter vtrumque Lacus Larij cornu adiacentem, iam dudum descripserimus. In primisq; Vallem quam Ascinam nuncupant ab Angulo videlicet terræ extremo, in quo Belasium olim [vt audio] Bilacum dictum oppidum Longobardorum visitur; ad Lacum Eupilim, qui in fluuium Ombronem exonerat. Mira ac propè incredibilia hoc in tractu sunt Gallorum Insubrum Monumenta; quæ ante me annotata, & in lucem edita fuerint, non sat scio: Vnum vel illud tamen non omiserim. In valle ipsa Ascina Francisci Sfrondati omnis Doctrinæ Viri singularis, Amplissimoq; in Senatu Insubrum Cæsareo in Vniuerso Terrarum Orbe celebratissimo, Senatoris, eius Vallis Principis, opera, Lapis Marmoreus grandioribus litteris incisus, in hanc vsq; diem sepultus, in lucem prodijt. Cuius antiquissima Inscriptio, Insubrum Magnificentiam testatur, quorum opibus & animorum magnitudine, ac liberalitate, oppidis Regionibusq; ipsis cognomenta indita esse videmus. In eo siquidem Mediolanensis familiæ Burrorum, quæ etiamnum in vrbe floret memoria legitur. Inscriptio ea est.

Bñdictus Iouius.

Cor. Tacitus. Belasium oppid.

Bilacum. Francisc. Sfrõdat. Senator cæsareus Senatus Insubrũ toto orbe celeberrimi.

GE-

GENIO ASCI[redacted]
P PLINIVS BVRRVS
ET C PLINIVS [redacted]
AETERNI [redacted]

GAudentius Merula, vir doctus, & diligens, Burros ipsos dictos existimat non quasi Birrhos a colore, videlicet ruffo: sed quod pro gentilitijs Insignijs bouem habeant caudatum: meminisseque ait huius fermè rei Seruium Grammaticum in illo Georgicorum carmine.

Continuò in syluis magna vi flexa domatur.

In Burim.

Martialem quoq; libro (ni falleretur) quinto, dicit Burrorum mentionem facere, cum inquit ad Musam.

Sic Burrus cito sentiat parentem.

Cuius carminis interpraetes aiunt Cornelium Tacitum Burri cuiusdam etiam memoriam commendauisse. Hæc dicta obiter etiam sunto, vt intelligant Insubres, hoc est, Mediolanenses esse se cum antiquitatis, tum Ingenij gloria percelebres. Locus hic etiam me admonet, vt non possimus, & nos doctissimorum hominum sententiæ non aquiescere. Qui C. Plinium Naturæ scriptorem Veronæ præclaræ alioqui, & antiquissimæ Vrbi non esse natum, sed in Nouocomo: aut potius in Insubribus. Faciunt ad horum opinionem Memoriolæ Pliniorum penè innumeræ, quæ passim Mediolani, & per oppida, vicosque Insubrum viatoribus sunt obuiæ. Singulis etiam fermè diebus adeo Pliniorum monumenta prisca effodiuntur inter Insubres, vt sit penè impium, cum tot Pliniorum nomina saxis incisa passim reperiantur; Plinium ipsum ad Insubres non pertinere. Nunc in patriam redeo.

D. Plinius aut Nouocomensis aut Mediol.

Xxx Paulo

Paulo vltra Castillionum ad Valliculæ ingressum, quæ in Vallem Aræ Cæsaris, vel Hisarcorum ducit collis obijcitur, in cuius vertice Vicus situs est, cui Malenato nomen est, Latomijs non contemnendis insignis. Collis ipse aggeris effigiem ostentans Valli opponitur. Huius radices radit Orona vorticosus amnis. Qui duobus milibus pass. a fontibus fluens Vagus, vados vsque labitur. Collectis mox in vnum aquis Vallis faucibus ita coarctatur, vt hoc in loco nequam vadari possit ob aquarum periculosam pernicitatem. Maiores nostri Insubres ob publicum commodum flumen ponte coniunxerunt, in cuius arcu dum in fluminis ripa ego, & Nicolaus Castillioneus æquis insederemus peruetustam silici insculptam inscriptionem animaduertimus, quæ tametsi interpretationem non admittat, gratiam tamen illam antiquam nonnullæ litterarum notæ præseferebant. Porrò crebris fluuij Illuuionibus, & pluuiarum procellis plurima ex parte abolita inscriptio est. Non potuimus non amanter dolere opus ipsum cum authoris nomine ferè consumptum. Et si non pontibus modo: sed vrbibus quoq; & regnis florentibus simile excidium euenisse legerimus. Hæc habuimus, quæ de Insubrum Gallorum antiquis sedibus scriberemus. Quod si opinioni satis tuæ minus factum fuerit, aut si quid errati occurret, vel perperam dicti, tui fuerit muneris Lector optime clementius ignoscere: hocq; te facturum præsertim confidimus si cogitabis quanta sit difficultas exoletis splendorem, nouis authoritatem villibus gratiam addere. Ex vetustioribus qui hæc aperuerit, fuit nemo, Plinius, & eo prior Strabo veluti Canes nilotici vix indicata Vrbe Metropolitana diffugiunt. Nouariæ ne quidem meminit Strabo: celebrauit tamen Ascram Vicum villissimum, & Hippocrenen fontem. Sed quid ego Græcos insimulo? Ponponius Mela, & Solinus, apud quos Apinæ sunt Tricæ [vt iam dictum est] Mediolanum, vrbem

Latomiæ

Orona fl.

Strabo
Plinius.
Nouaria.

toto orbe celeberrimam, & lumen Italicarum vrbium silentio æterno inuoluerunt. Hæc res effecit, vt cum rusticarer Vindemiarum tempore, & exhilarandi animi gratia eam Insubrum regionem, quæ ad Alpes vergit perlustrassem, hæc quantulacunque sunt, annotarim, nullæ captandæ gloriolæ aura, aut iactandi ingenij vires mei, quæ nullæ sunt gratia: Scito igitur hæc a me tantum congesta fuisse, vel vt elegantiora ingenia ad id operis excitarem, vel vt alijs scribendi ansam pararem. Turpe .n. fore arbitrabar, vt sedes earum gentium, quæ vniuerso post euersam vrbem Romanam Orbi fuere terrori, prorsus ignorarentur. At non defuerit aliquis, qui dicet fortasse, quid est cur ita a Gallis origines iactes Insubrum, cum, & Germani varijs temporibus vestri fuerint authores? Scimus in Romani Imperij occasu non modo Italiam; Sed Hispaniam, & Africam, Cisalpinam præsertim Galliam Barbaricæ libidini patuisse: nihilq; propterea referre a Gallis ipsis, an a Gothis, vel Longobardis Germanica ferocitate ferocioribus nobis sint secunda Incunabula: cum verè Romanus is sit (vt a Romanis exordiamur) qui Romanorum artes, studia, & mores tenet. Authorum verò nomina è quibus Topographia hæc nostra emanauit ex antiquis fermè nulla sunt, cum de Gallorum aduersus Hetruscos in Cisalpina Gallia primò nullus, quem hactenus viderim, author scripsit: nec tum erant fortasse latinæ litteræ. Hetrusci verò ipsi, quorum opes ante Romanorum arma terra mariq; supero, & infero latè, vt Liuius refert, patuere: non modo rerum suarum, & gestorum historiam posteris non reliquerunt: Sed nec litterarum sæculi sui Caracteres, quorum reliquiæ adhuc apud nos extant, interpretationem admittunt. Qui tamen nostris rebus lucis aliquid attulere, Græci magis, quàm Latini fuere: hosq; sequuti sumus Polybium. I. Scipionis Africani præceptorem, Trogum, & Plutarchum.

Peroratio.

Gothi. Longobardi.

T. Liuius nomini Gallico, tametsi ipse Gallus extiterit, plus æquo iniquus est. Vtinamq; tam diligentior (vt ipsum decebat historiam scribentem] fuisset in ijs exquirendis, quæ in Cisalpina Gallia oppressis Indigenis Hetrusci gessere, & quid Galli tumultus in Hetruscos excitarint, Duce Belloueso, quam eorum gloriæ, & rebus gestis fuit infensus. Memoriæ hæc æquiore animo (adsit verbo venia) Græci, quam Latini prodidere. Ipse autem sub nube Decadis primæ libro quinto Gallorum transitum in alpes, & mox in Italiam attestatur se ab alijs accepisse: neq; contendit tum primam Gallorum profectionem in Italiam fuisse: Sed continentem de eis sic esse memoriam. Fuere.n. Galli ante Tarquinium regem Romanis incogniti: cum regionum fines, & imperium nondum dilatassent, & ante primum contra Gallos bellum, (tametsi eorum nomen ad Romanos deuenisset) nulla tamen prorsus cognitio eis erat. Quando primum in Italiam ex vlteriori Gallia prorupterint: eoq; minus Alpium notitiam habuere. De his verò, quæ a recentioribus nonnullis passim pro historijs circumferuntur, quorum nomina modestiæ gratia subticemus, Bone Deus, quæ figmenta, quæ deliramenta, quæ mera somnia? Sanè quæ ante Romanorum incunabula in Gallia Cisalpina, & Italia post primam Gallorum irruptionem citra Alpes, eoq; magis regnantibus citra Apenninum Hetruscis tanta obliuione obducta sunt, vt locorum, & populorum nomina sunt, interierint. Itaq; eorum gesta prorsus ignorantur. Lectum est ab Hetruscis hoc in nostro tractu Vrbes duodecim conditas esse; Quis harum nomina mihi recensebit? Quid? quod, & Alpinæ gentes, quæ à. C. Plinio rerum antiquarum authore diligentissimo enumerantur, a nullo, quem ego sciam, certo recognitæ sunt. Interiere cum populis, & populorum nomina, paucis exceptis, quorum vel calamitates, vel virtutes scriptorum dili-

Vrbes XIII. ab hetruscis in Cisalpina Gallia conditæ.

Plinius.

Triumpilini.

diligentia æternitati conſecratas ab obliuione vindicauit. In Alpibus ſiquidem quæ verſo ad Italiam pectore Auſtrum ſpectant, Plinius populos enumerans ab Auguſto Cæſare deuictos, hos ſigilatim recto ordine proprijs nominibus deſcribit: Triumpilinos, Camunos, Vennones, Vennonetes, Hiſarcos, Breunos, Naunes, & Focunates. Triumpilini, qui primi ab ipſo recenſentur, a plerisq; & quidem doctiſſimis viris pro Euganeorum reliquijs habentur, qui iuxta Larium Lacum olim habitarunt; quorum regio Vallem tellinam, quæ & Volturena a Catone dicitur, attingit, horumq;oppida eſſe præcipua opinantur Grauedona, ſiue Glebedona, Glarea, Suricum, Doncum, & Muſſium vnicoq; nomine Triplebem vocant, hacq;nominis ſimilitudine ducti Triũpilinos dixere. Sed cum Camuni populi a Plinio poſt Triumpilinos recto ordine numerentur, veriſimileq; ſit authorem tam diligentiſſimum præpoſterè populos hos non deſcripſiſſe. Exiſtimarim magis ipſe Triumpilinos eos eſſe, qui Vallem cui Triumpiæ nomen eſt, inhabitant. Quæ quidem Vallis iuxta Plinij deſcriptionẽ Camunorũ Valli proximè inhæret. At Camuni ipſi, haud dubiè Camonicam Vallem vulgo dictam, per quam Ollius amnis ex Sebuno Lacu labitur, incolunt: Camuli pro Camunis apud Strabonem leguntur. Vennones populi hos ſequuntur, quos Strabo Lib. IIII. Rhetiæ populos vult eſſe apud venuſtam vallem ſitos. Cuius ſententiæ & ipſe Plinius aſtipulatur, dicens Rhetorum gentes eas ortum Rheni fluminis tenere. Cuius quidem rei maxima nos ſępe detinuit admiratio, quanam videlicet ratione Plinius Vennones inter Alpinas gentes ad oram Italiæ, e regioneque eoſdem in Septentrionem ad Rhetos ſpectare aſſeruerit. Ex recentioribus ſunt qui exiſtiment eos eſſe Vennones, qui hodie Hengadini vocitantur, apud quos Aenus fluuius ex Iulijs alpibus ortum ducens per Curienſem diæceſim Aeni pontem, vulgò

Camuni. Vẽnones Vennonetes. Hiſarci. Breuni. Naunes. vel Gaunes. Facũates Euganeorũ reliqe vallis tellina. Voltureã Grauedona. Glarea. Suricum. Doncum Muſſium. Triumpilini. Triũpina Vallis. Camioni Camonica vallis Olli'amnis. Sebunus Lacus.

Hengãdi. Aenus fl. Aeni pãs Iſpruch.

gò Iſpruch præterluit. Nobis verò huiuſce rei cauſa ea eſſe videtur, quam & Plinius non ignorauit Vennones, videlicet ipſos olim ad Alpes vſq; Tridentinorum latè patuiſſe, (Trident.) meritoq; Plinium eoſdem populos ad Rhetiæ & Italiæ oras collocaſſe; Cum tamen vnus idemque populus omnino (Lepōtij.) eſſet. Idem quoq; & de Leopontijs legimus, qui inter (Heluetij.) Heluetios, Sedunos, Salaſſos, Inſubres, & Rhetos ſiti vltra, (Seduni. Salaſſi.) citraque Alpium iuga inter adiacentes valles habitant. (Inſubres.) Ad Vennonetes tranſeo; quos affirmare non auſim eos (Vennon.) eſſe, qui Ventonini primo, mox Vatellini ſunt nuncupati (Vetonini Vatelini.) neq; nos mouent Catonis, Origines illæ, quæ vt diximus ſuſpectæ ſunt latinis auribus. Qui Volturenam vallem ipſam appellat, cuius nominis nec Plinius ipſe vſquam meminerit, magis conſentaneum igitur erit exiſtimare Vennonetes eoſdem fuiſſe & Volturenos cum eorum regio ab Oriente Vennonibus adhæreat, à meridie Camunos, & (Hiſarci.) Triumpilinos habeat. Hiſarci populi Lacum Lucanum (Pſaltriū) attingunt, quorum oppida ſunt Hiſarcum, vel Hiſarſum, (oppid.) vt nunc dicunt, Pſaltrium, & Arciſate, nec eorum ſen- (Arciſate. Meſauci) tentia nobis ſatis arridet, qui Meſaucos populos pro Hi- (pop.) ſarcis legendos eſſe apud Plinium putant, quorum ſedes hodie Meſochi Vallis ſiue Myſochi nominatur. Breuni (Breuni.) paucis ferè mutatis & adiectis litteris antiquum quoq; no- (Bregnij.) men ſeruantes Bregnij dicuntur inter Leopontios Leuenti- (Lopōtij. Leuetini) nos, & Meſochi vallem ſiti. Naunes (vt diximus) apud (Gaunes.) Plinium leguntur. Hi partem alteram Lucani Lacus ad (Pōs Triſ.) pontem amnis Triſiæ, & præterea Vallem totam Gaunæ nuncupatam in Vallexitum vſq; occupant. Nouiſſimi ſunt horum populorum Focunates. Qui quoniam in Al- (Ganne) pium latere, aut Vallium angulo habitarint, hactenus (vallis.) quod ipſe ſciam, ignoratur. Non deſunt tamen, qui di- (Focunates.) ligentius alpium intima perſcrutati ſunt, a quibus hi populi collocantur in ea valle, cui Maggiæ nomen eſt iuxta Leopontios; hæ gentes ergo recta ad Alpes ſummas, & ad

Oo 4 eam

eam partem, quæ ad ortum Rhodani è regione vergunt, spectarent. Hæc de populis, quos Inalpinos Plinius appellat, hactenus dicta sufficiant: Id aũt a nobis libentiore animo factum est, vt intelligas Lector optime, quàm minimam nobis Alpinorum populorum cognitionem veteres reliquerint.

Cæterum quia cum Plinio semper Ingenui animi esse duximus per quem profecerimus liberè profiteri: visum est hac in parte tribus præcipuè authoribus huius nostri laboris primas Laudum partes adscribere, ANDREAE videlicet ALCIATO, Incomparabilis, & candoris, & eruditionis viro, qui primus vetustiora nobis hoc in negotio nomina in hanc vsq; diem obsoleta, & incognita in lucem reuocauit. Post Alciatum Gaudentio Merulæ, qui felici pollens ingenio, & doctrina singulari, Cisalpinam Galliam omnem longa obliuione ferè sepultam, viuam reddidit. Tertiæ merito debentur Henrico Glareano, Ioachimo Vadiano, & Aegidio Tschudio, quos tamen domi, quàm foris diligentiores arbitror. Horum exemplo plurimi (vt audio) loca propria perlustrabunt, & singula diligentius contemplabuntur: vt & regionum, & populorum nomina, quomodo interierint, planè nobis fiant cognita.

Et quoniam quandoque bonus (vt inquit ille) dormitat Homerus, & cum non omnia possumus omnes, tantoq; magis vni non datum est scire omnia, horum nouissimus accedo, qui locos ab ijs prætermissos, vel intellectos perperam hoc libello colligi sperans scilicet facturum me posteritati operæ precium cum diligentius hunc ordinem inspexerit, non tam ab historicis, quàm a coniecturis verisimilibus, Lapidum inscriptionibus, & accolarum obseruatione deductum. Vsus sum porrò hac in re exactissimo Nicolai Castillionei Legum Interpretis, & Ambrosij Calimeri consilio. Qui in medijs (vt ita dicam) Insubrum visceribus nati, & educati, acri eorum ingenij acumine omnia

exa-

exactissimè perlustrarunt, & ex ruinarum priscarum vestigijs, recentiorumq; nominum interpraetatione pleraq; nobis tradiderunt: Poterunt igitur huiusmodi delitiarum studiosi, tametsi leuem praestiterimus operam, hisce nostris lucubratiunculis satis adiuuari. Quando (vt inquit Fabius) continuò in motu omnia videantur, nihilq; dum viuimus, quiescit. Alia siquidem pereunt, & alia quotidie in lucem prodeunt. Forte autem ita auguramur. Continget.n. vt ex recentioribus politissimum aliquod ingenium aliqua huius generis antiquariorum certiora in studiosorum gratiam effodiat, diligentioreque cura ad exemplum nostrum, quod ad patriae nostrae, & dignitatem & antiquitatem pertinere videbitur libro suo sit additurus. Laus Deo optimo max. Deiparaeq; Virgini.

Bonauentura Castillioneus, Ioanni Baptistae Spetiano Caesareo Senatori, & Primario Iustitiae Praefecto viro Doctissimo & Integerrimo. S. D.

Occelũ. OCcelum Oppidum, cuius Caesar primo Commentariorum meminit (vt ingenue fatear) ex plurimis vnus aliquando existimaui esse, quod Ptolomeus Ossellam inter Lepontios Libro Tertio vocat. Mouebar non tam cognatione nominis, quàm Caesarianis verbis, qui eo in libro ait: Tres legiones quae circum Aquileiam hyemabant ex Hibernis educit, & qua proximum iter erat, per Alpes in vlteriorem Galliam ire contendit. Cum itaque Caesar ex Aquileia Carnorum, legiones moueret proximum illi iter nullum esse debuerat, vt in Gallias proficisceretur; quam per Alpes Lepontias, quae proximiores Aquileiae essent quae Graiae Peninae aut Cottiae, & .n. si iter ipsum recte computetur, verisimile est Caesarem ab Aquileia

in

in Inſubres, inde breuiſſimo traiectu lacus Verbani per Agones Oſcellam, & vallem veterem, de quibus diximus, ſperato Sempronij Monte, per quem in Sedunos iter eſt, legiones eas in Gallias traduxiſſe. Neq; defuere qui noſtram hanc imo quàm plurium doctiſſimorum ſæculi noſtri ſententiam improbarunt. Qui per alpes Graias vbi nunc Tarantaſiæ Metropolis reliquiæ viſuntur, cum legionibus ipſis iter feciſſe volunt. Hoc maxime argumenti freti, quod Cæſari Alpes ſuperanti occurrerint Caturigies: Garocelli, & Ceutrones, populi haud dubie huiuſmodi Alpium iuga incolentes, qui locis ſuperioribus occupatis exercitum itinere prohibere conarentur: Cognomentoque Nominis oppidi Ocelli ad Chielanum vicum haud longe ab Auguſta Prætoria Sallaſſorum oculos adiecere, quem Ocelum omnino eſſe affirmant. Ego vero tametſi authoritati tantorum virorum, tum maximè eorum, quorum opera, & ſtudio plurima vetuſtatum nomina obſoleta, fæliciter in lucem ſunt prolata aduerſari nolim: ſed ea tantum cauſa, vt quæ veritati conſona ſunt, tuear: quid & ipſe nouiſſimus de oppido ipſo ſentiam veriſimili coniectura rationibuſque in medium afferre conabor. In primiſq; doctiſſimi Glareani, & diligentiſſimi Tſchudij Heluetiorum ſententiam ſequor, qui Ocelum, cuius Cæſar meminit non inter Lepontios, eoſq; minus apud Salaſſos; ſed iuxta minorem Duriam fluuium in Cottijs alpibus locant: Amnis hic a Genebro monte (vulgo dicto) qui Cottijs alpibus adſcribitur ortum ducens Ours oppidulum (vt Itali vocant) attingit; Galli mutata R. in L. litera non ours, ſed Oulx nuncupant. Dictio ipſa omnino Celtica haud dubie oculum ſonat, quam, vt pleraſq; alias ex Celticis more ſuo Latinas Cæſar fecit. Vicus ipſe Ours, vel Oulx, Venienti in Citeriorem Galliam ex Ebrodunis vlgo Ambrum, per Brigantios hodie Brianſon, primus ſe offert: Loci ſitus cum Ocelo Cæſaris conuenit,

Chiela opp.

Duria fl.

Ours op. Olux.

Ebroduni.

Brigãtij.

uenit, qui Citerioris prouinciæ extremum oppidum esse vult. Quæ quidem sententia cum Chielano vico Salassorum minimè quadrat, pleraque etenim post Chielanum ad Alpes vsq; Graias Oppida, & municipia, & quidem antiquissima numerantur, vt meritò extremum Citerioris prouinciæ oppidum iuxta Cæsaris sententiam existimari rectè non possit. Post Oulx seu Ourx Amnis ipse Durias minor Scingomagum vicum ambit (vulgo vt nobis videtur) Seiusianam, vel Susanam; Indeque Segusium vrbem alluens ortum versus apud Augustam Taurinorum paulò post in Padum dilabitur. Oppidi igitur nomenclatura quæ magis ad Ocelum, de quo Cæsar, quam ad Chielanum alludit, & quod locus hic extremus sit Citerioris Prouinciæ; Tum, quod Cæsar inde idest ab Ocelo, in fines Vocuntiorum vlterioris Galliæ peruenerit, hæc facilè arguunt. V. ipsas legiones per huiusmodi alpes, non autem per Graias a Cæsare traiectas. Vocuntios Ptolomeus inter Isaram, & Rhodanum Allobrogibus vicinos ad orientem describit. Raymondus Marlianus Doctus idem, & diligentissimus, vbi nunc Vasatium Delphinatus oppidum situm est, Vocuntios locat. Inter familiares Ciceronis Epistolas illa Planci quæ incipit Antonius Idibus Maij ad forum Iulij cum primis copijs venit, Vocontiorum meminit: in eadem æpistola legitur. Ventidius spatio bidui abest ab eo. Item Lepidus ad forum Vocuntij: qui locus a foro Iulij IIII. & XX. millia passus abest. Cum verò Plancus dum hæc scriberet alio in loco testetur se in Ciuerone oppido Allobrogum vltra Isaram concedisse, procul dubio hodie Chiamueri, facile colligi potest forum Vocuntiorum, in quo Lepidus consederat inter Ciueronem, & Forum Iulij Narbonensis Prouinciæ, vulgo Frigium constitutum fuisse: a quo si Planco teste forum Vocuntiorum. XXIIII. millibus passuum abest, absurdum omnino Cæsari fuisset per alpes

Graias

Scingomagus vicus. Segusiũ. Augusta. Taurin. Vocũtij. Raymundus. Marlian⁹ Vasatiũ. oppid. Forũ vocuntiorũ Ciuero. oppid. Isara fl. Chiamu. For. Iulij Frigiu vulgo.

Graias Legiones traduxiſſe, & ab eis in meridiem, fines Vocontiorum attingere, qui per Ceutrones breuiori admodum itinere ad arctum, in Sebuſianos, ad quos iter dirigebat, peruenire valuiſſet. Vocuntij igitur, vt dictum eſt, Ptolomeo teſte, quod, & Cæſari innuere videtur: inter Iſaram, & Druentiam flumina quæ in Rhodanum exonerant locati olim fuerunt. Et qui per alpes Graias, ideſt per Tarentaſiam in vlteriorem Galliam proficiſcuntur, Iſaræ fluenta vix attingunt: nemo ideo luculentius clariuſque Cæſare tranſitum ipſum deſcribere poteſt: Qui inde a Vocuntiorum finibus mouens in Allobroges peruenit, & ab Allobrogibus in Sebuſianos populos, vltra Rhodanum ſupra Lugdunum, Lacum Lemanum ad ortum pertingentes, vulgo, Pays de Bourg in Breſſa, nuncupatos, a quibus (vt exiſtimo) Sabaudiæ Principes, quod populis ipſis primo Imperitauerint, non aũt a vadis Sabatijs: aut a Salutienſibus (vt nonnulli volunt) nomen ſortitos, facile crediderim: Non opportuiſſet inquam Cæſari in Vocuntiorum fines perueniſſe. Indeq;per Allobroges: vt in Sebuſianos proficiſceretur, ſi [vt doctioribus noſtris placet] eius tranſitus per Ocelum oppidum, ideſt Chielanum, & per alpes Graias in vlteriorem Galliam fuiſſet: Breuiori etenim itinere, vt pote bidui tantum ſpacio a Graijs alpibus Cæſar diſcedens, in Sebuſianos inter conficere potuiſſet, abſque eo quod Allobroges: eoque minus Vocuntiorum fines attigiſſet. Perinde ſiquidem Cæſar feciſſet, ac ſi quiſpiam a Mediolano Auguſtam Prætoriam petiturus Dhertonam primo, mox Statilienſium fines ingreſſus: Albam Liguſticam, & Auguſtam Taurinorum adiret. Vale vir doctiſſime.

Iſara fl. Druentia flumina.

Sabaud. Vada ſabaudia.

DIS-

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

6

DISCORSI
DI ENEA VICO
PARMIGIANO,

SOPRA LE MEDAGLIE DE GLI ANTICHI

DIVISI IN DVE LIBRI.

OVE SI DIMOSTRANO NOTABILI ERrori de Scrittori antichi, e moderni, intorno alle historie Romane.

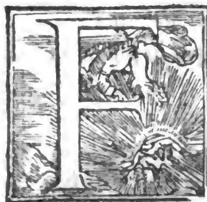

AL MAGNANIMO ET INVITISS. SIGNORE, IL S. COSIMO DE' MEDICI DVCA SECONDO DI FIORENZA.

O. P. D. P.

ENEA VICO PARMIGIANO.

V già Costume de gli antichi scrittori nelle prime età, Illustriss. & Eccellentiss. Signor mio, di dedicare l'opere loro a quegli, che di quella tale scienza, o arte, della quale eglino scriueuano, fossero stati inuentori; e come a Dei dalla humana opinione collocati nel cielo, consecrarle. La qual cosa in processo di tempo hauendo dipoi l'vso radrizzata ad honore de' gran personaggi, è peruenuta tale consuetudine anco a noi: Laquale volendo io osseruare con le mie opere, ho eletto gia è gran tempo, di far cio in V. S. Illustrissima, forse con non minor giudicio di quello, che i primi antichi si facessero; conciosia, che non mi-

nor laude; & honore si deue a chi vna cosa già trouata conserua, accresce, illumina, e porge aiuto a chi di aumentarla s'affatica, di quello che si conuenga al primo inuentore. Et V. E. hauendo fatto l'vno, e l'altro; e conseruando non solo rarissime, e bellissime cose antiche, si di medaglie, statue di marmo, e di bronzo; come d'altre cose; e facendone tuttauia fare di nuouo da piu eccellenti di questa età, nell'vna, e nell altra materia; e raccogliendo anco appo di se con honorati doni, non solamente della Pittura, Architettura, Musica, & d'altre virtuose arti i professori, ma ancora con stipendij magnifici intertenendo in lettere, & in armi de' piu rari huomini, che siano: & arricchendo ogni dì piu la patria sua di nuoue arti, & ornandola di ottimi costumi: (si come io in parte per me medesimo, posso rendermi testimonio, benche minimo sia, per le humaniss. lettere sue hauendo riceuuta benigna proferta di honesto intertenimento nella Città di Fiorenza;) di molta maggior gloria è degna, che alcuni de' sopradetti non furono. Il perche debitamente io non poteua, ne deueua; si per le sue infinite virtù, e cortesie, ch'ella ogni dì vsa ad ogni qualità di virtuosi, come anco per l'antica seruitù, che io ho con lei, ad altra altezza, che a quella di V. S. Eccellentissima, questi miei Discorsi dedicare (come a quello che niuna altra cosa tanto nobile stima, e degna, quanto i beni

dell'

dell'animo; i quali molte volte s'acquistano da' vivi essempi de' nostri progenitori, conseruati nella eternità de' metalli) acciochè per tale mio atto, conosca il mondo, quanto io mi glorio di riuerire diuotamente vn tanto virtuosissimo Signore, e degnissimo della felicità del maggiore Imperio del mondo; procacciando io ogni giorno di trouare nuoua occasione, con la quale potessi sodisfare al voler mio, e a quello, di che Vostra Signoria Illustrissima si diletta. La quale so, che non isdegnerà per sua humanità di riceuere il dono d'vn suo affettionatissimo, e costantissimo seruidore, tanto grande per l animo di chi lo da, quanto picciolo per il merito di voi, che lo riceuete; affine, che doue per se non sarà ben veduta, e volentieri letta l'opera mia, sia per la candidezza del vostro nome illustrata, & accettata volentieri in tutte le parti, doue risplendono le lucidissime vostre virtù: le quali tra tutti gli altri Principi del mondo, a guisa di stella fra molte stelle, vi fanno chiaro, e risplendente. Testimonio delle quali sono le honorate opere vostre, e l'infallibile giudicio dell eterno Iddio: il quale (senza hauerlo voi pur desiderato, non che procurato) col destinarui Prencipe della piu bella parte d'Italia, e piu fertile giardino di fioriti ingegni (essendo vna trauagliata Republica per le ciuili discordie simile ad vna naue senza nocchiero in tempestoso mare esposta a diuersi venti)

in ogni vostra opera, & impresa, vi ha fatto conoscere ottimo, e felice. La onde non è di mestieri, che si faccia commemoratione della osseruanza della Religione, della Giustitia tanto rara a' tempi nostri; della Clemenza, della Temperanza tanto difficile ad vn Prencipe, della Magnanimità, della Prouidenza, della Pietà, della Liberalità, e della Bontà di V. E. Le quali virtù ne' passati, e ne' presenti tempi hauete dimostrate con tanta diligenza verso i cittadini, i vicini, e sudditi vostri, amandogli, come figliuoli, e procurando la quiete, e salute loro, come anco nella vigilanza, e sollecitudine della passata, e della presente guerra di Toscana: che insino i nemici di V. E. sono constretti dalla verità confessare, voi con la prudenza hauer retta, e gouernata la fortuna vostra, e con le proprie mani a guisa d' Architetto, hauerlaui fabricata, secondo il vostro volere. La onde hoggi si potrà ben dire (se senza passione si discorreranno i fatti, e la buona intentione di V. E.) ch' ella insieme habbia vinto il furore, e l' inuidia altrui, e rettamente anco giudicare, che Iddio vi habbia conceduta la felicità di Augusto, la bontà di Traiano, e la Religione di Numa; dell' vno de' quali portate l' ascendente, che è il Capricorno celeste segno; de gli altri, hauete i costumi, e la somiglianza nell' opere. E benche io sappia V. E. mal volentieri vdire la propria lode, ella sarà però be-

nigna a me di perdono, nella colpa del desiderio, che io hò di sodisfare in questa parte a me medesimo, & al creder mio, ch'è tale. Le quali cose hoggi sono tanto manifeste al mondo, che a guisa d'un chiarissimo specchio le dette virtù in voi tutte si contemplano. Ma piaccia a Dio, che così con la mia mano io le possa esprimere in intaglio di rame, insieme con la vostra veneranda effigie, nel modo che io già l'imagine feci del grandissimo Imperadore Carlo V. che hoggi sua Maestà conserua fra le sue cose piu care; come io per quelle vi conosco dignissimo d'ogni qualità di honori: delle quali volendosi parlare, quanto si conuiene, non vna breue Epistola, ma vn gran volume si conuerrebbe, e sarebbe piu tosto vfficio della viuace lingua di Demosthene, o di Cicerone, che della debile penna mia, la quale conosco essere indegna d'vn tanto alto soggetto. Così per queste tali adunque, e tante virtù vostre rimanendo vincitore della gloria del Vecchio Cosimo; nel futuro secolo per voi resterà si fattamente questo nome COSIMO adorno, & Illustre, che per esso i successori nel vostro Regno, si come gli Egitij i loro Re Pharaoni, o Tolomei; i Parthi, Arsacidi; i Latini, Murrani; gli Albani, Siluij; i Romani i loro Imperadori da Cesare, Cesari; da Augusto, Augusti; dal Pio Antonino, Antonini; e da M. Aurelio, Aurelij nomarono; Così da' Thoscani, COSIMI, potran-

no degnamente tutti esser chiamati. Il perche voi acconsentirete Magnanimo mio Signore, che la presente opera vada dal vostro splendore accompagnata, si come di piu altre mie d'intaglio acconsentito hauete. E se V. Eccellenza alcuna cosa degna d'esser letta ci trouerà, si disponga di darmi speranza, e forza di miglior accrescimento: alla quale, se ella magnanimamente abbraccierà l'impresa mia cominciata, gratie per me le renderanno quegli, che di tale fatica prenderanno qualche frutto; i quali, s'io non m'inganno, saranuo molti. IDDIO Signore la conserui a salute di tutta Thoscana, e Liguria; & ad honore del Nobile, ed Illustre nome ITALIANO, e le dia fortuna degna dell'ottime sue virtù.

Di Venetia A 21. di Aprile 1555.

NE' DISCORSI SOPRA LE MEDAGLIE ANTICHE DI ENEA VICO DA PARMA.

PROEMIO.

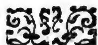

IL SENATO, e Popolo Romano, si come è stato il maggiore, & piu bellicoso, & ha hauuto il piu grande Imperio di tutte l'altre nationi del mondo; cosi ha dato a' diuersi scrittori ampia materia, e largo campo di narare marauigliosi fatti, i quali alle orecchie nostre sono si grandi peruenuti, che per auuentura molti dubitare ne potrebbono, se i fragmenti dell'antica Città, le mirabili rouine, gli archi, le iscrittioni, le medaglie, le statue, i camei, e le intagliate gemme, non ne rendessero apertissima testimonianza. Delle quali cose hauendo io in animo, nell'auuenire per testimonio di ciò, darne in luce piu libri, (se cosi dal sommo Rettore della humana vita mi sarà conceduto) hora quello che nelle medaglie loro si contenga, cosi la nobiltà, & vtilità, ch'elle indrizandone sul corso della vera historia, ci possano dare, in parte come per breue essempio, in questi due di Discorsi, per ordine ho descritto; acciochè con l'industria mia, sia noto ad ogniuno che gli leggerà, il fine che reca l'honesta dilettatione delle medaglie antiche; e sia considerato, che per queste d'infinite cose si viene in cognitione, e si scorgono molti notabili errori di piu Illustri scrittori, cosi antichi, cõe moderni intorno a gli anni dell'Imperio de' Cesari, intorno a' gesti, intorno a' prenomi, nomi, cognomi, & agnomi; intorno all'ortographia, intorno alle imagini, intorno a' numeri de' Consolati, intorno a gli honori, e titoli d'essi Cesari: tutte queste cose affermando con l'autorità de' marmi, e de gli istessi historici con porre le istesse parole loro, doue in Greco, doue in Latino, e doue in Italiano, secondo che mi è parso meglio, hauendo primieramente in nostra fauella narrato il senso della cosa; acciochè i dotti, e quegli che dotti non sono, vgual-

mente rimangino sodisfatti. Doue io accordo insieme le iscrittioni di piu medaglie, con gli scritti antichi di molte tauole di marmo; e così l'effigie d'essi Cesari fatte negli antichi Camei, e ne gl'incauati intagli di gemme; oue si citano non solamente i luoghi, ne' quali io le ho vedute, ma etiamdio in mano di chi al presente elle si trouano, accioche coloro, che hanno acceso il desiderio a tale honorato studio, piu se n'infiammino; e quegli, che non le conoscono, hauendo del frutto di queste cognitioni, si dispongano di amarle, & conseruarle care, gli altri, che per auuentura dileggiano, chi ci spende magnificamente, con hauergli in conto di leggieri, riconoscendo la loro vanità, e sciocchezza, ch'essi dimostrano in comprar gioie a gran prezzi, e stimarle di grandissimo valore, conoscano anco il merito, e la dignità delle medaglie, e lasciano quella vanità, applicando piu tosto la dilettatione, & il desiderio alle medaglie antiche, come a cosa piu honorata, vtile, e virtuosa. Ma prima che io a questo peruenga, priego ciascuno dotato d'ingegno, e di giudicio, che con animo di gentil'huomo, voglia piu tosto, doue le mie forze mancassero, porgermi aiuto a sostenere il nuouo, e grauissimo peso da me tolto, che con passione giudicandomi, per tale fatica lacerarmi. La qual cosa io so, che da huomini dotti, e discreti non mi auuerrà, come da quelli, che molto bene per propria esperienza sanno, quante fatiche, vigilie, studij, affanni di mente, riuolgimenti di libri, e patienza apportino le nuoue compositioni, e specialmente queste si fatte: doue si ribattono tante opinioni di grauissimi scrittori gia per lungo tempo fondate ne gli animi altrui, che quasi io non dubito, per cio non douer esser vn bersaglio a gli huomini piu inuidiosi, recando loro merauiglia, che io, a cui è propria arte il disegno, e l'intagliare in rame, habbia hauuto ardire d'entrare in così spatioso theatro, per recitar cosa a huomo molto piu dotto, che io stimato non sono, conueniente: benche io mi sappia che al sauio, e prudente lettore, non è nascosto, che a ciascheduno dalla Natura è dato facoltà di potere apprender qualunque scienza gli aggrada. Dal quale so, che cio non mi saria ascritto ad odio, non a biasimo, non ad offesa, o ad inuidia che io habbia di alcuno, ne ad arroganza mia; anzi istimerà, che essendo il fin mio solo di voler dimostrare la nobilità, & vtilità, che dalle medaglie si trahe, e di compiacer parimente a molti, che di cio mi hanno richiesto, & a niuno dispiacere, sia dalla qualità della materia, della quale io trattero, stato sforzato di riprender molti di quegli, la eccellẽ. de' quali nella oppinione vniuersale, hoggi gloriosa, e meritamente risplende.

DELLA NOBILTA DELLE MEDAGLIE ANTICHE DI ENEA VICO DA PARMA.

LIBRO PRIMO.

DELLA PERMVTATIONE INANZI Al Danaio, e come esso Danaio fu indotto per legge.

Cap. I.

SE LA NOBILTA' delle cose tanto da gli huomini viene stimata maggiore, quanto piu di lontano quelle hanno hauuto il loro principio; dirittamente si puo giudicare, la moneta antica, la quale hoggi per maggior dignità viene appellata medaglia, di tutte l'altre essere di gran lunga piu nobile. Percioche non sapendosi la sua origine, ne l'inuentore, ne il tempo, quando, ne il luogo, doue primieramente ella fu trouata, e cogniata, cio ha dato cagione a molti graui historici di hauer diuersa opinione nello scriuere, si come Plinio nel trentesimo terzo, al capitolo terzo, scriuendo a Vespasiano Imperatore, dice. La seconda sceleratezza fece colui, che primo battè moneta, ilquale è ancora occulto per lo autore incerto. E quantunque Polidoro Virgilio habbia cosi scritto. L'uso della pecunia, di qualunque metallo ella si facesse, e antichissimo: perche leggiamo appo Giosesso, Caim di Adamo

mo primo figliuolo ad ammassar danari essere stato ansioso, non voglio però dire, che Caim ne fosse l'inuentore, conciosia, che se ben Gioseffo nel primo delle antichità scriue, ἄυξων δὲ τὸν οἶκον πλήθει χρημάτων ἐξ ἁρπαγῆς καὶ βίας ciò è in latina tradutione, Augens domum multitudine pecuniarum ex rapinis & violentia congestarum &c. non ne segue però, che que'primi huomini vsassero monete, percioche questa parola χρημάτων cio è pecunia, non sempre significa danari, ma ciascun'altro hauere, così mobile, come stabile, e crediti, come dice Hermogeniano *.l. pecuniæ digest. de verb. Signifi.* Essendo in que' tempi stato costume di cambiare l'vna cosa con l'altra, perche non s'era ancora trouato l'uso della moneta, onde lo studio di quegli huomini fu di accumulare in vece di danari, ricchezze di armenti, di cauali, e di buoi. Il perche Pausania nel quarto dice, Neleo per dote della figliuola hauer riceuuti i buoi d'Iphicle padre di Prothesilao. Et Hercole nell'ultime Spagne da Euristeo essere stato mandato, mosso dalla fama de buoi di Gerione; perche a lui gli conducesse. Et Erisse figliuolo di Venere (come dicono) e Prencipe all'hora in Sicilia, con tanta vehemenza hauer desiderato i buoi menati di Erithia, che disfidò Hercole alla lotta, con patto, che s'egli vinceua, voleua che i buoi fossero suoi; e rimanendo vinto, cedere a lui il suo regno. Finse ancora Homero nella Hilliade, Iphidamante figliuolo di Anthenore hauer data la prima dote al suocero di cento buoi. Così par chiaro non essere stato dopo il diluuio innanzi a tempi di Homero alcuno vso di danari, ma il barato d'una cosa con l'altra solamente. Essi cambiauano il vino col rame, e l'armi con i buoi, si come testificano questi seguenti versi.

,, Vnde

,, *Vnde reportabant criniti vina Pelasgi.*
,, *Aeris quidam, alij fulgentis munere ferri,*
,, *At scutis alij, pars bobus, mancipijs ve*
,, *Mutabant passim, & conuiuia læta parabant.*

Cosi ne'tempi Troiani furono i commertij per cagione del viuere. Tuttauia Homero ammirò molto l'oro, facendo tale estimatione, che Glauco hauesse cambiate l'armi indorate di cento buoi, con quelle di Diomede di noue buoi; laqual consuetudine oltre à gli altri tennero i Lacedemoni nel vendere, e nel comprare, non vsando danaio ne d'oro, ne d'argento, ma con buoi, serui, e pezzi rozi d'argento, Pausania autore nelle cose Laconiche, e Plinio nel libro trentatre, cap. primo. Benche questa permutatione dell'armi di Diomede, e di Glauco per tanti buoi, è intesa da Giulio Polluce nel libro nono, cap. settimo, che non fosse di animali, ma di danari d'argento con l'impronto del Bue, nummo de gli Athenieſi, a modo di quelli trenta milla Sagittarij mandati da Agesilao per corrompere gli esserciti Athenieſi, e riuocargli dall'impresa dell'Asia: iquali non soldati balestrieri furono, ma denari di Dario Re de'Persi, che per segno haueano la nota d'un'huomo, che saettaua, autore Plutarcho ne gli Apophthemi. All'opinione de' quali s'accosta Celio Rhodigino. Scriue Strabone, appresso gli Spagnuoli, che in Batestania habitano, esser gia stata la permutatione detta, cosi ancor nell'India, benche abondino d'oro, e di rame; come poco tempo è, faceuano, & altre genti, e nell'Isole nuouamente da Spagnuoli trouate. Fecero (secondo che si legge) il medesimo gli Esseni, ma con pezzi di rame fonduto, o vero di oricalco. Conciofosse, che gli antichi hebbero in maggior pregio l'oricalco, che l'oro, senza nota alcuna: cosi i Portogallesi vna pesante verga di rame, o ver fusto d'argento si truoua che vsarono. I Massilienſi popoli d'Africa, come scriue Liuio al nono de Bell. Puni.

pecore, e rustiche case dette Mapalie, haueuano in luogo di pecunia, con le quali i mercatanti commutauano. Nell' Inghilterra, gente non molto trattabile, non lungi da Scyliria Isola, costumarono di fare simili baratti. Altri, o vero con vno anello di ferro fino a certo peso, o vero con rame cambiauano: cosa che si faceua ancora nell'Isole di Maiorica, e Minorica, come appresso di quelli, che niuna sorte di danaio fatto d'oro, ne d'argento, vollero che fosse tra loro portata, il che fece ancora Spartaco, come Appiano scriue. De' Carmanij, e de' Bambicatij, che intorno al fiume Tigri habitano, il medesimo si dice. Costoro, quanto metallo in lor mani perueniua, in profondissime fosse, e luoghi segreti sotterrauano, per cagion, che il commercio della pecunia (come dicono) non corrompesse la candidezza de gli animi, e la bellezza de gli ingegni. Ilche Herodoto nel secondo narra ancora de gli Ethiopi, che stimarono tanto vile la materia dell'oro, che solamente per i condannati catene ne fabricarono. Et in somma tutte le genti, tutte le nationi sotto quella prima età costumarono la permutatione necessaria, in cambio della quale venne il danaio: ilquale, come scriue Aristotele nel quinto dell'Ethica al cap. v. fu indotto per legge: e però egli fu chiamato nummo, e νόμισμα, perche egli non è fatto dalla natura, anzi dalla legge.

QVAL PIV NECESSARIA SIA, O LA permutatione, o vero il danaio. Cap. II.

MA con tutto ciò è da considerare, se è più necessaria a gli huomini la permutatione, o la moneta, prezzo di tutte le cose, percioche ad altri quella, ad altri

questa

questa maniera di vendere, e di comprare piu aggrada. Quegli, che piu tosto vogliono cosa per cosa permutare, che vsare il danaio, dimostrano non rettamente giudicare per odio, che hanno contro all' oro, disputando, che l'effetto, che si fa della moneta, si possa fare medesimamente dell' vna cosa con l' altra, chiamando età dell' oro, e beata quella, quando tale permutatione si faceua, e dicendo l' oro essere stato trouato a danno della vita, si come Plinio disse, quando scrisse, sceleratezza hauer fatta colui, che primo battè moneta. E Crate Thebano con essempio hauer dimostrato, douersi alienare l' oro dall' vso humano, quando egli gittò in mare grandissima somma d' oro, dicendo, andate pessime ricchezze, io voglio sommerger voi, affine che voi non sommergiate me, fra quali Plinio nel XXXIII. al cap. 1. in questa forma dice: E volesse Iddio, che in tutto si potesse leuar dalla vita l' oro sacra fame, come hanno detto celebratissimi scrittori, lacerato con villanie da tutti i piu ottimi, e ritrouato a pernicie della vita. E quanto era piu felice quell' età, quando esse cose si permutauano tra se, come ancora ne' tempi Troiani si fece, perche conuiene credere a Homero. Tuttauia ragioneuolmente non si puo attribuire a vitio dell' oro, ne a sceleratezza di chi primo battè moneta, perche anco gli huomini prima, che il danaio fosse in vso, furono sommersi dalla scelerata fame della robba, perche l' oro non è bramato per possederlo solo, ma per mezzo di quello, poter hauere tutto cio, che all' huomo fa di bisogno, e possa desiderare, come di Caim figliuolo del primo huomo si legge, il quale, quantunche (come è verisimile) il danaio non fosse, fu nondimeno dato alle rapine, & alle vccisioni, & assassinamenti. E secondo la sentenza d' Aristotele, esso danaio non fù trouato a danno, ma a beneficio, e commodità vniuersale, leuando via quella confusione di permutare cosa, per cosa, con le

quali mai possibile non era talmente pareggiare il cambio, che vna delle parti non si chiamasse aggrauata, dicendo, la mia più vale della tua, ma col danaio, quasi come vn malleuadore ad amendue le parti, fu trouata tale uggua-glianza. Onde il medesimo Aristot. nel quinto dell'Ethica, al cap. v. dice. E perciò fu di mestieri, che ogni cosa col danaio si stimasse, perche in tal modo sempre si potrà fare il baratto. Non è adunque dell'oro la colpa de' mali, che auuengono, ne dell'inuentore del danaio, ma piu tosto della humana insatiabilità, si come dottamente esclamò il famoso Poeta nel terzo dell'Eneidi dicendo.

,, *Quid non mortalia pectora cogis*
,, *Auri sacra fames?* Et Horatio nel terzo dell'Ode.
,, *Crescentem sequitur cura pecuniam,*
,, *Maiorumq; fames.* Et nel medesimo luogo.
,, *Crescunt diuitiæ, tamen*
,, *Curtæ nescio quid semper abest rei.* E nella prima Satira il Medesi.
,, *At bona pars hominum decepta cupidine falso.*
Iuuenale nella Satira quartadecima.
,, *Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.*
Et Ouidio nel primo de' fasti.
,, *Tempore creuit amor, qui nunc est summus habendi.*

Per questa cagione Spartaco seruo ribello a Romani, non volse che nel suo campo fosse oro, ma compraua il bronzo & il ferro per conueniente prezzo, si come testifica Appiano nel primo delle guerre ciuili, e Plinio nel trentatre al cap. terzo, laquale insatiabilità douersi fuggire, dimostra Senofonte al libro ottauo nella institutione di Ciro, e nelle cose di Grecia al settimo. E si come la benignissima natura, che prodotte ha tutte le cose a commodità della generatione humana, non merita d'esser biasimata per hauerci dato il ferro necessario alla fabrica di tante, & cosi

fatte cose commode alla vita de gli huomini, benche il medesimo sia instrumento alla morte di quelli; & essa habbia ordinato, che il Sole col suo calore faccia maturare a tempi le vue, le biade, e l'altre sorti di frutti, e sia temperamento all'asprezza del souerchio freddo della Luna, e nondimeno, si come anco è il fuoco, sia spesse volte cagione di dannosissimi incendij, e specialmente nella regione di Fiandra: e di fare ancor morir gli huomini; ilche, si come in questi al caso, o alla iniquità di quelli; cosi nella moneta, e che gli inuentori, all'auaritia di loro piu tosto si deue attribuire. Per tre cagioni è prouato da dottissimi huomini la moneta meritare somma laude; prima, perche ella è piu commoda della permutatione ad aguagliare i prezzi delle cose. Seconda, che con minor spesa, e fastidio di condurre, e con minor numero e peso, e medesima valuta delle molte merci, e grandi, si puo condurre, e portar in ogni luogo. Terza, che alcuni delle nostre merci non hanno di bisogno; e noi delle loro con questa si possiamo accommodare: ne impedisce il danaio, che non si possa fare il baratto, in caso che sia di contento de' mercatanti. E per dir ancora della permutatione questo tanto; pare che etiandio la fortuna, e la permutatione istessa habbia voluto ceder alle monete la sua antica dignità, percioche hoggi fra i professori delle antichità, si costuma talmente il baratto di medaglie, con medaglie di marmi, & intagli, o camei con altre sorti d'antichaglie, che pare, degnamente nó si poter pareggiare, ne con oro, ne con argento, alla valuta di queste, se non con la medesima antichità; onde si vede, che insin la fortuna fauorire ha voluto la loro antica nobiltà. Mà l'obliuione ha fatto che ancor non si sa qual fosse di tutti il primo inuentore, che stampasse la moneta.

DEGL'

DEGLI INVENTORI DEL DANAIO Cap. III.

NEll'historia de gli Hebrei, in quel libro, nel quale segue la creatione del cielo, e della terra, e de gli animali, si legge, che Tubalcaino figliuolo di Sella e di Lamech fu d'ogni opera di ferro, e di rame fabricatore, ma non si vede in quel luogo mentione alcuna di pecunia; pure è verisimile, che innanzi al diluuio essa moneta non fosse stata trouata, conciosia che passarono piu di tre milla anni. E dopo questa vniuersale inondatione a tempi di Abrahamo gli huomini si vsurparono l'inuentione del danaio, si come le istesse lettere de gli Hebrei dimostrano; le quali dicono, che questo huomo partendosi di Egitto, ascendendo alla parte australe, fu molto ricco d'oro e d'argento: & Amelech Re di Gerara hauergli dato mille danari d'argento, & egli comperando certo terreno, diede ad Ephrone figliuolo di Seoro quattrocẽto danari d'argẽto chiamati Sicli, onde si comprende l'antichissima origine della moneta. Herodoto Alicarnasseo nel primo delle historie scriue, che i Lidi (habitatori dell'Asia) primieramente batterono la moneta d'oro, e quella d'argento per comprare, al quale Lucano nel sesto delle Pharsalie discorda. Strabone dice essere stati que' della Città di Naso, che prima cogniarono il danaio. Ephoro scriue, che da Phidone in Egina Isola la prima volta fu segnato l'argento, testimonio è Strabone al libro ottauo della Geographia, l'opinione de' quali seguita Eliano nel duodecimo di varia historia. Altri dicono, che Herithonio quarto Re de gli Atheniesi, primieramente in quella regione, e nella Li-

cia

cia gli segnò. Plutarcho nella vita di Theseo attribuisce questa inuentione a Theseo decimo Re appresso gli Athenieſi, & in essa moneta d'argento, da Giulio Polluce chiamata Didracma, hauer fatto intagliare il Bue, o vero per il toro Marathonio, o per il capitano di Minoe, o veramente piu tosto per amonire i cittadini, che lasciando le armi si applicassero all'agricoltura. Contrastano altri, che Iono Re di Thessaglia fosse il primo, che battesse la moneta d'oro, e quella d'argento, fra i quali Lucano così scriue.

„ *Primus Thessalica rector telluris Ionos*
„ *In formam calida percussit pondera massa,*
„ *Fudit, & argentum flammis, aurumq; moneta*
„ *Fregit, & immensis coxit fornacibus ara,*
„ *Illic, quod populos scelerata impegit in arma,*
„ *Diuitias numerare datum est.*

Ecci ancor chi scriue (come Celio dice al libro vndecimo, e cap. LXXXI.) che Armodice moglie di Mida Rè di Frigia, non meno di artificio ingeniosa, che sauia e bella, fu prima a cogniare il danaio appresso i Cumei col segno del Lepre. Plinio nel libro XVIII. al cap. terzo narra, che Seruio Rè fu il primo, che segnasse il rame con effigie di Bue e di pecora, imitando, come io penso, l'essempio di Theseo appo gli Athenieſi. Et il medesimo nel libro XXXIII. al cap. iij. del segno della pecora così scriue, *Seruius Rex primus signauit as, antea rudi vsos fuisse Remeus tradit. Signatum autem est nota pecudum, vnde, & pecunia appellata.* Cio è che Remeo dice, che innanzi a Seruio Rè, che fu il primo a segnare il rame, l'vsarono i Romani, così rozo, e fu il segno vna pecora, onde pecunia fu chiamata. E poco di sotto facendo mentione del primo segnare del metallo dice. Fu del metallo il segno da vna parte Iano con due visi, dall'altra vna prua di naue, ma pare che voglia intendere dell'vso ap-

presso

presso i Romani, dicendo di sopra. Seruio primo hauerlo segnato con pecora, e poi facendo mentione di quella moneta con la testa di Iano, & hauendo detto, che prima s' vsaua rozo, non scrisse come s' vsasse fuori, perche Iano, secondo Macrobio nel primo de' Saturnali gran tempo innanzi Roma edificata regnando nel Latio, primieramente segnò la moneta di rame, le cui parole sono queste. Ianus cum Saturnum classe peruectum hospitio cœpisset, & ab eo edoctus peritiam ruris, ferum, & rudem illum ante fruges cognitas victum in melius redegisset: regni eum societate munerauit. Cum primus æra signaret, quoniam ille naui fuerat aduectus, seruauit in hoc Saturni reuerentiam, vt ex vna parte sui capitis effigies, ex altera nauis exprimeretur. Benche Eutropio nel primo affermi il contrario, dicendo che Saturno fu il primo, che instituì la moneta di metallo. Ouidio nel primo de' Fasti dimostra, che ne da Iano, ne da Saturno fosse segnata, ma da Posteri, perche inducendo Iano, che parli, dice.

" *At bona posteritas puppim formauit in ære*
" *Hospitis aduentum testificata Dei.* cio è
" *Formaro i discendenti nel metallo*
" *La naue a dimostrar, come Saturno*
" *Ne l' Italia con naue si condusse* & segue,
" *Multa quidem didici: sed cur naualis in ære*
" *Altera signata est, altera forma biceps.* cio è.
" *Più cose intesi, e la cagion, per cui*
" *Vedesi nel metal parte di naue*
" *Da l' vna parte, e Iano con due capi*
" *Ne l' altra si dimostra.*

Fa mentione di questa Lattantio Firmiano nel primo delle diuine institutioni, e nell' Apologetico contro a Tertuliano al cap. XI. La cagione della qual moneta essendo da Plutarcho esplicata nel XL. *problema*, *soggiugne*. *Quoniam verò Ianus feros homines ad mansuetudinem*

nem traducens optimis legibus informauit: necessariam verò rerum fluentium fluuius nauigabilis suppeditat, & partim ex agro ac vicinis locis, partim ex longinquis, ac mari deuehens, nihil, quod ad vsum pertineat, desiderari patitur, ideo nummus ita signatus est, vt legislatoris duplicem frontem propter vita commutationem, vt dictum est, & imaginem nauium propter fluuij commoditatem praeferat. Onde al tempo di esso Plutarcho, il quale fiorì sotto Adriano Imperadore, era vsanza, che i fanciulli, con questi danari giucando, gli traheuano in alto, & esclamauano, testa, o naue? E vogliono questo danaio così essere stato segnato, acciòche per esso s'intendano due cose: l'vna nelle città esser piu cose belle, l'altra grandemente necessarie, cioè la bontà delle leggi, & il concorso delle cose. Alla prima è significato la fronte doppia di Iano, perche ridusse quegli huomini, che viueuano, come bestie ad ottime e sante leggi, mutando vita. All'altra è simbolo la naue segnataui.

L'argento appresso i Romani essere stato battuto tardi, n'è Liuio autore. E Plinio al libro trentatre, cap. III. scriue, cio essere stato fatto cinque anni innanzi la prima guerra Cartaginese, essendo Console Q. Fabio Massimo, nell'anno cento ottantacinque dopo l'edificatione di Roma, e l'oro sessantadue anni dipoi la moneta d'argento, fu segnato; come testifica il medesimo, dicendo, Aureus nummus post annum sexagesimnm secundum, percussus est quam argenteus, cioè l'anno della Città DXLVI. essendo Consoli Quintio Crispino, e M. Claudio Marcello, la quinta volta Alessandro d'Alessandro al quarto de'Geniali, cap. xv. narra, che al tempo di Seruio Cepione, e di Sempronio Consoli dopo Attilio Regulo, a Roma fu la prima volta cogniato il danaio d'argento con la testa medesima di Iano con due visi da vn lato; dall'altro, con la detta prua di naue.

La ſignificatione di due viſi, è ancora, che eſſendo Iano ſtato huomo non men ſauio, che buono, e giuſto; ſapeua il paſſato, conoſceua il preſente, e preuedeua il futuro, e per queſto lo chiamarono Iddio dell'anno, e gli dedicarono il primo meſe, dal ſuo nome chiamato Ianuario, per Ianua, che in latino, vuol dire porta, cio è porta dell' anno: ilquale meſe viene ad hauer due volti, con i quali egli vede dinanzi, e drieto, cioè il paſſato dell'uno anno, l'auuenire dell'altro, che entra, per la continua reuolutione ſua, la quale, ſempre in ſe ritorna a fare il medeſimo giro, ſi come gli Egitij intendeuano, figurandolo con imagine di ſerpente in giro riuolto, che la punta della coda ſi diuoraſſe, ſi come in Oro Apolline ſi legge. Con ſimile intelligenza adunque, fu l'anno da i Romani figurato col ſimulacro di Iano con due viſi, per dinotare quello che di ſopra è detto.

DEI VARII NOMI DELLA MONETA. Cap. IV.

HAueuano le medaglie appreſſo gli antichi Romani, tre generali vocaboli, con liquali elle erano nominate, & altretanti appreſſo i Greci. I nomi Romani furono moneta, pecunia, e nummo. I Græci νόμισμα χρῆμα, κέρμα Moneta dicono a monendo eſſer appellata, perche ci ammoniſce, & inſegna per la nota che vi è impreſſa, non ſolamente dell'auttore, ſi come della imagine del Re Filippo eſpreſſa ne'danari chiamati Filipici; di quella di Dario, ne i Darici; di quella di Aleſſandro nelle monete chiamate Aleſſandree, e ſeguentemente di qual' altro Prencipe, o Repub. ſi ſia.

Ma ci ammoniſce ancora del prezzo per la ſua grandezza, per il peſo, per la qualità del metallo, o per i

numeri

numeri segnati in alcune; quanta merce per quella dobbiamo dare, o riceuere.

Ci ammonisce parimente delle cose fatte, e del tempo, nel quale è stata battuta; come di quelle d'Argento per Ottauiano fatte, poi ch'egli hebbe in Pharsaglia vinti gli vcciditori del padre, e di quelle del Triumuirato suo con M. Antonio, e con Lepido, l'effigie de'quali vi sono per riuerso. E di quelle, che furono battute per volontà del medesimo Augusto dopo la vittoria Attiaca, e dopo l'acquistato regno di Egitto; e ne' giuochi Secolari per il medesimo, e d'altre assai, che hanno quasi di tutti i Cesari scritti i numeri de gli anni dell' Imperio, come nel seguente libro s'intenderà.

Ci ammonisce medesimamente la moneta, quasi come institutrice della vita, quali esser dobbiamo ne gli atti nostri, si come quella di Theseo con il segno del Bue, ammonendoci, dopo lasciate l'armi, ad altro non douere attender l'huomo, che all'agricoltura, & alle fatiche. E ci ammonisce a modo di quella d'Augusto col Delfino ad vn' ancora rinuolto, e con inscrittione, FESTINA LENTE; significando, il prudente douer essere considerato, e presto nelle sue cose. Come osseruatori della Religione, anco ci ammonisce, come amatori del publico bene, come diligenti nelle commodità, & come all'honore, e securtà della patria, come pietosi verso i morti, e verso i viui; a guisa della medaglia d'Antonino Pio Imperadore, laquale ha nel riuerso l'essempio di Enea, che porta il padre Anchise, e guida il picciol figliuolo Iulo fuor delle Troiane fiamme; Perche essendo il suocero d'Antonio per la vecchiezza indebolito, si che ne per se, ne a cauallo caminare non poteua; qualunque volta gli occorreua andare in Senato, era dal genero sostenuto a braccie. E douendo alcuna volta passare per fango, o altri luoghi incommodi, e sù per le scale; l'Imperadore se lo pigliaua a similitu-

dine del pietoso Enea, e lo portaua, dou'era bisogno.

Ci ammonisce anco, come forti, come liberali, & vtili a ciascheduno dobbiamo essere; persuadendoci in certo modo alle virtù, & a vita honorata, accioche i volti e l'honorate opere nostre peruengano a tanta dignità, che dalla Città sieno scolpite nell'oro, nell'argento, e ne gli eterni metalli, mille, e mille anni gloriosamente viuendo. Per la qual cosa i Romani figurarono la Dea Monetta, cioe la fortuna del danaio, con vno cornucopia pieno di diuerse qualità di frutti, come quella che ministra ogni cosa necessaria al viuere humano; perche con la moneta si può hauere ogni cosa, e con vna bilanza in mano, per significare, che anticamente la pecunia si daua, e riceueua a peso, e non a conto, onde dal pesare essa pecunia, furono detti i pesatori Libripendi, i pesi, & il pesare: per laquale consuetudine, rimase che nelle vendite si interponeua la stadera, & il pagamento de' soldati parimente si daua a peso, come bene de' suoi tempi testifica Plinio nel XXXIII. cap. III. dicendo; Pop. Rom. ne argento quidem signato ante Pirrhum Regem deuictum vsus est. Libralis (vnde etiam nunc libella dicitur) & dipondius appendebatur assis. Quare æris grauis pœna dicta: & adhuc expensa in rationibus dicuntur. Item impendia, & dependere. Quin & militum stipendiorum, hoc est stipis ponderandæ pensatores, libribendes dicuntur. Qua consuetudine in his emptionibus, quæ mancipij sunt, etiam nunc libra interponitur. Vedesi il simulacro della Dea moneta cosi figurata in vna medaglia di Rame di Domitiano Imperadore, con questo scritto MONETA AVGVSTI. Tale in Adriano, in Antonino, & in Caracalla, e sempre in piedi; perche la pecunia, cioe il danaio, stà sempre in andare, & in venire; & è stata trouata a fine che non stia, ma che vada, e camini per le mani di questo, e di quello a commodità di tutti. Onde si legge appresso graui autori,

tori,

tori, Augusto hauer vietato, che alcuno non potesse tenere in cassa piu d'vna certa somma di danari: ilche se oggi ancora si facesse, parmi che sarebbe molto vtile all' vniuersale.

Figurauano ancora la detta Dea triplicata, cioe, ad vn nume medesimo tre similissime figure, & vna istessa inscrittione, volendo dimostrare (si come io penso) le tre sorti di moneta, cioe di rame, d'argento, e d'oro: come si vede nelle medaglie di Seuero, di Valeriano, e di Annio Floriano. La prima antichissima ha M. Stefano Magno, e M. Francesco Barbo, e M. Tiberio Deciano, l'altra il Reuerendiss. Mons. Giouanni Grimani, Patriarcha d'Aquilea: la terza M. Andrea Lauredano, & in quelle di piu altri Cesari. La qual cosa forse volse anco inferire Caligola Imperadore, in quella delle sue tre sorelle [sorelle dico contro all'opinione di chi contrasta che fossero Liuia, la moglie di Augusto, Iulia la moglie di Tiberio, e figliuola del detto Augusto, & Drusilla l'vna delle sorelle di detto Caligola) perche le medesime in ciascuna di queste tre sorti di metallo si vegono.

CHE LE MEDAGLIE APPRESSO GLI antichi erano monete, e si spendeuano a honore di chi elle furono fatte, e che dicono le due lettere S. C. Cap. V.

QVeste ragion fanno, che io mi confermi nell'opinione, che in quel tempo non solamente le medaglie d'oro, e d'argento, ma etiandio quelle di rame, fossero monete, ancor che alcuni moderni diuersamente stimano, dicendo, che furono donationi de'

Pren-

Prencipi a Capitani de gli esserciti, a gli amici, & a soldati. Le grandi a capitani, & alla nobiltà, le mezzane a soldati, e le piu piccole al popolo minuto, & alla plebe, e di queste poi ne adornauano gli apparati nelle feste, e che vero non è, ch' elle si spendessero, ma che furono fatte a memoria, & ad eternità del nome de' Prencipi.

Con quattro ragioni si proua buona l'opinione di chi tiene, che le medaglie s' vsassero al comprare, prima, che appresso i Romani la Dea Pecunia, la quale era il medesimo nume, che Moneta, era adorata sotto due generali nomi, cioè pecunia, e moneta; e sotto due altri, cioè Esculano, & Argentino, perche dessero loro pecunia di ,, rame, e di argento. Della Dea Pecunia, Celio nel decimo primo, cap. LXVII. Pecunia dicta est, quæ dat pecuniam, & Iuuenale.

,, *Et si funesta Pecunia templo*
,, *Nondum habitas, nullas nummorum ereximus aras.*

Di Pecunia, di Esculano, e di Argentino Dei sopra il danaio, il Diuo Agostino nel IIII. della Città di Dio, al ,, cap. XXI. dice. Apud Romanos erat Dea Pecunia, vt ,, pecuniosi. Deus quoque Aesculanus, & filius eius Ar- ,, gentinus, vt haberent æream argenteamq; pecuniam, ,, nam ideo patrem Argentini Aesculanum posuerunt, quia ,, prius ærea pecunia in vsu esse cœpit, post argentea. Mi- ,, ror autem, quod Argentinus non genuit Aurinum, quia, ,, & aurea sculpta est, quem Deum isti si haberent, sicuti Saturno Iouem, ita, & primi Argentino, & auo Aesculano, Aurinum præponerent. Per gli scritti di Agostino si comprende, che quando gli antichi haueuano la moneta d' oro, adorauano il Dio della moneta di rame, come quello della moneta d' argento, ond' egli si marauiglia, che adorando essi questi doi Dei, per hauer di queste due sorti di pecunia abondanza, non adorassero ancor quello dell' oro, accioche desse loro quanto oro volessero: ma

ma le medaglie sopranomate con le tre forme di donne, indicano assai la diuersità delle monete nelle tre sorti di metallo essere stata in vso anco insino al tempo di Seuero, & al tempo di Floriano, come anco dipoi. E ne' codici di Iustiniano al libro X. e titolo 29. de Colatione æris, appare che così era in vso il spendere il rame, come anco l'oro, doue concede in cambio del rame poterssi dare tanto oro ne' pagamenti, dicendo.

" *Pro ære potest solui aurum tanti valoris.*

La seconda ragione è, che vi erano fra le medaglie di rame l'asse danaio d'vna libra, & il Dipondio danaio di due libre, il Sestertio di due libre e meza, & il Danaio nummo. De' quali Budeo nel primo d' Asse in questa forma scriue.

" As numus erat libralis, Dipondius nummus bilibris,
" Sestertius duarum, & semis librarum, dictus quasi semi-
" stertius,
" Denarius, decem librarum nummus erat, cuius quarta
" pars
" Sestertius eo tempore scilicet, quo denarius decussi vale-
" bat.
" Erat autem denarius argenteus nummus quatuor, & vi-
" ginti siliquas pendens. Et appresso Prisciano così si leg-
" ge.
" Siliquæ tres obolum faciunt, duo autem oboli scrupu-
" lum, tria scrupula drachmam. Ita duodeuiginti siliquæ
in drachma. Sic quatuor drachmæ in tribus denarijs, hoc est duæ, & septuaginta siliquæ. Et i sestertij valeuano d'argento dieci danari e mezo di Lione di Francia, secondo Budeo.

Eranui appresso i Trienti, cioè nummo di peso di quattro once, de quali Iuuenale nella terza Satira,

" Nec habet infelix quem porrigat ore trientem.

Et i quadranti di tre once, si come appo il medesimo,

" Cedere Syluano porcum, quadrante lauare.

E

E cento quadranti sonente appresso Martiale si legge.

Vi erano ancora i Sestanti nummi di due once. Budeo.
„ Sic etiam sextans nummus erat, cum Pop. Romanus in
„ funere Menenij sexantes contulisse dicatur à Valerio, & Plinio. Et le Semuncie, che sono medaglie di meza oncia. Quelle di due sestule, cioè di duoi sazi, & vna sestula, che è dell' oncia la sesta parte, e qualche poco di piu, o meno, secondo che piacque a gli Imperadori che le fecero fare, per i quali alla valuta, e peso del rame, fu deputato tanto di peso d' oro, e d' argento, quanto commandaua il Prencipe, o la Republica, secondo che dell' vno, o dell' altro, ve n' era maggior copia, o minor abondanza. Ma di questi a bastanza hanno scritto Budeo ne' libri dell' Asse e parti di quello, e Georgio Agricola in quello de' pesi, e delle misure.

La terza ragione che le medaglie di rame sono state monete vsate al commercio, e che molte (anzi la maggior parte) sono talmente consumate dall' vso, non dalla ruggine, e dal continuo hauerle in que' tempi maneggiate, che hanno perdute tutte le parti piu rileuate, e sono con tale lissezza spianate, che non se ne può (come si vede) incolpare la ruggine, ne l' antichità, ma l' vso solamente, vedendosene altre tanto bene conseruate, che non si può dire altro, se non che nel principio ch' elle erano ancor nuoue, per qualche accidente, come di guerre, o sospittioni di morte, fossero sepolte, e nascoste, o vero perdute, e cosi non vsate, fossero conseruate nette, e dipoi a caso cauando le rouine, o lungo a qualche ripa di fiume scoperte, o ne' sepolchri (perche anco a morti erano necessari dinari per dare il premio ad Acheronte che gli passasse alla palude Stigia) o per i campi, sieno state da i posteri trouate. Tali hauendone io vedute anco d' oro, e d' argento da villani, che trouate le haueano, essere state portate nella zecca di Vinegia, che tratte di sotto al

cognio

cognio in quel punto pareano. E se queste d'oro, o d'argento, che alcuno non par che nieghi, che non fossero all' vso del vendere e comprare, sono si fattamente conseruate, che creder si deue di quelle di rame, che dall'vso appariscono chiaramente consumate? niente altro veramente per mio giudicio, se non che, correndo per le mani della piu infima plebe (per cagione che il metallo era di piu basso valore de gli altri due) fossero meno riguardate, poco importando, che del lor primo peso qualche cosa diminuissero; il che non così dell'oro, ne dell'argento, perche come s'è detto, ne pagamenti grandi si distribuiuano a peso, e non a numero.

Ma la quarta ragione, che si spendeuano le medaglie di rame, è che [come si vede fra le medaglie di Augusto, di Tiberio, di Claudio, di Nerone, di Vitellio, di Vespasiano, di Tito, di Domitiano, di Traiano, di Adriano, di Antonino, di M. Aurelio, di L. Vero, di Commodo, di Seuero, di Caracalla, di Geta, di Alessandro, di Pupieno, di Gordiano, di Decio, di Treboniano, di Gallieno, e di piu altri Imperadori] ve n'erano molte di rame di grandezza d'vn Mocinico, & altre d'vn Giulio Ro. battute dalle Città principali di Grecia, d'Asia, e d'altre regioni con l'imagine de' Cesari da vn lato, dall'altro il segno publico della Città; il Dio, in cui protettione ella era, o essi venerauano: l'imagine della prouincia, o vero qualche lor fiume notabile, tempio, o altro segno, per il quale volessero che fosse conosciuta la loro moneta da quella dell'altre Città, col nome d'essa Città, e lettere tali che seguiuano cioe, MONETA NOVA, chiaramente dimostrando questa veramente essere stata moneta vsata. Vero è, che quelle di rame erano fatte per memoria, e gloria del Prencipe; e per questa cagione erano piu grandi, piu magnifiche, e con maggior arte lauorate, di quelle d'argento, o d'oro: ma non toglie, che ancor quelle d'oro, e d'ar-

gento, come quelle di rame, non fossero fatte a questo medesimo fine, facendoui il Senato per gratia, come si vede in tutte esprimere non solamente de' Prencipi la vera effigie, ma ancora le imprese per lor fatte: perche la moneta, fosse di qualunque materia si volesse, fu sempre, & è a speciale honore, e memoria sola del Prencipe, o della Republica. E non si niega, che l'arte non fosse posta maggiore nel rame, che ne gli altri due metalli, ma a questo fine, che essi sapeuano bene, che piu lungo tempo erano per douer durare le medaglie di rame, che quelle d'oro, e d'argento, e piu sicure sarebbono rimaste dalle astutie del sottil ladro, o dalla prodiga mano del figliuol di colui, che con fatica le hauesse accumulate, e dalla cisoia dell'orefice, che quest'altre: e per tal cagione si crede, hauerle gli antichi stampate in que' belli metalli Corinthij mischiati, e di color d'oro, con tanta arte, perche, come dice Plinio, altroue fosse l'arte, altroue la materia in pregio. E pare che in queste il Senato Romano volesse dimostrare l'autorità della materia esser grande: conciofosse; che in tutte le medaglie di rame, e non in quelle d'oro, ne d'argento, notandoui le due lettere S. C. significò, che per Senato consulto, cioe per decreto preso, si concedeua, che in honore dell'Imperadore si stampasse, e si publicasse quella noua moneta con quel segno. La qual cosa non faceuano come s'è detto, ne in quelle d'oro, ne in quelle d'argento, stimando più tosto in questi, che in quel metallo douer perire la memoria loro, la cui autorità è ancora dimostrata da Plinio nel libro trentaquattro cap. primo, doue parla del rame Corinthio, dicendo. Il pregio del Corinthio, che è prossimo a questo nell'vso, anzi auanti all'oro, e come habbiamo detto, è in questo l'auttorità della moneta stipe. Di qui sono dette le pecunie de' soldati: fin qui Plinio, il quale dice è, cioè nell'età sua, in questo l'autorità della moneta stipe, e non scriue, era. Ma come hauerebbono

esse

esse medaglie di rame, come essi dicono, potuto conseruare viua la memoria de gli Imperadori, de i Re, e delle Republiche, se in que'tempi, che elle si cogniauano, a niente altro fossero state vtili al posseditore, che di tenerle sepolte? A che fare di si grandissimo numero, che si presume fosse fatto, per la grande quantità, che è restata fino a'presenti nostri tempi, e che si vede, che per rinouarle in suo nome, faceua ciascuno Imperadore; perche si legge, che per rifarui l' Imagine di Traiano, furono fondute tutte le monete de' Prencipi passati; il numero delle quali (come si dee credere) quanto fosse grande, si puo, come è detto, giudicare. Ma perche elle valeuano al commercio, erano dall'vniuersale accettate, e tenute care, doue per contrario, non per affettione che hauessero al Prencipe (che per il piu erano hauuti in odio) le haurebbono tenute care, ma guaste, e fattone altro. Non si contrasta, che alcune di peso d'vn Sestante, & vna Sestula, cioe di due once, e sazi vno in circa; & altre piu, che hanno un certo bel cerchio di oricalco commesso intorno a quelle di rame o vero di rame, a quelle di ottone, o di oricalco, non potessero del Prencipe esser donatiui a gli amici. O veramente piu tosto presente de'Signori di zecca [i quali erano tre, e dell'ordine de Cauaglieri) all'Imperadore, & a piu stretti parenti di quello, prima che la moneta noua si publicasse.

Fra le medaglie, che mi sono peruenute alle mani incerchiate a questo modo, non m'è di memoria vscito hauerne vedute d'Adriano, nel cui riuerso era la statua di Traiano sopra vn carro tirato da quattro Leoni, è nelle mani di M.Giouan Antonio Cagnolino. Di Antonino con la corona di lauro, & inscrittione tale, S. P. Q. R. AMPLIATORI CIVIVM, appresso il Reuerendiss. Mons. Giouanni d'Aquilea Patriarca. Di Faustina, e di Lucilla; Di Geta con tre figure a cauallo, e lettere. PRINC. IV-

VENT. Questa fra le antichità del Reuerendiss. Bembo; Di Alessandro con la madre Mammea, in mano di M. Andrea Lauredano: di Marcia Otacilla con i due Filippi per riuerso, questa appresso l'Aueroldo.

Ma hora veniamo al secondo nome Romano della medaglia. Pecunia fu parimente chiamata la moneta, dalla nota della pecora, che vi segnò il Re Seruio, come narra Plinio ancor che Varrone da questa voce pecu, pensa che venga, hauendo, com'egli dice, questi vocaboli hauuti origine da pastore; Pompeio Festo significando il medesimo, doue scriue delle parole, che discendono da greggi, perche tutto lo hauere de gli antichi primi, era posto in armenti, onde discese, che i ricchi in qualunque ,, sostanza si fossero, si chiamarono pecuniosi. Paulo Iurecons. scriue; Significatio pecuniæ ad ea refertur, quæ in patrimonio sunt. O fosse, che con la pecunia si fosse acquistato l'hauere, o pure, perche si conseruasse quello antico primo costume di così chiamargli.

Hora al terzo nome Romano dato alla pecunia, il quale è nummo. Questa è parola Greca, perche νόμον, secondo Suida, chiamano i Doriensi numismata, la quale appellatione, da i Romani fu trasmutata in nummo. Isidoro vuole, che da Numma Pompilio fossero i danari chiamati nummi. Benche Giulio Polluce nel nono delle dittioni scriue, che nummus è vocabolo Romano, & anco Greco, di quegli, che in Italia, e in Sicilia habitarono. Aristotele nel quinto dell'Ethica cap. v. dice, che è chiamato nummo, perche è indotto dalla legge, non dalla natura; e gli fu dato questo vocabolo da que' primi Greci, che imposero le leggi, accioche que' pezzuoli di metallo fossero prez-
,, zi alle cose, e volsero, che νόμισμα fossero nomati, come
,, cosa legittima, e però dice τῦ νομᾶ ἔχειν νόμισμα ὅτι οὐ φύσει, ἀλλὰ νόμῳ ἐστι: il cui senso è tale, in cambio della permutatione necessaria venne il danaio, il quale fu indotto per

legge

legge, e però egli fu chiamato nummo, e numisma; perche non è fatto dalla natura, ma dalla legge; e segue. Bisogna adunque, che sia vna cosa sola, e questa per suppositione, ond' è ch' ella si chiama nummo, perche il nummo fa ogni cosa misurabile, fin qui Aristotele. La medesima legge riceuerono, non solamente i Greci, ma tutte l'altre genti, anzi quasi tutta la generatione humana: percioche fra gli antichi scrittori è memoria, alcune altre nationi hauer segnato l'oro, e l'argento prima de' Greci. E con tutto che νόμισμα, sia nome Greco, mutata nondimeno vna lettera, i Poeti latini si vsurparono il medesimo nome, si come Horatio nel secondo dell'Epistole.

,, *Rettulit acceptos regale numisma, Philippos.*

Che questo nome numisma, e così nummus sia tolto dal fonte Greco, che è νόμος, cioè fluxit, e ne fa testimonio Agricola nel primo de' pregi delle monete. Scriue Epicharmo in Ollis ἀλλ' ὅμως καλοί τε πίονες ἄρνες ἐνρήσοντι δέκα τε ,, νόμμους, cioè. *Agni, sed tamen pingues boniq; nummos af-* ,, *ferunt*. Et appresso κᾶρυξ ἐὼν εὐθὺς πρίαμαι δέκα νόμμων ,, μόσχον καλάν, cioè. *Preco hinc ibo, nummis vitulam* ,, *emam pulchram decem*. Et Aristotele nella Repub. de' Tarentini dice, che numisma è chiamato da loro nummo, & in quello hauer segnato la figura di Taranto figliuol di Netuno, il qual siede sopra vn Delfino dall'vn lato; e dall' altro sopra vn cauallo. E benche Polluce scriua, che nummo è parola Greca vsata per questo da i Siciliani, e da Tarentini; tuttauia perche per le parole d'Aristotele, conferma hauere i Greci vsurpato i nomi di Vncia, di Sestante, e di Quadrante, i quali senza dubbio, dice esser Romani; i medesimi Siciliani, e Tarentini come vicini, si puo vedere da i Romani hauer tolto questo vocabolo nummo. Vedi Iulio Polluce.

L'altro vocabolo Greco delle medaglie, che è il secondo, è χρῆμα, *ab utendo*, cioè dall'vsare appellato. La moneta

moneta si usa a comprare ogni cosa al viuere necessaria. E si come la pecunia appresso i Iurisconsulti non solamente significa i danari, ma ancora ogni patrimonio; così χρήματα appo i Greci non solo numismata sono dette, ma come scriue Aristotele, ogni cosa che col danaio si paga, che in latino si dice nummo.

Il terzo vocabolo Greco delle monete antiche, è κέρμα, col quale si vede da i Greci la minutaglia de i danari essere stata nomata. Et hoggi tutte le monete antiche in cambio di questi sei vocaboli, Greci, e Latini, sono in parlare Italiano nomate medaglie, il qual vocabolo non è antico, ma posto da moderni, tratto dalla materia, di che elle sono fatte, mutata la lettera ,t, (come vogliono alcuni) nella lettera ,d, acciochè il suono della voce uscisse piu dolce; di metaglie, le dissero medaglie.

MATERIE DIVERSE, DI CHE SI FECERO le monete appo gli antichi. Cap. VI.

LE materie, di che esse medaglie si formaro, furono diuerse, secondo i tempi, e secondo le possibiltà de' Prencipi, e delle Republiche. Alcune di lama d'oro, o di lama d'argento, altre di rame, di oricalco, o vero di ottone, di lama di ferro, di piombo, o di stagno. Ancora di pezzi di corame fatte, o vero di legno; e le piu di rotonda forma, & alcune di quadrata. Ancora di Rame con coperta di puro argento, di rame inargentate a fuoco; d'oro con argento mescolato, o vero con oricalco: & d'argento mescolato con rame. Quelle di rame schietto furono di quattro sorti, di rosso, di bianco, di giallo; e di Corinthio mischiato di pezzi gialli, e pezzi rossi a modo di opera commessa, perche del Corinthio piu furono i generi del rame, Autor Plinio.

Di fin' oro segnarono Dario Re de Persi. D'argento puro Ariande, il qual fu fatto prefetto dell'Egitto da Cambise. Ma chi d'oro, e chi d'argento; chi di rame, e di oricalco segnato habbia monete, lungo sarebbe a dire; perche quasi ogni Prencipe, & ogni Republica ha fatto questo, ma chi d'oro di minor bontà, e chi con piu fino.

Di ferro vsarono moneta quei della città di Bisantio, hora Costantinopoli, e così gli Spartani, di gran peso, ma di poca valuta; lauorati per forza d'aceto, si come al decimo dell'antiche lettioni, & cap. secondo, scriue Celio Rhodigino. Ligurgo, secondo che dicono alcuni, fu del danaio di ferro a gli Spartani inuentore. Di questa sorte fa mentione Aristotele nel secondo dell'Economica, & anco di que' di stagno, e di bronzo.

Dionisio Tiranno di Sicilia hauer fatto fare a i Siracusani danari di stagno, mi ricordo hauer letto in Celio al libro decimo, e cap. secondo. Eusebio Cesariense nella Cronica, scriue Numma Pompilio hauer dato il congiario al popolo Romano di assi di legno, e di corame chiamati Scortei, onde appare, danari di questa sorte essere stati in vso al tempo dei Rè di Roma. Di que' di corame fa mentione Gieronimo, dicendo. Vt cum montes aureos pollicitus fueris, ne scorteum quidem nummum de thesauris tuis proferas. E Donato a questo senso espone quel verso di Virgilio. Taurino quantum possit circundare tergo. Dopo costoro, Celio al sopradetto luogo, e Filippo Beroaldo appresso Tranquillo in Augusto al cap. LXXV. di questa moneta Scortea, hanno parlato.

De' falsi danari, cioè con l'anima in mezo di rame, e sopra lama d'argento, indarno sarebbe dire, se dalla Republica, o vero da' Prencipi Romani, o pur da falsi monetarij fossero cogniate, & in che età, vedendone hoggi molte battute cosi in tempo de' Consoli, come de gl' Imperadori, le quali poi dal futuro tempo scoperte, e da

chi

chi certificar se n'ha voluto, dimostrato hanno l'occulto adulterio. Il perche io mi do a credere, che i Prencipi di poi, per leuare questa facilità a falsarij, s'imaginassero di far i danari in questa sottiliezza, che al presente s'vsano.

Di lama di rame inargentata con macinato argento a fuoco, cominciando alle monete di Alessandro, in giu ne vedrà assai. D'oro mescolato con argento, in tempo di Domitiano, di Traiano, di Adriano, e di piu altri, ponendo mente alle loro monete, simigliantemente ne vedrà.

Delle mescolate con oricalco, Georgio Agricola nel primo delle monete copiosamente ha scritto. Delle mescolate con rame, narra Plinio hauerne fatte Druso nel suo Tribunato della plebe, con l'ottaua parte di rame. E M. Antonio Triumuiro dentro hauerui mescolato il ferro.

Il rame rosso, & il giallo, quasi a tutti i segni Romani è stata materia per monete.

Il bianco, del quale fa mentione Plinio nel libro de' metalli, habbiamo veduto hauer scolpita l'imagine di Tiberio, di Nerone, di Vespasiano, di Tito, di Domitiano, di Traiano, di Adriano, e di Antonino, con certe scolture malamente fatte.

Il Corinthio mischiato non si vede in monete fatte innanzi l'Impero di Tiberio, segnato da lui per maggior magnificenza ad honor del Padre Augusto: poi da Caligola, e da Claudio vsato copiosamente, della qual sorte dopo Nerone non si vedono medaglie. E queste sono al presente in maggior estimatione dell'altre per tre cagioni: prima, per la qualità e bellezza del metallo, il quale ne arte, ne industria humana (quantunque molti indarno affaticati si siano) non ha potuto veramente imitare, per la varietà della commistione, la quale al mio parere è impossi-

possi-

possibile. La seconda cagione, che le medaglie di Corinthio sono in maggior estimatione, è, che sono con eccellentissima maestria e disegno fatte. La terza, perche elle sono rare: benche le medaglie di Nerone, di Galba, di Vitellio, di Vespasiano, di Tito, di Domitiano, di Nerua, di Traiano, alcune di Adriano, e di Commodo, non cedano di artificio, e di disegno, ad alcune di queste. Delle medaglie di rame grandi con la effigie di Augusto, taccio perche: ce ne sono poche, e meno di quelle di Cesare. Di Othone non dico, la cui effigie niuno senza suo inganno si vanta hauer veduta stampata in rame, e per la rarità sarebbe senza dubbio in maggior pregio dell'altre.

DEL RAME CORINTHIO DI PIV sorti Cap. VII.

IL RAME Corinthio, del quale hora si parla, è quello, che essendo da L. Mummio rouinata la Città di Corintho, e dal grandissimo incendio consumate tutte le statue di metallo (di che quella Città, come capo dell'Achaia, e quasi di tutta Grecia, era piena, e famosissima specialmente per tal arte) nelle altissime fiamme di tutta la Città, ridotte insieme, come in larga forma di pigna fondendosi, si mescolarono insieme talmente, che come dicono, rame, ottone, argento, & oro, correndo per diuersi riui, essendo i varij metalli per douersi vnire insieme, il caso fecesi, che compitamente non potendosi mescolare, rimase la commistione loro imperfetta, si come al presente in dette medaglie si vede; impedita, come io penso, dal mancare in quel punto la violenza del gran calore necessario alla perfettione di tale effetto, che per auuentura non diede tempo alla piena mescolanza

,, de'metalli. Di così fatto accidente, e di questo rame,
,, così scriue Floro nel secondo, al cap. sestodecimo. Quid
,, Signorum? quid vestium? quidue tabularum raptum, in-
,, censum, atque proiectum est? quantas opes & abstulerit,
,, & cremauerit, hinc scias; quòd quicquid Corinthij æris
,, toto orbe laudatur, incendio superfuisse comperimus.
,, Nam & æris notam preciosiorem ipsa opulentissimæ vrbis
,, fecit iniuria; quia incendio perustis plurimis statuis, atque
,, simulacris, æris, auri, argentiq; venæ in commune flu-
,, xere. Et Plinio nel libro trentaquattro parlando de'generi del metallo Corinthio, dice; Tertium, in quo æqualis temperies, omnium fuit Corinthium, hoc æs casus miscuit, E nel trentasette al cap. terzo scriue. Ne' vasi Corinthij piace il rame mescolato con l'oro, e con l'argento. Ne vasi scolpiti diletta l'arte, e gl'ingegni. Di questo da gl'Imperadori Tiberio, Caligola, & Claudio, per maggior grandezza furono fatte monete. Nelle medaglie di Augusto, quella, che ha la sua statua a sedere con lettere CONSENSV SENAT. ET EQ. ORDIN. P.Q.R.
,, di Tiberio, si vede fatta di questo metallo mischiato quel-
,, la, che ha l'effigie della Dea Pietà della Dea Giustitia, della Dea salute, & il bel tempio (come io stimo) di Augusto fatto da Tiberio in Nola Citta di Campagna; quella che ha il tempio con le due vittorie, dedicato da gli Asiani a Tiberio, per hauere egli edificato loro tredici Città rouinate per adietro da vn grandissimo terremoto, con la statua postagli per questo; la quale è parimente scolpita in medaglia di Corinthio mischio, con lettere CIVITA-
,, TIBVS ASIAE RESTITVTIS. Quella doue è la statua del Diuo Augusto postagli nel tempio suo, con vn ra-
,, mo di quercia in mano, dinotandolo Saluatore della pa-
,, tria, e con inscrittione, DIVVS AVGVSTVS PATER. Quella, doue sono espressi i due corni di Douitia, con le imagini di Druso, e di Nerone Cesari (ouero de'due

Drusi

Drusi suoi figliuoli.) Quella doue sta la caretta (da Latini detta Carpento) di Giulia con le mule, cioe di Liuia, così chiamata per esser entrata nella gente Iulia, come quella che fu annouerata nel testamento di Augusto, si come racconta Tranquillo nel fine della vita di Augusto.

Nelle medaglie di Caligola, ho veduto di questo genere Corinthio, quella che tiene impresse le statue delle sue tre sorelle in forma di Deitadi. Quella delle due statue a cauallo de i due fratelli, Druso e Nerone Cesari. Quella doue si vede da vn lato il simulacro della Dea Pietà, che siede; dall'altro il tempio edificato da Tiberio in Roma, & poi dedicato da esso Caligola al diuo Augusto. Due con l'effigie di Agrippina madre di costui, che da vn lato, vna ha il carro con le mule, & l'altra ha le due lettere S.C. Nelle monete di Claudio formate in detto metallo, si veggono, quella che ha per riuerso il simulacro della Dea Speranza, con vn fiore nella destra. Quella, che ha per segno l'arco trionfale di Drusio suo padre, con la statua di quello a cauallo, e con trofei della vittoria Germanica. Quella, che ha la statua trionfale del medesimo Druso, posta a sedere sopra le spoglie Germaniche, nelle cui parti riuerse è di Druso, non di Claudio l'effigie. Quella che tien la corona Palatia, (così chiamata quella corona di quercia, che da gli antichi parimente è detta ciuica) segnata con lettere S. C. P. P. OB CIVES SERVATOS.

Perche nelle medaglie di Nerone, e de gli altri Cesari, non ne siano di questo si fatto rame, non saprei assegnare altra ragione; se non, che essendone stata poca la quantità di questa sorte, e da predetti Augusti tutto stato posto in opera, non ve ne fosse rimasto per gli altri Imperadori; anzi di piu, che (si come narrano alcuni di quelle di Caligola) dopo la morte, da Gaio quelle di Tiberio; da Claudio quelle di Caligola, fossero state guaste, e rifatte

in loro nome: & anco fosse questa la cagione, che rispetto all'altre, d'altro rame, se ne vede vn tanto picciol numero: ma delle medaglie di Corinthio mischio basti sin qui.

Nella seconda sorte di rame, che à bianco, del quale fa mentione Plinio nel libro XXXIIII. poche medaglie ho veduto, cioe quella, che nel primo libro de'riuersi delle medaglie de' Cesari è segnata al numero 34.

In Nerone quella intagliata a numero 35. con l'imagine di Gioue Cestario; a 37. con l'effigie di Poppea; a 38. cón la figura d'Africa; a 39. con la testa di Tiberio; a 42. con l'imagine d'Apollo. Nel secondo libro, in Adriano quella, che parimente ha l'effigie di Gioue Cestario con tali lettere. L. C. NNEAKΔ. In Antonino alcune altre.

Ma seguitiamo alla terza sorte del rame Corinthio, che è quello, che è quasi di colore simile all'oro; e del quale sono il piu del rimanente le medaglie di Tiberio, di Caligola, di Claudio, di Nerone, di Galba, di Vitellio, alcune di Vespasiano, di Tito, di Giulia, di Domitiano, alcune di Nerua, molte di Traiano, e di Adriano, di Antonino qualche vna, e de gli altri; ma di tempo in tempo andò talmente mancando nel rame la bellezza, e magnificenza delle Medaglie, che pare che la bellezza, e l'arte della scoltura, diminuisse con la riputatione e fortuna dell'Imperio Romano; del cui pregio Plinio nel libro de' ,, minerali al cap. primo, scriue. Il pregio del Corinthio ,, che è vicino a questo nell'vso, anzi auanti l'argento, e ,, quasi ancora auanti all'oro. Et altroue. Mirum, quum ad infinitum operum præcia excreuerint, auctoritas extincta sit: perche, come è detto, al tempo di Plinio, il quale scrisse a Vespasiano Imperadore, non era in quell' vso, che nell'età di Augusto, di Tiberio, di Caligola, & di Claudio. Nondimeno Plinio giouane al terzo libro,

Epi-

Epistola 1. scriuendo in tempo d'Adriano, dimostra, che fossero in estimatione dicendo. Apponitur cœna non minus nitida, quàm frugi in argento puro & antiquo. ›› Sunt in vsu & Corinthia, quibus delectatur nec afficitur. ››

Eutropio nel quarto, parlando di tre ornatissimi trionfi, dice. Mummij, ex Corintho: ante quem signa ænea; & ›› pictæ tabulæ, & alia vrbis clarissimæ ornamenta prælata ›› sunt. Strabone nell'ottauo della Geographia, hauendo ›› parlato d'alcune tauole di pittura auanzate dal detto in- ›› cendio, dice. Mummius enim magis animi magnitudine ›› eccellens, quàm ad huius generis artes contemplandas stu- ›› diosior (vt fama est) eas ab se, rogantibus amicis, facile ›› largiebatur: Lucullus sanè cum ædem Fortunæ constru- ›› xisset, & porticum quandam, statuas, quas Mummius ha- ›› bebat, petiuit in eum vsum, vt ædem ornaret ad ostenta- ›› tionem, mox deinde restituturus. Minime verò restituit, ›› sed eas vt dona Deæ posuit, caperetq; quæ sibi debitum ›› esset, mandauit. Quod cum Mummius æquo tulisset ani- ›› mo, omni prorsus abiecta cura, longè magis quàm qui ob- ›› latas posuerat, gloria & letitia extollebatur. Pausania al ›› settimo, delle cose dell'Achaia, scriuendo dice. Ex do- ›› narijs & reliquo ornatu abduxit, quicquid admiratione ›› potissimum erat dignum. Del rame Corinthio simile nel ›› color dell' oro. Statio.

,, *Aera & Isthmiacus auro potiora metallis*. Ouidio nel 3.

,, *Illa Corinthiacis mihi primum cognita terris*.

Per la cui estimatione disse il medesimo, & nobilis ære Corinthos. Et Virg. Ephyreiaq; æra. E Cicerone nell' oratione de' segni, scriue nessun vaso di rame Corinthio essere stato in Sicilia, perche Verre ne gli portò tutti; e quello dipoi essere stato proscritto da M. Antonio, perche non gli volse cedere alcuni vasi fatti di questo metallo. Scriue Suetonio in Augusto, al cap. 71. esso Augusto tanto grandemente essersi dilettato di questa sorte di metallo,

che

che nel tempo della proscrittione, fu posto alla sua statua vn motto tale. Il mio padre fu argentario, & io sono Corinthiario. E fu stimato che egli hauesse condennato, nel tempo della proscrittione vn cittadino, solamente per hauere alcuni vasi Corinthij. Le parole istesse di Tranquillo sono; Notatus est, & vt preciosæ supellectilis Corinthiorumq; præcupidus. E segue; Nam proscriptionis tempore ad statuam eius adscriptum est: pater argentarius, ego Corinthiarius. E Iaboleno Iurisconsulto al terzo libro De legatis, parimente dimostra la estimatione del Rame Corinthio, giudicando, che a chi toccheranno i vasi Corinthij, se gli debba ancora dare le Basi fatte per accommodarui sopra i detti vasi; ne io gia mi marauiglio, che appresso i Romani fosse in tanta estimatione questa sorte di rame, perche secondo che scriue Herodoto al libro secondo, anco appresso gli Ethiopi, era il rame rarissimo, e pretiosissimo; le cui parole sono. Est apud hos Aethiopes omnium rarissimum, & preciosissimum æs. Il rame Corinthio, dice Pausania nel secondo, esser tinto nel fonte Pirene, e con l'acqua di quello hauer riceuuta la temperatura tanto celebrata, soggiungendo, che nel tempo suo i Corinthij mācauano di rame (perche da Giulio Cesare gli fu di poi, che fu rouinata, mandata vna Colonia di cittadini Romani, autore il medesimo). Di questa sorte di rame di color d'oro, s'ammirano hoggi ancora molti belli, e proportionati vasi in Roma, in mano di diuersi: & in Vinegia, del Reuerendiss. Mons. d'Aquilea, & del Mag. Loredano, oltre alle molte figure, che si veggono; del quale in Roma sono le gran porte del Pantheon (hoggi S. Maria Rotonda) con l'architraue, & i lati tutti d'vn sol pezzo: e la nobil Quadriga di quattro bellissimi, & integrissimi caualli, collocati sopra la porta maggiore del Tempio di San Marco in Vinegia, opera rarissima, e si di arte, come d'ogn'altra cosa stupenda, e marauigliosa; e forse la piu bella

di

di tutta Europa: a i quali, per esserui drieto alcune fenestrone di vetro oscure, manca talmente la veduta loro, che vengono come a non essere in quella consideratione, che vna tant'arte, e si fatta bellezza meriterebbe. La onde a tanta dignità parmi che si conuerrebbe vno eminentissimo, & alto basamento di bel marmo; & esser posto nel mezo de gli stendardi nella piazza maggiore, o vero dall'altro capo di detta piazza a fronte della detta chiesa, e fosse di tanto angusto, e stretto piano, che a ffatica vi capissero i piedi di detti caualli, accioche non impediti dalla grandezza del basamento, in aria spiccati, piu si appresentassero grandi alla vista de' riguardanti. Di questo metallo, par che sia ancora la bella statua, e rara quanto alcun'altra ne sia, di Monsignor de' Martini, Cauagliere Hierosolimitano, della quale non è da tacere vn marauiglioso caso. Ella, come dicono, cauandosi intorno alle mura della città di Rhodi, fu trouata: & essendo la medesima dal Martini dimostrata a Mons. Reuerendiss. Bembo, veggendo egli, che le mancaua la parte dinanzi d'vn piede, mandò a Padoua alla casa sua per vn altro mezo piede di bronzo antico, che cauandosi su'l Padouano era stato medesimamente trouato, e venuto in poter suo: e congiunta la parte del detto piede con quella, che alla statua mancaua, si conobbe quella esser propria sua. La onde il Bembo al Martini ne fece dono; e così hoggi ancora vi stà congiunto.

DE' DIVERSI SEGNI DELLE MONETE, e de' loro significati. Cap. VIII.

MA perche mi pare hauer trattato a bastanza della prima inuentione del danaio, e del commercio, che

che si vsaua innanzi, di che materia egli fu fatto, delle varie sorti del rame Corinthio, e della sua origine, e pregio, dirò de' segni, che io parte ho veduti, e parte dalle lettioni di antichi autori ho tratti.

Segnarono adunque la moneta loro nell'Isola di Choo, chiamata Etolia, con l'imagine d'Homero, dal suo nome chiamato Homero nummo, il quale essere stato in vso appo gli Smirnei è testificato da Strabone nel decimo quarto, dicendo. Habet etiam Bibliothecam, & Homereum, & porticum quadratam, cum Homeri templo, & statua. Nam, & hi maxime hunc poetam sibi vendicant. Vnde, & nummus quidam æneus apud eos Homerus vocatur.

Quei di Mitilene città di Lesbo, hoggi detta Metelino, vi scolpirono l'imagine di Sapho poetessa. Gli Asij vn fanciullo portato da vn Delphino. I Dardani appellati dipoi Samotraci, popoli d'vna regione di Frigia, due Galli, che combatteuano. Gli Aspendij d'vna città della Pamphilia, che è regione dell'Asia minore, duoi Lottatori. I Regini d'vn castello posto in margine d'Italia, vna Lepre, & il carro. I Cephaleni d'vn'Isola del mar Ionio, chiamata prima Dulichio, Taphio, e Teleboi, come dice Strabone nel x. vi segnarono il Cauallo. I Thasij, popoli d'vna Isola del mare Egeo, hoggidì detto Arcipelago, vna delle Cicladi, Persa. Gli Argiui, vn picciol Topo. I Trezenij, la faccia di Minerua, & il tridente, perche iui era religiosissimo, & adorauano Nettuno: Plutarcho autore, e Pausania nelle cose de' Corinthij. I Locrensi cognominati Ozolle, come vuole Plinio dal male odore, popoli di Grecia, vi fecero la stella Hespero. I Ziziceni, d'vn'Isola, e d'vna città chiamata Zizico nella Propontide region dell'Asia, come narra Polluce al nono delle dittioni, con maggior lode di tutte l'altre monete di Grecia, & eccellentemente segnata, e

meglio

meglio scolpita, vi fecero l'imagine della Dea Cibele dà vn lato, chiamata per questo ο τυχος μητρος θεων, cioè forma della madre delli Dei, e dall'altro vn Leone. I Gergitij, che habitano la Frigia minore, con l'imagine della Sibilla, per esser iui nata, improntarono. I danari Filippici haueuano l'effigie di Filippo Rè di Macedonia, e padre di Alessandro Magno, per suo ordine battuti, poiche egli hebbe ristorata la città di Crenida, de' quali Diodoro, e Liuio ab V. C. libro 30. & 39. Horatio nel secondo dell' Epistole.

» *Gratus Alexandro Regi Magno fuit ille*
» *Chærilus, incultis qui versibus, & male natis*
» *Rettulit acceptos, regale numisma, Philippos.*

E Plauto nelle Bacchide. Ducentos nummos aureos Philippos probos dabit? E nel Trinummo. Sic hunc possum ille mille nummis Philippeis circunducere. Quelle monete, che furono chiamate Alessandree cogniate di oro, haueano l'imagine di Alessandro Magno da vn lato; dall' altro le mule con vn carro. Le Lisimache haueano la faccia di Lisimaco Re di Macedonia con dui corni d'ariete in capo; la cagione è speigata dal Politiano. I. 79. & i Persi l'effigie di Dario Re con la nota del Sagittario. E di qui è, che Agesilao Re de' Lacedemoni, disse hauer discacciati fuori della Asia trenta milla Sagittarij: hauendo egli con tanto numero di danari che haueuano vn si fatto segno, per Timorate corrotti gli esserciti Athenies, e fattogli partire dall'Asia. Celio al libro VI. cap. II.

La moneta d'argento di Seleuco Nicatore hauea scolpita dall'vno de' lati la sua effigie; dall'altro vn'ancora. Il significato di questa è, che essendo la madre sua auuisata in sogno, che quello anello, ch'ella trouerebbe, douesse dare al figliuolo, perche egli regnerebbe in que' luoghi, doue gli caderebbe il detto anello; la madre trouò vn' anello di ferro, nel quale era scolpita vn'ancora, e lo die-

de al figliuolo. Seleuco peruenendo in Asia con Alessandro Magno, perdè questo anello lungo il fiume Eufrate. In successo di tempo, morto Alessandro, dopo ch'egli hebbe fatto molte preclare cose nell'Asia, andando in Babilonia, e caminando in fretta, a caso percosse col piede in vn sasso, e per il colpo lo cauò, e vi trouò sotto il gia perduto anello; e perche cio gli fu di buona interpretatione, quando che fu poi fatto Re, comminciò a portare vno anello, nel quale era scolpita vn'ancora; la quale parimente vsò di poi sempre nella moneta, & in tutte le sue cose per impresa. Appiano nel libro detto Sirico, e Nicolò Leonico nel secondo di varia historia al cap. 20.

Le monete di Tolomeo, erano dette Tolemaiche: quelle, che erano di rame, haueuano da vn lato la faccia di Gioue [non di Tolomeo, come hoggi alcuni credono, cioe dell'ottauo di questo nome Re d'Egitto, chiamato Soter, che in latino vuol dire Saluatore, il quale regnò anni XVII. e fu il terzo innanzi al traditore, che a Pompeo fece tagliar la testa, secondo Eusebio nella cronica) & il nome di Tolomeo; e dall'altra parte vn Aquila con vn folgore, e le fu fatta dalla Città di Rhodi: Eranui ancora le Berenici, dette da Berenice; e le Demmarette, dette da Demmarete.

Fu Demmarete (per quanto scriue Polluce) moglie di Gelone. Costei in vna guerra di Libia, trouandosi il marito in pellegrinaggio per ispiare i paesi del nemico, per volontà delle donne acconsentì, che di lei si cogniasse moneta.

Il Re Tenedio, che diede il nome al suo danaio, vi pose da vna parte vna scure, o vogliam dire manara; dall' altra due faccie con vn sol collo: e volse con questa dinotare la riuerenza, & vbidienza alle leggi. Costui hauendo fatta vna legge, che ciascuno, che per l'auuenire fosse trouato con la moglie altrui, essendo preso, immediate fosse

se decapitato, caddè fra gli altri nella legge il proprio figliuolo, ne riguardò il padre allo amore, che egli come a figlio gli portaua, ma con la scure secondo la legge, gli fece tagliar la testa, volendo ammonire, che quegli, che hanno lo scettro della Giustitia in mano, debbano piu tosto pensare alla honestà, & alla osseruanza delle leggi, che alla passion carnale. Celio al libro sesto, cap. 11.

I Germani ne'loro danari impressero vna sega, dalla quale furono detti Serrati, e due caualli che tirauano vna carretta, detti Bigati, come Tacito scriue.

I Peloponnesi, che sono d'vna regione dell'Achaia, vi haueano il segno d'una Tarterucha, donde (dice Polluce al libro nono) nacque il leggiadro detto, VIRTVTEM ET SAPIENTIAM VINCVNT TESTVDINES, cioè che le tarteruche vincono la virtù, e la sapientia de gli huomini, intendendo tal cosa far il danaio.

Gli Atheniesi primieramente vi hebbero la nota del Bue fattaui prima da Theseo decimo lor Re, si come Plutarcho nella sua vita scriue; perche essendogli toccato per sorte d'esser mandato per vno di que'sette figliuoli, che mandauano gli Atheniesi per obligatione al Minotauro generato [come dicono le fauole] da Pasiphe per opera d'un Toro, ammazzato il mostro, liberò la patria dalla crudel grauezza. Del vero senso di questa fauola leggi Palefate. Segnarono, o veramente nella moneta il Bue, per il Toro Marathonio superato da lui, o vero piu tosto, come scriue Plutarcho, volendo persuadere i suoi cittadini all'agricoltura, nella quale sta il guadagno. Imperoche nell'Isola di Delo fu consuetudine di far pronuntiare dal banditore, se alcuno hauesse consegnato qualche dono, che si darebbe a lui tanti Buoi, cioe tanti di questi danari con l'impronto del Bue: di che Polluce nel nono parlando dice. Era vna moneta appresso gli Atheniesi chiamata Bue; perche vi era il Bue scolpito, e pensa, che Ho-

mero volesse intendere di questa, quando e'disse, Ἑκατόμβοιον ἐννεαβοίων, E nelle leggi di Dracone era scolpito, soluere Decabouem. Sin qui Polluce. Questo era un'obligo di dieci di questi danari che si pagauano, & vno sacrificio, che si faceua ogni dieci anni, come nel Lexicon si legge. E dalla nota di questa moneta è nato quel facetissimo detto contra gli oratori; Bos linguam conscindit, simile a quello; Os obturare stipe.

I medesimi ne haueuano vn'altra, che era segnata con l'effigie di Pallade, che la chiamauano Cora; perche Cora secondo Polluce, vuol dir forte, e vergine, il cui nome penso che riceuesse da Cora città edificata da Dardano: però Euripide in quell'opera ch'egli intitolò Scirone, parlando delle meretrici Corinthiane, disse, che gli Atheniesi amauano le Vergini; perche Pallade è vergine, e questa era scolpita nella loro moneta, volendo inferire, che quei d'Athene amauano piu l'argento, che le donne. E questa moneta, per esser piccola, da Eubolo è nominata Pollo, cioè picciola figliuola della Dea Pallade. Et in oltre haueano certe altre specie di danari piu piccioli, l'vno chiamato Diobolo, l'altro Triobolo; nel Diobolo era vna ciuetta da vn lato, e dall'altro la faccia di Gioue; nel Tetrobolo, due ciuette da vn lato, e dall'altro pur il volto di Gioue; Polluce autore nel nono. Fotio Patriarcha scriue, che i medesimi Atheniesi haueano vn'altra moneta di rame, che hauea per segno la forma d'vn obelisco, nomata Obolo. E dice Eustatio, che sei di queste empieuano vna mano. Ne haueano anco vn'altra pur con la ciuetta, e faccia di Minerua: quella, perche dicono iui esserne grandissima copia, e però nacque il prouerbio: Tu porti la ciuetta in Athene, come dire, tu giungi acqua al mare. E questa, perche iui sommamente è riuerita Pallade (come scriue Pausania) alla quale, perche è Dea de gl'ingegni, da primi antichi fu questo vccello consecrato, il quale,

le, secondo che scriue Plinio al libro decimo, e cap. 17. è di tanto acuto ingegno, e sagacità nel venire a battaglia con gli altri vccelli, che essendo da gran moltitudine circondato, con l'arte, e con l'industria solamente, supino, combattendo co' piedi raccolto in arco, col becco, e con l'vgne coprendosi tutto, da loro mirabilmente si diffende. Gli Eleiensi, come anco gli Atheniesi, vi haueuano il Bue; e così quei di Delo. Quei della Città di Corintho in vna picciola moneta figurarono il cauallo Pegaseo, che similmente fu chiamata Pollo. I Troiani vi scolpirono il Porco; e quei d'Ilio il fiume Scamandro, come dimostra la medaglia istessa. I Tarentini, secondo che ha scritto Arist. nella Repub. vi haueano Tarento figliuolo di Nettuno, dall'vn de lati portato sul dorso da vn Delfino; e dall'altro sopra vn cauallo: perche costui edificò la Città di Tarento. I Galli vi hebbero impressa l'imagine d'vn Genio con l'ali, nominati Geniati Philippi, & altri con la figura d'vn Rè. Scriue Celio, che vi era vn'altra moneta, nella quale si vedeua notato il numero di quel tanto ch'ella valeua, il qual numero chiamauano Aera; di questa Lucilio Poeta.

Hac est ratio peruersa, æra numeri subducta improbe.

Aera fu chiamato da gli Astrologi parimente quel principio, dal quale si contauano gli anni, come da Tolomeo, da Theona, da Roma edificata, dalla Natiuità di Christo, o da altro illustre principio. La cagione, che la detta moneta si diceua Era, fu, che tutto il mondo haueua anticamente a rendere il rame alla Repub. Dicono di piu, che gli antichi haueuano vn'altra moneta da loro chiamata Danace, la quale poneuano ne' sepolchri de' morti, accioche essi con quella potessero pagare a Caronte il passo della pallude Stigia; della quale fa mentione Apuleio nell'Asino d'oro nella fauola di Psiche, Luciano nel Dialogo di Caronte, e Plutarcho ne' Collettanei.

DELLE

DELLE MONETE ROMANE DI RAme, d'argento, e così di quelle d'oro. Cap. XI.

I Romani segnarono la moneta di rame con Iano di due visi da vn lato, dall'altro vna prua di naue, e fu la prima moneta, che si battesse nel Latio. Ma da Seruio Rè fu poi segnata con l'impronto del Bue, e della Pecora. La significatione delle quali più di sopra è dichiarata. L'anno poi dalla edificatione della Città cinquecento ottantacinque, secondo Plinio nel lib. 33. cap. 3. ouero secondo la computatione di Cuspiniano, nel libro de' Consoli, facie 444. segnarono l'argento, essendo Console Q. Fabio Pittore, cinque anni innanzi la prima guerra Carthaginese. Ma Eutropio nel secondo delle historie scriue, nell'anno 483. che fù, secondo Eusebio Cesariense nella Olimpiade 127. essendo stato posto il segno all'oro sessantadue anni dopo l'argento cogniato. La nota veramente dell'argento, come dice Plinio al sopradetto luogo, fù vn carro con due caualli, e con quattro caualli, chiamati Bige, e Quadrige, si come dimostrano le istesse medaglie, non di quattro ruote, come Polidoro Virgilio scrisse al libro secondo, cap. 20. & altri. E di qui furono detti Bigati, o Quadrigati. I Bigati dall'altro lato haueuano vna Vittoria, e così i Quadrigati, onde furon ancora chiamati vittoriati, e di questo segno scriue medesimamente Plinio al 33. Hebbero parimente i bigati al tempo de' Consoli, oltre l'effigie d'vna vittoria, l'imagine di Diana, di Cibele, della Dea Moneta, o d'altro Dio. I quadrigati similmente oltre la vittoria, hebbero il volto di Gioue, di Nettuno, di Apollo, e di Roma, la cui effigie è nella maggior parte delle monete de'

Con-

Consoli. Vi furono ancora bige di due Cerui, e di due Becchi, dall' altra parte hauendo l' imagine di Roma. Lo segnarono parimente con la forma d' vn carro da tre caualli tirato, con la testa pur di Roma armata dall' altro lato. In oltre ve n'hebbero, in cui era scolpito vn sol cauallo corrente, caualcato da vn' huomo vincitore ne ludi, con la palma, nell' altra parte l' imagine d' Apollo. Appresso l' vsarono col Pegaseo cauallo, da vna banda; e dall' altra con l' effigie del Dio Quirino (cioè Romulo) e con l' Hippogriffo, e la testa di Giunone Sospita per riuerso. Alcune con la rapina delle donne Sabine, e dall' altro lato la testa d'vn Dio con la palma. Di piu Iano con due visi senza barba, e nella parte auuersa la naue. Iano con la barba, e Roma trionfante con i trofei per riuerso. Con l'imagine di Libero padre [cioè Bacco] dall' altra banda la Tigre, e col medesimo Bacco, hauendo il Pegaseo per riuerso. Con Giunone Sospita, e nell'altra parte vn Toro. Con l'effigie di Pietà Dea con la Cicogna, [questo vccello essere Simbolo di pietà, dimostra Oro Apolline ne gli Hieroglifi) e la figura d'vn' Elefante dall'altro verso. Con l'effigie della medesima Dea, e la statua d'Enea che porta il padre Anchise, nel riuerso lato: o vero con i segni della religione, cioè Simpullo vaso, o vero l'Acerra, la scure, e il coltello chiamato Sescepita. Con l'effigie d'Apollo, & inscrittione M. Cato, & Vittoria nel dirieto posta a sedere. Con l'imagine di virtù Dea, & vna Lupa con lettere, Roma, nel riuerso. Con l'effigie di Bono Euento, e nel lato riuerso la nota d'vn pozzo (s'altare non è) e scritto tale, Puteal. Scribon. Con la testa di Gioue, & vn Tempio dall'altra banda. Con Pan Dio Cornuto (perche come scriue Pollieno nel primo delle strattageme) costui fu il primo che ordinò le squadre de gli huomini armati, e le nominò Phalangi; instituì il destro, & il sinistro corno nella battaglia,) e dall'altra parte vna zampogna.

gna. Con l'imagine di Roma, e l'auguratione per riuerso con quella d'Apollo, nell' altro lato hauendo Numma Pompilio, della Religione appo i Romani institutore, col lituo in mano al sacrificio d'vn'ariete. Col volto di Castore, e di Polluce, e le lor stelle; la naue (come de' nauiganti protettori) hauendo nella parte auuersa, o vero de' medesimi le figure cō i Caualli abbeuerāti al fonte di Iuturna, stāchi per la fatica del combattere in salute dell' Imperio Romano, de' quali Valerio Massimo scriue nel primo libro cap. 8. A. 2. La segnarono ancora con la statua a cauallo di Q. Martio Filippo padre di Martia auia di C. Iulio Cesare, posta sopra l' acquedotto dell' acqua, dal suo nome chiamata Martia, perche egli la condusse del lago Fucino, e nell' altro lato l' effigie d' Anco Martio quarto Rè de' Romani, la cui historia per esser manifesta, passeremo. Con Cerere medesimamente sopra il suo carro tirata da i Dragoni, e le facelle accese in mano (di questa Ouidio ne fasti copiosamente scriue) dall' altra parte l' effigie di Bacco suo marito. Con l' effigie della medesima, e con duoi Buoui, & vn' aratro dall' altra banda, Con i fasci segni di Giustitia, il caduceo della pace, e concordia, & vna spica di frumento per l' abondanza: nel riuerso lato, stando l' imagine della Dea Giustitia, dalla quale procedono l'altre due. Con l'effigie di virtù medesimamente: di libertà, di concordia, e d'altri Dei, vsando i Romani improntare le diuerse monete, come quegli, che non vna Deità sola adorarono, ma infinite.

FALSA

FALSA OPINIONE DELL' EFFIGIE De' Consoli in moneta. Cap. X.

ET è grandissimo errore di chi crede, e di chi ha scritto (fra quali è stato Paulo Marso sopra il primo de i Fatti d'Ouidio, il Modognetto nelle sue lettere, & il Biondo nella Roma trionfante) che innanzi la Dittatura di C. Iulio Cesare, fosse da' Romani segnata alcuna sorte di moneta con altra effigie, che di Dei, o di qualche lor Re, essendo falso che l'effigie al naturale di Scipione, di Silla, di Mario, di Crasso, di Lucullo, ne d'altri vi si troui, come nel seguente libro si dimostrerà. Ma segnando la moneta da vn lato con quella historia, o impresa, che al Console, o vero Dittatore piaceua, imprimeuano dall'altra parte indubitatamente l'imagine di quel Dio, e di quella Dea, a chi piu essi erano deuoti, il perche Roma è chiamata domicilio di tutti i Dei: e questo fecero insino a tanto, che cominciarono a dominare i Cesari, l'effigie de' quali, e d'alcuni lor parenti, copiosamente vi si vede, si come dimostrato ho negli intagli del primo libro, e dimostrerò nel secondo, e negli altri.

CHE COSA SI CONTENGA NE' RIuersi delle Medaglie de' Cesari Cap. XI.

MA nelle parti auuerse delle medaglie de' Cesari si vede tutta la Religione de' Gentili, tutta la militia Romana, e tutta l'historia de gli Imperadori dimostrata. Vi si vede le varie insegne di Religione, di guerra, e de'

e de' Magistrati, Simulacri di Dei, statue di huomini, e di donne, di età, di forma, e di habiti differenti. La diuersità delle Corone, Diademe, Ciuiche (o vogliam dire Palatie) obsidionali, trionfali, ouanti, murali, rostrate, radiate, e di facondia. Et in oltre le diuerse forme di edificij, tempi, archi, theatri, amphiteatri, circi, porti, sepolcri, e ponti. Di vasi, di sedie, di carri, di bigie, di trige, di quadrigie, di seiuge, e di singulari, cioe d'un caual solo, si come nelle dichiarationi de' riuersi copiosamēte si dirà. D' instrumenti musicali, di frumentarij, e di pecuniarij. Vi si vede l'opere fatte nella Repub. e di fuori. Il modo del caualcare antico, varie figure d'animali. Inuentione, disegno, e maniera. Appresso vi si veggono gli anni dell'Imperio di ciascun Cesare: Le prouincie, e nationi soggiogate: I trionfi, le Città priuilegiate, e fatte Colonie. I gesti, i prenomi, i nomi, i cognomi, e gli agnomi veri di essi Consoli, Imperadori, e Cesari; le effigie, le imagini, e somiglianze verissime; le dignità, gli honori, i magistrati, & i titoli per merito, e per adulatione riceuuti dal Senato, & Popolo Romano. La forma de' caratteri, l'ortographia del scriuere, significati, & altre ingeniose e belle imprese, non in vna sola, ma in piu medaglie si trouano.

PERCHE LE SOPRADETTE COSE dagli Antichi furono dimostrate in Medaglie.

Cap. XII.

Queste cose dagli antichi, come in publici annali, furono fatte non senza ottimo giudicio in rame, in argento, & in oro, ma nel rame specialmente; percioche questa

questa materia è piu sicura, piu verace, e piu eternamente sustenta il nome, e la memoria delle cose passate, che la penna non fa; perche le medaglie sono figure de' corpi, & historia che tace, e dimostra il vero: E le parole sono imagini, e piture degli animi che parlano, e dicono quel che lor piace; la onde quelle per decreto publico, & volontà del Senato, & in que' tempi furono fatte a honore, e gloria de' Prencipi: & queste, dette, e scritte a voglia priuata. Le medaglie, delle cose con verità narrate sono testimonio, e delle falsamente scritte sono corretrici, & augmentatrici.

CHE IN DIVERSI LVOGHI DELL' Imperio Romano, dagli antichi furono segnate monete. Cap. XIII.

LE Medaglie da gli antichi sotto l'Imperio Romano furono segnate in diuersi luoghi, oltre la Città di Roma, e fuor d'Italia ancora. Cicerone a Cn. Planco nel libro XIII. dell'Epistole, scriue, che Apollonia Città d'Epiro, fu luogo, doue si segnarono le pecunie, dicendo. Consignaretur argentum Apolloniæ non possum dicere eum præfuisse, neque possum negare, eum affuisse." Scriue parimente Budeo nel quarto libro de Asse, che i" Romani haueuano vna zecca in Lione di Francia. E Plutarcho, che a Lucullo fu data la cura, & il negotio del segnare la pecunia nel Peloponneso. Il perche non è marauiglia, se si truoua tanta diuersità di cogni nelle medaglie loro, conciosia, che essendo da quasi tutto il mondo (in tempi specialmente de' primi Cesari) vsato il segno Romano, cioe la effigie d'essi Imperadori, al bisogno di tan-

ta gran moltitudine d'huomini, conueniua indubitatamente, che in piu d'vna zecca, oltre quella di Roma, si stampassero. Laqual cosa volendo eglino fare, era lor di mestieri di molte stampe d'vno istesso segno, di ritto, e di riuerso. Considerato non meno, che vn cognio ne puo fare picciol numero, perche; o egli si rende per la troppa tenerezza, ouero si spezza per la souerchia durezza del temprato acciaio. Ond'è falsissima l'opinione di questi, che contrastano, che d'vn cognio fatta non piu d'vna medaglia, per maggior superbia, e lor grandezza, rompessero la stampa; laquale opinione, e tanto dal vero lontana, quanto, che con alcuna autorità di scrittor degno, non la possono prouare; Conciosia, che la diligenza del nostro Eccellente Deciano, ammiratore mirabile delle cose antiche, ha dimostrato il contrario, hauendone egli assortite molte di rame di varie effigie di piu Imperadori: due d'alcuni, d'altri tre, e quattro ancora, tutte d'vn solo, e d'vno stesso cognio, come chiaramente veder si può.

PERCHE GLI ANTICHI POSERO piu arte, e maggior bellezza nelle medaglie di rame, che in quelle d'oro, e d'argento, e della dignità di quelle: perche le due lettere S.C. non segnarono nelle monete d'argento, e d'oro, come in quelle di rame si fecero. Cap. XIIII.

MA la cagione, che gli antichi nelle medaglie di rame ponessero piu arte; e maggior diligenza, con moltitudine di belle figure, e vaghe inuentioni (come credono

dono alcuni) che in quelle d'oro, o d'argento, sarà quella, che riferisce Plinio delle gemme intagliate nel libro XXXIII. cap. primo, dicendo. Questo ha variato la lussuria per molti modi, come tutte l'altre cose, aggiugnendo gemme di esquisito splendore aggrauando le dita di grandissime ricchezze, di poi con lo scolpire varie effigie, accioche altroue fosse l'arte, altroue la materia in pregio.

Tuttauia io ho in esse medaglie osseruato, che ciò, che gli antichi segnato haueßero nel rame, scolpirono parimente nell'argento, e nell'oro; percioche essendo stato il rame primo in esser segnato appo i Romani, ragioneuole cosa fu, come quello, che per l'antichità era piu nobile de gli altri metalli, (perche anco piu nobili in Roma stimauano quegli huomini, che piu anticamente vi haueano habitato, e nuoui quelli altri quasi come non nobili che da poco tempo vi haueano cominciato a stanzare) che riceuesse maggior dignità; perche, come dice Valerio Massimo, i Romani furono molto osseruatori de gli ordini, & institutioni de' lor maggiori.

E però questa antica dignità del rame, pare che il Senato Romano volesse dimostrare, quando (poi battuto l'argento, e l'oro) pose in tutte le monete di rame le due lettere S. C. Le quali, come è detto piu adietro, dimostrauano in esse il consenso del Senato, volendo inferire, ch'egli erano leggitimamente, e non tirannicamente ad honore del Prencipe fatte. Doue al incontro in poche, anzi quasi in nessuna d'oro, ne d'argento, le dette lettere notarono; come che s'intendesse che essendo stato concesso il nuouo segno nel rame, ch'era il piu degno per la sua perpetuità, ancor ne gli altri due metalli si potesse fare.

Ma quanto grande fosse la dignità delle medaglie ancor per l'effigie de' Cesari, comprendere si può da gli scritti di Suetonio nella Vita di Tiberio al cap. 58. il quale narra, che fu pena capitale il portare adosso il danaio con

l'effi-

,, l'effigie del Prencipe ne' luoghi immondi, e ne' bordelli,
,, dicendo. Damnato reo paulatim genus eo processit, vt
,, hæc quoque capitalia essent. Circa Augusti simulacrum
,, seruum cecidisse, vestem mutasse, nummo, vel annulo effigiem impressam latrinæ, aut lupanari intulisse. Si come ancora nel Principato di Claudio, la medesima effigie non poteua alcuno portare nello anello intagliata, se non quelli, a' quali da suoi liberti fosse stato concesso di portare, auctor Plinio al 33, cap. 3. Seneca parimente nel terzo de' Beneficij al cap. 27. dimostrando il medesimo, dice, Sub Ti-
,, berio Cæsare fuit accusandi frequens, & pene publica ra-
,, bies: que omni ciuili bello grauius togatam ciuitatem con-
,, fecit. Excipiebatur ebriorum sermo: simplicitas iocan-
,, tium. Nihil erat tutum. Omnis seruiendi placebat occa-
,, sio. Nec iam reorum expetebatur euentus cum esset vnus.
,, Cœnabat Paulus prætorius in conuiuio quodam imagi-
,, nem Tiberij esse habens eccipa; & eminente gemma: rem
,, ineptissimam fecero; si nunc verba quesiero quemadmo-
,, dum dicam illum matellam sumpsisse. Quod factum si-
,, mul, & Maro ex notis illius temporis vestigatoribus nota-
,, uit: & seruus eius quo nectabantur insidiæ ebrio annulum
,, extraxit. Et cum Maro conuiuas testaretur amotam esse
,, imaginem obstenis: & iam subscriptione componeret; os-
,, tendit in manu sua seruus annulum. Si quis hunc seruum
,, vocat: & illum conuiuam vocabit. Sin quì Seneca, dalle quali parole si può comprendere, di quanta riuerenza fossero l'imagini de' Cesari, per gli antichi, Appresso qual fosse delle medaglie la dignità si può giudicare, per l'effigie. Le quali fra i segni militari, come Vegetio nel secondo scriue, & Modesto, non solamente da gli Esserciti, ma da i Re ancora erano adorate, si come appo gli historici si legge.

Rendono ancor testimonio della nobiltà di queste, gl' Imperadori piu vltimi, percioche ne' Codici di Iustiniano Impe-

Imperadore nel libro xI. Tit. x. della potestà delle antiche medaglie, si leggono parole tali.

Imperator Costantinus Aug. de potestate veterum Numismatum. Solidos veteres Principum veneratione formatos ita tradi, ac suscipi ab ementibus, & distrahentibus iubemus, vt nihil omnino refragationis oriatur, modo vt debiti ponderis sint, & speciei probæ: scituris vniuersis qui aliter fecerint haud leuiter in se vindicandum.

Testificano la dignità delle medaglie (e specialmente di rame) Tito di Vespasiano, Domitiano, Nerua, e Traiano; i tre primi de' quali restituirono alla memoria in esse medaglie l'imagini di Augusto; l'altro è di Germanico Cesare [è questa ho io] è di Galba Imperadore, con farle di nuouo ricogniare in moneta, con lettere dall'altra parte che diceuano; Imp. Titus Vesp. restituit. o vero Domitianus, o vero Traianus.

DELLA ECCELLENTE SCOLTVRA delle Medaglie antiche. Cap. XV.

DEll'arte, & eccellenza della scoltura, che si gode nelle medaglie antiche fanno ampia fede i Pittori, gli Scultori, e gl' Intagliatori di disegno, e di giudicio, e tutti quelli parimente, che di queste arti si dilettano, imperoche da questo genere di virtuosi vengono con somma osseruanza pregiate, e riuerite, tanto, che io ho gia veduto alcuni da tale piacere del mirarle presi, che da in honesti costumi si sono distolti, e datosi (come per vn certo stimolo) a vita honorata, e gentile.

DE'

DE' PREZZI DELLE MEDAGLIE ANtiche. Cap. XVI.

PEr questi effetti adunque non mi merauigliai nel principio, che io di queste mi cominciai a dilettare, de' gran pregi, e della somma d'argento, e d'oro, che io parte viddi, e parte da relatione d'altri, vdì essere stata pagata per vna Medaglia antica; & accioche da questi pochi essempi si comprendano gli altri molti, ne dirò alquanti.

Messer Antonio Capodiuacca gentil' huomo Padouano, e grand'amatore di queste cose, non ha temuta la spesa di quindici scudi, per vna medaglia di rame d'vno Aurelio. Similmente a M. Giouan'Andrea Aueroldo, Magnifico gentil'huomo di Brescia, e splendido, non è mancato nel'animo, ne il modo di dare per vna medaglia pur di rame d'vn Commodo, che nel lato riuerso hauea il simulacro di Marte pacificato, trenta scudi d'oro; & d'vn'altra di Commodo in habito di Hercole a M. Pier Luigi Romano sessanta ducati. Vn Reuerendissimo nella Città di Roma, hò vdito dire, per voler donare vn Vitellio, vn Domitiano, & vn Commodo Imperadori in Medaglie di rame, settantacinque scudi hauer dati. M. Andrea Loredano nobile di Vinegia, gentilhuomo splendidissimo, e nelle historie Grece, e Latine non meno dotto, che studioso, il quale de' beni di fortuna essendo molto accommodato, con animo alto, e degno del suo valore, sprezzata l'ambitione de' magistrati, e la seruitù de Brogli ciuili, oltre l'hauere nelle sue case rizzato vn ricchissimo, e giudiciosissimo Museo, tutto di varie cose antiche e rare, marauigliosamente adorno, di due medaglie antiche di rame, cioè, l'vna di Vitellio, l'altra di Domi-

Domitiano Imp. ottantacinque ducati hà pagato. Il sopradetto Aueroldo pochi dì sono, in vna sol volta comprando di si fatte cose vn studio, sborsò mille e cinquecento scudi. Ma il Reuerendiss. Mons. Giouanni Grimani Patriarca d'Aquilea, Signor d'alto gouerno e di molta prudenza, e non meno illustre per le ottime e reali virtù sue, che chiaro per nobiltà del sangue, e di dottrina sacra, tanto stupisce ogni dì piu del valore de gli antichi, che per rihauere i fragmenti dell' antichità, che già furono del morto suo fratello Cardinale, diede trè milla scudi: delle quali, la maggior copia fù di medaglie, e di pretiosi Camei di tanta rara, e suprema bellezza, che per il Museo di questo magnanimo Signore, si puo largamente giudicare l' eccellenza, e ricchezza dell'età de' Gentili. Ma delle medaglie tutte, quali hoggi siano i pregi, è impossibile narrare, il perche secondo ch'elle sono rare d'effigie, o di historia nella parte riuersa, o da buona mano scolpite, e conseruate, gli vengono alzati i pregi, e fatte le estimationi grandi.

DELLE MEDAGLIE ANTICHE CON più eccellenza scolpite, e di miglior disegno. Cap. XVII.

MA quali Medaglie da piu dotta mano siano scolpite, più si rende atto il giudicio de gli intelligenti del disegno, e dell'arte scultrice, che de gli altri. Sono adunque buone in disegno, & in scoltura quelle di Augusto, di Tiberio, di Caligola, di Claudio, di Nerone, di Galba, di Vitellio, di Vespasiano, di Tito, di Domitiano, di Nerua, di Traiano, di Adriano, di Antonino, di M. Aurelio filosofo, e di commodo, fino a Pertinace, & a Seuero Imp. dipoi incominciò l'arte grandemente a manca-

re. Le migliori in scoltura sono da questi sino a Nerua Imp. Ma le piu ottime, e di eccellenza superiori a tutte, e che vincono l'altre di bellezza, sono quelle, che nel principato di Caligola, di Claudio, e di Nerone furono fatte: conciosoffe, che trouandosi in Grecia all'hora spenta l'arte dello scolpire, fioriua appresso i Romani, & era in colmo; perche gli Imperadori ricchi d'Imperio, e di danari, e per lunga pace goduta ociosi, ve gli tirarono con grossi premij, honorandogli con richezza; percioche communemente le virtù: & l'arti in que' luoghi concorrono, doue il Prencipe se ne mostra amatore, e liberale; ilche fa successiuamente, che essendo esso Prencipe imitato, indi nasce la concorenza ne gli ingegni, & in quei che se ne dilettano, doue appresso segue indi ne' premij la publica liberalità, della quale, circa a tai cose, chi piu essempi veder ne vuole, legga Plinio nel libro XXXV. e XXXVI.

DELLE MEDAGLIE ANTICHE, CHE hoggidì sono rare. Cap. XVIII.

A Me si rende facile ancora per molte hauerne vedute e per la nota che io ne tengo dissegnate ne miei libri, sapere quali medaglie siano in questi tempi rare. Delle Romane adunque parlando, poca quantità se ne troua di rame con l'effigie d'Augusto da vn lato, e dall'altro la Corona Rostrata, ch'egli donò ad Agrippa, ouero per se si prese. Con la Statua sua, e lettere CONSENSV SENAT. ET EQ. ORDIN. P. Q. R. Con la corona Ciuica, & i due Capricorni segno celeste, con inscrittione DIVO AVGVSTO S. P. Q. R. Col Delfino, e temone di naue, e corona di lauro intorno. Con l'altra Statua di Augusto, e scritto. DEO AVGVSTO. In argento

gento ſono rare di queſto Imp. con la corona di quercia; e ſcritto, che dinoti il voto di Auguſto pagato a Gioue Ottimo Maſſimo, per la ſalute publica; quando egli hebbe inteſo la rotta di Varro da'Germani. Con il ſegno di Emerita Colonia di Auguſto, cioe di Merida Città di Spagna della Caſtiglia nuoua ſopra Guadiana fiume. Con il Candelliere, e Corona fatta di capi di Buoi, e di que'ſuſeruoli, o vuoletti de'quali ſi adornaua il collo de'Tori, quando d'eſſi ſi faceua il ſacrificio a i Dei, e lettere AVGVST. Col ſimulacro quadrato del Sole. Col Delfino all'ancora attorciato, e motto, FESTINA LENTE. Con la Statua a cauallo di Auguſto, e ſcritto S. P. Q. R. IMP. CAES. Con il ponte del Teuere, ſopra il quale ſono le Quadrigie, & lettere tali, QVOD VIAE MVN. SVNT. Con le due Statue a cauallo ne'capi del detto Ponte, & Trofei, con inſcrittione ſopradetta. Piu rara è con la corona Ciuica, e lettere S. P. da vn lato; e dall'altro, vna Vittoria alata con la Corona di quercia in mano, e poſta ſopra la forma del mondo con queſta generoſa inſcrittione. SALVS GENERIS HVMANI. Con la detta Corona, e medeſima ſcrittura.

Di Tiberio in rame di ogni ſegno ſe ne veggono poche, ma meno dell'altre, col Tempio dalle Città d'Aſia, a Roma, & a Tiberio edificato.

Quelle di Caligola parimente in rame ſono tutte rare; ma piu quella dal tempio di Auguſto col Sacrificio, & il ſimulacro della Dea Pietà dall'altro canto. Con le tre ſorelle, Giulia, Druſilla, & Agrippina. E con il parlamento a gli eſſerciti. Così la medaglia di Agrippina ſua madre, con il carro tirato da due mule da vn lato eſpreſſo.

Di Claudio, le belle di rame Corinthio, e grandi ſono rare, ma piu quella, che per riuerſo ha i due corni di douitia, con i tre capi, e lettere, LIBERIS AVG. Rare ſono

ancora di costui quelle d'argento, e d'oro; e così d'Agrippina moglie di Germanico con le due lettere S.C. & di Antonia madre di esso Claudio.

Di Nerone in rame è raro il Macello: l'Annona: la Naue rostrata, l'Arco trionfale: il Genio: la sua statua in habito di Citharedo, quella medaglia, che ha per segno la statua di Cibele tirata da' Leoni su'l carro, e quella con il Quadrigario; la decursione, cioè scorreria: il porto d'Hostia, ma piu il Congiario, & il Parlamento a gli esserciti. Rarissima è con la imagine di Poppea sua moglie.

Le Medaglie di Galba sono rare: ma in rame: piu la statua della Vittoria di Roma la Corona di quercia: il Parlamento a gli esserciti: la figura dell' Imperadore, e della Spagna con lettere, HISPANIA CLVNIA SVL. e con il simulacro dell'Honore, e della Virtù.

Di Othone in argento, & in oro sono tutte rare; ma di rame, fin qui non ne ho veduto alcuna antica, e parlando con vecchi professori di cose antiche, in tutta Italia: ho ancor trouato vno, che vedute ne habbia; ben di finte assai.

Di Vitellio sono molto poche le medaglie, e la rarità ha lor posto il pregio alto, e M. Andrea Loredano, come s'è detto, ne ha pagata vna circa quaranta scudi.

Di Vespasiano in rame, sono medesimamente rare, quelle dalla Iudea presa: Dalle due figure di Tito, e di Domitiano: Con Marte Gradiuo, la qual figura è di mirabil arte. Con la Vittoria: col Dattilo arbore: e quella con la Vittoria col trofeo: con due giouani tenenti a mano i due caualli: con la statua di Roma: con ROMA RESVRGES; Con la pace che arde le spoglie militari, con l'altare, e la colonna con l'Idolo sopra, e con l'Anfitheatro: In argento l'effigie della Dea Pace con iscrittione PACI ORB. TERRA. E con la Scroffa.

In

In Tito, principalmente è raro il Congiario: la Quadriga; la Giudea presa; le tre figure, Tito, Domitiano, e Domitilla, con lettere, PIETAS AVGVSTA. La statua di Tito a cauallo, il Marte Gradiuo, che tiene su la spalla il panno, figura di mirabilissimo ingegno, l'Annona, & il Tempio.

Tra le Medaglie di Domitiano, tutte quelle che hanno vna figura sola, sono copiose; ma piu dell'altre la statua di Gioue Vincitore: della Dea Moneta: e quella della Virtù. Rare con il Marte Gradiuo: e la statua a cauallo d'esso Domitiano senza lettere. Il sacrificio del medesimo col Tempio: i Ludi seculari: l'imagine del Leone: Dou'è l'Imperadore, che riceue la fede da capi de gli esserciti. Il carro di Giulia sua nipote tirato da due muli: e l'effigie dell'istessa Giulia. Rarissimo è l'arco trionfale con le quadrige di Elefanti: e la testa di Domitia sua moglie.

L'effigie di Nerua con la Dea Copia posta a sedere fra due corni di douitia (s'ella non è Roma fertile) per riuerso, è rara. Così con la Roma Renascente: Col segno militare, e la Fede de gli esserciti. Quella doue si vede Traiano disegnato da Nerua Imperadore, e con il Cognio, cioè misura del grano. Piu rare sono dal Congiario, cioè grano per vgual portione distribuito al popolo. E così con i Muli pascolanti, e inscrittione, VEHICVLATIONE ITALIAE REMISSA. Rarissimo è l'arbore della Palma con parole attorno. FISCI IVDAICI CALVMNIA SVBLATA.

Le Medaglie di rame di Traiano con le figure di due prouincie, Armenia, e Mesopotamia, e de' fiumi, sono rare: e così con la Statua sua a cauallo: con il Ponte, (o vero porto, come alcuni pensano) con l'acqua Traiana; con la Via Traiana: con il Re dato a Parti: con Profectio: con il Congiario: col Donatiuo: & con la Corazza. Rari sono medesimamente nelle sue Medaglie i tempij: le Quadrige,

drige, e la Dacia prouincia. Ma rarissima la Statua d'esso Traiano in habito trionfante con due Vittorie da' lati, & vna che l'incorona, e due Aquile per banda del basamento. E così il Tempio di Gioue Ottimo Mass. La Basilica Vlpia: e la Colonna Traiana. In argento, oltre alle dette, la figura del fiume Danubio. L'imagine d'Oriente. I Regni assegnati da esso Traiano, l'effigie di Plotina, & il Foro Traiano.

In Adriano tutte le figure di Prouincie, e restitutioni d'esse prouincie, sono rare. I Donatiui parimente, e tutte quelle, doue sono piu figure: la Naue rostrata, cioè Galea: il Cauallo Pegaseo: & il Congio misura. Rarissima quella, dou'è la Statua del Diuo Traiano sentata; & quella che da quattro Leoni sopra vn carro è tirata. Quella, doue l'Imperadore dal Tempio parla al popolo: & la figura del Nilo; la statua d'Adriano ardente le scritture de' debiti di noue milla sestertij; & il Ponte. Così la medaglia d'Antinoo: di Sabina sua moglie: e l'effigie di Paulina.

In Antonino, perche di lui gran copie di medaglie si trouano, queste sono rare: le Ancilie: il Folgore: la Scrofa: l'Elefante: i Tempij: le Quadrige: la Colonna sua: Marte che dal ciel partendosi, và per giacersi con Rhea Siluia che dorme al fonte: col Donatiuo: i due Cornucopi con le due teste: le Prouincie: con l'effigie d'Aurelio Cesare: & alcune altre medaglie dalle città di Grecia battute. Rarissime sono con l'Italia per riuerso: con Enea che porta il suo padre Anchise, col figliuolo Iulo a mano: Esculapio con la figliuola Higia, cioè Sanità: e la Corona di lauro, con iscrittione, AMPLIATORI CIVIUM. Di Faustina col riuerso vn Carro tirato da quattro Elefanti: e la medesima con vn bel Sacrificio di piu figure; e col Pauone.

In

In M. Aurelio sono le medaglie rare, che hanno nel riuerso piu figure: con il Folgore: con le Quadrige: col Tempio di Mercurio: col Teuere: con la Consacratione: con la Naue rostrata: con la Corona di lauro: e con la Corona Decennale. Rarissime col Tempio di Diana Ephesia, e simolacro suo: con la Statua di Faustina tirata su'l carro da gli Elefanti: con Gioue, e Pallade: con Pallade, & vna figura d'vn'huomo che lauora intorno ad vna prua di naue: col Dio Cupido che caualca vna Tigre: col Tempio, e due accese faci: e con Faustina.

Sono rare di L. Vero. Quelle di più figure: il Rè dato a gli Armeni, il Donatiuo per la vittoria Sarmatica, i tre Trofei, la Profettione, la Naue rostrata, il Carro del Sole, la Pira funerale, e la Chimera. Rarissime col simulacro di Gioue, e della Dea Natura. Di Gioue sopra i sette colli di Roma, e la statua dell'Imperadore incoronata da Roma, con Hercole che ammazza l'Hidra, con Marte con vn trofeo, e M. Aurelio dall'altra banda.

Di Commodo sono rare, con la figura della Madre de gli Dei. con Serapide Dio, con il Simolacro d'Iside, e dell'Imperadore coronato dalla Vittoria, con Gioue Tonante, con Vittoria e Roma sopra le spoglie, & vn trofeo, e così tutte quelle, che hanno il Simolacro d'Hercole per riuerso: Con la Quadriga parimente, con la Chimera: col Donatiuo, con le spoglie Germaniche, con la Corona di lauro, con due figure, & vn cauallo, e con la Colonia. Rarissime con la Terra stabile e le quattro stagioni, con i quattro fanciulli, con Italia, con il Circo, con Vota publica da vn lato, dall'altro Commodo, e Crispina; con Commodo a cauallo vccidente il Leone, e con Salute Dea, vn'arbore, & vna colonna con vn'Idolo sopra. Rara è ancora la medaglia di Lucilla: ma rarissima la medesima col Tempio, e sacrificio.

Di

Di Seuero, sono rare quelle, che hanno due teste, o qualche Tempio. Rarissime col Tempio, e sacrificio di sette figure: Con l' effigie di Giulia Domna per riuerso, con i due Tempij, e due corone, di lauro cioè, e di quercia. Con l' imagine di Seuero, e di Giulia Pia felice. In argento, & in oro quelle, che hanno due capi, & più d' vna figura.

In Caracalla, raro è il simulacro d' Hercole, con due teste, con due, o vero con tre Tempij, con le Quadrige, e con la Naue. Rarissima col Circo, con Hercole che ammazza l' Hidra: col Simulacro d' Hercole, e con i dodici Segni celesti.

Nelle medaglie di Set. Geta, rara è con tre figure a cauallo, & inscrittione, PRINC. IVVENT. col Sacrificio di sei figure, & scritto, SAECVLARIA. Rarissima è ancora di Giulia Pia felice, con vn Sacrificio di più figure.

In quelle di Alessandro, è rara la medaglia con l' effigie sua, e della madre Mammea, con il Carro, e sopra la sua statua coronata dalla Vittoria, & per lato vna figura a piedi.

Fra quelle di Gordiano giouane, è raro il Ponte con assai figure sopra. Rarissima con il Simulacro d' Ercole, e di Mercurio: Con la pugna d' vn' huomo con vn Toro: con la Serpe: con il Tempio grande, & il sacrificio di molte figure.

Di Filippo, rarissime sono con la sua effigie, e del figliuolo Filippo: con l' imagine de' due Filippi, e di Martia Otacilla insieme.

La medaglia parimente di Martia, e rara con l' imagini de' Filippi, Marito l' vno, e l' altro suo figliuolo.

Quanto per l' effigie, in somma sono rare, le medaglie di Caligola, di Neron Claudio, di Germanico, di Druso, di Claudio, di Galba, di Tito, di Nerua, di Paulina,

na, di Lucilla, di Crispina, di Seuero, di Geta, di Caracalla, di Gulia Pia Felice, di Giulia Domna, di Giulia Mesa, di Giulia Soemia, di Giulia Mammea, di Massimo, di Massimino, di Pupieno, di Balbino, di Filippo Giouane, di Decio Giouane, di Treboniano, di Volusiano, e di Valeriano il Vecchio, e di Gallieno.

Piu rare sono di Cesare, di Augusto, le grandi, di Liuia in forma di Salute Dea, di Tiberio, di Agrippina, di Vitellio, di Giulia figlia di Tito, di Sabina, di Clodio Albino, e di Macrino. Rarissime di Poppea Sabina, di Domitia, di Plautilla madre di Nerua Imperadore, di Martiana sorella di Traiano, di Plotina moglie di esso Traiano: di Antinoo: di Elio Cesare: di Pertinace, di Didio Giuliano: di Manlia Scantilla: di Didia Clara: di Pescennio Nigro: di Annia Faustina: di due primi Gordiani: di Salustia Barbia, di Hostiliano, di Emiliano, del Diuo Valeriano giouane: di Mariniana: di Matidia, e della effigie del Genio d'Augusto, con riuerso vna corona laurea, o vero ciuica, & scritto, INT. VRB.

DE' MEDAGLIONI, E DELLE MEdaglie col cerchio.

Cap. XIX.

SOno & fra le dette medaglie alcune altre, che eccedono la commune grandezza, cioè sono quanto è la moneta d'argento da Germani nomata Tallero, & altre piu, dette dal volgo, medaglioni. Di queste, vna è quella di Adriano con il Ponte per riuerso: & quella con il carro tirato da quattro leoni. In Antonino è quella con la Corona di lauro, & inscrittione, AMPLIATORI CIVIUM, & che ha l'Italia, & con Esculapio, e la Dea Sanità.

In M. Aurelio, quella con la sua statua a cauallo: Faustina dal Tempio, e sacrificio, e della medesima quella col Pauone.

In L. Vero, quella che ha l'effigie di lui, e di M. Aurelio da vn lato, e da l'altro il Simulacro di Marte che stà con vn trofeo. Quella di Hercole, che amazza l'Hidra. E quella che ha il Simulacro di Gioue sopra i sette colli.

Di Commodo, è quella che ha la Statua di Hercole in piedi. Quella che ha il Simulacro di Gioue Tonante: quella con Roma a sedere, e la Vittoria: quella con Cibele sopra vn Leone accompagnata da Galli suoi sacerdoti: quella con la Salute Dea sentata, l'alboro, e la colonna con l'Idolo, quella con l'effigie sua, e di Crispina moglie, e dall'altro lato tre figure con lettere, VOTA PVBLICA. Quella con l'effigie di Vero, e di Commodo fanciulli; dall'altro lato quattro puttini figurati, come è detto, per i quattro tempi: & quella con Hercole Romano, e la Claue dall'altro lato.

In Seuero, quella da i due Tempij, e lettere Grece.

In Caracalla, la testa col petto con la corazza, e riuerso la sua statua a cauallo che ferisce vn'huomo sotto di lui, e quella che ha la testa col petto armato, dall'altra parte il simulacro di Hercole.

In Geta, con la statua di donna, con i due Tempij in mano, e lettere Grece, & quella con le tre figure a cauallo, e lettere, PRINC. IVVENT.

In Gordiano, quella, che ha il simulacro di Hercole, e di Mercurio.

In Filippo, il Sacrificio con il tempio, e quattro figure. E quella con le due teste, dall'altro lato due figure: E quella con le due istesse teste, dall'altra parte due figure a cauallo, la Vittoria innanzi, drieto alquanti militi, cō inscrittione, ADVENTVS AVG. E quella che ha tre teste, nell'altra banda due Vittorie sostenenti vno scudo militare.

In

In Martia Otacilla, quella che ha per riuerso i due Filippi, e tale scritto. CONCORDIA AVGG. In Traiano Decio, quella con la Vittoria per riuerso.

E fra queste tutte molte ne sono di rame con vn cerchio di lottone commesso intorno, e cosi di lottone con vn cerchio di rame.

QVANTE PARTI ALLA MEDAGIA si conuengono, ad esser intieramente stimate. Cap. XX.

LA medaglia douendo hauere tutte quelle parti, che in essa si desiderano, e si ricercano; conuiene ch'ella sia fatta di bel metallo, che sia grande, grossa, tonda perfettamente, di eccellete maestro, non corrosa, o consumata; ma netta; e così rara d'effigie, come di riuerso che contenga qualche bella historia. E quella medaglia, nella quale saranno tutte queste parti, non hauerà pregio che la stimi, ne danaio che la paghi, se non quanto dal posseditore sara stimata, & hauuta cara.

DELLE PATINE DI PIV COLORI. Cap. XXI.

ALcuni sono che piu apprezzano le medaglie con la vernice, o voglian dir patina anticha, laquale tanto è giudicata piu bella, quanto maggiormente trahe al colore dello smeraldo, perche queste sono di piu colori, secondo la qualità, e natura de' terreni, doue esse medaglie l'hanno presa: conciosia, che la patina non è altro,

che superficie di metallo corrotto per lunghezza di tempo: e di qui auuiene, che non essendo tanto le altre due sorti di metallo (cioè argento & oro) sottoposte alla corruttione, non generano la detta, o patina, come il rame, & il lottone fanno.

DELLE FRAVDI CHE SI FANNO intorno alle medaglie moderne per farle parere antiche, e delle Patine diuerse di colori. Cap. XXII.

E Perche la fraude d'alcuni professori, peruenendo alle lor mani qualche anticha medaglia da vn lato ben conseruata, & o per rarità, o per qualche altra cagione riguardeuole, tal volta fa, che vi attaccano altra testa, che non mai hebbe quel riuerso, o altro riuerso, che mai non fu di quella effigie; parmi, che sia a proposito douerne scriuere; si come per essempio poniamo. A Nerua Imperadore, che piu di quattro volte non fu Console, ne piu d'anni due, e mezzo, si crede che stesse nell'Imperio, e la cui medaglia è di stimatione, viene attribuito quel notabile riuerso di Commodo Imperadore, il quale ha la Terra stabile con la forma del mondo, e le quattro stagioni, & intorno vn tale scritto, P. M. TR. P. XII. IMP. XVIII. COS. V. PP. Questo riuerso dimostra l'Imperadore essere stato fin qui dodici anni nel regno, e cinque Consolati hauer essercitati. In Commodo sarebbe vera; ma in Nerua falsa l'Historia, quando tale riuerso attaccato ci fosse; e così ciascun'altro a qual si volesse medaglia d'altro Imperadore. Il perche fa di mestieri a chi vuole intendere bene, & esporre l'historie de' riuersi delle medaglie, che vi sia con la dottrina quest a pratica, e questa cognitione

tione; la quale, benche sia molto difficile ad apprendere, e piu faccia di mestieri (come è detto) la buona pratica per molte hauerne vedute, maneggiate, e considerate, che alcun'altra ragione, che dar se ne possa; nientedimeno, io non resterò di ricordar quello, che con parole si possa dimostrare.

Tre sorti adunque principali di fraude sono nelle medaglie, dalle quali nascono sette modi d'inganni. La prima è tutta anticha: la seconda è parte anticha: la terza è tutta moderna. Nella fraude tutta anticha, sono due modi d'inganni, l'vno è la falsa congiuntione di due parti di medaglie, però antiche, ma di due diuersi Imperadori; l'altro, è il lauorare con il bullino, o con la ruota le figure, e l'altre cose che vi sono. Nella sorte parte anticha, ne sono due altri: cioè sopra vna medaglia anticha dall'vn de' lati corrosa, stampata con nuouo cognio vn' imitata testa, o contrafatto riuerso. Et altrimente vn'anticha medaglia cogniata d'amendue i lati con moderna stampa: per il metallo vecchio, e per la scoltura nuoua, sarà mezza antica, e mezza moderna essa medaglia. Nella sorte tutta moderna, tre modi d'inganni sono, il cognio; cioè il getto, e le vernici.

Il primo inganno adunque così fanno, con la lima fino a mezzo delle medaglie tolgono via il metallo dalla parte piu corrosa; e con saldatura fatta d'argento, la testa dell' vna, col riuerso dell'altra insieme congiungono.

Nella cognitione di questo, tre particolarità auuertirà il giudice, cioè, lettione d'historia, maniera di scoltura, e commessura della medaglia. Il primo auuertimento insegna per le imprese, & opere dall'Imperador fatte; per i magistrati ottenuti, e per gli anni regnati. Il secondo per le figure, cioè con qual artificio, e proportione elle sono scolpite; e per la maniera ancora delle lettere. Il terzo è, che intorno all'orlo della medaglia, si vede biancheggiare vn sottil filo d'argento.

Il

Il secondo inganno, si fa con il bulino, è con la ruota da intagliar le gemme, rileuando con singolar maestria dentro le medaglie, teste, figure, & ogn'altra cosa, che v'habbi di bisogno. Questo, oltre che sarà conosciuto da chi hauerà le maniere de gli artefici in pratica, e del disegno sarà intelligente; ancor per il piano della medaglia incauato, e nel mezzo non di grosezza vguale, a quella dell'orlo, si potrà giudicare.

Il terzo inganno riceuono così. Vna medaglia antica, che da vn lato sia corrosa, e dall'altro conseruata, o che degno riuerso non habbia; ponendo sotto la parte antica vn pezzo di feltro, con il cognio nuouo improntano l'altra banda; e fanno, che da molti è creduta non solo di metallo, ma ancora di scoltura tutta anticha. Conoscerassi questo per la dissimiglianza de' lati: percioche l'vna, cioè l'antica, per la percossa del maglio, resta come cosa velata ne' fondi, & l'altra per il cognio; rimane aspra, e tagliente nelle parti rileuate.

Il quarto inganno vi è commesso, pigliando vna medaglia antica, ma per troppa vecchiezza, o vero per molta abondanza di quella fatta, di picciolo valore, e quella con nuoui cogni ristampando da amendue i lati. Questo si conosce per l'asprezza d'essi cogni, perche vi rimangono quelle crudezze viuaci; le quali, a fin che non siano conosciute moderne, con pomice pesta, o con cenere stropicciandole, o vero con acqua forte bagnandole, le lieuano. E quest'altro sarà conosciuto dall'opera delle figure, per la maniera del maestro nel disegno, e per il fare de capelli, de gl'occhi, dell'orecchie, delle mani, delle pieghe de' panni, e simili cose; perche nelle figure moderne, non è quella pratica di fare, ne quella venustà ne' corpi, che nelle antiche figure si veggono. Onde per le lettere ancora si fa giudicio, le quali se moderne sono (benche paiono simili alle antiche) hanno però nel finimento loro,

sa gamba bifurcata, non a modo di quelle che sono di stampa antica, ma secondo il fare de' moderni; perche quelle per il schiazzare del cognio, solamente accennano il bifurcato della gamba; e queste le hanno in modo tagliate, che si vedono così esser fatte ad arte, e non altrimenti.

Nel quinto inganno (ma è sol circa al segno della historia) nõ interuiene metallo anticho, ma rame, o vero lottone, di quello, che hoggi si fa, però viene piu facile sotto il giudicio d' ogni mediocre antichario conoscendosi il cognio moderno per le suddette ragioni. Questo si deue auuertire non meno de gli altri; perche, oltre che lo imitatore può facilmente prendere errore leuando vna lettera per vn altra, e mal leggendo le parole che vi sono scritte, ancora vserà souente seruirsi della testa d' vn altra medaglia, pur di quello Imperadore, ma che hauerà notate diuerse imprese fatte in diuersi tempi, e diuersi Consolati, come per essempio. Lo imitatore con nuoua stampa a similitudine d' vna anticha, vorrà rifare quella rara medaglia di Traiano, che ha per riuerso la Basilica Vlpia, e dal lato della testa si fatte parole. Imp. Neruæ Traiano Aug. Germ. Dac. p. m. tr. p. Cos. VI. p. p. Quella medaglia della quale lo imitatore seruire si vorrà dalla parte della effigie si trouerà nella inscrittione corrosa. Piglierà le lettere della testa (non auuertendo piu oltre) di quella medaglia, che ha la Dacia prouincia per riuerso, le quali dicono. Imp. Cæs. Neruæ Traiano Aug. Ger. Dac. p. m. tr. p. Cos. III. p. p. Quanta differenza vi sia, e quanto errore possa causare nella historia, chi sopra vna tal medaglia sua opinione fondar volesse, vedere potete. Quella, nel sesto Consolato essere stata fatta la detta Basilica, & questa nel terzo hauer hauuta la sua edifficatione, falsamente dimostrarebbe; e perciò fa di mestieri la medaglia anticha, e non la moderna: Perche il medesimo errore, potrebbe auuenire in tutte l' altre.

Il

Il sesto inganno, si fa col getto. Questo ha maggior conformità con l'anticho, e percio è male ageuole il farne vero giuditio, percioche essendo vna medaglia anticha formata in midolla d'osso di seppa, o vero in poluere fatta d'ossi bruſciati, o d'altra materia in poluere ridotta, gettando nella forma il liquefatto, & ardente metallo, ne viene vna simile in forma, & in grandezza. L'argento, e l'oro, per essere piu facili al fondersi, e piu scorrenti del rame, con maggior sottigliezza riceueno le minime parti dell'impronto. La onde di tutti i mettalli gettati, gli inditij sono cinque.

Il primo è, che assai medaglie di cognio per la graue percossa della stampa, e del maglio, sono creppate chi piu, e chi meno in qualche luogo intorno, in modo, che le fenditure hanno vna certa fierezza, e viuacità nel cominciare dell'orlo, e nel finire in dentro con tale sottigliezza, che si vede senza termine apparire. Sono queste fenditure imitate col taglio d'vna sottil lima, e d'vn picciolo scarpello, il quale, nondimeno non puo fare, che vgualmente rimanga continuata, si che possi da vn lato all'altro, e paia veramente creppatura, e non taglio. La proua si fa con la punta d'vn sottilissimo ago. S'ella s'intoppa cacciandola nella piu stretta parte del taglio, dimostra opera di lima, e non di cognio.

Il secondo indicio, per il quale si giudica l'opera di getto, è, che il metallo foso, in quelli strettissimi fondi che fa la sottigliezza della stampa, non può tanto sottilmente scorrere, e penetrare, che non riempia: perche la poluere non è tanto atta a riceuere le sottili minuccie del cauo, in rilieuo, che gettandoui sopra il liquefatto metallo, non restino i detti caui in qualche parte ripieni. E quantunque sia diligente il gettatore, ne' fondi delle lettere (cioè in quegli angoli, che fa la sottigliezza del cogno di temprato acciaio dal piano al cominciare di dette

let-

lettere, o vero ascendere d' ogni altra cosa rileuata] non potrà fare, che non si senta ripieno, toccando col taglio della vgnia le dette incauate parti. Se l' vgnia s'intacca [per la naturale asprezza del cognio) è indicio di antichità (osseruate però le auuertenze date di sopra del cogno) ma se l' vgnia non truoua doue fermarsi, la medaglia veramente si è gettata.

Gli altri tre indicij, per i quali la medaglia di rame, d' ottone, o di oricalco, si conosce anticha, o vero fatta di gietto, sono; per l' orlo limato, per il colore del metallo, e per la patina.

L' indicio della lima, da questo si giudica; che la medaglia gettata, nell' orlo manda alcune baue; le quali, conuenendosi leuare insieme con il boccone del getto, vi restano i freghi della lima. Ma perche questi freghi si leuano dipoi con vn raspatore di acciaio, o vero si battono col piano d' vn picciolo martello, si giudicherà per i segni d l raspatore, e per i minuti colpi del martelletto; il perche, o non sarà l' orlo vgualmente corrispondente, ouero per i colpi si vedrà piegato alquanto l' orlo detto, nella parte di dentro.

Il quarto indicio è per il colore del rame, ilquale, è di quattro sorti, cioè mischio, giallo, rosso, & bianco. Se sarà mischiato di pezzuoli rossi, e gialli; questo sarà Corinthio dal caso mischiato, il quale, ne con getto, ne con altro modo, con vera similitudine si può imitare; benche si dia nella pellagione delle medaglie, simil colore, per forza di fuoco, & d'acque materiali, non penetra però a dentro tanto, che raspando la medaglia alquanto, non mostri quello che è; perche fondendosi il rame, e ponendoui pezzuoli d'ottone, o si fonderebbe insieme con l'ottone il rame, e farebbe vn sol corpo, & vn sol colore, ouero non si incorporerebbono insieme; ne per altra via sin qui, ne da gli antichi, ne da' moderni è stato trouato modo di

farlo: e per questo si stimerà l'opera antica, osseruati, come è detto, gli auuertimenti del cognio moderno. Ancor, se il metallo sarà giallo prossimo all'oro, sarà parimente Corinthio, ma del secondo genere; perche il rame giallo, come quello che non dalla Natura, ma dall'arte; con zelamina, o curcuma, sal armoniaco, & altri materiali composti insieme fondendosi, ha preso il color d'oro: così rifondesi quante piu volte, esalando per questo la virtù dei materiali entrata nel metallo perde tuttaua piu la bella giallezza, e ripiglia la natural sua rossezza. E perche vi sono pur molte medaglie, che non sono d'ottone Corinthio, ne molto giallo; ma pallido, e brutto, auuertirassi a gli altri inditij di sopra detti.

La terza sorte, perche è sincero rame, e non così facile al fondersi, ma con difficoltà scorrendo nella forma, non legermente riceue le sottili parti dell'impronto, ma riempiendole (come è detto) è facile giudicare essere opera non antica, anzi moderna.

Altre medaglie sono si fattamente corrose dalla vecchiezza, che hanno in parte somiglianza col getto: il perche io ho veduto alcuni per tale sospitione timidi, hauer lasciate di prendere antiche, e belle medaglie. Altri troppo arditi, hauerne prese di getto moderno per antiche, con pregi assai grandi: però oltre a' detti inditij, si auuertirà di piu, che naturalmente ogni cosa fatta di getto non può hauere il pulimento, che da la stampa, ne simile è quella certa granitura minutissima, che far suole il getto, alla corrusione dell'antica ruggine: perche quella ha la granitura minuta, e rileuata, e questa la fa cauata, a guisa di spessissimi buchetti fatti, come da punta d'ago.

La quarta sorte del rame, è il bianco. Questo non è stato da moderni imitato; perche di esso fatte non si veggono altre medaglie, che di esterne cittadi, e da non dotta mano scolpite.

Il settimo inganno, & vltimo, si fa con le vernici, ouero patine. Queste sono di piu sorti, ma specialmente di sei: cioè verde, negra, rossa, bigia, rouana, e ferrigna.

La verde patina antica, come ancor l'altre tutte, non è altro, che corrotta superficie del rame, per la qualità dell' humore, e natura del terreno, doue sepolte sono state: e s'ingannano quegli, che pensano che gli antichi le tignessero, conciosia, che l'esser conseruate di quelle tutte le sottili, e così le rileuate, come le incauate parti (si come a punto la medaglia si trouaua, prima che la terra la nascondesse, & il detto humore la cominciasse a corrompere) dimostrano l'ingannata lor opinione: percioche al cognio simile effetto non fanno quelle patine, che con suchi d' herbe, o altre acque, e materiali s'attaccano, perche elle, assai, o poco riempiono della medaglia i fondi: ne vi si scorge quel solido corpo, ne quello vguale, ne viuace, e vago colore, che nell'antica patina si vede. La patina negra è imitata con forza di solfore pesto, e stroppicciato sopra la medaglia, overo posta la medaglia sopra il fumo del solfore, mentre ch'egli arde; ma si come l'antica patina ha corpo duro, e fragile; così questa è semplice tintura. Alla patina rossa medesimamente s'adopra il fuoco con altri materiali, ma non riceue pulitezza, ne lustro, si come fa l'antica.

La patina rouana in creta bagnata con vrina, lasciata la medaglia sotto terra per alquanti giorni, aggiugnendoui altre cose, si da alle medaglie. La bigia nel cognio solamente riesce prossima alla naturale; perche non è data, ma è vna certa materia, o spuma, che per il fuoco è sputata fuori dall'antico metallo, ma la differenza detta di sopra del cognio, la fa cognoscere, & ancor si vede troppo lustra e solidata, onde eccede l'effetto naturale. Pigliano per far questa, di quelle monete antiche, che hanno l' effigie di Gioue da vn lato con il nome di Tolomeo; e

dall'altro l'aquila; perche se ne trouano assai di corrose, e fatte rosse nel fuoco, le pongono sotto i conij, e rimane patina antica molto bella. Altri vi pongono sopra vn certo pastrume fatto di verderame, o altri materiali con vrina, & oglio per fare che paiano frescamente trouate nella terra; e queste, mentre che sono coperte, e molto difficile di giudicare; si come ancora è mal'ageuole conoscere vn'huomo, che habbia la maschera sul volto, e sia trauestito. Resta in questa sorte vltima di fraude dire, come sogliono questi pigliare vna medaglia antica con patina antica, e quella posta sotto il cognio, stampare con quella imagine, e segno che piace loro, laquale viene cogniata in tanta bellezza, che parrebbe antica, se la maniera del maestro da que'c'hanno giuditio nell' arte, non fosse conosciuta, e se la patina, si come poco di sopra è detto della bigia, non fosse troppo lustra ne'piani, e ne rilieui troppo morta, perche le parti rileuate nella medaglia, hanno riceuuto minor colpo di maglio, che le piane, le quali, prima che il metallo sia penetrato ne'caui fondi della stampa, hanno gia riceuuti molti colpi, e però essendo la patina sopra il metallo piu affissata, conuiene che piu lustra sia nel piano, che nel rilieuo, e cosi esce della similitudine della naturale, & antica patina.

QVALI SONO STATI, ET HOGGI sono eccellenti imitatori di medaglie antiche nel cognio. Cap. XXIII.

NEll'imitatione (per dimostrare l' eccellenza loro) facendo nuoui cogni di acciaio, nell'età mia sono stati eccellenti, Vettor Gambello, Giouanni dal Cauinò

Padoa-

Padoano, e suo figliuolo, Benuenuto Cellini, Alessandro Greco, Leone Aretino, Iacopo da Tresso, e Federigo Bonzagna Parmigiano. Ma Giouan Iacopo di costui fratello, che hoggi per merito della sua virtù tiene in Roma l'vfficio del segnare in piombo, ha superati tutti i moderni in così fatte arti: della cui maniera, chi grandemente non è prattico, resterà facilmente ingannato, e le sue medaglie riceuerà per antiche.

CHI DE' SEGNI DELLE MONETE antiche ha scritto. Cap. XXIV.

DE' segni di alcune medaglie hanno fatto mentione Erodoto al libro primo: Strabone all'ottauo: Ouidio nel primo de' Fasti: Macrobio nel primo de' Saturnali, Plutarcho in Theseo, in Lucullo, e ne' Problemi: Appiano nel quarto delle guerre ciuili: Pausania nelle cose di Grecia, Suetonio in Augusto, Plinio nel 33. Dione nel 44, Eutropio nel 1. Eusebio nella Cronica. Alessandro d'Alessandro nel quarto de' Geniali. Politiano 1. 70. Rafaele Volaterano al lib. 30. Biondo nella Roma trionfante. Pietro Crinito 17. 7. & 21. 4. & 333. Eliano in Varia historia. Celio Rodigino in piu luoghi. Polidoro Vergilio. Georgio Agricola nel libro de' pesi e delle misure, e gli altri che ne' presenti libri sono citati.

PARAGONE DELLE MEDAGLIE antiche alle Gemme.

PEr le cose dette, e per quelle che nel seguente libro si diranno, chi non giudicherà la nobiltà, e l'vtilità delle medaglie esser grande, anzi grandissima, e di gran lunga

ga superiore a quella delle gioie, riguardando all' autorità di tanti illustri per dottrina, che nell'età presente le hanno stimate, non solamente degne che vi si spenda gran somma d'oro per adornarne i loro studij, e dare honesto otio, & vtile ricreatione a se, & a gli amici, ma ancora dignissime di consecrar loro il piu delle hore, e vigilie, così delle notti, come de' giorni, per fruire tanta vtilità; per la quale, se il desiderio de' pochi dotti, e giudiciosi, così fosse ne gli animi vniuersale circa alle medaglie, come circa alle pietre pretiose, sarebbe dubbio a qual di queste inchinasse piu l'appetito humano. Ma rendasi gratie alla natura, che si come ha posto ordine a tutte l'altre cose, diuinamente ha dato a ciascheduno vario volere, si come anco vario è il gusto: che non tutto quello, che a' virtuosi, & ingeniosi huomini diletta, aggrada ancora alla gente volgare.

Le gioie piacciono per la lussuria, e per il colore, e non tanto per la virtù, che sia in quelle, come dicono i semplici, e vani, quanto per il prezzo, e per l'ostentatione humana. Il colore del rubino è bello, e diletta assai, e così la candidezza del diamante, come il verdeggiar dello smeraldo, niente dimeno in questo l'arte può quanto la natura; perche l'artefice istesso, legata con industria nell' oro, e sotto vn bianco zaffiro assettata perfetta foglia (quella primieramente tagliata, secondo che al legatore piace di dare al zaffiro l'acqua) di prezzo di quattro scudi, sarà stimato da tutti diamante vero di valore di dugento è piu; & i periti resteranno ingannati. Ma che de zaffiri? questo auuiene pur ancor ne' berili, e ne' pezzi di cristallo. Ma io so bene che l'artefice, che legge non s'adira, che io questo dica, perche è cosa pur troppo manifesta, che ogni giorno auuiene, e questo non può alcun negare: perche nel fare giudicio della perfettione, e della valuta loro, le guardano, le rimirano, e le toccano con la lima, e con tutto ciò restano gabbati, e fanno l'estimationi diuerse sopra

pra

pra vn'istessa gioia, ma però non si conoscono, se non si traggono fuora dell'anello: ma che pregio adunque merita il diamante, e così l'altre pretiose gemme per il colore, se il zaffiro, il berillo, & il cristallo, che assai meno vagliono di pregio, hanno la medesima forza, e bellezza, che combattendo col diamante, col rubino, o col smeraldo, il giudice non sa a chi dare la sentenza in fauore, ne discernere, questo è diamante, o zaffiro; questo è rubino, o brerillo; questo è smeraldo, o cristallo, se non la spoglia ignuda? Ma la gioia non si porta sciolta, anzi nell'anello, o nel pendente; talche con questo modo è facile ingannare la vanità del volgo, che ha posto il pregio in cosa dubbiosa, & incerta. Ma questi per deturpare tanta vanità, dicono, che il diamante è degno di grandissima stima per l'estrema durezza, affermando, che su l'incudine ricusa la percossa, & i graui martelli di ferro si aprono d'ogni parte, & essi incudini grandi si sfendono, e rompono entrandoui dentro il diamante. In oltre, che nel fuoco mai non si riscalda, e che non patisce, che la calamita tiri il ferro, essendoli posto appresso, e se lo hauesse tirato, glie lo fa lasciare, e toglie. E piu, che fa vani i veleni, leua i mali spiriti, e scaccia i vani timori della mente; e finalmente, che sol macerato in sangue di Becco, si puo rompere. Che il carbonchio, o rubino liquefà la cera suggellata, benche sia al coperto; che non sente il fuoco, ma che gettatalaui dentro spegne il suo colore, e bagnato con l'acqua, si fa ardente di colore: ma del smeraldo qual'è la virtù? ricrea la vista, per la somiglianza dell'herbe? il medesimo fa ancora il cristallo tinto, & ogn'altra cosa, che sia di color verde. Ma è così pazzia il credere l'altre proprietà che si narrano essere in esse gemme, com'è falso, che non si rompa col martello ogni diamante; conciosia, che l'effetto dimostra il contrario, ne impedisce che la calamita non tiri il ferro. E meno toglie la forza al veleno: che se così fos-

se, a

se, a Prencipi non accaderebbono tante credenze di Scalchi, ne di Coppieri. Et è ciancia, che il rubino liquefaccia la cera, e quando fosse, a che gioua? Ma vdite gran bugie della magica vanità, e di quelli che le credono, dell' ametisto, e dell'agathe, l'ametisto, promettono resistere all' ebrietà: se questo è il vero, merauigliomi, come tutti i vini di Candia, e di Grecia, nó che d'Italia, possano spauentare vn sol beuitore, e che tanto grato ad alcune nationi non sia l'Ametisto, che delle gemme non ottenga il principato. Dicono ancora, che intagliandoui il nome del Sole, e della Luna, e tenuto appiccato al collo co' capelli di Cinocefalo, o piume di rondine, resiste a veneficij. Et in qualunque modo si porti, gioui a chi hauesse a negotiare con i Re. In oltre, che scaccia la grandine, e simili cose, e le locuste, e che tali effetti fanno gli smeraldi, se dentro vi s'intagliano Aquile, o scarafaggi; se così è, che vi accade, o Re, e Prencipi del mondo stare in tanto continuo pericolo, e spauento della vita vostra? E così voi littiganti, che hauer gratia, e fauore dal Prencipe vostro ricercate, e voi Agricoltori parimente, che non sprezzate ogn' altra cosa, attendendo solamente ad hauer al collo l'Ametisto, o lo Smeraldo; poiche con questo potete assicurare dal veleno la vita vostra, ottenere quello che cercate, difender l'vue, e le biade dalle tempeste, e dall'ardente morso delle locuste? Voglionui dare ad intendere medesimamente, che l' agatha gioui contro a' morsi de gli aragni, e de gli scorpioni, che habbia a mitigar la sete messa in bocca; e che parimente si caccino via le tempeste: Guardateui piu tosto che non siate morsi, che questa non vi giouerà: ma voi patienti della febre, sopportate, pur che il medico vi tolga la beuanda, poiche cō l'agathe vi potete mitigar la sete. Or vdite che leggierezza sarebbe di chi credesse (come i magici vorrebbono, e come è stato predicato) che l'agathe faccia fermare i fiumi, e che ne sia ar-

go-

gomento, che legato con crini di leoni, e posto in caldaie bollenti, le raffreddi, e che inducano quelle Agathe, che sono simili alla pelle della hiena, discordia nelle case: e quelle che sono d'vn colore, facciano i giostratori, e simili qualità d'huomini inuitti. E che il Iaspide vaglia contro alle affascinationi, e che per ciò tutto l'oriente lo porti in luogo breui, e sia vtile a gli oratorij: che l'Eutropia portandola adosso con alcune herbe, e parole faccia gli huomini inuisibili: & altre leuar la stanchezza, altre giouare a ruffianamenti: far notturne visioni, indouinar cose future, mitigar le tempeste del mare, resistere a fulmini, e fermare i venti, & altri gran miracoli, che se vna minima parte di queste cose fosse vera, che non è, non dico nell'eutropia, ma nell'ametisto, nell'agathe, o nell' iaspide, che se ne trouano assai, sarebbono di gran lunga piu degne, & di maggior' estimatione del diamante, del rubino, e dello smeraldo, delle quali, n' è si gran copia, che pur troppo vile è il loro pregio, ma il corallo hauendo virtù, come dicono, di mitigare le tempeste, e resistere a fulmini, meriterebbe maggior honore: il perche si vede manifestamente consistere il pregio delle gioie nella rarità, non nella virtù loro. Ma i professori di tanta vanità, come quelli che s'accorgono dell'errore, in che si ha lasciato il mondo trasportare dalla ciurmeria de' magi con friuole argumento, dicono, le gemme hauer cangiati i nomi per la lunghezza de' tempi, e mutationi delle lingue, e per questo che nó possiamo sapere la vera virtù loro, benche la vi sia, prendendo noi l'vna gemma per l'altra. Et in che modo adunque possono questi sapere la virtù loro, se non sanno il nome? per mezzo del quale essi sono venuti in cognitione della proprietà di quelle, e per quanto che hanno trouato scritto, non gia per alcuna esperienza, che n'habbino fatta, e se pur ne hanno fatta alcuna, io sò, che non vi hanno trouata cosa di molta sostanza, piu di ciò, che si sia

nel berillo, e nel cristallo. Vano studio adunque è gran pazzia è la nostra, porre tanto amore, e tanta ricchezza in queste, potendo inuaghire l'occhio col medesimo piacere del berillo, o del tinto cristallo, e con men costo assai. Ma chi dubita, che nelle dita delle gran madonne non siano pezzi di cristallo, o di zaffiri bianchi a modo di diamanti acquati con la tagliata, e trasparente foglia postaui sotto, e creduti di gran pregio (etiandio con inganno di chi le porta) e così ne' regni, e nelle corone de' gran Re, non ne siano, creduti non adulterati, per l'autorità di chi gli porta? doue altrimente, quantunque veri, in mano di persona bassa fossero, sarebbon giudicati falsi. La onde si vede quasi piu nell' opinione ancora, che nella rarità consistere il pregio loro, il quale, quando pur estimare si voglia, quale piu sicuro, e certo è dell'oro istesso, o dell'argento con ch'elle si comprano? Ma se per la rarità si ha da contendere il pregio, cedan pur le gemme, cedano dico sicuramente alle medaglie antiche, imperoche quelle ogni giorno dalla Natura sono prodotte, & ogni vil mecanico le porta nel dito, ma di queste, ne la Natura, ne l'arte, hoggi possanza ha di generarne (che antiche siano) anzi ogni giorno quelle poche, che restate ci sono, si vanno perdendo, o si riducono in mano di pochi, e di grandi huomini, e potenti. E fra tutte l'altre cose, chi rettamente secondo il merito vorrà discernere, giudicherà le medaglie di nobiltà tenere il primo luogo, per l'antichità, per il fine a che furono fatte, per la materia loro, per l'artificio, per le cose contenute, per la rarità, e per la molta vtilità, e dilettatione, che ne segue a chi compitamente ne fa professione, e studio.

DELLA

DELLA VTILITA DELLE MEDAGLIE ANTICHE DI ENEA VICO PARMIGIANO.

LIBRO SECONDO.

DE GLI ANNI DELL' IMPERIO DI due Prencipi, e della falsa opinione de gli Scrittori intorno a quelli. Cap. I.

NEl passato libro hauendosi dimostrata la nobiltà delle medaglie; hora si dirà del frutto, e della vtilità, che trarne puo ciascuno letterato, e studioso delle historie antiche; prouando con gli errori di molti honorati scrittori, che non vi posero debito studio, queste esser grandemente necessarie alla lettione historica, e frutto saporito de gli huomini dotti, si come non è cibo veramente all' ignorante plebe data per natura alle delitie piu tosto del corpo, che alle ricchezze dell' animo. La onde seguendo a quello, che io nel cominciare vi proposi, dico, che tra essi discordarono con error loro intorno a' tempi dello Imperio di Nerua, Dione, Aurelio Vittore, Eutropio, Orosio, Cassiodoro, Eusebio Cesariense, Platina, Cuspiniano, Modognetto, l' Autore delle Medaglie di Roma, & Egnatio. Dione scriue, Nerua hauer regnato vn' anno, e quattro mesi;

Eutropio vno, e quattro mesi, & otto giorni: Aurelio Vittore dice vn anno, vn mese, e dieci dì. Con Dione s'accorda Eusebio nella Cronica, Cassiodoro, Cuspiniano, Platina, & Egnatio. Con Eutropio colui, che nel tempo di Leone X. Pontefice, fece il libro delle imagini illustri antiche di Roma seguitandolo quegli d'Alemagna, e di Lione. Tuttauia le medaglie e le inscrittioni, che si vegono ne' marmi, altrimenti ci dinotano; conciosiacosa, che con l'imagine di Nerua nella moneta così di rame, come d'argento, e d'oro, col nome d'Imperadore, di Cesare, e di Augusto congiunti con la possanza Tribunitia, e col nome di Padre della patria nello scritto posto attorno della sua imagine, dal lato della medaglia, che si chiama il diritto, e per i Consolati che vi si leggono, si truoua hauer regnato il detto Nerua piu di ventisette mesi, e toccato per il meno de gli vinti otto. Per il Simolacro della Libertà publica nelle sue medaglie, è confermato: per quello della sua Fortuna: dell'Equità sua: della Dea Copia: di Roma Rinascente: per l'Vbidienza de gli eserciti: per la Corona d'alloro: per il Congiario: per il Frumento constituito alla plebe: per le Calunnie leuate: per la Designatione dell'Imperio a Traiano, in quella parte, che si nomina riuerso: e per quello che i detti autori (inauedutamente) confermano, scriuendo Nerua assunto all'Imperiale Maestà, queste cose hauer fatte, si puo, come si dice, toccare con mano, il tempo da loro assegnatogli, portar seco errore. Questo si proua in tal modo. Nerua fu quattro volte Consolo; Cassiodoro, e Cuspiniano lo affermano, niuno lo niega, e le medaglie, lo dimostrano: perche l'inscrittione delle medaglie di questo Imperadore nel secondo libro da me disegnato, ma non dato in luce, a numero 19. & 20. nella parte di Religione, che è la prima, leggendosi così. IMP. II. COS. IIII. P. P. Dinota che Nerua fu quattro

volte

volte Console, e nel suo secondo Consolato era Imperadore: non di quel nome dico, che anticamente si soleua dare a' grandi Capitani de gli eserciti [perche furono di due sorti Imperadori] ma di quello, che significaua tutta la Monarchia, e possanza Romana, si come seguendo piu oltre si dirà. Questo è dichiarato ancora da quattro altri riuersi nella parte pur detta; da due nella parte che appartiene alla Militia che è la seconda, e da altre tante nella terza, qual è di Politica nel medesimo libro; benche i sopradetti dicono, che il primo Consolato, il secondo, & il terzo sotto Domitiano da Nerua essere stato essercitato, il che se fosse vero, forse potria cascare, che il tempo ascrittogli da loro de' sedici mesi, fosse conueniente. Ma perche si veggono i secondi fasci nelle monete sue, si rifiuta l'opinione di questi.

Della terza sua dignità Consolare, essendo detto Nerua sommo Prencipe del Romano Imperio, col testimonio di sei medaglie nella prima parte del secondo libro de' riuersi, nella seconda di due, e di tre nella terza, si proua; percioche di questa la scrittura è tale, IMP. NERVA CAES. AVG. P. M. TR. POT. COS. III. P. P.

Il nome di Cesare riceuuto prima da Ottauiano dal nome di Giulio Cesare (perche fu accettato nella famiglia de' Iulij) e poi seguentemente da gli altri Imperadori Romani vsato, & il nome di Augusto congiunto con quello d'Imperadore scolpiti nelle medaglie, la possanza dell' Imperio Romano dichiarano; Imperoche niun niega che il nome di Cesare significasse la successione nel principato a tutti coloro, che di questo nome da gli Augusti; dal Senato, o vero da gli eserciti fossero inuestiti doppo C. Giulio Cesare, si come quello di Augusto dinotaua, e dinota ancor hoggidì tutta l'integra possanza del detto Imperio. Il che dichiarando l'eccellente legista Andrea Alciato nelle sue annotationi sopra il duodecimo libro di Tacito,

,, cito, dice. Igitur sciendum inter Cæsares, & Augustos
,, multum interfuisse. Cæsares dicti, qui Augustæ maiesta-
,, tis hæredes designati essent, administratione rerum inter-
,, dicti, nisi aliquam fortasse prouinciam Augusti iussu ad-
,, ministrandam haberent. Hinc nulla eis donatiui militi-
,, bus dandi facultas erat. In comitatu eos solum habe-
,, bant, quos principes tribuissent. Paulo maior Imperato-
,, ris dignitas, qui licet infra Augusti fastigium positus e-
,, iusq; arbitrio bella gereret, summam tamen potestatem
,, in magistratus inque milites habebat, iusq; illi indicendi
,, belli erat &c.

,, E del nome d' Imperadore, Dione nel LIII. scriue
,, così. Et il nome d' Imperadore sempre è attribuito, non
,, solamente a coloro, i quali hanno conseguito alcuna vit-
,, toria, ma a tutti gli altri per significare, e denotare la pu-
,, ra, & integra possanza loro; e questo nome supplisce in
,, luogo di Rè, o Dittatore, perche tal denominatione non
,, è in vso, essendo già vna volta cascata fuora della Repu-
,, blica, ma confermano l' effetto di essa con il nome d'
,, Imperadore. Sin qui Dione.

,, Non niega questo Appiano nel Proemio delle guerre
,, ciuili, dicendo. Ob has res Augustus quanquam in opere
,, adhuc esset vocitatus, & primus a Romanis eo nomine
,, quo Cæsar appellatus, Caio etiam potentiorem patriæ
,, sese exhibuit, gentibusq; vniuersis Imperio præfuit, nul-
,, lius deinceps electionis aut creationis, aut obsequij indi-
,, gus. Procedente deinde tempore cum ad summum re-
,, rum peruenisset, ad omnia felix, ac tremendus, genus ex
se, & hæredes, qui Imperio præessent, dereliquit. Il me-
desimo Appiano, che questo nome d' Imperadore, che si
legge delle medaglie col nome Augusto, significasse l' in-
tegra Signoria di tutto l' vniuerso, conferma nell' altro
,, proemio della guerra Cartaginese, scriuendo. Caius au-
,, tem Cæsar superatis Romanis, Imperioq; suscepto, & in

pote-

potestatem redacto, formam quidem politiæ nomenq; ,,
seruauit, re autem principem cunctis præstitit. Estq; in ,,
hanc vsque ætatem eadem sub vno potestas principe, ,,
quos neutiquam Romani Reges appellant, vetus iusiu- ,,
randum, vt ego arbitror, imprimi veriti: Imperatores eos ,,
dici maluere, quod priscorum ducum nomen fuit. Hor ,,
dalle parole di questi graui scrittori, si giudica i nomi d' ,,
Imperadore, di Cesare, e di Augusto, significare il sommo Imperio Romano in colui, il cui nome proprio nelle medaglie si vede, e la cui imagine vi si contempla. Benche questo nome Augusto, da principio fosse dato ad Ottauiano per dignità, & ornamento, come ad huomo degno di piu, che humana veneratione, e di esser riuerito quasi come cosa religiosa, & santa; hauendo egli aumentato l' Imperio de' Romani, & a niuno per insino a quel tempo stato conceduto questo nome (perche anco i tempij, & i Simulacri de gli Dij, erano detti Augusti) d' indi a gli altri Cesari peruenne, e furono i Cesari dipoi così cognominati, per la singolar virtù, e per i gran meriti loro nella Republica; accioche essi per vn tanto splendido nome fossero incitati imitare le egregie opere di Ottauiano. Di questo nome vedi Suetonio, Dione, Appiano, L. Floro nel libro quarto, cap. XII. al fine: Orosio nel VI. cap. XX. Eutropio nel VII. & Eusebio nella Cronica. Significa la possanza Tribunitia parimente con i detti tre nomi, sommo principato, si come narra Dione parlando de gli Imperadori al libro LIII. in questa forma. ,,
Perche non reputarono degna cosa di fare Tribuni, come ,,
quegli, i quali tutti sono gentilhuomini, ma tutti loro si ,,
tolgono quella possanza, la quale mai non fu concessa a' ,,
Tribuni, e per essa procede il numero de gli anni del loro ,,
Imperio, come eglino la prendono ogni anno insieme con ,,
quegli che restano sempre Tribuni. E poco oltre seguita ,,
il medesimo dicendo. Per la qual cosa è lecito a loro fare ,,
quelle,

,, quelle, & altre cose senza concessione, perche essi sono
,, sciolti dalle leggi, come dinotano le parole latine istesse;
,, le quali dicono, che sono liberi da ogni consuetudine ne-
,, cessaria, e che non sono sottoposti ad alcuna scrittura, e
,, così per il vigore di questi nomi popolari si hanno tolto in se tutta la possanza della Republica. L'istesso che dice Dione, è confermato da' riuersi delle medaglie, e specialmente di Antonino Pio, in vna delle quali si vede vna Corona ciuica con si fatte lettere. PRIMI DECENALES, e nella parte del viso, ANTONINVS AVG. PIVS P. P. TR. P. XI. L'vna parte significa la festa, e cerimonia, che in capo d'ogni dieci anni dell'Imperio loro, costumauano di fare gli Imperadori; l'altra dinota, che essendo fatta detta festa, erano già passati i dieci anni, e nel vndecimo intrati, quando tal moneta fu fatta. E di queste ne ha vna in rame M. Stefano Magno, vn'altra d'argento M. Antonio Zantani nobili di Vinegia, le quali specificano, che per gli anni della podestà Tribunitia, si noverauano quelli dello Imperio di ciascuno Cesare, si come da Dione è stato di sopra narrato; cominciãdo quelli a nouerarsi, quando erano eletti Cesari, e non prima, benche non hauessero il nome d'Augusto, si come hebbe Aurelio adotato da Antonino Pio, ilquale, secondo che nelle medaglie si vede (& per vna specialmente di rame, che ha il Reuerendissimo Mons. Grimani, con lettere tali nel riuerso, TR. POT. XIIII. COS. II.) quattordeci anni hebbe la dignità della possanza Tribunitia, prima, che egli hauesse l'integra possanza dell'Imperio, cioe, che essendo morto Antonino, egli assolutamente hauesse il principato, dichiarato per il nome d'Augusto; perche dal lato del volto, la detta medaglia lo nomina solamente Cesare, & non Augusto, con tale inscrittione, AVRELIVS CAESAR AVG. PII. F. Laquale consuetudine per l'indicio di questa medaglia, mi farebbe star sos-

peso

peso alquanto, e confuso di quello, che io intorno a questa parte disopra detto hauessi, nel prouare gli anni del Regno di questi due Prencipi, cioe Nerua, e Traiano, se non mi souenisse, che ciascuno di loro fu in vno medesimo tempo creato, & Cesare, & Augusto, & insieme con questi nomi prefero la podestà Tribunitia, laqual cosa non fece Aurelio, che come è detto, quattordici anni per il meno, passò dal prendere il nome di Cesare, al prendere quello d'Augusto, dal qual tempo, e non prima, si fa principio al nouerare de gli anni.

Dinota ancora supremo dominio il titolo di padre della patria nelle medaglie de' Cesari, congiunto però con i nomi sopradetti, si come a' figliuoli e superiore il padre. Vdite cio che narra il medesimo Dione seguendo il suo parlare. Il nome, per ilquale sono chiamati padri della patria, forse gli attribuisce alcuna licenza verso tutti noi, tale, quale hanno i padri verso i suoi figliuoli; nientedimeno nel principio non fu ritrouato a questo fine, ma piu tosto per honore, & ammonitione, accioche essi amassero i suoi sudditi come figliuoli, & essi gli hauessino in riuerenza come padri. Ma vdite appresso quello che Appiano ne dice al secondo delle guerre ciuili. Cicero quamquam dicendi potestate clarus haberetur, tum vel maxime ob insigne facinus omnium ferè versabatur in ore, & saluator tunc quidem pereuntis patriæ visus est extitisse. Gratiæ itaque immensæ ab omnibus illi habitæ, variæq; laudationes. Nam Cato patrem patriæ illum appellauit. Quod decus nominis subinde à populo confirmatum est. Ea ex causa a nonnullis creditum est huiusmodi appellationem à Cicerone sumpsisse initium, ac subinde ad Imperatores, qui digni habebantur, paulatim defluxisse. Così tal denominatione di padre della patria da Cicerone, a gli Imperadori esser dipoi peruenuta, Appiano ha dimostrato: si come anco Giouenale nella ottaua Satira dice.

,, *Tantum igitur muros intra toga contullit illi,*
,, *Nominis & tituli: quantum non Leucade: quantum*
,, *Thessaliæ campis Octauius abstulit udo*
,, *Cædibus assiduis gladio: sed Roma parentem*
,, *Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.*

Et ad imitatione del quale, nel Canto XLVI. l'Ariosto dice.

Di quel nome herede,
Che Roma a Ciceron libera diede.

Hor preuenendo alla effigie scolpita nelle monete, per meglior intelligenza che Nerua era Imperadore nel suo secondo Consolato, contrario a quello che hanno detto i sopranomati scrittori, e che non regnò meno di ventisette mesi, anzi piu dico, che chi ha riguardato bene, e dottamente considerate tutte le imagini, che nelle Romane medaglie scolpite si veggono, indubitatamente comprenderà innanzi che Cesare estinguesse la Repub. di Roma, niun volto d'alcun Romano, che in quel tempo viuesse, mentre che la Città fu libera, esserui stato impresso. Non d'Imperadore di esserciti: non di Tribuni, non di Censori: non di Consoli: non di Dieci huomini: non di Dittatori: ne d'alcun'altro, che fosse in qual si volesse magistrato, eccetto che dopo la perpetua Dittatura di C. Giulio Cesare, dal quale hebbe principio ogni licenza di tiranneggiare, e dopo ilquale, & Imperadori, e Consoli, si tennero lecito di fare quanto a lor piacque, fin che Ottauiano da lui adottato del nome, e della stirpe, e fatto herede della facoltà; priuato Lepido della portione sua del Triumuirato, e superato M. Antonio a battaglia nauale appresso al Promontorio d'Attio insieme con Cleopatra Regina d'Egitto, poi costretti amendui da necessità darsi la morte, fatto egli Monarca, mutò in parte, e diede leggi al Popolo Romano, & all'altre genti. Dopo la cui venuta, furono estinte tutte le altre possanze, e licenze, e

fatto

fatto quasi solo Signore in terra, ogni cosa dalla sua grandezza nascendo, fu ridotta si fatta dignità a singolare, e supremo honore di lui solo, il quale in vita fu riuerito come vn Dio, lasciando solamente in alcune di dette monete il nome (ma non la faccia) di tre huomini deputati sopra il battere de' danari, i quali erano chiamati Triumuiri monetali: benche succedendo Tiberio, poco dipoi, ancor i nomi di questi furono leuati via, e sola l' effigie dell'Imperadore (o di chi a lui piaceua) vi improntarono, si come dal Testo del Sacratissimo Euangelo si raccoglie, doue gli Hebrei tentando Christo, gli addimandarono se era bene, che rendessero il Tributo a Cesare; a i quali il Saluatore rispose, mostrando loro vn danaio d'argento; Cuius est hæc imago? & eglino dissero, di Cesare, all'hora Giesù Date, quæ sunt Cæsaris Cæsari. Dimostrando che al popolo Romano, del quale era Prencipe l'Imperadore, si conueniua il tributo con quella sua imagine. Ma questo piu chiaramente ancor si vede per le medaglie, che da l'vno de' lati hanno l'effigie loro, dall'altro il segno, & il nome di quella città che l'haueua battuta; e queste, oltre a quelle che nel primo libro de' riuersi delle medaglie potete trouare; vedrete ancor piu copiosamente nel secondo, il quale tosto, si come io spero, vscirà in luce. La qual cosa come sia vera, vdite anco Dione nel libro cinquantesimosecondo, doue consigliando Augusto in persona di Mecenate per i fatti della Repub. scriue. E nessuno habbia delle monete loro, ma tutti debbano vsare delle nostre. E questo è quanto alla imagine de' Prencipi nelle monete di tutto il mondo. Ma che Giulio Cesare fosse il primo, a cui fosse dal Senato concessa la naturale effigie, chiaramente si puo giudicare da quello, che scriue l'istesso Dione nel quarantesimoquarto libro, il quale dice, che poi che il Senato per adulare C. Giulio Cesare dopo la Vittoria contro a Pompeo, gli hebbe per decreto concesso

so tutte le dignità sacerdotali, & ordinato che nel giorno del suo Natale si facesse publico sacrificio: Che in tutti i tempij publici che erano dentro di Roma, e nelle città fosse qualche statua sua, e due postone nel tribunale; l'vna come a Saluatore; l'altra, come a liberatore della patria: lo scolpirono ancora nelle monete; il che è chiarissimo inditio (dopo tanti honori concessigli dal Senato) che questo della imagine nella moneta, fosse vno de non mediocri ma supremi honori, e non ad Imperadori di esserciti, o a Consoli, ne ad altri innanzi commune. Imperoche, se minore della grandezza di Cesare fosse stato si fatto dono & honore, da lui sarebbe stato sdegnato, e come cosa ordinaria, consueta a gli altri, e bassa, spregiata; si come si legge, che gia essendogli offerti alcuni honori indegni del suo grado, disse, essere in sua possanza di pigliarsegli. La onde si vede l'imagine sua così d'argento, come d'oro, in moneta. Alla proua di ciò corre l'autorità di Erodiano nel primo libro, doue narrando di Perennio Prefetto di Commodo, l'insopportabile arroganza, e le insidie ch'egli all'Imperadore tendeua, fu a quello fatto vedere occultamente da certi soldati, danari stampati con l'imagine del suo figliuolo, onde fu scoperto il tradimento, e per questo fatto morire. Si come meglio dalle parole istesse del detto Erodiano vi potete accertare, vdendolo parlare in questo modo. „Quippe haud multo post milites quidam „clam Perenni filio nummos quosdam attulerunt illius „imagine percussos eosq; ignaro etiam Perenni, quanquam „erat præfectus, Commodo ostenderunt, totoque insidia„rum ordine patefacto, maximis sunt muneribus affecti, &c. Con queste autorità hauendo ancor dimostrato, che il nome d'Imperadore, e di Cesare accompagnato con quello d'Augusto, e con la podestà Tribunitia, e con la nominatione di padre della patria, e l'imagine nelle monete, con la Corona di frondi d'alloro, di quercia, o vero radiata

(&

(& anco senza, quando la medaglia era fatta dopo la morte) non si concedeuano, se non a' sommi Prencipi del Romano Imperio. E quantunque gli Augusti alcuna volta permetteſſero che il volto di qualche loro proſſimo parente foſſe fatto in dette monete, non però con questi nomi tutti, ma con i loro proprij, e con quello d'Imperadore, di Ceſare, o di Cenſore, ſecondo la dignità, che poſſedeuano, e tal volta con la Tribunitia podeſtà, ma quando dall'Auguſto haueſſero prima hauuti il nome di Ceſare ſi come diſopra d'Aurelio ſi è detto chiamando alcune delle lor donne Auguſte, come madri, ſorelle, mogli, e figliuole, ſi come Antonia di Claudio: Seſtilia di Vitellio: Domitilla di Tito: Iulia Semia di Eliogabalo. Iulia Mammea di Aleſſandro, e Salonina di Salonino. Iulia di Tito: e Martiana di Traiano. Liuia d'Auguſto, Domitia di Domitiano, Plotina di Traiano: Sabina d'Adriano, Fauſtina di Antonino, e Fauſtina di M. Aurelio, Lucilla di L. Vero, Criſpina di Commodo, Manlia di Didio Iuliano: Iulia di Seuero, Martia di Filippo. Claudia di Nerone, Matidia di Martiana: e Didia Clara di Didio Iuliano, & altre, come nelle medaglie ſi vede, ma non gia gli huomini erano chiamati Auguſti, eccetto quelli, che come è detto, foſſero Prencipi aſſoluti de' Romani. Ma a Nerua Imperadore tornando, perche di lui ſi trouano tre Conſolati nelle ſue medaglie, cioe ſecondo, terzo, e quarto ſegue ch'egli in queſti tre foſſe Imperadore: & appreſſo, ch'egli teneſſe l'Imperio ventiſette meſi, per il meno, e toccaſſe dei venti otto; percioche eſſendo ſtato morto Domitiano Imperadore a Calende quattordici di Ottobre come a Tranquillo piace, che ſono a diciotto giorni di Settembre, e ſubito ſenza alcuna vacantia creato Nerua in ſuo luogo; da diciotto Settembre, al ſeguente proſſimo Gennaio (nel primo dì del quale intrauano in nuoui Conſoli, ſi come teſtifica Plutarcho ne' Problemi, Ouidio nel

primo

primo de' Fasti, e copiosamente tratta il mirabile Cuspiniano nelle scholie sopra Sesto Ruffo, & appresso come a luogo suo si dirà piu ampiamente (corsero tre mesi, e dodici giorni. Ma concediamo che il primo Gennaio che seguì, volesse Nerua Imperadore prẽdere il secondo Consolato) perche fu costume de' Cesari, benche fossero Imperadori, ancor farsi creare Consoli insieme con vn' altro cittadino Romano, e benche molte volte non continuassero fino in capo dell'anno, per quell'anno non s'intendeua per altro, che per vn solo Consolato, hauendone hauuto vno sotto l'Imperio di Domitiano, questo finiua all'altro Decembre; entrasse nel terzo al secondo Gennaio, sono quindici mesi, e dodici giorni; prendesse il quarto al terzo Gennaio, si nouera ventisette mesi, e tanto di piu, quanto che intrando, tocca del quarto Consolato, doue egli intacca de gli ventiotto, piu de' giorni dodici; e di questo tempo si veggono medaglie. Cosi i detti historici hanno preso errore circa a gli anni, & il seguente epitafio antico alle dieci colonne in Roma in lettere di lunghezza d'vn cubito, per il numero terzo della podestà Tribunitia anco lo dichiara. IMP. NERVA CAES. AVG. TRIB. POT. III. P. P. Alla quale computatione non ha luogo quello, che a ciò rispondono alcuni, dicendo potere essere stato, che Nerua fosse all'hor Consola, quando fu chiamato al fastigio Augustale, producendo per autorità quello, che il Modogneto ne scriue nel libro de' dieci Cesari per autorità di Plutarcho dalla vita di Traiano; cioè, che regnando Domitiano, era sbandito fuor di Roma da esso Domitiano vn Console chiamato Nerua Coccio, col quale Traiano, ritrouandosi anch'egli in disgratia dell'Imperadore, a Nola di Campagna, se n'andò a stare; e che nel detto tempo, essendo fatto Nerua Imperadore, fosse quello il suo secondo Consolato, e che prima, che di esso Consolato vscisse, facesse quelle medaglie,

che

che hoggi si veggono con questo numero 11. e così potere auuertire, che il tempo de' sedici mesi non gli fosse falsamente ascritto. Ma ciò si ribatte gagliardamente con quella autorità istessa, che essi producono, perche seguita il detto Modogneto con la medesima autorità, dicendo. Stettero questi due eccellenti huomini Nerua, e Traiano, molti giorni poueri, e sbanditi, e perseguitati insieme con Plutarcho, aspettando di giorno in giorno di esser fatti morire, o la morte di Domitiano. Ma con piu chiarezza poco di sotto dimostra, che Nerua non era Console, quando fu chiamato al principato. Queste sono le parole di esso Modogneto. Vn'anno prima che fosse morto Domitiano, andò alla guerra di Germania, & in quell' anno fu Traiano eletto Console. La onde si vede, che non Nerua, ma Traiano era Console nel tempo, che il detto Domitiano fu morto. Ma che piu? dato che sia accettato cio che della medaglia habbiamo ragionato, que' medesimi che gli concedono Imperio si corto, rendono testimonianza altresì di quello, che io ho detto, narrando hauer fatte molte cose in tempo, che esso Nerua era Imperadore, le quali tutte si veggono scolpite, e figurate nelle sue medaglie. Ne' riuersi di queste è il Simolacro della Libertà publica, della quale Dione nella vita di Nerua dice. Quare Fronto propalam dixisse fertur. Malum esse eum imperare, sub quo nemini quippiam concessum sit: Sed longe peius sub eo viuere, sub quo maxime liceat. Euui quello dell'Equità sua, della quale Eutropio al libro ottauo. Imperator factus æquissimum se præbuit. E del Simolacro della Dea copia, che anco questo ci è in mezzo a due corni di douitia posto a sedere: e di quello di Roma Renascente, così poco innanzi il medesimo Eutropio vuol dire. An. octingentesimo, e quinquagesimo ab vrbe condita, Vetere, & Valente Consulibus Respub. ad prosperimum statum rediit, bonis principibus ingenti felici-

tate

tate commissa. Domitiano enim exitiali tiranno Nerua successit, &c.

Similmente ci è il segno del Congiario, il quale non era in podestà di essere dato, se nō da essi Imperadori Augusti, si come a suo luogo si dimostrerà. Euui anco la figura del Congio, che era la misura, con la quale per vguale portione l'Imperadore compartiua il grano al popolo, con inscrittione, PLEBI VRBANAE FRVMENTO CONSTITVTO. Narra di questi Dione in tal modo. Ad sustentādā ciuium vitam decies, & quinquagies centena milia nummum erogauit, & quosdam Senatorij ordinis delegit, qui agros emerent, eosq; egenis diuiderent. E parimente Aurelio Vittore. Sumptu publico per Italiæ oppida ali iussit. Ci si veggono ancor leuate via le calunnie che erano date a' Giudei, & a' Christiani per cagione di Religione in tempo di Domitiano. Di queste in tal forma tratta Dione. Omnes, qui impietatis in Deos rei fuerant, eos absolui voluit. E segue poco dipoi. Et ne serui de cætero dominos criminarentur, edicto vetuit: neve liceret aut impietatis, aut Iudaicæ sectæ quempiam dehinc insimulari. Aurelio Vittore similmente. Istæ quicquid antea pœnæ nomine tributis accesserat, indulsit. Così la designatione dell'Imperio a Traiano, rende testimonianza nelle medaglie di Nerua, con tale inscritione dal lato della faccia. IMP. NERVA CAES. AVG. P. M. TR. P. COS. III. P P. & dal riuerso PROVIDENTIA SENATVS, che il terzo consolato fu da lui essercitato essendo Imperadore: Ma vdite quello che esso Eutropio nell'ottauo Libro ne dice. Imperator factus æquissimum se præbuit, Reipublicæ diuina prouisione consuluit Traianum adoptando. Sentite appresso Aurelio Vittore. Hic Traianum in liberi locum, in que partem Imperij adoptauit: cum quo tribus vixit mensibus. Ascoltate anco Dione come ne parla. In Capitolium ascendit: at-

que

que quod fœlix faustumque S. P. Q. R. & mihi ipsi sit, præfatus, M. Vlpium Traianum adoptauit, moxque in Curia Cæsarem designat. Il medesimo dicono Eusebio, Orosio Cassiodoro, e Platina. Ma s'egli adunque nel terzo suo Consolato adottò Traiano (essendo egli per Domitiano bandito, quando esso fu eletto Imperadore) e questa adottione si vede nel terzo suo Consolato, come dimostra l'epitafio soprascritto, falso è, che sotto l'Imperadore Domitiano fosse adornato di tre Consolati, come dicono, sopra i quali, hauendosi fatta la soprascritta computatione del tempo del suo Imperio, prossimo alli ventiotto mesi, per il quarto suo Consolato, segue l'errore prouato de gli scrittori.

Non meno ne gli anni del regno di Traiano, che in quelli dell' Imperio di Nerua, s' ingannano Platina, Orosio, Dione, Aurelio Vittore, Cassiodoro, Eusebio Cesariense, l' Egnatio, il Modogneto, e quegli che vogliono, che esso Traiano lo tenesse molto piu d' anni dicisette. Ma parmi, che quegli anni che all' vno si conueniuano, habbiano tolto, e dati all' altro. Platina vuole che Traiano imperasse anni diciotto, e sei mesi. Orosio diecenoue Eusebio nella sua Cronica, e nell' historia Ecclesiastica al libro quarto, e cap. terzo, dicenoue, e sei mesi. Dione altretanto, & anco quindici giorni di piu. Aurelio Vittore pensa venti anni. Il Modogneto crede ventiuno, e sei mesi, e quindici di. Cassiodoro s' accorda con Dione; e con Aurelio Egnatio. La podestà Tribunitia di questo Prencipe nelle medaglie sue, e ne gli epitafij antichi scolpita, non dinota piu di ventisette anni. Questa così si legge nell' anticho Epigramma del basamento della Colonna sua di marmo, chiamata Traiana, che hoggi in Roma fra le piu artificiose cose vien giudicata. SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS IMP. CAESARI DIVI NERVAE F. NERVAE TRAIANO AVG.

Mmmm GERM.

GERM. DACICO PONTIF. MAX. TRIB. POT. XVII. IMP. VI. P.P. AD DECLARANDVM QVANTAE ALTITVDINIS MONS, ET LOCVS TANTIS OPERIBVS SIT EGESTVS. In questa Colonna a modo di chiocciola fatta, sono intagliate le imprese da Traiano fatte, e benche egli la facesse rizzare in sua vita; dopo morte nondimeno, sotto il detto basamento fu posta la cenere del corpo suo, e nella sommità d'essa, vna statua alla similitudine sua si vedea. Hora perche questo fu l'vltimo honore che gli fu dato, è ben da credere, che la nota delle podestà Tribunitie, cioè de gli anni che regnò, non vi fosse posta falsamente. Si come voi lettori esaminando giudicar potrete.

CHE NELLE MEDAGLIE SI TROVAno piu luoghi fatti Colonie de' Romani, i quali nelle historie antiche non si leggono. Cap. II.

MA diciamo hor de' luoghi, che non si leggono nelle historie, e che le medaglie antiche ci danno a conoscere. Piu Città sono state fatte Colonie, e nobilitate dal nome Romano, di cui non se ne ha alcuna memoria, o poca da gli scrittori antichi. Nelle medaglie di rame di Augusto, nel libro de' riuersi de' primi XII. Cesari da me fatto, e già in luce (di cui è stato autore l'honorato Cauagliere M. Antonio Zantani) a numero 32. a 38. e 42. Di Tiberio a 12. Di Vespasiano ancora: di Adriano: di M. Aurelio: di Seuero: di Geta: di Diadumeniano: di Alessandro: di Gordiano: di Filippo: di Treboniano Gallo: e di Gallieno, si veggono descritte Colonie.

nie. La sopradetta medaglia, che ha la Colonia di M. Aurelio (qual M. Aurelio però egli si sia non ho bene ancora chiaro) è degna di non poca consideratione. Questa è medaglia di rame antichissima, & assai conseruata: nel diritto ha l'imagine di vna giouanetta di tenera età; la quale ha dietro alle spalle vna Luna, la cui forma hanno vsate alle lor donne quegli antichi piu posteriori solamente, le lettere della quale, dal lato dell'effigie sono, ANNIA FAVSTINA, il restante delle lettere che seguono, e corroso per l'antichità, si che leggere non si possono. Dalla parte riuersa, ha il medesimo segno d'vn carro, che in vna medaglia di Caracalla ho veduto della istessa grandezza, e con quelle lettere apunto, COL. AVR. PIA METROP. E tanto nella maniera dell'arte sono le dette medaglie simili, che da vna sola mano dimostrano esser fatte: ma di questo io ne lascio il giudicio libero a ciascun lettore.

CHE FORME DIVERSE DI VARII edificij antichi scolpiti nelle medaglie si veggono. Cap. III.

MA quanti Tempij ancora, & altari: quanti Castri, e theatri: quanti circi, e palagi: quanti ponti, & archi, quanti porti, & acquedotti: quanti sepolchri, e colonne: E quante piramidi, e strade si veggono nelle medaglie insieme con la forma loro? Quiui si vede il Tempio di Giunone cognominata Cilla, edificato in Cilla Città della Etolia, che è regione della Grecia: Di Gioue Tonante: di Gioue cognominato Olimpio: di Marte Vendicatore: del Diuo Iulo: di Roma, e d'Augusto: d'

Augusto solo, di Diana Efesia: di Vesta Dea: Di Giano: della Dea Pace, e della Flauia gente, di Gioue cognominato Ottimo Massimo: di Roma Eterna: d'Augusto e di Liuia, ristaurato da Antonino Pio: di Mercurio, di Pallade, di Plutone, e di Cerere, di Traiano, di Adriano, di Antonino Pio, e d'altri Dei, & Imperadori con l'altre forme sopra dette, che per breuità si passano.

DI ALCVNI NOTABILI ERRORI DE Moderni scrittori intorno a' prenomi de gli antichi. Cap. IV.

MA ancor caminando piu innanzi a' prenomi di alcuni antichi dotissimi huomini, hanno preso errore scriuendo i luoghi, de' quali con le medaglie antiche fedelissimamente si correggono. L'eccellentissimo legista Andrea Alciato nelle sue annotationi sopra il duodecimo libro di Tacito al luogo detto, ha scritto, che Germanico ottenne solamente il nome d'Imperadore d'esserciti, che si soleua dare anticamente innanzi la Monarchia „ e non di Cesare. Vdite lui, come dice. Solo itaque Im„ peratoris nomine decoratus fuit Germanicus, sicuti à Gal„ ba Piso Cæsar solum nuncupatus est, &c. Tranquillo nella vita di Caligola, Tacito, Dione, e piu altri antichi scrittori, ma specialmente Ouidio nel principio de' Fasti a questo Germanico così scriue.

„ *Tempora cum causis latium digesta per annum*
„ *Lapsaq; sub terras; ortaq; signa canam,*
„ *Excipe pacato Cæsar Germanice vultu,*
Hoc opus &c.

E nel libro de Ponto;

„ Tem-

,, *Tempus ab his vacuum Cæsar Germanicus omne*
Auferret.

Vna medaglia mia di rame antichissima molto conseruata & piu altre in mano di diuersi, hanno tale inscrittione, GERMANICVS CAESAR TI. AVG. F. DIVI AVG. N. Questa gli fu fatta da Tiberio Inperadore. Vn'altra che dipoi stampò Caligola suo figliuolo, si legge, GERMANICVS CAESAR P. C. CAES. AVG. GERM. L'vna e l'altra si vede nel primo libro nostro de' riuersi delle medaglie, disegnata. Similmente il detto Pietro Crinito nel libro de' Poeti Latini al capitol secondo, diuersamente dice con non minor errore di quello dell' Alciato, conciosia ch'egli scriue, che il detto Germanico hebbe il prenome di Caio, & il nome d'Augusto, con si fatte parole. Caius Germanicus Augustus Claudiorum familia ortus patre Druso. Per le inscrittioni sopradette, si vede che Germanico non si nominò Augusto, ne hebbe il prenome di Caio. Se Crinito intende di Germanico padre di Caligola Imperadore, costui non fu adornato del nome Augusto, che se stato fosse, necessariamente prima si hauerebbe nominato Cesare: percioche questo nome Cesare, aspettaua quello d'Augusto. E quello d'Augusto in se comprendeua tutta la Monarchia Romana. Ma egli non gli dà ne il nome di Cesare, ne quello d'Imperadore che si costumaua di dare anco in tempo de gli Augusti a vittoriosi Capitani de gli esserciti, a' quali tante volte era lor dato, quante ne restauano vincitori contro a nemici loro. Egli è vero che il detto Germanico fu Poeta, perche egli compose versi Latini; ma s'intende di Caio Germanico Augusto, cioe di Caligola Imperadore, costui non è annouerato fra Poeti, ne fu di Druso figliuolo, ma nipote si, e figliuolo di esso Germanico Cesare: E Caligola fu detto Germanico dal nome del padre, o vero piu tosto dall'essere stato in Germania, e d'indi hauer portate in luogo di trofei, e spo-

e spoglie de' nemici, cõche colte sul lido del mare Oceano; e così haversi acquistato il glorioso nome di Germanico, si dice, per esser egli con qualche illustre titolo nominato. Ma di questo non scriue Crinito, anzi del padre suo.

D' ALTRI ERRORI NOTABILI DE scrittori antichi intorno a' nomi de gl' Imperadori, e d'altri. Cap. V.

PAssando piu oltre medesimamente a' nomi, dico; che non haurebbe dubbitato Giulio Capitolino, quando con le medaglie antiche tenuto hauesse famigliarità, se Pupieno Massimino fosse stato due, o vero vn solo Imperadore, creato dal Senato contro a Massimino Tiranno; il perche nella vita di Massimino egli dice si fatte parole. ,, Maximinus quidem, quem multi Pupienum putant. Et ,, in quella di Massimino giouane (o pur Massimo, che nell' vno modo, e nell' altro fu chiamato) parlando del detto ,, Pupieno, e di Balbino Imperadori creati, come è detto, ,, per far guerra al Tiranno, dice. Latini scriptores non ,, Maximinum, sed Pupienum contra Maximinum apud ,, Aquileam pugnasse dixerunt, eundemq; vicisse. Qui er- ,, ror vnde natus sit, scire non possum, nisi forte idem est Pupienus, qui & Maximus. La verità è, che Massimino huomo nato nella Tracia, fatto Imperadore dall' essercito senza il consentimento del Senato, assediando Aquilea con gran numero di gente, gli fu mandato contro con potente essercito retto da due Imperadori creati da lui, cioè Pupieno Massimo, e Decio Celio Balbino. La onde si vede, che non solamente fu lontano questo scrittore dalla pratica, e cognitione delle medaglie, ma ancora coloro che ne scrissero prima di lui, perche essi non viddero,

che

che Pupieno fu il medesimo che Massimo, il quale combattè contro a Massimino. Ma se coloro che delle cose antiche pigliarono cura di scriuere, fossero stati così diligenti inuestigatori, & osseruatori di ogni cosa anticha, come fu il Reuerendissimo Monsignor Pietro Bembo Cardinale, honore di Vinegia sua patria, e splendore d'Italia, haurebbono con assai maggior chiarezza, di quel che fecero, mandate alla posterità le fatiche loro. Quest'vno (certo primo in dar lume alle medaglie) oltre alle altre cose dignissime di memoria, hauendo accumulate molte preciosissime antichaglie, tra il gran numero di belle, e scielte; conserua hoggi il suo degno figliuolo, & herede Mons. Torquato vna medaglia con tale inscrittione. IMP. CAES. CLOD. PVPIENVS MAXIMVS AVG. Spartiano anch'egli da di petto in questi dubbij. Costui vuole che Geta fosse nominato Antonino come il fratello. Ma dubbita se hauesse il nome di Cesare; ond'egli dice. Geta quoque Cæsaris, & Antonini, vt quidam dicunt, nomen accepit. Le medaglie sue manifestano non solamente che non si nominò Antonino, ma che etiamdio si chiamò Cesare, & Augusto. Di amendue questi nomi rendono testimonianza le medaglie di lui fatte in fanciullesca età con lettere scolpite, P. SEPTIMIVS GETA PIVS AVG. BRIT. La onde si conosce, che Settimio, non Antonino; & Augusto, non che Cesare solamente, fino in Inghilterra, essendo col fratello partecipe dell'Imperio, e de' Titoli, fu nominato.

Del nome di Poppea moglie prima d'Othone, poi di Nerone, anco è stato che dubitare, perche alcuni la chiamano Pompea. Non fu questo il suo nome; ma Poppea. Vedete che vna medaglia antichissima di rame in mano di M. Andrea Lauredano con la effigie di costei, e con il nome tale in Greco, Π Ο Π Π ΑΙ ΑΕ Σ Ε Β. dimostra il vero nome.

Anco

Anco Pertinace il successore di Commodo; egli non si nominò già Elio, come molti vogliono, ma si ben Heluio. La medaglia, che ha il Reuerendissimo Grimani; quella di M. Gabriele Vendramino, del Bembo; di M. Andrea Aueroldo in Brescia: di M. Antonio Capodiuacca; di M. Marco Antonio Massimo in Padoua, e la mia così si leggono. IMP. CAES. P. HELV. PERTINAX. AVG. Ed io spero anco a qualche tempo, che dalle medaglie sarà terminata la gran questione che è del leggere Seruio, o Sergio quella parola, SER. nel prenome di Galba Imperadore.

Il nome parimente di Diadumeniano Cesare figliuolo di Macrino Imperadore, è stato male scritto da tutti, credendo, che Diadumeno sia proprio il proferirlo. Gli scritti così di tutte le sue medaglie, che io ho vedute, come d'vna mia, quale io conseruo, sono tali. MOPEL. ANTONINVS DIADVMENIANVS CAES. o vero in luogo di Mopel. si può leggere M. Opel. Onde vogliono ancor la maggior parte di costoro, che il detto Diadumeniano togliesse l'Imperio insieme col padre: Non è così: perche Macrino si nominò Augusto, come si vede nella sua medaglia istessa, la qual è appresso di me bellissima, cioè. IMP. CAES. M. OPEL. SEV. MACRINVS AVG. e Diadumeniano solamente fu detto Cesare, come dalla suddetta medaglia è dichiarato.

Il nome di Didio Giuliano, da Egnatio è scriuendo Didio Giulio, non propriamente detto. Di costui due medaglie, l'vna delle quali è di marauigliosa bellezza, così si leggono. IMP. CAES. M. DID. SEVER. IVLIANVS AVG.

In Dione non meno (ma penso sia errore di stampa, o di chi male rescrisse il testo) al libro 53. d'vna Città di Lusitania, che hoggi è Castiglia noua regione di Spagna edificata da Augusto sopra il fiume Guadiana, per habitatione

tatione

fatione de' soldati veterani, cioè di quelli, che si trouano sciolti dal sacramento della militia, parlando, dice che fu nominata Augusta Etacrita, benche Appo Strabone nel terzo della Geografia, & in Plinio al nono libro, e cap. 41. come anco nelle medaglie di Augusto, si legga, EMERITA.

Vi si trouano ancora i nomi di coloro, che furono Triumuiri Monetali, cioè di que' tre huomini, a cui era data la cura del far battere i danari; come di Caio Cossutio Maridiano: di Marco Mecilio Tullo: di Quinto Terentio: di Marco Saluio Othone: di Annia Lamia Silio: di Gallio Luperco: di Cassio Celere: di Surdino: di Lucio Mescinio Ruffo: di Publio Petronio Turpiliano: di Marco Durmio: di Gaio Antistio Regino: di Gaio Mario: di Lucio Caninio Gallo: di Lucio Vinicio: di Tito Crispino Sulpiciano: di Marco Sanquinio: di Publio Stolone: e di Tito Surdino, e di molti altri: come di quelli, che conduceuano a nuoue patrie le Romane Colonie, e de Flamini, cioè sacerdoti di qualche Dio.

Ma che debbo io dire di questa veneranda sorte di antichità? se quello stupendo intelletto di Filippo Beroaldo, si come gran tempo ha posto ne gli studij delle lettere, e dignissimo frutto delle sue fatiche ne ha riportato, così hauesse speso de ducati nelle medaglie, e consumatiui alcuni giorni in considerarle, esponendo appo Suetonio nella vita di Claudio al cap. vndecimo, quella parte, che dice. Auiæ Liuiæ diuinos honores, & Circensi pompa currus, elephantorum Augusteo similem decernendum curauit. Non haurebbe dubitato se di auorio fosse stato il Carro, o vero da elefanti tirato, potendo allegare la medaglia, la quale così nel primo libro è scolpita ne' riuersi di Augusto, & di Claudio, hauendo M. Marco Mantoua la gista l'istessa medaglia in Padoua, & io vn'altra antichissima di rame Corinthio, oltre alle molte altre che si veggono. E niente-

cedimeno da lui è molto lodato lo studio delle medaglie in vn'Epistola dedicatoria, ch'egli scriue a M. Bartolomeo Bianchino sopra alcune opere d'antichi autori da lui correttc, e mandate in luce, con queste parole incominciando. Pulchrum est congerere numismata illustrium virorum: Pulchrius bibliothecam librorum monumentis instruere. Pulcherrimum vero vtrunque conficere, &c. E piu di sotto seguendo il medesimo dice. Hoc nimirum specimen est foecundæ probitatis: necesse est enim affatim in illo esse virtutum, qui sic amat alienas imagines &c.

DE GLI ERRORI NOTABILI DI PIV Scrittori intorno a' cognomi de gli antichi. Cap. VI.

MA per venire non meno a'cognomi: Giulia madre di Elagabalo Imperadore, non è ella da Aurelio Vittore nominata Semea? da Eutropio al libro ottauo, e da Iacopo di Strada nel libro delle imagini de gl'Imperadori, Semiasira, e Simiasira? da Lampridio, e dal Modogneto Semiamira? E finalmente da Egnatio Scenide, si come anco da Erodiano? Vedete lo scritto delle medaglie sue, che dice. IVLIA SOEMIA AVG.

Non meno con vocabolo corrotto, e falso, il figliuolo di costei da Erodiano: da Aurelio Vittore: da Eutropio: da Lampridio: da Eusebio: da Cassiodoro, da Orosio: da Platina: dal Modogneto: e da gli altri tutti, e cognominato Heliogabalo, o vero Heleagabalo con la lettera H. & la lettera I. o vero E. in vece di Elagabalo senza le dette lettere, mutando la loro lettera o, in a. E Lampridio dubita, se costui fosse sacerdote del Sole, o vero di Gioue. Nulladimeno vna medaglia per molta bellezza riguardeuole, e per la rarità marauigliosa, tiene fra le molte sue pre-

preciosissime cose M. Tiberio Deciano in Padoua lettore di legge eccellentissimo; con si fatte lettere nel diritto, IMP. CAES. M. AVR. ANTONINVS AVG. & nel riuerso, SACERDOS DEI SOLIS ELAGAB. & la maggior parte di dette medaglie, o hanno la figura del Sole, o il Sacerdote di questo Dio; & alcune, e l'vno, e l'altro. E niuno sin quì si è auueduto, che questa ditione si debba così leggere, fuor che Giouan Battista Egnatio. Questo eccellente huomo nelle sue annotationi citando la medaglia, ammonisce, che si debba leggere, Elagabalo, si come è detto.

Vsciuami anco di mente, che Iulia Auia del medesimo Elagabalo, in vece di Mesa, alcuni detta l'hanno Emessa: chi ha la medaglia veduta, sa, che dice, IVLIA MAESA.

DI ALCVNI AGNOMI D' IMPERAdori, che nelle medaglie antiche si trouano, e nelle historie non si leggono. Cap. VII.

E Per non lasciar di trattare ancor de gli Agnomi, tacendo di Caligola: di Vitellio: di Domitiano: e di piu altri, che acconsentirono esser chiamati Germani; chi dubita che dalle medaglie non si tragga, che Traiano Imperadore Germanico, Dacico, e PartICHO, M. Aurelio il buon filosofo Germanico similmente, Sarmatico, Armeniaco, e Particho massimo, fossero nominati? Lucio Vero fratello di costui nell' Imperio co' medesimi Agnomi: Commodo natural figliuolo di M. Aurelio sopradetto, Germanico, Sarmatico, e Britannico felice, non permettessero d'essere appellati? Ma chi giamai ha letto appo al-

cuno scrittore, ne in alcuna iscrittione de' marmi; che Seuero, oltre l'esser nomato Parthico, Arabico, & Adiabenico, si dicesse ancor Britannico? Conciosia che si legge, ch'egli in Inghilterra morì prima, che terminata fosse quella impresa, essendoui accadute solamente certe battaglie, & alcune scorrerie, delle quali l'essercito Romano sempre restò vincitore, se a Erodiano si crede, che ciò nel terzo libro narra. E tuttauia in vna sua medaglia antica di rame da me conseruata, si vede per riuerso vn trofeo con il detto Agnome di Britannico, insieme con le altre denominationi dalle genti deuitte riceuute per futura testimonianza della sua virtù, scritte in questa forma, PART. ARAB. BRIT. ADIAB. oue si giudica; che essendo questa moneta l'vltima stata, che per lui cogniata fosse, gli hauesse mancato il tempo (per essere indi in Inghilterra morto, come s'è detto) di scolpire ne gli archi, & nell' altre publiche tauole di marmo il detto agnome di Britannico. Ma Spartiano nella vita del medesimo, parlando delle denominationi che'l Senato gli diede, scriue, che ricusò il nome di Parthico, per non incitare di nuouo quella natione a guerra, dicendo. ,, Deinde circa Arabiam ,, plura gessit, Parthis etiam in ditionem redactis, nec non ,, etiam Adiabenis: qui quidem omnes cum Pescennio senserant. ,, Atque ob hoc reuersus triumpho delato, appellatus ,, est Arabicus, Adiabenicus, Parthicus. Sed triumphum ,, respuit, ne videretur de ciuili triumphare victoria. Recusauit, & Particum nomen, ne Parthos lacesceret. La qual cosa, per l'iscrittione della soprascritta medaglia si vede, non solamente esser contraria all'opinione di Spartiano, ma non hauere egli ricusato il nome di Parthico, anzi hauerlo accettato, e ritenuto ne publici scritti, come nelle monete si vede.

DELLE

DELLE IMAGINI FALSE D' ANTIchi Huomini ſtampate in piu libri di medaglie, prouate con l'autorità delle monete, de gl'intagli, e de' Camei, e ſimili coſe antiche. Cap. VIII.

NOn ſi dourebbe gia riprendere chi ingegnato s'è di giouare, e dilettare al mondo; ma non è bene anco tacere, e non dimoſtrare gli altrui inganni, & errori ſtampati; perche le imagini imaginate rendere non poſſono la vera imagine altrui, ne ſodisfare intieramente al deſiderio del lettore; con l'auertire, che aſſai importa al giudicio buono delle vere effigie, la molta pratica delle coſe antiche, e ſpecialmente delle medaglie, da gli ſtudij delle lettere però accompagnate. Il primo autore adunque delle imagini antiche di Roma, che eſſendo Leone X. Pontefice ne ſtampò vn libro; e quello parimente che coſtui imitando, le rifece in Alemagna; e poi la terza volta in Lione di Francia; & appreſſo nella medeſima città la quarta, con giunta riſtampate le medeſime ſotto titolo di Prontuario, infedelmente hanno poſte molte effigie, prontate piu toſto dall'Idea del loro animo, che dalla naturale ſomiglianza tratta da coloro, i volti de' quali eglinó promeſſero aſſomigliando dimoſtrare: ciò facendo con non minor biaſimo di chi prima errò, anzi con maggior aſſai; conciofia che piu grandi ſi ſtimino quelli di coloro, che ſeguendo gli altrui, non ſi ſono ingegnati di giamai correggerli, anzi a guiſa di ſchiera di ciechi huomini, che l'vn l'altro ſeguendo, ſono dirupati, e caduti; che di colui, che prima v'incorſe,

corse. La onde dico, non essere vera pronta di medaglia quella di Munatio Planco, ne di Artaserse, ma sono imagini del Dio Apollo. Meno quella di Tauro; perche è d'vna Giunone Sospita. Così di Romolo, che la sua faccia si vede altrimenti sotto il nome di Quirino. Falsa è ancora quella di Ocrisia; perche è della Dea Pietà, e la vedete in Caligola. Falsissima quella di Quinto Metello Pio; perche ella è del Dio Quirino. Peggio quella di Catone, e quella di Cassio, che elle sono similmente amendue d'Apollo; ne quella di Marc' Antonio, si come somigliante nel primo libro de' riuersi delle medaglie, intagliato in stampa di rame si vede, la cui medaglia d'argento è in mano di diuersi. Peggiormente quella di Liuia Drusilla moglie del Diuo Augusto; perche ella si vede al naturale insieme cō quella del suo marito, e col suo nome in lettere scritto, fra le cose rare, e preciose della Grotta dell'eccellentissimo Sig. Duca di Mantoua scolpita in vno bellissimo, e gran Cameo d'inestimabile pregio, alla cui similitudine ne ha vna in Corgniuola intagliata Mons. Bembo non dissimile a quel volto, che sotto nome della Dea Salute si vede nelle medaglie di Tiberio di rame Corinthio; perche lei, viuente Augusto (se creder vogliamo a Dione, & a Tacito) si dice, che con la sua donesca prudenza, e con ben sapergli andare a verso, fece si, che molti cittadini Romani furono saluati dall'ira d'esso Augusto, e liberati dal pericolo della morte, e per questa cagione il Senato, hauendola ne' simulacri di questa Dea figurata, le stampò si fatta moneta. S'abusano simigliantemente nell'effigie di Antonia Augusta madre di Claudio Imperadore, come dimostra l'antica medaglia di lei fatta da esso Claudio suo figliuolo, e con la statua del medesimo Claudio, nel riuerso con habito di Pontefice; il quale tiene il Simpullo vaso, o vero l'Acerra in mano, come piu tosto penso: benche alcuni vogliono che questa fosse imagine della figliuo-

la d'esso Claudio; ma ne'libri miei della Genealogia delle famiglie Romane si proua il contrario. E così s'ingannano in quella di Druso, come in quella di Nerone figliuoli di Tiberio Imperadore, perche l'vna pongono falsa, l'altra lasciano di mettere. L'effigie di quello si vede in medaglia di rame fatta dal detto Tiberio, con lettere S. C. nella parte riuersa, & inscrittione DRVSVS CAESAR TI. AVG. F. DIVI AVG. N. L'imagine di detto Nerone con quella di Druso è fra riuersi delle medaglie del medesimo Tiberio. Cosi l'effigie d'Agrippina moglie di Claudio si può conoscere che è posta fallsamente: mirasi, che è in forma della Dea Cerere significata fra le medaglie d'argento del marito, il cui scritto è AGRIPPINAE AVGVSTAE. Valeria Messalina moglie di Claudio Imperadore in que'libri anco non è punto simile ne di acconciamento di capo, ne di volto, a quella di rame di forma piccola, che ha antichissima con Claudio dall'altro lato M. Stefano Magno. Poppea Sabina moglie di Nerone in ogni qualunque cosa è altrimenti di quella, che ne' loro libri hanno scolpita costoro: perche, come s'è detto di sopra; il Loredano ne ha vna medaglia antica di rame. Ancor l'effigie di L. Vitellio padre di A. Vitellio Imperadore, si vede altrimenti di quella, che è cogniata ne riuersi delle medaglie d'argento di esso Vitellio Imperadore, tratta da vna antica. E Domitia moglie di Domitiano vi si conosce chiaramente essere stata fatta ad imaginatione. Io di questa ho la medaglia antica di rame, con molto differente volto, abbigliamento di capo, e lettere, DOMITIA AVG. IMP. CAES. DIVI F. DOMITIAN. AVG. e nel riuerso la figura di lei a sedere con vno altare dinanzi con iscrittione, DIVI CAES. MATRI. Vna simile d'argento ha il Reuerendiss. d'Aquilea, col figliuolo nato di lei, e di Domitiano, gia morto, e collocato fra le stelle de'suoi parenti in cielo, e segnato nel riuer-

so

so con iscrittione tale, PIVS CAESAR IMP. DOMITIANVS. De'quali Statio Papinio fa mentione nella prima Selua, dicendo.

,, *Dum Romana dies: huc & sub nocte silenti*
,, *Cum superis terrena placent, tua turba relicto*
,, *Labetur cœlo: miscebitq; oscula iuxta:*
,, *Ibit in amplexus natus, fraterq; paterq;*
,, *Et soror: vna locum ceruix dabit omnibus astris.*

Ma a fatica io mi contengo di non esclamare contro al poco auuertimento di costoro, e di piu altri, i quali non hanno voluto conoscere il volto di Traiano Imperadore, non essere l'effigie di Nerua suo padre, ma hanno ne'detti libri disegnato l'imagine di quello per l'effigie di questo, ingannati, si come io penso, dal prenome Nerua, tolto dal nome di Nerua Imperadore; perche Traiano fu da lui adottato per figliuolo, come è detto di sopra. Imperoche tale era il costume de'Cesari, ch'essi si toglieuano per loro prenome, ouero per nome quello del padre, che adottaua, si come d'Ottauiano, il quale per esser da C. Giulio Cesare adottato nella stirpe Iulia, volse esser chiamato col nome del padre Cesare; così come per intrare nella istessa maiestà d'Augusto, si nominarono dipoi sempre Cesari, & Augusti ancora tutti gl'Imperadori Romani. Nerone per adottione di Claudio Imperadore, si nomò Nerone Claudio: Tito da Vespasiano suo natural padre, fu appellato Tito Vespasiano: Traiano, da Nerua si disse Nerua Traiano: Adriano, da Traiano volse esser nomato Traiano Adriano: Antonino Pio, da Adriano si scrisse Adriano Antonino, come in vna medaglia mia antica di rame si vede, Marco Aurelio filosofo, da Antonino Pio fu detto M. Aurelio Antonino Pio: Commodo, da Lucio Vero fratello nell'Imperio del padre suo fu nomato Commodo Vero; Seuero da Pertinace, sotto colore di vendetta per quello contra a Giuliano si nomò Seuero

Per-

Pertinace: Gli Antonini Pij, & Aurelij, da Antonino Pio, e da Marco Aurelio filosofo, e conseguentemente gli altri tutti da altri si nomarono, secondo la diuotione, o il nome di chi gli adottò. Questa parte de' nomi dimostra i formatori di detti libri male hauer intesa. La onde ponendo Adriano per Traiano, si sono inuiluppati. Adriano dico; percioche a questo Imperadore due sorti di medaglie furono fatte, e si veggono, cioè l'vna, che ha la testa con il petto, e lettere. TRAIANVS HADRIANVS AVGVSTVS; l'altra senza il petto, con iscrittione, HADRIANVS AVGVSTVS. Però essendo, come si può conoscere vna medesima faccia, è anco il suo nome nel primo modo scritto in quelle medaglie, che hanno la testa senza il petto; a tale, che se nella varietà della iscrittione si fondano le iscrittioni, dinotano vno solo, e non due Imperadori nelle dette due medaglie: se nelle effigie; elle non sono due, ma vna sola. Et in ciò da falsa opinione si rimouerebbono hoggidì, molti di quegli che fanno di Anticharij professione, quando vedendo, & osseruando buon numero di variati riuersi delle medaglie di questo Cesare, considerassero anco all'opere da lui fatte, le quali vi si veggono scolpite. Il perche non si dubiti che non sia questa l'imagine d'vn solo, non differente di capegli, non di fronte, non di occhi, non di naso, non di bocca, non di barba, ne d'orecchi, ma solamente diuerse alquanto nell'arte, e nella maniera del maestro, che intagliò il cognio; come quella di piu bassa, e di piu secca; questa di piu alta, e polposa, conciosia, che non può essere dubbio, che ogni regione dell' Imperio Romano, ogni Prouincia, ogni Città, & ogni luogo vsando la moneta de' Cesari, non conuenisse anco, che vi fossero di molti artefici, chi piu, e chi meno eccellenti, secondo i paesi, doue piu intieramente, e men perfetta fioriua l'arte si fatta dello scolpir monete. Quantunque

finalmente, chi ha nel disegno pratica, farà giudicio che amendue si tirino ad vna similitudine istessa; doue coloro, che dipoi rifatto hanno il detto libro, persuadendosi lucidarlo col porre appresso alla medaglia di Traiano quella di Nerua, l'hanno oscurato di piu; d'indi non diluogando l'effigie di Traiano, con porla al luogo della prima, che dice Traianus Hadrianus: ma di queste due medaglie assai è detto.

Conueniuasi anco a' medesimi la vera medaglia antica di Plotina, di cui vna ne ha il Reuerendissimo d'Aquilea: vna il Deciano, vn'altra M. Antonio Capodiuacca: la quarta il Bembo, & il Loredano la quinta, alle quali in tutto è dissimile quella, che è nel libro intitolato Prontuario. L'iscrittione di queste è tale, PLOTINAE AVG. La falsa dice, Plotina Aug. Traiani vxor. Si fatta scrittura tra l'altre cose, fa euidentissimo inditio del non esser tratta da medaglia antica, percioche Appo i Romani non fu in vso così fatto modo di scriuer nelle medaglie questa dittione vxor. Ma dichiarauano lo effetto del matrimonio assolutamente nelle medaglie senza questo nome di moglie: e per questo io ho osseruato con non mediocre auuertenza le inscrittioni antiche.

Conueniua lor non meno por mente alla imagine di M. Aurelio filosofo, in vece della quale vi hanno intagliata l'effigie di Caracalla, persuasi come io stimo, dalle lettere della medaglia di costui, le quali dicono, M. AVREL. ANTONINVS AVG. BRIT. e quelle della medaglia del filosofo, M. AVR. ANTONINVS AVG. ARMENIACVS. altre, PARTH. MAX. altre, GERM. SARMATICVS. altre, M. ANTONINVS AVG. altre, M. ANTONINVS GERM. altre, DIVVS. M. ANTONINVS PIVS. (ma queste dopo la morte, essendo egli Deificato) altre, AVRELIVS CAESAR PII AVG. FIL. e queste innanzi la morte del suo padre Antonino,

da

da quello essendo disegnato alla successione dell' Imperio nell' età sua giouanile, nella quale egli si trouaua con alquanti pelucci di barba; le cui diuersità di medaglie, e d' effigie nel mio secondo libro de' riuersi delle medaglie si dimostrano: dalle inscrittioni delle quali facilmente si puo raccogliere quale imagin sia quella del filosofo, e quale di Caracalla; perche quello non fu appellato Britannico, ma Armeniaco, Parthico, Germanico, e Sarmatico; si come questo non Sarmatico, ne Aarmeniaco, ma Parthico, e Britannico: ne locato fra beati, come fu il filosofo; rendendone testimonianza le historie: le quali cose trouandosi tutte nello auuerso lato alle effigie delle loro medaglie, era ageuol cosa dar giudicio di queste imagini, e così ciascuna porre a luogo suo: doue il contrario facendo, hanno locata per l' effigie del filosofo, quella di Caracalla. Altri ponendo quella di Aurelio Cesare, cioè del medesimo filosofo [ma quando era nella piu giouane età] al luogo di detto Caracalla nel Prontuario, [forse parendo all' autore, che la detta effigie di Aurelio Cesare non iui si conuenisse] ne è stampata vna ad imaginatione, e piacere, doue porre egli hauerebbe potuto vna delle proprie, che in antiche medaglie, & in tre età si trouano. Et oltre alla falsa effigie di detti libri, che la vera medaglia hauuta non habbiano, questa loro inscrittione ne è indicio. IMP. ANTONI. BASSIANVS AVG. perche Antoni per Antoninus non è nota anticha, ne modo di abbreuiare: ma in quante medaglie di quanti studij ho veduto non mai ho trouata medaglia alcuna, ne di marmo inscrittione con questo nome Bassiano; ma la ragione data di sopra de' riuersi, e delle lettere basta a certificarne in questa parte.

Elio Vero Cesare nel detto Prontuario alla vera effigie di lui tanto assomiglia, quanto al cauallo l' aquila. Quello è giouane, e senza barba, e con inscrittione, AELIVS

VERVS CAES. HADR. IMP. F. e l'anticha, e con folta, e lunga barba, e con lettere, TR. POT. COS. II. E benche la medaglia sia rara, però in Italia pochi son gli studij di qualche consideratione, che non ve ne habbiano almeno vna. Io ne ho dua con variati riuersi. E l'effigie di costui d'altra età non si troua, che di quest'vna con barba; perche, come s'è detto di sopra, ad alcuno, eccetto a qualche lor prossimo parente, non era fatta la medaglia con la loro effigie; prima che da gli Augusti adottati nell'Imperio, non fossero appellati Cesari, e che hauessero il nome di Prencipe della giouentù, ilquale dinotaua il medesimo, che quello di Cesare. Anzi poco tempo dipoi, che con questo nome fu chiamato il detto Elio, & non piu di due anni, si morì; come colui che era male conditionato, & infermo, del quale, secondo che si legge, parlando Antonino, disse. A muro fradicio si siamo appoggiat i. La onde in suo luogo adottò M. Aurelio filosofo, di cui habbiamo parlato.

Così l'imagine di Macrino, non si dimostra ella falsa in questi libri? Di quella del Promptuario questa è l' iscrittione. Imp. Opilius Macrinus Aug. la medaglia che ha il Reuerendiss. d'Aquilea, l'Abbate Giustiniani, M. Andrea Loredano, M. Antonio Zantani, M. Stefano Magno M. Alessandro Contarini: M. Nicolo Stopio in Vinegia: M. Giouan'Andrea Aueroldo in Brescia: Terentio de Camera in Napoli: le due del Deciano in Padoua; quattro mie, tre in rame, e due in argento con variati riuersi si leggono tutte. IMP. M. OPEL. SEV MACRINVS AVG.

L'effigie di Elagabalo Imperadore in detti libri, si dimostra indubitatamente esser falsa dal volto, e dalle iscrittioni, Imp. Varius Heliogabalus. Le antiche così si leggono. IMP. CAES. M. AVREL. ANTONINVS PIVS AVG. E si conoscon le medaglie di costui dalla

forma

forma del Sole, di cui egli fu ſacerdote, che vi è ſcolpita; ouero dalla figura di quel Dio, e così dalla oſſeruatione della ſiſonomia ſua per vna che ne ha il Deciano, nel cui riuerſo ſi fatte lettere ſi leggono. SACERDOS DEI SOLIS ELAGAB. e vi è il ſacerdote che fa ſacrificio, con la forma d'vn Sole. Quella che ha il Magno, ſimplicemente ha il Sacerdote con l'altare. Vna d'argento haueua lo Stopio, che diceua nel riuerſo, SVMMVS SACERDOS AVG. La mia con il ſimulacro di eſſo Sole, ha la figura ancora.

Criſpina moglie di Commodo (che queſta m'era di mente vſcita) ne anco ſomiglia. Queſta nel detto libro ha tale inſcrittione falſa. Criſpina Auguſta C.V. S'è detto che nelle monete antiche non era in vſo quel nome di moglie. Le vere dicono, CRISPINA AVGVSTA. Similmente altro non poſſo dire, ſe non che ſia falſa la medaglia che è nel prontuario con le due teſte, l'vna per Pupieno, l'altra per Balbino, & amendue con lunga barba, & epitaffio tale. Diui Imp. M. C. Pipienus & Balbinus Au. Le medaglie antiche di Pupieno dicono. IMP. CAES. CLOD. PVPIENVS AVG. e nō Pipienus per i, prima vocale, ma per u. Balbino fu ſenza barba, & haueua il volto pieno, e tondo, come ſi vede per la medaglia, che ha il Loredano, il Contarini, Il Magno, il Deciano, M. Anton. Manutio, il Cagnolino, per due mie, e per piu altre, che ſi veggono, le lettere di tutte le quali ſono, IMP. CAES. D. CAEL. BALBINVS AVG. ne d'altra effigie ſi puo il ſuo ritratto trouare, conciosia ch'egli in vecchiezza fu eletto Imp. dal Senato, e poco nell'Imperio viſſe: ne anco ſi troua nelle note antiche, IMP. per Imperadori, ma in numero di piu con duplicati pp. così IMPP. ſe crediamo a Valerio Probo, & a Pietro Diacono, & a gli altri, ne ſi vede AV. per Auguſti in numero di due: ma eſpreſſo con due GG. così AVGG. Queſti due ritratti nel

primo

primo libro di Roma sono fatti bene, ma non nel Prontuario.

Così Manlia Scantilla, e Didia Clara sua figliuola in vna medesima medaglia, ne di fattezze, ne di conciatura di capo simili punto sono alle mie, che antichissime di rame in due medaglie mi trouo. Ma questa loro è indouinata da' versi d'Erodiano, i quali dicono, che Manlia fu la piu brutta donna di quell'età: e Clara la piu bella giouane di tutta Italia; e così istimo, che l' autore si sia ingegnato di fare nel suo Prontuario; potendo vedere, & hauere la propria medaglia anticha.

Ma non senza carico di biasmo puo passare chi dalle antichità scriuer vuole, se non auuertisce l'età nostra, e la seguente d'vn tanto errore, come nelle quattro impressioni dette è auuenuto, ponendo Martia Otacilla Seuera per moglie di Settimio Seuero Imperadore; ingannati per auentura da questo cognome Seuera, e dal nome Martia. Perche Erodiano, e Lampridio scriuono, che vna Martia fu moglie di esso Seuero, innanzi a Giulia; ma non dicono però ch'ella fosse cognominata Otacilla, ma bene ch'egli la lasciò prima, che peruenisse al principato. La verità di costei è, che fu moglie di Filippo, e madre d'vn altro Filippo, cioè padre, e figliuolo, amendue insieme Imperadori. Ne con tutto cio, che Spartiano scriua che peruenuto il medesimo Seuero all'Imperio, gli rizzasse statue, e che da questo si pensi, che anco gli facesse quella medaglia che si vede, non puo stare però, cha questa Martia della medaglia, fosse la moglie sua: conciosia che vi corse da Seuero a' Filippi, vno spatio di cento anni; (se reggere si douiamo da' giuochi Secolari, i quali secondo che scriue il medesimo Erodiano nel libro terzo, e Censorino nel libro del Giorno Natale, furono fatti da Seuero. E per quello che narrano Sesto Aurelio, Eutropio nel nono, Pomponio Leto, & Orosio nel settimo, e cap. 13. anco da

a me:

medesimi Filippi il terzo anno dell'Imperio loro, e millesimo dalla edificatione di Roma, furono celebrati: benche, secondo la computatione de gli anni, che seguirono da quel tempo, a che i Filippi diedero questi giuochi, non vi fu interuallo di piu che d'anni quarant'vno, o vero quaranta tre: il quale spatio è però tanto, che questa Martia non può essere stata moglie e dell'vno, e dell'altro; cioè di Seuero, e di Filippo padre. Questo dico, conciosia che nel riuerso d'vna medaglia di costei, così di rame, come d'argento, si vede figurato lo Hippopotamo cauallo del fiume Nilo, il quale animale, secondo che scriue Giulio Capitolino nella vita de' Gordiani, fu dato dal detto Filippo ne' suoi giuochi Secolari, e vi è anco tale iscrittione. SAECVLARES AVGG. e nel lato dell'effigie, MARTIA OTACIL. SEVERA AVG. Ma quattro medaglie di costei alle mani mi sono peruenute con la detta iscrittione nel diritto lato, cioè in quello dell'effigie sua; nell'altro si contemplano le imagini del marito, e del figliuolo. Vna di queste è in Roma in mano di M. Alessandro Coruini honoratissimo gentilhuomo Romano: e quasi singolare protettore dell'antichità, e de gli huomini virtuosi, due in Vinegia, & vna in Brescia appresso M. Matteo Forieri Podestà, del quale vn'altra ve n'è di Filippo vecchio, il cui riuerso contiene l'imagine di tutti tre, cioè di due Filippi, e della detta Otacilla, con vn breue tale. CONCORDIA AVGVSTORVM. Oltre che non si legge, ne si troua, che Martia la moglie di Seuero, fosse appellata Augusta, si come di questa di Filippo dinota l'inscrittione, MARTIA OTACIL. SEVERA AVG. Non bisogna adunque, come ho detto, esser parco nelle spese delle antichità chi intender le vuole, ma splendidi, e magnifici.

Non hanno questi similmente veduta la medaglia di Pertinace Imperadore, bench'ella vi sia antica. La onde

avo-

a voglia dell' Autore nel Prontuario è stata figurata. Ma questi per auentura si hanno burlato di noi Italiani, e della spesa de' trenta, de' quaranta, e de' cinquanta scudi per vna medaglia di rame, che noi facciamo, potendo eglino quante ne desiderano, vedere, & hauere, formandolesi nell'Idea con l'effigie di qualun che piace loro, in età di giouane, e di vecchio; con barba, e senza barba; brutto, e bello; ignudo, e vestito; e poi disegnate, hauerne le centinaia con suo scudo. Essi adunque sauiamente l'hanno intesa, ma dalle iscrittioni male osseruate in esse medaglie si comprendono i loro errori, si come della seguente di Pertinace, la quale è tale. P. Aelius Pertinax. Conciosia, che in vece di Elio (secondo l'antica dittione) douea scriuere HELLVIO. ma di questa ne habbiamo di sopra ragionato a bastanza parlando de' nomi.

E perche la medaglia di Gallieno Imp. è fatta come l'altre a piacere, e voglia di chi l'ha formata, e non somiglia in parte alcuna all'antica, porrò ancor di questi l' iscrittione. Imp. Gallienus p.f. Au. la quale, hauendo io detto vn altra volta, che nelle antiche note non fu in vso AV. per Augusto, anzi in numero d'vn solo Augusto, così, AVG. si come di dua Augusti AVGG. per vna, e per due volte replicata la lettera G. si puo non che per altro giudicare, esser falsa. La medaglia mia, e l'altre tutte che io vedute ho, vn tale scritto hanno, IMP. P. LICINIVS P. F. ouero, IMP. P. GALLIENVS P. F. AVG.

Ancor dimostrano non hauer hauuta la vera medaglia di Salonina, perche ella non è in parte alcuna somigliante alle antiche, e dice Salonina Augusta. La mia antica molto conseruata con bella patina, e l'altre, hanno tale iscrittione, CORNELIA SALONINA AVG.

Non hanno etiandio in detti libri l'effigie di Herennia Etruscilla, ella è in mano di M. Stefano Magno, di

M.

M. Giouan'Antonio Cagnolino, & io ne ho due altre in medaglia.

Ne meno di Herennia Salustia Barbia: non di Martiana Diua sorella di Traiano Imperadore, si come dimostra nel lato sinistro dell'arco d'Ancona il presente epitaffio, DIVAE MARTIANAE AVG SORORI AVG. La cui medaglia è in Padoua, & in Vinegia d'argento in mano del Magno con tale iscrittione, DIVA AVGVSTA MARCIANA.

Non di Plautilla madre di Nerua Imperadore, come ne fa fede questo scritto, il quale si legge in Roma alle Therme di Nerone in casa di M. Alessandro Ruffini, SERGAIE LENATIS F. PLAVTILLAE MATRI IMP. NERVAE CAESARIS AVG. ouero moglie di Caracalla. Questa medaglia ha il Magno in Vinegia. Meno quella di Paulina Diua, e noi habbiamo la propria anticha.

Non di Matidia figliuola di Martiana, e nipote per la sorella a Traiano Imp. si come l'iscrittione della medaglia d'argento d'essa Matidia dimostra; MATIDIA AVG. DIVAE MARCIANAE F. & in Suessa dinanzi alla Chiesa di S. Mattheo, questo epitafio, MATIDIAE AVG. F. DIVAE MARCIANAE AVG. NEPTI DIVAE SABINAE AVG. SORORI IMP. ANTONINI AVG. PII. P. P. MATERTERAE MINTVRNENSES D D. e nel medesimo luogo dinanzi alla piazza di San Domenico quest'altro, MATIDIAE AVG. FIL. DIVAE SABINAE SORORI IMP. ANTONINI AVG. PII. P. P. MATERTERAE FLAVIVS AVG. LIB. ONASINVS. & a Capua alla Rocca del frumento, MATIDIAE AVG. F. DIVAE SABINAE SORORI IMP. ANTONINI AVG. PII P. P. MATERTERAE SINVESSANI D D. Ne di Mariniana Diua, le quali parimente si trouano al presente in Padoua.

Non di Pescennio Nigro, questa ha il Magno: non di Clodio Albino Cesare: non di Diadumeniano, le quali dua io nel mio studio conseruo: l'vltima hauendo il Deciano e M. Francesco Venieri nobile di Vinegia.

Non di Massimo figliuolo di Massimino di Traccia, non di Valeriano vecchio, non del giouane figliuolo, e Diuo, la quale tra le care tengo io.

Non di Hostilano, la cui antica ha il Magno, & il Deciano, & io ne conseruo vn'altra.

Non del vecchio Gordiano, e del figliuolo Imp. i quali finiscono la bella seria al Deciano.

Non di Decio giouane, figliuolo di Traiano Decio, non di Lepido Triumuiro (facendomi piu adrieto) non di L. Antonio: di M. Antonio Triumuiro fratello, non di Bruto, e di piu altre, che per breuità si tacciono. La onde di quanti fino a questi tempi intorno a imagini tali habbiano scritto, piu fedele, e diligente dimostrato si è colui, che composto ha l'vltimo libro delle imagini de gli Imperadori stampato la terza volta in Lione, l'anno M. D. LIII. sotto nome di Iacopo di strada, con titolo, Thesoro delle antichità: nulladimeno, percioche ve ne sono piu, che così nelle effigie di quelli di gran lunga, come nelle iscrittioni di queste medaglie, contrastano a tutte l'antiche, che io, & altri, col testimonio di molti antiquarij in mano di diuersi habbiamo vedute, lette, e disegnate, per non lasciare che alcuno di cio resti ingannato (& intendo solamente intorno a quelle che si trouano antiche da loro lasciate di vedere per non conueneuole diligenza postaui, tacitamente passando dell'altre, che imaginate state vi sono poste falsamente non piu oltre giugnendo di Gallieno Imp. parendomi che questi essempi debbano bastare, a dimostrare quanto le medaglie antiche siano necessarie al buono scrittore d'historie) Si come di quella di Cleopatra, di Lepido Triumuiro, di Li-

uia di Druso fratello di Tiberio Imperadore, nel cui luogo egli pone la medaglia del figliuolo [o sia naturale, o di Germanico e suo adottiuo) la quale ha tale iscrittione, DRVSVS CAESAR TI. AVG. F. DIVI AVG. N. è la vita del fratel Druso; hauendo adietro dimostrata vn' altra medaglia con dissimile effigie da quella di Druso figliuolo, con altre lettere, cioè, Drusus Tiberij Imp. filius; Di Messalina moglie di Claudio Imp. la cui medaglia con l'effigie ha M. Stefano Magno in rame, con la testa di esso Claudio dall'altro lato. Di Poppea Sabina, si come gia è detto, non v' essendo la medaglia di Martiana, ne di Matidia: le quali antiche sono, doue s'è detto, e così Diua Paulina.

E quantunque io non possa repugnare, che la medaglia del figliuolo di Pertinace Imperadore, esser non ci possa antica; nulladimeno mi dimostra l' iscrittione nel detto libro, che la vi sia posta falsa, la quale è, Heluyus Pertinax Cæsar August. Conciosia che vn tale scritto, per il nome d' Augusto dimostra ch' egli fosse stato, come il padre, e gli altri, nel numero de gli Imperadori Augusti; il che non esser vero, ogn' vno lo sa. La onde descriuendole appresso il riuerso d' essa medaglia, non sol di questa, ma di molte altre mi fa dubitare, che ancor detti riuersi non siano fintamente posti: appresso al quale errore, ne partorisce vn' altro, ponendo l' effigie di Seuero, o di Caracalla suo figliuolo, Imperador in vece di quelle di Pertinace Imp. e del figliuolo suo, in vna istessa medaglia viso con viso guardando: ne s' accorge, che non de' Pertinaci, ma di Seuero, e d' Antonio Caracalla sono le imagini, come di coloro, che insieme tennero il principato, il che si trahe non solamente dalle medaglie, ma dalle historie ancora, e da' marmi antichi.

Similmente appo costui è falsa l' effigie di Manlia Scantilla, la cui propria, & antica, ho detto esser nelle

mie mani; e non che altro, lo scritto istesso intorno a detta effigie dimostra l'imitatione esser falsa, dicen Mallia Scantilla August. doue nell'antica, non Malli senza n, ma MANLIA con la lettera n. e con vn solo. Si legge. Si come Didia Clara, nella cui medaglia d Loredano, e nella mia antica, si legge, DIDIA CLAR AVG. a differenza della imaginata che dice; Didia Cla Did. Iul. Imp. f. Così quella di Pescenio Nigro, a volo tà è fatta, e della falsa effigie di questo libro, m'è test monio la vera nella medaglia antica d'argento del M gno, con tale iscrittione, IMP. CAES. C. PESC. N GERIVS P. AVG. a differenza della falsa, di che io pa lo in questa forma, Pescen. Niger. Imperator.

Ma che si dirà di Martia Otacilla Seuera; moglie di Se timio Seuero inconuenientemente posta, disegnando luogo di questa, cioè per moglie di Filippo, vn'altra effi gie a suo modo espressa con si fatte lettere, Seuera Augu sta. Otacilla fu moglie dell'vno, e madre dell'altro F lippo Imp. non altrimenti che i giuochi secolari apert mente si dimostrino, e piu altre medaglie di questi du Imperadori, come poco di sopra è detto.

Conuiene alla iscrittione esser ancora non in tutto fi dele la somiglianza di Geta Imp. nella medaglia del dett libro, conciosia ch'ella dice, Antonius Pius Geta: dou nelli Epitafij antichi, & in tutte le medaglie da me vedu te con tal nome Geta, ho trouato in vece di Antonino Publio, o vero Lucio Settimio Geta. Ma di costui a ba stanza è detto piu di sopra.

Ma l'effigie di Iulia moglie di Seuero, nella cui fals medaglia è scritto, Iulia Nouerca, dourebbe ella esse altra che quella di Iulia Pia felice Augusta, matrigna d Caracalla? essa all'antica, così di viso, come di lettere, falsa; ma che iscrittione è questa con tal nome Nouerca? forse questo scritto conueniente a medaglia antica?

Altresi

Altresi di Elagabalo Imperadore, non pare chiaramente il volto imaginato, e non tratto dalla medaglia antica? leggendouisi ancor tali lettere intorno, Sacerdos Dei Solis Eleagab. La quale dittione come veramente s'habbia a proferire, di sopra s'è dimostrato.

E non v' essendo in detto libro l'effigie di Iulia Sœmia e la chiama Symiamira, ne quella di Iulia Paula moglie di Elagabalo.

Che dirò appresso de i due primi Gordiani; e della postaui medaglia di Hostiliano, il quale da costui è figurato con barba, & lettere, Imp. Cæs. m. Seu. Ostilianus, per lettera O. e senza l'H. hauendo vna medaglia d' vn' Hostiliano giouane, il Magno, il Deciano, e similmente io vn'altra con belissima patina, & altre antichissime vedute con tal'epitaffio intorno, C. VALENS. HOSTIL. MES. QVINTVS N. C. e senza segno alcun di barba. Onde io mi merauiglio che appresso, con parole vi descriua i riuersi; il perche da questa medaglia, da quella di Elagabalo, e da altre sue, comprendo lui a piacere & ad imaginatione hauer composti non solamente i volti, ma piu riuersi d'esse medaglie, o tratti almeno, da medaglie non antiche.

Ma che di Decio Cesare il giouane? Dimostra egli, o non hauere hauuta la medaglia, o male hauerla letta. Così in quel libro è scritto, O AEDE TRAIANVS DECIVS NOB. C. La onde la mia antichissima, e conseruatissima di rame dice, Q. HER. ETR. MES. DECIVS. NOB. C. Le quali parole da vno antico epitaffio di marmo in Valenza Città di Spagna, in tal forma si raccolgono, Q. HERENNIO ETRVSCO MESIO DECIO NOBILLISSIMO CAES. (e segue l'epitaffio) PRINCIPI. IVVENTVTIS VALENT. VETERAN. ET VETERES.

E ne

E ne appo questo autore si vede l'imagine del Diuo Valeriano fanciullo, la cui medaglia, come ho detto, è in mano mia.

Hor non si vede ancora per le medaglie, quali imagini, e qual forma, qual habito, qual età dauano a Gioue, a Nettunno, a Plutone, a Iano, ad Apollo, ad Esculapio, a Marte, a Mercurio, a Venere, a Giunone, a Minerua, a Vesta, a Cerere, & a tant' altri Dei? Effigie d'Imperadori, & d'altri fatte, e rinouate in medaglie, come nel primo libro da me fatto si vede; significati, e belli misterij della naturale filosofia? però basti tanto hauer detto delle imagini per le medaglie.

DELLE DIGNITADI, CHE SI RACcolgono dalle Medaglie. Cap. IX.

COsì per queste si sa, che Druso figliuolo di Tiberio Imperadore hebbe il dignissimo nome di Pontefice; si come dimostra quella medaglia di rame fatta da Tiberio Imperadore con i due figliuoli dall'vno de' lati in due corni di douitia tramezati da vno caduceo; e dall'altro con si fatta iscrittione. DRVSVS CAESAR TI. AVG. F. DIVI AVG. N. PONT. TR. POT. II. E Druso fratello del detto Tiberio hebbe solamente l'Imperatoria dignità d'esserciti, non altrimenti, che dimostri la medaglia sua, il cui riuerso è segnato fra le medaglie di rame di Claudio Imp. al numero quinto, con tale iscrittione. NERO CLAVDIVS DRVSVS GERMAN. IMP. la medesima essendo intorno alla sua effigie. Lucio figliuolo di M. Agrippa e da Augusto adottato, con il nome di Cesare hauer tenuta la dignità Augurale. Questa si giudica anco per il seguente epigrama, il quale si legge a Montese Città

di

di Spagna, MVNICIPIVM ALBENSE VARCAONENSE DD. L. CAESARI AVG. F. DIVI IVL. NEPOTI PRINCIPI IVVENTVTIS AVGVRI COS. DESIGNATO C. DEDICAVIT. Il che si comprende ancor per il lituo, e per il vaso che s'adoperaua a sacrificare, scolpiti nel riuerso d'vna medaglia d'Augusto con le due statue, cioè di esso Lucio, e di Gaio; con gli scudi, e le haste indorate, riceuuti nella prima lor giouentù da'Cauaglieri Romani, e doppo la morte loro posti nella Curia con le lor statue, si come testifica Dione nel lib. 55. Et il Lituo esser proprio de gli Auguri, lo dichiara Cicerone nel primo de'Diuin. dicendo. Quid lituus iste vester (quod clarissimum est insigne auguratus) vnde vobis est traditus? La quale dignità si vede hauer hauuta ancor M.Antonio Triumuiro.

Per le medaglie si sa parimente Lepido esser stato Pontefice maggiore. Vitellio hauer rifiutato di Cesare il nome. Vespasiano essere stato Pontefice, & Augure, Domitiano Censore perpetuo, Nerua Pontefice Massimo, Traiano, e molt'altri, come nelle loro medaglie si vede.

CHE MAGISTRATI DE GLI ANTICHI nelle Medaglie scolpiti si trouano. Cap. X.

QVanto a' Magistrati, nelle medaglie ancor oltre il Pontificato, oltre l'Augurato, oltre i Triumuirati, & oltre la Censura si truoua quanti Consolati habbia essercitato ciascuno Cesare. Nerua essere stato (di due Prencipi parlerò solamente per essempio) quattro volte Console, tutti gli scrittori l'affermano, e per le medaglie parimente si conosce.

Cassio-

Cassiodoro, Cuspiniano, e piu altri si credono; Nerua sotto Domitiano tre Consolati hauer essercitato, ma falsamente credono, perche si vede per le medaglie di questo Imp. nel secondo, e nel terzo Consolato, essere stato Augusto come s'intende per le medaglie nel principio di questo secondo libro citate. E dato che sia concesso quello che qui habbiamo detto, vi si aggiunge ancor questo altro testimonio della seguente iscrittione vna colonna di marmo in Roma, nella piazza di Campo di Fiore, IMP. NERVA CAES. AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. COS. III. PATER PATRIAE REFECIT.

Cassiodoro, Autore incerto, e Cuspiniano, sette Consolati attribuiscono a Traiano Imperadore. Non furono altro che sei, & tanti sono dichiarati da vna medaglia, che ha di rame antichissima il Reuerendissimo Mons. Giouanni Patriarca d'Aquilea, e da vna mia a quella simile che nel riuerso hanno amendue quella a' nostri tempi si celebratissima colonna, e di artificio tanto singolare, che da Traiano nella piazza chiamata dal suo nome, fu rizzata, intagliata a chiozzola nel difuori con le imprese per lui fatte, sotto il cui basamento, dopo la sua morte furono poste le ceneri del corpo suo, con questo Illustre epitaffio scolpito nel sasso, SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS IMP. CAESARI DIVI NERVAE F. NERVAE TRAIANO AVG. GERM. DACIC. PONTIF. MAXIMO TRIB. POT. XVII. IMP. VI. COS. VI. P. P. &c. & le medaglie nel lato della collona, OPTIMO PRINCIPI. nell'altro lato della effigie, IMP. CAES. NAERVAE TRAIANO AVGVSTO GERM. DAC. P. M. TR. P. COS. VI. P. P. Non mi pare egli gia verisimile, che quantunque da esso Traiano fosse rizzata la detta colonna, dopo che fu morto, fosse stato Adriano suo figliuolo, e successore, & insieme il Senato si negligenti, che hauendo Traiano multiplicati i Consolati in numero

mero, dopo che egli alzò la colonna, non gli hauessero aggiunto ancora il settimo Consolato. E gran cosa sarebbe, per dir il vero, il non vederlo segnato in qualche sua medaglia, trouandosene copia grandissima, si com'io nel mio libro ho disegnate.

Dicono similmente, il detto Traiano Imperadore hauere essercitato il primo, il secondo, il terzo, & il quarto Consolato sotto l'Imperadore Domitiano. De gli vltimi dua prendono errore, conciosia, che oltre le molte altre medaglie, che nel terzo suo Consolato furono fatte con quelle iscrittioni, che di Nerua nel principio di questo libro s'è detto; la Corona ciuica (o voglion dir Palatia, che nel primo di Gennaio si soleua rinouare alla porta del palagio Imperiale, in mezzo a due altre fatte di frondi di lauro, e così in Campidoglio, e dinanzi al tempio di Gioue) lo dichiara. Di questa Corona Palatia testifica Dione, nel 53. e Tranquillo in Augusto, & Ouidio nel primo de Fasti così canta.

,, *Augeat Imperium nostri ducis, augeat annos,*
,, *Protegat & nostras querna corona fores.*

Et altroue.

,, *State Palatina laurus, prætextaq; quercu,*
Stet domus.

E nel primo delle Metamorfosi il medesimo.

,, *Postibus Augustis eadem fidissima custos.*
,, *Ante fores stabilis mediam tuebere quercum.*

E nel principio del terzo libro de' Tristi; il medesimo Ouidio.

,, *E Iouis hæc dixi domus est, quod ut esse putarem,*
,, *Augurium menti querna corona dabat.*

E poco dipoi pur l'istesso.

,, *Causa supposita scripto testata corona.*

E Iuuenale nella sesta Satira.

,, *An Capitolinam deberet Pollio quercum.* Sperare.

E Valerio Massimo di questa medesima dice. Cæterum ad quercum pronæ manus porriguntur, vbi ob ciues seruatos corona danda est: quæ postes Augustæ, domus sempiterna gloria triunfant. Ma soggiunge a maggior dichiaratione di questo terzo Cõsolato di Traiano gia Prencipe, il seguente epigramma, che si legge in Venusia nella Puglia, dentro la Chiesa di Santa Trinita, IMP. CAES. DIVI NERVAE FIL. NERVA TRAIANVS. GERMANICVS PONTIFEX MAXIMVS TRIBVNITIA POTESTATE VI. IMP. II. CONSVL. III. P. P. INCOHATAM A DIVO NERVA PATRE SVO PERFICIENDAM CVRAVIT. E quest'altro in Roma nella vigna del Reuerendiss. di Carpi a Monte Cauallo sotto vna testa di esso Traiano con vn'Hercole, IMP. CAESARI DIVI NERVAE F. NERVAE TRAIANO AVG. GERMANICO DACICO PONT. MAX. TRIB. POT. VIII. IMP. IIII. COS. III. Del quarto Consolato, appresso le molte medaglie che veder si possono nel futuro libro di riuersi, rende testimonianza ancor la seguente iscrittione dell'arco di Traiano in Roma (che lo chiamano di Nerua) IMP. NERVA CAES. AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. IIII. IMP. IIII. COS. IIII. NERVAE FECIT. E questa altra nella medesima Città, ne' fondamenti di Ponte Sisto, EX AVCTORITATE IMP. CAES. DIVI NERVAE F. TRAIANI AVG. GERMANICI PONT. MAX. TRIB. POT. V. COS. IIII. P. P. TITVS IVLIVS FEROX CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TIBERIS. ET CLOACARVM VRBIS. TERMINAVIT RIPAM PR. AD PROX. CIPP. P. XXIIII. S.

DE

DE' TITOLI DIVERSI, CHE NELLE Medaglie degli antichi si trouano. Cap. XI.

PEr le medaglie ancora, e simili cose antiche si fa certo l'osseruatore di quelle, in qual tempo a gl'Imperadori, e quai titoli gli furono dati: Come di Saluatore dell'humano genere ad Ottauiano Augusto; di Ottimo, a Traiano, & ad Antonino Pio: il qual titolo dice Cuspiniano nel libro de' Consoli per autorità di Dione, e d'altri; Traiano non hauere hauuto ancora quando egli era Console la quinta volta, non essendo, come egli dice, ne anco Prencipe: contro alla cui sentenza, in questa antiche iscrittione, la quale si legge in bel marmo nella via publica appresso santa Maria Rotonda, s'appresentano queste parole. IMP. CAESARI DIVI NERVAE F. NERVAE TRAIANO AVG. GERMANICO DACICO PONTIFICI MAXIMO TRIBVNIC. POT. VIII. IMP. IIII. COS. V. P. P. TRIBVS XXXV. QVOD LIBERALITATE OPTIMI PRINCIPIS COMMODA EORVM ETIAM. LOCORVM ADIECTIONE AMPLIATA SINT. & a quello che si vede in tutte le sue medaglie, le quali, perche ogn'vno nel detto secondo libro de' riuersi le potrà vedere, si tacciono. Vi si vede il titolo di Pio, di Prouidente, di Clemente, d' Indulgente, di Liberatore, di Vendicatore come hebbe Augusto: di Giusto: di Liberale, e di Fortissimo, e d'altri molti. Così di quanto aiuto possino essere a gli historici, & a studiosi dell'humane lettere, come per vn picciol saggio, ho breuemente dimostrato. Resta vedere di quale, e quanto ornamento elle si sieno.

CHE LE MEDAGLIE ANTICHE SOno di molto ornamento alle historie, Cap. XII.

GIudicò Appiano Alessandrino degno ornamento alla sua Historia far mentione della moneta di Bruto, e di Cassio, la quale ferono battere con vn Pileo, e due pugnali nel riuerso, in segno della libertà, per hauer eglino morto Cesare, data al popolo Romano. E Tranquillo il medesimo conobbe, parlando della moneta con il Capricorno segno celeste, sotto il quale Augusto era nato. Perche Theogene mathematico gli predisse, che sarebbe Signor del Mondo, e però lo adorò. E se questi due eccellenti scrittori giudicarono ciò, a luogo nominando le dette medaglie; Quanto più bella la loro historia a gli occhi della posterità sarebbe peruenuta, se ragionando dell'amore, e del matrimonio di M. Antonio con Cleopatra, della medaglia loro (dall'vno de'cui lati è l'imagine di esso M. Antonio; dall'altro quella di Cleopatra impresse) non hauessero tacciuto? E così dell'effigie del medesimo M. Antonio con quella di L. Antonio suo fratello. Ma quanto più leggiadri dico, sarebbono compariti i loro scritti, se narrando la vnione d'Ottauiano, di Lepido e di M. Antonio per segno della loro confederatione, hauessero detto della moneta che fecero insieme; l'vna testa dell'vno, da vn de lati, dall'altro, si sarebbe dimostrata la narratione de' medesimi; se dicendo: Sesto Pompeo si fece chiamare figliuolo di Nettuno per la buona fortuna ch'egli più volte hebbe in mare, hauesse ancor detto. Scolpì nella sua moneta d'argento (come di Bruto scrisse Appiano, e del Capricorno Tranquillo) la imagine, e forma di Nettuno. E quanto più grata a noi sarebbe giunta l'Historia loro, se narrando, che Ottauiano por-

staua per insegna Apollo; perche si credeua suo figliuolo; non fossero restati ancor di nominare, che lo fece impron-tare nella moneta. E come piu diletteuole haurebbe sen-tita l'età nostra il ragionare di costoro, e di Dione, e di piu altri; se quando e dissero; Donò Ottauiano a M. Agrippa in segno della Vittoria hauuta contro a Sesto Pompeio vna corona fatta in foggia di rostri di naui, non ha-uessero lasciato di scriuere (attestando tant'alti honori ch' egli gli diede) che lo fece scolpire anco in medaglia al na-turale coronato di questa corona, con la imagine di Net-tuno per riuerso: come quello, che de gli altri honori era il piu degno, & il maggiore; conciosia che egli nomina vn vessillo, o voglian dire vn stendardo in nostra fauella, di color di mare, che il medesimo Augusto gli donò nella vittoria Attiaca. Quanto dico di maggior piacere sareb-be stata la lettione del grauissimo historico Tranquillo, se scriuendo, che Augusto per vn voto promesso, consecrò il tempio a Marte Vendicatore, per hauere contro a que' che l'vccisero, vendicata la morte del padre suo: E che esso Augusto fu solito di dire, che il Capitano prudente, & accorto deue esser ritenuto, e non furioso in quello, ch' egli ha il pensiero di fare: perche non è bene (dicea) imi-tar colui, che pesca con l'hamo d'oro, che così buona pre-sa non potrà fare, che rompendosi il filo non perdesse piu di quello, che pescando fosse stato per pigliare, ancor ha-uesse detto, ch'egli fece cogniare vna moneta, con la for-ma d'esso Tempio di Marte Vendicatore; & vn'altra, che significaua il detto suo, con vn'ancora, & vn Delfino at-torciato con tal motto, FESTINA LENTE. Le qua-li, come quella del Capricorno, si veggono in medaglie d'argento, e d'oro. E quanto piu amabile sarebbe Plinio nel quarto cap. del sestodecimo libro, se dicendo; Diede Augusto a M. Agrippa la Corona rostrata, ma si prese per se la Ciuica del genere humano, hauesse testato vna mo-

neta

neta d'argento con vna Vittoria da vn lato posta in piedi sopra il mondo ad ali aperte, con la Ciuica in mano, e parole intorno, SALVS GENERIS HVMANI, e dall' altro, la istessa corona Ciuica, con lettere S. P. Q. R. Questa è posseduta da M. Francesco Venieri; & esserne vn'altra simile intendo fra le rare cose del Magnanimo Re Francesco di Francia. Così Polidoro Virgilio nel libro secondo de gl'Inuentori delle cose, al cap. ventesimo, non hauerebbe scritto, che il segno de' Bigati, e de Quadrigati nummi, fosse stato carro di due, o di quattro ruote; d'indi, parendo che voglia inferire, che Bigati, e Quadrigati fossero detti: perche in quelle di quei tempi non si veggono altri carri, che di due ruote, tirati da due, e da quattro caualli, e da questi è certo, non dalle ruote, che prendessero si fatto nome i danari. Ne il Biondo parimente nella sua Roma trionfante, ne Paulo Marso ne' Fasti d'Ouidio, ne il Modogneto nelle sue lettere (come nel passato libro s'è detto) non hauerebbono scritto, che l'effigie de' Consoli fossero state segnate dall'altra parte del danaio: perche si vede manifestamente, quelle che vi sono scolpite, all'età, all'habito, & a segni essere imagini di Dei: Et che così sia, senza ricercare di molti argomenti, questo vno sarà basteuole; che si vedrà vn' istessa effigie di donna (anzi d'vna medesima stampa) che è di Roma con l'elmo in testa nelle centinaia di medaglie (per dir così) con diuersi nomi di Consoli essendo vn' effigie sola: per i quali nomi si douerebbe giudicare, che tutte quelle teste, che sono d'vn' istesso ritratto, fossero imagini di centinaia d'huomini, si come sono di Roma, d' Apollo, di Gioue, di Nettuno, di Buono Euento, di Giunone Sospita con la pelle di capra in testa, di Pietà, di Concordia, di Giustitia, di Flora, di Moneta, e d'altri, che troppo è chiaro esser di Dei, e di Dee effigie, e non d'huomini. Medesimamente quanto più commendabile sarebbe stimato Pietro Crinito nel vigesimo

gesimo primo libro di Honesta disciplina; se in luogo di vna sola medaglia di Domitiano, e d'alcune altre di Augusto triumuirali, ch'egli a sorte douete vedere, e nel xvij. libro, al cap. settimo nomina, hauesse piu diligenza vsata in vederne molte: e come di queste fece mentione, tanto delle altre non hauesse tacciuto. Così ancora Alessandro di Alessandro, quanto piu copioso sarebbe egli conosciuto in vn capitolo ch'egli fa, il cui titolo è della varietà de' segni delle monete, al quarto libro de' Geniali; doue nominando il Capricorno di Augusto, perche l' ha letto in Suetonio nella vita d'esso Augusto, hauesse detto ancora di tante altre di questo Imperadore. E scriuendo di quella di Nerone in habito di Citharedo, hauesse altresi nominata quella dell' habito di Auriga: Di Roma dal medesimo Nerone rifatta: della Pallude, e del Porto Hostiense: della Prouigione frumentaria: della Portione del grano che donò al popolo, chiamato Congiario: del Parlamento all' essercito: della Decursione: del tempio di Iano per lui serrato, pace essendo all' hor per tutto il mondo: del suo Macello: delle feste di Mineruachiamate Quinquatrie, doue disputauano gli Oratori, & i Poeti: della gran Madre de gli Dij, del tempio di Vesta, del Simolacro di Gioue Guardiano, della Statua d' Augusto, e di Liuia, della Dea salute, della Concordia, delle Vittorie, e finalmente del suo Genio, cioè Angelo buono, dell' effigie di Poppea sua moglie: di Messalina di Claudio: e di molte altre de' seguenti Imperadori, fino a Seuero; doue facendo egli vn salto, viene a dire, che quello si figurò in habito d' Alessandro Magno, & appresso facendone vn' altro, peruiene insino a Gallieno, che hauendo vccisi i Satrapi Persiani, ve gli figurò serui. Piu abondante ancora nella materia da loro presa, sarebbono stati Eliano, Rafaele Volaterano, Celio Rhodigino, & altri che per breuità si lasciano, che se alle medaglie piu

di

di quel che fecero, dirizzati hauessero gli occhi, e l'humano studio, al giudicio mio, hoggi assai piu sarebbono in questa parte di ammiratione, e di commendatione degni, di quel che sono, la qual cosa, poich'eglino fare non hanno voluto, spero io con l'aiuto del prouidentissimo Iddio, e col fauore della benigna gratia di V. S. Eccellentiss. farne vn copiosissimo dono alla presente, & alla futura età; alle quali, sotto l'Illustrissimo nome di vostra Eccellenza ho consecrato questi miei breui Discorsi, accioche quegli, che non picciol numero di medaglie posseggono, e quasi non sanno perche essi se ne dilettino, conoscan almeno, da che elle siano buone. E quegli, che molti sono, che le dispregiano, sappiano il loro venerando merito, e s'astengano di biasimare, e di dileggiare vn si fatto piacere degno di molta laude, & essaltatione; sperando io, che il lettore possa con qualche sua fatica, trouare in dette medaglie cose, che io vedute non hauerò perche io non ho piu di due occhi, & egli ha l'oggetto alto, e bello, e se in alcuna parte della presente opera trouerà me hauer mancato, sappia il presente frutto di questi miei studij, non maturo essere stato colto, e dato quasi come acerbo, per sodisfare in parte con la sua nouità in questa prima stagione dell'anno a' bramosi di si fatte cose, sapendo io, che souente la pianta suol diuenir secca, prima, che il maturo frutto dar ella ne possa, & a loro non esser nascosto, che a chiunque per gran dotto ch'egli si sia, auuiene, le seconde volte, ch'egli da le opere sue alla luce, elle piu purgate della prima vscire in mano de gli huomini. Non resti adunque ogni vno, Magnanimo, & inuittissimo Principe, e mio Signore, di giouare quanto egli può, che quando pur dalle opere altrui alcun frutto non si prendesse, egli è assai lo hauere dimostrato di hauer cio voluto fare.

IL FINE.

INDEX

Rerum, Nominum, & Verborum memorabilium.

A

Archa-

B

Castra

Co-

Co-

D

Eganes

E

F

G

Germa-

H

I

L

L

M

Medio-

Musica

N

Numis-

O

P

Q

R

S

Sacri-

V

FINIS.

